MFE

1590

In libro versatur
circa [illegible] obiectum
iuris nempe per-
sonas. #.
2. obi.

habent accuratam dispo-
sitionem constitutionis
Juris: incredibile co-
modum adfert studio-
so iuris. St.

Oēs scire debent qd
iūris sibi competat.

In controuersijs causarum Corporales inimicitiæ oriuntur, fit amissio expensarum, corpus quotidie defatigatur, labor animi exercetur, multa & inhonesta crimina deinde consequuntur. Bona et utilia opera postponuntur, et qui sæpe credunt obtinere, frequentius succumbunt, et si obtinent, computatis laboribus et expensis nihil acquirunt.

IMP. CÆS.

IVSTINIANI INSTITVTIONVM LIBRI IIII.

Adnotationibus ac Notis doctiß. Scriptorum illustrati & adaucti.

Quibus adiunximus Appendicis loco

LEGES XII. TAB. explicatas.

VLPIANI tit. XXIX. adnotatos.

CAII libros II. Institut.

TITVLOS tractatúsq; Iur. Ciu. studio in primis necessarios.

Studio & opera Ioannis Crispini At.

Nouissimè accesserunt adnotationes, paragraphorum argumenta, graduum descriptio, titulorum Institutionum synopsis & methodus, IVL. PACIO I. C. auctore.

FRANCOFVRTI

Excudebat Ioannes Wechelus, impensis Sigismundi Feyrabendij.

M. D. LXXXIII.

Michaëlis Fuchsij Elbingensis Borussi. ao 5.90.

BIBLIOTEKA ELBLĄSKA

w Toruniu

IVLIVS PACIVS PETRO SALETANO S. D.

VM Eustathius Vignonius, nobilis & diligens Typographus, Institutiones Iuris ciuilis, multis annotationibus studio & opera Joannis Crispini olim illustratas, auideque à studiosis omnibus exceptas, proinde sæpiùs editas, iterum edere statuisset: rogáuit me, vt errata, quæ tam in contextum, quàm in annotationes irrepserant, emendarem, & si quid videretur deesse, quod ad interpre-

tationem huius libri faceret, adiungerem. Itaque etsi quotidianis interpretationibus, & uniuersi iuris ciuilis recognitione, quod opus iam sub prælo esse cœpit, aliísque negotiis impeditus verebar, ut satis huic rei suppeditare possem: tamen, qui meus est erga rem literariam & iuris studiosos amor, hoc opus nouis Iustinianëis utilissimum sum aggressus, & Dei beneficio, breuissimo tempore, hoc est, currente prælo, perfeci. Errores autem tot sustuli, quot me reperturum ab initio minimè putaui. Nam qui in prima editione admissi fuerunt: in postrema quoque, partim operarum negligentia, partim corrigentium inscitia ad literam repetiti & aucti reperiuntur. Loca sunt innumera, quæ restitui: ut facilè intelliget cu-

get curiosus lector, cui curæ erit hanc editionem conferre cum superioribus. Præterea distinxi paragraphos: singulísque præfixi breuia argumenta, quæ scopum auctoris ostendant, & studiosorum memoriam adiuuent. Annotationes" adieci, quatenus moles operis patiebatur, non paucas, sed more meo breues. Denique adieci nouas graduum descriptiones, quæ in hac manuali forma omnino desiderabantur: & tabulam, qua methodum horum librorum ita sum complexus, vt inde liceat. Ro. iuris ideam quandam animo concipere, & titulos Institutionum facilè memoriæ mandare. His igitur studiosos interim frui cupio, dum vniuersi iuris editionem, non solùm emendatam, sed etiam argumentis, obser-

" Quib. hæc † nota præfixa est.

uationibus, ſummis, legibus, tabulis, indice, à nobis auctam & decoratam expectant. Iam verò cùm quærerem, cui potiſsimum hos meos labores dicarem: profectò neminem inueni, quem tibi, P. SALETANE, præferrem. Sunt enim noſtræ annotationes, quas hîc reperies, ex iis excerptæ, quas tu diligenter, cùm hos libros tibi exponerem, collegiſti: vt, ſi alij nunc eas offerrem, de alieno potiùs, quàm de meo liberalis viderer. Sed & ſi daretur mihi electio, neque vllum ius in his haberes: cui (obſecro) hæc potiùs dicarem, quàm tibi? qui nobilitate excellis,

Nec ſinis ingenium nobilitate premi:

& quem auditorem, vnà cum IO. HENRICO fratre tuo, ſtudioſiſsimo

ſißimo & ornatißimo adoleſcente, me habuiſſe, quandoque gloriabor. Tu hæc ſtudia colere cœpiſti. quare hoc iuris compendium non ſolùm meam in te obſeruantiam apud omnes teſtabitur: ſed etiam te huius ſanctißimæ diſciplinæ admonebit, & in eius ſtudio, quemadmodum ſpero & opto, retinebit. Sanctißimam diſciplinam appello, quia tecum loquor: cui non eſt ignota eius præſtantia, & diuinitas. Dubitarem ſanè ita loqui, ſi cum iis ſermo eſſet, qui, cùm artem ſibi neceſſariam ignorent, eos odio proſequuntur, à quibus intelligunt ſe eo nomine ſuperari: cupiuntque nulla eſſe iura, nullas leges, quo faciliùs arbitrio ſuo belluino omnia turbent. Sed fremant, qui volent: dicam, quod ſentio. Præſtat iudicandi ſcientia,

iudicandi poteſtati: & dignus igitur, qui præſit iudicio, præſtat iudici imperito. Hæc omnia tu optimè ſcis. Itaque ad te libenter venit ars illa, quæ iudicandi normam tradit, quæ diuinas & humanas res diſponit, quæ omnes homines in officio continet, malos pœnis coercet, bonos præmiis afficit, & (vt vno verbo dicam) humanam ſocietatem conſeruat. Vale. Calend. Septemb. cIↃ IↃ LXXVIII.

STV-

STVDIOSIS INSTITVTIONVM Iuris ciuilis,

IOANNES CRISPINVS S. D.

VVM tot tamque illustria beneficia societas hominum ab vna Iurisprudentia accipiat, vt meritò etiam Ethnici fateantur inuentam esse à Deo, donatamque ad conseruanda vincula humanitatis & vitæ communis: mirum est plerosque eius cultores, & qui sanctissimę rei Sacerdotes & dici & haberi volunt, præcipuam tantæ donationis dignitatem quæ in administrationibus politicis maximè elucet, non tenere. Ac quum initio harum Institutionum Iustinianus ipse Studiosis Iu-

Demosth.

In Procem. Instit. ad fi.

ris Rerumpubl. gubernationem spondeat, quemadmodum & ante eum Alexander Seuerus, τὰς πολιτικὰς (ait Herodianus) καὶ ἀγοραίους διοικήσεις τοῖς ἐπὶ λόγοις εὐδοκιμωτάτοις, καὶ νόμων ἐμπείροις· quî fit vt hodie è scholis domum reuersi, tam inutiles ad vsus ciuium, quàm in seriis muti conspiciantur? Præposterine studij culpam verbis Ciceronis in ipsos Doctores transferemus, qui, siue erroris obiiciendi caussa, siue (quod verisimilius est) ignoratione docendi, sæpe quod positum est in vna cognitione, id in infinita dispertiuntur? An ipsos potius Auditores accusabimus, qui nec toto nec legitimo opere perfecto (vt verbis Iustinianeis vtar) ex vmbra in lucem frigidis tantùm argutiis legum instructi, sine vsu & exercitatione, morúmque cognitione prodeunt? Habent quidem hæ accusationes aliquid, sed in his non sunt omnia. Licebit bona ipsorum venia addere, quod sæpenumero generosis quibusdam adolescentibus mihi ὁμοτραπέζοις dicere soleo, Et Doctores & Auditores pretium ob neglectam spretamque Iurispruden-

Herodianus de Seuero Imp.

Cic. de Legibus.

Qstio. Cur studiosi Juris non bene proficiant — an pr. Doct.

prudentiæ primariam partem, ferre, diuinarum nempe rerum cognitionem: quasi ea tantùm ad Sacra populi Romani (quorum ius penes collegium Pontificum erat) pertineret. Dicam amplius: fremant licèt qui aliter sentiunt: Æternum Legislatorem hac Iurisprudentiæ definitione, quam etiam ab ore & calamo cùm Philosophorum tum Iurisconſ. in summa diuinarum rerum ignoratione iampridem verissimam extorsit, commonefacere studiosos Iuris, in hac tanta luce vt altiùs assurgant: prioremque ac potissimam definitionis partem longiùs quàm à Decemviralibus Tab. repetant, referantque ad diuinas Tabulas, Decem (inquam) Edicti perpetui verba, & quę ab iis dependent, digito Omnipotente notata: vnde omnis æqui & boni ars & bibliothecæ promanant. Sed quorsum istud in hac breui ad Institutiones præfatione? an vt nouum inueteratæ consuetudini iudiciū opponam? minimè sanè: verùm vt Iurisprudentiæ tanquam natalibus, restitutæ, sua constet ingenuitas: dignitásve & maie-

Primaria pars definitionis Iurisprudentiæ.

Tabulæ diuinæ.

ſtas ab origine diuina commendetur. Ago verò magnas Deo O. M. gratias, qui ad meam vtilitatem, vtramque ſtudij partem coniunctam dederit, ex quo adoleſcens à Patre iuriſperito ad capiendum ingenij cultum Louanium miſſus, Gabrielem Mudæum Brechtanum Iuriſconſultum, alióſq; Anteceſſores quinquennium totum ante aditam Galliam, audiui. Quocirca & cogito quotidie, & libenter perſequor, ac induſtriam omnem impendo, qua honeſtam vitæ ſtudioſæ commendationem, bonorumque virorum comprobationem tueri poſſim: non ſolùm vt hac aſſidua laborioſaque euulgandorum librorum ratione & opera, verùm etiam interiore facultate in literis poſita (quoad poſſum) ſtudia artium bonarum adiuuem. Qua in re nec vulgaribus ſolatiis me ſuſtento: primùm authoritate & voluntate eius qui huic me muneri præpoſuit: deinde profeſſione præclaræ atque elegantis typographicæ ac literariæ exercitationis: à qua, tanquã Sparta quam & nacti ſumus & ornauimus, profe-

Gabriel Mudæus Louanienſis Iuriſconſ.

Euulgandorum, librorum labor.

ctum

ctum nunc damus hoc enchiridium Institutionum Imperialium, annotationibus illustratum ex nobilissimorum Auctorum monimentis, quorum nomina post τὰ προλεγόμενα pagina sextadecima, ingenuè expressa extant. Id verò à nobis obseruatum est, quantum fieri potuit, vt singulæ interpretationes ac maximè necessariæ, ita suo loco apponerentur, vt indices literæ, quas superiores vocamus, tum in contextu, tum ad marginem, aptè inter se conuenirent. Arithmeticis notis diligenter expensis, in citandis legum librorumque allegationibus, vt breuitati consuleremus plurimum vtendum fuit. Hæ porrò notæ [ ] sæpenumero indicant deesse aut non reperiri quæ includuntur, in veteribus libris aut manuscriptis, aut impressis: quum id oppletis marginibus, notari commodè non potuit. Quid verò ampliùs præstitum sit in hac editione, pluribus hîc præfari superuacaneũ esset: malo alios quàm meipsum iudicare. Volui quidem certè studiis vestris, studiosi adolescentes, industria mea ali-

Institutionum enchiridium.

Quid in hac editione obseruandum sit.

qua, quam infra omnem mediocritatem esse agnosco, consulere. Itaque & maximum fructum me consequutum arbitrabor, si aliquid à me erga vos fuerit profectum in quo neque vos vestri studij, neque me laboris insumpti, vlla ex parte pœniteat.

Valete: & dum ampliùs de vestris studiis bene-mereri conor, æqui bonique hæc τὰ παρόντα consulite.

ΠΡΟ-

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΟΝ

DE CÆS. IVSTINIANI CVM BELLICIS SUDORIBUS, TUM STUDIIS CIUILIBUS, & LIBRORUM IURIS COMPOSITIONE & ORDINE.

Mp. CAES. Anicius Iustinianus August. Salonæ, quæ vrbs Dalmatiæ est, natus, Imp. Iustini sororis filius, ipsius adoptione imperiũ adeptus est. Valuit consilio, & fuit eo felix quòd industrios & felices duces habuit. Nam Belissario duce Persas in Oriente tumultuantes, vltra Tigrim, Euphratemq; profligauit. magna tunc gloria fuit Belissarij. Vandalos qui A-

Anno mundi 4490. Romę, 1278. Christi 528.

Belissarius dux. Persæ.

Vandali.

fricā annos ferè XCVI. obtinuerāt, inde multis præliis fractos expulit: Gotthi. *Gotthos præterea, qui Siciliam oc-* Hypatius. *cupabant, fudit ac dissipauit: Hy-* Pompeius. *patium denique & Pompeium qui seditione commota, imperij insignia sibi sumpserant, prælio in vrbe Constantinopoli facto oppressos, supplicio affecit: quum in eo prælio ciuium XXX. millia interiissent. Belissarij* Narses dux. *successor Narses Persamenius feliciter ex Italia Gotthos expulit. Etsi autem Iustiniano hæc gloriosa fuerunt, expulsio Vandalorum ex Africa, & Gotthorum ex Italia: tamen clades alias in imperio magnas accepit. Hunni vastarunt magnam Thraciæ partem, & Pannoniam recuperarunt, domitis ibi Gotthis.*

TRIA pacis opera in Iustiniani gubernatione Principi conuenientia

entia, & digna laude sunt: Legum collectio: Synodus Constantinopolitana, quæ nominantur quinta οἰκουμενική, *in qua repetita est confirmatio Symboli Niceni, & condemnatio Samosateni, Arij, Nestorij & Eutychis: & ædificationes ad repreßiones Barbarorum factæ.*

IMMENSA legum volumina, Theophili, Dorothei, Theodori, Isidori, Thallelæi, Cratini Antecessorum, id est, Iuris professorum, industria, quod infiniti laboris esse videbatur, in quinquaginta libros (Pandectas placuit appellari) congeßit. Pandectæ. *Illis ducibus hostes domuit: his verò Consulib. barbariem proscripsit: & ciuilis iuris disciplinam tot seculis oppressam, in lucem reuocauit. Cuius ordinem & compositionem intelligere, operæpretium*

leges quo ordine scriptae

est: nam in dissoluendis ἀντινομιῶν *nodis non paulum est momenti intelligere, quae priores, & quae posteriores leges sint*[a]. *Iustinianus igitur imperij sui anno tertio sacrarũ constitutionum Codicem vnum ex tribus, Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, compositum 16. Kal. Maij edi iubet, reiectis his quae superflua & minus moribus conuenientia videbantur: Consule Decio*[b]*: & trium illorum Codicum constitutiones abrogari voluit: & aduocatis, ne vllas ex his constitutiones in iudiciis nominarent, interdixit*[c]*. Sequenti deinceps anno*[d] *varias constitutiones protulit, cùm Lampadio*[e] & *Oreste Coss. (patet ex variis locis Codicis) tum post eorum consulatum*[f].

a l. Non est nouum. & ill. seq. De legibus.

1. Codex.

b l. 1. C. de nouo Cod.

c §. Hunc igitur. C. De Iustin. Cod. confir.

d V. C. 1283. Reg. eiect. 1039. Christo nato, 533.

e l. Si quis & l. seq. C. De cond. indeb.

f l. vlt. C. De hered. instit.

Idem tertiùm consul, & solus, Pande-

Pandectarum libros quinquaginta[a] *ex infinitis veterum Iurisconsultorum scriptis, & responsis collectos intra quadriennium, Theophilo, Dorotheo, & quos modò nominauimus, componi mandat, & in lucem emittit 17. Kal. Ianuar. quanquam velit Iustinianus annis tribus confectas*[b].

[a] l. 2. §. Sed cùm omnia. De vet. iur. enuc.

2 pandect.

Vbi primùm editæ sunt Pandectæ, *non integræ illæ quidem, sed veluti naufragij tabulæ, vel ex mille centum & viginti librorum in vrbe Constantinopoli Zenonis Imp. temporibus*[c] *conflagratione, vel Gotthorum irruptionibus, vt fieri potuit, receptæ*[d]: *idem Theophilo, Dorotheo, Triboniano,* Institutiones *componendas præscribit partim ex quinquaginta Pandectarum libris descriptas, partim*

[b] §. Omni igitur. C. De Iustin. Cod. confir. l. 2. De vet. iur. enuc.

[c] Anno Christi 476.

[d] Fac. l. vni. §. Ne autẽ. in fin. Cod. De cad. toll.

3 Instit.

ex Caij commentariis selectas in gratiam iuuentutis [a]: atque intra vndecim menses anno imperij sui octauo, II. Kal. Decemb. in lucẽ exire: quas si cum Vlpiani, & Caij fragmentis studiosè conferat iuuentus, operam non luserit.

[a] §. Cumq; & §. Quos. in proœ. Instit.

Proximo deinde anno Iustinianus quartùm Consul priorem illum Codicem suum repetitæ lectionis, id est, constitutionum, recudit: (eum dico, quem ante quinque annos emiserat) cui constitutiones multorum Principum memoriæ dignas, & componendis Reipub. negotiis magis idoneas ab Adriani temporibus inseruit [b]: & quæ aliquam habere αἰπνομίαν viderentur, sustulit: additis quinquaginta nouis decisionibus [c], quas interea temporis condiderat.

[b] l. 2. C. De vet. iur. enu.
[c] §. Postea. Cod. De emend. C. Iustinian. Hæc Mart. Trehetius describsit.

Postre-

Postremò dum nouæ in dies controuersiæ, vt fit, ex negotiorum varietate emergerent: nouis legibus, vt nouis morbis medici, occurrere oportuit. Græcas itaque constitutiones (Νεαρὰς *vocat, Itali prisci Antecessores ineptè* Nouellas, *seu* Authenticas) *edidit: quas imperij sui triginta octo annis, tot enim floruit eius Imperium, condiderat*[a]. *Itaque eo, quo diximus modo, collectum ius ciuile, atque compositum excolere cœpit Græcia, & magna contentione profiteri. Verùm, vt sunt rerum vices, quadraginta pòst annis ius illud sanctißimum sensim collabi permisit Phocas*[b] *impius Imper. tam in conseruandis legibus ignauus, quàm repellendis hostium insultibus vecors: à*

[a] §. Sed cum C. de emēd. Cod. Iustin.

[b] An. Christi 604.

quo ita oscitanter imperante, Germani, Hispani, Galli, Longobardi defecerunt: nec eius imperio, nec Imperij legibus pepercit Sarracenorum furor. Longo satis progressu temporis[a] *vixisse Basilium ferunt*[b], *cuius filius Leo Philosophus nouas collegit Pandectas in libros sexaginta & sex volumina distinctos,* ἑξάβιβλον *appellarunt*[c].

[a] An. Christi 880.

[b] Vide lib. 5. Ann. Ioan. Zonaræ.

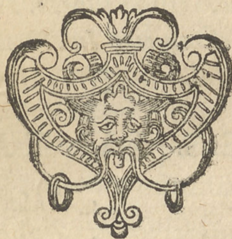
[c] Vide Præf. Harmen. in leges suas. tit. 1. De ll.

Constantinus posthæc Harmenopulus, Thessalonicæ iudex primarius, Constantini Porphyrogenetæ, Nicephori, Alexij Comneni, Manuelis[d] *illustrißimorum Principum varias constitutiones complexus in iuris epitomen coniecit. Interea dum eam legum formam religiosè colit Constantinopolis, Hunnorum, Vandalorum,*

[d] Ex 3. Imper. Basilij, Constantini Leonis prochiro suam confecisse Epitomen fatetur Harmenopulus.

dalorum, Longobardorum, Gotthorum barbaræ leges[a] in Italia grassabantur: unde feudorum, &c. de conseruandis familiis leges fluxerunt.

[a] Vide Pachymerij & Nicephori commentarios.

EX QVIBVS AVT IVRISCONSVLTIS, AVT ALIIS SCRIPTOribus hæ annotationes in Institutiones collectæ sint.

Theophilo.
I. Cuiacio.
F. Connano.
A. Contio.
E. Barone.
G. Brechthano.
F. Duareno.
Mat. Wesembecio.
Isidoro Hispal.
G. Budæo.
A. ab Alexandro.
M. Trehetio.
L. Taurello.
P. Victorio.
A. Augustino.
Ioach. Mynsingero.
Iul. Pacio.

LEG. XII. TAB.

A. Gellio.
F. Hotomano.
I. Ræuardo.
Adr. Turnebo.
A. Macrobio.
A. Riuallio.
I. Oldendorpio.
V. Forstero.

Si cui legendo aliqua interpretatio minus arrideat, is authores ipsos ex quibus ferè ad verbum omnia breuiter transcripta sunt, consulat.

DE NOMINE INSTITVTIONVM.

QVOD ad nomen *Inſtitutionum* attinet, ſubiicere hîc operæpretium duximus, quæ A. Politianus adnotauit Miſcel. c. 84. Inſtitutiones hæ, quæ vocantur in iure Ciuili, Iuſtiniani principis nomine editæ, à Triboniano tamen doctíſq; aliis viris compoſitæ, etiam Græcè ſcriptę ſub eodem prorſus intellectu reperiuntur: niſi quia ritus quidam, conſuetudinéſq; Romanorũ veteres vberiùs aliquanto & latiùs in Græco ipſo, quàm in Latino Codice referuntur, vt peregrinis hominibus, atque à Romanorum more, cónſuetudineq; alienis res tota penitus innoteſceret. *Inſtitutionum* nomine pleriq; veterum Iuriſconſultorum, & Latinorum ſcriptorum libros ſuos inſcripſerunt. Theophilus tamen & Græci interpretes vocant hunc librum *Inſtituta*, idque exemplo Iuſtiniani in multis conſtitutionibus. Sed & Probus & Vegetius eodem nomine, in eadem ſignificatione vtuntur.

PROOEMIVM

de confirmatione Institutionum [a].

IN NOMINE [b] DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

IMPERATOR [c] CÆSAR [d] FLAVIVS [e] IVSTINIANVS [f], ALEMANICVS [g], GOTTHICVS [h], FRANCICVS [i], GERMANI-

[a] Theop. sic διάταξις βεβαιοῦσα τὰ ἰνστιτοῦτα, cōstitutio cōfirmās instituta: quod his scilicet vim legis attribuat.

[b] Hæc epigraphe in editione Haloand. expuncta est: alibi tamē est frequenter, l. 1. & 2. C. De offic. Præf. Afr. [c] Imperator priscorū Ducū nomē erat: acclamari ab exercitu Ducibus, qui aliquot millia externorum hostiū prostrauerant, solitū fuit: Cic. lib. 2. epist. 22. & Philipp. 14. Cornel. Tac. lib. 3. Post occupatā Remp. perpetuū Principis nomen ex SC. esse cœpit: Sueton. in Iul. Cæs. c. 76. & Dion. lib. 43. [d] Cæsares post Iuliū Cæs. dici cœperunt nō qui rerū potirentur, sed qui successores Augusto designati essent, l. Etsi. 7. C. de mal. & math. Suet. in Vespas. Qui hodie in imperio Reges Romanorū: in Gallia Delphini vocātur. Wes. [e] Flauius cognomē gentilitiū familiæ Vespasiani: Suet. in eius vita. [f] Iustinianus, nomē fuit illi propriū à Iustini patris adoptiui nomine. [g] Alemanicus, &c. Hæc agnomina à deuictis hostib. sibi adsciuit. Vopis. in vita Proculi, Alemanos, inquit, qui tūc adhuc Germani dicebātur, nō sine gloriæ splēdore cōtriuit. Dictos autē esse Agathius ex Asinij Quadrati authoritate docet, quòd collectitia esset diuersorū hominū multitudo: allerley mā, vel allen landē man. Myns. [h] Gotthi propriè dicti sunt, qui Germanici maris insulā Scandiā incoluerunt, & insignē ex Romanis victoriā retulere circiter annum Christi 256. superato Decio Imp. Hi postea duce Alarico circa annū 407. vrbe Roma potiti, quos Iustinianus anno 560. per suū ducē Narsetem profligauit, occiso eorum duce Totila. [i] Franci ita dicti, quòd suam tuerentur libertatem: primas sedes supra Coloniam

MANI-

MANICVS[a], ANTICVS[b], ALANICVS[c], VANDALICVS[d], AFRICANVS[e], PIVS[f], FELIX, INCLYTVS, VICTOR AC TRIVMPHATOR[g], SEMPER AVGVSTVS[h], cupidæ legum iuuentuti, S.

habuerũt in ea regione quam Catti *tenuere, quæ nũc est* Hassia. *Superati tandẽ à Narsete prope Tarẽtum circa annum* 558. [a] Germanicus *Herodianus hunc titulum refert inter Imperatorios. Mynsingero non alia videtur esse Germanorum quàm Alemanorum significatio: vtrunque enim verbum significat gentem prorsus virilem* Alleman, *&* German. *Vide Alc.lib.*10.παρ.*cap.*20. [b] Anticus *(falsò Atticus.) Antæ Histri fluminis accolæ, quos Iustin.per Childibium ducem repulit. Alc.*παρ.*lib.*5.*cap.*3. [c] Alani *cum Vandalis iuncti erant. Lucanus lib.*8.*vocat duros æterni Martis Alanos.* [d] Vandali, *populi Europæ Septentrionalis, duce Genserico Romam vastarunt: cui successit Gilimerus, qui in Africa à Belisario victus, & in triumphum Constantinopolin ductus est.* [e] Africanus, *quia ex Africa Vandalos pepulit.* [f] Pius, Felix, *&c. Hæ appellationes Augustis pro bono omine inaugurationis tempore acclamabantur: quas postea in literarum inscriptionibus vsurparunt: vt vitæ Impp. & Nouell.*78.*ostendunt.* Wes. [g] Triumphator, *Triumphasse legitur de Persis & Vandalis. modum triumphandi describit hic Myns.* [h] Augustus, *Cognomen hoc primum Octauio est impositum authore Suetonio: inde successoribus vsurpatum: ductum ab augurio quòd auspicato & diuinitus eligerentur.* Wesemb.

¶ *Vt Plato legislationis tres vult esse partes, Procemium, Legem & Sanctionem: ita huius Constitutionis eadem deprehenduntur membra. I. Procemium: quo suum legislationis studium commendat, vsque ad §.3. II. legislatio vsque ad §.penult. III. Sanctio.* Wesemb.*hîc.*

¶ *De vsu armorum & legum.*

Mperatoriam maiestatem [a] non solùm armis decoratam, sed etiam legib. oportet esse armatam. vt vtrunq; tempus, & bellorum & pacis, rectè possit gubernari: & Princeps Romanus [b] non solùm in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos [c] tramites calumniantiũ [d] iniquitates expellat: & fiat tam Iuris religiosissimus [e], quàm victis hostibus triumphator [magnificus [f].]

[a] *Id est, Principẽ Romanum, vt j.* [b] *Vet. Cod. alio ordine*, & Princeps Romanus victor existat, non solùm in hostilibus præliis, sed etiã per leg. tram. cal. iniq. expellens: *hoc sensu, Imperatorem nõ ex armis tãtũ, sed etiã ex legib. gloriosam sibi victoriã cõparare. Imperatores Romanos olim dictos fuisse* Principes, *scribit. Tacit. lib. 1. Annal.*

¶ *De bellis, & legibus Iustiniani.*

1 Quorum vtramq; viam cum summis vigiliis, summaq; prouidentia annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ [g] cognoscunt: & tam Africa, quàm aliæ innumeræ [h] prouinciæ, post tanta [i] temporũ spatia, nostris victoriis à cælesti numine præstitis,

[c] *Legum præscripto, seu per ipsarum legum remedia. Theop.* νομίμοις ἐπινοίαις. [d] Calumniantium, *id est, delinquentium, Mynſ. Verbũ calumniari generale est, omnem ingenij malitiã complectens. Cic. de Republ. 2. Vt Carneadi respõdeatis, qui sæpe optimas caussas ingenij calumnia ludificari solet. Hotom.* [e] *Theop. habet,* ἐννόμοις σεβάσμιος. *sic Papin. Imperatorem Marcum vocat. in l. vnum, 67. §. vlt. De leg. 2.* [f] *Abest à veteribus libris.* [g] *Vet. Cod.* deductæ. [h] *Al.* numerosæ, *sic enim loquuti sunt Orosius, Eutropius, & alij* σύγχρονοι *scriptores.* [i] Tanta: *annos sc. 95. quibus Vandali Africam tenuerunt, l. 1. in princ. C. de offic. præf. præt. Afr. Procop. Et 69. quibus Gothi in Italia erant dominati.*

ſtitis, iterum ditioni Romanæ, noſtroq; additæ Imperio proteſtantur. Omnes verò populi legibus tam à nobis promulgatis[a], quàm compoſitis reguntur.

[a] *Promulgamus noſtras: cōponimus alienas. Quidā Codices habent,* Iam à nobis promulgatis vel compoſitis.

¶ *De compoſitione Codicis, & Pandectarum.*

2 Et cùm ſacratiſſimas conſtitutiones antea confuſas in luculentam ereximus conſonantiam[b], tunc noſtram extendimus curam ad immenſa[c] veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatũ[d], quaſi per mediũ profundũ euntes[e], cæleſti fauore iã adimpleuimus.

[b] *Intelligit priorem Codicem à ſe compoſitũ: quem nō habemus: cuius prima editio facta eſt an. 529. ſecundo imperij Iuſtiniani anno.*

¶ *De tempore, auctoribus, fine & vtilitate compoſitionis Inſtitutionum.*

3 Cumq; hoc Deo propitio peractum eſt, Triboniano viro magnifico[f], Magiſtro[g], &[h]† Exquæſtore[i] ſacri palatij noſtri, & Ex-

[c] Immenſa, *innumera Iuriſconſultorum veterum ſcripta, quæ in duo millia librorum & tricies centena millia verſuum propagata habebantur, l. 2. §. Poſtea verò. C. de vet. iur. enucl.* [d] *Nam Cic. Cæſar, Seruius Sulpit. & plerique alij inſtituerant Iuriſprudentiam in certum corpus contrahere.* [e] μεταφ. *per medias difficultates & impedimenta.* [f] *Plus eſt quàm ſi dixiſſet Illuſtri: Cont.* [g] Magiſtro, *ſcilicet* officiorum, *curæ ſunt ſcholæ fabricenſium & agentium in rebus: diſciplina palatij, curſus vehicularis.* [h] † *Quæſtor eſt, qui quæſturam gerit. Ex quæſtore, is qui quæſtura functus eſt: Quæſtorius, qui vel functus eſt quæſtura, vel donatus à principe dignitate quæſtoria. Similis eſt interpretatio vocum Conſul, Exconſule, & Conſularis.* [i] Quæſtori *curæ ſunt leges, preces, laterculum munus, vt eſt in Nouell. Theod. de hom. ca. fac.* Quæſtor *cuſtos eſt iuſtitiæ.* ex Quæſtorib. *ſunt Codicillares, aut qui verè Quæſtores fuerunt. I. C. Quæſtura functi. l. 1. C. de nouo. Cod. fac. l. 2. C. de vet. iur. enucl. Crinit. li. 10. cap. 12. Alc. Diſp. lib. 4. cap. 3.*

consule, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus & antecessoribus[a], (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem[b], iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter, vt ipsi nostra autoritate, nostrísque suasionibus Institutiones componerent: vt liceat vobis prima legum cunabula, non ab antiquis fabulis[c] discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis[d], accipiant. Et quod priore tempore vix post quadriennium prioribus[e] contingebat, vt tunc constitutiones Imperatorias[f] legerent: hoc vos à primordio[g] ingrediamini, digni[h] tanto honore,

[a] Hoc est, doctoribus & interpretib. Nam ex Iurisconsultis, qui sequebantur forum, Togati: *qui scholas,* Antecessores *dicebantur: vt l.1.π.de concep. Digest. Vox videtur efficta imitatione Græcorũ, apud quos* προηγεῖσθαι *per metaph. est præeũdo & docendo deducere discipulum in alicuius artis penetralia. Isocrati ad Demonicum est* εἰσηγεῖσθαι νεωτέροις. [b] *Tria* προσκείμενα *compositorum iuris: Solertia, legum scientia, & fides.* [c] *Ius obsoletum & antiquatum Theophil. significare videtur: putà frag. Vlpiani, & Caij Instit. Ammian. Marcell. lib.30. Iurisperiti, ait, vt altiùs videantur iura callere, Cascellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicanorumq́ iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre abhinc seculis obrutas multis.* [d] Argumentum *est ratio quæ rei dubiæ facit fidem, Cic. in Topic. Pro rei probatione accipitur infrà de empt. & vend. §.1. in verbo* argumentum emptionis. *Quod vsu receptum est, Theoph. hic: & l. vlt. C. de iu. dom. impet. §. pen. infrà de satisd.* [e] *Iuris scilicet studiosis.* [f] *Extantes in C. Theodos. & deinceps in Iustinianeo.* [g] Primordium *vocat Institutiones, quib. Constitutionum robur attribuit infrà eodem §. penult.* [h] *Theoph. pro* digni, *vertit* ἀξιωθέντες, *id est, dignati, id est, reperti digni tanto honore: ne pro* reperti, referti *legamus. vt Theoph.* ἀπολαύοντες.

nore, tantaq; reperti felicitate, vt & initium [a] vobis, & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

¶ *Diuisio Institutionum.*

4 Igitur post libros [b] quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum, in quibus omne Ius antiquum collectum [c] est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum, necnon cæteros [d] viros illustres & facundissimos cõfecimus: in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, vt sint totius legitimę scientiæ prima elementa.

¶ *Quid in Institutionibus contineatur.*

5 In quibus breuiter expositum est, & quod antea [e] † obtinebat [f], & quod postea desuetudine [g] inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

¶ *Ex quibus libris compositæ sunt Institutiones: atque earum recognitio, & confirmatio.*

6 Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex Commentariis Caij nostri, [h] tam Institutionũ, quàm rerum quotidianarum, aliísque multis Commentariis compositas, cùm tres viri prudentes

[a] *In Proœmio Digest. in quo ordinem & gradus studiorum describit Iust. vult dari operã primo anno legendis Institutionibus: deinde quatuor prioribus Digest. libris, qui τὰ πρῶτα vocãtur, & toto illo anno appellari Iustinianeos nouos.*
[b] Libros, *cõfectos, nõdum tamen editos.*
[c] *Aliàs*, collatũ. *Theop.*
[d] *Quos recenset Iust. in inscript. procem. Dig. † & in l. 2. §. quæ omnia. C. de vet. iur. enucl.*
[e] † *Hoc est ante institutiones compositas: vt leges quoq; promulgatas cõplectatur.*
[f] Obtinebat, *Ius vetus: vt § . intit. De liber. De testam. De exher. lib. De succ. sub. &c.*
[g] *ἀσυνηθείᾳ συσκιασθέν. Theoph.*
[h] *Beneuolentiæ significatio: ac si plerunq; prædecessores qui nostræ fuerunt professionis appellamus: Hic verò Caius fuit Adriani Imp. temporibus, l. vtrum. D. de rebus dubiis. Meminit eiusdem Caij §. telum. De pub. iud. vide l. Si calumnietur. π. De verb. signif. 233. Ant. Aug. lib. 3. cap. 7.*

prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarũ constitutionum robur eis accommodauimus.

¶ *Adhortatio ad studium iuris.*

7 Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, vt spes vos pulcerrima foueat, toto legitimo opere perfecto [a], posse etiam nostram Rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari [b]. D. CP. [c] XI. Kal. Decemb. D. IVSTINIANO PP. A. III. COS.

[a] *Aliàs*, perlecto.

[b] Gubernari. *Aristot. lib.* I. *Ethic. loquens de hac ciuili philosophia*, τὸ τέλος οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. *eoq; nomine Vlpian. in l.* I. π. *de Iust. & Iur. ait hanc vnam esse veram, nec simulatam philosophiam.*

[c] D. CP. *hoc est*, Data Constantinopoli, *(vrbe Thraciæ ad Propontidem, vbi olim fuit sedes Imperatorum Orientis)* XI. Kalend. Decemb. Domino Iustiniano perpetuò Augusto, *(non Patre Patriæ vt ex Pandect. Florent. præfationib. intelligi potest)* Tertiùm Cõsule: *qui annus est Iustiniani septimus. Non erubescebãt olim & ipsi Principes ambire & gerere consulatus, sicut & alia publica munera. Statuit autem Iustinianus in Nouell. vt præponeretur nomen Imp. vt annotarentur tempora per Imperatores. sicut olim per Consules.* † *Nouell. constit.* 47.

INSTI-

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER I.

DE IVSTITIA ET IVRE[a].

TITVLVS I.

¶ *Definitio iustitiæ.*

IVSTITIA[b] est constans & perpetua[c] † voluntas ius suũ cuique tribuendi.[d]

¶ *Definitio iurisprudentiæ.*

1 Iurisprudentia[e] est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

[a] *Id est Iuris, siue iustitiæ arte.*

[b] *Hæc definitio est ex l. 10. eo. Is demum iustus est, qui sic ab animo cõparatus est, vt perpetuò* τὸ ἀνάλογον, *id est, Ius cuiq; suum velit tribuere. I. C.* Constans, &c. *Hoc est certis illis & immutabilibus notitiis humanæ menti diuinitus impreßis prædita, rationisque iudicio & lumine gubernata.* Voluntas, *Id est, habitus animi volentis & incitati ad agendum id quod ei præscripsit constans & perpetua ratio.* [c] † *Non est enim iustus, nisi qui* βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων πράττει. 2. *Ethic.* 4. [d] Tribuens, *Theoph. Vide Gell. lib.* 14. *cap.* 4. [e] *Ex d. l.* 10. *Bud. D. hoc tit. Alc. lib.* 2. *Dißp. cap.* 8.

De iuris methodo.

2 His igitur [a] generaliter [b] † cognitis, & incipientib. nobis exponere Iura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissimè, si primò leui ac simplici via, pòst deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. alioqui si statim ab initio rudem [c] adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerũ onerauerimus: duorũ alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunq; iuuenes auertit) seriùs ad id perducemus, ad quod, leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidentia, maturiùs perduci potuisset.

Iuris præcepta.

3 Iuris præcepta sunt hæc: Honestè viuere, [d] alterum non lædere, suum cuiq; tribuere.

De iure publico, & priuato.

4 Huius studij duę sunt positiones [e], Publicum, & Priuatum. Publicum Ius est, quod ad statum rei Romanę spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatẽ pertinet. Dicendum est igitur de Iure priuato: quod tripertitum est: collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus [f] †.

[a] *Id est, Obiter. Fab. in proœ. lib. 8.*

[b] *† Quæ hactenus docuit, quod etiam docebit §. seq. generalia sunt id est, omnium hominũ communia: quæ verò deinceps dicẽtur, propria sunt ciuiũ Rom.*

[c] *Fab. Instit. orat. lib. 1. cap. 2. & 3.*

[d] *Tull. 3. Offic. & 3. De finibus.*

[e] *Ex Vlp. l. 1. §. 1. eod. Fab. lib. 2. cap. 4. sacrũ publicum, & priuatũ ponit. publico continetur sacrum. Bud. hic. Alc. l. pupillus. §. Munus. De verbor. signif.*

[f] *† Ius naturale & gentium sunt partes iuris Ro. non item ius Atheniense, aut Laconicũ: neq; enim hæc nomina in iure nostro retinemus: neque, vt natura & ratio, ita Solon aut Lycurgus nobis leges dederunt, etsi ad exemplum legum ab eis latarũ populus Rom. iura quædam condidit. §. & non ineleganter. infrà hoc tit.*

DE IVRE NATVRALI, gentium, & ciuili.

TITVLVS II.

¶ De iure naturali.

» IVs [a] naturale est, [b] quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud, non humani generis propriũ est: sed omnium animalium, quæ in cælo [c], quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atq; feminæ coniunctio, quam nos *Matrimonium* appellamus. hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cętera quoq; animalia istius Iuris peritia censeri. [d]

a Ex leg. 1. §. ius. De iust. & iu.

b Ius in bruta nõ cadit. nam nec iniuria cadit. l. 1. D. Si quadrup. paup. fec. dic. dent que vt rationis, ita & iuris bruta expertia sunt. At quæ bruta faciunt incitatione

¶ Distinctio iuris gentium & ciuilis à definitione, & etymologia.

» 1 Ius autem ciuile à Iure gentium distinguitur: quòd omnes populi, qui legibus &

naturali: ea si homines ratione faciant, iure naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea si omnes homines ratione faciant, iure gentiũ faciunt. quod & ipsum Ius naturale dicitur, & bonum & æquum, & naturalis æquitas, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura. Quæ nõ omnes, sed quædam hominũ congregata in vnum locum multitudo vtilitatis publicæ caussa facit, ea verò fiunt iure ciuili. Cuiac. † Hoc idem sensit Goueanus lib. 1. variar. lection. cap. 19. Quæ tamen doctißimorum virorum interpretatio videtur mihi verbis legis manifestè aduersari. Videamus ergo, ne dicendũ sit, animalia bruta neq; iuris neq; iniuriæ omnino expertia esse. argu. l. 2. §. cùm arietes. D. si quad. sed & ius, & iniuriam, quatenus in bruta cadunt, minus propriè dici. [c] *Cælum hic pro aere. vt in §. Feræ. De rer. diuis.* [d] *Plin. lib. 33. cap. 12. Fab. instit. orat. 2. cap. 17. in fi. Theoph. Videmus nõ homines modò, sed cætera quoque animalia his, qui legem hanc obseruant, adscribi. Bud. hic. Cuiac. mauult* perita *quàm* peritia.

moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omniũ hominũm iure vtuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi Ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocaturque Ius ciuile, quasi Ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines cõstituit, id apud omnes populos peræquè custoditur: vocaturque Ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum Iure vtitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

¶ *Ab appellatione, & effectibus.*

2 Sed Ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur veluti Atheniensium. nam si quis velit Solonis[a], vel Draconis leges appellare Ius ciuile Atheniensium, non errauerit. sic enim & Ius, quo Romanus populus vtitur, Ius ciuile Romanorum appellamus, vel Ius Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim à Romulo, Quirites à [b] Quirino [c] † appellãtur. Sed quoties non addimus nomen, cuius sit ciuitatis, nostrum Ius[d] significamus: sicuti quum poëtam dicimus, nec addimus nomẽ, subauditur apud Græcos egregius Homerus[e]: apud nos Virgilius. Ius[f] autem gentium omni humano generi commune est. Nam vsu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates sequutæ, & seruitutes quæ sunt naturali

[a] *Gell. lib.* 11. *cap.* 18.
[b] *Varr. lib.* 4. *De ling. Lat. Cic.* 1. *De Legibus Ouid.* 2. *Fastor. Dionys. lib.* 2.
[c] † *al.* Romani enim à Quirino Quirites appellantur.
[d] κατ᾽ ἐξοχήν.
[e] *Huius meminerũt sæpe Prudentes, l. Aut facta. De pœnis. l. Qui venenum.* 236. *De verb. signific.*
[f] *Ex Hermogeniano l.* 5. *De Iustitia, & iure.*

naturali Iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè [a] contractus introducti sunt, vt emptio & venditio, locatio & cõductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles.

¶ Diuisio iuris in scriptum, & non scriptum: & subdiuisio iuris scripti.

» 3 Constat [b] autem ius nostrum, quo vti-
» mur [c] †, aut scripto, aut sine scripto: vt apud
» Græcos, [d] † τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.
Scriptum [e] autem Ius est, Lex, Plebiscitum, Senatusconsultum, Principum placita, Magistratuum edicta, responsa [f] † Prudentum.

¶ De lege, & plebiscito.

4 Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. Plebiscitum [g] est, quod plebs plebeio magistratu interrogante [h] (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eò differt, quo species à genere. nam ap-

[a] Cõtractus, *omnes obligationes: omnis enim obligatio pro cõtractu habetur. l. omnẽ. D. De iudic. atque ideo in l. Ex hoc iure, D. De Iust. & Iur. Hermo.* obligationes *dixit, nõ* contractus. *Cur autem ait* penè? *nẽpe quia sunt quædã conuẽtiones & obligationes legitimæ. l. Conuentionum, l. Legitima. D. De pact.* [b] *Ex Vlp. l. 6. & 7. De Iust. & Iu.* [c] *† Non ergo diuidit ius ciuile, sed ius quo vtimur, id est, compositũ ex præceptis naturalibus, gentium, & ciuilibus.* [d] *† A quibus Romani iura acceperunt. §. & non ineleganter infrà h. t.* [e] *Quod hic scriptum Ius Iustinian. Papinianus Ius ciuile vocat. l. 7. De Iust. & Iur. † Immo Papinianus opponit ius ciuile iuri pratorio, quod est species iuris scripti.* [f] *† Hæc dicuntur constare sine scripto. l. 2. § his legibus. & §. ita in ciuitate. D. de orig. iur. quia non incidebantur in tabulis æreis, vt leges, & senatusconsulta.* [g] *Quæ plebisciti fuerit origo, vid. l. 2. De orig. iur. Cel. lib. 10. cap. 20. & lib. 15. cap. 27.* [h] *Quidam*, rogante.

pellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam Patriciis [a] & Senatoribus. Plebis autem appellatione, sine Patriciis & Senatoribus cæteri ciues significantur. Sed & plebiscita lege Hortensia [b] lata, nō minùs valere quàm leges cœperunt.

¶ *De senatusconsulto.*

5 Senatusconsultum est, quod Senatus iubet atque constituit. Nam quum auctus [c] esset populus Romanus in eum modum, vt difficile esset in vnum eum conuocari legis sanciendæ caussa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

¶ *De constitutione,*

6 Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, quæ de eius imperio [d] lata est, populus ei [e], & in eū omne imperium suum & potestatem [f] concedat. Quodcunque ergo Imperator [g] per epistolam constituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, legem esse constat. Hæc [h] † sunt quæ Constitutiones appellantur. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc Princeps vult. nam quod alicui ob meritum [i] indulsit, vel si quam pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit, personam non

[a] *Liu. lib. 1.*

[b] *Cu. Lege Hortensia primùm: deinde lege Horatia. illa, quū plebs in Ianiculū secessisset: hac, quū in Auentinū. Authores sunt Liuius & Plinius.*

[c] *An hæc caussa fuerit, an potiꝰ Cæsarū ambitio, viderit Tribonianus, Tacit. l. 1. Suet. in Tib. cap. 30.*

[d] *Ideo dicitur lex Imperij. l. Ex imperfecto. C. De testament.*

[e] *l. 1. §. Quū enim. C. De vet. iur. enucl. Liuius lib. 44.*

[f] *Id est, vicem suam. Cu. Theophil. habet, δέδωκε.* [g] *Vlp. princeps dicitur, l. 1. De const. Princ. vnde hic locus petitus est.* [h] *† al. Hæ.*

[i] *Priuilegia sunt Latinis. Gell. lib. 10. cap. 20. Ius singulare prudentibus. l. Ius singulare. De leg.*

trans-

» transgreditur[a]. Aliæ autem, quum generales
» sint, omnes proculdubio tenent.

¶ *De iure honorario.*

7 Prætorum quoq; edicta non modicam obtinent Iuris authoritatem. Hoc etiam Ius honorarium[b] solemus appellare: quòd qui honores gerunt, id est, magistratus, authoritatem huic Iuri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictũ[c] de quibusdam caussis, quod & ipsum Iuris honorarij portio est.

¶ *De responsis prudentum.*

8 Responsa[d] prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de Iure respondere[e]. nam antiquitus constitutum[f] erat, vt essent, qui Iura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam authoritatem tenebant, vt iudici recedere à responsis[g] eorum non liceret, vt est constitutum[h].

¶ *De iure non scripto.*

9 Sine scripto Ius venit, quod vsus adprobauit. nam diuturni mores consensu vtentium comprobati, legem imitantur[i].

¶ *Ratio superioris diuisionis.*

10 Et non ineleganter in duas species Ius

a *Paul. habet.* Ad consequentias non producuntur. *leg. Quod verò. eod.*

b *Aliud est Ius Prætorium, aliud Ius honorarium. Ius Ædilitium aut Tribunitium, Ius honorariũ est, ius prætorium non est. Cuiac.*

† *Sub iure prætorio cõtinetur etiã Ædilitiũ. §. prætoriæ. infrà de diuis. stip. Vocaturq; prætorium à parte præcipua, quod de quibusdã tantùm caussis ædiles ius dicerent.*

c *Vt Ædilitium edictum. l 2. §. Eodem tempore. De orig. iu.* d *l. 2. §. Primus. De orig. iur.* e *Veteres lib. habent,* Iura condere: νομοθετεῖν: *id verò rectè ait Theoph. fieri κατὰ πεῦσιν, καὶ ἀπόκρισιν.* f *Aliàs,* institutum. g *Alc.* Responso. h *Extat hæc const. tit. De respons. Prudent. in Cod. Theod.* i *l. 32. & seq. De leg.*

civile distributum esse videtur. nam origo eius ab institutis [a] duarum ciuitatum, Athenarum scilicet & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandarent [b]: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

Diuisio iuris in immutabile & mutabile.

11 Sed naturalia [c] † quidem Iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur, diuina quadam prouidentia [d] constituta, semper firma atque immutabilia permanent. ea verò, quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe mutari solent vel tacito [e] consensu populi, vel alia postea lege lata.

De obiectis iuris.

12 Omne autem Ius, quo vtimur, vel [f] † ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et priùs [g] de personis videamus. nam parum est Ius nosse, si personæ, quarum caussa constitutum est, ignorentur.

[a] *Liu. lib. 3. Halicarn. lib. 10. d. l. 2. De or. Iur.*
[b] *Plutarch. in Lycurg. Leges ne scribuntor Cic. pro Flacco.*
[c] *† His verbis intelligit & ius naturale, & ius gentiũ primæuũ. nam ius gentium secundariũ, à quo ortũ ducunt bella, captiuitates, seruitutes, mutari potest.*
[d] *Rerum naturã vocat Iustin. §. Singulorum infrà De rer. diuis.*
[e] *Exemplũ est de secando debitorũ corpore ex leg. 12. tabul. Gell. lib. 10. cap. 1.*
[f] *† Iudiciorum, circa quæ versatur hæc facultas, quatuor sunt caussæ, quæ sequuntur: efficiens, personæ: materia, res, id est, dominium & obligatio: forma, actiones finis iustitia. De hac suprà dictum fuit: de reliquis igitur dicendum est.* [g] *Ex Vlp. leg. 1. de sta. hom.*

DE IVRE PERSONARVM[a].

TITVLVS III.

¶ Prior diuisio personarum.

SVMMA[b] † itaque diuisio[c] de iure personarum hæc est: quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

¶ Definitio libertatis.

1 Et libertas[d] quidem (ex qua[e] † etiam liberi vocantur) est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi[f] aut Iure[g] † prohibetur.

¶ Definitio seruitutis.

2 Seruitus autẽ est constitutio Iuris gentium[h] †, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur.

¶ Serui, & mancipij etymologia.

3 Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores[i] captiuos vendere[k], ac per hoc seruare, nec occidere solent, qui etiam mancipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu[l] capiuntur.

¶ Quibus modis serui constituuntur.

4 Serui autem aut nascuntur, aut fiunt. nascuntur[m] ex ancillis[n] † nostris. fiunt aut Iure gentium, id est, ex captiuitate: aut Iure ci-

[a] Caius 1. Instit. cap. 3.

[b] † Id est prima & breuißima.

[c] Hæc diuis. ex Caio l. 3. de sta. hom.

[d] Hæc definit. ex Flor. l. 4. illo ti. & l. 4. De Iust. & iur.

[e] † His verbis excludit libertatem naturalem, quæ est in seruis.

[f] Herm. lib. 1. tit. 18.

[g] † Seruis etiam timor domini obstat, quò minùs agant quod volũt. Theoph.

[h] † Seruitus in genere introducta est iure gentiũ, etsi quædam seruitus est iuris ciu. §. pe. infrà h. t.

[i] Id est, belli duces. Theoph. τῶν πολέμων ἡγεμόνας *vocat, nõ* αὐτοκράτορας.

[k] Sub corona Gell. lib. 7. cap. 4. Plautus in Pers. l. Pupillus 239. §. 1. De verb. sign. Halic. lib. 4.

[l] Varro De ling. Lat. Macrob. Satur. l. 3. cap. 7.

[m] Prudentes, vernas vocant. l. Titia. 36. De legat. 1. Vide Festũ lib. 19. & Nonium.

[n] † Nam partus ventrem sequitur. l. 7. C. de rei vindic.

uili[a], cùm liber homo maior viginti annis ad pretium participandum[b] sese venundari passus est.[c]

¶ *De liberorum & seruorum diuisione.*

§ In seruorum[d] conditione[e] † nulla est differentia: in liberis autem multæ. aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENVIS.

TITVLVS IIII.

¶ *De ingenui definitione.*

INGENVVS est is,[f] qui statim, vt natus est, liber est: siue ex duob. ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duob., siue ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est: quoniam[g] † vulgò conceptus est. Sufficit[h] autem liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licèt ancilla conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit[i] eum qui nascitur,

[a] *S.C. Claudiano. leg. 3. D. Quibus ad lib. procl. non li.*

[b] *Cuiac.* ad pretiũ partiendũ. *Ergo sola pretij partitio seruum facit.*

[c] *Alios amittendæ libertatis modos apud Accur. hic reperies, & l. 4. De re milit. Vlp. in frag. titul. 9. Cod. Quib. ad lib. proc. leg. 6. §. Irritum. De iniust. rupt.*

[d] *Nihil interest vtrùm quis natus an factus sit seruus: at verò multũ refert vtrùm quis natus, an factus sit liber.*

[e] *Id est, omnes sunt æquè serui, etsi alius alij præstat, iuxta vetus illud verbum, δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου. 1. Polit. 4.*

[f] *Hic totus tit. ex Mart. petitus est, l. 5. De stat. hom. Vlp. in frag. titul. 5. Caius 1. Instit. titul. 3. Paul. lib. 2. Sent. cap. 25.*

[g] † *Quidam legit*, id est, qui vulgò. *sed à recepta lectione non est recedendum, vt his verbis afferatur ratio, cur pater dicatur incertus.*

[h] *Facit l. emancipatũ. §. Si quis conceptus. De Senato.*

[i] *Placuit Adriano, & D. Pio. l. Imp. 2. D. de stat. hom. l. Si ante. C. de pœnis.*

" ſcitur, liberum naſci: quia non debet calami-
" tas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his
" illud quæſitum eſt, ſi ancilla prægnans ma-
" numiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta pepe-
" rit, liberum an ſeruum pariat? Et Martianus
" probat liberum naſci. ſufficit enim ei qui in
" vtero eſt, liberam matrem vel medio tem-
" pore habuiſſe, vt liber naſcatur. quod & ve-
" rum eſt.

¶ *De ſeruitute & manumiſſione facti.*

1 Quum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit[a] ei in ſeruitute[b] fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe: ſæpiſſimè enim conſtitutum eſt, natalibus[c] non officere[d] manumiſſionem[e] †.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

¶ *Definitio & origo libertinorum, & manumiſſionis.*

" LIBERTINI ſunt[f] qui ex iuſta[g] † ſeruitu-
" te manumiſſi ſunt. Manumiſſio autẽ eſt[h]
" de manu datio. nam quandiu aliquis in ſerui-
" tute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: &
" manumiſſus liberatur à domini[i] poteſtate.

[a] *l. 2. C. De ing. manu. l. 21. De capt.*
[b] *Seruũ eſſe, & in ſeruitute diuerſa ſunt: vno proprietas, altero poſſeſſio ſignificatur. Cuiac.*
[c] *Ingenuitati: Inde Paulus lib. 5. Sent. Veritati, inquit, & origini ingenuitatis manumiſſio quocũque modo facta, non præiudicat. Cuiac.*
[d] *Nõ inurere notam libertinæ conditionis, Paulus lib. 5. Sent.*
[e] *† Niſi ſit manumiſſio ex iuſta ſeruitute, inf. titul. prox. p.*
[f] *Libertinus quid à liberto differat. Vlp. l. Vlt. Si lib. ing. eſſe dicatur. Val. lib. 4. cap. 1. Vlp. Inſtit. titul. 1.*
[g] *† Addit Theoph.* & legitima: *ſed perperam meo iudicio.*
[h] *Leg.* Manumiſſio autem eſt de manu miſſio, id eſt, datio libertatis. *Cætera etiam authoribus libris vet. ita ſcribenda ſunt, vt in P. Flor. ſcripta eſt l. manumiſſiones. D. de Iuſt. & Iur.*
[i] *Abundat,* à domini.

Quæ[a] res à Iure gentium originem sumpsit: utpote quum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita. sed postquàm [b] Iure gentium seruitus ingenuitatem inuasit, sequutum est beneficium manumissionis: & cùm vno communi [c] † nomine omnes *Homines* appellarentur, Iure gentiũ tria hominum genera esse cœperunt: liberi, [d] † & his contrarium, serui, & tertium genus, libertini, qui desierant esse serui.

¶ *Quibus modis manumittitur.*

1 Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis [e], aut vindicta [f], aut inter amicos [g] † aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus [h] introducti sunt.

¶ *Vbi & quando manumitti potest.*

2 Serui verò à dominis semper manumitti solent: adeò vt vel in transitu [i] manumittantur: veluti cùm Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneũ, vel in theatrum eant.

¶ *De libertinorum diuisione sublata.*

3 Libertinorum [k] autem status tripertitus

[a] Ex Mart. l. 5. De stat. hom.
[b] Ex Vlp. l. 4. De Iust. & Iur.
[c] † *al.* naturali nomine. *Atqui Arist. in libello περὶ ἑρμηνείας ostendit nulla esse nomina naturalia. Sed nomen dici potest naturale, quod imponitur ab hominibus inspecto iure naturali.*
[d] † *Id est, ingenui. nam libertini minùs liberi sunt.*
[e] *l. 1. & 2. C. De his qui in sac. Ecc. manu. Histor. tripert. lib. 1. cap. 9. & l. 1. Cod. de Lat. liber. tol.*
[f] *Cornel. Tac. l. 13. Politia. Miscell. Cent. 98. Sigo. l. 1. de antiquo iure ciuiũ Ro. c. 6.*
[g] † *l. Vn. §. sed & si quis. C. de Lat. liber. toll.*
[h] *l. 4. C. de Præpo. sac. cubic. l. Nemini. C. de Episc. audiend.*
[i] *Theoph. cùm iter facit, προϊόντος.*
[k] *Vlp. in frag. tit. 1. & 3.*

antea

antea fuerat. nam qui manumittebantur, modò maiorem & iustam[a] libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modò minorem, & Latini, ex lege Iunia[b] † Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia[c] † dedititij[d]. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporib. in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus[e] hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atq; simplex[f] libertas competebat, id est, eadem quam habebat manumissor: nisi quòd, scilicet, libertinus[g] † sit,[h] qui manumittitur, licèt manumissor ingenuus sit. Et dedititios[i] quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso Quæstore[k] nostro, antiqui Iuris altercationes placauimus. Latinos[l] autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat ob-

[a] *Censu, Vindicta, Testamento. Caius 1. Instit. titul. 1.*

[b] † *Tulere M. Iunius Silanus, L. Norbanus Balbus Coss. imperante Tiberio.*

[c] † *Tulere Sex. Ælius, C. Sentius Coss. imperante Augusto.*

[d] *Alc. lib. 1. παρ. c. 16. Quia se dedidisset, ita vocati, Theophil. vid. Liu. libr. 8. Cuiac. contendit hic legendum esse* dedititiorũ numero, *ex his quæ scripsit ad fragm. Vlpiani.* [e] *l. 1. C. De dedit. lib. toll. l. 1. C. De Lat. l. toll.* [f] *Cic. pro Balbo. Halicar. l. 4.* [g] † *Iure nouissimo est ingenuus, saluo tamen iure patronatus. nou. 78.* [h] *Quidam,* fit, *habent.* [i] *De his Vlp. in frag. tit. De libert. & Polit. Miscell. 1. Cent. Caius lib. 1. tit. 1.* [k] *Sic dicitur in l. Maximum. C. De liber. præt.* [l] *Eos colonarios vocat Vlp. in fragm. tit. 19. Vid. ex Athen. lib. 6. varia manumissorum seu libertorum genera apud Lacedæm. quosdam ἀφέτας, quosdam ἀδεσπότους, alios ἐρυκτῆρας, alios νεοδαμώδεις: postremò δεσποσιοναύτας.*

seruantiam, alia constitutione per eiusdem Quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos (nullo nec ætatis manumissi, nec domini[a] manumittentis [b]†, nec in manumissionis modo discrimine habito, sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

QVI, ET EX QVIBVS caussis manumittere non possunt[c].

TITVLVS VI.

¶ *Prius caput legis Æliæ Sentiæ. §. Regula de manumittente in fraudem creditorum.*

NON tamen cuicunque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil[d] agit[e]†: quia lex Ælia[f] Sentia[g]† impedit libertatem.

¶ *Exceptio dictæ regulæ. De seruo instituto cum libertate.*

1 Licet autem[h] domino, qui soluendo

a Teoph. habet, dominij Anton. August. Emēd. lib. 3. cap. 7. l. Vnic. C. De nud. iudic. Quir. toll. Vid. Vlpian. in frag. tit. 1.

b † id est, nō inspecto, vtrum iure gentium, an iure Quiritum dominus esset.

c Huc pertinet tit. Qui, & à quibus manum. & tit. Quæ in fraud. cred. ff.

d l. 1. Qui man. nō po.

e † Repete, in fraudem creditorū. nam ipso iure libertas valet, sed reuocatur. l. 1. C. qui man. non poss. rescinditur. l. 5. §. si Titius. D. qui & à quibus interpellatur. l. 7. eod. retrahitur. l. si quis. 24. eod. non ab ipso manumissore, neque ab eius herede, sed à creditoribus, quibus non est satisfactum. l. 5. C. de ser. pigno. da. ma. *f Conna. lib. 1. cap. 5. Vlp. in frag. tit. 1.* *g † Lata temporibus Augusti, Sexto Ælio, C. Sentio Coss.* *h Contius legit,* licet tamen, *vt sit particula exceptionis, vt apud Theoph. hic.*

non est,

non est, in testamento seruum suum cum libertate heredem instituere, vt liber fiat, herésque ei solus, & necessarius: si modò ei nemo alius [a] † ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex caussa heres ei nō extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouisum est. & rectè. Valde enim prospiciendū erat, vt egentes homines, quibus alius heres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias serui nomine vendant [b], ne iniuria [c] defunctus adficiatur [d].

[a] † Et substitutus seruo instituto præfertur, l. 57. de hered. instit.

[b] Herede nullo relicto, res hereditatis venduntur defuncti nomine l. 4. De rebus auth. Iud. poss.

[c] Pro ignominia accipe, vt l. 1. De minor.

[d] Tullius pro Quint. Cuius bona ex edicto, & c. l. Curator. De cura. furio. C. l. 3. De inoffi. test. in C. Theodos. l. 23. Quæ in fraudem.

¶ *De seruo instituto sine libertate.*

2 Idemq; Iuris est, etsi sine libertate [e] seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio [f] † non solùm in domino qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum quē heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem seruū remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore.

[e] Id est, nulla habita libertatis mētione, qua nominatim prohibita, nō est institutioni locus.

[f] † l. pe. C. de necess. ser. her. instit.

¶ *Quid sit in fraudem creditorum manumittere.*

3 In fraudem [g] autem creditorum manu-

[g] Qui & à quibus. Ex Caio l. 10.

mittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamen videtur, nisi animum quoq; fraudandi[a] manumissor habuerit, non impediri libertatem[b] †, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quàm in his est, sperant[c] homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cùm vtroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eò quod eius bona non sunt suffectura creditoribus.

Alterum caput legis Æliæ Sentiæ de minore viginti annis.

4 Eadem lege Ælia Sentia domino minori[d] viginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta[e] apud consilium[f], iusta caussa manumissionis adprobata, fuerint manumissi.

Quæ sunt iustæ caussæ manumittendi.

5 Iustæ[g] autē manumissionis caussæ hæ sunt: veluti si quis patrem, aut matrē, filium, filiámve, aut fratres, sororésve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnū alumnámve, aut collactaneum manumittat, aut seruum procuratoris[h] ha-

a *l. Ait prætor. §. 1. Quæ in fraud. cred.*

b † *Directã in fideicommissaria tãtùm euētus inspicitur. l. 1. l. vlt. C. qui man. nō pos.*

c *Veluti qui transmarinas negotiationes, & in alienis regionibus exercent. d. l. 10. Qui & à quibus.*

d *Idq; in minorum fauorē, ne à seruis circumuenti facultates minuant.*

e *Quidā habent*, quàm si dicta.

f *Cōsiliū exercere quid sit, Theoph. hic, & Vlp. in frag. tit. 1. Alcia. l. 1. παρ. c. 41. Anton. Aug. c. 2. l. 1. Emend.* g *Ex Modest. l. Matrimonij. Qui & à quibus, & Vlp. l. Si collactaneus. De manu. vind.* h *Procuratores vel ad agendū constituuntur, vel ad administrandū: ad agendū, liberi & maiores ann. 16. ad administrandum etiam serui & minores.*

bendi

bendi gratia, aut ancillam matrimonij habendi caussa[a]: dum tamen intra sex menses in vxorem ducatur, nisi iusta caussa impediat: & seruus, qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem [b] † annis manumittatur.

De caussa semel probata.

6 Semel autem caussa adprobata, siue vera sit, siue falsa, non retractetur[c].

¶ *Abrogatio posterioris capitis legis Æliæ Sentiæ.*

7 Quum ergo certus modus manumittendi minoribus xx. annis dominis per legẽ Æliam Sentiam constitutus esset: eueniebat, vt qui XIIII. annos expleuerat, licèt testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset, tamen si adhuc minor esset xx. annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendum. nam cui totorum[d] suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare nõ similiter ei, quemadmodum alias res, ita & de seruis suis in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit præstare? Sed quum libertas inæstimabilis res sit,[e] & propter hoc ante xx. ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, nõ aliter minori xx. annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus, nisi XVII. annum impleuerit[f], & XVIII. attigerit. Quum enim

[a] *Exacto tamẽ prius inretur. d. l. Si collact.*

[b] † *al.* decem & octo, *vt in l.* 13. *D. de man. vind. & in Basil.*

[c] *l.* 4. *& l.* 9. *De manu. vind. l.* 1. 2. 3. *C. Si aduers. lib.*

[d] *Cui plus licet, minus licet. l. Cùm in substitutione. De leg.* 3.

[e] *l. Non est. §. Infinita. De regul. iur.*

[f] *Nouell.* 119. *§. Sed & hoc. ann.* 14. *dari potest libertas.*

antiquitas huiusmodi ætati[a] & pro aliis postulare concesserit: cur non etiam sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire?

DE LEGE FVSIA [b]Caninia [c]tollenda.

TITVLVS VII.

* *Ex hoc titulo regula ducitur, Quidquid conceditur inter viuos, multò magis concedendum esse in vltimis voluntatibus.*

LEGE * Fusia Caninia certus modus constitutus[d] erat in seruis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo inuidam, tollendam esse censuimus[e] †: quum satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam[f] libertate donare, nisi alia caussa impediat libertatem: morientibus[g] autē huiusmodi licentiam adimere[h] †.

DE HIS, QVI SVI vel alieni iuris sunt.

TITVLVS VIII.

¶ *Altera diuisio personarum.*

[a] *Hac ætate Nerua filius publicè de iure respondit. l. 1. §. Postulare. De postul.*
[b] *Vet. l.* Fussia.
[c] *Cai.* 1. *Inst.*
[d] *Fl. Vopisc. in vita Taciti, Seruos, ait, omnes vrbanos manumisit vtriusque sexus: intra centum tamen, ne Caniniā trāsire videretur. Vlp. in frag. tit.* 1.
[e] † *l. vn. C. h. t.*
[f] Familia *hic significatione vetusta turbam seruorū significat: à famulis enim familia dicitur. Mynsi. ex Festo. Theoph. habet,* πάντας τοὺς οἰκέτας. *Vide l. 2. §. Familiæ. π. Vi bon. rapt.*
[g] *l. 1. C. de sacros. Eccles.*
[h] † *Sed ratio l. Fusiæ videtur fuisse, quia faciliùs in testamento manumittunt quàm inter viuos, fac. l. 4. f. D. ad Velleia.*

SEQVI-

SEQVITVR de iure personarum[a] alia diuisio[b]. Nam quædã personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul intelligemus, quæ sui iuris sunt. ac priùs inspiciamus de his, quæ in potestate[c] dominorum sunt.

¶ *De iure gentium in seruos.*

1 In potestate itaque dominorum sunt serui. quæ quidem potestas, iuris gentiũ est. nam apud omnes[d] peræquè gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitę necisque potestatem fuisse[e] †: & quodcunque per seruum adquiritur[f], id domino adquiri.

¶ *De iure ciuium Ro. in seruos.*

2 Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine caussa legibus cognita, in seruos suos supra modum sæuire. Nam ex[g] constitutione[h] † Diui Antonini, qui sine caussa seruum suum occiderit, non minùs puniri iubetur, quàm si alienũ seruum occiderit. Sed & maior[i] asperitas dominorum[k], eiusdem Principis constitutione coercetur. nã Antoninus cõsultus à quibusdam Præsidibus prouinciarum de his seruis

[a] *Theoph. habet,* δευτέρα διαίρεσις.

[b] *Hæc diuis. ex 1. lib. Inst. Caij, & l. 1. hoc titul.*

[c] Potestatem *hic accipe non quamlibet, sed summam &* ἄκραν, *vt definit Theop. aliter enim plerunq; sumitur, vt l. potestatis, 215. De verb. signif.*

[d] *Genes. 16. 6. Abrahã ad Sarã inquit Ancilla tua in manu tua est, vtere illa vt lubet, &c.*

[e] † *al.* esse.

[f] *Nam quũ seruus possideatur, ipse aliquid possidere non potest.*

[g] *Vide Senecam. lib. 3. De benef.*

[h] † *Non extat.*

[i] *Hic §. & seq. descripti sunt ex Vlp. l. 2. h. t.*

[k] *Macrob. lib. 1. Satur. cap. 7.*

qui ad ædem sacram[a], vel ad statuam Principum confugiunt[b], præcepit, vt si intolerabilis[c] † videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis[d] † conditionibus[e] vendere, vt pretium dominis daretur. & rectè: expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis malè vtatur. Cuius rescripti ad Ælium Martianum missi verba sunt hæc: *Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi*[f] *sed & dominorum interest, ne auxilium contra sæuitiã, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad sacram statuam confugerunt, & si vel duriùs habitos, quàm æquum est, vel infami*[g] *iniuria adfectos esse cognoueris: venire iube*[h]*, ita vt in potestatem domini non reuertantur.*[i] *Quòd si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc ad missum aduersus se seueriùs exequuturum*[k].

a Vide Nouell. constit. 17. Ita Iudæis ciuitates sex pro asylis constitutæ erant. Numer. 35. Deut. 19. & Iosue 20.

b Asyla seruorũ tit. C. De his qui ad Eccles. conf. & De his qui ad stat.

c † Modica castigatio serui permittitur. l. vn. C. de emen. seru. immoderata sæuitia culpatur. l. si constante. 25. §. si mar. D. sol. mat. intolerabilis punitur, hîc.

DE PATRIA[l] POtestate.

d † Domino, vt accipiat iustum pretium: & seruo, ne pactũ aliquod in fraudem rescripti à domino adijciatur venditioni. e Iusto pretio, vt Vlp. l. 12. De relig. f Ne à Principe quidem. l. meminerint, 6. C. Vnde vi. Wes. g Vt pudoris violati. vid. l. fin. C. de spect. lib. 11. h q. d. exitum aliquem inuenias tuæ cognitionis, ne sit inanis. Myns. i Est similis locus in l. 1. §. Si quis vltro. De quæstion. k Id est, animaduersurum, s. pœna arbitraria: cuiusmodi semper subintelligitur, vbi nulla est disertè à lege expressa: gl. in l. 3. C. de sacrosanct. Eccle. Wes. l Vide Sigon. de iur. ant. ciu. Rom. lib. 1. cap. 10.

TITV-

TITVLVS IX.

¶ *Summa tituli.*

» IN potestate nostra[a] sunt liberi nostri[b], » quos ex iustis nuptiis procreauimus.

¶ *Definitio nuptiarum.*

» 1 Nuptiæ autem, siue matrimonium[c], est » viri & mulieris coniunctio[d]†, indiuiduam[e]† » vitæ consuetudinem[f] continens.

¶ *Qui habent in potestate.*

» 2 Ius autem potestatis, quod in liberos ha- » bemus, proprium est[g] ciuium Romanorum: » nulli enim alij sunt homines, qui talem[h]† in » liberos[i] habeant potestatem, qualem nos » habemus.

¶ *Qui sunt in potestate.*

» 3 Qui igitur ex te & vxore tua nascitur, in » tua potestate est. Item qui ex filio tuo & vxo- » re eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æ- » què in tua sunt potestate: & pronepos, & » proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex » filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, » sed in patris eorum.

a *Ex Vlp. l. 4. De his qui sunt.* b *Quorum appellatione cötinentur & nepotes. l. liberorũ. De verb. sig.* c *E. Mod. l. 1. De rit. nupt. Gell. l. 4. cap. 3.* d *† Animorum. leg. nuptias. 30. de reg. iur.* e *† Non est coniunctio indiuidua, quæ morte vel diuortio soluitur: sed continet vitæ consuetudinem indiuiduam. quod Modest. expreßit his verbis, consortium omnis vitæ, in l. 1. D. de rit. nupt. vbi addit huic definitioni* diuini & humani iuris communicatio. f *Hoc est societatem domesticam, & communitatem, in quibus est forma huius coniunctionis.* g *Iam inde à Romulo moribus receptum. Vide Alciat. 2. Dispunct. cap. 12. & seq. Val. Max. lib. 5. cap. 8. de Caßio. Hodie D. Antonini constitutione in l. Qui in orbe. π. de sta. hom. omnes qui in orbe Rom. sunt, ciues Rom. esse dicuntur.* h *† Patria potestas simpliciter est iuris gentium. l. 7. D. de iust. & iu. sed talis potestas est iuris ciuilis.* i *Conna. not. lib. 2. cap. 13. Vide Halic. lib. 2. facit Vlp. l. 8. de his qui sunt sui.*

DE NVPTIIS[a].

TITVLVS X.

¶ Qui possunt nuptias contrahere.

IVSTAS autem nuptias inter [b] se ciues Romani [c] contrahunt, qui secundum præcepta legum coëunt, masculi quidem puberes, feminæ autem viri potentes: siue patres familiarum sint, siue filij familiarum. dum tamen si filij familiarum sint, consensum [d] habeant parentum, quorum in potestate sunt: nam hoc fieri debere, & ciuilis, & naturalis ratio suadet [e], in tantum, vt iussus [f] parentis præcedere debeat. Vnde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere possit. Quumq; super filio variabatur [g], nostra processit decisio [h] †, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundùm datum ex nostra constitutione [i] modum [k] †.

a Quidã Cod. De iustis nuptiis.
b *Idem Iudæi. Deut. cap. 7. idem Athenienses obseruarũt. Demosthen. contra* Ne*æp. Vide Strab. & Hals. & Sigo. De iur. ant. ciui. Rom. lib.* 1. *cap.* 19.
c *Caius* 1. *Instit. tit.* 4.
d *Expressũ, vel certè tacitum.*
e Ciuilis, *id est patria potestas.* Naturalis, *id est, ius gentiũ: quo videlicet comparatum id est, vt parentibus & patriæ pareamus.*
f Iussus pro voluntas: *vt in l. Si suspecta. §. Quoniam. ff. De inof. test. † Immo iussus est species voluntatis distincta ab auctoritate, & ratihabitione. Iussus præcedit, auctoritas in ipso actu interponitur, ratihabitio sequitur. Quod autem ait* debeat, *significat honestatem, non necessitatem. etenim ratihabitio sufficit. l.* 5. *C. h. t.*
g Dubitabatur, *in l. Si furiosi.* 25. *C. eod.*
h † *d. l. si furiosi.*
i *l. Tam dementis. C. De Epis. aud. l. Si furiosi. C. eod. Frustra enim expectatur patris consensus, qui nullus est. l. Furiosi. De reg. iur.*
k † *Auctoritate magistratus vel Episcopi, & curatoris furiosi, præsentibus etiam nobilioribus ex genere furiosi.*

¶ Quæ

¶ *Quæ vxores duci possunt, vel non.* §. *De cognatis: ac primùm de parentibus & liberis.*

1 Ergo non omnes nobis vxores ducere licet [a]: nam à quarundam nuptiis abstinendum est. inter eas enim personas, quę parentum liberorúmve locum inter se obtinent, contrahi nuptię non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem: & vsque in infinitum [b]. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias atq; incestás [c] nuptias [d] contraxisse dicuntur. Et hæc adeò vera sunt, vt quamuis per adoptionem [e] parentum liberorúmve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio iungi [f], in tantum, vt etiam dissoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaq; eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

De fratribus & sororibus.

2 Inter eas quoq; personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio, sed non tanta [g]. Sanè enim inter fratrem sororemq; [h] nuptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, siue ab altero eorum [i].

[a] *Vlp. in frag. titul.* 5.
[b] *l.* 55. *De rit. nuptiarum.*
[c] *Incestũ Nonio pollutũ est. κέστος, cingulum pudoris quo ornabantur spōsæ. Quare Anicestō vocant Græci turpe facinus: nostri flagitium in propinquos commissum incestum dicunt, Wes.*
[d] *Vide l. Fratris. l. pen. & vlt. C. hoc titul.*
[e] *l.* 55. *π. de rit. nupt.*
[f] *Propter pudorẽ & vinculũ ciuile.*
[g] *Non enim in infinitũ porrigitur.*
† *nec manet probibitio, adoptione per emancipationẽ dissoluta, vt in linea recta.*
[h] *Etiã vulgò quæsitam. l.* 54. *De rit. nupt.*
[i] *Vet.* siue alterutro eorũ. *puta consanguinei eodem patre, sed diuersis matribus procreati: Solon ὁμοπατρίους: vel vterini, quos ὁμογαστρίους vocãt, eadem matre, sed alio patre, iisdemq; coniugium permittebat.*

Sed si[a] qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. quum verò per emãcipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filiũ suum emancipare [b] †.

¶ De fratris vel sororis filia vel nepte.

3 Fratris verò, vel sororis [c] filiam, vxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris, vel sororis quis ducere potest, quanuis quarto gradu sint. cuius [d] † enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem [e] † permittitur. Eius verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam [f] † non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur.

¶ De consobrinis.

4 Duorum [g] autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris & sororis, coniungi possunt [h].

¶ De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

5 Item amitam, licèt adoptiuam, ducere vxorem nõ licet. item nec materteram: quia

a Ex Caio l. 17. De rit. nupt.

b † Alioqui soluetur matrimonium, Theoph. hic, l. non solùm. 67. §. sed videamus. D. h.t.

c l. 17. C. eod. l. 12. de rit. nupt.

d † Fratris vel sororis: nam hæc regula vniuersaliter intellecta, falsa esset.

e † Nec proneptẽ. l. 39. D. h. tit.

f † Idem in nepte, ex regula suprà scripta.

g Consobrinorum nuptiæ lege primũ Mosaica permissæ, Gen. cap. 29. & Iure ciuili, hic: & l. 78. §. Filiam ad Tre. l. 19. C. eod. t.

h Theoph. habet negationem, οὐ δύνανται συνάπτεσθαι, † sed perperam.

parentum

parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam[a], & materteram magnam prohiberi vxorem ducere.

¶ *De affinibus & primùm de priuigna vel nuru.*

6 Adfinitatis quoque veneratione à quarundam nuptiis abstinere necesse est: vt ecce priuignam[b], aut nurum vxorem ducere non licet: quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita, scilicet, accipi debet, si fuit nurus, aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo: alia ratione vxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est: ideo eam vxorem ducere non poteris, quia duas[c] vxores eodem tempore habere non licet.

¶ *De socru, vel nouerca.*

7 Socrum quoque, & nouercam prohibitum est vxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate[d] procedit. alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi iure impeditur tibi nubere, quia eadẽ duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas vxores habere non potes.

¶ *De comprivignis.*

[a] *Quia matris loco sũt, §. seq.*

[b] *Sic dicta, quod sit genita antequã mater secundò nuberet. Fest.*

[c] *l. 1. §. vlt. l. 13. §. 2. De his qui not. infa. Imò ne duas quidẽ sponsas: nec vxorẽ vnã, & sponsam alteram. l. 5. C. de donat. ant. nupt. De duabus vxoribus ducẽdis legem tulit Valentin. Histor. tripart. lib. 8. cap. 11.*

[d] *Id est, dissolutis nuptiis quib. contrahitur affinitas. l. 54. De rit. nupt. l. Semper in. De reg. iur.*

8 Mariti[a] tamen[b] filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà, matrimonium rectè cõtrahunt: licèt habeant fratrem, sororémve, ex matrimonio postea cõtracto, natos[c].

¶ *De quasi priuigna, quasi nuru, & quasi nouerca.*

9 Si vxor[d] tua post diuortium ex alio filiam procreauerit, hæc non est quidem priuigna tua: sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstinere debere ait. Nam constat nec sponsam filij, nurum[e] esse, nec patris sponsam[f], nouercam esse: rectius tamen, & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptiis abstinuerint.

¶ *De seruili cognatione.*

10 Illud certum est[g], seruiles[h] quoq; cognationes impedimento nuptiis esse: si fortè pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.

¶ *De reliquis prohibitionibus.*

11 Sunt & aliæ personæ[i], quæ propter diuersas rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex iure vetere collectarum enumerari permisimus.

¶ *De pœnis iniustarum nuptiarum.*

12 Si aduersus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos[k] intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantũ ad patriam potesta-

[a] *Ex Papin. l. 34. §. Inter. De rit. nupt. l. Titia quæ. De verb. oblig.*
[b] *Alias* verò.
[c] *Nam affinitas vltra personas iũctas non extenditur. Wes.*
[d] *Ex l. 12. §. 2. de rit. nup.*
[e] *Nota sponsam propriè vxorem nõ esse, Bar. & Dd. in l. 1. C. Vnde vi.*
[f] *Ex Vlp. d. l. 12. §. 1.*
[g] *Ex l. 14. §. 1. ill. tit.*
[h] *Quæ in ipsa seruitute contractæ sunt, d. l. 14. §. 1.*
[i] *Repete ex tit. De rit. nupt. & Accur. hic.*
[k] *Quæ sine iusto matrimonio esse non potest. l. 3. de iur. dot.*

potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater vulgò concepit. nam nec hi patrem habere intelliguntur[a], quum & iis pater incertus[b] sit. vnde solēt *Spurij* appellari παρὰ τὴν σπορὰν,[c] & ἀπάτορες quasi sine patre filij. Sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis[d] exactioni[e] † locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus[f] continentur.

¶ *De legitimatione.*

13 Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim, vt nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris. qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiæ[g] datus, potestati patris subiicitur. necnon is, qui à muliere libera[h] procreatus, cuius matrimonium[i] minimè legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus[k] instrumentis[l] † compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio[m] præbuit.

a *Nec patrē certò possūt demōstrare, ex Mod. l. 23. De stat. hō.* b *Cuiac. ita legit.* quū is etiā incertus est. *Vide Diogen. in Apoph. in scortū.* c *Plutarch. in Probl. Theoph.* σποράδην, *id est sparsim, vulgò, promiscuè.* d *Hæc verba nō agnoscit Theoph.* e † *Sed vindicatur totum fisco. l. 4 C. de inc. nupt.* f *Tot. tit. C. De incest. nupt. leg. 38. Ad leg. Iul. De adult. Nouell. constit. 12.* g *Hic modus faciendi legitimi manat ex constitutione Theodosii in l. 3. C. de nat. lib. & Leonis in l. 4. eod. in qua & exemplum Philocali ponitur, à patre oblati curiæ Bostræ ciuitatis, &c.* h Libera, *id est, ingenua. l. Diui. l. Cùm quis. C. de natur. lib. Idem tamen est, si ex libertina, vel ancilla, ex Nou. 18. §. vlt. & Nou. 89.* i *Vid. Alc. lib. 3. Parad. cap. 16.* k *l. 10. C. De nat. lib. Iustin. habet,* nuptialibus. l †*Speciale est in huiusmodi nuptiis, vt dotalia seu nuptialia instrumenta requirantur.* m *l. nuper. 11. C. de nat. lib.*

DE ADOPTIONIBVS[a].

TITVLVS XI.

¶ *Continuatio.*

NON solùm autem naturales[b] liberi, secundum ea quæ diximus, in potestate nostra sunt, verùm etiam ij, quos adoptamus.

¶ *Diuisio adoptionis.*

1 Adoptio[c] autem duobus modis fit: aut principali[d] rescripto[e] †, aut imperio magistratus. Imperatoris authoritate adoptare quis potest eos, eásve, qui, quæve sui iuris sũt. quæ species adoptionis dicitur Adrogatio[f]. Imperio magistratus adoptamus eos, eásve, qui, quæve in potestate parentum sunt: siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

¶ *Qui possunt adoptare filiumfamilias vel non.*

2 Sed hodie ex nostra constitutione[g], cùm filiusfamilias à patre naturali[h] † extraneæ[i] † personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur: nec quicquam[k] ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est: licèt ab intestato iura successionis ei[l] à nobis tributa sint. Si verò

[a] *Caius 1. Instit. c. 5. Vlp. infra g. tit. 8.*
[b] *Duobus casib. adoptio filios facit, si femina adoptauerit iussu Principis: si extraneus à patre filiũ in adoptionẽ acceperit: cæteris filios familias. Cuiac.*
[c] *Ex Caio l. 2. ff. eod.*
[d] *l. 2. C. eod.*
[e] *† Hæc, dum Roma libera fuit, corã populo fiebat comitiis curiatis.*
[f] *Gell. libro 5. cap. 19.*
[g] *Extat in l. pen. C. eod.*
[h] *† & legitimo.*
[i] *† Extraneũ hîc vocat eũ qui est extra lineam parentum.*
[k] *Iuris scilicet & potestatis patriæ, de qua hoc loco agit.*
[l] *Adoptiuo scilicet filio, in bonis patris adoptiui intestatè mortui: d. l. pen. §. sed ne. & §. sed ea omnia ĵ. de her. quæ ab intest.*

pater

" pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui
" materno, vel, si ipse pater naturalis fuerit e-
" mancipatus, etiam auo [a] vel proauo simili
" modo paterno vel materno filium suum de-
" derit in adoptionem: in hoc casu, quia con-
" currunt in vnam personam & naturalia, &
" adoptionis iura [b] †, manet stabile ius patris
" adoptiui & naturali vinculo copulatũ, & le-
" gitimo adoptionis modo constitutum [c], vt &
" in familia [d], & in potestate huiusmodi patris
" adoptiui sit.

¶ *De adrogatione impuberis.*

3 Quum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, caussa [e] cognita adrogatio fieri [f] permittitur: & exquiritur caussa adrogationis, an honesta sit expediatque pupillo. & cum quibusdam conditionibus adrogatio fit: id est, vt caueat [g] † adrogator personæ publicæ [h], si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturũ se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent.

Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi caussa cognita, dignus emancipatione fuerit: & tunc sua [i] bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredauerit,

[a] Etiam auo paterno, *legendum est, testibus lib. scriptis.*

[b] † *Patria scilicet.*

[c] *Legendum* Nodo constrictum.

[d] *Cic. pro domo sua & li. 2. De legib. Dion. lib.* 40 & 46.

[e] *Caussas, ob quas nõ potest adrogari. Vid. l.* 15. *& seq. hîc.*

[f] *Ex constitutione Antonini Pij, authore Vlp. in frag. titul.* 9. *Gell. lib.* 5. *c.* 19. *Paul. l. Vlt. Si quid in fraud. patr. Pli. Epist.* 8. *epist.* 18.

[g] † *Id est, satisdet. l. nec ei. f. & seq. D. h. t. l.* 2. *C. eod.* [h] *Rectè in lib. scriptis* personæ publicæ, hoc est, tabulario, *Vt in l. Orphanotrophos. C. De Epis. & Cleri. ne subaudiatur Magistratus. §. pen. infrà de Attil. tut.* [i] *Id est, ipsius adrogati.* sua, *abusiuè accipitur, Vt alibi sæpe. l.* 2. *Qui satisd. cog. l. Aut. §. Vlt. De legat.* 2. *& l.* 17. *Ad Trebell.*

vel viuus sine iusta caussa emancipauerit, iubetur quartam partem [a] † ei bonorum suorum relinquere [b] †, videlicet præter bona, quę ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisiuit.

De ætate adoptantis & adoptati.

4 Minorem [c] natu, maiorem non posse adoptare placet. adoptio enim [d] naturam [e] † imitatur: & pro monstro est, vt maior sit filius, quàm pater. Debet itaque is qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate [f] †, id est, decem & octo annis præcedere.

De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps.

5 Licet [g] autem & in locum nepotis, vel neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps, adoptare, quamuis filium quis non habeat.

De adoptione filij alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filij.

6 Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm [h] † nepotem in locum filij.

De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando.

7 Sed si quis nepotis loco adoptet vel qua-

a † Non vniuersorũ bonorũ, sed legitimæ portionis, secũdum glo. & doct.

b † Hoc verbũ est nota vltimæ voluntatis. l. 1. ff. D. de tabul. exhib.

c l. 15. §. vlt. cum. l. seq. ff. eod.

d Adoptionẽ naturæ imaginẽ vocat Papin. l. 23. De lib. & posth. her. inst. & l. 43. hic vid. Sueton. in Tiber. cap. 2. Cic. pro domo sua.

e † Inspicitur autem naturalis potestas, nõ act⁹. §. prox. ȷ.

f † Pubertas est duodecimo vel quarto decimo anno cõpleto. ȷ. Quib. modis tut. fi. p. plen. pubertas, cùm quis decimũ septimum annũ compleuit, & decimumoctauum attigit. l. 40. D. h. t. Quod verò dicitur in l. Mel. 14. de alim. leg. speciale est. *g Ex Paul. leg. 27. & 43. hic.*

h † Disiunctim, non coniunctim, ne aduersetur naturæ.

si ex

si ex filio, quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet [a], ne ei inuito suus heres [b] adgnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, nō est necesse filium consentire.

¶ *Qui dari possunt in adoptionem.*

8 In plurimis autem caussis [c] adsimilatur is qui adoptatus, vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præsidem prouinciæ non extraneum [d] adoptauerit: potest eundem in adoptionem alij dare [e].

¶ *Si is, qui generare non potest, adoptet.*

9 Sed [f] & illud vtriusq; adoptionis commune est, quòd & ij, qui generare non possunt, quales sunt spadones [g], adoptare possunt: castrati [h] autem non possunt.

¶ *Si femina adoptet.*

10 Feminæ quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent, sed ex indulgentia Principis ad solatium liberorum [i] amissorum adoptare possunt.

¶ *De liberis arrogati.*

» 11 Illud proprium est adoptionis illius,
» quæ per sacrum oraculum [k] fit, quòd is, qui li-
» beros in potestate habet, si se adrogandū de-
» derit, non solùm ipse potestati adrogatoris

[a] Ex Paul. l. 6. & 11. hic.

[b] Suus heres quis dicatur, Hotom. in commēt. verb. Iur.

[c] Fac. §. Adoptiui. De exhered. lib.

[d] Hoc addit ob l. penult. C. eod.

[e] Velut pater naturalis filiū adoptandū dare potest. W.

[f] Ex Caio. l. 2. hic. De castratis, spadonib. thlibiis, Anton. Aug. Emēd. lib. 3. cap. 5. Alc. in leg. Spadonum. De verb. signif.

[g] In quibus vitium est sanabile.

[h] Quia nulla spe parentes esse possunt.

[i] Triū videlicet. l. 5. C. eod. Ius enim trium liberorum multis prærogatiuis fuit honoratum.

[k] Caius habet per Principem, d. l. 2.

subiicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt[a] potestate, tanquam nepotes. Sic etenim diuus Augustus non[b] antè Tiberium adoptauit, quàm is Germanicum[c] adoptasset: vt protinus adoptione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

¶ De seruo adoptato, vel filio nominato à domino.

12 Apud Catonem[d] bene scriptum refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari[e]. Vnde & nos eruditi in nostra constitutione[f] etiam eum seruum, quem dominus actis interuenientibus[g] filium suum nominauerit, liberum esse cōstituimus: licèt hoc[h] † ad ius filij accipiendū ei non sufficiat.

QVIBVS MODIS IVS patriæ[i] potestatis soluitur[k].

TITVLVS XII.

¶ Scopus & nexus. ¶ De morte.

VIDEAMVS nunc, quibus modis ij qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur serui à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de seruis manumittēdis superiùs exposuimus. Hi verò, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui iuris fiunt.

[a] *Al.* Veniunt.
[b] *Suet. in Aug. cap.* 19.
[c] *Drusi fratris filium. Idem in Augusto. c.* 15.
[d] *Meminit Pompon. l.* 2. §. *Post hos. De orig. iur. & reg. Cato. l.* 4. §. *Cato. De ver. obl. Gell. lib.* 13. *cap.* 18.
[e] *Gell. lib.* 5. *cap.* 19.
[f] *l. vni §. Similiq; modo. C. de Lat. lib. tol.*
[g] *Apud acta: testato coram magistratu, vide hic* Wes.
[h] † *Id est adoptio, vel nominatio.*
[i] *Quidā volunt verbū* patriæ *expūgendū, quia hic non solū de patria, sed herili potestate loquatur. Exempla tamē, quæ postea subiecta sunt, ad dissolutionem patriæ pot. congruunt.*
[k] *Caius* 1. *Instit. titul.* 6. *Vlp. tit.* 10. *fragm.*

unt.

unt[a]. Sed hoc distinctionẽ recipit. nã mortuo [b] patre, sanè omnimodò filij, filiæve sui iuris efficiuntur. mortuo verò auo, nõ omnimodò [c] nepotes, neptésve sui iuris fiunt: sed ita, si post mortem aui in potestatẽ patris sui [d] recasuri [e] non sunt. Itaq; si moriente auo pater eorum viuit, & in potestate patris sui est [f] †: tunc post obitum aui in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tẽpore auus moritur, aut iam mortuus est, aut per emancipationem exiit de potestate patris: tunc ij, qui in potestatẽ eius cadere nõ possunt, sui iuris [g] fiunt.

¶ *De deportatione.*

1 Cùm autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur [h] †, ciuitatem [i] amittit: sequitur, vt qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate eius esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia Principis restituti [k] fuerint per

[a] *l. 15. Quando dies leg. vel fid. ced. potestas enim patria personalis est, quia ex generatione existit: eoq; ad heredem non transit. Wes.*

[b] *In cuius potestate erãt filij.*

[c] *Al.* Omnino.

[d] *Vlp. in frag. titul.* 10.

[e] *l.* 4. 5. *&* 6. *De his qui sunt sui vel al. iur.*

[f] † *Adde, & semper fuit. leg.* 41. *D. de adopt.*

[g] *l. si pater filium.* 41. *π. De adopt.*

[h] † *Hæc quasi mors dicitur. l. Verum §. societas. D. pro soc.*

[i] *Vlp. deportati dicũtur ἀπόλιδες, l. 1. §. Hi, quib. De leg. 3. Antonino, peregr. in. l. 1. C. de her. inst.*

[k] *Theoph. habet* ciuitati redditi, ἀναλάβῃ τὴν πολιτείαν. *Cuiac. not. Aut specialis est restitutio, aut generalis. hæc strictè accipienda est, vt pœnæ tantùm gratiam faciat, & reditum in patriam restituat. l. Tutor. l. Si ademptis. l. Generalis. C. de senten. pass. l. 4. C. de bon. proscr. Illa si concepta sit in infinitum, nempe hoc modo, Restituo te in integrum, plenissima & latissima est. l. 1. l. vlt. §. vlt. C. de sent. pass. l. 1. D. eod. & ideo patriam potestatem cæteráque omnia restituit, secus est si finita sit, vt in specie l. 2. & l. in insulam. C. eod. & l. 2. D. eod.*

omnia, pristinum statum [a] recipiunt.

¶ *De relegatione.*

2 Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario, liberi relegati, in potestate parentum remanent.

¶ *De seruitute pœnæ.*

3 Pœnæ [b] † seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum [c] damnantur, & qui bestiis subiiciuntur.

¶ *De dignitate.*

4 Filiusfamilias si militauerit, vel si Senator, vel Consul [d] factus fuerit, remanet in potestate patris. militia enim, vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex Constitutione nostra summa [e] Patriciatus dignitas illico imperialibus codicillis [f] præstitis, filium à patria potestate liberat. quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum, potestatis suę nexibus filium liberare [g]: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem [h] elegit, ab aliena eximire potestate?

a l. 1. C. de sent. pass. qui locus hunc pulcrè illustrat.
b † Hic. §. est correct⁹ No. 22. cap. 2. §. quod autē.
c Grauitatē huius supplicij describit Diodor. Sicul. libro 6.
d l. 3. C. De adopt. Nouell. const. 81. Vide Halicarn. lib. 2.
e Summa, nō quidē gradu, consulatus enim maior est hoc modo: sed duratione: quia perpetua, cætera dignitates temporales. A. Cont.
f Sunt diplomata collatum à Principe beneficium continentia. l. 4. De excus. tut. Nouell. 81. Sueton. in Claud. cap. 29.
g Cuiac. notat. omnes vet. Cod. habere relaxare.
h Non loquitur hîc de patriciatu illo Rom. quem sibi olim à primis Senatoribus oriundi ascribebant: sed de illo, qui sub Augustis præcipuo ordini fuit attributus, l. 3. C. de Consul. lib. 10. in quem electi, velut parentes censebantur principes. l. vlt. C. de Consul. Hic. §. iure nouiss. correctus est à Iustin. in Auth. constit. quæ dignit. & vlt. constit. lib. 10. C. Wes. & Myns.

¶ *De capti-*

¶ *De captiuitate & postliminio.*

5 Si ab hostib. captus fuerit parens, quanuis seruus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum, propter ius postliminij: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura [a] † recipiunt: idcirco reuersus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit, exinde ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoque filius, nepósve si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium [b] à limine & post. Vnde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limen [c] dictum est, quasi finis quidam & terminus. ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen reuertebatur, quòd amiserat. Sed & [d] qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

[a] † *Non ea, quæ sunt facti. l. deniq; & l. seq. D. ex quibus cau. ma. l. cũ heredes. 23. §. 1. de acq. poss. leg. si is qui. 15. pro empt.*

[b] *Cic. in Topic. Varias refert huius verbi etymologias.*

[c] *Vide Cic. in Topic. Alij legunt*, limes dictus est. *Siculus Flaccus, De cōd. agr. Hyginus de limitibus.*

[d] *Ex Flor. l. 26. De capt.*

¶ *De emancipatione: & primùm de modis emancipandi, & effectibus emancipationis.*

6 Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. sed

emancipatio antea quidẽ vel per antiquam [a] legis obseruationem procedebat, quæ per imaginarias [b] venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur: vel ex imperiali rescripto. Nostra autẽ prouidẽtia etiam hoc in melius per constitutionem reformauit: vt fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices [c], vel magistratus [d], parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris in bonis eiusmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui, quæve à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem iura præstantur [e] parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parẽs ex manumissione tutelam [f] † eius nanciscitur.

¶ *Si alij emancipentur, alij retineantur in potestate.*

7 Admonendi [g] autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habet, filium quidem de potestate dimittere, nepotem verò vel neptem retinere: & è conuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere: vel omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote & prone-

[a] *Legis 12. tab. quæ quidem, vt Halycarn. scribit, ἐστὶν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δελτῶν ἃς ἐνέθεσαν ἐν ἀγορᾷ. est ergo alia emãcipatio legitima, alia Anastasiana, quæ fit ex Imperatoris rescripto, alia Iustiniana. De emancipationis veteri ritu, Caius. 1. Instit. tit. 6. Paul. l. 3. §. 1. De cap. dimin. Nouell. 81. Boet. in Top.*

[b] *l. pen. & vlt. De emãcipat. libero. d. l. 3. De cap. minut.*

[c] *Magistratus populi Romani.* [d] *Municipales.* [e] *Ex fiducia contractu scilicet, alioquin extraneus, cui vendebatur fili⁹, manumittebat, non pater. Cont.* [f] *† De qua ĩ. tit. 18.* [g] *Ex Caio. l. 28. De adopt.*

pronepte dicta esse intelligantur.

¶ *De adoptione.*

8 Sed & si pater filium, quem in potestate habet, auo, vel proauo naturali secundum nostras constitutiones[a] † super his habitas, in adoptionem dederit, id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit. præsente eo qui adoptatur, & non contradicente[b], necnon eo præsente, qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.

a † *l. pen. & vlt. C. de adopt.*

b *In adoptione, adoptantis & adoptati spectatur voluntas. l. 5. De adopt.*

¶ *De nepote nato post filium emancipatum, vel in adoptionem datum.*

9 Illud autem scire[c] oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem, vel adoptionē conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicitur.

c *Vide Harmeno. lib. 1. titul. 17.*

¶ *Vtrùm parentes cogantur liberos suos de potestate dimittere.*

10 Et quidem[d] neque naturales[e] † liberi, neque adoptiui vllo penè[f] modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

d *Ex Mart. l. 31. De adop.*

e † *& legitimi.*

f *Hoc ideo addidit, quia quibusdam casibus filiū emancipare cogitur pater. Accur. hic, vid. l. 32. de adopt.*

DE TVTELIS[a].

TITVLVS XIII.

¶ De personis sui iuris.

TRANSEAMVS nunc ad aliam diuisionem[b] personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac priùs dispiciamus de his quæ in tutela sunt.

¶ Definitio tutelæ.

1 Est autem[c] tutela (vt Seruius definiuit) vis[d] ac potestas in capite[e] † libero[f], ad tuendum eum qui per ætatem se ipse defendere nequit, Iure ciuili[g] data ac permissa[h].

¶ Definitio, & etymologia tutoris.

2 Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atq; defensores: sicut æditui[i] dicuntur qui ædes tuentur.

a Caius 1. Instit. titul. 7. Vlp. titul. 11. & Sigo. lib. 1. cap. 13. De Iur. antiq. ciu. Rom. b *Conna. notat. li. 2. c. 1.* c *Ex Paul. l. 1. eod.* d *Theophil. habet, ius, ἰσοτιτροπὴ ἐςι δικαιόν τι καὶ ἐξουσία. & meliùs.* † *Placet mihi lectio Lat. quæ confirmatur §. prox. ℑ. illis verbis,* eam vim. e † *In tutore §. prox. infrà cùm tutorē sufficiat liberū esse ℑ. titul. prox. p. pupillum verò non tantùm liberum, sed etiam sui iuris esse oporteat. ℑ. in prin. tit.* f *Pro,* in caput liberum, *Gell. lib. 5. cap. 19. Vlp. in frag. tit. 11.* g *Lege duodecim tab.* † *Malim latiùs accipere, vt complectatur etiam legem Attiliam, necnō Iuliam, & Titiam. Datur autem legitima: permittitur testamentaria, & datiua. Definitio igitur perfecta est.* h *Datur legitima: permittitur testamentaria. Datiua ex aliis legibus descendit.* i *Scæuola vocat ἱερωφύλακα. leg. 20. §. 1. De ann. legat. Plin. lib. 14. cap. 7. Tutelarium. Gell. lib. 12. cap. 10.*

¶ Quibus

¶ *Quibus testamento tutor datur, & primùm de liberis in potestate.*

» 3 Permissum est itaque parentibus[a], liberis[b] impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiásque procedit omnimodò. nepotibus verò neptibúsque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt ex testaméto tuo tutores habere, quanuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

¶ *De posthumis.*

4 Quum autem in compluribus aliis caussis posthumi pro iam natis habeantur[c]: & in hac caussa placuit non minùs posthumis, quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modò in ea caussa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui heredes[d], & in potestate eorum fierent.

¶ *De emancipatis.*

5 Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodò, id est,[e] † sine[f] inquisitione[g] †.

[a] *l. 1. De test. tut. l. 2. De vulg.*
[b] *Etiã inuitis. leg. 6. De tutor. Item exheredatis l. 4. De test. tut. Plat. 11. De leg. Liu. de Anco Martio.*
[c] *Vbicunque de eorũ commodo agitur. † l. pen. D. de stat. hom. l. quod dicimus. 231 de verb. sig.*
[d] *Hotom.* sui & in potestate nascerentur.
[e] *† Non inquiritur, an idoneus tutor sit l. 1. D. de confirm. tut. sed an pater eũ dare voluerit. l. in confirmando. & seq. eod. l. 4. ff. de test. tut.*
[f] *A patre tutor emancipato datus sine inquisitione confirmatur: naturali datus nõ item, nisi et aliquid relictum sit. A matre nunquã datur, nisi instituto. l. Pater. D. De test. tut. Ex qua in l. 4. C. eod. tit. tollenda est negatio in illo loco,* Quando autẽ eos, *& is quidẽ ex inquisitione etiam confirmãdus est. Cu.*
[g] *† & sine satisd. J. de satisd. tut. p.*

QVI TESTAMENTO tutores [a] dari possunt.

TITVLVS XIIII.

¶ *Qui tutores dari possunt. De patre, vel filiofamilias.*

DARI autem tutor potest testamento nō solùm paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

¶ *De seruo.*

1 Sed [b] & seruus proprius testamento [c] cum libertate, rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate [d] tutorem datum, tacitè libertatem directam [e] accepisse videri: & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem [f], quasi liber, tutor datus sit: aliud dicendum est. Seruus autē alienus purè [g] inutiliter testamento datur tutor: sed ita, *Quum liber erit*, vtiliter datur. Proprius au-

[a] *Harmen. lib. 5. tit. 11.*
[b] *Paul. l. 32. §. Vlt. De testam. tut. Vbi Francisc. Cōna. lib. 2. cap. 4. Vide l. 14. Ad Trebell. Gel. lib. 11. cap. 10.*
[c] *Hoc modo, Seruus meus Stichus liber & tutor esto.*
[d] *Stichus seruus tutor esto.*
[e] *Imò fideicōmissariā, l. Et si nō adscripta. C. de fid. lib. l. Si hereditas. §. Vlt. D. De testam. tut. l. Generaliter. §. Si quis tutorem. D. De fid. lib. idq; verum est, siue institutus sit pupillus, siue exheredatus. nam pupillo instituto, perinde libertas ex S. C. Dasumiano competit, atque si vt oportet, is ex caussa fideicommissi manumissus esset. & hoc Paulus sentit lib. 4. Sentent. titul. de fideic. lib. Iustinianus verò, vt ex hereditatis, ita & ex tutelæ institutione hoc in loco directam libertatem tribuit inuita Iurisprudentia. Cæterùm videtur & in hac specie Paulus directam libertatem tribuere, in l. Quæro §. Vltim. D. De testam. tutel. id autem ideo, quia testator seruum quasi liberum duplici nomine L. Erotem appellauit.* [f] *l. 22. D. De testam. tut.* [g] *Intellige quoad verba & sententiam. nam illa datio, Stichus tutor esto, non est pura quoad sententiam: cùm subaudiatur conditio, Cùm liber erit: & sic Contius conciliat. l. 10. §. Vltim. De testam. tut.*

tem ser-

tem seruus inutiliter[a] eo modo tutor datur.

¶ *De furioso, & minore xxv. annis.*

2 Furiosus, vel minor vigintiquinq; annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, quum compos[b] mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

¶ *Quibus modis tutores dantur.*

3 Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel[c] † sub conditione[d], vel ante heredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur.

¶ *Cui dantur.*

4 Certæ[e] autem rei, vel caussæ tutor dari non potest[f] †: quia personæ[g] non caussæ, vel rei tutor datur.

¶ *De tutore dato filiabus, vel filiis, vel liberis, vel nepotibus.*

5 Si quis[h] filiabus suis, vel filiis tutores dederit, etiam posthumæ, vel posthumo dedisse videtur: quia filij, vel filiæ appellatione, & posthumus & posthuma cõtinentur[i]. Quòd si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur, si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios, non continebuntur. Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè si posteris[k] dederit: tam filij posthumi, quàm cæteri liberi[l] † continebuntur.

[a] *Nam quod in nostra potestate est, in casum cõferri non oportet. Caius l. 22. De cõdit instit.*
[b] *Fac. l. 10. §. 1. De testa. tut. l. Furiosi De reg. iur.*
[c] † *Pendente cõditione locus erit tutori datiuo. l. si quis sub cõditione D. de test. tute.*
[d] *Ex conditione, vel ad conditionẽ. Cuiac. l. Si quis. De testam. tutel. Sic in annũ Titius tutor est: si nauis ex Asia venerit.*
[e] *Ex Vlp. l. 12. De test. tut.*
[f] † *Vide except. l. si tamen. de test. tut. l. propter litem. 21. §. licet. de excus.*
[g] *Principaliter scz.*
[h] *Ex Vlp. l. 5. & seq. l. 16. ibid.*
[i] *Gell. lib. 2. cap. 13.*
[k] *Aliàs* posthumis, *sic Theoph.* † *Quæ lectio probanda est.*
[l] † *Repete* posthumi.

DE LEGITIMA ADgnatorum tutela.

TITVLVS XV.

¶ *Summa.*

QVIBVS autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim [a] tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

¶ *Qui sunt adgnati.*

1 Sunt [b] autem adgnati, cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, [c] † quasi à patre cognati: veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius, nepósve ex eo. At qui per feminini sexus personas cognatione iunguntur, adgnati non sunt, sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, [d] non matris familiam sequuntur.

¶ *Quis dicatur intestatus.*

2 Quòd [e] autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet significationem [f] si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur, quum is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit [g].

¶ *Quibus*

[a] *l.1. De legit. tut. Pla. 11. De legib. Vide Vlp. in frag. tit. 11.*
[b] *Ex Mod. l. 4. §. 1. & Vlpia. l. 10. De grad. & affi.*
[c] *† Hac definitio est imperfecta. addendum igitur est capite non minuti, ex §. Vlt. j. h. t.*
[d] *l. Familiæ. 196. De Verbor. sign.*
[e] *Ex Paul. l. 6. De legit. tutel.*
[f] *Paul. in l. 6. addidit hanc Vocẽ, tantùm.*
[g] *l. 6. De legit. tut.*

¶ *Quibus modis adgnatio vel cognatio finitur.*

3 Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis[a] deminutione plerunq;[b] perimitur: nam adgnatio, Iuris ciuilis nomẽ est. cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio, ciuilia quidẽ iura corrumpere potest, naturalia verò non vtique[c].

DE CAPITIS DEMINUTIONE[d].

TITVLVS XVI.

¶ *Definitio, & diuisio.*

EST autem capitis deminutio, prioris[e] status mutatio. eáque tribus[f] modis accidit. Nam[g] aut maxima est capitis deminutio, aut minor, (quam quidam mediam vocant) aut minima.

¶ *De maxima.*

1 Maxima capitis deminutio est, cùm aliquis simul & ciuitatem & libertatem amit-

[a] *Id est, qualibet deminutione capitis. Theop.* [b] *Quid hìc facit* plerũque? *Nempe vt intelligamus nõ semper ius familiæ perimi minima capitis deminutione. Est Anastasii constitutio, ex qua fratres emancipati ad fratrum legitimam successionẽ, tutelã, curationem vocantur. § 1. ꝗ. de success. cog. §. vlt. infrà de grad. cog. l. frater. C. de leg. tutel. l. Ne lucrum. C. de cur. fur. Est Iustiniani constitutio, ex qua & fratrum emancipatorum filij vocantur, l. vlt. C. de leg. her. Est rursus alia Anastasii constitutio qua cautũ est, vt ne iura familiæ amittant, qui Anastasiana emancipatione fuerint liberati, videlicet si ita nominatim id in Imperiali rescripto comprehensum sit. l. Si ab eo, C. de leg. her.* [c] *Theop. habet, ού πάντως, non omnino.* [d] *Vide Vlp. in frag. tit.* 11. [e] prioris *abundat.* [f] *Vel libertate, vel ciuitate, vel familiæ statu. l. 1. eod.* [g] *Ex l. 1. & vlt. ff. eod.* caput *hic figuratè pro persona accipe.*

tit. quod accidit his[a] qui serui pœnæ[b] efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, vt ingratis[c] erga patronos condemnatis: vel his qui se ad pretium participandum venundari passi sunt.

[a] *Al.* in his.
[b] *Sublata fuit hæc pœna, Nouell. 22. §. illud.*
[c] *Hoto.* ingrati cõdemnatis. *i. ingratitudinis, quod innuit Theophil. Quod ius vsurpauit imperator Claud. Sueton. in eius vita, cap. 25. paulò post sublatũ. Tacit. libro 13. Annal.*

¶ *De media.*

2 Minor, siue media capitis deminutio est, quum ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur[d]. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei qui in insulam deportatus est.

¶ *De minima.*

3 Minima capitis deminutio est, quum ciuitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur. quod accidit his, qui, quum sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse, vel contrà. veluti[e] si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.

[d] *Cuiac. Non potest ciuitas amitti, patria potestas retineri: quoniam patria potestas iuris ciuilis est. Enimuerò potest ciuitas amitti, libertas retineri: quia libertas iuris naturalis est. Sic Latini Iuniani, sic Dedititiorum numero, liberi sunt, non ciues, atque adeò ex iure Quiritium liberi non sunt: quod & in deportatis tentari potest, vt ex iure Quiritium liberi non sint: eaq; vt opinor, fuit mens Callistrati in l. cognitionum. D. de extraor. cog. vnde & aliàs dubitatum fuit, an de deportatis quæstio haberi posset. sed ex rescripto D. Pij, non ij tantùm qui iure Quiritium, sed & qui iure gentium liberi sunt, non torquentur. l. Diuus. §. vlt. de quæst.* [e] *Cuiac. not.* Veluti *abesse à vet. libris. quod & valde probat. nam vno tantùm modo is qui sui iuris sit, capite minuitur, id est, emancipatione, quod ipse in libello Vlpiani latiùs declarat.* † *Sed & vulgata lectio sustineri potest, vt hoc sit exemplum minimæ capitis deminutionis, cuius sunt & aliæ species.*

¶ De

¶ *De seruo manumisso.*

4 Seruus[a] autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

¶ *De mutatione dignitatis.*

5 Quibus autem dignitas magis quàm status permutatur, capite non minuuntur. & ideo à Senatu motos, capite non minui constat.

¶ *Interpretatio.§.vlt.suprà tit.prox.*

6 Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio [b]†. nam si maxima [c] capitis deminutio interueniat, ius [d]† quoque cognationis perit, vt puta seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem [e]. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur.

¶ *Ad quos adgnatos tutela pertinet.*

7 Quum[f] autem ad adgnatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantùm qui proximiores[g] gradu sunt. vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet, veluti si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

[a] *Ex Mod. l. 3. De Senat. fac. l. 3. eod.*

[b] *† Naturalis scilicet, ciuilis. i. per adoptionẽ, tollitur etiã salua manente ciuitate. & ita intelligẽda est. l. 19. de reb. dub.*

[c] *Maxima & media similis est morti, atque ideo vt mors, ita ius sanguinis vtraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater esse desinit me seruo aut peregrino effecto. l. 2. §. 1. D. ad Tertyll.*

[d] *† Rectiùs dicitur perire ius cognationis, quàm cognatio. nam iura sanguinis nullo iure ciu. perimi possunt. l. iura sanguinis. de reg. iur.*

[e] *Fac. l. 7. Vnde cog.* [f] *Ex Caio l. 9. De leg. tut.* [g] Proximiores.

DE LEGITIMA* patronorum tutela.

TITVLVS XVII.

**Ex ratione legis 12.tab.quæ tutelas adgnatis idcirco defert, quia heredes ab intestato sunt, inductum est, vt patroni libertorum suorum tutelam susciperent: quæ ideo legitima dicitur. l.3. D. de legit. tutor.*

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberósque eorum pertinet. quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem[a], ac si verbis legis[b] introducta esset. Eo enim ipso quòd hereditates libertorũ libertarúmque, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos, liberósve eorum pertinere, crediderunt veteres[c] voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: quum & adgnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eosdem & tutores esse iusserit: quia plerunque vbi successionis est emolumentum[d], ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo[e] autem diximus *plerunque*: quia si à femina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit tutor.

[a] *Legis 12. tabular.*
[b] *Facit l. Nominis. 6. §. 1. De verb. sig. l. 25. §. De eod. De pet. her.*
[c] *Sextus Ælius, L. Atilius P. Ælius.*
[d] *Regula est l. 10. De reg. iur.*
[e] *Ex Vlp. l. 3. §. Si duo. & l. 1. De legit. tut. Iustin. Nouell. 118.*

DE

DE LEGITIMA parentum tutela.

TITVLVS XVIII.

" EXEMPLO patronorum [a] recepta est alia
" tutela, quæ & ipsa legitima [b] vocatur. nã
" si quis filiũ aut filiam, nepotem, aut neptem
" ex filio, & deinceps, impuberes emancipauerit:
" legitimus eorum tutor erit.

DE* FIDVCIARIA [c] † tutela.

TITVLVS XIX.

**Filiifam. à patre manumissi, pater tutor est legitimus: eo verò defuncto, frater tutor fiduciarius existit.*

EST & alia tutela [d], quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filiũ, vel filiam, nepotẽ, vel neptẽ, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimã nanciscitur eorũ tutelam. Quo defuncto, si liberi eius virilis sexus existant, fiduciarij tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, vel cæterorũ [e] efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, li-

[a] Hic tit. ex l. 3. in princ. De legit. tuto. vide Vlp. in fragmen. tit. 11.

[b] Imò fiduciaria, sed moribus receptum est vt legitima *vocetur. igitur legitima tutela, vel lege, vel interpretatione, vel moribus inducta est.*

[c] † Non est legitima, si legitimã voces, quæ est ex l. 12. Est tamen legitima, id est, ex nouis legibus. l. 4. C. de leg. tut. quia tutor fit ipso iure, non ex testamento, non à magistratu. *[d] Ex Vlp. d. l. 3. §. vlt. & Mo. l. 4. De legit. tuto. Vlp. in frag. tit. 11.* *[e] Filiorum sc. vel filiarum fratris. Igitur pater filio vel filiis: frater fratri vel sorori: patruus filio vel filiæ fratris, tutor est fiduciarius. eodemq; modo auus nepoti, patruelis patrueli, propior sobrinus propiori sobrino, & patruus magnus nepoti fratris tutor esse fiduciarius potest.*

beri quoque eius legitimi sunt tutores. quoniam filius [a] quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum [b] † potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. [c] † libertus autem, si seruus mansisset, vtiq; eodem iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi [d] ad tutelam vocantur, si perfectæ [e] sint ætatis. quod nostra constitutio [f] in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

a Hæc ratio ex aui & patris parte quasi claudicat, igitur recta nō est. quod & Cuiac. apud Vlpian. demonstrauit.

b † Nec in patris sui olim emancipati ab auo. Cæterùm pater, qui in potestate aui morientis fuit, cùm sit similis filio patroni, legitimus erit tutor. Recta igitur est hæc ratio, vt opinor: neque vllo modo claudicat. c † *Sub legitimam recidit.* d Hi, *id est liberi manumissorum.* e *Iustin. Impletum 25. annum esse voluit. l. vlt. Cod. de legit. tut. l. vlt. Cod. de his qui ven. ætat. impe. l. 1. De minor.* f *Igitur quod de perfecta ætate in l. Tutela. D. De tutel. l. Quo defuncto. l. Si reliquero. D. de legit. tut. à Triboniano est, non ab ipsis authoribus. namque olim ita ius fuit, vt minores xxv. annis legitimi & datiui tutores fierent. cæterùm datiui ad tempus excusabantur. §. Item maior. infrà de excusa. tut. l. οὐ μόνον. §. ἐὰν ἀπελεύθερος. D. eod. & in eorum locum curator dabatur, non tutor. nec enim ipsi tutores esse desinebant. l. 16. D. de tut. & cur. da. Testamento autem dati, tutores non fiebant. ante legitimam ætatem. §. Furiosus. suprà qui test. l. Quæro. § vlt. D. de test. tut. Proinde quum similes ij essent ex die datis tutoribus, in eorum locum non curator modò, vt est in §. ἐὰν ἀπελεύθερος. sed etiam tutor dari poterat. §. 1. infrà titul. prox.*

DE

DE ATTILIANO TVtore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

TITVLVS XX.

¶ *Ius antiquum. Si nullus sit tutor.*

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidem à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis [a] tutor ex lege Attilia [b]: in prouinciis verò à Præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia.

¶ *Si spes sit futuri tutoris testamentarij.*

1 Sed & [c] si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quandiu conditio, aut dies pendebat, ex eisdem legib. tutor alius interim dari poterat [d] †. Item si [e] purè datus fuerat: quandiu ex testamento nemo heres existebat, tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat. qui desinebat esse tutor [f], si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.

¶ *Si tutor ab hostibus captus sit.*

2 Ab hostibus [g] quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatẽ reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij.

[a] *L. Minutio, & M. Horatio Puluillo Coss. decẽ creati sunt Tribuni plebis: itaque cautũ est vt postea crearẽtur, T. Liuio autore.* maiore *igitur* parte, *id est sex Tribunis. Cuia.*

[b] *Attilius Tribunus plebis tulit, vt mulieribus, pupillisve tutorem nõ habentibus, à Pratore & maiore parte Tribunorũ plebis darẽtur. Vlp. in frag. titul. 12.*

[c] *Ex Vlp. l. 11. De testament. tut.*

[d] † *Et adhuc dari potest. l. 11. D. de testam. tuto. sed non ex his legibus. §. sed ex his. j. h. t.* [e] *Ex l. 10. ibidem.* [f] *Imò & deserto testamento, & deficiente conditione desinebat esse tutor. cæterùm hoc casu legitimus tutor illi succedebat, illo testamentarius*

[g] *Ex Vlpian. l. 1. & 2. De legit. tut.*

¶ *Quando & cur desierint ex dictis legibus tutores dari.*

3 Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, postea quàm primò Consules[a] pupillis vtriusq; sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde Prætores[b] ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione[c] à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem quicquam cauebatur.

¶ *Ius nouum.*

4 Sed hoc iure vtimur, vt Romæ quidem Præfectus vrbi, vel Prætor secundùm suam iurisdictionem[d]: in prouinciis autẽ Præsides ex inquisitione tutores crearẽt, vel Magistratus[e] iussu Præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

¶ *Ius nouissimum.*

5 Nos autem per constitutionem[f] † nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec expectata iussione Præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque ad quingentos solidos[g] † valeant[h], Defensores[i] ciuitatum vna cum eiusdem ciui-

a Claud. id primus introduxit. Sueton. in eod. cap. 23. facit Modest. l. 1. De confir. tut.

b Soli scilicet absq; Tribunis. Pratorẽ tutelarẽ primus creauit M. Antoninus philosophus. Vide Capitol.

c Fac. l. pen. Rem pup. sal. fore.

d De prafecti iurisdictione, vide l. 1. §. Quicquid, De offic. Prafect. Vrb.

e Theoph. habet, στρατηγοὶ κελδύσ(ει) τῶν ἀρχόντων. Duumviri, magistratus municipales. His etiam iniussu Prasidis datum initio fuit ius dandi tutoris, l. 3. D. De tut. & cur. dat.

f † l. 30. C. de episcop. aud.

g † Solidi dicuntur, id est, integri, ad differentiam semissium & tremissium.

h Quòd si valeant vltrà, à Prasidibus nimirum dabitur tutor. Cuia. Solidus hic à quibusdam accipitur pro aureo, vt l. vl. De in ius voc.

i De defensoribus ciuitatis. 1. lib. Cod. Nouell. 15. Alciat. 3. Disp. cap. 5.

tatis

tatis religiosissimo [a] Antistite, vel alias publicas personas, id est, Magistratus, vel Iuridicum [b] Alexandrinæ ciuitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum eiusdem constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

¶ Ratio tutelæ.

6 Impuberes autem in tutela esse, naturali iuri [c] conueniens est: vt is, qui perfectæ [d] ætatis non sit, alterius tutela regatur.

¶ De tutelæ ratione reddenda.

7 Quum ergo pupillorum pupillarúmque tutores negotia gerant, post pubertatem [e] † tutelæ iudicio rationem reddunt [f].

DE AVTHORITATE tutorum.

TITVLVS XXI.

¶ In quibus caussis sit necessaria. Regula.

AVTHORITAS autem tutoris in quibusdam [h] caussis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria: vt ecce, si quid dari [i] sibi stipulentur, non est necessaria tutoris authoritas. quòd si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris authoritas.

[a] *Episcopum intellige.*

[b] *l.2. De offic. Iuridic. Alexan.*

[c] *Tutela iure naturali introducta est. Cic. in Offic. quamuis sit iuris ciuilis.*

[d] *Perfectam ætatem hic accipit 14. anno, quo finitur tutela. aliàs 25. vt l.1. De minor.*

[e] † *Vel aliter tutela finita. l.4. de tut. & rat. distrah.*

[f] *Tot. tit. De tutel. & rat. distrah. Plato 9. De legibus.*

[g] Authoritatis *verbum quidam ab* αὐτὸς *deducunt, quo veteres ratam alicuius potestatem significabant, & sine h scribunt.*

[h] *Ex Caio l.9. hic.* [i] *Ex aliqua caussa lucratiua. nam verbum* dandi *eam vim habet. Idē etiā si stipuletur aliquid sibi remitti. l. contra iuris. De pact. l.2. De acceptilat.*

Namque placuit, meliorem quidem conditionem licere eis facere etiã sine tutoris authoritate: deteriorem verò non aliter quàm cum tutoris authoritate. Vnde in his caussis, ex quibus obligationes mutuæ[a] nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris authoritas non interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur[b].

¶ *Exceptio.*

1 Neque tamen[c] hereditatem[d]† adire, neque bonorum possessionem petere, neq; hereditatem ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris authoritate (quãuis illis lucrosa sit) ne[e] vllum[f] damnũ habeãt[g]†.

¶ *Quomodo interponi debet.*

2 Tutor autẽ statim in ipso negotio præsens debet author[h] fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit. Post tẽpus verò, vel per epistolam, aut per nuntium interposita authoritas, nihil agit.

¶ *Quo casu interponi non potest.*

3 Si inter tutorem pupillumque iudicio[i] agendum sit: quia ipse tutor in rem[k] suam author esse non potest: non prætorius[l] tutor (vt olim) constituitur, sed curator in lo-

[a] *Labeo scribit contractum esse συνάλλαγμα l. Labeo. De verb. sig.*

[b] *Fac. l. 13. §. Si quis. De act. empt. obligantur saltem naturaliter: sed nulla actione cogi possunt parere contractui.*

[c] *Ex d. l. 9. §. Pupillus.*

[d] † *Extranei. §. sui autem infrà de hered. quæ ab int.*

[e] *Aliàs*, nec vllũ damnũ habeat: & *sine parenthesi.*

[f] *Anto. August. emend. lib. 3. cap. 7.*

[g] † *Propter onera hereditaria l. 8. de acquir. hered.*

[h] *Id est, probare quod agitur, vt interpretatur Paul. l. 3. hîc.*

[i] Iudicium.

[k] *Ex Vlp. l. 1. De autho. tut.*

[l] *Vlp. in frag. titul. 11. Quod moribus fuisse comprobatum scribit.*

cum

cum[a] eius datur[b] †: quo curatore interueniente, iudicium peragitur: & eo peracto, curator esse desinit.

QVIBVS MODIS tutela finitur.

TITVLVS XXII.

¶ *De pubertate.*

PVPILLI pupillæque, cùm puberes[c] esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem nō solùm ex annis, sed etiam ex habitu[d] corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putauit: quod in feminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem[e] habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione[f] † promulgata, pubertatem in masculis post decimum[g] quartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in feminis bene positam, in suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

¶ *De capitis deminutione pupilli.*

1 Item[h] finitur tutela, si adrogati[i] sint

[a] *l. 3. §. Si pupillus. De tut. A Iustin. postea prohibitum est debitorē, aut creditorē tutorem fieri Nouell. 72. nisi matrem. Nouell. 44.*

[b] † *Nisi sint plures tutores: quia altero tutore auctore, cū altero agi potest l. si plures. 24. D. de test. tut.*

[c] *l. 1. C. Quando tutor vel cur. esse des.*

[d] *Plato* II. *De legibus aliàs*, habitudine. *Theophil.* σχήματος. *Vlp. in frag. tit.* II.

[e] *Ex inspectione honesta aliquando æstimatur ætas. l. 22. de minor.*

[f] † *l. vlt. C. quan. tut. vel cur. es. des.*

[g] *Vide Cic.* I. *Offic. Macrob. Satur.* I. *cap.* 6.

[h] *Ex Vlp. l. 14. De tutel.*

[i] *Consensu, scilicet, tutorum. l. vlt. Cod. De author. præst.*

adhuc impuberes, vel deportati [a]. item si in seruitutem pupillus [b] redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit.

[a] Ob commissum delictũ. Theophil. Quia pubertati proximi doli sunt capaces. l. Pupillum. De reg. iur.

[b] Vt libertus in patronũ ingratus, seruituti redditus. Theophil.

¶ *De conditionis euentu.*

2 Sed & si vsque ad certam conditionem datus sit tutor testamento: æquè euenit, vt desinat esse tutor existente conditione.

¶ *De morte.*

3 Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

¶ *De capitis deminutione.*

4 Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas, vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantùm tutela [c] perit: cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licèt minima sit, omnes tutelas tollit [d].

[c] Agnatorũ scilicet non patronorũ. Quod Cuia. in notis ad Vlpian. diligenter exposuit.

[d] § seq. repet. ex l. 14. De tutel.

¶ *De tempore.*

5 Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

¶ *De remotione, & excusatione.*

6 Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quòd suspecti visi sunt: vel qui ex iusta caussa se excusant, [e] † & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

[e] † Sub. non ad tempus. l. nec ille. 16. D. de tuto. & curat. da.

DE

DE CVRATORIBVS[a].

TITVLVS XXIII.

¶ *De adultis.*

MASCVLI quidem puberes, & feminæ viri potentes, vsq; ad vicesimumquintum[b] annum completum[c] curatores accipiunt[d]: quia licèt puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint.

1 Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur[e]: datus tamen confirmatur decreto[f] Prætoris vel Præsidis.

2 Item inuiti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam[g] in litem. curator enim & ad certam caussam dari potest.

¶ *De furiosis, & prodigis.*

3 Furiosi[h] quoque & prodigi, licèt maiores viginti quinque annis sint, tamē in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent[i] Romæ Præfectus Vrbi, vel Prætores, & in prouinciis Præsides

[a] *Caius* I. *Instit. tit. vlt. Vlp. tit* 12. *Quidam Codices addūt,* Dandis vel confirmandis.

[b] *Femina citiùs quàm mas tutela liberatur, citiùs impetrat veniā ætatis: & vt Aristot. lib.* 7. περὶ ζώων ἱστορίας, *scribit,* θᾶττον τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων, καὶ νεότητα, καὶ ἀκμὴν λαμβάνει, καὶ γῆρας. *Curatione tamē citius non liberatur. quinimo in perpetua olim tutela femina continebatur.* [c] *Quod adeò verū est, vt extremū momentū elapsum esse oporteat. l.* 3. *§. Minor. De minor. l.* 1. *eo. vide Capitol. in M. Anton. Philos.* [d] *Nisi ætatis veniam à Principe impetrauerint. tot. tit. De his qui veni. ætat. impetr.* [e] *Quia nulla id lege nominatim permittitur. Lege verò xij. tab permittitur parenti tutorem, non etiam curatorem dare.* [f] *l.* 6. *De confir. tut.* [g] *Ex l.* 3. *§. pen. De tutel.* [h] *Ex l.* 1. *De curat. furio.* [i] *Iam igitur non sunt legitimi, sed honorarij dumtaxat curatores, l.* 1. *l. Obseruare. l. Sæpe. D. de cur. fur.*

ex inquisitione eis curatores dare.

¶ *De mente captis, surdis, mutis, perpetuó morbo laborantibus.*

4 Sed & mente captis, & surdis, & mutis[a], & qui perpetuo[b] morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

¶ *De pupillis.*

5 Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, vt putà si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti[c] tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à Prætore aut Præside, idoneus nõ sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator[d] adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

6 Quòd si tutor vel aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quò minùs negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit[e] †: quem velit[f] † actorem periculo ipsius tutoris, Prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet[g].

[a] *Cæcis non item, qui aliorum tutores esse possunt, l. 16. De auctor. tuto. Notus est Appius. l. 1. §. Quanuis. De postul.*

[b] *Sontico l. Quæsitum. De re iudic. Gell. lib. 16. cap. 4.*

[c] *Regula est l. 27. De test. tut. l. 4. C. in quib. causs.*

[d] *Mod. l. 10. §. Diui. habet* συγκάθεδρον *adsessorem: Vetus interpres* collegam.

[e] *† Ideo non possit procurator dari. l decreto. 24. D. de adm. tut. l. neq. 11. C. de procur.* [f] *† Tutor. l. solet. 13. D. de tut.* [g] *Id est, confirmabit ab ipso tutore electum. Theoph. Cuiac. notat, valde notum esse vt qui procuratorem dare non potest, actorem constituat: ideóque decreto est opus.*

DE SATISDATIONE tutorum, vel curatorum.

TITVLVS XXIIII.

¶ Qui satisdare coguntur.

NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum, qui quæve in curatione sunt [a], negotia à curatoribus, tutoribúsve consumantur, vel diminuantur: curet Prætor [b], vt & tutores & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati satisdare [c] non coguntur: quia fides eorum & dilig*e*tia ab ipso testatore adprobata [d] est. Item ex inquisitione tutores, vel curatores dati satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

¶ Quatenus satisdatio in iis, qui satisdare non compelluntur, locum habere possit.

1 Sed si ex testamento, vel inquisitione duo, pluresve dati fuerint, potest vnus [e] † offerre satisdationem de indemnitate pupilli, vel adolescentis: & contutori suo, vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt contutor, aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaq; [f]

a *l. vlt. §. Siquidem. De curat. fur. Cod.* b *Si omnes vel. lib. non, curat. & hoc sanè ius nō ex edicto Prætoris manat, sed ex constitutionibus. §. sed ex iis, suprà de Attil. tutor. Cautio præstatur ex constitutionibus: Prouocatio fit ex edicto Prætoris. Cautionem præstāt, qui cauere debent: Prouocant ad cautionem, qui cauere non debent. Actio subsidiaria datur ex Oratione D. Traiani aduersus eos, qui cautionem acceperunt, & ex constitutionibus in hæredes eorum. Cuiac.* c *Excipe casus l. 8. & 11. De confir. tut.* d *l. vlt. C. de curat. fur. l. 20. C. de episc. aud. l. 36. De excus.* e *† Ex ipsis tutoribus, vel curatoribus. l. si nemo. 19. D. de testa. tut.* f *Ex Mod. l. 7. Rem pup. sal. fo.*

per se nō potest petere satisdationem à contutore suo, vel concuratore: sed offerre debet, vt electionem det concuratori, vel contutori suo, vtrùm velit satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat, si quidem adscriptum[a] fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. quòd si nō fuerit adscriptum[b] †: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto Prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent: Prætor partes suas interponere debet. Idē & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quē administratio fiat.

[a] l.3.§.1. De adm. tuto.

[b] † Aut adscriptus gerere nolit. d. l.3.§. vlt.

¶ *Qui ex administratione tutelæ, vel curationis tenentur.*

2 Sciendum autem est, non solùm tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterísque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem[c] accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis præsidium[d] possit adferre. Subsidiaria autē actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus, vel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentum responsis[e], quàm ex constitutionib. imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

[c] *Magistratus intellige, qui satisdationē exigere debuerant.*

[d] *Qua non datur, nisi excussis priùs administratoribus. l.14. C. De mag. Vlpia. l.1.§.7. De tut. & rat.*

[e] *l.6 De magistr. conueni. l.2. C. eo.*

¶ *Si tutor, vel curator cauere nolit.*

3 Quibus constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores & curatores, pi-

res, pi-

res, pignoribus captis coerceantur."

¶ *Qui dicta actione non tenentur.*

4 Neque autem præfectus[a] Vrbi, neque Prætor, neq; Præses prouinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi ius est [b] † hac actione tenebitur: sed hi tantummodo[c], qui satisdationem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS, tutorum, vel curatorum.

TITVLVS XXV.

¶ *De numero liberorum.*

EXCVSANTVR autem tutores[d] & curatores variis ex caussis: plerunque tamen propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres[e] liberos[f] † superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque: à tutela, vel cura potest excusari, exemplo cæterorũ munerum[g]. nam & tutelam, & curam placuit

[a] *Hi erant maiores magistratus. Gell. lib.* 13. *cap.*14.

[b] †*Non solent autem exigere satisdationẽ. Ergo alij dant tutores, neq; exigunt satisdationẽ, vt præfectus vrbi, prætor, præses: qui nõ tenentur hac actione. l.*1.*§.neq. de mag. conu. Alij exigũt satisdationẽ, non dant tutores, vt scribæ: in quos hac actio datur l. vlt. C. eod. Alij deniq, & tutores dant, & satisdationem exigunt, vt Duumviri: qui hac actione conueniri possunt. l.*1.*D. eod.* [c] *Minores magistratus, vt municipales, ciuitatum defensores & Iuridicus Alexandriæ:* οἷον οἱ στρατηγοὶ, οἱ ἔκδικοι τῶν πόλεων. *Theophil. Vide l.* 2. *&* 3. *D. Rem pup. sal. fo. & l. vlt. C. de mag. conuen.* [d] *Ex Mod. l.* 2 *hic.* [e] *Prima est excusatio tutelæ. fac. l.* 1. *Cod. Qui numer. lib. se excu. Ius autẽ trium liberorum not. de quo Plin. Cæcil.* 10. *Epi. epist.* 2. *Duar.* 1. *Disp. cap.* 40. [f] † *Legitimos & naturales, iam natos l.* 2. *§.*1. *D. h. t.* [g] *Numerus trium liberorũ excusat à legationibus. l.* 1. *C. de legationibus: A cæteris muneribus personalibus, numerus quinque: Ab omnibus muneribus, numerus xvi. l. Semper. D. de iu. immun. ac legendum omnino est in l. Si quis decurio. C. de decur. non* viij. *sed* xvj. liberorum. *Constantinus rectè in hunc modum,* ὁ ἔχων δεκαὲξ παῖδας, πάντων λειτουργημάτων ἀπαλλάττεται. *Cuiac.*

publicum[a] munus esse. Sed adoptiui[b] liberi non prosunt: in adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris sui succedant[c] †: ex filia, non prosunt. Filij autem superstites tantùm ad tutelæ, vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si in bello amissi[d] sunt: quęsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur[e].

¶ *De administratione rei fiscalis.*

1 Item diuus Marcus in Semestribus[f] rescripsit, eum, qui res fisci[g] administrat, à tutela, vel cura, quandiu administrat, excusari posse.

¶ *De absentia reip. caussa.*

2 Item qui Reipublicę caussa absunt, à tutela, vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores, vel curatores dati, deinde Reipublicæ caussa abesse cœperint[h]: à tutela, vel cura ex-

a Tutelam esse publicũ vel ciuile munus nemo est, qui nesciat: neq; video, qua in re ab hac sentẽtia discrepat l. ἐὰν δύο. §. tutel. D. de tutela at existimo tamẽ spuriũ esse. §. tutela. nec enim solet Modestinus Græco contextui Latinas, nisi ex aliis auctoribus, sententias inserere. nullũ verò auctorẽ habet. §. tutela. denique eo sermone contextus est, qui nostris auctoribus non est in vsu. nec enim prouincialis muneris vsquam fit mentio, nec Reipubl. munus à ciuili munere quasi diuersum vsquam secernitur. Cuiac. b *Cornelius Tacit. lib. 15. Factum Senatusconsultũ, ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret.* c † *Hunc locum interpretare ex l. 2. §. 1. D. h. t.* d *Ex Vlp. l. 15. hic.* e *Tull. 9. Phil. pro Balb. Aristot. 2. Polit.* f *II. excusatio. Semestrium autem sæpe meminerunt prudentes. l. 49. De pact. l. 12. De acquir. hered. Sueton. in August. cap. 35. & Claud. cap. 14. Theoph. habet, ἐν ἐξαμηνίαις διατάξεσιν.* g *Fac. l. 41. hic & l. Exactores. C. eod.* h *III. excusatio. Ant. Aug. lib. singul. ad Mod.*

cusantur,

cuſantur, quatenus Reipublicæ cauſſa abſunt: & interea curator loco eorum datur. qui ſi reuerſi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit. nam hoc ſpatium habent ad nouas tutelas vocati.

¶ *De poteſtate.*

3 Et qui poteſtatem [a] aliquam habent, ſe excuſare poſſunt, vt diuus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

¶ *De lite cum pupillo, vel adulto.*

» 4 Item [b] propter litem, quam cum pu-
» pillo, vel adulto tutor, vel curator habet,
» excuſari non poteſt: niſi fortè de omnibus
» bonis [c] †, vel hereditate controuerſia ſit.

¶ *De tribus oneribus tutelæ vel curæ.*

5 Item [d] tria onera tutelæ [e] † non adfectatæ, vel curæ, præſtant vacationem, quandiu adminiſtrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela [f] †, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

¶ *De paupertate.*

» 6 Sed & propter paupertatem [g] excuſa-
» tionem tribui, tam diui fratres, quàm per ſe
» diuus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe
» oneri iniuncto poſſit docere.

[a] IIII. excuſatio. Fac. l. 17. §. Is, qui. eod.

[b] V. excuſatio, ex Mart. l. 21. hic. Vide Nou. 22.

[c] † Vel maxima eorũ parte l. propter litem. D. h. t.

[d] VI. Excuſatio. Imò tutela vna diffuſa & negotioſa excuſat. l. 31. hîc.

[e] † Non honoraria. l. παράδοντα. *15. §.* ἐὰν ὁ τῆς πόλεως. *D. h. t.*

[f] † Senſus eſt: vna cenſetur eſſe tutela plurimũ pupillorum, vel cura, (ſub. plurimũ adoleſcẽtũ) quæ ad eadẽ & cõmunia bona pertinent.

[g] VII. excuſatio, ex Vlp. l. 7. hic.

¶ *De aduersa valetudine.*

7 Item propter aduersam valetudinem [a], propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest [b] † excusatio locum habet.

¶ *De imperitia literarum.*

8 Similiter eos, qui literas nesciunt [c], esse excusandos diuus Pius rescripsit: quanuis [d] † & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

¶ *De datione propter inimicitias, & de tutore qui testatori consensit.*

9 Item si propter [e] inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos, patri pupillorum promiserant.

¶ *De ignorantia testatoris.*

10 Non esse autem admittendam excusationē eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt.

¶ *De inimicitiis cum patre pupilli vel adulti.*

11 Inimicitiæ [f], quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit: si capitales fuerunt, nec recōciliatio interuenit, à tutela, vel cura solent excusare.

¶ *De status controuersia à patre pupilli illata.*

12 Item [g] is, qui status controuersiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

¶ De

a VIII. excusatio, ex Modest. l. 13. §. vlt. hic, & l. 2. §. Corporis. De vaca. mun.

b † Non igitur quacūq; valetudo excusat. l. 10. §. vlt. D h. t.

c IX. excusatio, eorū scz. qui pingere literas seu elementa, aut legere nesciūt. Cōt. Fac. leg. 6. §. vlt. hic. Sue. in Claud. c. 10. Nescire literas vocat nō posse pingere.

d † Hæc particula hoc loco est exceptionis nota l. 6. §. vlt. D. eod.

e X. excusatio, ex l. 6. eo.

f XI. excusatio. Fac. l. 6. §. Dat. hic.

g XII Excusatio, ex d. l. 6. §. Præt.

¶ *De ætate.*

13 Item[a] maior septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. Minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur: nostra autem constitutione[b] prohibentur ad tutelam, vel curam adspirare: adeò vt nec excusatione opus sit. Qua constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum sit inciuile eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam subire.

¶ *De militia.*

14 Idem[c] & in milite obseruandum est, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur.

¶ *De grammaticis, rhetoribus, & medicis.*

15 Item[d] Romæ grammatici, rhetores[e], & medici[f], & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum[g] † sunt, à tutela & cura habent vacationem.

¶ *De tempore & modo proponendi excusationes.*

16 Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit, aliis vti intra tempora[h] constituta non prohibetur[i] †. Qui autem[k] excusare se volunt, non appellant, sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoue-

[a] *XIII. excus. ex Vlpia. l.* 3. *De iur. immunit.*
[b] *Est in l. Vlt. C. De leg. tut.*
[c] *XIIII. excusatio, ex Anto. l.* 8. *C. De leg.*
[d] *XV. excusatio, ex Mod. l.* 6. *hic: quã explicat Vlp. l.* 8. *§ pen. De muner. & hon.*
[e] *Oratores vocat. Paul. l.* 6. *§. Philosophi. hic.*
[f] *De his Vlp. l.* 1. *§. Medicorum. De var. & ext. cog.*
[g] *† De quo. l.* 6. *D. h. t.*
[h] *Quinquaginta dies, l.* 38. *hic.*
[i] *† Nihil obstat. leg.* 13. *§. scire. D. h. t. si pro* aut accessit *legas* qui accessit. *auctore vet. Exemplari Germani Colladonij Iurisconsulti clarissimi, & Græco contextu.*
[k] *Ex Mod. l.* 13. *hic.*

rint se esse tutores, vel curatores datos, se excusare debent, cuiuscunque generis sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores, si intra centesimum [a] lapidem sunt ab eo loco [b], vbi tutores dati sunt. Si verò vltra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (vt Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minùs sint, quàm quinquaginta dies.

De excusatione pro parte patrimonij.

17 Datus [c] autem [d] † tutor, ad vniuersum patrimonium datus esse creditur.

De excusationibus propriis curatorum. De tutelæ gestione.

18 Qui tutelam [e] alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur: in tantùm, vt licèt paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De nuptiis.

19 Iidem rescripserunt, maritum vxori [f] suæ curatorem datum, excusare se posse [g] † licèt se immisceat.

De falsis allegationibus.

20 Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus onere tutelæ.

[a] *Vlp. l. 3. De verb. signif. vbi Alciat.*
[b] *Scilicet, vbi tutores electi sunt. d. leg. 3.*
[c] *Hic. §. mutilatus est, repete ex d. l. 21 §. pen. hic.*
[d] *† Hic. §. eò spectat, vt intelligamus excusationẽ non admitti pro parte patrimonij. cuius regulæ exceptio traditur in l. propter litẽ. 21. D. h. t.*
[e] *l. Curator. C. De tut.*
[f] *Bonis, quæ vxor sibi retinuit. Vide Gell. lib. 17. cap. 6. De seruis receptitiis.*
[g] *† Et debere l. 1. f. D. hoc tit. quia nec dari debuit. l. Virum. 14. D. de cur. furio. l. 2. C. qui da. tuto. poss.*

DE

DE SVSPECTIS TVtoribus, vel curatoribus.

TITVLVS XXVI.

¶ *Vnde suspecti crimen descendat.*

SCIENDVM est, suspecti crimen [a] ex lege duodecim tabularum descendere.

¶ *Qui de hoc crimine cognoscunt.*

1 Datum est autem ius remouendi tutores suspectos, Romæ Prætori, & in prouinciis [b] Præsidibus earum, & Legato [c] † Proconsulis.

¶ *Qui suspecti fieri possunt.*

2 Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere. nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti: siue sint testamentarij, siue nõ sint, sed alterius generis tutores. Quare etsi legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idẽ erit dicendum: dummodò meminerimus, famæ patroni [d] parcendum [e] † esse, licèt vt suspectus remotus fuerit.

¶ *Qui possunt suspectos postulare.*

3 Consequens est, vt videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendũ est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimo mulieres admi-tuntur ex rescripto Diuorum Seueri & Antonini: sed hæ solæ, quæ pietatis [f] necessitu-

[a] *Theophil. habet, κατηγορίαν.*

[b] *Ex Vlp. l. 1. eo. fac. l. pen. De offic. ei, cui man. est iu. Anton. Aug. Emẽd. lib. 1. c. vlt.*

[c] *† Postquã mandatã iurisdictionẽ suscepit. l. 1. §. damus. D. h. t. Potest igitur hoc legato mãdari à Proconsule. l. 4. de offic. ei. quã uis à præside qui legatũ non habet, mãdari nequeat. l. 1. §. suspecti. ad Turp.*

[d] *Tit. de obseq. à liber. & libert. par. & pat. præst.*

[e] *† Nõ significata caussa remotionis. l. 4. §. D. h. t.*

[f] *Fac. l. Feminis. De procur. l. 1. C. De neg. gest.*

dine [a] † ductæ, ad hoc procedunt: vtputa mater, nutrix quoque, & auia. potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam [b] non egredientem, sed pietate productam, nō sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. «

4 Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem, curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

¶ *Quis dicatur suspectus.*

5 Suspectus autem est, qui non ex fide [c] tutelam gerit, licèt soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antequam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi [d] † suspectum remoueri, idem Iulianus scripsit: & secundum eum constitutum est.

¶ *De effectu remotionis.*

6 Suspectus autē remotus, si quidē ob dolum, famosus [e] est: si ob culpā [f], non [g] æquè [h] †.

¶ *De effectu accusationis.*

7 Si quis autē suspectus postulatur: quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est.

¶ *Quibus modis cognitio finitur.*

8 Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit,

[a] † *Al.* pietate necessitudinis.

[b] *Fac. l. 21. C. De procur. l. 1. §. Sexum. De postul. Valer. Max. lib. 1. cap. 3.*

[c] *Qui fraudulenter & callidè in rebus pupilli versatur. l. Si creditores. De priuil. credit.*

[d] † *Nota improprietatis l. 4. §. Vltim. D. h. t.*

[e] *Iudicio tutelæ, mand. depos. condemnatus infamis est, tit. De pœna tem. litig. M. Tull. pro Cæcin.*

[f] *Theoph. habet, ῥᾳθυμίαν. ex Vlp. l. 3. §. Vlt. hic.*

[g] *Theophil. habet, οὐκέτι. d. leg. 3. §. Quum. C. eod.*

[h] † *Leuis culpa non infamat: lata culpa infamat, quia dolo comparatur. leg. quod Nerua 32. D. depos.*

postea-

posteaque tutor, vel curator decesserit [a]: extinguitur suspecti cognitio.

¶ *Si tutor copiam sui non faciat.*

9 Si quis [b] tutor copiam [c] sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur [d]: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, vt in possessione bonorum eius pupillus mittatur: & quæ mora, deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta.

¶ *Si neget alimenta decerni posse, vel tutelam redemerit.*

10 Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni, si hoc per mendacium [e] dicat, remittendum eũ esse ad præfectum vrbi [f] puniendum, placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministeriũ [g] tutelæ acquisierit, vel redemerit.

¶ *De liberto fraudulenter administrante.*

11 Libertus quoque, si fraudulenter tu-

[a] *Idem Iuris est si quouis alio modo finita tutela fuerit. l. pen. D. eod. tunc enim aduersus tutorem sufficit tutelæ actio, quæ famosa est æquè ac suspecti actio ob dolũ secuta condẽnatione. Suspecti agimus pendente administratione tutelæ: quia interim tutelæ agi non potest. Actione autẽ suspecti, id solùm intendimus, vt tutor remoueatur, quò finita hoc modo tutela, deinde tutelæ cum actione conueniamus, qui nõ ex fide bona tutelam gessit. Alio igitur modo finita tutela, quàm remotione suspecti, quid opus est vel suspecti agere, vel suspecti actionem peragere?* [b] *Ex l. 7. §. 1. eod.* [c] *Dolo absens, non iusta de caussa.* [d] *A Prætore, qui ea decernere solebat. l. 3. Vbi pup. educ. fac. l. 3. §. tutor. eod.* [e] *Quid mendacium dicere, & mentiri differant. Gell. lib. 11. cap. 11. Cuius differentiæ hic ratio nõ habetur.* [f] *Cui criminum omnium cognitio, & animaduersio competébat l. 1. §. item solent. De offic. Præfect. vrbi.* [g] *Hæc verba* acquisierit, vel *absunt à vet. lib. Reliqua autem sic iudicio Cuiacij restituenda sunt.* Data pecunia ministeriis, tutelam redemerit, *vt in l. 3. §. Tutor. D. eod. tit. Ministeriis autem, id est, Officialibus & ministris Prætoris, per quos sit inquisitio.*

telam [a] filiorum, vel nepotum patroni gessisse probetur, ad Præfectum Vrbi remittitur puniendus.

¶ *Si suspectus satis offerat: & quis dicatur suspectus.*

12 Nouissimè autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelã administrant, etiam si satis offerant, remouẽdos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam [b] eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuero tutor, vel curator, quanuis pauper sit, fidelis tamen & diligens [c], remouendus non est quasi suspectus [d] †.

[a] *In Vet. additur,* vel curam.
[b] *Vet.* Suspectum enim eum.
[c] *Quia non tantùm fides, sed etiã diligentia à tutore exigitur, ideóque dolũ & culpã præstat.*
[d] † *Addit* quasi suspectus: *quia ob aliam caussam remoueri posset: veluti quia non satisdet. l. 2. C. de tut. vel cur. qui sa. non de.*

CONTINVATIO LIB. II. ex Wesembecio.

TRansgreditur secundo libro Imper. ad alterũ iuris obiectum: videlicet Res ipsas, de quibus ius personis dicitur. Rerum autem duplex est caussa, de qua quæri & ius dici solet: videlicet dominia, & obligationes. De dominiis primo loco tractatur: cùm quia natura priora sunt, l. 1. De acqui. re. do. l. 5. de Iust. & iur. tum quoniam ex dominiis obligationes & actiones oriuntur, velut effectus ex caussa. §. 1. J. de Act.

INSTI-

INSTITVTIONVM IVRIS DIVI IVSTINIANI.

LIBER II.

DE RERVM DIVIsione[a], & acquirendo ipsarum dominio.

TITVLVS I.

¶ *Continuatio: & duplex rerum diuisio.*

SVPERIORE libro de iure personarũ exposuimus, modò videamus de rebus: quæ vel in nostro patrimonio [b], vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam [c] enim naturali

[a] *In manuscriptis & apud Theoph. desunt*, Et acq. re. do.
[b] *Patrimonium bona paterna significat, matrimonium bona materna. Sen. li. 1. de benefic. c. 3. quia latè patentis matrimonij sit, &c. qui tamẽ locus ab Erasmo deprauatus illic est. nam & apud Sueton. Tranquillum, & Valerium Maximum ita matrimonium accipi alij quidam annotarunt. Hoc autem in loco in patrimonio, id est in bonis. Seruitutes propriè ex bonis non sunt, l. 1. D de vsufruct. leg. at quia certè non sunt etiam omnino extra bona, magis est vt bonis annumerentur. Igitur non ea tantũ quæ sunt, sed etiã quæ intelliguntur, id est, incorporalia in bonis nostris cõputantur.* † *Seruitutes per se neq; sunt in bonis, neq; extra bona: quia per se non consistunt, sed considerari debẽt, quà reb. corporalib. nituntur. l. 47. de contrah. emp. l. 10. §. hoc iur. de vsurp.* [c] *Ex Mart. l. 2. hic.*

Iure communia sunt omnium, quædam publica, quędam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis caussis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis apparebit.

¶ *De aere, aqua profluente, mari, litore, & ædificiis in litore positis.*

1 Et quidem naturali [a] iure communia sunt omnium hæc, aër, aqua [b] † profluens [c], & mare, & per hoc litora [d] † maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur: dũ tamen à villis [e], & monumentis, & ædificiis abstineat: quia non sunt Iuris gentium, sicut est mare.

¶ *De fluminibus, & portubus.*

2 Flumina autem omnia, & portus publica sunt. ideoque ius piscandi omnibus commune est in portu fluminibúsque [f].

¶ *Definitio litoris.*

3 Est autem [g] litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

¶ *De vsu, & proprietate riparum.*

4 Riparum [h] quoq; vsus publicus est [i] † Iu-

[a] Id est, Gentium: nam illo Iure naturali quod animantib. cæteris commune est, cessat hæc rerum differentia.

[b] † Flumen ipsum, quod nisi alueum mutet, semper in eodẽ loco manet, publicũ est. §. prox. j. sed aqua profluens est communis: quia non manet, sed procul fluit extra ditionem eius, cuius est flumen, vt ad mare tandem perueniat. *[c] Theophil.* τὸ ὕδωρ ἀέvναον. *ex Martiano in leg. 3. hic. & quicquid in iis capitur.* *[d] † Exceptis his, quæ sunt populi R. l. 3. D. ne quid in loc. pub.* *[e] Casas vocat Caius l. 5. in fi. hic Theophil.* κώμην. *† Est autem villa ædificium rusticum. l. fundi. 211. D. De verb. signif.* *[f] Publicis non priuatis. l. 13. §. Si quis. De iniur.* *[g] Ex Cels. l. 96. & Iabol. l. 112. De verb. significat. Tull. in Topic.* *[h] Ex Caio in l. 5. π. hoc titul.* *[i] † Publicus est iure gentium: non tamen est iuris gentium: nam iuris gentium dicuntur, quæ sunt omniũ gentium communia, vt in §. litorum. j.*

" re gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque na-
" ues ad eas adpellere, funes arboribus ibi na-
" tis religare, onus aliquod in his reponere,
" cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen
" nauigare. sed proprietas earum illorum est,
" quorum prædiis hærent: qua de caussa arbo-
" res quoque in eisdem natæ, eorundem sunt.

¶ *De vsu & proprietate litorum.*

5 Litorum quoque vsus publicus est[a] & Iuris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberũ est, casam ibi ponere, in quam se recipiat, sicut retia siccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed eiusdem Iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra vel arena.

¶ *De rebus vniuersitatis.*

" 6 Vniuersitatis[b] sunt, non singulorum,
" quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, & his
" similia, & si qua alia sunt communia[c] ciuita-
" tum.

¶ *De rebus nullius.*

" 7 Nullius[d] autem sunt res sacræ, & reli-
" giosæ, & sanctæ. quod enim diuini Iuris est,
" id nullius in bonis est.

¶ *De rebus sacris.*

8 Sacræ[e] † res sunt, quæ ritè per Pontifices Deo[f] consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria[g], quæ ritè ad ministerium Dei de-

a Nõ tantũ pop. Ro. sed Iurisg. id est, gentium omniũ, quanuis aliàs Publica dicantur esse pop. Ro. solius, vt vniuersitatis. l. 17. De verb. sign.

b Ex Martian. l. 6. hic. Tull. habet, ciuib. inter se cõmunia, lib. 1. Offic.

c Theophil. addit, balnea publica & porticus.

d Ex d. l. 6.

e † Al. Sed sacra sunt.

f De ritu veteri ædis sacrandæ. Alexand Neapol. lib. 6. cap. 14. & li. 2. cap. 8.

g Dona Deo oblata. Conti⁹ ex Seruio in 3. Georg. significari ait locum in quo dona asseruantur: quod refellitur eo quia hîc subiicitur, hæc alienari posse: quod in loco sacro non obtinet. l. ade sacra. ff. de contr. emp. Wesemb. Theoph. δῶρα vertit.

dicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta caussa redemptionis captiuorum [a]. Si quis autem authoritate [b] sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est. sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, vt & Papinianus scripsit [c].

a Vide l. sancimus. C. De sa rosa. Eccl. Iustinian. Nouell. 131. Vocat θυσιαστήριον ἔργον. Tripa. Hist. lib. 5. cap. 37. De Cyrillo Episc.

b Martian. habet, priuatim d. l. 6.

c l. 73. Æde. de contrah. empt. l. 36. De relig. Plin. lib. 10. Epist. possumus.

¶ *De religiosis.*

9 Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert [d] † in locum suum. In communem autem locum purũ inuito [e] socio inferre non licet. in commune verò sepulcrum etiam inuitis cæteris licet inferre. Item [f] si alienus vsusfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum [g] consentiente domino licet inferre. & licèt postea ratum non habuerit [h], quàm illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

d † Animo sepeliendi, Vt ibi perpetuò maneat l. si quis. 40. D. de relig.

e Ant. Aug. 1. Emẽd. c. 2.

¶ *De rebus sanctis.*

10 Sanctæ [i] quoque res, veluti muri & portæ ciuitatis [k] †, quodammodo diuini iuris

f Vlp. huius loci interpretem habes. l. 2. §. Si vsufr. De relig. *g Ex Mart. d. l. 6. Anton. August. ibid.* h Non habuerit. *Negatiua hæc lectio potest defendi, vt sufficiat ab initio consensisse: Sed Florentina Digesta in l. in tantùm §. Religiosi. eod. vnde hoc sumptũ est, & ipse Theoph. habet affirmatiuam lectionem: quam approbat Cont. vt sensus sit ratihabitionem æquari mandato. l. 153. De reg. iur.* i *Ex Caio. l. 1. & Mart. l. 8. & Vlp. l. 9. hic. Vide Macrob. Satur. lib. 3. cap. 3. de loco sacro, profano & sancto.* k † *Al.* portæ, quodammodo.

sunt,

sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna[a] capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos, qui contra leges fecerint, Sanctiones[b] vocamus.

¶ *De rebus singulorum.*

11 Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam[c] enim rerum dominium nãciscimur Iure naturali[d]†, quod (sicut diximus[e]†) appellatur Ius gentium[f]: quarundam verò Iure ciuili. Commodius est itaque à vetustiore Iure incipere. palàm est autem vetustius esse Ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Ciuilia autem Iura tunc esse cœperunt, quum & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

¶ *De occupatione ferarum.*

12 Feræ[g] igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia animalia, quę mari, cælo & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta[h] fuerint, Iure gentium statim illius esse incipiunt. quod enim antè nullius est, id naturali ratione[i] occupanti conceditur. nec interest, feras bestias, & volucres vtrùm in suo

a l. vlt. ff. eod.
b l. Sanctio legum. 41. ff. de pœn.
c Ex Caio. l. 1. De acq. dom.
d † Id est, iure gentiũ secundario. l. 5. de inst. & iu. ius gẽtiũ primæuũ ad pietatem pertinet. l. 2. eod.
e † In definitione iuris gent. §. 1. suprà de iu. natu.
f §. Vendita. in l. 51. De contr. empt.
g l. 5. ff. de inst. & iu. e.
h Opponuntur hîc animantib. domesticis ac cicuribus. Sumpta a. hac sunt, ex l. 1. §. vlt. de acqu. re. do. Vbi Caius cælo capiuntur *dixit, quod hic* cælo nasci, *vt in aere viuant, dicitur.*
i lege scilicet creationis. Gen. 1. 9. Ratione insita, Cic. lib. 1. Offic.

fundo quis capiat,[a] an in alieno. Planè qui alienum fundum ingreditur venãdi, aut aucupandi gratia, potest à domino, si is præuiderit, prohiberi ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cùm verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem[b] naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persequutio[c].

¶ *De vulneratione.*

13 Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur. Et quibusdam[d] placuit statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. quòd si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij[e] verò putauerunt non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multa accidere soleant, vt eam non capias.

¶ *De apibus.*

14 Apium[f] quoque[g] fera natura est. Ita-

[a] *Aer enim cõmunis est est vbiq; in quo volucres degunt, & feræ vagantur per terram, non tamẽ illi cohærent. Diuersum est in piscibus, qui nõ aere cõmuni, sed aqua aliena continentur, vnde eius pars sũt. l. funes. 16. ff. de actio. empt. Vide Wes.*

[b] *Proculus habet*, laxitatem. *l.* 55. *& Vlp. l.* 37. *hic.*

[c] *Sublata spe, mutatur dominij caussa. l.* 44. *π. eo. Hodie spectãda est locorũ consuetudo.* Wes. *& Myns.*

[d] *Trebatio, scz. Ex Caio l.* 5. *De acqu. rer. dom.*

[e] *Caius habet*, plerique, *l.* 5. §. 1. *hic.*

[f] *Neq; mansueti, neq; feri generis esse tradit Plin. lib.* 11. *cap.* 5. *Feram tamen naturam esse putauit Caius in d. l.* 5. §. *Apiũ. De acq. do. vnde hic §. est descriptus.*

[g] *In hunc. §. vide declamationem elegantem Quintiliani De apibus pauperis.*

que

» que apes, quæ in arbore tua consederint, an- » tequam à te alueo[a] includantur, non magis » tuę intelliguntur esse, quàm volucres, quę in » arbore tua nidum fecerint. ideoque si alius » eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos » quoque si quos effecerint, eximere quilibet » potest. Planè integra re[b], si præuideris ingre- » dientem fundum tuum, poteris eũ iure pro- » hibere, ne ingrediatur. Examen[c] quoque, » quod ex alueo tuo euolauerit, eousq; intelli- » gitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, » nec difficilis persecutio eius est, alioquin oc- » cupantis fit.

¶ *De pauonibus, & columbis, & cæteris animalibus mansuefactis.*

» 15 Pauonum[d] quoque, & columbarum » fera natura est. nec ad rem pertinet, quòd ex » consuetudine euolare & reuolare solẽt. nam » & apes idem faciunt, quarum constat feram » esse naturam. Ceruos quoque quidam ita » mansuetos habent, vt in siluam ire & redire » soleant: quorum & ipsorum feram esse na- » turam, nemo negat. In iis autem animalib.[e], » quæ ex consuetudine abire & redire solent, » talis regula comprobata est: vt eousque tua » esse intelligantur, donec animum reuerten- » di habeant. nam si reuertendi animum ha- » bere desierint, etiã tua esse desinunt, & fiunt » occupantium. Reuertendi autem animum » videntur desinere habere tunc, cùm reuer-

[a] Theophil. habet σίμβλοις. Plin. lib. 21. c. 14. vocat aluearia.

[b] Id est prius quam cœperit.

[c] Ex l. 5. §. Examen. De acqu. dom. Examẽ vocat nouam illam apum sobolem ad inquirẽdas nouas sedes extrusam.

[d] Ex d. l. 5. §. Pauonum. adde l. Si pauonem. 37. De furt. De ceruis mansuetis insigne exemplum est illius ceruæ Sertorianæ: & apud Virgil. 7. Æneid. Ceruus erat forma, &c.

[e] Feras natura: nam in domesticis obtinet. §. seq.

tendi [a] consuetudinem deseruerint [b].

¶ *De gallinis & anseribus.*

16 Gallinarum [c] autem, & anserum non est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati turbatæve euolauerint, licèt conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

¶ *De occupatione in bello.*

17 Item [d] ea, [e] † quæ ex hostibus capimus, Iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur. qui tamen si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.

¶ *De occupatione eorum, quæ in litore inueniuntur.*

18 Item lapilli [f], & gemmæ [g] †, & cætera [h] †, quæ in litore [i] maris inueniuntur, Iure

[a] Duabus vicibus vt Dd. interpretantur: verùm satius est iudicis arbitrio ex circũstãtiis æstimari. W.

[b] Vltrò, nam ab alio vi, vel aliter detenta, nihilominus nostra manet.

[c] Ex d.l.5.§. Gallinarũ. Meminerimus verò hîc eius quòd Plin. lib. 8. cap. 53. asserit. Non in suibus tantùm, sed in omnib. quoque animalibus, cuiuscunque generis vllum est placidum, eiusdem inueniri & ferum. *[d] Ex d.l.5. & l.7. eod.* *[e] † Mobilia scilicet, l. si captiuus 20.§.1.D. de capt. & postl.* *[f] Ex Flor. l.3. ff. eod.* *[g] † Discrimen inter lapillos & gemmas docet. Vlp. ex Sab. & Seruio, in l. cum aurũ. 19.§. pen. D. de au. & ar. leg. Reprehenditur autem à Laur. Valla. 6. eleg. vltim. & defenditur ab Alc. lib. 4. de verb. signif.* *[h] † Quæ sunt nullius: alioquin contrà §. vltim. infrà. h.t.* *[i] Aut in ipso mari, vel aliis locis communibus: non tamen idem in via pub. l. 43.§. Qui alienam. De furt. Gell. lib. 11. cap. vltimo.*

natu-

» naturali statim inuentoris fiunt.

¶ *De fœtu animalium.*

» 19 Item [a] ea, quæ ex animalibus [b] † domi-
» nio tuo subiectis nata sunt, eodem Iure ti-
» bi acquiruntur.

¶ *De his, quæ ad flumina, & mare pertinent. De alluuione.*

» 20 Præterea [c] quod per alluuionem a-
» gro [d] tuo flumen adiecit, Iure gentium tibi
» acquiritur. Est autem alluuio incrementum
» latens. Per alluuionem autem id videtur ad-
» iici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi
» non possit, quantum quoquo temporis mo-
» mento adiiciatur.

¶ *De vi fluminis.*

» 21 Quòd si vis fluminis [e] de tuo prædio
» partem aliquam detraxerit, & vicini prædio
» attulerit, palàm est eam tuam permanere.
» Planè si longiore tempore fundo vicini tui
» hæserit: arboresq;, quas secum traxit, in eum
» fundum radices egerint: ex eo tempore vi-
» dentur [f] vicini fundo acquisitæ esse.

¶ *De insula.*

» 22 Insula [g], quæ in mari nata est (quod ra-

[a] Ex Flor. l. 6. l. 2. & 7. §. 1. De acq. dom.

[b] † Brutis, vel ancillis.

[c] Ex l. 7. §. 1. ibid. fac. l. 1. & 3. C. De alluuio.

[d] Occupatorio (subaudi) vel artificiali: se. ius in limitatis aut assignatis agris. l. in agr. D. de acqu. re. do. De quæstoriis agris idē Iuris esse ait Flaccus Sicul⁹ quod de occupatoriis. Agrorū enim alij occupatorij seu artificiales, alij quæstorij, alij assignati ac diuisi & limitati alij redditi et commutati: alij subseciui: alij centuriati, &c. vt apud eundem Flaccum, lib. de Conditionibus agrorum reperies. C.

[e] Acquisitio per alluuionem, ex d. l. 7. §. Quòd si vis.

[f] *† Flor. Dig. in l. adeo. 7. 1. de acqu. rer. do. habet* videtur: *& paulò pòst,* acquisita. *Sed lectio in numero multitudinis melior est: vt dicantur acquiri arbores, non pars prædij: siquidem arbores sequuntur solum, non contrà.*

[g] Ex d. l. 7.

rò accidit[a]) occupantis[b] fit: nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata, (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident[c]: pro modo, scilicet, latitudinis cuiusque fundi, quæ prope ripam sit. Quòd si alteri proximior sit parti: eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quòd si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infrà vnitum, agrum alicuius in formam insulæ redegerit: eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

¶ *De alueo.*

23 Quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam eius prædia possident[d], pro modo, scilicet, latitudinis cuiusque agri, quæ prope ripam sit: nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen est, id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen, rursus nouus alueus[e] eorum esse incipit[f] †, qui pro-

[a] Tribus modis id accidit, vt Pomponius scribit. l. 30. §. Tribus. fac. l. 29. & seq. 56. De acq. rer. dom. Plin. lib. 2. cap. 86.

[b] Quo ad dominium. W.

[c] Quid si nō possident, quia totus ager flumine iam occupatus fuerat? Imp. hunc casum prætermittit, quē require, ex l. Adeo. §. si cuius. De acqu. re. do. Cont.

[d] Qui prope ripā prædia possident, ripæ sunt domini, & insulæ natæ in flumine, & ædificij in flumine constructi, & aluei derelicti. [e] Ergo aluei mutatione dominiū amissum nō restituitur: inundatione amissum restituitur, l. Si ager. l. Cùm vsumfr. ff. Quibus mod. vsusfruct. amit. Sunt qui hac in re putant. l. Martius. & l. Ergo §. alluuio. D. de acq. rer. dom. inter se discordare, id secus est, nam l. Martius, est de aluei mutatione: §. alluuio, de inundatione. Cuiac. [f] † Ratio iuris hoc docet, sed vix est, vt obtineat, cùm æquius sit, hunc alueū domino restitui. l. adeo. 7. §. quòd si toto. de acq. re. do.

pe ripam

pe ripam eius prædia possident.

¶ *De inundatione.*

24 Alia[a] sanè caussa est, si cuius totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi speciem commutat. & ob id, si recesserit aqua, palàm est eũ fundum eius manere, cuius & fuit.

¶ *De specificatione.*

25 Quum[b] ex aliena materia[c] species aliqua facta sit ab aliquo[d] †, quæri solet quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrùm is qui fecerit: an potiùs ille, qui materiæ dominus fuerit, vt ecce, si quis ex alienis vuis. aut oliuis, aut spicis, vinum aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, ære vel vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum[e] miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum[f], aut collyrium cõposuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum, & Proculianorum[g] ambiguitatem, placuit media sententia existimantium[h], si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus

[a] *Separat alluuionẽ ab inundatione: d. l. 7. §. Aliud. De acq. rer. do. interpretatur Pom. l. 30. §. Alluuio. ibid.*

[b] *Ex l. 7. §. cùm quis. de acq. rer. do.*

[c] *Acquisitio per accessionem.* Materia *antè hic dicitur, non quæ forma careat, sed cui noua forma attribuitur.*

[d] † *Suo nomine. l. 7. §. cùm quis. de acqu. re. do.*

[e] *Est potionis genus, quod Vini appellatione contineri negauit Vlp. l. 9. De trit. Vind. Plin. lib. 14. cap. 6. 7. & 8.*

[f] *Paul. in l. 18. §. 6. De fund. instr. Corn. Celsus. lib. 5. c. 17.*

[g] *Diuersa & dissidens inter se prudentum schola. leg. 2. §. Post hunc. De orig. Iur. hi speciem, seu formam, illi materiam spectabant.*

[h] *Caij, scilicet, leg. 7. §. Cùm quis. Callistrati leg. 12. & Pauli l. 24. De acqu. dom.*

fuerit[a]: si non possit reduci, eum potiùs intelligi dominũ, qui fecerit. vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum[b], ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti non[c] potest. at[d] † ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium: aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est[e] †, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: quum non solùm operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

¶ *De accessione.*

26 Si tamen[f] alienam purpuram vestimento[g] suo quis intexuerit, licèt pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictionem: siue ipse sit, qui vestimentum fecit, siue alius. nam extinctæ res, licèt vindicari non possint, condici tamen à furibus, & quibusque aliis possessoribus possunt.

a Nam materia quæ ad pristinã speciem facilè reduci potest, non videtur eã mutasse. l. quæsitũ, 38. §. 4. De legat. 3. Wes.

b In hoc exemplo aliquid à Triboniano omissum fuisse constat ex l. 7. §. Cũ quis. De acquir. do.

c Vt nec nauis, vel domus facta, ad pristinã materiã. l. 2. Pand. eod.

d † ac ne.

e † *Adhibenda tamẽ est eadẽ distinctio, quæ adhibita est in superiori specie. l. lacus. 12. §. 1. l. quicquid 27. §. vltim. de acquir. rer. dom.*

f Est similis locus. l. 26. §. Proculus. De acqu. rer. dom.

g Vide Anton. August. lib. 3. cap. 7.

¶ De

¶ *De confusione.*

27 Si duorum [a] materiæ voluntate dominorũ confusæ sint, totum id corpus quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ sint, & ob id [b] propria species facta sit: fortè ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum [c]: idem iuris est. nam & hoc casu communem esse speciem
» non dubitatur. Quòd si fortuitò, & non vo-
» luntate dominorum confusæ fuerint, vel e-
» iusdem generis materię, vel diuersæ, idem iu-
» ris esse [d] placuit.

[a] Ex Caio. l. 7. §. Volũtas ibid. Obseruandum est Confusionẽ aut permixtione fieri, aut ferruminatione. Illa communionem ita demũ inducit, si difficilis sit materiæ separatio: ferruminatio nõ inducit cõmunionẽ: plumbatura multo minus. nec enim plumbatura confusionem facit. Cæterùm si quid per applumbaturã rei alienæ accedat, ad exhibendum est actio: quia facilè replumbari potest. Est & condictio, vti dictum est in §. Si tamẽ alienam: vindicatio non est. Si per ferruminationem, non est ad exhibendum actio, quia referruminari vix potest: est tamen condictio: est & in factum actio. l. in rem. §. Item quæcunq; D. de rei vindic. id est vtilis vindicatio. Cùm verò alia aliis per plumbaturã, vel ferruminationem non accedunt, sua cuiusque res manet. l. Quicquid. D. de acquir. re. dom. ideoq; integra est vnicuiq; in rem actio: & hic igitur est actionum ordo, Vindicatio, Ad exhibendum, & in factum. I. C.

¶ *De commixtione.*

28 Quòd si frumentum [e] Titij frumento tuo mistum fuerit, siquidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id

[b] Diuersæ enim substantiæ res confusæ, nouam speciem naturaliter efficiunt. Wes. [c] Aurum scilicet cuius pars quinta est argentum. Plin. lib. 33. cap. 4. & 37. cap. 2. [d] Caius sic legit, sine negatione. d. l. 67. §. Voluntas. & Harm. lib. 2. tit. 1. Theoph. negatiuè, quod non probat hoc loco C. [e] Sequitur de commixtione.

est, singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, consensu vestro communicata sunt. Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quàm grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mista fuerint [a]. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit: arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

a Respectu enim dominij nihil interest: quia vtrobique quũ eadem corpora durent, durat etiam dominium cuius caussa non mutatur. l. rerũ. 30. de vsucap.

¶ *De his quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo ex aliena materia.*

29 Cùm [b] in suo solo aliquis ex aliena materia ædificauerit [c] †, ipse intelligitur dominus ædificij, quia omne, quod solo [d] inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim Tabularum, qua

b Ex d.l.7.§. cùm in suo.

c †Sine voluntate domini materiæ. l. de eod. 63. D. de donat. int. vir. & vxor.

d *Non est,* solo *in lib. vetere, sed & in §. quòd si partim, suprà, non est* miscuerit. & *in §. si tamen, ita legitur,* siue ipse fur est qui vest. fecit. & *in §. cùm ex aliena,* ad rudem massam æris. vel argen. vel aur. red. Vinum autem aut oleum. *quæ non adeò magni momenti sunt, vt salua fide præteriri non potuerint.*

cauetur

" cauetur ne quis tignum[a] alienum ædibus[b] suis iunctũ[c], eximere cogatur[d], sed duplum pro eo præstet, per actionem, quæ vocatur De tigno iuncto. Appellatione[e] autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia[f] fiunt. Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quòd si aliqua ex caussa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam consequutus, tunc[g] eam vindicare[h], & ad exhibendum de ea re agere[i].

a Aut sciens tignum alienum ædibus iunxit, aut ignorans: si sciens, in duplũ tenetur: præter duplũ est etiã ad exhibendũ actio, vel vindicatio, quasi dolo desierit possidere & hoc apertè traditur in l.1. §.vlt. & l.2. ff. de tig. iunct. ignorãs nec vindicatione tenetur, nec ad exhibendum actione, namque in eo cessat ille color, quasi dolo desierit possidere, sed in duplum tenetur pro tigni pretio. in illo, legitima actio pœnalis est: in hoc pœnalis esse non videtur. An & qui sciens scienti domino iunxit, ita vt dictum est tenetur? Minimè gentium: quinimo hoc casu cessat lex xij. tabul. & ad exhibendum competit actio, vt soluta tigna vindicentur. l. De eod. D. de donat. inter vir. & vxor. Est ipso iure & omni casu ad exhibendum actio ac vindicatio: idq́ scientes decemviri, tigna solui prohibuerunt ignorante domino inclusa, & dupli actionem pro tignis constituerunt. l. Qui res in fin. D. de solut. Cuiac.

¶ *De ædificatione ex sua materia in solo alieno.*

" 30 Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ędificauerit, illius fit domus cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit, quia vo-

b Idẽ de gemma auro inclusa. l. Gemma. Ad exhib. *c Al.* Vinctum: *vt in Pandect. Flor.* *d Item & vineis, ne earum turbetur cultura. l.1. De tig. iniunct.* *e l. Tigni. De verb. signif. l. Senatus de contrah. empt.* *f l.6. Ne quid in loc. pub.* *g Et non antè. leg. qui res. §. vltim. π. de solut.* *h Non obstante temporis præscript. l. in rem. 23. §. vltim. De rei vend. Wes.* *i Vt vendicari possit. leg. 1. π. ad exhib,*

luntate eius intelligitur esse alienata[a], vtique si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licèt diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest[b] †. Certè illud constat, si in possessione constituto[c] ædificatore, soli dominus petat domũ suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionẽ doli mali repelli[d]: vtique, si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alienum solũ esse, potest obiici culpa, quòd ædificauerit temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse[e].

¶ *De plantatione.*

31 Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suã plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit[f]: si modò vtroque casu radices egerit: antè enim quàm radices egerit, eius permanet, cuius fuerat[g]. Adeò autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur: vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices[h] egerit[i] †, Titij effici arborẽ dicamus. ratio enim non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit.

[a] *Considerato euẽtu qui sequitur, quia actionem nõ habet. Wesem.*

[b] † *Nisi probet se nõ donandi animo ædificasse. l. 2. C. de rei vind. & ita hæc loca conciliò.*

[c] *Nam si non possideat, actionem nullam habet, l. si in area. 39. π. de condic. indeb.*

[d] *Quia vult lucrari cum aliena iactura. l. 2. §. generaliter, De except.*

[e] *Ideo hanc exceptionẽ habet, quia dolus cũ dolo compensatur: & in pari caussa melior est conditio domini possidentis. Vide Wesembecium.*

[f] *Iure soli, l. 25. De vsurp.*

[g] *Quia necdum cohæret solo, nec facta est pars rei immobilis leg. 28. & 60. ff. eod.*

[h] *Solo ita inhæreat, vt inde tota alatur.*

[i] † *Aliud iuris est si radices in vicini fundum non immiserit, quanuis inde alatur. l. 6. §. vlt. D. arb. fur. cæs.*

Et ideo

" Et ideo prope confinium[a] arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit[b].

¶ *De satione.*

" 32 Qua ratione autem plantæ, quæ terrę coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea quæ diximus: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienũ fundum sua impensa, bona fide[c] conseuit.

¶ *De his, quæ quasi solo cedunt.*

De scriptura.

" 33 Literæ quoque, licèt aureæ sint, perinde chartis, membranísve cedunt[d], ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. ideoque si in chartis, membranísve tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit, huius corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas[e] tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum, membranarúmve possessionem bona fide nactus est.

a Ita appellatur tota illa latitudo quinque pedum, de qua competit actio finium regundorũ.

b Addit etiam Mari. pro regione cuiusque prædij. leg. 8. ibi.

c Hoc add. ex Caio, in l. qua ratione 9. ff. eod. Nã hæc exceptio tantùm bonæ fid. possessori datur Vide Wesemb.

d Quasi solo, basi, & fundamento, quo sustinentur. l. 3. §. interdum ff. ad exhib. Superimposita enim, ait Caius (lib. 2. Inst. titul. 1.) inferioribus cedunt.

e h. e. rei vendicatione, vel actione ad exhibendum.

¶ *De pictura.*

34 Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere, aliis videtur picturam [a] (qualiſcunque ſit) tabulæ cedere, ſed nobis videtur [b] melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Appellis, vel Parrhaſij [c], in acceſſionem viliſſimæ tabulę cedere. Vnde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente, is qui pinxit eam petat [d], nec ſoluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoueri. At ſi is, qui pinxit, eam poſſideat: conſequens eſt, vt vtilis actio domino tabulæ aduerſus eum detur: quo caſu, ſi non ſoluat impenſam picturæ, poterit per exceptionẽ doli mali repelli: vtique ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim [e] palàm eſt, quòd ſiue is, qui pinxit, ſubripuit tabulas, ſiue alius, cõpetit domino tabularum furti actio.

¶ *De fructibus bona fide perceptis.*

35 Si quis à nõ domino, quem dominum eſſe crediderit [f], bona fide fundum emerit [g], vel ex donatione aliáve qualibet iuſta [h] cauſſa, æquè bona fide [i] acceperit: naturali ratio-

[a] Nẽpe Paulo in l. In rẽ. §. ſed & id quod. D. de rei vind.
[b] Hic Iuſtin. Caij ſententiam amplectitur, reiecta Pauli opinione. l. 23. De rei vind.
† Hæc loca conciliaui in tractatu antimoniarũ, qui Deo dante propediem edetur.
[c] Huius meminit. Plin. lib. 35. cap. 9. & 10. Ath. Dipnoſ. lib. 12. cap. 21. Horat. lib. 4. Odar. 8. Ode.
[d] Per rectam vindicationem, inquit Caius, hoc tit. id eſt, directam, rectè. directa enim tantùm competit domino: at vtilis, etiam non domino. l. 5. ff. De rei vind. *[e] Cuiac. mauult* autem. *[f] Quæ opinio bonam fidem facit. l. 110. ff. De verb. ſignif. dum ſit, ſcilicet, error facti, leg. 17. De his quibus vt indig.* *[g] Et acceperit traditam. vt infrà.* *[h] Et ad dominiũ transferendum habili titulo.* *[i] Quæ præſumitur l. pen. C. de euict.*

ne pla-

ne placuit fructus [a] †, quos percepit [b], eius esse pro cultura & cura [c]. & ideo si postea dominus superuenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere nõ potest. Ei verò qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaq; cum fundo etiam fructus, licèt consumpti sint, cogitur restituere.

¶ *A fructuario vel colono perceptis.*

36 Is verò [d], ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit. Et ideo licèt maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, ad heredes eius non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem ferè [e] † & de colono dicuntur.

¶ *Quæ sunt in fructu.*

37 In pecudum [f] fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus, & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & suculi statim naturali Iure dominij fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum pro-

[a] † *Tam naturales, quã industriales si accepit titulo oneroso, veluti emptione. l. bonæ fidei. D. hoc tit. alioquin naturales tantũ. l. fructus. D. de vsur.*

[b] *Quid sit fructus percipere, docet Labeo l. 78. de rei vindica.*

[c] *Plus est cura quàm cultura: nã & ipsi fructus pecorum curari dicuntur. l. fructus §. nõ solũ. D. solut. matr. Vide Cuiac.*

[d] *Hic. §. cum superiorib. repetendus est, ex Iul. l. qui scit, de vsur. l. 13. Quibus modus vsusfruct. vel vsus.* [e] † *Particula* ferè *non* παρέλκει, *vt existimauit Theoph. sed indicat esse quasdam differentias inter colonum & fructuarium. Fiunt enim fructus coloni, à quocunque percepti fuerint. l. si apes. 26. D. de furt. non fiũt fructuarij, nisi ab ipso percepti sint. l. arboribus. 12. §. Iulianus. D. de vsufr. Item fructus pendentes quandoque pertinent ad heredem coloni. §. vltim. infrà de locat. & conduct. nunquam verò transmittuntur ad heredẽ fructuarij. §. finitur. infrà de vsufruct.* [f] *Ex Caio l. 28. De vsur.*

prietatis pertinet[a]. Absurdum enim videbatur[b], hominem in fructu[c] esse: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit.

¶ *De officio fructuarij.*

38 Sed si gregis vsumfructum quis habeat: in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere[d] debet, (vt & Iuliano visum est) & in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.

¶ *De inuentione thesauri.*

39 Thesauros[e] †, quos[f] quis in loco suo[g] inuenerit, diuus Adrianus naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui eos inuenerit. Idemque[h] statuit, si quis in sacro aut religioso[i] loco, fortuito casu inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuitò[k] inuenerit, dimidium domino soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conueniens est, vt si quis in

a *Iure dominij, velut rei accessio. §. item. supr. eod.*
b *Vide l. Vetus. D. de vsufruct. l. 22. §. sed enim. ad Trebell. & Tull. lib. 1. De fato.*
c *Debet enim vti salua rei vniuersitate, l. 1. ff. vsufru. quemad. ca.*
d *Quæ non amplius erunt in fructu, sed ad proprietatē pertinebūt. l. 58. §. hereditatē. Ad Trebel.* Wesemb.
e †*Thesaurus definitur vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat. l. nunquam. 31. §. 1. D. de acqu. rer. do.*
f *Vide Alc. lib. 7.* παρ. *cap. 1.*
g *Cuius habet proprietatem, eamq; certam.*
h *Idem Adrianus. Fratres imperatores contrà. sic paulò pòst* concessit, *idem scilicet Adrianus: Gratia. Valent. & Theodosius contrà.*
i loco) *suo quoq; & proprio: quē quisq; religiosum sua voluntate facere potest. G.*
k *Quæ verba ideo addita sunt, ne detur occasio violandorum sepulcrorum. lib. 10. C. tit. 15.*

fiscali

fiscali loco, vel publico, vel ciuitatis[a] inuenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci, vel ciuitatis.

¶ *De traditione.*

40 Per traditionem[b] quoque iure naturali res nobis acquiruntur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suā in alium transferre, ratam haberi. & ideo cuiuscunq; generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque, & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & [c] tributaria prædia, quę in prouinciis sunt: inter quæ, necnon & Italica prædia, ex nostra constitutione[d], nulla est differētia: sed si quidem ex caussa[e] † donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex caussa tradantur, sine dubio transferuntur.

41 Venditæ[f] verò res & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quàm si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore, aut pignore dato. quod quanquam cauetur ex lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & Iure gentium, id est, Iure naturali[g] id effici. Sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus[h] fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

a *Superest* vel ciuitatis. *nam mox sequitur, & dimidiū fisci vel ciuitatis.* Publico *igitur, id est, populi Romani vel ciuitatum.*

b *Acquisitio per traditionem ex Caio. d. l. 9. ibid. Fac. l. Traditionibus. C. de pact.*

c *Videntur ea fuisse, quæ ab hostibus capta, populus Rom. vel Princeps dabat, quib. onus tributi erat adscriptum.* Italica *verò, seu Italico iure donata, planè immunia erant.*

d *l. vnic. C. De vsucap. transfor.* e *† Traditio sine caussa non transfert dominium. l. nunquam. 31. D. de acq. re. do.* f *Pomp. in l. quòd vendidi. De contrah. empt.* g *Sic in §. Singulorū S.* h *Pomp. in d. l. 19. habet,* fidem habuerimus emptori sine vlla satisdatione.

42 Nihil autem interest, vtrùm ipse dominus tradat, alicui rem suam, an voluntate eius alius, [cui [a] eius rei possessio permissa sit.] Qua ratione, si cui libera [b] † vniuersorum negotiorum [c] administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, faciet eam accipientis.

¶ De quasi traditione. Si traditio ex alia caussa praecesserit.

43 Interdum [d] etiam sine traditione, nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendã: veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quanuis enim ex ea caussa tibi eam non tradiderit, eo tamẽ ipso, quòd patitur tuã esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

¶ De traditione clauium.

44 Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simulatq; claues horrei [e] tradiderit emptori, transfert proprietatẽ mercium ad emptorem.

¶ De missilibus.

45 Hoc ampliùs, interdum & in incertam personã collata voluntas domini, transfert rei proprietatem: vt ecce, Prætores & Consules cùm missilia [f] iactant in vulgus,

[a] Inclusa desunt apud Theoph. & Caium, & ideo quidam delẽda cẽset.
[b] † Procurator generalis, cui simpliciter rerum administratio cõmissa est, alienare non potest. l. 60. l. 63. de procur. sed libera administratione permissa, alienãdi ius habet, l. 58. eod. modò nõ donationis caussa id faciat. l. 28. §. si filius. D. de pact.
[c] Fac. Mod. l. 67. de proc.
[d] Ex d. l. 9. §. interdum.
[e] Proximi vel quod fit in cõspectu, l. Clauibus. De contrah. emp.
[f] Res mißiles vocat Suet. in Aug. c. 98. Calig. c. 18. & Nerõ. c. 11. Quarũ immensam liberalitatẽ prohibuit Zeno. l. 2. C. De Consul. Iust. Nouel. 105. ex Pomp. l. 5. Pro derelict.

ignorant,

» ignorant, quid eorum quisque sit exceptu-
» rus: & tamen quia volunt, quod quisque ac-
» ceperit, eius esse, statim eum dominum effi-
» ciunt.

¶ *De habitis pro derelicto.*

46 Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, statim eum dominũ effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus eius esse desinit[a].

¶ *De iactis in mari leuandæ nauis caussa. De his quæ de rheda currente cadunt.*

» 47 Alia[b] sanè caussa est earum rerũ, quæ
» in tempestate leuandæ nauis caussa eiiciun-
» tur[c] †. hæ enim dominorum permanent:
» quia palàm est eas non eo animo eiici, quòd
» quis eas habere nolit, sed quò magis cùm
» ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de
» caussa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam
» in ipso mari nactus, lucrandi animo abstule-
» rit, furtum committit[d]. Nec longè videntur
» discedere ab his, quæ de rheda currente non
» intelligentibus dominis cadunt.

[a] Etiam priusquam res sit ab alio occupata, vti aduersus Proculũ rectè sensit Iulianus. l. 2. De his quæ pro derelict. G.

[b] Ex Caio d. l. 9. §. vltim. Quem interpretatur Iul. l. 83. Ad l. Rhod. de iact.

[c] † Hæc non habẽtur pro derelicto. l. quod leuandæ. 8. D. de le. Rho. de iac. Nisi derelinquẽdi animo iacta fuerit. leg. falsus. 43. §. pen. de furt.

[d] Hunc locum interpretatur. Vlpian. l. 43. §. Si iactum. De furt.

DE REBVS CORPORALIBUS & incorporalibus[a].

TITVLVS II.

¶ Tertia rerum diuisio.

QVÆDAM præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quę sui natura tangi possunt: veluti fundus[b], homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea quæ in iure[c] consistunt: sicut hereditas, vsusfructus, vsus, & obligationes quoquo modo contractę. Nec ad rem pertinet, quòd in hereditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunq; corporale est, veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius[d] hereditatis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura prędiorũ vrbanorum & rusticorum, quæ etiã seruitutes vocantur.

a *Hic titul. totus est descriptus ex l. 1. De rer. diuis.*

b *Cic. in Topic. Gell. lib. 5. cap. 15.*

c In iure, *non in corpore: id est iura. l. Et habet. 1. D. de procur. l. Mautius. §. fundo, de leg. 2. l. vlt. in fi. C. de præscrip. lõg. tẽp. Iura talia sunt, seruitus, hereditas, dos, peculiũ, possessio, obligatio: nam hæc omnia iuris nomina sunt. Hereditas igitur non est pecunia, sed successio. l. Nihil. de verb. signif. id est, ius successionis. l. bonorum. 2. eo. Ait verò* qualia sunt ea quæ in iure consistunt: *nec enim docet quot sint genera rerum incorporalium, sed qualia nummi, iura non sunt, res tamen incorporales sunt: si quidem is, qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora. l. Qui heredis. D. de cond. in d. l. Si is qui nummos. de solut. quæ lex citatur in l. Nam etsi furt. §. vltim. de rebus cred.*

d Nam *pro sed, vt in l. inter stip. §. Sacram. De verb. obl. l. Stichũ §. vsumfruct. De solut.*

DE

DE SERVITVTIBVS rusticorum & vrbanorum prædiorum.

TITVLVS III.

¶ *De seruitutibus rusticis.*

» RVSTICORVM [a] prædiorum iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est ius eundi, ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi [b], vel vehiculum. Actus est ius agendi iumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actū non habet: sed qui actum habet, & iter habet, eoque vti potest etiam sine iumento. Via est ius eundi & agendi [c] & ambulandi hominis. nam iter & actum [d] via in se continet [e] †. Aquæ ductus, est ius aquæ ducendæ per fundum alienum.

¶ *De seruitutibus vrbanis.*

1 Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo vrbanorum prædiorum dictæ: quoniam ædificia omnia vrbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item [f] vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ, vt vicinus onera vicini sustineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt stillicidium, vel flumen [g] recipiat quis in ædes suas, vel in aream,

[a] *Ex Vlp. l. 1. ex Paul. l. 7. ex Modest. l. 12. eod.*

[b] *Iumento vehi potest: iumentū agere non potest. iter est, quà homines: actus quà pecora transeunt.*

[c] *Conna. notat. lib. 4. ca. 11. legendū* Vehendi: *alioquin superuacuè hic iterum paulò pòst subiici*, ambulandi.

[d] *Qui actum habet, actū vindicat, nō iter & actū: qui viā habet, aut viam vindicat, aut iter simul & actum. vide Cuiac. hic.* [e] † *Differentias inter viam & actum vide in l. si tam* 13. *D. de serui. l. qui sella. 7. l. certo. 13. §. latitudo. de ser. rust.* [f] *Ex Caio l. 2. hic.* [g] *Theoph.* κοῦνον, *id est, canalem.*

vel in cloacam, vel non recipiat[a], & ne altiùs quis tollat ædes suas[b] †: ne luminibus vicini officiat.

a Aut stillicidium meo iure non recipio, aut iure seruitutis. Meo iure si non vicino cessero ius stillicidij immittendi. Iure seruitutis, si vicino iam antè cessero ius stillicidij immittendi. Eodemq; prorsus modo, aut iure meo ædes altiùs tollo, aut iure seruitutis: qua de re videri mus. j. in §. Æquè, de Actio. I. C.

¶ *De reliquis seruitutibus rusticis.*

2 Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum, pecoris[c] ad aquam adpulsum, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ[d] †.

¶ *Qui seruitutem debere, vel acquirere possunt.*

3 Ideo[e] autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem acquirere vrbani, vel rustici prædij, nisi qui habet prædium: nec quisquam debere, nisi qui prædium habet.

¶ *Quibus modis seruitus constituitur.*

4 Si quis[f] velit vicino aliquod ius constituere, pactionibus[g] atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis

b † *Hic locus malè interpunctus antea fuerat. Sunt autem diuersæ seruitutes, ne altiùs ædes tollantur, & ne luminibus officiatur. nam & qui deprimit, quandoq; officit luminibus. l. si arborem.* 16. §. *interdum. D. de ser. vr. pr.* c *Fac. l.* 4. *eod.* d † *Separauit has seruitutes à cæteris rusticis: quas suprà exposuit, quòd hæ sint obscuriores. nam aquæhaustus, pecoris ad aquam appulsus videntur esse seruitutes personales non reales. l. Mela.* 14. §. *vlt. de ali. leg. ius autem calcis coquendæ, & arenæ fodiendæ videntur esse seruitutes vrbanæ, aut etiam personales. l.* 6. *de seru. præd. ru.* e *Ex Vlp. l.* 1. *Commu. prædio.* f *Traditur hoc loci materia ex qua reales seruitutes constituuntur.* g *Constituuntur ergo seruitutes, tam contractib. inter viuos, quàm vltima voluntate.*

heredem

heredem suum damnare, ne altiùs tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parieté suum immittere, stillicidiúmve aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IIII.

¶ *Definitio.*

VSVSFRVCTVS [a] est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia [b]. Est autem [c] ius in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

¶ *Quibus modis constituitur.*

1 Vsusfructus à proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit. vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit. nam heres nudam [d] habet proprietatem, legatarius verò vsumfructũ. Et contrà, si fundum legauerit deducto vsufructu, legatarius nudam habet proprietatẽ, hæres verò vsumfructum. Item alij vsumfructum, alij deducto eo fundum legare potest. Sine [e] testamento verò si quis velit vsumfructum alij constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructum, & ad proprietatem reuerti.

[a] *Hæc definit. ex Paul.* 1. *eod.* alienis rebus, *corporalibus Teophil.*
[b] *Id est, vt substantiã rei neq; immutet, neq; corrumpat. Paul. d. l.* 1.
[c] *Vet. exẽpl.* Est enim ius.
[d] *Iustin. Nouell.* 18. *vocat* δεσπότειαν γυμνὴν.
[e] *Ex Caij d. l.* 3. *§.* 2. *hic.*

¶ *Quibus in rebus constituitur.*

2 Constituitur autem vsusfructus non tantùm in fundo & ædibus, verumetiam in seruis, & iumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ ipso vsu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neq; ciuili recipiunt vsumfructum, quo in numero sunt vinum, oleum, frumentum [a], vestimenta [b] †: quibus proxima est pecunia numerata, nanq; ipso vsu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis caussa Senatus censuit, posse etiam earum rerũ vsumfructum constitui [c], vt tamen eo nomine heredi vtiliter [d] †, caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit, ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius satisdet heredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur [e]. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis [f] † his satisdatur, vt si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum (nec enim poterat) sed per cautionem quasi vsumfructum constituit.

a l.9. & vlt. D. vsufruct. quemadmo. c. dicitur in vestimentis non esse locũ S.C. itaq; Contius diceret expungendũ, nisi in vetustis Cod. & Teophil. paraphrasi exstaret.

b † In hoc numero sũt vestimenta, si eorũ vsusfructus legetur, sicut quãtitatis: alioquin, si sicut corporis, contrà. l. sed si quid. l. 15. §. & si vestimentorũ. D. h. t. l. 9. §. pen. vsufr. quemad cau.

c *Pro* constitui *erat in D.* legari. *sed fortè Iustinianus generale verbum addendo, docere voluit etiam inter viuos locum habere: quamuis contrariũ defendat Conna.* d † *Idoneè satisdatò.* e *Ex Caio l. 2. De vsufr. earum rer. quæ vsuf. cons. Tull. lib. 2. De legib. Paul. lib. 3. Sent. cap. 6.* f † *Potest etiã omitti æstimatio, vt, finito vsufructu, eiusdem qualitatis res restituatur. l. 7. D. de vsufruct. ear. rer.*

¶ *Quibus*

¶ *Quibus modis finitur.*

3 Finitur [a] autem vsusfructus morte vsufructuarij, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media [b], & non vtendo per modum [c] † & tempus [d] †: quæ omnia nostra statuit constitutio [e]. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur (nam cedēdo extraneo, nihil agitur [f] †) vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res consolidatio [g] appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio suo corruerint: extingui vsumfructum, & ne areæ [h] quidem vsumfructum deberi.

¶ *Si finitus sit.*

4 Cùm autem finitus fuerit totus [i] vsusfructus, reuertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

a Hunc §. & sequ. repete ex tit. Quib. modis vsu. vel vs. amittitur.
b Ante Iustinianū etiā minima eadem vsumfructum extinguebat. Vide Baronem hîc, † & Paul. 3. sent. 6.
c † Boni viri arbitratu vt bonus paterfam. vtitur.
d † x. vel xx. annorū. l. pen. C. de vsufruct.
e leg. corruptionem. C. de vsufr. l. 5. Quibus mod. am. vsusfr.
f † Id est, non transfertur vsusfructus in extraneum sed aliquid agitur, quia vsusfructus finitur, & reuertitur ad proprietatem. l. si vsusfructus fundi. 66. D. de iu. do.
g Consolidatus fructus dicitur ab Vlp. l. 3. §. 1. De vsufr. ac. & solidam proprietatem vocant prudentes, à qua vsusfructus deductus nō est. l. 35. de bon. lib. l. 26. §. pen. de vsu. leg. Consolidatio inde nomen accipit, quod solidū id propriè sit, à quo vsusfructus deductus non est, l. à liberto. D. de bon. lib. l. Semp. §. pen. D. de vsuf. leg. σώρευσις Theoph.
h Ratio est, quia vsusfructus in corpore sit, quo sublato vsusfructus nullus est. Cic. in Topic.
i Nam si pars tantum finita fuerit, non statim reuertitur ad proprietatem, sed plerunque accrescit alteri parti. G.
tt. 4. D. de Vsufr. adcrescendo.

DE VSV ET HABITATIONE.

TITVLVS V.

¶ *Communia de vsufructu & vsu.*

ISDEM illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus[a] vsus constitui solet: iisdémque[b] illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit.

¶ *Quid intersit inter vsumfructum & vsum Fundi.*

1 Minus autem iuris[c] est in vsu quàm in vsufructu. nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis[d], & lignis[e] † ad vsum quotidianum vtatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet[f], vt neque domino fundi, molestus sit, «
neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec vlli alij ius, quod habet, aut «
locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: quum is, qui vsumfructum habet, possit «
hæc omnia facere. «

¶ *Ædium.*

2 Item[g] is, qui ædium vsum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tantùm inhabitet[h] †: nec hoc ius ad alium transferre potest: & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat, & cum vxore, liberísque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minùs, quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter, si ad mu-

[a] *Id est, vt l. 1. hic Caius interpretatur, sine fructu.*

[b] *Hic locus ex Caio. l. 1. hîc. Alc. 1. Parad. cap. 17.*

[c] *Theop. habet, ἧττον κέρδος, minus vtilitatis.*

[d] *De stramentis. Varro lib. 1. De re rust.*

[e] † *Adde & frumēto, & oleo. l. plenū. §. præter. D. h. t.*

[f] *Ex Caio l. 11. hîc.*

[g] *Hic. §. ex variis iurisconsultorū responsis cōsutus est l. 2. 3. 4. 5. 6. & seq. hic.*

[h] † *Potest & extraneum recipere, si ipse inhabitet. l. 2. & 4. D. h. t.*

ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

¶ *Serui, vel iumenti.*

3 Item is [a], ad quem serui vsus pertinet: ipse tantùm opera atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem, scilicet, iuris est & in iumento.

¶ *Pecorum.*

4 Sed & si pecorum, vel ouium [b] vsus legatus sit, neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vsurarius: quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

¶ *De habitatione.*

5 Sed si cui habitatio [c] legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod

[a] *Ex Vlp. l. 12. §. Si vsus. hic.*
[b] *Cuiac. legendum dicit,* veluti ouium*: nam pecorum appellatione oues continentur. Id etiam confirmat. l. plenum. §. sed & si pecoris. D. eod. denique in Græco ita est,* θρεμμάτων προβάτων *Quanuis oues sint species pecorum, non propterea tamen legatum ouium est species legati pecorum, ideo vulgata lectio sustineri potest.* [c] Habitatio *non domum significat, sed ius habitandi. Ideoq; si gratuitò concessero habitationem, etsi vtrinq; dixerit Viuianus esse commodati actionem l. 1. §. 1. D. Commod. tutius tamen est agere præscrip. verbis. l. Si gratuitam. D. de præscr. ver. quandoquidem habitatio nomen iuris est. quod etsi verißimũ sit, in facto tamen potiùs quã in iure consistit, id est, non tam videtur esse ius quàm factum, & quasi domus ipsa. l. Legatum. D. de cap. min. atque ideo multùm distat ab iis, quæ omnino in iure consistunt, id est, vsu, vsufructu. Vsus, vsusfr. si gratuitò concessus sit, Viuianus cõmodati actionem non daret. Vsus, vsusfr. non vtendo & capitis deminutione amittitur, habitatio non item. Vsus, vsusfr. ex persona æstimantur: habitatio non tam ex persona, quàm etiam ex re ipsa, quæ habetur. At certè morte finitur habitatio exemplo vsus & vsusfr. & ob id etiam ante aditam hereditatem non cedit. I. Cuiac.*

ius: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundum Marcelli[a] sententiam nostra decisione promulgata, permisimus non solùm in ea degere, sed etiam aliis locare.

¶ *Transitio.*

6 Hæc de seruitutibus, & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis Iure gentiũ res acquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & ciuili iure acquiruntur.

DE VSVCAPIONIBUS, & longi temporis præscriptionibus[b].

TITVLVS VI.

¶ *Summa.*

IVRE ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide[c] ab eo, qui dominus nõ erat, cùm crederet eum dominũ esse[d] †, rem emerit[e] †,

[a] *Non extat: vnde intelligitur integra non esse prudentum veterũ responsa.*

[b] *Rectiùs in libris vet.* de vsucap. & long. temp. possessionibus, *quod etiam Theop. agnouit.* Pręscriptio *plurimũ, exceptio est. Nouissimi iuris interpretes, possessionem siue adquisitionẽ longi temporis, vulgò præscriptionem appellant: quòd non caret exemplis. Nam sic loquitur l. Ei à quo. D. de vsurp. & vsuc. sic l. Qui alienã. D. de euict. sic §. ex iis. ĩ. per quas pers. sic deniq; l. Quinq;. C. fin. reg.*

[c] *Bonæ fidei emptor quis sit docet Modest. l. Bonæ fidei. De verb. sig. Sequentia sic legit. Cuia.* cùm crediderit. *& paulo pòst,* vsucapiebat. *Ergo,* vt qui bona fide, *id est, quemadmodum is qui bona fide.*

[d] † *Aut putauit, eum qui vendidit, ius vendendi habere, putà procuratorem, aut tutorem esse. l. bonæ fidei.* 109. *de verb. sign.*

[e] † *Bona fides requiritur in emptione, tempore contractus, & traditionis: in reliquis titulis, tempore traditionis dumtaxat. l. 2. D. pro emp.*

vel ex

vel ex donatione, aliáve quauis iusta caussa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo vsucaperet: ne rerum dominia in incerto [a] essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora, nobis melior sententia resedit, ne domini maturiùs suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. & ideo constitutionē [b] super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles, per triennium: immobiles verò, per longi temporis possessionem (id est, inter præsentes [c] decennio, inter absentes viginti annis [d]) vsucapiantur. & his modis non solùm in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerū iusta caussa [e] possessionis præcedente acquirantur.

a Plat. 12. De leg. & Tull. pro Cecin. dicit, Lex iubet vsum & authoritatem fundi esse biennium.

b l. vnic. C. de vsucap. transfor.

c Præsentes hîc accipe, qui in eadē prouincia domicilium habēt. l. vlt. de præs. long. temp. C. in princ.

d † Iure nouissimo, quandoque requiritur spatium 30. annorū. no. 119. cap. 7.

e Iusto titulo. nam titulus est possessionis caussa.

¶ *Quæ vsucapi possunt, vel non. De his quæ sunt extra commercium, & de seruo fugitiuo.*

1 Sed aliquando, etiam si maximè quis bona fide rem possederit, non tamen illi vsucapio vllo tempore [f] procedit [g]: veluti si quis liberum hominem [h], vel rem sacram, vel religiosam, vel seruum fugitiuum [i] possideat.

f Est vsus anni aut biennij: est longū tempus: est longißimum: liberi homines, res sacræ, res religiosæ nullo tempore acquiruntur: serui fugitiui longißimo tempore acquiruntur. *g Fac. l. Vsucapionem. ff. eod.* *h Fac. l. vlt. C. de long. temp. præsc.* *i Fac. l. 1. C. De ser. fug.*

¶ *De rebus furtiuis, & vi possessis.*

2 Furtiuæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt. nam furtiuarum rerum lex duodecim tabularum & lex Attilia[a] inhibent vsucapionem: vi possessarum, lex Iulia & Plautia[b]†. Quod autem dictum est, furtiuarum & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, non eò pertinet, vt ne ipse fur, quíve per vim possidet, vsucapere possit (nam his alia ratione vsucapio non competit: quia, scilicet, mala fide possident) sed ne vllus alius, quanuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia caussa acceperit, vsucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia caussa tradiderit, furtum eius committit. Sed tamen[c] id aliquando aliter se habet. nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est: quippe quum ea res in furti vitium non ceciderit: quum vtique heres, qui bona fide tanquam suam alienauerit,

a *Leg.* Atinia. *Gel. lib.* 17. *cap.* 7. *Quod surreptum erit, eius rei æterna authoritas esto. Paul. l. 4. §. Quod autē. hic. & Cic. Orat. 3. in Verr. cedò mihi leges Atinias, Furias, Fusias.*

b †*Vet. libri,* lex Plautia, & Iulia. *sic & in P. Fl. in l. non solùm. §. si dominus. D. de vsurp. & vsuc. quòd perspicuè rectū est. nā prior fuit lex Plautia de vi, lege Iulia. Vt autē lex Iulia de pecuniis repetundis vsucapionem inhibuit. l. pen. D. de leg. Iul. repet. ita lex Iulia de vi. Hoc plus veteres libri habēt,* vi possessarū rerū vsu lex Plautia & Iulia. *Credo pro* vsu *legendum* vsuc. *Cuiac.*

c *Hic §. ex Caio. l. 29. eod. vid. Theoph.*

furtum

furtum non committat. Item si is, ad quem ancillæ[a] vsusfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit. furtum[b] enim sine affectu furandi non cõmittitur. Aliis quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, vt à possessore vsucapiatur. Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit[c], Ius ita procedit, vt si quis loci vacantis possessionem propter absentiam, aut neglig ẽtiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quanuis ipse mala fide possideat (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei lõga possessione res acquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit. Abolita[d] est enim quorundam veterum sententia existimantium, etiam fundi, locive[e] furtum fieri. Et eorum vtilitati, qui res soli possident, Principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa, & indubitata possessio debeat auferri.

¶ *De vitio purgato.*

3 Aliquando[f] etiam furtiua, vel vi possessa[g] res vsucapi potest: veluti si in domini potestatem[h] † reuersa fuerit. tunc enim vitio

a *Alio superiùs loco Iustinian. definiens vete rum Prudẽtum controuersiã apertè docuit partum ancillæ nõ esse in fructu.*

b *Ex Caio. l. 37. hic.*

c *Cuiac. habet*, expeditiùs procedit, vt quis.

d *Ex Caio l. 38. hic.*

e Fundus *est integrũ aliquid:* locus *est portio fundi: fundus finibus regitur, non locus: fundus ad prædia rustica, locus etiam ad vrbana pertinet: inde in §. constituitur. ~ s. de vsuf. dicitur in fundo & ædibus. Adhæc locus est sine villa: fundus cum villa. inde inter Censorias notas illa recensetur à Plinio, Minus arare quam verrere, id est, minus habere fundi quàm villæ.*

f *Ex Paul. l. 4. §. Quod autẽ hic.*

g *Fac. l. vlt. Vi bon. rapt.*

h † *Cùm possessionem nactus sit iustè, vt auelli non possit, & tanquam rei suæ. l. 4. §. tunc. D. h. t.*

rei purgato, procedit eius vsucapio.

¶ De re fiscali: & de bonis vacantibus.

4 Res fisci [a] nostri vsucapi non potest. sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nuntiatis, bonę fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse, & ita diuus Pius, & diui Seuerus [b] & Antoninus rescripserunt.

¶ Regula generalis.

5 Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium, vt à bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta caussa possidet.

¶ De errore falsæ caussæ.

6 Error [c] autem falsæ caussæ, vsucapionem non parit [d] †: veluti si quis, quum non emerit, emisse se existimans possideat: vel quum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

¶ De accessione possessionis.

7 Diutina [e] possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & heredi & bonorum possessori continuatur, licèt ipse sciat prædium alienum esse. Quòd si ille initium iustum non habuit, heredi & bonorum possessori, licèt ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio [f] similiter & in vsucapionibus [g] obseruari constituit, vt tempora continuentur.

8 Inter

a Ex Mod. l. 18. hic. Fac. l. 2. C. Commu. de succ.
b Callist. l. 1. §. vltim. hos non laudat authores.
c Fac. l. 27. hic. Cui addes Africani responsum. l. Quod vulgò. D. pro empt.
d † Si tamē sit iusta caussa erroris, vsucapitur pro suo. l. quod vulgò. 11. D. pro empt. l. pe. §. vlt. pro suo.
e Ex Papin. l. 43. hic. & l. 11. De diuers. & tēp. præsc.
f l. vnic. C. De vsucap. transfor.
g Videlicet trienij, quū olim id secus esset, l. si ædes. §. libertas. De seruit. vrb.

8 Inter venditorem quoque & emptorem coniungi tempora, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

¶ *De his, qui à fisco, aut ab Imperatoris, Augustæve domo, aliquid acceperunt.*

9 Edicto D. Marci [a] cauetur, eum, qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio [b] autem diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulū accipiunt aliquid [c] †: vt ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, siue experiantur, siue cōueniantur. aduersus autem sacratissimum ærarium vsq; ad quadriennium [d] † liceat iis intendere [e], qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem diuina constitutio [f], quam nuper promulgauimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis [g] continentur.

[a] *Harmen. lib. 3. Epit. addit*, & Commodi. *Fac. l. Vlt. C. si adu. fisc.*
[b] *Extat in leg. 2. C. de quadrien. præsc.*
[c] † Aliquid *est nota rei particularis aliud igitur iuris est in hereditate. l. nec Vllam* 13. §. *item si quis. D. de petit. hered.*
[d] † *Sed & post quadriennium potest in integrum restitui. l. 5. C. de resti. mil.*
[e] *Id est, actionem proponere.*
[f] *Est in l. Vltim. De quadrien. præsc.*
[g] *Cuiac. habet*, præfat Zenonis constitutione.

DE [a] †DONATIONIBVS [b].

TITVLVS VII.

¶ *De donatione.*

EST & aliud genus acquiſitionis [c], donatio. Donationum autem duo ſunt genera [d]: mortis cauſſa, & non mortis cauſſa.

¶ *De mortis cauſſa donatione.*

1 Mortis [e] cauſſa donatio eſt, quæ propter mortis ſit ſuſpicionem: quum quis ita [f] † donat, vt ſi quid humanitus [g] ei contigiſſet, haberet is qui accipit: ſin autem ſuperuixiſſet is qui donauit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit [h] is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſſa donationes ad exemplum [i] legatorum redactæ ſunt per omnia. nam cùm prudentibus ambiguum fuerat, vtrùm donationis, an legati inſtar eã obtinere oporteret: & vtriuſq; cauſſæ [k] quædam habebat inſignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutũ eſt [l], vt per omnia ferè [m] † legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formauit. Et in ſumma, mortis «

a † *Harmenop. lib. 3. titul. 1.*

b *Donationẽ eſſe modum acquirendi ciuilẽ, nõ iuris gẽtium, vel ex eo conſtat, quòd olim mancipationem, vel traditionẽ deſiderabat. l. 4. C. Th. h. t.*

c *Vide Vlp. in frag. tit. 19. & Sent. Paul. lib. 2. cap. 24. & lib. 3. cap. 10.*

d *Tria facit Iulia. l. 2. De mort. cauſ. don. & l. 1. De don.*

e *Ex Mart. l. 1. De mort. cauſ. don.*

f † *Id eſt, hoc expreſſo. l. Seia. 42. §. vlt. D. de do. cau. mor.* g *Hoc verbum ſignificat mortem, l. 1. Publia. D. Depoſiti.* h *Fac. l. 3. §. Si ambo. De do. int. vir. & vxor.* i *Iulia. habet,* inſtar legatorum obtinent. *l. 17. in fin. De mort. cauſ. don.* k *Vtriuſque tituli donationis & legati. I. C.* l *Extat hæc conſtit. l. vltim. C. De don. cauſ. mort. Nouell. 87.* m † *Præcipua differentia eſt, quia legatum eſt vltima voluntas: Mortis cauſſa donatio perficitur inter viuos. l. 19. D. de reb. cred. l. Senatus 35. §. donatio. l. Seia. 42. §. vltim. de mort. cauſ. don.*

cauſſa

» caussa donatio est, quum magis se quis velit [a]
» habere, quàm eum, cui donat: magísque
» eum, cui donat, quàm heredem suum. sic
» & apud Homerum Telemachus donat Pi-
» ræo: [a]

Πείραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσαι τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες, ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες, πατρώϊα πάντα δάσονται·
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Odyss. 17. circa principum.

Piræe, incertus quoniam rerũ exitus harũ est,
Si tacita incautum stolidi me fortè necare
Morte proci poterunt & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo quàm illorũ quempiã habere.
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

a ὁ'δυσ. ρ. *Ex quo apparet factũ ipsum contrahendi donandiq; iuris esse gentium: licèt forma & effectus sit ciuilis, velut in legato: quod pars est testamẽti, eoq; iuris ciuilis infrà De legat. & fideicom. hered.*

¶ *De simplici inter viuos donatione.*

2 Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos [b] appellamus, quæ non omnino [c] comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè [d] reuocari non possunt. Perficiuntur autem, quum donator suam voluntatẽ scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis, nostra cõstitutio [e] eas

b Eæ sunt, quæ directæ dicuntur in l. donatio. C. eod. I. C.

c Veter. lib. omnino nõ. *quod valde probat I. C. significat enim, nullo modo comparantur: nulla est eis cum legatis affinitas, neque natura & propriis, neq; forma, nec effectu. Wes.* † *Immo legatum & hæc donatio in quibusdã comparantur, veluti vtrunq; est modus acquirendi particularis, vtrunq; est caussa lucratiua*

d Hoc est, nisi iusta de caussa. *e Extat in l. 35. §. Sin autem. De don. C. Nouell. 162.*

etiam in se habere necessitatem[a] † traditionis voluit: vt etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et quũ retro Principum dispositiones insinuari[b] eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum: constitutio [c] nostra eam quantitatem vsque ad quingentos solidos[d] † ampliauit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. sed & quasdam donationes inuenit, quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderãt, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus, quæ omnia ex nostris cõstitutionibus[e], quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quòd etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati[f] existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus[g] † per nostram constitutionem[h] licentiam præstitimus[i] certis ex caussis eas reuocare[k]: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam, vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos[l].

¶ *De donatione ante nuptias seu propter nuptias.*

3 Est & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidem prudentibus pe-

a † *Quatenus donator facere potest. §. pen. J. de act.*

b *Publicari & in acta referri. Bud. in Annot. prior. in Pandect.*

c *Fac. l. Sancimus. C. eo.*

d † *Si vltra quingentos solidos donetur, inutilis est donatio in eo tantũ, quod excedit. l. sancimus. 34. §. 1. l. si quis argentũ. 35. §. vlt. C. h. t.*

e *Quinq; numero. C. de donat. ad fi. titul.*

f *Fab. lib. 7. cap. 5. Seneca lib. 3. De benef.*

g † *Non heredibus. l. 1. §. vlt. l. vlt. §. vlt. C. de reuoc. dona.*

h *Est in l. vlt. C. de reuoc. donat.*

i *Vet. præstauimus.*

k *Atque etiam libertatem. l. 2. C. de liber. & eor. lib.*

l *Qui sunt in d. l. vlt. C. de reuoc. don.*

nitus erat incognitum, postea autem à iunioribus diuis Principibus [a] introductum est, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insequutum. Ideóque ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimonium efficiebatur, & nunquã post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater [b] noster, cùm augeri dotes, & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eueniret, & ante nuptias augeri [c] donationem, & constante matrimonio, sua constitutione [d] † permisit. sed tamen nomen inconueniens [e] † remanebat, cùm ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incremẽtum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus [f], vt tales donationes non augeantur tantùm, sed etiã constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solùm augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur & constituantur.

a Aurelio, Dioclet. & Maximiniano Ferretus. Contius verò putat hîc intelligi Cõstantinũ & sequentes, arg. l. Cùm veterum. C. eod. tit.

b Iustinus ad optimus Iustiniani pater. §. Cæcus. Quibus non est permiss. fac. testam. Ant. Aug. Emend. lib. 3. cap. 8.

c Quæ ita donantur, ἀντίφερνα nostri authores vocant.

d † l. penul. C. de donat. ant. nup.

e † Nã post nuptias quoque fiebat saltẽ ratione augmẽti.

f Est in l. Cũ multa. 20. Cod. de donat. ant. nupt. Sed alia quoq; extat, Nou. 97. qua non modò permittit donationem constante matrimonio ad exemplum dotis augeri: sed omnino præcipit, vt doti respondeat, tum in quantitate, tum in pactis.

¶ *De iure accrescendi.*

4 Erat olim & alius modus ciuilis acquisitionis per ius adcrescendi, quod est tale: Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento [a]: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat. [b] Sed cùm pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sæuioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi inuidia plenum, pio remedio, per nostram constitutionem mederi, necessarium duximus. Et inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur: libertate cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legum latores multa etiã contra communes regulas [c] statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conseruato, pretiumque serui secundum partẽ dominij, quod nos definiuimus [d], accipiente.

a Rectè vindic. vel testa. *nam si inter amicos, vel per epistolã, vel conuiuium manumittat, plerisque placet nihil eum egisse: author Vlp. in titul. De Libert. & Paul. lib. 4. Sent. De manumiss.* b *Paul. 3. lib. Sent. cap. 6. quia quum nec liber fieret seruus, & dominus ius suum amitteret, nõ poterat id nullius esse, sed alteri socio accrescebat: cui inuito ius suum non erat auferendum, quando in re communi melior sit prohibentis conditio, l. 4. De Seru. rust. præd.* c *l. Libertas. De reg. iur. l. generaliter. §. Si quis seruo. De fideic. libert.* d *l. 1. §. Non autem. & l. vlt. C. de condit. inscr.*

QVIBVS ALIENARE licet, vel non licet.

TITVLVS VIII.

¶ *Summa tituli.* ¶ *De marito.*

ACCIDIT aliquando, vt qui dominus[a] rei sit, alienare non possit: & contrà, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam[b] dotale[c] † prædium[d] † maritus[e] † inuita muliere per legem Iuliam[f] prohibetur alienare: quamuis ipsius sit[g] †, dotis caussa ei datum. quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant: hypothecas autem earum rerũ, etiam volente[h] † ea[i]: vtrique remedium imposuimus[k], vt etiam in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio, vel obligatio, vt neutrum eorum neq; consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas[l] in perniciem substantiæ earum conuertatur.

[a] *Maritus iuris subtilitate dotis dominus est: Vxor verò reipsa domina est. l. 30. C. de iur. dot.*

[b] *Nec etiam quasi dotale. l. 3. De fund. dot.*

[c] † *Nõ æstimatum scilicet, quòd propriè dicitur dotale. §. & cũ lex. C. de rei vx. act.*

[d] † *Res autem mobilis à marito alienari potest. l. 1. C. de seru. pign. dat. man. l. res in dotem 42. D. de iur. dot.*

[e] † *Ex interpretatione Iurisconsultorum prohibitio legis Iuliæ extenditur ad sponsum. l. 4. D. de fund. dot.*

[f] *Ab Augusto latam, quæ de adulteriis dicitur. Vide Alexand. Neapol. lib. 4. cap. 8. Verba autẽ legis Iuliæ hæc videntur esse: Fundum Italicũ dotalem maritus ne alienet inuita vxore, ac ne ipsa quidem consentiente obliget.*

[g] † *Dominiũ ciuile est mariti, naturale mulieris. l. penult. C. de iur. dot.*

[h] † *Quia mulier facilius cõsentiret hypothecæ quàm alien. fac. l. 4. in fi. D. ad Vellei.*

[i] *Fac. l. Si prædium. C. de iur. dot.*

[k] *Extat ea constit. l. vnic. §. Et cùm lex Iul. C. de rei vxor. act. Nou. 61.*

[l] *d. l. vnic. §. Cùm autem.*

a Idemq́; est si ex interuallo. l. 4. D. de pi. ac.
b Fac. l. Vlt. C. de iur. do. imp.
c Fac. tot. tit. De auth. tuto.
d Est similis locus l. 11. §. Vlt. Si cert. pet.
e Minor, pro pupillo.
f † Impropriè dicuntur cōsumi. §. 3. de Vsufr.
g Condictio crediti, Vel cōdictio indebiti, alia est ex numeratione, alia ex consumptione. Ex numeratione, si Vtilis sit numeratio: ex cōsumptione, si inutilis sit numeratio, & si bonæ fidei sit consūptio. I. C.

¶ *De creditore.*

1 Contrà autem creditor pignus ex pactione, quanuis eius ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio [a] contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione [b] consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum, satis abundeq; prouisum est.

¶ *De pupillo.*

2 Nunc admonendi sumus, neque pupillum [c], neque pupillam, vllam rem sine tutoris authoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris authoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis: ideoque vindicari [d] nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor [e] dederit, ab eo qui accepit, bona fide consumpti [f] † sunt, condici possunt [g]: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris authoritate rectè dari possunt.

Ideoque

Ideoque [a] † si debitor [b] pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris authoritas: alioqui nō liberabitur. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutum est in [c] † constitutione [d] quam ad Cæsarienses [e] aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, Quæstoris sacri palatij nostri, promulgauimus: qua dispositum est, ita licere tutori, vel curatori debitorem [f] † pupillarem soluere [g], vt priùs iudicialis sentētia sine omni damno [h] † celebrata, hoc permittat. quo subsequuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autē aliter quàm disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior [i] sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat, per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd si malè consumpserit, aut furto, aut vi [k] amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temerè sine tutoris authoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit. Sed ex diuerso [l], pupilli, vel pupillę soluere sine tutoris authoritate non possunt: quia id quod soluunt, non fit accipientis: quum sci-

[a] † *Quod hîc dicitur, infertur ex p. huius. §. quod dicetur in vers. sed ex diuerso infertur ex vers. at ex cōtrario.*

[b] *Ex Paul. l.15. De solut. Fac. leg. Contra. De pact.*

[c] † *Est l. sancimus. 25. de admini. tut. quanuis in Cod. inscribatur Ioan. præf. præt.*

[d] *Locus est non dißimilis in l.25. De admin. tutul. C.*

[e] *Multa extant Iustiniani ad eos aduocatos rescripta. l. 12. de hered. instit. l. vlt. C. de pact. §. Item verborum. De inutil. stip.*

[f] † *Non ex reditibus vel eiuscemodi caußis. d. l. sancimus.*

[g] *Id est, numerare quod debetur. Theoph.* ποιήσασθαι τὴν καταβολήν.

[h] † *Id est, sine vlla impensa.*

[i] *Mar. habet.* non pauperior factus, *l. 47. de solut.*

[k] Aut vi, *deest in vet. lib. I. C.*

[l] *Fac. l. 14. §. vlt. De solut. l. 19. §. Si pup. Si cert. pet.*

licet, nullius rei alienatio[a] eis sine tutoris authoritate concessa sit.

PER[b] QVAS PERSOnas cuique acquiritur.

TITVLVS IX.

¶ *Summa.*

ACQVIRITVR vobis[c] non solùm per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis[d]: item per seruos, in quib. vsumfructum habetis: item per homines liberos, & per seruos alienos, quos bona fide possidetis: de quibus singulis diligentiùs dispiciamus.

¶ *De liberis in potestate.*

1 Igitur liberi vestri, vtriusq; sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos peruenerat (exceptis, videlicet, castrensibus peculiis)[e] hoc parentibus suis acquirebant sine vlla distinctione[f] †: & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum, vel vnam eorũ acquisitum esset, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunq; modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est:

[a] Est autem species alienationis solutio: quia res soluta alienatur. Est igitur argumentũ à genere ad speciem ductũ. M. Wes.

[b] Omne quod acquiritur, aut dominium est, aut possessio aut obligatio. De acquirẽdo dominio, aut possessione, in h.t. agitur. de acquirẽda obligatione, in tit. per quas pers. nob. obl. acq. I.C.

[c] Ex Caio l. 10. De acq. dom.

[d] Aristot. 1. Polit. cap. 3.

[e] Vide Iuuenalem Sat. 17. in fin. vbi militiæ præmia enumerat.

[f] † Neque enim distinguebant veteres inter vsumfructum & proprietatem, neq; inter peculium profectitium & aduentitium. quod ius cùm inhumanum Iustiniano videretur, ipse vtranq; distinctionẽ adhibuit. vers. quod nobis. J. h. §. l. 6. C. de bo. quæ libe.

& gene-

& generali constitutione[a] emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid ex re[b] patris ei obueniat, hoc secundum antiquam obseruationem totum parenti[c] acquiratur. Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia caussa sibi filiusfamilias acquisiuit, huius vsumfructum patri quidem acquirat, dominiũ autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat.

[a] *Extat in l. 6. C. De bon. qua lib.*

[b] *Iustin. habet, ex substãtia. d. l. 6.*

[c] *Id est, solidum & plenum, nõ deducta proprietate. I. C.*

¶ *De emancipatione liberorum.*

2 Hoc quoque à nobis dispositũ est & in ea specie, vbi parens emancipando liberos suos[d], ex rebus quæ acquisitionem[e] effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus[f] habebat, quasi pro pretio[g] quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarũ ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decrescere. Ideoq; statuimus, vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerũ, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

[d] Liberum suũ *in sing. legit. Cuiac. ex suis vet. vt in § 1. J. de ser. cog.*

[e] *Peculium aduentitiũ intelligit Theoph.*

[f] *Intellige Constantini constitutionem. d. l. 6. §. Cùm autẽ. De bo. quæ lib. Cod.*

[g] *Al.* præmio. *vt & in l. 3. C. de bon. mater.*

De seruis nostris.

3 Item vobis [a] acquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, siue ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia caussa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantib. & inuitis [b] obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum [c] habere potest. Sed si heres institutus sit, non aliàs, nisi vestro iussu [d], hereditatem adire potest. Et si vobis iubentibus adierit, vobis hereditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et conuenienter, scilicet, vobis legatum per eos acquiritur. Non solùm autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur, sed etiam possessio [e]. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos vsucapio [f], vel longi temporis possessio vobis accidit.

De fructuariis, & bona fide possessis.

4 De iis autem seruis, in quibus tantummodo vsumfructum habetis, ita placuit: vt quicquid ex re vestra [g] †, vel ex operis suis acquirunt, id vobis adiiciatur: [h] quod verò extra eas caussas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit, nõ vsufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.

a *Ex Caio d. l.10 §.1. De acq. dom.*

b *Et vetantibus, l. seruus vetante. D. de verb. sign.*

c *l. Placet. De acq. her. §. In potestate. de his qui sunt sui. S.*

d *Adeò vt præcedere debeat. l.25. §. Iussum. De acq. hered.*

e *Fac. l. 24. De acquir. poss.*

f *Vet. lib.* Per eorum vsucapionẽ, vel long. temp. possessionẽ.

g † *Si ex his caussis stipuletur proprietario, ei acquirit, sed fructuarius condicit l. penult. de stip. seru.*

h *Id est, acquiratur. Theoph. sic vsucapio dicitur adiectio dominij. l.3. De vsuc. Gell. lib.7. cap.10.*

Idem

» Idem [a] placet & de eo, qui à vobis bona fi-
» de poſſidetur: ſiue is liber ſit, ſiue alienus ſer-
» uus. Quod enim placuit de vſufructuario, i-
» dem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaq;
» quod extra iſtas duas cauſſas [b] acquiritur, id
» vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt, vel ad domi-
» num [c] †, ſi ſeruus eſt. Sed bonę fidei poſſeſſor,
» quum vſuceperit ſeruum (quia eo modo do-
» minus fit) ex omnibus cauſſis per eum ſibi
» acquirere poteſt. Fructuarius [d] verò vſucape-
» re non poteſt: primùm quia non poſſidet [e] †,
» ſed habet ius vtendi fruendi: deinde, quia
» ſcit ſeruum alienum eſſe. Non ſolùm [f] autem proprietas per eos ſeruos, in quibus vſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſeruit, vobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in vtriuſque perſona [g] ſecundum diſtinctionem, quam proximè expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

¶ *De reliquis perſonis.*

5 Ex his itaque apparet [h] †, per liberos homines, quos neque veſtro iuri ſubiectos habetis, neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſeruos, in quibus neq; vſumfructum habetis, neque poſſeſſionem iuſtam [i], nulla ex cauſſa vobis acquiri [k] poſſe. Et hoc eſt [l]

[a] Ex Caio d. l. 19. §. De his quę explicat. Vlp. l. 21. & ſeq. De vſufr.

[b] Ex re noſtra. ſcilicet & operis ei9.

[c] † Vel ad poſſeſſorem ſi eius contēplatione relictum ſit. l. penult. C. de iur. delib.

[d] Fac. l. Neq; C. De vſufr.

[e] † Ciuiliter: poßidet tamen naturaliter l. naturaliter 12. D. de acqu. poſſeſ.

[f] Fac. l. 1. §. per eum. De acqu. poſſ.

[g] In cuius perſona & bonæ fidei poſſeßionē & vſumfructū habem9.

[h] † Argumento à contrario ſenſu, vel à ſufficienti partiū enumeratione.

[i] Id eſt, bonæ fidei. l. 24. De acq. poſſ. ſic dicitur ſeruitus iuſta, id eſt, bonæ fidei. l. Et generaliter. D. de noxa. act. *[k] l. 1. C. hoc. tit. l. 1. C. De acq. poſſ.* *[l] Fac. l. 10. De obl. & act. l. 38. §. Alteri. de verb. obl.*

quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam (veluti per procuratorem [a]) placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secundum diui Seueri constitutionem [b]: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit qui tradidit: vel vsucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.

¶ *Transitio.*

6 Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur. nam legatorum ius, quo & ipso singulæ res vobis acquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulæ res vobis relinquuntur, opportuniùs inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per vniuersitatem [c] res vobis acquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis [d], siue cuius bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaueritis, vel si cuius bona libertatũ conseruandarum caussa vobis addicta fuerint, eius res omnes ad vos transeunt. Ac priùs de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio [e] est: nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et priùs est, vt de his dispiciamus, quę ex testamento vobis obueniunt, qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

[a] *Fac. l. 42. §. 1. De acqu. poss.*

[b] *l. 1. C. De acq. poss.*

[c] Vniuersitas *hîc significat corporũ & iurium diuersorum vniuersale quoddam ius. Vnde & vniuersalia iudicia dicta, l. 1. D. de rei vind.*

[d] *Quatuor modis res vniuersæ acquiruntur: hereditate, bonorũ possessione, arrogatione, & libertatũ conseruandarũ caussa addictione. F. Hotom.*

[e] *Hereditatũ aliæ à testato, aliæ ab intestato deferuntur, l. 1. C. de hered. petit.*

DE

DE TESTAMENTIS ordinandis.

TITVLVS X.

¶ *Etymologia.*

TESTAMENTVM[a] ex eo appellatur, quòd testatio mentis sit[b].

¶ *De antiquis modis testandi ciuilibus.*

1 Sed vt nihil antiquitatis[c] penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace & otio vtebantur, quod calatis comitiis[d] appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent, quod procinctum[e] dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs[f] & librã, scilicet, quod per emancipationem[g], id est, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ[h] emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod verò per æs & libram fiebat, li-

[a] *Theophil. mauult etymologiã esse quam definitionẽ. Valla. lib. 6. cap. 37. notat. Conna. lib. 9. cap. 1. defendit. Vide Gell. lib. 6. cap. 12. & Vlp. in frag. tit. 20.*

[b] *Quid testamentum sit, docet Modest. l. 1. De testam.*

[c] *Antiquitatis amatores laudat Iustin. Nouell. 30. in prin.*

[d] *Conuocato per præconem populo. Gruch. De comit. Sigo. De anti. Iu. ci. Ro. lib. 1. cap. 12. & 17.*

[e] *Vide Plutarch. in vita Coriolani. Fest. lib. 5. Cuiac. legendum putat,* In procinctu.

[f] *Cic. 2. de Legib. & in Top. vbi Boet. Ant. Aug. Emend. lib. 2. cap. 8. Plutar. De ser. num. vind.*

[g] *Emancipare pro vendere vsurpat. Plaut. in Curcul. & Cicero 3. Philipp.*

[h] *Id est, hereditatis. sic prudentes vocant familiæ hercis. iudicium. ff. Famil. hercis. Vide Sueton. De Domitio Neronis auo familiæ emptore. cap. 4.*

cèt diutius permanserit, attamen partim & hoc in vsu esse desiit.

¶ *De antiqua testandi ratione prætoria.*

2 Sed prædicta quidem nomina testamentorũ ad ius ciuile [a] referebantur. postea verò ex edicto Prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure etenim honorario nulla mancipatio desiderabatur, sed septem [b] testium signa sufficiebant, cùm iure ciuili signa testium nõ essent necessaria [c].

¶ *De coniunctione iuris ciuilis & prætorij.*

3 Sed cùm paulatim tam ex vsu hominũ, quàm ex constitutionum emendationibus, cœpit in vnam consonantiam Ius ciuile & prætorium iungi: constitutum est, vt vno eodemque tempore: quod ius ciuile quodammodo exigebat, séptem testibus adhibitis [d]: & subscriptione testium, quod ex constitutionibus inuentum est: & ex edicto Prætoris signacula testamentis imponerentur. ita, vt hoc ius tripertitũ esse videatur: & testes quidem, & eorum præsentia, vno contextu [e], testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendãt: subscriptiones autem testatoris [f] †,

[a] Ius ciuile *nunc dicimus, non quod cum Gentiũ, sed quod cum Prætorio cõparatur.*

[b] *Nam duos addidit numero ciuils quinq; testium: in vicem videlicet ponderatoris, & emptoris familiæ.*

[c] *Sed tantũ præsentia, vt supra, itẽ rogatio, l. hæredes, 21. §. penult. & vt sponte adsint, l. qui testamẽto, 20. §. vlt. ac vsq; ad supremã contestationẽ maneãt. d. l. qui testamẽto. §. vlt. Vide Wes.*

[d] *Vlp. habet,* rogatis & collectis. *l.* 21. §. *pen. illo tit.* [e] *Id est, vt interpretatur Vlpian. vt nullus alienus actus testamento intermisceatur. d. l.* 21. §. *vltim. Qui testa. fac. poss.* [f] † *Si testator scit scribere, ipse subscribit: sin minus, adhibet octauum testem. l. hac consultißima.* 21. *C. h. t.*

& testium,

& testium, ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto Prætoris.

¶ *Solemnitas addita à Iustiniano.*

4 Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum synceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, vt per manus testatoris,[a] vel testium, nomē heredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.

¶ *De anulis, quibus testamenta signantur.*

5 Possunt autem omnes testes, & vno anulo signare testamentum. quid enim si septem anuli vna sculptura[b] fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque anulo licet signare testamentum.

¶ *De testibus. Qui testes esse possunt.*

6 Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neque[c] mulier, neque impubes, neque seruus, neq; furiosus, neque mutus[d], neque surdus[e], neque is cui bonis interdictum est, neque ij quos leges iubent improbos intestabilésque[f] esse, possunt in numerum testium adhiberi.

¶ *De seruo, qui liber existimabatur.*

7 Sed quum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem seruus apparuit, tam diuus Adrianus Catoni[g], quàm postea diui

[a] *Fac. l. iubemus. C. de test. vt si possit testator, heredis nomen adscribat: quod postea remisit Iustin. Nou.* 119. §. *quia verò.*

[b] καρακτῆρα *vocat. Vlp. l.* 22. §. *signum Plin.* 10. *Epistol. apo-sphragisma. pro* Papiniano. *Theoph. legit* Pomponio: *& sic habent vetusti libri. ex I.C.*

[c] *Repete ex l.* 7. *& sequ. Qui test. fac.*

[d] *Qui nihil omnino audit, nec loquitur. l.* 11. §. *vlt. de obl.*

[e] *Nec etiam cæcus, qui testatorem agnoscere nō potest. fac. l.* 9. *C. De test.*

[f] *Fac. l.* 26. *& l.* 18. *ibid.*

[g] *Theoph. vocat* κατόνιον βῆρον, *& certè melius.*

Seuerus & Antoninus rescripserunt subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur firmum, ac si, vt oportebat, factum esset: quum eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium[a] † consensu hic testis[b] liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moueret.

¶ *De pluribus testibus ex eadem domo.*

8 Pater[c], necnon is, qui in potestate eius est: item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtiq; testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

¶ *De his qui sunt in familia testatoris.*

9 In testibus autem non debet esse is qui in potestate testatoris est. Sed si filius familias[d] de castrensi peculio post missionem faciat testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is qui in potestate eiusdem[e] patris est: reprobatũ est enim in ea re[f] † domesticum[g] testimonium.

¶ *De herede, & his qui sunt in eius familia.*

10 Sed neque heres scriptus: neque is, qui in potestate eius est: neque pater eius, qui eum habet in potestate: neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium quod agitur testamenti ordinandi gratia,

[a] † *Vel penè omnium, vt est cõmunis opinio.*
[b] *Fac. rescriptum Imp. Adri. l. 1. C. eo. vide. l. 2. De offic. Prat.*
[c] *Ex Vlp. l. 11. De testibus. cui coniunge. l. 22. in princ. De testam.*
[d] *Fac. l. 22. §. Per contrarium ill. tit. Obstat vehementer Vlp. l. 20. §. Per contrarium De test. vid. Paul. lib. 3. Sent. cap. 4.*
[e] *Frater scilicet testatoris nondũ emancipatus.*
[f] † *Et in alijs. l. 2. C. de testib.*
[g] *Fac. l. pen. De test. l. 2. C. eod. Sic enim appellatur, quod à consanguineis & familia dicitur. Erasm. in Prou. Domesticus testis. Cic. pro Rosc. l. Nullus. De testam.*

creditur

creditur[a] hodie inter testatorẽ & heredem agi. Licèt autem totum ius tale conturbatum fuerat, & veteres quidẽ familiæ emptorem & eos, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant: heredi[b] autem, & iis, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licèt ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum[c] est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec heredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neq; aliis personis, quæ ei (vt dictum est) coniunctæ[d] sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare. ideoque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

¶ *De legatariis, & fideicommissariis, & his qui sunt in eorum familia.*

11 Legatariis[e] autem & fideicommissariis[f] †, quia non iuris successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimonium nõ denegamus: imò in quadam nostra constitutione[g] & hoc specialiter eis concessimus. Et multò magis iis, qui in eorum pote-

a *Creditur, pro notũ ac perspicuum est. Hodie, sublata videlicet familia mancipatione. I. C.*

b *Seorsim in tabulis scripto. Cic. pro Milone: Testamentũ simul obsignaui cum Clodio, in quo & illum & me heredẽ scripserat.*

c *Sic suasio l. 2. C. Theod. De secund. nup. in legẽ cõuersa est. I. C.*

d *Fac. l. Nullus. De testib.*

e *Fac. d. l. 22. in princ. De testam. l. Si quis ita. De reb. dub. Plin. lib. 2. epist. ad Caluisium.*

f † *Particularibus: nam fideicommissarius vniuersalis pro herede habetur §. restituta. J. de fideic. hered.* g *l. Distantibus. §. vltim. C. eod.*

state sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus.

¶ *De materia, in qua scribitur testamentum.*

12 Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis[a], membranísve, vel in alia materia fiat.

¶ *De pluribus codicibus.*

13 Sed & vnum testamentum pluribus codicibus[b] conficere quis potest, secundum obtinentem tamen obseruationem[c] omnibus factis, quod interdum etiã necessarium est: veluti si quis nauigaturus, & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit: vel propter alias innumerabiles caussas, quæ humanis necessitatibus imminent.

¶ *De testamento nuncupatiuo.*

14 Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis[d] conficiuntur, sufficiunt. si quis autem sine scriptis voluerit ordinare Iure ciuili[e] † testamentum, septẽ testibus adhibitis[f] †, & sua voluntate coram eis nuncupata[g], sciat hoc perfectissimum testamentum Iure ciuili, firmumque constitutum.

[a] *De vario scribendi veterum vsu. Plin. lib. 13. cap. 12. Alexan. Neapol. lib. 2. Gen. dier. cap. 30.*

[b] *Flor. habet,* exẽplis. *d. l. 24. & Theophil.* πολλὰ τῶν διαθηκῶν ἰσότυπα.

[c] *Vt eandẽ, scilicet habeant subscriptionem & signũ codices.*

[d] *Alterum testamentũ scripto constat, testibus alterũ: Vnde heres scriptus à nuncupato distinguitur l. Si ita. De bon. poss. sec. tab.*

[e] † *Non iure prætorio, quia hoc iure requiruntur signa, quæ apponuntur testamento scripto.*

[f] † *Et rogatis. l. heredes. 21. §. in testamentis. D. h. t.*

[g] *Nuncupata voluntas, quæ non scriptis sed verbo est comprehensa. l. Si ita. §. vltim. De bon. pos. sec. tab. Bud. hic.*

DE MILITARI testamento[a].

TITVLVS XI.

¶ *De solemnitatibus: & de filiofamilias.*

SVPRA dicta diligens obseruatio in ordinandis testamentis, militibus[b] propter nimiam imperitiam[c] eorum, constitutionibus[d] Principalibus remissa est. Nam quanuis ij neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solennitatem obseruauerint, rectè nihilominus testantur, videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt. quod meritò nostra constitutio[e] introduxit. Quoquo enim modo[f] voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: valet testamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis ædibus[g] degunt, minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur. sed testari quidem, etsi filiifamiliarum sint propter militiã[h] conceduntur: Iure tamen communi[i], eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum[k] proximè exposuimus.

[a] *Extit. De testam. mil. ff.*
[b] *Id priuilegiũ primus cõcessit. Iul. Cæsar. Vlp. l. 1. hic.*
[c] *Arma potiùs quàm Iura miles nouit. l. 22. C. de iur. delib. Minores rustici, mulieres nõ excusantur, quòd prudẽtiores possint consulere. l. 2. §. vlt. Quis ord. in bo. poss. l. 10. De bon. poss.*
[d] *l. 1. ff. eod.*
[e] *Extat l. pen. hoc tit. Cod.*
[f] *Siue in clypeo, siue vagina, siue puluere scripta sit. l. 15. C. eod.*
[g] *Leg.* Sedibus, *vt in l. vlt. C. de test. milit. Statiua Latini vocant.* † *Theoph. habet* sedetis.
[h] *Iuue. saty. vl. Solis præterea testandi militibus ius, viuo patre datur. quod de castrensi peculio intellige, vt tit. seq. in princ.*
[i] *Vbi scilicet desinunt expeditionib. occupari.*
[k] *Paganis milites opponuntur. l. 36. §. 1. hic.*

¶ *Rescriptum diui Traiani.*

1 Planè de testamentis militum diuus Traianus Catilio [a]† Seuero ita rescripsit [b]: *Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta, rata sint, sic intelligi debet, vt vtique priùs constare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, & à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus [c]†, vt voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, vt declararet quem vellet sibi heredem esse & cui libertatē tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus fieri solet) dixit alicui.* Ego te heredem facio, *aut* Bona mea tibi relinquo: *non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes [d] existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem relinquere se bona, cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.*

¶ *De surdo, & muto.*

2 Quinimo & mutus, & surdus miles testamentum facere [e] potest [f]†.

[a] †*Flor. Dig. in l. diu⁹. 24. h.t. habent* Statilio.

[b] *l. 24. eod. refertur à Florentino, vnde descriptum est rescriptum.*

[c] † *Saltem duobus. l. Vbi. 12. D. de testibus.*

[d] *Cuiusmodi Suet. in Domit. cap. 12. Confiscabãtur, inquit, alienissima hereditates, vel existente vno qui diceret, audisse se ex defuncto, quum viueret, heredē sibi Cæsarē esse.*

[e] *Idque etiam iure militari, quod propriè est huius loci. l. 4. D. eod.*

[f] † *Indistinctè, quia iure militari: non in quibusdam casibus tantùm, vt paganus. §. item surdus infrà titul. prox. leg. discretis. Cod. qui testam. fac. pos.*

¶ De

¶ *De militibus, & veteranis.*

3 Sed hactenus hoc illis à Principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem [a] verò veterani, vel extra castra alij, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium ciuium Romanorum Iure id facere debent [b]. Et quod in castris fecerint testamentum non communi Iure [c], sed quomodo voluerint [d] post missionem intra annum tantùm valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem heredi adscripta, post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere quasi militis [e].

¶ *Si testator fiat miles.*

4 Sed & si quis ante militiam [f] non Iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quędam adiecit, siue detraxit: vel aliàs [g] † manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum quasi ex noua militis voluntate.

¶ *De arrogatione.*

5 Denique [h] & si in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum eius, quasi ex noua militis

[a] *Honestam nimirũ, non ignominiæ caussa factã l. 26. hic.*

[b] *Ex Iustin. cõstitutione l. pen. C. eod.*

[c] *Nam ita factum, semper valet, quoad mutetur.*

[d] *Iure militari. l. 1. eod.*

[e] *l. Nam cõditio existẽs retrò trahitur. vide hic gl.*

[f] *Cùm esset adhuc paganus, & nondũ militiæ nomen dedisset, nec in numeros esset relatus. l. 9. l. 20. §. 1. hic.*

[g] † *Coniectura hic enumeratæ magis confirmant testamentum: sufficit tamen non ostendi voluntatem militis contrariam, vt testamentum valeat. l. in fraudem. 15. §. testamentum. D. h. t. quod Imperator quoq; innuit his verbis* vel aliàs, *& c. itaq; nulla est in his locis ἀντινομία.*

[h] *Ex Mart. l. 22. & Tertull. l. 26. hic.*

voluntate, valet: nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

¶ *De peculio quasi castrensi.*

6 Sciendum tamen est, quòd cùm ad exemplum castrensis peculij, tam anteriores[a] leges, quàm principales constitutiones[b] quibusdam[c] quasi castrensia[d] dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra id constitutio[e] latius extendens, permiserit omnibus in huiuscemodi peculiis testari quidem, sed Iure communi. Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorũ, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

QVIBVS[f] NON EST permissum facere testamentum.

TITVLVS XII.

¶ *De filiofamilias.*

NON tamen[g] omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius nõ[h] habent[i] †: adeò quidem, vt quanuis parentes eis permiserint, nihilo magis iure testari possint[k]: exceptis iis, quos antea enumeraui-

[a] *Cùm ait leges, Pandectas intelligit. l. 1. §. nec castrẽse. De collat. bon. cùm* Cõstitutiones, *Codicem.*
[b] *l. Velut. De Asses. C.*
[c] *Vt Proconsulibus, Præfectis legionum, &c.*
† *l. Vlt. C. de inoffic. testam. Vide Accurs. hic, & Theoph.*
[d] *Peculij quasi castrẽsis meminit Vlpia. l. 1. §. Hoc autem. Ad Treb. l. 1. §. Nec castrẽse. De coll.*
[e] *l. Vlt. C. De inoff. test. Nouell. 123.*
[f] *Caius. lib. 2. Inst. tit. 2.*

[g] *Ex Caio l. 6. Qui test. fac. poss.* [h] *Donare tamẽ possũt. l. 25. De donat. caus. mor. Quia priuati iuris sit, non publici, vt testari. l. 3. hic.* [i] † *Vlp. tit. 20. de legatis, hanc rationem affert, quoniã nihil habent, de quo testari possint.* [k] *Siue naturales, siue adoptiui sint. d. l. 6. Quæ prohibitio facta est ob filij conditionem & statum, qui sui iuris non est: ad quem respexit legislator.*

mus

mus [a], & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt: quibus de eo, quod in castris acquisierunt [b], permissum est ex constitutionibus Principum testamentũ facere. Quod quidem ius ab initio tantùm militantibus datum est, tam ex authoritate diui Augusti, quàm Neruæ, necnon optimi [c] Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione [d] diui Adriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. Si verò intestati decesserint, nullis liberis, vel fratribus superstitibus, ad parentes eorũ Iure [e] communi [f] † pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neq; ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed, scilicet, proprium [g] eius esse, qui id in castris acquisierit: quanquam Iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis, videlicet, iis quę ex sacris cõstitutionibus, & præcipuè nostris, propter diuersas caussas non acquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculium [h], vel quasi ca-

a *Qui peculiũ castrense habẽt, vel quasi. l. Scimus. l. Vlt. C. De inoff. test.*

b *Nam in eo patresfam. sunt. l. 3. ad SC. Maced.*

c *Plin. in Panegyr. Augusti felicitas, Traiani bonitas prædicatur.*

d Subscriptionem *rescriptũ Principis vocat. l. Si quis. Ad leg. Cor. de fal. l. 1. Cod. Quo. & quan. Iud.*

e *Patriæ potestatis, sc.*

f *† Id est, iure peculij. l. 2. D. de cast. pec.*

g *Vlp. habet,* præcipuum esse oportere. *l. 1. §. Nec castr. de col. aliud de profectitio. l. Certũ. C. Fam. herc.*

h *Sed quid de aliis peculiis? l. pen. C. qui test. fac. poss. statuit non esse filiisfam. vllam testandi facultatem. Qua in re lapsus est Theoph. G.*

strense habent, si quis, alius filiusfamilias testamentum fecerit inutile est: licèt suæ potestatis factus decesserit.

¶ *De impubere, & furioso.*

1 Præterea [a] testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est. Item furiosi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint [b] testamentum, quo furor eorum intermissus est, Iure testati esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum rectè factum, neque vllum aliud negotium rectè gestum, postea furor interueniens perimit.

¶ *De prodigo.*

2 Item [c] prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod antè fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.

¶ *De surdo, & muto.*

3 Item surdus, & mutus non semper [d] † testamentum facere possunt. Vtiq; autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè exaudit. nam & mutus [e] is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. Sæpe [f] enim etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra con-

[a] *Hunc § & sequ. repete ex tit. De test. ff. l. 5. & l. sequ. & C. eod. Paul. li. Sent. 3. c. 4.*
[b] *Hoc est perfecerint, antequam furor interueniat, l. furiosum. § 1. C. eod. G.*
[c] *Ex Vlp. l. 16. ill. tit.*
[d] † *Testari non possunt nisi à principe impetrauerint. l. 7. D. h. t. aut scribere sciant. l. discretis. Cod. eod.*
[e] *Quis mutus verè dicatur, docet Vlp. l. Mutum. De Æ dil. edict.*
[f] *Vet. Cod.* Sæpe autẽ.

stra constitutio[a] etiam his subuenit, vt certis casibus & modis, secundum normã eius possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus, aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet eius testamentum.

¶ *De cæco.*

4 Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex[b] diui Iustini patris[c] nostri introduxit.

¶ *De eo, qui est apud hostes.*

5 Eius[d] qui apud hostes[e] † est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quanuis redierit. sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit, valet iure postliminij: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia[f].

DE EXHEREDATIONE[g] LIBERORUM[h].

TITVLVS XIII.

a l. Discretis. C. qui test. fac. poss.
b Extat in l. Hac consultiss. C. Qui test. fac. poss.
c Vide §. Sed primus De donat. S.
d Ex Cato. l. 8. Qui test. fac. poss.
e † Captiui vel obsidis. l. obsides. D. h. tit. legati antẽ testari possũt. l. qui à latronibus 13. D. eod.
f Propter fictionẽ legis Corneliæ. l. Si is. De Vsucap.
g Vide lib. 3. Instit. Caij. titul. 3. Præcipua est in condendo testamento, liberorum institutio, vel exheredatio. l. 30. De liber. & posth. hered. instit. h *Cuiac.* De institutione & exheredatione lib. † *Sed vulgata lectio rectior est. agitur enim hoc titulo de exheredatione, institutione, & præteritione liberorum. Sed præcipuè de exheredatione, quæ est solemnitas requisita in testamento parentis præter eas quæ suprà expositæ sunt. Etenim quatuor sunt genera eorum qui testantur: alij iure communi testantur, de quibus suprà titul.* 10. *Alij iure militari omissis solemnitatib. Iuris, de quibus tit.* 11. *alij nullo modo, de quibus tit.* 12. *Alij denique addita solemnitate exheredationis solemnitatibus communiter requisitis, de quibus h. t.*

¶ *Ius vetus. De liberis in potestate.*

NON tamē, vt omnino valeat testamentum, sufficit hęc obseruatio, quam suprà exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum heredem instituat, vel exheredem eum nominatim faciat. alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter [a] † testabitur [b]: adeò quidem, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamēto existere possit: quia, scilicet, ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus [c], & aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus antiquitati [d] fuerat obseruatum: sed si non fuerant scripti heredes, scriptæve, vel exheredati, exheredatæve, testamentum quidem non infirmabatur, ius tamen adcrescendi [e] † eis ad certam portionem præstabatur. Sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros [f] hoc facere. Nominatim

a † *Ipso iure testamentū non valet. l. vlt. §. sancimus. C. de li. præter. si tamē filius superuiuens se abstinuerit, ex bono & æquo sustinetur. l. filio 17. D. De in iust. rup. testab.*

b *Testamentū ideo nullū est, quia verisimile sit omissum obliuione filiū, propter naturalem patris amorem. Apuleius in 2. Apolog.* † *Vel potiùs quia filius est quodammodo dominus. §. sui autem: infrà de hered. qu. & diff. §. sui autem. infrà de hered. quæ ab intest. itaque cùm heres sit dominus. §. penult. infrà de hered. qual. nec poßint esse duo domini in solidum l. 5. §. vlt. D. commod. rectè dicitur non posse alium heredem institui, nisi filius exheredetur.* c *Caius 2. Instit. tit. 3. hunc locum interpretatur, & Vlp. in frag. tit. 22. Paulus Sent. lib. 3. cap. de testa.* d *Mediæ iurisprudentiæ, non 12. tab. §. sed hæc.*]. *sequ. l. vltim. C. de lib. præt.* e † *Dicitur ius accrescendi, quoniam hæ personæ scriptis heredibus accrescebant, adeò vt augeretur heredum numerus.* f *Hoc modo, Titius mihi heres esto, cæteri exheredes sunto, ἀορίστως. Theophil.*

minatim [a] autem quis exheredari videtur, siue ita exheredetur, *Titius filius meus exheres esto:* siue ita, *Filius meus exheres esto*, non adiecto proprio nomine, scilicet, si alius filius [b] non extet [c] †.

¶ *De posthumis.*

1 Posthumi quoque liberi, vel heredes institui debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio est, quòd & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue feminini sexus, siue masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi, siue posthumæ rumpitur, & ea ratione [d] † totum [e] † infirmatur. Ideoq; si mulier, ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum [f] fecerit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem sexus personæ [g], vel nominatim, vel inter cæteros exheredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur [h], ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, id est, filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, nisi nominatim exheredarentur, hoc scilicet modo, *Quicunque mihi filius genitus fuerit, exheres esto.*

¶ *De quasi posthumis.*

2 Posthumorum [i] autem loco sunt & hi,

[a] *Hic §. ex tribus Vlp. locis consutus est, l. 1. 2. & 3. De lib. & posth. hered. instit.*

[b] *Vlp. habet,* Si modò vnicus sit, *l. 2. ill. titul.*

[c] † *Nam si plures sunt filij, nullus censetur exheredatus. d. l. 2.*

[d] † *Fac. §. ante heredis Inst. de legat.*

[e] † *Hoc emendauit Iust. Nouell.* 115. *cap. 3. f.*

[f] *Fac. l. 2. C. De posth. hered. instit.*

[g] *Theoph. habet* posthumæ. *Vide Vlp. in frag. tit. 22.*

[h] *Vt hoc tantillum legatum omnem obliuionis suspicionem tollat.*

[i] *Ex Caio. l. 13. De iniust. rup. ir. testa. fac. l. Gallus. De li. & posth. & ibid. Duar. 2. Disp. cap. 38. & Lal. Taurel.*

qui in suis heredis locum succedendo quasi adgnascendo fiunt parentibus [a] † sui heredes. vt ecce, si quis filium, & ex eo nepotem, neptémve in potestate habeat, quia fili⁹ gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet, quanuis nepos [b] quoque, & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat [c] de potestate eius, incipit nepos, neptísve in eius locum succedere. & eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, sicut ipsum filium, vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non Iure faciat testamentum: ita & nepotē, neptémve ex filio necesse est ei, vel heredem instituere, vel exheredare: ne fortè eo viuo, filio mortuo, succedendo in locū eius nepos, neptísve, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Iulia [d] † Velleia [e] prouisum est: in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

¶ *De emancipatis.*

3 Emancipatos [f] liberos Iure ciuili neq; heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed Prætor omnes, tam feminini sexus, quàm masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet: virilis sexus, nominatim: feminini verò, inter [g] cæteros: quia si neque heredes instituti fuerunt, neque ita (vt diximus) exheredati,

[a] † Masculis & in linea masc.

[b] Hunc de adgnatione locū postea explicat Iustin. §. Sed vt nepos. De hered. qual. & diff. §. Ita demum. De hered. quæ ab intest. def.

[c] Patricia fortè dignitate. §. Filius f. Quibus mod. ius patr. potest sol.

[d] *§ Al.* Iunia Vellea.

[e] Secūdo scilicet capite d. l. Gallus.

[f] Vide §. Emancipati. De hered. quæ ab intest. def.

[g] Rectè Vet. & inter. *q. d. vel nominatim, vel inter cæteros. I. Cuiac.*

dati, permittit [a] eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

¶ *De adoptiuis.*

4 Adoptiui liberi, quandiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. itaque heredes instituendi, vel exheredandi [b] sunt secundum ea, quæ de naturalibus [c] exposuimus [d]. Emancipati [e] verò à patre adoptiuo, neq; Iure ciuili, neque eo Iure, quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso, quod ad naturalem parentem attinet, quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur, vt eos neque heredes instituere, neq; exheredare necesse sit: cùm verò emancipati fuerint [f] † ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea caussa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent [g].

¶ *Ius nouum.*

5 Sed hæc quidem vetustas introducebat. nostra verò constitutio [h] inter masculos, & feminas, in hoc Iure [i] † nihil interesse existimans: quia vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum [k] o-

[a] *Legendũ,* promittit. *Paulus l. 6. De bon. poss. habet,* polliceatur, *& l. 4. De bon. poss. con. tab.*
[b] *Cùm enim sui ac filijfamilias dignitatemq; obtineat, eius præteritio testamentum rumpit. l. 1. De contr. tab. Hotom.*
[c] *Id est, ex iusto matrimonio procreatis. Hi enim* naturales *collatione adoptiuorũ vocantur. Wes.*
[d] *S. §. 1. & 2.*
[e] *Adoptiui, scilicet.*
[f] *† Viuo patre naturali infrà de hered. quæ ab intest.*
[g] *l. 4. Si tab. testa. extab. hoc est, vt habeant beneficium Prætoris cõtra tab. Wes.*
[h] *Est in l. 4. C. de lib. præt. Feminis enim semper impensè fauit Iust. tit. Quib. alie. lic. Vel. l. 14. C. De legit. hered.*
[i] *† In aliis partibus iuris differunt. l. in multis. D. de stat. hom.*
[k] *l. 14. C. de legit. hered.*

omnes similiter ad successionem ab intestato vocabãtur, quod & Prætores [a] postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile Ius, & in filiis, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum [b] personis, non solùm iam natis, sed etiam posthumis, introduxit: vt omnes [c] †, siue sui, siue emancipati sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filij sui, vel emancipati [d] † habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sint. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem quę in nostra constitutione [e], quam super adoptiuis tulimus continetur.

[a] In dandis bonorũ poss.
[b] Nam qui linea materna descendũt, possunt præteriri. §. vlt. h. t.
[c] † Filiæ, & nepotes.
[d] † Non tollitur differentia inter suos & emãcipatos: sed differentia, quæ oritur ex sexu vel gradu, tollitur tam in iam natis quã in posthumis, & tam in suis quàm in emancipatis.
[e] Est in l. pe. C. de adopt.
[f] Fac. l. Qui Iure. De milit. testam.
[g] Extat in l. Sicut. Cod. de test. milit. Principes autem Gordianum & Philippum intelligit. l. Si cum. eod.
[h] Fac. l. 27. §. vlt. l. 28. De inoff. test.

¶ *De testamento militis.*

6 Sed si in expeditione occupatus miles [f], testamentum faciat, & liberos suos iam natos, vel posthumos, nominatim non exheredauerit, sed silentio præterierit, nõ ignorans, an habeat liberos: silentium eius pro exheredatione nominatim facta valere, constitutionibus [g] Principum cautum est.

¶ *De testamento matris, aut aui materni.*

7 Mater [h], vel auus maternus, necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare: sed possunt eos silentio o-

mittere.

mittere[a]. nam silentium matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentium tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiámve, neque auo materno nepotem neptémve ex filia, si eum eámve heredem non instituat, exheredare necesse est, siue de Iure ciuili[b] † quæramus: siue de edicto Prætoris[c] †, quo Prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit[d]: sed aliud eis adminiculum[e] † seruatur, quod paulò pòst[f] † vobis manifestum fiet.

DE HEREDIBVS instituendis[g].

TITVLVS XIIII.

¶ *Qui possunt heredes institui.*

HEredes instituere[h] permissum est tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios, quàm alienos. Proprios autē olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quàm cum libertate, rectè instituere licebat. hodie verò etiam sine libertate[i] † ex nostra constitutione[k] heredes eos instituere permissum est. Quod nō per innouationem induximus, sed quoniam æquius erat, & At-

a *Non est* silētio *in Vet. lib.* Omittere *est silētio exheredare l. si patronus D. De bo. li. Pater autē silentio exheredare nō potest. Miles mater, ascēdentes per matrem, liberi, fratres sorores, silentio exheredare possūt. I.C.*

b † *Quia nō sunt sui heredes.*

c † *Quia nō sunt emancipati.*

d *Legendum* promittit. *Vt in §. 3. s. & l. illud. D. de bon. poss. con. tab. & alibi passim I.C.*

e † *Querela inofficiosi.*

f † *Inf. titul.* 18.

g *Vlpian. in frag. tit.* 21. & 22. *Harmen. lib.* 5. *titul.* 8.

h *Scribere, vel nuncupare. sic enim vocat Vlpian. l.* 1. §. 1. *hic. Descriptus est autem hic locus ex Caio. l.* 31. *hic.*

i † *Omissa libertatis datione.*

k *Extat in l. pen. C. de necess. ser. hered. instit.*

tilicino placuiſſe Paulus ſuis libris[a], quos tam ad Maſurium Sabinum, quàm ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius[b] autem ſeruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio vſumfructum habente. Eſt tamen[c] caſus, in quo nec cum libertate vtiliter ſeruus à domina heres inſtituitur, vt conſtitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc ſunt: *Seruum adulterio maculatum*[d], *non iure teſtamento manumiſſum ante ſententiam*[e] *ab ea muliere videri, quæ rea fuerat*[f] † *eiuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, vt in eundem à domina collata heredis inſtitutio, nullius momenti habeatur.* Alienus ſeruus etiam is intelligitur, in quo vſumfructum teſtator habet.

¶ *Si ſeruus, heres inſtitutus, in eadem cauſſa manſerit, vel non.*

1 Seruus autem à domino ſuo heres inſtitutus, ſiquidem in eadem cauſſa mãſerit[g], fit ex teſtamento liber, heréſque ei neceſſarius[h]. Si verò à viuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt: quia non fit heres neceſſarius, cùm vtrunque ex domini teſtamento non conſequatur[i]. Quòd ſi alienatus fuerit, iuſſu noui domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus[k] fit heres. nam ipſe alienatus,

[a] *Notas intelligit. l. 44. Ad leg. Falc.*
[b] *Fac. l. Rectè 25. De Verb. ſignif.*
[c] *Hic locus ex Mart. l. 48. §. 2. hîc.*
[d] *Mart. habet. l. 48.* Accuſatum. *Theoph. Verò* ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχάᾳ, *non* κατηγορούμενον. *legendũ igitur*, Maculatũ: *alioqui certè pugnaret hæc conſtitutio cum l. Reos. C. Ad l. Iul. de adult.*
[e] *Ante finitam cognitionẽ. l. proſpexit. §. pe. D. Qui & à quib. manu.*
[f] † *Al.* fuerit.
[g] *Id eſt, ſeruus eiuſdẽ domini maneat, Theophil.*
[h] *Quia neceſſe habet adire. §. 1. infrà de hered. qual.*
[i] *l. ſed etſi. 6. §. 3. leg. teſtamento. 90. D. eod.*
[k] *Scilicet nouus.*

neque

neque liber, neque heres esse potest, etiam si cum libertate heres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis datione videtur dominus qui eum alienauit. Alienus quoque seruus heres institutus, si in eadem caussa [a] durauerit, iussu eius domini [b] adire hereditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antequam adeat, debet iussu noui domini adire. At si manumissus est [c] viuo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hereditatem.

¶ *De seruo hereditario.*

2 Seruus etiam alienus [d] post domini mortem, rectè heres instituitur: quia & cum hereditariis seruis est testaméti factio. Nondum enim adita hereditas, personæ vicem [e] sustinet, nõ heredis futuri, sed defuncti: cùm etiam eius qui in vtero est [f], seruus rectè heres instituatur.

¶ *De seruo plurium.*

3 Seruus autem plurium, cum quibus testamenti factio [g] est, ab extraneo [h] † institutus heres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione [i] † dominij acquirit hereditatem.

¶ *De numero heredum.*

4 Et vnum hominem, & plures, vsque in infinitum, quot quis heredes velit facere, licet [k].

[a] *Seruitutis, scilicet, conditione, & domini familia.*
[b] *Quidã cod.* iussu domini sui.
[c] *Vide Vlp. in frag. tit.* 20.
[d] *Quos dominos heredes instituere possumus, horũ possumus & seruos.*
[e] *Fac. l.* 31. §. *vlt. hic.*
[f] *Fac. l.* 64. *hîc, vnde ex Iaboleno descriptus est hic locus.*
[g] *Cũ seruus instituitur, quæritur, an dominus hereditatis capax sit. d. l.* 31. *hîc.*
[h] † *A domino institutus acquirit cæteris. l. verum.* 63. §. *si seruo. D. pro soc.*
[i] † *Quia dominium est caussa acquirendi.*
[k] *Ciuitas itaq; aut populus institui potest: nulla enim hic subest incertitudo. Wes.*

¶ *De diuisione heredatis.*

5 Hereditas [a] plerunque [b] † diuiditur in duodecim [c] vncias [d] †, quæ aßis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad aßem, vtputa hæc, sextans [e] †, quadrans [f] †, triens [g] †, quincunx [h] †, semis [i] †, septunx [k] † bes [l] †, dodrans [m] †, dextans [n] †, deunx [o] †. Non autem [p] vtiq; semper duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ aßem efficiunt, quot testator [q] voluerit: & si vnum tantùm quis ex semisse [r] (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus, decedere potest [s]: nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascunque voluerit, plurimas vncias suam hereditatem diuidere.

¶ *De portionibus singulorum heredum. Si testator aßem non diuiserit, aut partes in quorundam persona non vltra aßem expresserit.*

a Ex l. 50. §. vlt. hic, Anton. August. Emend. li. 2. cap. 8. Duar. Disp. ca. 36. *b † Regulariter, nisi testator aliter diuiserit.* *c Vide Tull. pro Cæc. & Sueton. in Iul. Cæs. cap. 83.* *d † Vncia est vna & minima aßis pars: cuius nota est -* *e † Sexta pars aßis, id est, duæ vnciæ. nota est =* *f † Quarta pars aßis, tres vnciæ. nota = -* *g † Tertia pars aßis, quatuor vnciæ. nota = =* *h † Quinque vnciæ. nota = - =* *i † Semias. 6. vnciæ. nota S.* *k † Septem vnciæ. nota 8.* *l † Quasi bis triens, vt ait Festus: 8. vnciæ. nota -S-* *m † Dempto quadrante as: 9. nota SZ.* *n † Dempto sextante as: decem vnciæ. nota S= =* *o † Dempta vncia: as. nota S= - =* *p Fac. leg. 47. eod.* *q Fac. l. 13. De lib. & posthum.* *r Id est, sex vncijs.* *s leg. Ius nostrum. 7. De reg. Iuris.*

6 Si

6 Si plures[a] instituantur heredes[b], ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, si quidem aliqua pars assi deerit ex ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt[c]. Si verò totus as completus sit, ij, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest primus, an medius, an nouissimus, sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat[d]†.

¶ *Si pars vacet, aut desit.*

7 Videamus[e], si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid Iuris sit, veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacitè pro hereditaria parte accedere[f], & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent: & ex diuerso, si plures heredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes

[a] *Fac. Vlp. l. 9. § Heredes eod.*

[b] *Idem & si pluribus aliquid legetur. nam & hic att. l. legata inutiliter. §. Vlt. de leg.* 1. *si partes non fuerint adiectæ, æqua seruabuntur.*

[c] *Quasi scilicet ex ea coniunctim instituti sint.*

[d] †*Rectè igitur asse completo, datur ei, qui sine parte institutus est, pars dimidia: dupondio cõpleto, tertia: tripõdio expleto, quarta: & ita deinceps. nam ab asse ad dupondium transimus, à dupondio ad tripondium, à tripondio ad quadripondium &c.*

[e] *Ex Vlp. l.* 13. *§.* 1. *hîc.*

[f] *Aliàs,* adcrescere.

scripti sint, perinde habeantur, ac si vnusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset.

¶ *Si plures vnciæ quàm 12. distributæ sint.*

8 Et si plures vnciæ, quàm duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio [a] deest, habebit. Idemq; erit, si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quanuis sint plurium vnciarum.

¶ *De modis instituendi.*

9 Heres & purè, & sub conditione institui potest: ex [b] certo [c] † tempore, aut ad certum tempus non [d] † potest [e], veluti *Post quinquennium, quàm moriar*, vel, *Ex Calendis illis*, vel, *Vsque ad Calendas illas heres esto*. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse, ac si purè heres institutus esset.

¶ *De conditione impossibili.*

10 Impossibilis [f] conditio in institutionibus & legatis, necnon in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta [g] † habetur.

¶ *De pluribus conditionibus.*

11 Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: si quidem coniunctim,

[a] *Id est, duabus libris, seu duobus assibus. Dupondiū 24. vnciæ efficiunt. Vlp. l. 17. hic.*

[b] *Ex Papin. l. 24. hic.*

[c] *† Dies incertus cōditionē facit. l. 75. D. de cond. & demonst.*

[d] *† Alioquin pro tempore esset testatus, pro alio tempore intestatus. Vide Bar. in l. miles ita. p. D. de testa. mil. Cessat hæc ratio in conditione: quia conditio retrotrabitur. l. potior. 11. p. D. qui pot. in pign. hab. l. quod dicitur. 38. p. D. de test. mil.*

[e] *A pagano verū est, certè à milite potest. l. Miles ita. De mil. testa.*

[f] *Ex l. 1. De cond. instit. secus dicendum de perplexa, vt,* si Titius heres erit, Seius heres esto. *reddit enim institutionem inutilem. l. 16. De cond. instit.*

[g] *† Fauore vlt. voluntatis. aliud iuris est in contractibus. §. si impossibilis, inf. de inut. stipul.*

vt putà, *Si illud & illud factum fuerit*: omnibus parendum est. si separatim [a] †, veluti, *Si illud, aut illud factum erit*: cuilibet [b] conditioni obtemperare satis est.

¶ *De his quos nunquam testator vidit.*

12 Ii, quos nunquam testator vidit [c], heredes institui possunt: veluti si fratris filios peregrinantes [d], ignorans qui essent, heredes instituerit. ignorantia enim testantis, inutilem institutionem non facit.

DE VVLGARI substitutione [f].

TITVLVS XV.

¶ *De numero graduum.*

» POTEST [g] autem quis in testamento suo
» plures gradus heredum facere: vtputa, *Si*
» *ille heres non erit, ille heres esto*, & deinceps, in

[a] †*Hoc.e. alternatè, neque barbara est hæc dictio, vt quidam putãt: quippe cùm ea vtatur Vlp. in l.8.§. si quis. D. de. condit. inst.* [b] Cuilibet, *legendum diuisis vocibus, id est, cui placet. Theoph. habet*, οἷαν βούλεται. [c] *Extraneũ etiam penitus ignotum heredẽ quis instituere potest l.11. C. hoc titul. vnde hic locus petitus est.* [d] *Id esset, procul agentes. Theoph. habet*, ἐπὶ ξένης διάγοντας: *vnde vera est lectio manuscriptorum*, peregri natos, *diuisis vocibus. vt notat. I. C. Dicimus autem, sum peregri, & vado peregre. vt Fl. Sosipater scribit. & Charisius. lib. 2. notat ex Plauto in Persa.* [e] *Caius 2. Instit. titul. 4. Duar. 2. Disp. cap. 7.* [f] *Substitutionem generaliter definire possumus institutionem conditionalem in subsidium prioris heredis deficientis. Duplex autem est: altera est vulgaris quæ & directa: vt*, Si Titius heres non erit, Seius heres esto. *Altera est pupillaris, & quodammodo vtilis, vt*, Si filius meus heres erit, & ante pubertatem decesserit, Titius heres esto. *Quæ his tantùm concessa est, qui liberos habẽt in potestate. Eius exemplo Iustinianus similem introduxit in fauorem furiosorum; &c. quæ vulgò Exemplaris dicitur, satis insulse. A.C.* [g] *Ex Mart. l.36. hic.*

quantum velit testator, substituere potest: vt nouissimo loco in subsidium, vel seruum necessarium heredem instituere [a] possit.

¶ De numero heredum in singulis gradibus.

1 Et plures in vnius locum possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singuli in singulorum, vel inuicem [b] ipsi, qui heredes instituti sunt.

¶ Quam partem singuli substituti accipiunt. Si partes in institutione expressæ non sint.

2 Et si ex disparibus [c] partibus heredes scriptos inuicem substituerit [d] †, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione [e] † expessit: & ita diuus Pius rescripsit [f].

¶ Si coheredi substituto alius substituatur.

3 Sed si instituto [g] heredi, coherede substituto dato, alius ei substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione [h] †

[a] Instituere *dixit pro substituere. nam substitutio species est conditionalis institutionis. Vnde Apuleius in libro* περὶ ἑρμηνείας, *propositionē conditionalē appellat substitutiuam.*

[b] *Modest. vocat reciprocam substitutionē. l. 4. hic. Vlp. in frag. tit. 23.*

[c] *Veluti hūc ex septunce, illū ex quincunce. ex Vlp. l. 24. hic.*

[d] *† Cūm scilicet in substitutione vocantur, non sub proprio nomine, sed vt heredes instituti. l. 124. de legat. 1. l. 24. ad Trebell.*

[e] *† Non eius in cuius locum substitutio facta est, vt Theoph. interpretatur, sed eius qui est substitutus. l. 5. l. 24. D. h. t. l. 24. C. eod.*

[f] *Fac. l. 1. C. De impub. & aliis subst.*

[g] *Omnes vet. C.* Sed si instituto heredi, & coheredi suo substituto, alius, *&c. Sic in l. Si ex pluribus. De suis & legit. her. I. C.*

[h] *† Non distinguendo scilicet inter partem primi & secundi heredis. Hæc igitur verba* sine distinctione *mox declarat, cum ait* ad vtramque partem.

rescripse-

rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

¶ *Si quis seruo, qui liber existimabatur, instituto substitutus fuerit.*

4 Si seruum [a] alienum quis patremfamiliàs arbitratus, heredem scripserit: &, si heres non esset, Mæuium [b] ei substituerit: ísque seruus iussu domini adierit hereditatem: Mæuius substitutus in partem [c] admittitur. illa enim verba, *Si heres non erit*, in eo quidẽ, quẽ alieno iuri subiectũ esse testator scit, sic accipiuntur, Si neq; ipse heres erit, neq; aliũ heredẽ effecerit: in eo verò quẽ patrẽfamiliàs esse arbitratur, illud significant, si hereditatem sibi, vel ei, cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non acquisierit [d]. Idq; Tiberius [e] Cæsar in persona Parthenij serui sui constituit.

DE PVPILLARI [f] substitutione.

TITVLVS XVI.

¶ *Forma, effectus, origo, & ratio pupillaris substitutionis.*

LIBERIS suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solùm ita, vt suprà diximus [g], substituere potest, id est, vt si heredes ei non extiterint, alius sit ei heres: sed eò ampliùs, vt si heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis he-

[a] *Ex l.* 40. *De hered. instit.*
[b] *Fac. Iul. l.* 40. *De hered. instit. Qui huius loci speciem explicat. Alc. lib.* 1. *ca.* 2. *Disp.*
[c] *Dimidiã scilicet, nã l. si paterfa. De hered. instit. ait in hoc casu semisses fieri. Vide hic C.*
† *Ait quidem fieri semisses: sed alterum tribuit domino, alterum diuidit inter dominũ, & substitutum: habet igitur dominus dodrantem, substitutus quadrantem.*
[d] *Ex Pomp. l.* 41. *De hered. instit.*
Alc. ibid. [e] *Theoph. legit.* Diuus Pius Cæsar. [f] *Dicitur ab ætate, de qua fieri solet. Theoph.* [g] *Id est, Vulgariter.*

res: veluti si quis dicat hoc modo, *Titius* [a] *filius meus heres mihi esto. Et si filius meus heres* [b] *mihi non erit: siue heres erit, & prius moriatur, quàm in suam tutelam venerit* [c], id est, antequam pubes factus sit, *tunc Seius heres esto.* quo casu, si quidem non extiterit heres filius, tunc substitutus patri fit heres: si verò extiterit heres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. nã moribus [d] institutum est, vt quum eius ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere nõ possunt, parentes [e] † eis faciant.

a In hoc exẽplo, priùs fit vulgaris; deinde pupillaris substitutio l. 2. eod. titul.

b Quæ verba propria sunt pupillaris substitutionis. Theoph.

c Antiqua locutio qua veteres pupillarẽ ætatem significabant, id est, eam quæ tutorum potestati subiecta est. H.

d Vulgaris instit. est ex 12. tab. Vide l. 2. D. eod.

e † In quorũ sunt potestate.

¶ *Digressio de Iustinianea seu quasi pupillari substitutione.*

1 Qua ratione excitati, etiam constitutionẽ [f] posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, vt si [g] † qui mente captos [h] † habeat filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscunque sexus, vel gradus [i]: liceat eis, etsi [k] † puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere. sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari [l] sancimus [m]: & hoc ad exemplũ pupillaris substitutionis: quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

f Fac. l. 9. C. De impub. & al. subst. hunc locum explicat Paul. leg. 43. hic. [g] *† Et mater hoc modo substituit. d. l. 9.* [h] *† Vel furiosos. l. vltim. C. de cur. fur.* [i] *Hæc abundãt, vt ex cõstitutione apparet.* [k] *† Particula* etsi *hoc loco non implicat, nisi mater, aut pater qui emancipauit, substituat: nam filiis, qui in potestate sunt, substituitur potiùs pupillariter, quã Iustinianicè. arg. l. 3. D. de tute.* [l] *Theophil. habet* ἀκυροῦσθαι, *id est, abrogari. Paul. verò,* rumpi. *d. l. 43.* [m] *Non est in vet. lib.*

¶ *Pro-*

¶ *Proprium pupillaris substitutionis.*

2 Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum [a] † ordinata, duo [b] quodammodo sunt testamenta: alterum patris [c], alterum filij, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset: aut certè vnum testamentum est duarum caussarum, id est, duarum hereditatum.

¶ *Alia forma substituendi pupillariter.*

3 Sin autem quis ita formidolosus sit, vt timeat, ne filius suus [d] pupillus adhuc ex eo, quòd palàm substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum [e] subiaceat: vulgarem quidem substitutionem palàm facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet: illam autem substitutionẽ, per quam, si heres extiterit pupillus, & intra pubertatẽ decesserit, substitutus vocatur: separatim in inferioribus [f] partibus scribere debet, eamq; partem proprio lino [g], propriaq; cera consignare: & in priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulæ viuo filio & adhuc impubere, aperiantur. Illud palàm est, non ideo minùs valere substitutionem impuberis filij, quòd in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset: quanuis pupillo hoc periculosum sit.

¶ *Quibus substituitur.*

4 Non solùm tamen heredibus institutis

a † *Cùm eodem tempore fiunt institutio & substitutio.*

b *Si testator & testamẽti solemnitas spectetur vnum est: si plurium hereditas, duo. l. 2. §. Prius. hic. Theoph.*

c *Fac. l. Patris. 20. hic.*

d *Vet.* ne filius eius.

e *Quibus exposita est pupillaris ætas ob hereditatis spẽ. Pers. Sat. 2. Pupillúm ve vtinam quem proximus heres Impello, expungam.*

f *Suet. in Iul. Cæs. cap. 83. habet ima cera, id est, vltima parte tabul. Asco. 3. in Verrem. idem Suet. in Nero. cap. 17.*

g *Quo, sc. tabulæ testamenti ligabantur. Scæuola in l. 28. §. 1. De liber. leg. Horat. 2. Serm. Satyr. 5. Lucia. in Timon. Alc. lib. 4. παρ. cap. 6.*

impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si [a] heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exheredatis. Itaq; eo casu, si quid exheredato [b] pupillo ex hereditatibus, legatísve, aut donationib. propinquorum atq; amicorum acquisitum fuerit, id omne ad substitutũ pertinebit [c]. Quæcunq; diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de posthumis [d] intelligimus.

¶ *Qui substituunt.*

5 Liberis [e] autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat [f]. nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti: adeò vt si patris testamentum non valeat [g] †, nec filij quidem valebit.

¶ *Quot liberis substituitur.*

6 Vel singulis autem liberis, vel ei qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest. singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum [h] hereditatum integrum inter eos custodiri velit. «

¶ *De substitutione nominatim aut generaliter facta.*

7 Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti, *Titius heres esto*: aut genera-

[a] *Leg.* vt & si heredes. *sic* s̃. *§.proxi.*
[b] *Abest ab omnibus & rectè.*
[c] *Fac. Triphoninus in l. Miles ita.* 41. *§.pen. De De mil. testam.*
[d] *Quibus etiam substitui potest, tanquã iã natis, ob eorum commodum l.7. De stat. hom.*
[e] *Ex Florẽt. l.37. hic.*
[f] *Fac. l.2. §. Prius. hic. & regula Iuris in l.* 177. *De regul. Iur. Aliud de milite. d. l.2. §. Quisquis. hic. Vnde hic locus est descriptus.*
[g] † *Sub.* ex vlla parte *l.8. §. sed nec. D. de inoff. &*, iure ciuili. *l. ex duobus.* 34. *§. Vlt. D. h. t.* [h] *Fac. l.25. De Vulg.*

liter,

liter, vt, *Quisquis mihi heres erit.* Quibus verbis vocãtur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi[a] qui & scripti[b] sunt heredes, & extiterũt, & pro qua parte heredes facti sunt.

¶ *Quomodo substitutio pupillaris finitur.*

8 Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest: feminæ vsq; ad duodecim annos. & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit.

¶ *Quibus pupillariter non substituitur.*

9 Extraneo[c] verò, vel filio puberi heredi instituto, ita substituere nemo potest[d], vt si heres extiterit & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: sed hoc solùm permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget alij hereditatẽ eius, vel totam, vel pro parte restituere. quod ius quale sit, suo loco trademus[e].

a *Vel etiam ille ne quis putet superiorem generalis substit. formulam omnino desiderare multitudinis numerũ.*

b *Ex Caio. l.5. hîc.*

c *Qui nec natura, nec Iure cõiunctus est. Vide l.2. de Vul. & pup.*

d *Nisi miles. l.41. §. penu. De test. mil.*

e *Vbi aget de fideic. her.*

QVIBVS MODIS TESTAmenta infirmantur[f].

TITVLVS XVII.

¶ *Quibus modis testamentũ infirmatur.*

TESTAMENTVM[g] Iure factum vsque eò valet, donec rumpatur, irritúmve fiat.

¶ *De testamento rupto. Definitio. De adoptione.*

1 Rumpitur autem testamentum, cùm in eodem statu[h] manẽte testatore, ipsius te-

f *Quæ ab initio valẽt iure ciuili, aut rupti aut irriti vitio infirmãtur. prætorio per bon. poss. contra tab. rescinduntur. I.C.*

g *Vlp. infra g. tit. 23.*

h *Theoph. negatiuè legit μὴ μένοντος τοῦ τεστάτωρος, &c. sed mendum esse deprehenditur ex l.3. §. Ex his. De iniust. rup. & §. Posthumorum. De exhered.*

stamenti ius vitiatur. Siquis enim post factũ testamentum adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris, aut per Prętorem, secundum nostram constitutionẽ [a] †, eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum eius rumpitur [b] † quasi adgnatione [c] sui heredis.

¶ De posteriore testamento: 3 in quo heres ex certis rebus institutus est.

2 Posteriore quoque testamento, quod iure perfectum est, superius rumpitur: nec interest, extiterit aliquis heres ex eo, an non. hoc enim solùm spectatur [d], an aliquo casu existere potuerit. Ideoq; si quis aut noluerit heres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antè quàm hereditatem adiret, decesserit, aut conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus [e] moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo heres extiterit.

3 Sed & [f] si quis, priore testamento iure perfecto, posterius æquè iure fecerit: etiamsi ex certis rebus [g] † in eo heredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus Augusti rescripserunt. cuius constitutionis verba & hìc inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. *Imperatores Seuerus & Antoninus Augusti Cocceio Campano*

[a] † *l. pen. C. de adopt.*
[b] † *Nisi is, quem adoptauit, sit institutus. l. filiofam. 23. §. 1. D. de lib. & posth. vel exheredatus, si exheredari potuit. l. nõ putauit. 8. D. de bon. poss. con. tab.*
[c] *Vide lib. 1. De orat.*
[d] *Fac. l. 16. De iniust.*
[e] *Intestatũ alio modo accipit Iust. in § 1. De hered. quæ ab intest. def.*
[f] *Ex Mart. l. 29. ad Trebell.*
[g] † *Quia nihilominus habet vniuersam hereditatẽ. §. hereditas 5. de hered. instit. l. 1. §. si ex fundo. D. eod.*

» *pano. Testamentum secundò loco factum, licèt in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde iure*[a] *valere, ac si rerum mentio facta nō esset: sed & teneri heredem*[b] *scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia*[c]*, hereditatem restituat his qui in priore testamento scripti fuerāt, propter inserta fideicommissi verba, quibus vt valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet.* Et ruptum quidē testamentum hoc modo efficitur.

¶ *De testamento irrito. Quibus modis fit irritum.*

4 Alio autem modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cùm is[d] †, qui fecit testamentum, capite[e] deminutus sit, quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

¶ *Cur dicatur irritum.*

5 Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint. sed & ea, quæ iure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius[f] † erat singulas[g] caussas singulis appellationibus distingui: ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi vel irrita fieri.

¶ *Quibus modis conualescit.*

[a] *Fac. l. 1. §. Si ex fundo. De her. inst.*

[b] *Cū testator heredis fidei cōmisit vt valerent priores tab.*

[c] *Quæ extēsa est etiā ad fideicōmissa: ne quis hîc pro Trebelliano positam somniet. Vide Contium li. 2. Successiuarum.*

[d] † *Paganus scilicet. §. denique §. de mil. testa.*

[e] *Etiam minima, veluti arrogatione. l. 8. §. si post. De iur. codicill.*

[f] † *Arist. 3. Ethi. 1.* ἐπεὶ γὰρ διαφέρει, βέλτιον ὄνομα ἔχειν ἴδιον.

[g] *Quas oēs differentiæ species tradit Papin. d. l. 1. De in iust. rup.*

6 Non tamen[a] per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. nam si septem testium signis signata sunt: potest scriptus[b] heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modò defunctus, & ciuis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

¶ *De nuda voluntate.*

7 Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quòd postea testator id noluerit[c] valere: vsque adeò, vt & si quis post factum prius testamentum, posterius facere cœperit, & aut mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, id non perfecerit: diui Pertinacis[d] oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

¶ *Si princeps litis caussa, vel in testamento imperfecto institutus fuerit.*

8 Eadem oratione expressit, non admissurum

a Vide Vlp. in frag. tit. 23. & l. Posthumus. 12. De iniust. rupt. l. 8. §. 2. De iur. cod.

b Prætorio Iure. s. neglecta Iuris ciuilis subtilitate. l. 12. De iniust. rupt. l. 7. De Iust. & Iur.

c Fac. l. Sancimus. C. De testam. Vbi irritum fit testamentũ, quia ita velit testator, id apud acta professus, tribus conuocatis testibus & decennio postea elapso. Vide Connanum lib. 9. cap. 7.

d Quæ præcessit S. Consultũ, cuius verba quædam extant apud Capit. in Pertinace Imperatore.

ſurum ſe hereditatem eius, qui litis [a] cauſſa principem reliquerit heredem: neque tabulas nō legitimè factas, in quibus ipſe ob eam cauſſam [b] † heres inſtitutus erat, probaturū: neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum, neq; ex vlla ſcriptura, cui iuris authoritas deſit, aliquid adepturum. Secundū hoc diui Seuerus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt [c]. *Licèt enim* (inquiunt) *legibus* [d] † *ſolutiſimus, attamen legibus viuimus* [e].

a *Quæ res profectò inuidioſa eſt. l. pen. de hered. inſt. Sueton. in Oct. Aug. cap. 66. & Capitol. ibid.*

b † *Id eſt, litis cauſſa: vel, vt teſtamentum nō ſolenniter factum valeat.*

c *Non extat eorū reſcriptum: ſed ſimile in l. Ex imperfecto. C. de teſta.*

d † *Ciuilib. ſ. ex quibus conſtat ius* τὸ κατὰ συνθήκην.

e *Fac. l. 13. de leg. 3.*

DE INOFFICIOSO [f] teſtamento.

TITVLVS XVIII.

¶ *Ratio huius querelæ.*

QVIA [g] plerunque [h] † parentes ſine cauſſa liberos ſuos exheredant, vel omittunt, inductū eſt, vt de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut iniquè [i] † ſe exheredatos, aut iniquè præteritos: hoc colore [k], quaſi nō ſanæ mentis fuerint, cùm teſtamentum ordinarent. Sed hoc

f *Hac actione teſtamenta reſcinduntur, & hereditates petuntur. Vulgò autem dicitur actio, accuſatio, querela inofficioſi teſtamenti: itemq; petitio hereditatis de inoff. teſtament. vt in l. ſi quis filium. C. eod. l. pen. §. ſed quemadmodum. D. de bon. poſſ. cont. tabul.* g *Frequentes ſunt inofficioſi querelæ, inquit. Vlp. l. 1. hîc. Vide Paul. lib. 4. Sentent. tit. 5.* h † *Particula* plerunque *afficit verbum* ſine cauſſa, *non verbum* exheredant. i † *Quia debetur hereditas filiis iure naturæ l. vlt. D. de bon. dam.* k *Mart. l. 2. hic.* Colorem, *prætextum, titulum vocat Marcell. l. 49. De donat. int. vir. & vxor.*

dicitur non quasi verè furiosus sit, sed rectè « quidem fecerit testamentum, non autem ex « officio pietatis[a]. Nam si verè furiosus sit, nul- « lum testamentum est.

¶ *Qui de inofficioso agunt.*

1 Non autē[b] liberis tantùm permissum est, testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiam liberorum[c] parentibus[d]. Soror autem & frater[e]† turpibus[f] personis scriptis heredibus, ex sacris constitutionibus[g] prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere[h]†.

¶ *De liberis naturalibus, vel adoptiuis.*

¶ *De his, qui alio iure venire possunt.*

2 Tam autem naturales liberi[i], quàm secundum nostræ constitutionis diuisionem adoptati, ita demū de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio Iure[k] ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem eius alio Iure veniunt: de inofficioso agere non possunt. Posthumi[l]

a Quod esse debet huiusmodi, vt pater filio omnia acquirat. l. Scripto. Si tab. testam. non ext. Iustin. Nouel. 89. Arist. 1. Eth. cap. vlt.

b Ex Vlp. l. 1. hic.

c Paganorū, scilicet, non militū, quibus libera est testandi potestas. l. 8. §. 3. hic.

d Fac. l. 15. hic.

e † Consanguinei l. fratres. 27. C. h. t.

f Infamia notatis. Vid. Val. Max. lib. 7. cap. 8. De Pompeio Rhegino. *g Fac. l. pen. C. De adopt. & 21. & 27. C. eod.* *h † Nisi casu, quia nemo eos repellat. l. 9. §. si quis ex his personis. D. h. t.* *i Legitimi sc.* *k* ἐσχάτη γάρ ἐστιν, *ait Theop.* βοήθεια. *odiosum enim est, & extraordinariū remediū. l. 6. De minor.*

l Posthumi sui, vt filij de inofficioso testamento patris: posthumi legitimi, vt filij de inofficioso testamento matris, fratres, nepotes ex filia. Posthumi cognati, vt nepotes ex filio concepti post emancipationem. Posthumi *ergo non sui tantùm, sed etiā alieni. l. Posthumus. l. Papin. §. si ex caussa. D. eod.*

quoque,

quoque, qui nullo alio Iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

¶ *De eo, cui testator aliquid reliquit.*

3 Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. quod nostra constitutio[a] † ad verecundiam[b] naturæ introduxit. Sin verò quantacunque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id quod eis deest, vsque ad quartam[c] † legitimæ[d] partis repleatur: licèt non fuerit adiectum,[e] † boni viri arbitratu debere eã compleri.

¶ *Si tutor pupilli nomine legatum acceperit, 5 aut de inoffic. agens succubuerit.*

4 Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cùm nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

5 Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

¶ *De quarta legitimæ partis.*

6 Igitur quartam[f] quis debet habere, vt de inofficioso agere non possit: siue Iure hereditario, siue Iure legati, vel fideicommissi, vel si mortis caussa ei quarta donata fuerit,

a † *l. omnimodo.* 30. *C. h. t.*

b *Ne à filijs parentũ testamẽta dissoluantur. Valer.* De *Aphrani.*

c † *Nouissimo iure trientem vel semissem no.* 18. *c.* 1.

d *Quæ sit legitima & vnde dicta. Paul. lib.* 4. *Sent. cap.* 4.

e † *Si id adiectum in testamẽto esset, suppleatur quarta ex constitutione Cõstantini. l.* 4. *C. Theo. h. t.*

f *Plin. lib.* 5. *Epist.* 1.

vel inter viuos in iis tantummodo casibus [a], quorum mentionem facit nostra constitutio [b], vel aliis modis [c] †, qui in nostris [d] † constitutionibus [e] cõtinentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est: vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso testamẽto permittitur: vna quarta eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur: id est, pro virili portione, quarta [f].

[a] *Cuiac. putat intelligi duos casus. l. pen. C. de Coll. quibus donationẽ inter viuos non tantùm conferri existimat, sed etiã in quadrantẽ imputari.*
[b] *l. Omnimodo. C. eod.*
[c] † *Hoc emẽdatum est. No. 115. cap. 3. §.*
[d] † *Al. deest* nostris.
[e] *l. Quoniã Nou. C. eod. l. Vt liberis. De collat.*
[f] *Hæc verba in omnibus manuscrip. Significant autem cuique dari quartã suæ virilis partis. C.*
[g] *Caius 2. Instit. tit. 3.*
[h] *Quidam cod.* ideo sic appellatus.

DE HEREDVM QVALItate, & differentia [g].

TITVLVS XIX.

¶ *Diuisio heredum.*

HEredes autẽ aut necessarij dicuntur, aut sui & necessarij, aut extranei.

¶ *De heredibus necessariis.*

1 Necessarius heres est seruus heres institutus. ideoque sic appellatur [h]: quia siue velit, siue nolit, omnino post mortẽ testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Vnde qui facultates suas suspectas habẽt, solent seruum suum primo aut secundo, aut etiam vlteriore gradu heredem instituere: vt, si creditoribus satis non fiat, potiùs eius heredis bona, quàm ipsius [i] testatoris, à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamẽ incommodo [k],

[i] *Ne iniuria defunctus afficiatur. §. 1. Quibus ex caus. manu. nõ lic. l. 1. C. Qui man. non poss.* [k] *Theoph. habet,* μισθὸν δὲ τῆς τοιαύτης ὕβρεως ἔξει.

illud

illud ei commodum præstatur: vt ea, quæ post mortem patroni sui sibi acquisierit, ipsi reseruentur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: iterum tamen ex ea caussa res eius, quas sibi acquisierit, non veniunt.

¶ *De suis heredibus.*

2 Sui[a] autem & necessarij heredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptísve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis[b] modò fuerint. Sed vt nepos neptísve sui heredes sint, non sufficit eum eámve in potestate[c] aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus[d], aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate: tunc enim nepos neptísve in locum patris sui succedit[e]. Sed sui quidē heredes ideo appellantur, quia domestici[f] heredes sunt, & viuo quoque patre quodammodo domini existimantur[g]. Vnde etiam si quis intestatus moriatur, prima caussa est in successione liberorum. Necessarij verò ideo dicuntur: quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento, ex lege duodecim tabularū[h] † heredes fiunt.

a §.1. *tit.* 1. *lib.* 3. *I.*

b *Theophil.* ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς.

c *Fac. Vlp. l.* 6. §. *Interdū. De acq. her.*

d *Et hic quidem nepos* Opiter *à veteribus dicebatur: cuius scilicet pater viuo auo obiisset, authore Sex. Pomp.*

e *Ex lege Iulia Velleia.*

f *Theophil. habet* οἰκειακοὶ, *dominati. Pli. in Panegy. l.* 12. *in fi. De bon. liberto.*

g *Propter cōtinuationē dominij. ſ. fac. l.* 11. *De lib. & Posth. vnde hic locus est descriptus.*

h † *Nonnulli putant hæc verba* ex lege duodecim tabularū *delenda esse. quia patria potestas necessarios facit. l.* 5. *D. de condit. & demonstrat. quæ moribus est inducta. l.* 8. *de his qui sui vel alien. iu. sunt. Theoph. hæc legit* S̃. *post illa verba,* in successione liberorum. *Sed vulgata lectio defendi potest. quid enim prohibet, quò minùs dicamus, Decemviros hoc ius constituentes ad patriam potestatem respexisse?*

Sed his Prætor [a] permittit volentibus abstinere hereditate, vt potiùs parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

¶ De extraneis. Qui sunt heredes extranei.

3 Cæteri, qui testatoris Iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur [b]. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non [c] sunt [d] †, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de caussa & qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia feminæ [e] in potestate liberos non habent. Seruus quoque heres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus eodem numero habetur [f].

¶ De testamenti factione.

4 In extraneis [g] heredibus illud obseruatur, vt sit cùm eis testamenti factio, siue heredes ipsi instituantur, siue ij qui in potestate eorum sunt. & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. hoc ampliùs, & cùm adit hereditatem [h], esse debet cum eo testamenti factio, siue purè, siue sub conditione heres institutus sit. nam Ius heredis eo maximè tempore inspiciendum est, quo acquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio

[a] *Fac. Caius l. 57. De acq. hered. & l. 15. ill. titul. Vlp. in frag. tit. 22.*
[b] *Caius 2. Instit. tit. 3.*
[c] *Theophil. habet ἐμαγκίπατον.*
[d] *† Excipiuntur no. 81. cap. 2. qui per dignitatem exierũt è potestate parentum.*
[e] *§. Feminæ de adopt. l. Illud. §. Ad testamẽta. De bon. poss. contr. tabul.*
[f] *Extraneorũ, scilicet, quia vtrunque hereditatem & libertatẽ testamento nõ est cõsequutus. Theoph.*
[g] *Ex Florent. l. 49. §. 1. De hered. inst.*
[h] *Duob. temporib. id tertiũ additur.*

mutatio Iuris non nocet heredi: quia (vt diximus) tria tempora inſpici[a] debent[b]. Teſtamenti autem factionem non ſolùm is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento vel ipſe capere poteſt, vel alij acquirere, licèt nō poſſit facere teſtamentum. Et ideo furioſus, & mutus, & poſthumus, & infans, & filiusfamilias, & ſeruus alienus teſtamenti factionem
» habere dicuntur. Licèt enim teſtamentum
» facere non poſſint, attamen ex teſtamento
» vel ſibi, vel alij acquirere poſſunt.

¶ *De iure deliberandi, & beneficio inuentarij.*

5 Extraneis autem heredibus deliberandi[c] poteſtas eſt de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed ſiue is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit[d] ſe bonis hereditatis: ſiue extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, niſi minor ſit XXV. annis. Nam huius ætatis[e] hominibus, ſicut in cæteris omnibus cauſſis, deceptis: ita & ſi temerè damnoſam[f] hereditatem ſuſceperint, Prætor ſuccurrit. Sciendum eſt tamen diuum Adrianum[g] etiam maiori vigintiquinque annis veniam dediſſe, cùm poſt aditam hereditatē grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, e-

[a] *Aliàs* tria tantùm tempora inſpicimus.

[b] *Teſtamenti factio, mors teſtatoris, & tēpus aditionis. Theoph.*

[c] *Vt inſtrumenta hereditatis inſpiciat. l. 5. De iu. delib. & rationes defuncti petat l. 28. De acquir. hered. Vlp. in frag. tit. 22.*

[d] *In neceſſariis heredib. dicitur immiſtio, in extraneis aditio. Vid. Th.*

[e] *Cuius conſiliū infirmum eſt, & multorū inſidiis expoſitum. l. 1. De minor.*

[f] *Porrò ſi lucroſam inconſultè reiecerint, recuperant. l. 1. 2. Cod. Si vt omiſ. her.*

[g] *Non extat. ſimilis eſt Iuſtin. Conſtit. l. vlt. C. de iur. delib.*

mersisset. Sed hoc quidem diuus Adrianus cuidam speciali beneficio præstitit. diuus autem Gordianus postea militib. tantummodo hoc concessit[a]. Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem[b] tam æquissimam quàm nobilissimam scripsit: cuius tenoré si obseruauerint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac caussa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint.

¶ *De acquirenda vel amittenda hereditate.*

5 Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda[c] † voluntate[d] suscipiendæ hereditatis, heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres[e] vtatur, vel vendẽdo res hereditarias, vel prædia colendo, locandóve: & quoquo[f] modo voluntatem suam declaret,

[a] *Nec illud quoq; extat. fac. d. l. vlt.*

[b] *Extat in d. l. vlt. est autem hoc* beneficium *repertorij.*

[c] † Nuda voluntate, *id est, sine vllo facto, expressa tamen aliquo modo. alioquin propositũ in mente retentum nihil operatur. l. si repetendi. C. de cond. ob caus. Hic igitur propriè accipitur & angustè verbum* pro herede gerere, *dum gestioni opponitur nuda voluntas: mox accipitur latiùs, vt dicatur quis pro herede gerere,* quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo. *Idcirco ait,* Pro herede gerere videtur. *est enim verbum* videtur *improprietatis nota.*

[d] *Solo animo. l. Gerit. 88. De acquir. hered.* [e] *Fac. l. Pro herede. 20. De acquir. hered.* [f] *Vlp. in frag. tit. 22.*

vel re,

vel re, vel verbo, de adeũda hereditate, dummodo sciat eum, in cuius bonis pro herede gerit, testatum intestatúmve obiisse, & se ei heredem esse. Pro herede enim gerere est pro domino [a] gerere. veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda [b] voluntate extraneus heres fit: ita contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum [c], qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est: nihil prohibet [d] pro herede gerere [e], & acquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit quod agit.

[a] *Itaq; hæc verba*, Titius hereditatis meæ dominus esto, *declarãt utilem institutionem. l. 48. De hered. instit. Et* heres *dicitur quasi* herus, *unde sine diphthõgo scribitur. quod & in Cic. lib. P. Victorius annotauit.*
[b] *Dicendo se hereditatem admittere. Theop. & d. l. Gerit.*
[c] *Ex Ulp. l. Mutum. 5. De acq. hered. l. 1. §. Mutus. De hered. instit.*
[d] *Habet enim testamenti factionem ut infans, furiosus, &c. §. 4. s̃. eod.*
[e] *Nõ dicit* adire *propter ius vetus, unde hic locus sumtus est, l. 5. De acquir. hered.*

DE LEGATIS [f].

TITVLVS XX.

¶ *Continuatio.*

POST hæc videamus de legatis: quæ pars Iuris extra propositam quidẽ materiam videtur: nam loquimur de iis Iuris figuris [g], quibus per vniuersitatem [h] res nobis acquiruntur, sed cùm omnino de testamentis, & de heredibus, qui in testamento instituuntur loquuti simus: non sine caussa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari.

[f] *Caius 2. instit. tit. 5. Ulpian. in frag. tit. 28. Harmen. lib. 5. tit. 10.*
[g] *Id est, speciebus, modis, & formis. sic Caius in l. 1. De obl. l. mortis caussa capitur. De donat. caus. mor.*
[h] *Res universæ per institutionem, singulæ per legatum acquiruntur. l. 10. De hered. instit. l. 37. De acqu. hered.*

¶ *Definitio.*

1 Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præstanda[a].

¶ *De antiquis generibus legatorum sublatis.*

2 Sed olim quidem erant legatorum genera[b] quatuor: per vindicationem, per damnationẽ, sinẽdi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum[c] † solennitas huiusmodi verborum penitus sublata est. Nostra[d] autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis[e], sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis vna sit natura: & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solùm per actiones personales[f], sed etiam per in rem, & per hypothecariam[g] †. Cuius constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.

¶ *Collatio legatorum, & fideicommissorum.*

[a] *Hæc verba nec Modest. l. 36. De leg. 2. nec Theophil. nec Harmen. agnoscunt. Diuersa est Florentini definitio. l. 119. De leg. 1.*

[b] *De legatis, fideicõmissis, ac eorũ differẽtia à Iustiniano sublata, Duar. 2. Disp. cap. 9.*

[c] *† Constantini, Constantij, & Constantis. l. in legatis. 21. C. h. t.*

[d] *Extat in l. 1. Cod. Commu. de leg.*

[e] *l. Non aliter. 89. De leg. 3.*

[f] *Hæ tribuuntur legatario, quasi non domino: vt nec esse videtur dominus, saltem iure gentium, quo dominia ante traditionem non transferebantur, l. traditionibus. C. de pactis. G.*

[g] *† Vt vnam ex his actionibus eligat legatarius. neq; enim pluribus vti potest. l. cùm filius. 76. §. penult. de legat. 2. Hypothecaria datur in res defuncti, non in res heredis. l. 1. C. com. de leg.*

3 Sed

3 Sed non vsque ad eam constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè concludentem: fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturã indulgentem: necessarium [a] esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare [b], vt nulla [c] † sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæpretium esse duximus interim separatim priùs de legatis, & postea de fideicommissis tractare: vt, natura vtriusque Iuris cognita, facilè possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

a l. 2. C. commu. de leg.

b Vlp. habet per omnia exæquata sunt legata fideicõmissis. *l. 1. De legat. 1. Ant. August. Emend. lib. 3. cap. 9. Vigl. hic.*

*c † Nulla est differentia in ipsa re: nam subiicit vnam esse naturã: & inf. l. 2. C. cõmu. de leg. se non verbis, sed rebus leges imponere. Manet igitur differentia in verbis, dicimus enim hereditatẽ fideicõmissariã, non legatariam. & omnino relictum verbis precariis nolim appellari legatum, sed fideicommissum: quemadmodum si quid relinquatur verbis directis & imperatiuis, nolim appellari fideicõmissum, sed legatum. Ergo ex Iustiniani constitutione neq; legatum est fideicommissum, neq; fideicommissum est legatum: sed alterum habet alterius vim & naturam. quod significat verbo ex*æquare: *nam aliud est exæquare: aliud, eadem facere.*

¶ *De re legata. Et primùm de re testatoris, heredis, aliena, cuius non est commercium.*

4 Non solùm autem testatoris vel heredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, vt

heres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam non potest redimere [a] †, æstimationem [b] † eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium [c] † non est, vel adipisci non potest, nec æstimatio eius debetur: veluti si quis campum Martium [d], vel basilicas, vel templa, vel quæ publico [e] usui destinata sunt, legauerit. nam nullius momēti [f] † tale legatum est. Quod autem diximus, alienam rem posse legari, ita intelligendum est si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat [g] †. Forsitan enim si sciuisset alienam rem esse, non legasset, & ita diuus Pius rescripsit [h]. Et verius est [i] ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam. quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

a † *Iusto pretio. l. 14. de leg. 3.*
b † *Iustam. d. l. 14.*
c † Commerciū *definit Vlp. tit. 19. emendi vendendiq; inuicem ius quo loco emendi & vendendi verbum latius accipit, vt omnē alienationē cōplectatur, vt in l. statu liberi. 29. §. D. de statu lib.*
d *Ex Paul. l. 39. §. vlt. De leg. 1. l. 104. §. 2. eod. l. 67. §. 6. De leg.*

¶ *De re pignerata.*

5 Sed & [k] si rem obligatam [l] creditori aliquis legauerit, necesse habet heres eam luere [m]. Et in hoc quoq; casu idem placet, quod

e *Vt theatrum, balneum, forum. §. Idem Iuris. De inutil. stipul. J. l. 6. De rer. diuis. §. vniuersitatis. Instit. ibid.* f † *Quia furiosi est talia legata testamento adscribere. l. cùm seruus. 39. §. vlt. D. de leg. 1.* g † *Nisi proxima personæ reliquerit: nā hoc casu ignorantia testatoris non vitiat legatum. leg. cùm alienam. 10. C. h. t.* h *Non extat hoc rescriptum. huic Alexandri simile est. l. Cùm alienam. C. hic.* i *Totus hic locus descriptus est ex Instit. Martiani: cuius verba extāt in l. 2. & l. Verius. de probat.* k *Ex Vlp. l. 57. De leg. 1.* l *Caius habet*, pigneratam. *l. 15. De dot. prælég.* m *Caius d. l. 15. habet* liberare.

in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt [a]. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: nō debet heres eam luere.

De re aliena post testamentum à legatario acquisita.

6 Si res aliena [b] legata fuerit, & eius rei viuo testatore [c] † legatarius dominus factus fuerit: siquidem ex caussa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest: si verò ex caussa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia simili caussa, agere non potest. Nam traditum [d] est, duas lucratiuas caussas in eundem [e] † hominem & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione [f], si ex duobus testamentis [g] eadem res eidem debeatur: interest, vtrùm rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit. nam si rem habet, agere non potest: quia habet eam ex caussa lucratiua: si æstimationem, agere potest.

De his, quæ non sunt in rerum natura.

7 Ea quoque [h] res, quæ in rerum natura non est, si modò futura est, rectè legatur [i] †:

[a] *Non extat. Fac. l. Prædia. C. De fideicom.*
[b] *Idem de stipulationibus. l. 83. §. si rem. De verb. obl. & aliis itē contractibus. l. 16. De oblig. & act.*
[c] † *Vel eo mortuo secundū Doct.*
[d] *l. 18. De oblig. & maximè. l. Vnic. § Lucratiuas. C. De impon. luc. desc.*
[e] † *Si donetur seruo legatarij, manet legatū, l. si seruus. 108. §. 1. D. de leg. 1.*
[f] *Ex Papin. partim. l. 66. §. 1. De legat. 2. partim Vlp. l. 34. §. 1. De legat. 1.*
[g] *Duorum testatorum scilicet, Theoph.*
[h] *Ex Pompon. l. 24. De legat. 1. & Matia. l. 17. De legat. 3.*
[i] † *In hoc legato inest tacita conditio. l. 1. f. D. de cond. & demonst. quæ non facit legatum conditionale. l. 99. eod.*

veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt[a], aut quod ex illa ancilla natum erit.

¶ *De eadem re duobus legata.*

8 Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum, scinditur inter eos legatū: si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit, totum ad collegatariū pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio & Seio hominem Stichum do, lego*. Disiunctim [b] ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Seio hominem Stichum do, lego*. Sed & si expresserit *eundem hominem Stichum*, æquè disiunctim legatum intelligitur.

¶ *Si legatarius proprietatē fundi alieni sibi legati emerit: & vsusfructus ad eum peruenerit.*

9 Si cui [c] fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto [d] vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit, & postea ex testamento agat: rectè eū agere, & fundum [e] petere, Iulianus ait: quia vsusfructus in petitione [f], seruitutis locum obtinet [g] †. sed offi-

[a] *Fac. l. 1. in fi. De cond. & demonst.*
[b] *Id est, separatim, & planè oratione diuersa. l. Re coniuncti. 89. De leg. 3. l. Triplici. 142. De verb. sig.*
[c] *Ex l. 82. §. Fundus. De leg. 1. Pertinet autem hic. §. ad legatū caussa lucratiua, de qua suprà.*
[d] *Pand. Flor. habent* detracto. *d. §. Fūdus l. 82.*
[e] *Id est, fundi æstimationem, τοῦ ἀγροῦ διατίμησιν. Theo.*
[f] *Id est, intentione: veluti, fundum, id est, eius proprietatem, & vsumfr. aio mihi dari oportere.*
[g] *† Vsusfructus à proprietate separatus, est seruitus: cum ea coniunctus, nō est seruitus. l. 5. D. si vsusfr. pet. l. in re communi. 25. de seru. vrb. In hac verò specie, quamuis vsusfructus sit coniunctus cum proprietate, tamen habetur pro separato, ac proinde seruitutis locū obtinet: quia proprietas, quæ adest ex caussa onerosa, censetur abesse. l. Labeo. 14. D. de verb. signif.*

cio iu-

cio iudicis continetur, vt deducto vsufructu, iubeat æstimationem præstari.

¶ *De re legatarij.*

10 Sed si rem[a] legatarij quis ei legauerit[b], inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest. Et licet[c] alienauerit eam, non debetur, nec ipsa res, nec æstimatio eius.

¶ *Si quis rem suam quasi non suam legauerit.*

11 Si quis rem suam quasi alienam legauerit, valet legatum: nam plus valet[d] † quod in veritate est, quàm quod in opinione[e]. Sed & si legatarij esse putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

¶ *De alienatione, vel oppigneratione rei legatæ.*

12 Si rem suam legauerit testator, posteaque eam alienauerit: Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque diui Seuerus & Antoninus rescripserunt[f]. Iidem rescripserunt[g] eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erãt, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede eius agere posse, vt prædia à creditore luantur[h]: Si verò quis[i] partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

a *Ex l. Proprias. C. h. t.*
b *Purè. s. nõ sub conditione. leg. Mea res. 97. De cond. & demonst.*
c *Ex Paul. l. 41. §. 1. De leg. 1.*
d † *Hoc casu: quandoque contrà. §. placuit. J. de oblig. quæ ex del.*
e *l. 4. De manu. vind.*
f *Non extat rescriptum. Fac. l. 12. §. si rem suã. De leg. 3. & l. 3. C. eod.*
g *Extat in d. l. 3.*
h *Sumptu heredis sc.*
i *Subaudi, testator.*

De liberatione legata.

13 Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum vtile est: & neq; ab ipso debitore, neque ab [a] herede [b] eius potest heres petere, neque ab alio, qui heredis loco sit. sed & potest à debitore conueniri, vt liberet [c] eum [d]. Potest etiam quis vel ad tempus iubere, ne heres petat.

De debito legato creditori.

14 Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legauerit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius per legatum habet [e]. Quòd si in diem, vel sub conditione debitum ei purè legauerit: vtile est legatum propter repræsentationem [f]. Quòd si viuo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit vtile esse nihilominus legatum, quia semel constitit. quod & verũ est. Non enim placuit sentẽtia [g] existimantium [h] extinctum esse legatum: quia in eam caussam peruenerit, à qua incipere non potest.

De dote vxori legata.

15 Sed si vxori maritus dotem [i] † legauerit, valet legatum: quia plenius est legatum, quàm de dote actio [k]. Sed si, quam non accepit, dotem legauerit: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia,

[a] Vt bonorũ possessore.
[b] Nisi liberatio sit personalis, quo casu ad aliũ non porrigitur l. 7. §. Vltim. De lib. leg.
[c] Fac. l. 3. §. nunc. De lib. leg.
[d] Ex Pomp. l. 8. §. 1. ill. tit.
[e] Fac. Paul. l. 29. de leg. 3.
[f] Id est, præsentem solutionẽ. Theophil. καταβάλλεται Sueton. in Aug. c. 101.
[g] l. Verbi, Ad leg. Fal.
[h] Paul. fortè intelligit. l. 82. De leg. 2. cuius sentẽtiã improbat. Papin. verò probat.
[i] † Quã accepit.
[k] Quia statim soluitur legatum: dos non soluto statim matrimonio, sed annua bima trima die. † l. 1. de do. præl. l. vn. C. de rei vx. act.

cunia, vel certum corpus, aut instrumēta dotis in prælegando [a] demonstrata sunt, valere [b] † legatum.

¶ *De interitu, & mutatione rei legatæ.*

16 Si res [c] legata sine facto heredis perierit [d] †, legatario decedit. Et si seruus alienus legatus, sine facto [e] heredis manumissus fuerit: non tenetur heres. Si verò heredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Iulianus scripsit [f]. nec interest, sciuerit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit [g] seruum, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres: quanuis ignorauerit, à se eum legatum esse.

¶ *De interitu quarundam ex pluribus rebus legatis.*

17 Si quis [h] ancillas cum suis natis legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est [i], & si ordinarij serui cum vicariis legati fuerint: quia licèt mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si [k] seruus fuerit, cum peculio legatus: mortuo seruo [l], vel manumisso, vel alienato.

[a] *Id est, repræsentando. alij legunt,* Relegando. *relegari enim dos dicitur, id est, retrotradi. A C.*
[b] † *Quia falsa demōstratio nō vitiat legatum. §. huic proxima.*] *.h.t.*
[c] *Certa species scilicet, sic enim Pomp. vnde hic locus petitus est. l. 26. §. 1. De leg. 1. Aliud est in corpore incerto. l. Quod te. Si cert. pet.*
[d] † *Ante morā. l. 47. §. vlt. de leg. 1. id est, ante interpellationem l. 36. §. vltim. eod.* [e] *Id est, mora & culpa.* [f] *l. 91 §. de illo. De verb. oblig. l. 25. §. Si quis, ad Trebell.* [g] *Ex Mart. l. 112. §. 1. De leg. 1.* [h] *Ex Paul. l. 8. De pecul. leg l. 62. De leg. 1.* [i] *Ex Caio leg. 4. De pecul. leg.* [k] *Ex Paul. leg. 1. ill. titulo.* [l] *Addit Scæuola,* viuo adhuc testatore, *leg. 59. §. Duos. Famil. ercisc. ff.* † *Vide etiam leg. 12. D. de pecul. leg.*

peculij legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus[a], vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumēti legatum extinguitur.

¶ *De grege legato.*

18 Si grex[b] legatus fuerit, & postea ad vnam ouē peruenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oues quæ post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait[c]. Est autem gregis vnum[d] corpus ex distantibus capitibus: sicut ædium vnum corpus est ex coherentibus lapidibus.

¶ *De ædibus legatis.*

19 Ædibus denique legatis, columnas & marmora[e], quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere.

¶ *De peculio.*

20 Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est. Quòd si post mortem testatoris, ante aditam hæreditatem aliquid seruus acquisierit: Iulianus ait[f], si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne quod ante aditam hereditatem acquisitum est, legatario cedere, quia huiusmodi legati dies ab adita hereditate cedit[g]: sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium.

Pecu-

[a] Fac. l. 5. De instr. vel instr. leg.

[b] Ex Pom. l. 21. De leg. 1.

[c] Ex prædicta. l. 21.

[d] Ex Pomp. l. Rerū mixtura. De vsucap.

[e] His verbis significabāt veteres omnia ædib. iuncta. l. Cætera. §. Vlt. De leg.

[f] leg. 8. §. Vtrum. De pecul. leg.

[g] Libertas, et vsusfructus legatū, nō transmittitur ad heredes, et quod sit personale. Wes.

† l. 8. D. quan. di. lega. ced. l. vn. §. in nouissimo. C. de cad. toll.

Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quanuis, si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur [a]: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt [b]. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo [c] reliqua inferre.

¶ *De rebus corporalibus, & incorporalibus.*

21 Tam autem corporales [d] res legari possunt, quàm incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas heres legatario præstet [e] †, nisi [f] exegerit [g] † viuus testator pecuniam: nam hoc casu legatum extinguitur [h] †. Sed & tale legatum valet, *Damnas esto heres meus domum illius reficere* [i]: vel, *Illum ære alieno liberare.*

a *l. Si Sticho. De pec. leg.*

b *Non putat G. extare horum Principum rescriptum, sed aliud nō dissimile, quod tribuitur Diocletiano & Maximi. l. Vnica. C. De pecul. eius qui lib. me.*

c *Hoc est, ex peculio persoluere, cùm aliunde nō possit seruus Theoph. Intelligit autem* reliqua, *quæ restant soluenda, vnde reliquatores à prudentibus dicti sunt. leg.* 102. §. 3. *De solutio.*

d *Fac. l. Cætera.* 41. *De leg.* 1. *Vide titul. De vsu & vsufruct. leg. & Paul. Sent. lib.* 3. *cap.* 5.

e † *Sed & antè quàm actiones sibi cedantur, legatarius vtiliter experitur. leg.* 18. *C. hoc titul.*

f *Iudicio scilicet, quod petebat, sit consecutus. leg.* 7. §. *Liberatio. De liber. leg.*

g † *Non tantùm petierit. leg.* 6. *D. de fun. instrum. leg.*

h † *Nisi probetur, non adimendi animo factum esse. leg. fideicommissa.* 11. §. *si rem. D. de leg.* 3. *leg. penult.* §. *vltim. D. de adi. lega.*

i *Fac. leg.* 11. §. *vltim. De leg.* 3. *l.* 49. *in fin. De leg.* 2. *Paul. in Sent. ibid.*

¶ *De legato generali.*

22 Si generaliter seruus, vel res alia[a] † legetur, electio [b] † legatarij [c] est, nisi aliud testator dixerit.

¶ *De optione legata.*

23 Optionis [d] legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat olim [e] in se conditionem [f]: & ideo, nisi ipse legatarius viuus optasset, ad heredem legatū non transmittebat. Sed ex constitutione [g] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est, & data est licentia heredi legatarij optare seruum, licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures heredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebāt) fortunam esse huius optionis iudicem, &

a † *Testatoris. l. 2. D. de opt. lega.* Res *inquā id est, corpus: nam quantitate legata, electio est heredis. l. 4. de trit. lega.*
b † *Non omnino libera: quia nō potest eligere optimum seruum, l. legato. 37. D. de lega. 1.*
c *Hoc ita olim procedebat, si per vendicationem legabatur. nam si per damnationem, electio erat heredis, vt ait Vlp. in frag. eod. titul. Aliud in stipulat. l. Quicquid. 99. De verb. oblig. & aliis contractibus, in quibus debitoris est electio. leg. Plerunque. De iure dot. Fac. l. 37. & 20. De leg. 1. Est locus obscurus. Vide l. 39. §. 5. eod.*
d *Fac. l. 2. De optio. leg. Vlpian. in fragm. titul. 24.*
e *Fac. leg. 3. Qui & à quib.*
f Tacitam, *addunt ex vetust. exempl. Theophil. Ferretus & Cuiacius.*
g *Extat in leg. vlt. C. Com. de leg.*

sorte

ſorte [a] hoc eſſe dirimendum: vt ad quem ſors peruenerit, illius ſententia in optione præcellat.

¶ *Quibus legari poteſt.*

24 Legari autem illis ſolùm poteſt, cum quibus teſtamenti factio [b] eſt.

¶ *Ius antiquum de perſonis incertis.*

25 Incertis verò perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim relinqui [c] conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, vt diuus Adrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubiiciebat, veluti ſi quis ita dicat, *Quicunque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi Conſules deſignati eſſent: æquè incertæ perſonæ legari videbatur: & denique multæ aliæ huiuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari: quia placebat [d] † nominatim ſeruos liberari. Sub certa verò demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ rectè legabatur: veluti [e], *Ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam vxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem perſonis legata, vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti

[a] *Id frequēs eſt in Iure. leg. Sed cùm ambo. De iud. leg. 3. C. Com. de leg.*

[b] *Vt, ſcilicet, ex teſtamento capere poſſint.*

[c] *Ratio eſt apud Vlp. in frag. tit. 22. quoniā certum eſſe debet teſtantis conſilium. Paul. lib. 3. Sent.*

[d] † *Ex lege Fuſia Caninia. Vlpian. tit. 1. f.*

[e] *Fac. l. Quidam relegatus, De reb. dub.*

non posse, sacris constitutionibus [a] cautum erat.

¶ *Ius antiquum de posthumo alieno.*

26 Posthumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus [b] posthumus, [qui natus, inter suos heres testatori futurus non [c] est.] Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus auo.

¶ *Ius nouum de personis incertis, & posthumo alieno.*

27 Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta, quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solùm in hereditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus [d] dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere.

¶ *De posthumo alieno herede instituto.*

28 Posthumus autem alienus, heres institui [e] & antè poterat [f], & nunc potest: nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro vxor esse non potest.

¶ *De errore in nomine legatarij.*

29 Si quidem in nomine, cognomine, præno-

[a] *Non extant. Fac. §. Vlt. De oblig. quæ quasi ex contr. nascun. Intelligit autẽ ea, quæ religionis vel pietatis intuitu relicta sunt.*
[b] *Qui cùm natus fuerit, non est futurus inter suos heredes. Dua.*
[c] *Inclusa sic legenda & dispungẽda,* Qui natus, inter suos heredes testatori futurus non est. *Id est, non nascetur suus.*
[d] *Fac. l. 20. De test. tut.*
[e] *Alc. lib. 9. παρ. cap. 1. negatiuè legit. Theoph. contrà. Hotom. hic.*
[f] *Iure scilicet Prætorio, non iure ciuili. §. 1. ℑ. de bon. poss. & §. Seruus etiam. ℑ. de hered. instit.*

prænomine, agnomine [a] legatarij testator errauerit: cùm de persona constat, nihilominus valet [b] legatum. Idemque in heredibus seruatur, & rectè. Nomina enim significandorum [c] hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

¶ *De falsa demonstratione.*

30 Huic proxima est illa Iuris regula [d], Falsa demonstratione legatum non perimi. veluti si quis ita legauerit, *Stichum seruum meum vernam* [e] *do lego.* [f] † licèt enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, *Stichum seruum, quem à Seio emi,* sitque ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat.

¶ *De falsa caussa adiecta.*

31 Longè magis legato falsa caussa adiecta [g] non nocet: veluti cùm quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curauit, Stichum do lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego.* Licèt enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sit: legatum tamen valet. Sed si conditionaliter [h] enuntiata fuerit caussa,

[a] Ant. Aug. lib. 3. cap. 8. hanc vocem nō agnōscit. Sumptus est autē hic locus ex l. 4. C. de test. Poli. Misc. cent. 1. cap. 31.

[b] Fac. l. 4. De leg. 1. l. 4. C. De test. l. 8. §. 2. De bon. poss. s. c. t.

[c] l. Ad recognoscendos. C. De ing. man.

[d] l. 33. & 17. De condit. & demonst.

[e] Seruū domi nostræ ex seruo vel ancilla natum, Theophil. vocat οἰκογενῆ. Martial. 1. lib. Epigrā. in Cæcil. vide Sext. Pomp.

[f] † Persona quoq; legatarij falsa caussa adiecta non vitiat legatum. l. 33. & 34. D. de cond. & demonst. commodiusq; hic fuisset exemplum huiusmodi legati: quoniam hîc loquitur de legatarijs, non de rebus legatis. [g] *Ex Caio. d. l. 17. §. Quod autem. De cond. & demon. Fac. l. 2. C. De fals. caus. ad. leg.* [h] *Per conditionem, Theophil. αἱρετικῶς.*

aliud Iuris[a] est: veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curauerit [b], fundum meum do lego.*

¶ *De seruo heredis.*

32 An seruo heredis rectè legemus, quæritur. & constat purè inutiliter legari [c], nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideò valere, quia diutius testator vixerit [d]. Sub cõditione verò rectè legatur seruo, vt requiramus, an, quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

¶ *De domino heredis.*

33 Ex diuerso, herede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur [e], non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator, non tamen apud eum, qui heres sit, dies legati cedere intelligitur [f] †: cùm hereditas à legato separata sit [g], & possit per eum seruum alius heres effici, si prius, quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem trãslatus sit: vel manumissus, ipse heres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quòd si in eadem caussa permanserit, & iussu legatarij adierit, euanescit legatum.

a *Quia tamen rationem habet caussæ finalis: qua cessante cessat effectus.*
b *Al.* curauit, *vt tollatur dubium, an sit præteriti, an futuri temp. Theophil.* διώκησει. *Vide l. 123. De verb. sig.*
c *Ex Regula, Nemo simul & heres & legatarius esse potest. leg. 12. 18. 116. De leg. 1.*
d *Ex regula Catoniana, leg. 1. de reg. Cat.*
e *Apud seruum heredem institutum.*
f † *Quia speciale est, vt hereditas non acquiratur domino, antequam eius iussu adeatur. §. item vobis. suprà. per quas pers. cu. acq.*
g *Ad alium legati, ad alium verò hereditatis commodum spectat.*

¶ De

¶ *De modo & ratione legandi. De ordine scripturæ.*

34 Ante heredis institutionem inutiliter antea [a] legabatur: scilicet, quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti, heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat [b]. Sed quia inciuile esse putauimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati [c] vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem [d]: per nostram constitutionem [e] & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante heredis institutionem, & inter medias heredis institutiones, legatum [f] † relinquere, & multò magis libertatem, cuius vsus fauorabilior [g] est.

¶ *De legato post mortem heredis, vel legatarij.*

35 Post mortem quoque heredis aut legatarij simili modo inutiliter [h] † legabatur [i]: veluti si quis ita dicat, *Cùm heres meus mortuus fuerit, do lego.* Item, *Pridie quàm heres, aut legatarius morietur.* Sed simili modo hoc correximus [k], firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinẽ præ-

[a] *Paul. lib. 3. Sent. cap. 8. Vlp. in frag. hoc tit. quia potestas testamẽti initium sumebat ab institutione.*
[b] *Excepto militis testamento, Vlp. ibid.*
[c] *Vlp. scilicet, leg. 35. §. Rerum. De her. instit. l. 77. §. Fidei tuæ. De leg. 2. leg. 6. De solut.*
[d] *Quæ quidem totum, vt ait Vlp. d. l. 35. §. Rerũ, testamentũ facit.*
[e] *Extat in l. Ambiguitates. 24. C. De test.*
[f] *† Pecuniarium.*
[g] *§. Vlt. s. De donat.*
[h] *† Ne actio contra heredem, vel ab herede inciperet. leg. vn. C. vt act. ab hered.*
[i] *Vide Vlp. in frag. titul. 24. Idem est de contractibus. §. Post mortem. De inutil. stip. Paul. lib. 3. Sent. tit. 8.*
[k] *l. Vnic. C. Vt act. ab hered. † l. scrupulosam. C. de contr. stipul.*

stantes: ne in hoc casu deterior caussa legatorum, quàm fideicommissorum inueniatur.

¶ *Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.*

36 Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur [a], & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autẽ nomine legari videtur [b] †, quod coercendi heredis caussa relinquitur, quò magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *Heres meus si filiã suam in matrimonium Titio collocauerit:* vel ex diuerso, *Si non collocauerit, dato decem aureos Seio:* aut si ita scripserit: *Heres meus si seruum Stichum alienauerit*: vel ex diuerso: *Si non alienauerit, Titio decem aureos dato.* Et in tantùm hæc regula obseruabatur, vt quàm plurimis principalibus constitutionibus [c] significaretur, nec principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum [d] sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant: quanuis alię militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. eò ampliùs nec heredem pœnæ nomine adiici posse [e], Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius heres esto, si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit, Seius quoque heres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrùm legati datione, an coheredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit:

[a] *l.1. De his quæ pœ. no. leg. l.1. §. Itẽ si. Ad leg. Fal. vid. Ias. in intell. singular. & Alc. in* παρ. *an stipulatio pœnalis nouet præcedentẽ. Vlp. in frag. tit.* 24.

[b] † *Pœnam à cõditione voluntas testatoris distinguit. l.2. D. de his quæ pœ. no.*

[c] *Non extãt. fac. §. vltim. Quib. mod. test. infir.*

[d] *l. vnic. C. de his quæ pœ. nom. relin.*

[e] *Non enim tam coheredis institutio quàm heredi intermìnatio & pœna apposita videbatur. Wes.*

placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licèt pœnę nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil distare à cæteris legatis constituimus[a], vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt[b] †, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta[c] meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE[d] legatorum, & translatione.

TITVLVS XXI.

¶ *De ademptione.*

ADEMPTIO legatorum, siue eodem testamento adimantur, siue codicillis, firma est[e]. sed & siue contrariis verbis[f] fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit, *Do lego*, ita adimatur, *Non do, non lego*: siue non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis.

¶ *De translatione.*

1 Transferri[g] quoque legatum ab alio ad alium[h] potest: veluti si quis ita dixerit[i] †, *Hominem Stichum*[k], *quem Titio legaui, Seio*

a *l. Vnic. C. De his quæ pœn. nom.* b † κατὰ φύσιν, ὀ κατὰ συμβεβηκός. *l. si mihi. 12. §. 1. D. de leg. 1. Obserua differentiã inter legata conditionalia, & pœna nomine: hæc impossibilitas vitiat, vt hic: illa non vitiat. §. impossibilis. s. de hered. inst.* c *Id est, disciplina. sic in l. Vlt. in fin. C. De pact.* d *Vide titul. De adi. vel transf. l. ff.* e *l. 17. C. De leg. l. 3. hic.* f *Sine vlla scriptura, nuda voluntate legata, & fideicommissa adimuntur. l. si iure.* 18. *De legat. 3.* g *Vide l. Sicut adimi. De adi. lega.* h *Etiam si nulla sit cum eo testamenti factio. Vlp. l. Plane. vbi. De leg. 1.* i † *Nisi vtrique legare voluerit. §. si eadem. s. de leg.* k *Sed etsi simpliciter & generaliter ita dixerit*, Quod Titio legaui, id Seio do lego, *intelligitur ademptio, & translatio.*

do, lego: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio dari.

DE LEGE[a] FALCIDIA[b] †.

TITVLVS XXII.

¶ *Continuatio.* ¶ *Ratio, & summa huius legis.*

SVPEREST, vt de lege Falcidia dispiciamus, qua modus nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare: quippe cùm ea lege ita cautũ esset, *Vti quisq; legassit suæ rei, ita ius esto*: visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id quòd plerunque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro[c] hereditates adire. Et cùm super hoc[d] tam lex Furia[e], quàm lex[f] Voconia[g] † latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouissimè lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem[h] totorum bonorum: id est, vt siue vnus heres institutus sit,

a *Caius 2. Instit. tit. 6. Vlp. in frag. tit. 24. Harmen. lib. 5. tit. 9. Sigon. De Iur. antiq. ciu. Ro. lib. 1. ca. 12. Duar. Disp. cap. 58. & li. 2. cap. 10. Paulus. li. 3. Sent. tit. 8.*

b *†Eam tulit P. Falcidius Trib. pl. anno. V. C. 714. Cn. Domitio, C. Asinio Coss.*

c *Et sæpius magno dispē dio quia & æris alieni, & præstādi legati onus susciperet heres, nondum inuēto inuentarij beneficio.*

d *Super arctanda legandi licentia.*

e *Vlp. in frag. tit. 1. & 28. Eam tulit Furius Tribun. pl. ne supra 100. asses legare, mortisve caussa donare liceret.*

f *Qua cautum est, ne legatarius plus haberet, quàm heres. Theoph. & Cic. 3. in Verr.*

g *†Lata à Q. Voconio trib. pleb. an. V. C. 584. Philippo & Capione Coss.*

h *id est, 9. Vncias.*

siue plures, apud eum eósve pars quarta remaneat.

¶ *De pluribus heredibus.*

1 Et cùm quæsitum esset, duobus heredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titij pars aut tota exhausta[a] sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius dumtaxat in partem diminuant: an, quia is quartam partẽ totius hereditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suæ partis saluam habeat, placuit posse retinere[b]. etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

¶ *Quo tempore spectatur quantitas patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur.*

2 Quantitas[c] autẽ patrimonij[d], ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore[e] spectatur. Itaq; (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest[f], si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorũ tantùm accesserit hereditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis, heres quartam par-

a *Legata, quæ dodrantẽ excedũt, hereditatẽ onerare dicuntur: quæ assem absumunt, exhaurire: quæ dodrantem non excedunt, delibare. igitur per legẽ Falcidiam delibari hereditas potest, nõ onerari, non exhauriri. I.C.*

b *Fac. l. In singulis. 77. hic.*

c *Hic. §. ex Cato. leg. In quantitate. 73. Fac. l. in ratione. 30. hoc tit.*

d *Res hereditarias intellige. Theophil.* τῆς τȣ̃ τελευτήσαντος ȣ̓σίας.

e *Quo & legata cedunt.* f *Nec nocet, si quod damnum contingat. Theop. & d. cap. 73.*

tem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur[a]. Ex diuerso si septuaginta quinque legauerit, & ante aditam hereditatem in tantum decreuerint bona (incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius quàm septuaginta quinque aureorum substantia, vel etiam minùs relinquatur: solida legata debentur[b]. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est[c] † non adire hereditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto[d] testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci.

a Nam omne commodum & incommodum hereditatis ad hedē pertinet, non ad legatarios. l. in ratione. D. eod. Wes.

b Quia res perit domino. l. pignus. C. De pign. act. Wes.

c † Heres neque à legatario, vt hic, neque à fideicōmissario particulari cogitur adire. leg. nam quod. §. vlt. D. ad Trebell. sed cogitur à fideicōmissario vniuersali. §. ergo si quidē. J. tit. 1. quia fideicommissarius vniuersalis subit onera hered. § restituta. eod.

¶ *Quæ detrahuntur ante Falcidiam.*

3 Cùm autem[e] ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienum[f], item funeris impensa[g], & pretia seruorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud heredem remaneat, tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque[h] si fingamus quadringentos aureos legatos esse,

d Nullo sc. herede adire volente. d. l. 73. e Deductis omnibus, quæ Falcidiā non patiuntur, & quæ extra bona defuncti esse censentur, id quod superest pro dodrante & quadrante diuiditur inter heredē & legatarios. I. C. f Quo non deducto, nihil in bonis esse creditur. l. Subsignatum. 39. §. 1. De verb. sig. g Cuius caussa est maximè fauorabilis. l. pen. De relig. Fac. l. 6. C. hoc tit. Funeris autē appellatione intelligitur quicquid corporis caussa, antequam sepeliatur, consumptū est. h Ex Caio. d. l. In quantitate. §. vlt. hic.

esse,& patrimonij quantitatem,ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quòd si trecentos quinquaginta legatos fingamus,octaua debet detrahi. Quòd si quingentos legauerit,initio quinta,deinde quarta detrahi debet. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hereditatibus, [& ad Senatusconsultum Trebellianum [a].]

TITVLVS XXIII.

¶ *Continuatio.*

NVNC transeamus ad fideicommissa. sed prius est [b], vt de hereditatibus fideicommissariis videamus.

¶ *Origo fideicommissorum.*

1 Sciendum itaque est,omnia fideicommissa primis temporibus[c] infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus [d] enim non poterant [e] hereditatem vel legata relinquere, si relinquebant,fidei committebant eorum qui capere ex testamento, poterãt, [hereditatem.] Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantùm pudore eorum,qui rogabantur,continebantur. Postea

[a] *Inclusa desunt in Vet. C.*
[b] *De Vniuersalibus prius differit, de singularib. aget prox. tit. in Pandectis cõtrà. l.1. in princ. ad Trebell.*
[c] *Vlp. in frag. tit. 25. Fab. lib. 9. cap. 11. Paul. Sent. lib. 4. tit. 1.*
[d] *Puta peregrinis Theophil. Exemplum est 1. Verr. de Treboniј testamento, & 2. De Finibus.*
[e] *Quæ caussa fuit cur heredis fidei bona committerẽtur. Vide Theop.*

diuus Augustus [a] primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem [b] rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit Consulibus authoritatem suam interponere [c]. Quod quia iustum videbatur, & populare erat: paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem: tantúsque eorum fauor factus est, vt paulatim etiam [d] Prætor [e] † proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant.

¶ *De fidei commisso heredis scripti.*

2 In primis igitur sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento heres instituatur [f]: eiúsque fidei committatur, vt eam hereditatem alij restituat. alioqui inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius heres esto*, potest adiicere, *Rogo te Luci Titi, vt cùm primùm poteris hereditatẽ meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas.* Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare. & liberum est, vel purè, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die [g].

¶ *Effectus restitutionis hereditatis.*

a *Pomponius id Claudio Cæsari tribuit. leg. 2. §. Capta. De origin. Iur. Sueton. in Claud. cap. 23. Fab. li. 3. cap. 6. Vlp. in frag. tit. 25.*
b *Hoc modo,* vt Augustũ saluum & incolumẽ cupis, ita promittis. *sic iuratur per salutem principis. l. 5. De iureiur. H.*
c *Nondum vlla de fidei cõmisso persequẽdo prodita actione à iudice, ex æquo & bono impetrabatur extra ordinaria. l. Pecuniæ verbũ. 78. §. Actionis. De verb. signif.*
d *l. 2. C. Qui potio. in pignor. hab. l. 78. §. Per. De leg. 3.*
e † *Romæ. Præses in prouincia cognoscebat. l. cùm etiam. C. de reb. cred.*
f *Heredis institutio est caput testamenti §. Ante heredis. De leg. S. Quam fieri necesse est, vt rectè fideicommissaria relinquatur hereditas.*
g *Veluti* post biennium, quàm excessero.

3 Resti-

3 Restituta autem hereditate, is quidem qui restituit, nihilominus heres [a] permanet: is verò, qui recipit hereditatem, aliquãdo heredis, aliquando legatarij loco habetur.

¶ *De S.C. Trebelliano.*

4 Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo, & Anneo Seneca Consulibus, Senatusconsultum factum est [b]: quo cautum est, vt si hereditas ex fideicommissi caussa restituta sit, omnes actiones [c] †, quę iure ciuili heredi [d], & in heredem competerent, ei, & in eum darentur [e], cui ex fideicommisso restituta esset hereditas. Post quod Senatusconsultum Prætor vtiles [f] actiones ei, & in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi, & in heredem dare cœpit.

¶ *De S.C. Pegasiano.*

5 Sed quia heredes scripti, quum aut totam hereditatem, aut penè totam plerunq; restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum, vel minimum lucrum recusabant: atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione [g] Consulibus, Senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quę per fideicommissum relinquuntur, eadem

a *Qui semel heres fuit, non desinit esse heres. l. Ei qui. De hered. inst. l. 1. Ad Trebell.*

b *leg. 1. Ad Trebell. Hi autem collegæ fuerunt A.V.C. 814. Vide Onuphrium in Fast. Imperat. Rom.*

c † *Omnes in solidũ, si tota hereditas restitueretur: vel pro rata portione, si restitueretur pro parte. §. 6. j. h. t.*

d *De solemni empta & vendita hereditatis stipulatione, Theoph. hîc. Vide l. 50. De verb. oblig.*

e *Sine vlla stipulatione, aut cessione.* f *Actio vtilis, leg. 4. Si quadru. paup. Vide Fr. Duar. Disp. lib. 2. cap. 4.* g *Horum non meminerunt fasti. Vide Paul. lib. 4. Sent. tit. 23.*

retentio permissa est. Post quod Senatusconsultum ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem [a] hereditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij [b], cui pars bonorum legabatur: quæ species legati, partitio [c] vocabatur, quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hereditatem, & heredem: id est, vt lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset.

¶ *Quibus casibus locus est S.C. Trebelliano vel Pegasiano.*

6 Ergo si quidem non plus quàm dodrantem [d] hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere [e], tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hereditas, & in vtrunque actiones hereditariæ pro parte rata dabantur: in heredem quidem Iure ciuili: in eum verò, qui recipiebat hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano, tanquam in heredem. At si plus, quàm dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano [f] Senatusconsulto: & heres, qui semel adierat hereditatem (si modò sua voluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat: ipse vniuersa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro

[a] *Id est, dodrantem.*
[b] *Id est, eius legatarij, qui partem dimidiã acciperet. Theoph.*
[c] *Vlp. in frag. tit. 25. tit. 14. & 24. Cic. 2. de Leg. l. Nomen. 164. §. Partitionis. De verb. sig. De stipulatione antiqua diuidẽdæ hereditatis inter heredem & legatarium. Theoph. hic.*
[d] *Id est, vncias nouem.*
[e] *Ita vt nullius quartæ deductione opus sit, quũ quartam ex volũtate testatoris retineat. Wes.*
[f] *Nam hoc quartæ deductionẽ in fideicõmissis induxit, à S.C. Treb. omissã. Wes.*

pro parte stipulationes [a] interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem: si verò totam hereditatem restitueret [b], emptę & venditę hereditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus [c] heres adire hereditatem, ob id, quòd diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cauebatur Pegasiano Senatuscõsulto, vt desiderante eo, cui restituere rogatus esset, iussu Prætoris adiret, & restitueret hereditatem: perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac iuris est [d] ex Trebelliano Senatuscõsulto. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur: & actiones hereditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem: vtroque Senatusconsulto in hac specie concurrente [e].

¶ *Pegasiani in Trebellianum transfusio.*

7 Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt [f], & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quàm difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tã similitudinibus, quàm differentiis vtriusque Senatusconsulti, placuit, exploso [g] Senatusconsulto Pegasiano,

a Paul. lib. 4. Sent tit. 1.

b Ex Pegasiano Senatusconsulto.

c Hunc locum interpretatur Vlp. l. 4. Ad Trebell. Caius. l. Si quis omissa. ff. Si quis omiss. causs. test.

d Id est, Senatuscõsulto Trebelliano cauetur.

e Nam ex Trebelliano actiones transferuntur, ex Pegasiano coactus adiit. Hotom.

f Nec profectò iniuria: ad fugiendos, sc. litium anfractus.

g Sic Iustin. in præfat. Pand. reiecto Senatuscons. Pegasiano, eiúsque captiosis ambagibus, Trebelliano soli locum esse voluit.

quod postea superuenit [a], omnem authoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariæ hereditates restituantur: siue habeat heres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue nihil penitus: vt tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat [b] † ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra authoritate retinere, vel repetere solutũ, quasi ex Trebelliano S.C. pro rata portione actionibus [c] † tam in heredem, quàm in fideicommissarium competentibus. Si verò totam hereditatem sponte [d] restituerit, omnes hereditariæ [e] actiones fideicommissario, & aduersus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, vt quando recusaret heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hereditatem volẽti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad Senatusconsultum Trebellianum, vt ex hoc solo necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius [f] desideret [g] restitui sibi hereditatem, nullo nec

[a] *Trebellianũ enim factum est sub Augusto: Pegasianũ sub Vespasiano.*

[b] † *Hoc iure, quamuis inuito testatore: quod tamẽ emendatum est, No. cap. 1. 2.*

[c] † *Creditorũ scilicet. Quid de actionib. legatariorum dicemus? Si quidẽ dãnatus est heres restituere totam hereditatẽ, solus fideicommissarius onera sustinet. l. 1. ff. D. h. t. l. vlt. C. eod. Si partem, pro rata portione tenentur heres & fideicommissarius. leg. 2. C. eod.*

[d] *Reiecto etiam vltro quadrante.* [e] *Quæ ex ipsius testatoris hereditate veniunt, non post aditam hereditatem quæsita. leg. Qui ita. 76. §. Si damnum. Ad Trebell.* [f] *Vel certè eius nomine procurator. d. l. Qui ita. §. 1.* [g] *Prætor enim in cogendo officium non impertit, nisi fuerit postulatum. l. 4. §. Hoc autem. De damn. infect. Wes.*

damno

damno nec commodo apud heredem remanente [a] †.

¶ In quibus heredibus, & in quibus fideicommissariis suprà dicta locum habeant.

8 Nihil autem interest, vtrùm aliquis ex asse [b] heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte [c] heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hereditatis restitutione diximus.

¶ De eo, quod heres voluntate testatoris deducit, præcipítve.

9 Si quis vna aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re [d]) rogatus sit restituere hereditatem: simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiat, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hereditatem restituere. Sed illud [e] interest, quòd altero casu, id est, cùm deducta siue præcepta aliqua re, restituitur hereditas: in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud heredem, sine vllo onere [f] hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. altero verò casu, id est, cùm quarta parte retenta, rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit: scinduntur actiones, & pro dodrante quidem

[a] † *Quia alieno periculo adit. leg. quia poterat. D. h. t.*

[b] *Id est, insolidum.*

[c] *Putà, ex semisse.*

[d] *Singulari.*

[e] *Hic locus ex Mart. l. Si leg. 30. §. Multũ interest. Ad Trebell.*

[f] *Quia hic heres non retinet ius vllum vniuersitatis: sed tantùm habet rem singularem vt legatarius. Wes.*

transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licèt vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hereditatem rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: æquè in solidum transferuntur actiones. Et secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribúsve deductis præceptísve rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed etsi certa summa deducta præceptáve, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet [a], rogatus sit aliquis hereditatem restituere: idem iuris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres scriptus est.

¶ *De fideicommisso heredis ab intestato.*

10 Præterea intestatus [b] quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit: vt hereditatem suam totam partémve eius, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam alicui restituat: cùm alioqui [c] † legata [d], nisi ex testamento, non valeant.

¶ *De fideicommisso relicto à fideicommissario.*

11 Eum

a Quòd si plus quarta contineat, heres etiam legatariis in id tenetur, quod quartam excedit videlicet si plus legatariis debeatur quàm ad fideicommissarium peruenerit.

b *Vlp. l. 6. §. Meminisse. Ad Trebell.*

c † *Legata non in testamento relicta, non valent vt legata, sed valēt vt fideicommissa, ob exæquationē legatorū & fideicommissorum.*

d *Vnde apparet legatorum & fideicommissorū discrimen. Fac. l. pe. De leg. 1. Caius 2. Instit. cap. 7.*

11 Eum quoque [a], cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat [b] †.

¶ *De probatione fideicommissi.*

12 Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen quàm substantiam acceperunt: ideo diuus Augustus ad necessitatem Iuris ea retraxit [c]. Nuper & nos eundem principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus [d], Quæstor sacri palatij suggessit, constitutionē [e] fecimus: per quam disposuimus, Si testator fidei heredis sui commisit [f] †, vt vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat: & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari: sed vel pauciores quàm quinque, vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater heredis, siue alius quicunque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam: si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cùm priùs ipse de calumnia [g] iurauerit: necesse eum habere, vel iusiurādum

[a] *Hic locus ex Vlp. l. 1. §. De illo. Ad Trebell.*

[b] † *Hoc casu nō est locus Trebelliano. l. mulier. 22. §. Vlt. D. h. t.*

[c] *Quidam cod. habent,* ea detraxit. *Legendum autē censet Cuiac.* eadē traxit.

[d] *Vet.* Vir excelsus.

[e] *Extat in l. Vlt. C. De fideicom.*

[f] † *Loquitur de eo, cuius præsentis fideicommissum fuit nam fideicommissum, quo absens oneratur, nō valet, nisi legitimè probetur. l. si Veritas. C. de fideic.*

[g] *Iurare de calumnia, id est, se non animo calumniandi iusiurandum deferre,* ὅτι οὐ κατὰ συκοφαντίαν ἐπάγει τὸν ὅρκον. *Theoph. Fac. locus Platon. 2. De leg.*

ſubire, quòd nihil tale à teſtatore audiuerit: vel recuſantem, ad fideicommiſſi vel vniuerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari: ne depereat vltima voluntas teſtatoris, fidei heredis commiſſa. Eadem obſeruari cenſuimus & ſi à legatario, vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quòd ſi is, à quo relictum dicitur, [poſtquam negauerit[a],] confiteatur quidem aliquid à ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatē recurrat[b], omnino ſoluere cogendus eſt.

[a] *Incluſa deſunt in Veter. † & Theoph.*
[b] *Scilicet quinque teſtes non interueniſſe.*
[c] *Fideicommiſſa ſingularia ſunt, veluti,* Rogo te, heres, vt fundum Seianũ Titio reſtituas. *Vniuerſalia verò,* Peto, vt hereditatem reddas.
[d] *Alia eſt legati, & fidei cõmiſſi differētia. Caius 2. Inſtit. tit. 7. Vlp. in frag. tit. De legat. Fac. l. 2. C. Com. de leg.*
[e] *† Si à legatario legetur, etſi ea voluntas nõ valebit iure legati, valebit tamē, ni ſi fallor, iure fideicom.*

DE SINGVLIS[c] REBVS per fideicommiſſum relictis.

TITVLVS XXIIII.

¶ *Summa.*

POTEST tamen quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, & pecuniam numeratam: & vel ipſum heredem rogare, vt alicui reſtituat, vel legatarium, quanuis à legatario[d] legari non poſſit[e] †.

¶ *Quæ relinqui poſſunt.*

1 Poteſt autem non ſolùm proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed & heredis, aut legatarij, aut fideicommiſſarij, aut cuiuſlibet alterius. Itaque & legatarius, & fideicommiſſarius, non ſolùm

de ea

de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, siue ipsius, siue aliena sit. Hoc solùm [a] obseruandum est, ne plus [b] quisquam rogetur alicui restituere, quàm ipse [c] † ex testamento [d] ceperit. nam quod ampli9 est, inutiliter relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem eius soluere.

¶ *De libertate.*

2 Libertas [e] quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt heres eũ rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. nec interest, vtrùm de suo proprio seruo testator roget, an de eo qui ipsius heredis, aut legatarij, vel etiam extranei sit [f]. Itaque & alienus seruus redimi [g] & manumitti debet. Quòd si dominus eum non vendat [h] †: si modò nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, perceperit [i] †: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quoad possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi [k] caussa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam

a Fac. l. 1. §. Si is. Ad Trebell.

b Saltem vt tantundem præstet, rogari potest.

c † Per se, vel per subiectas personas. leg. 4. & 5. D. de leg. 3.

d Vel certè ex alia testatoris voluntate: quia ab intestato relinqui possit fideicommissum S. tit. prox.

e Hic locus videtur esse descriptus ex leg. Libertates. ff. De fideicommiss. libert.

f Dummodò sit cum eo testamenti factio. Fac. l. Alieno. De fideicom. libert.

g Quod fit fauore libertatis, non idem in re pecuniaria. l. Paulus. 39. De fideicom. liber.

h Iusto pretio. leg. non dubium. 14. D. de leg. 3.

i † Nam si quid percepit, cogitur vendere. l. si te. C. de fid. lib.

k Hic locus ex l. Deberi. C. De fideicom. libert.

si testatoris seruus sit, sed eius, qui manumittit. At is, qui directò ex testamento [a] liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam [b] Orcinus [c] † appellatur. Nec alius vllus directò ex testamento libertatem habere potest, quàm qui vtroque tempore testatoris fuerit [d], & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directò autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento [e] libertatem ei competere [f] vult.

[a] *Fac. l. His quibus. C. ill. tit.*
[b] *Theophil. vocat* χαρωνιανὸν, *quod ab eo manu mittitur, qui in Orcũ demittitur, Theop. Fac. l. 10. C. De test. manu.*
[c] † Orchinus *legit Alciat. lib. 1. prætermiss. minùs rectè.*
[d] *l. testamẽto liber. 25. l. si serui, 30. de man. testam.*

¶ *De verbis fideicommissorum.*

3 Verba autem fideicommissorum [g] hæc maximè in vsu habentur: *Peto, rogo, volo, mando* [h], *fidei tuæ committo.* quę perinde singula firma sunt, atq; si omnia in vnum congesta essent.

[e] *Et hoc nimirum est directo siue recto iure. Legata ex ipso testamento, fideicommissa ex fide heredis pendent: vt rectè Suidas legata definierit* τὰ ἐν διαθήκαις, *fideicommissa* τὰ ἐν πίστει καταλιμπανόμενα ὑπὸ τοῦ μέλλοντος τελευτᾶν. *Illa igitur sunt directa. hæc non item.* [f] *l. quidam. 19. de man. test.* [g] *Fac l. Fideicommissa. 1. in principio. De leg. 3. & l. 2. C. Com. de leg. Caius. 2. Instit. tit. 5. Vlp. in fragm. tit. 24. Paul. lib. 4. Sent. tit. 1.* [h] Volo, *id est cupio:* mando, *id est committo, hæc verba imperatiua non sunt, sed precaria.*

DE

DE CODICILLIS[a].

TITVLVS XXV.

¶ Origo.

ANte Augusti tempora constat codicillorum ius in vsu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus, ex cuius persona etiam fideicommissa [esse] cœperunt, codicillos introduxit. Nam cùm decederet [b] in Africa, scripsit codicillos [c] testamento confirmatos [d], quibus ab Augusto [e] petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et quum diuus Augustus voluntatem eius implesset, deinceps reliqui eius authoritatem sequuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes [f] viros, interque eos Trebatium quoque [g] cuius tunc authoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium [h] suasisse Augusto, quòd diceret vtilissimum & necessarium hoc ciuibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis

[a] *Codicilli sunt eorum, quæ in testamento, testatoris voluntati desunt, supplementum. Theophil. Harmenop. lib. 5. tit. 7.*

[b] *Hoc est, moreretur. Theophilus videtur legisse*, discederet in Africam.

[c] *Facto Romæ testamento.*

[d] *Vide Duar. 2. Disp. cap. vlt.*

[e] *Quem heredem instituerat vnà cum filia & aliisquibusdam: vt Theoph.*

[f] *In rebus statuendis, prudentum consilio vsos fuisse Principes, constat ex Lamprid. in Alexand. Seuero. l. humanum. 8. C. De legat.*

[g] *Vet. Cod.* Prudentes, inter quos Trebatium quoque.

[h] *Huius frequens est mentio in Iure l. 2. §. Fuit. De orig. Iur.*

testamentum facere non posset[a], tamen codicillos posset. Post quæ tempora, cùm & Labeo[b] codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

Efficiens.

1 Non tantùm autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedẽs fideicommittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus[c] ait, non aliter vires habere, quàm si speciali postea voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat[d] eum, qui testamentum fecit, à volũtate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

Materia.

2 Codicillis[e] autem hereditas neque dari[f], neque adimi[g] potest: ne[h] † confundatur ius[i] testamentorum, & codicillorum: & ideo nec exheredatio[k] scribi. Directò autem he-

[a] *His scilicet destitutus, quæ ad testamenti solemnitatem pertinebãt. tot. titul. Qui testam. fac. poss.* † *Nam si testamenti factionem non haberet, neque codicillos facere posset. l. 6. §. penult. l. 8. §. 1. D. de iur. codic.*

[b] *Labeo Antistius Trebatij auditor. d. l. 2. §. Ex his. De orig. Iur. Tacit. lib. 3. Anna. in f.*

[c] *In l. 5. De Iure codicil.* † *Extat responsum Papiniani, sed interpolatum à Triboniano.*

[d] *Vide Plinium in Epist. lib. 2. Ad Annianum.*

[e] *Ex Paulo l. Scæuola. 76. ad Trebell.*

[f] *Paganum intellige, cùm militis hereditas codicillis dari vel adimi poßit. l. Quærebatur. 19. & l. Militis. 36. De testam. milit.*

[g] *Quod fit per exheredationem.*

[h] † *Aliam rationem affert Papin. in l. 10. D. de Iu. codic. sed hæc est magis generalis.*

[i] *l. 7. Cod. De Cod.*

[k] *Eorum, scilicet, qui heredes scripti sunt: eorum verò qui heredes scripti nõ sunt, exheredatio nulla est, nisi suorum numero sint. I. C.*

reditas

reditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto codicillis [a] adiicere [b] †, neq; substituere directò quis potest.

[a] *Ex Martian.l.6. De iure Codicill.*

[b] *† Quoniã in defectum conditionis de adẽptione cogitasse videtur.leg. quidam in suo.27.f.D.de condit.inst.*

¶ *Numerus, & solemnitas.*

» 3 Codicillos autem etiam plures [c] quis
» facere potest; & nullam solemnitatem ordi-
» nationis desiderant [d] †.

[c] *Nisi sint contrarij.l.3. C.eod.testamenta non item. † Quia posteriore testamento tollitur prius.§.posteriore.ĩs.quib.mod.test.infirm.*

[d] *† Requirunt præsentiam quinque testium duntaxat.l.vlt.C.hoc tit.*

INSTITVTIONVM IVRIS DIVI IVSTINIANI

LIBER III.

DE HEREDITATIBUS * quæ ab intestato deferuntur.

TITVLVS I.

* *In vetustissimo & probatissimo Codice sic habetur:* Dn. Iustiniani perp. A. Institutionum compositarum per Tribonianũ virum magnificum, magistrum & exquæstorem sacri palatij: & Theophilum & Dorotheũ VV. Illustres & antecessores, incipit tertius, De heredit. quæ ab intest. def.

¶ *Hic autem tit. pertinet ad totam materiam intestatæ successionis: specialiter autem sub eo de Suorum dumtaxat successione tractatur, eiúsq; summa hæc est. Suos heredes nobis esse ex 12. tabul. legitimos filios vel naturales factos legitimos. In suorum linea vlteriorem à proximiore nõ excludi. Vlteriorem vice sui patris admitti. Inter suos heredes à Prætore vocari emancipatos, non etiam eos qui sunt in adoptiua familia. Inter suos heredes ex constit. vocari nepotes ex filia, & deinceps cæteros. I. C.*

¶ *Defi-*

¶ *Definitio intestati.*

INTESTATVS [a] decedit, qui aut omnino testamentum nō fecit, aut non iure [b] fecit: aut id quod fecerat, ruptum [c] irritúmve [d] factum est: aut si ex eo nemo heres extiterit [e].

¶ *Primus ordo succedentium ab intestato.*

1 Intestatorum autem hereditates ex lege duodecim Tabularum [f] primùm ad suos heredes pertinent.

¶ *Qui sunt sui heredes.*

2 Sui autem heredes existimantur (vt suprà [g] † diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filiáve, nepos neptísve ex filio, pronepos proneptísve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatáve. Nec interest [h], vtrùm naturales [i] † sint liberi, an adoptiui. Quib. connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidē nuptiis, vel matrimoniis non sunt progeniti: curiis tamen ciuitatum dati, secundum Diualium [k] constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem,

a *Hic locus ex Vlpia. l. 1. De suis & leg. Quatuor autem modis quis dici potest intestatus. Vlp. in frag. tit. 23. Paul. lib. 4. Sent. tit. 8. Caius 2. inst. tit. 18.*

b *Quo casu idem est, ac si nullum factū fuisset. l. Quoties qui satisd. cog.*

c *Natiuitate putà posthumi præteriti, vel arrogatione filij.*

d *Capitis fortè deminutione.*

e *Id est, nemo hereditatē adierit.*

f *Lex 12. tabul. ait*, Intestatorum hereditates primò suorum heredum, velint nolíntve, sunto. His deficientibus, adgnatus proximus familiam habeto. *titul. 4. Cic. act. 3. in Verr.* g † *In §. sui de hered. qual. & diff.* h *Vt scilicet sint heredes legitimi.* i † *Sub.* & legitimi. k *l. Si quis. l. Quoniam Cod. De statu. lib.*

heredum suorum [a] iura nanciscuntur. Nec non eos [b], quos nostræ amplexæ sunt constitutiones [c], per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamẽ, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit, postea verò affectione procedente, etiã nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos, & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterũt. Quod obtinere censuimus [d], & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti [e]. Ita demum tamen nepos neptísve, pronepos proneptísve, suorum heredum numero sunt, si præcedens persona [f] desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo, suus heres esse non potest. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. Posthumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt [g] †.

[a] *Quod non fuissent cõsequuti, si spurij mansissent.*

[b] *Qui sunt natalibus restituti, ex principis rescripto. Nouell. 89. in princ.*

[c] *l. Nuper. l. Cùm quis. Cod. de natu. lib.*

[d] *d. l. Nuper. & Nou. 12. & 18.*

[e] *l. Cũ quis. 10. l. Nuper. C. de nat. li.*

[f] *Vt pater præcedit nepotem: hic pronepotẽ. Vide Wes.*

[g] *† Si nemo eos gradu præcederet.*

¶ *Quomodo sui heredes fiunt.*

3 Sui autem heredes fiunt etiam igno-

rantes

rantes [a], & licèt furiosi sint, heredes possunt [b] † existere: quia quibus ex [c] caussis, ignorantibus nobis acquiritur, ex his caussis & furiosis acquiri potest. Et statim à morte parentis quasi continuatur [d] dominium. & ideo nec tutoris authoritate opus est pupillis, cùm etiam ignorantibus acquiratur suis heredibus hereditas: nec curatoris [e] assensu acquiritur furioso, sed ipso iure.

¶ *De filio post mortem patris ab hostibus reuerso.*

4 Interdum autem, licèt in potestate parentis, mortis tempore suus heres nõ fuerit, tamen suus heres parenti efficitur: veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui. ius enim postliminij [f] † hoc facit.

¶ *De memoria patris damnata ob crimen perduellionis.*

5 Per contrarium autem hoc euenit, vt licèt quis in familia defuncti sit, mortis tempore, tamen suus heres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis [g] reus, ac per hoc memoria eius damnata [h] fuerit. suum enim heredem habere

[a] *Fac. l. 1. §. 3. Si quis omiss. causs. test. leg. 63. De acqu. hered. Olim etiam inuitis: postea tamen, Pratoris beneficio abstinendi data fuit facultas.*

[b] † *Vide l. Vltim. C. de cur. fur.*

[c] *Regula est Pom. l. Si à furioso, si cer. pet. l. Si à furioso. De obl. & act.*

[d] *Paul. habet*, Propter dominij cõtinuationẽ. *l. In suis, de suis & leg. & l. 3. C. De iur. delib.*

[e] *Aliud in extranei hereditate. §. Neque. De author. tutor.*

[f] † *Tribuitur hoc legi Cornelia in l. 9. C. de postlim.*

[g] *Maiestatis læsæ reus. Iustin. Nouell. 95.* καθοσιώσεως ἔνοχος.

[h] *Quam scilicet perpetua infamia comitatur. l. Ex iudiciorum. De acc. l. Vlt. Ad l. Iul. mai.*

non potest, cùm fiscus[a] ei succedat: sed potest dici ipsoquidem iure suum heredem esse, sed desinere [b]†.

¶ *De diuisione hereditatis inter suos heredes.*

6 Cùm filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hereditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum succedere [c]. Pari ratione, & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve, simul vocantur, Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locum succedere, conueniens esse visum est, non in capita, [d] sed in stirpes hereditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo plurésve nepotes alteram dimidiam. Item [e] si ex duobus filiis nepotes neptésve existant, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

¶ *Quo tempore suitas spectatur.*

7 Cùm autem quæritur, an quis suus heres existere possit: eo tempore [f] quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse. quod accidit & destituto testamento [g]. Hac ratione, si filius exheredatus fuerit, & extraneus heres institutus: & filio

[a] *Vide Nou.* 134.
[b] †*Quanuis regulariter, qui semel est heres, non desinat esse heres. leg. ei qui soluendo. D. de her. instit.*
[c] *Idq; ex leg. 12. tab. Fac. l. 4. Cod. De leg. hered.*
[d] *Fac. Nou.* 118.
[e] *Hic locus ex Caij Inst. lib. 2. tit. 8. Fac. l. 2. §. 2. De suis & legit.*
[f] *Fac. l. 1. §. Sciendũ. De suis & legit. l. vltim. De condit. inst.*
[g] *Hoc est, vt interpretatur Theoph. Cùm ritè quidem factum est testamentum, nemo tamẽ ex eo heres extitit.*

filio mortuo [a], postea certum fuerit, heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia nõ potuit [b]: nepos auo suus heres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus inuenitur nepos: & hoc certum est.

¶ *De nato post mortem aui, vel adoptato à filio emancipato.*

8 Et licèt post mortem aui natus sit, tamen auo viuo conceptus [c], mortuo patre eius, posteaque deserto aui testamento, suus heres efficitur [d]. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertoque postea aui testamento, suus heres auo non existet: quia nullo iure [e] † cognationis patrem [f] sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit [g]. Hi autem, cùm non sint sui (quantum ad [h] † hereditatem [i] †) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt, quasi proximi cognati. Hæc de suis heredibus.

¶ *De liberis emancipatis.*

9 Emancipati autẽ liberi, Iure ciuili [k] ni-

a *Post mortem, patris. s. Theophil. Fac. l. Scripto. 7. Si tab. testam. null. ext. Theoph. hîc.*

b *Quia fortè defecit conditio institutioni adscripta. Theop.*

c *Quia conceptus pro iam nato habetur, quũ de eius vtilitate agitur. l. Qui in vtero ff. De sta. hom.*

d *Fac. l. 6. §. 1. De iniust. rup.*

e *† Dicitur tamẽ cognatus per abusionem vel potiùs ἀναφορικῶς. l. 8. D. de suis & legit. vide Alc. 1. Praeterm. c. pe.*

f *Auum testatorem. Theoph.*

g *l. 26. De adopt.*

h *† & ad successionem in bonis liberti auiti. l. Paulus. 47. §. pe. D. de bo. liber.*

i *† Secus enim quantum ad caussam prohibendarum nuptiarum. A. C.*

k *Vsque ad Nouellas. A. C. Caius 3. Instit. tit. 8. l. Capitis. 11. De suis & leg. l. 7. De ca. min.*

hil iuris habent: neque enim sui heredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt, neque vllo alio iure per [a] † legem duodecim tabularum vocantur. sed Prætor naturali [b] æquitate motus, dat eis bonorum possessionem *Vnde liberi*, perinde ac si in potestate parentis, tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is qui in potestate fuit, solus Iure ciuili heres est, & solus suus heres: sed cùm emancipatus beneficio Prætoris in partem [c] admittitur, euenit, vt suus heres pro parte heres fiat.

a † Quidam putant legendũ præter. Sed non est recedendum à vulg. lectione. nã lex 12. tab. alios vocabat iure suitatis, alios iure adgnationis, alios iure patronatus. ait igitur emancipatos neq; suos heredes esse, neque alio iure vocari à l. 12. Sed illos in errorẽ traxit parenthesis, qua non rectè includebant

¶ *Si emancipatus se dederit in adoptionem.*

10 At hi, qui emancipati à parente, in adoptionem [d] se dederunt, non admittuntur [e] ad bona naturalis patris, quasi liberi [f] †: si modò, cùm is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur [g] ad bona

verba illa, neque enim sui her. sunt qui in pot. par. es. des. *Sublata verò parenthesi, facilis est huius loci interpretatio.* [b] *Cogitat enim Prætor filium esse, licèt emancipatum. Nouell.* 118. *Fac. l. 2. vnd. leg. l. vltim. De suis & leg. l. 4. Si tab. testam. null. ext. l. 6. §. 1. De bon. possess.* [c] *Dimidiam ait Theophil.* † *Fac. l. nomen §. portionis. D. de verbor. signific.* [d] *Si arrogari fuerunt, quia sui essent iuris.* [e] *Fac. l. vlt. vnd. lib.* [f] † *Rectè ait* quasi liberi: *nam admitti possunt quasi cognati. §. admonendi. J. h. tit.* [g] *Fac. l. 2. vnd. lib.*

naturalis

naturalis patris, at si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet[a], extraneorum loco esse incipiunt[b]. Post mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrùm ad liberos eius an ad adgnatos.

¶ *Collatio filiorum naturalium, & adoptiuorum.*

11 Minus ergo iuris habent adoptiui filij quàm naturales[c]. Namque naturales emancipati, beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licèt Iure ciuili perdant. Adoptiui verò emancipati, & iure ciuili[d] perdunt gradum liberorum, & à Prætore non admittuntur: & rectè. Naturalia[e] enim Iura ciuilis ratio perimere non potest: nec, quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filij filiæve, aut nepotes neptésve esse. adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia ius nomenque filij filiæve, quod per adoptionem consequuti, sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione, perdunt.

a *leg.1.§.3. Si tab. test. nul. ext.*

b *Ab extraneo patre emancipati: intestato autem succedent patri adoptiuo. si morte, non emancipatione solutū sit ius adoptionis. l.3. Vnde cog.*

c *Hic locus ex Paulo l. 4. Si tabul. test. nul. ext. Fac. l. Vltim. Cod. de legit. hered.*

d *Fac. l.13. De adopt.*

e *Regula est Pomponij. l. Iura. 8. De reg. Iur.* Iura sanguinis nullo ciuili iure dirimi posse. §. *Vlt. De leg. adgna. tutel.*

¶ *De bonorum possessione contra tabulas.*

12 Eadem hæc obseruantur[a] & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis[b] †, id est, neque heredibus institutis, neque, vt oportet[c], exheredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emãcipatos, vocat Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parẽs moreretur, repellit[d]. Itẽ adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut nec ab intestato[e], ita longè minùs contra tabulas testamenti ad bona eius admittit: quia desinunt in numero liberorum eius esse.

¶ *Vnde cognati.*

13 Admonendi tamen sumus, eos qui in adoptiua familia sunt, quíve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licèt ea parte edicti[f], qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati[g] defuncti vocantur[h]. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui

[a] *Et non solùm in hereditate ab intestato deferẽda. Theophil.*

[b] † *Quo casu præteritio nõ habetur pro exheredatione. §. vlt. s̃. de exhered. lib.*

[c] *Theophil. habet* νομίμως, *vt oportet, id est, nominatim. Fac. l. Non putauit. 8. §. Non quauis. De bon. poss. cont. tab.*

[d] *Fac. l. pen. C. De adopt. quia patri adoptiuo iure ciuili succedunt. F. Hotom.*

[e] *Intestatũ hîc accipe, qui nullum fecit testamentum.*

[f] *Vlpian. l. 1. §. 4. l. 3. §. 2. De bon. poss. contr. tab. rationem reddit.*

[g] *Fac. l. 1. Si tab. test. null. ext.*

[h] *Fac. l. 1. §. 2. Vnd. leg.*

heredes

heredes liberi [a], neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat. Ante enim [b] Prætor liberos vocat tam suos heredes, quàm emancipatos, deinde [c] legitimos heredes, tertiò proximos cognatos.

¶ Emendatio iuris antiqui. De adoptiuis.

14 Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione [d] acceperunt; quam super iis personis exposuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus in quibus filij, & naturalium parentum successionem propter adoptionẽ amittebant [e]: & adoptione facilè per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem [f] scripsimus, per quam definimus, Quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset [g] †, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt possit abintestato ad patris adoptiui [h] † venire [i] † successionem. Testamento autem ab eo facto, neque Iure ciuili, neque

[a] *Ad bonorũ poss. Prætor hoc ordine admittit primò suos & emancipatos, pòst adgnatos, deinde cognatos. l. 1. Quis ord. in bon. leg. 1. Si tab. test. nul. ext.*

[b] *Quàm hũc ordinem admittat.* W.

[c] *Primo ordine deficiente vocat secundũ adgnatorum.*

[d] *Extat in l. penult. in princ. C. De adopt. Quæ loco huic multum lucis adfert. Est autem vna ex iis nouis, Codici insertis.*

[e] *Vide Theophil. hîc.*

[f] *l. pen. C. de adopt.* [g] *† Immo & permanet in eius potestate. §. sed hodie. S. de adopt.* [h] *† Non aliorũ. l. pen. §. & ideo. C. de adopt.* [i] *† Tanquam suus heres. d. l. penult. §. & ideo.*

Prætorio[a], ex hereditate eius aliquid persequi potest: neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cùm nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel heredem eum instituere, vel exheredem facere: vtpote nullo vinculo naturali copulatum: neque si ex Sabiniano[b] Senatusconsulto, ex tribus maribus[c] fuerit adoptatus. Nam & in eiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim Iure tam naturali quàm legitimo in hanc personam concurrente, pristina Iura tali adoptioni seruamus: quemadmodum si paterfamilias sese dederit adrogandum. quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

¶ *De descendentibus ex fœminis.*

15 Item vetustas ex masculis progenitos[d] plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui quæve ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iure agnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes qui ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat, tam in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ successionem.

a Post, scilicet constitutionem Iustiniani: nã antè secus fuit.

b Huius mẽtio est in l. pen. §. Quæ autẽ. C. De adopt. Vide hic Theoph.

c Alc. lib. 4. παρ. cap. 3. legit. manibus. *Vide l. vlt. C. De decurio. Theophil. habet.* ἐξ τρίβους μαρίβους. *Vid. Conna.*

d Leges enim masculis hereditatẽ potius, quàm fœminis deberi voluerunt. §. Cæterũ. prox. tit. l. 12. tab. tit. 4. & seq. Fac. l. Pronuntiatio. 195. in fi. De verb. signif. Mulier enim familiæ suæ & caput & finis est.

ſionem. Diui autem [a] Principes non paſſi ſunt talem contra naturam [b] iniuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cùm nepotis, & pronepotis nomen [c] † commune ſit vtriſque, tam qui ex maſculis, quàm qui ex fœminis deſcendunt: ideo eundem gradum & ordinem ſucceſſionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid ſit eis, qui non ſolùm naturæ, ſed etiam veteris Iuris [d] ſuffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſuprà diximus) paulò minuendam eſſe exiſtimauerũt: vt minùs tertia parte acciperent, quàm mater eorum, vel auia fuerat acceptura: vel pater eorum, vel auus paternus, ſiue maternus, quando fœmina mortua ſit, cuius de hereditate agitur: iiſque (licèt ſoli ſint) adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum [e], filio mortuo, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes, in locum patris ſui ad ſucceſſionem aui ſui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ, vel auiæ [f] †, eos cum iam deſignata partis tertiæ deminutione vocat. Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes, quartam partem [g] ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cu-

[a] Valentinianus ſc. Theodoſius & Arcadius. l. Si defunctus 9. Cod. De ſuis & legit. Quæ ex C. Theod. in Inſt. Cod. transfuſa fuit. Fac. l. 19. Cod. De coll.

[b] Maſculorum habitã quoq; fuiſſe lege Moſaicarationem paßim reperias.

[c] † Nomen accipit pro ipſa re, vt in §. vlt. ſ. de leg. adgnat. §. ſed prædicta. ſ. de teſtam. l. 1. pe. D. de Iuſt. & Iu.

[d] Leg. 12. tab. Quæ natis ex filio (quòd eßet gentiles) hereditatem tribuebat: vel S.C. Orficiani. I.C.

[e] Fac. l. 3. C. De ſuis & legit.

[f] † Vel patris, vel aui paterni ſiue materni, quando fœmina mortua ſit, de cuius hereditate agitur.

[g] Quam illi Principes quandam Falcidiam vocant.

iusdam [a] constitutionis [b] authoritate: memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam [c] ex Theodosiano Codice in eo cōcessimus. Nostra autem constitutione promulgata [d], toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotib. ex nepte, & deinceps, superstitibus [e], adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transuersa linea veniunt, potiores [f] † his habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem, & tempora, & nunc sancimus: ita tamē, vt quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas [g] statuit, non in capita, sed in stirpes diuidi hereditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem [h] fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: vt vtraq; progenies, matris vel patris, auiæ vel aui portionem sine vlla deminutione [i] consequatur: vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiā, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

a Cantiuncula & Ferrerius legūt eiusdem.

b Theophil. duas fuisse vult.

c Inserta quidem est, sed detracta illa clausula, qua illa quarta adgnatorū introducebatur: nā illa est, l. Si defunctus. C. Theo. & Iustin. de legit. hered.

d l. Vlt. C. de suis & legit. Fac. leg. Defunctus. in Cod. Theod. De suis & legit.

e Solis, scilicet, & sine cōcursu nepotū ex filio: qui si concurrerent, trientem haberent. A.C. *f † Olim erant potiores, non absolutè sed in ea quarta, quam vindicabant.* *g Lex 12. tab. l. 3. C. De suis & legit. her.* *h Fac. d. l. Vlt. C. De suis & legit. & l. Illam. C. De colla.* *i Quartæ. s. intellige omnes hos casus, quando (vt dictum est) non concurrunt nepotes ex filio cum nepotibus ex filia. Vide Nouell. 18. & 118. A.C.*

DE

DE LEGITIMA ADgnatorum successione.

TITVLVS II.

¶ *Secundus ordo heredum legitimorum.*

SI nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Prętor [a] vel constitutiones [b] vocant [c] † existat [d], qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim Tabularum ad adgnatum [e] proximum [f] pertinet hereditas [g] †.

[a] *Vocant scilicet emancipatos. §. Admonendi. ~~S~~. titul. proxi.*

[b] *Vt ex filia nepotes. §. Sed nos ~~S~~. tit. prox. vel natalibus restitutos. Theoph.* [c] *† Inter suos heredes dicuntur constitutiones vocare eos, qui non sunt verè sui heredes, vt descendentes ex fœminis §. vlt. ~~S~~. tit.* 1. *At qui legitimantur per sequens matrimonium, vel oblationem curiæ, ex constit. verè & propriè sui heredes fiunt: & vocantur à l.* 12. *tanquam sui heredes. §.* 2. *~~S~~. eod. quoniam lex semper loquitur. l. Ariani. C. de hæret. & ad omnes res personásq́; pertinet, quæ quandoque similes erunt. l. ideo. D. de legibus.* [d] *Si nascatur, vel ab hostibus redeat, adgnatos repellit. l.* 2. *De suis & leg. Quidam legunt,* extat, & successionem, *&c.* [e] *Sui heredes sunt etiam adgnati. l. filius. de suis & legit. hered. l. Iurisc. §.* 1. *de grad. & affin. l. de bonis. §. huic a. de Carb. ed. Sed differentiæ caussa separantur sui ab adgnatis. In ordine suorum non seruatur gradus prærogatiua : quod secus est in ordine adgnatorum. Hi diuidunt hereditatem in capita : illi in stirpes. In his habetur discretio sexus : in illis non item. Hi fiunt heredes aditione : illi existunt. His capite deminutis non datur bonorum possessio* vnde legitimi *: illis tunc etiam datur bonorum possessio* vnde liberi. *Adgnati & sui dicuntur etiam legitimi. I. C.* [f] *l.* 12. *De suis & legit. Vlpian. in frag. tit.* 26. [g] *† l. pronuntiatio.* 195. *D. de verb. signif.*

¶ *De adgnatis naturalibus.*

1 Sunt autem adgnati (vt primo quoque libro [a] tradidimus) cognati per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti, quaſi à patre connati [b]. Itaque ex eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur [c], an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicē is illi adgnatus eſt. Eodē numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt: qui etiam conſobrini [d] vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Ij etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur, iura [e] conſanguinitatis [f] † nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem: ſed iis, qui tunc proximiore gradu ſunt, cùm certū eſſe cœperit, aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

¶ *De adoptiuis.*

2 Per adoptionem quoque [g] adgnationis ius conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin ij improprie [h] † conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris ad-

a *§. tit. De leg. adgnat. tutel. Fac. l. 5. Vnde leg. l. Vlt. §. 1. De grad. l. 2. De ſuis & leg.*

b *Id eſt, per patrē. Cuia. leg.* à patre cognati. *Theoph.* ὁμαίμους *vocat.*

c *Aliud Nouell. 118. ſtatutum eſt.*

d καταχρηστικῶς. *l. Celebrādis. Cod. De nuptiis. Conſobrini enim ex duabus ſororibus geniti quaſi conſororini.* † *§. quarto. J. de gradib.*

e *Id eſt, fraternitatis. Accurſ. & Theophil.*

f † *Igitur & adgnationis. nam conſanguinitas eſt ſpecies adgnationis. §. Vulgo. J. de ſucc. cogn. Valet autem argum. à ſpecie ad genus affirmatiuè.* g *Et non ſolùm per conſanguinitatem, & vt Theoph. ait,* γέννησιν. *Vlp. l. 3. §. Parui. ill. tit.* h † *Cuiac. legendum putat* propriè. *mihi Vulg. lectio magis probatur: quoniam adoptio ius ſanguinis non affert. l. 23. D. de adopt.*

gnatis

gnatis [tuis,] veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem: adgnatus [a] inter tuos heredes esse non dubitatur.

¶ *De masculis, & fœminis.*

3 Cæterùm inter masculos quidem adgnationis iure hereditas, etiã si longissimo [b] gradu sint [c], vltro citroque capitur. Quod ad fœminas verò [attinet,] ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure [d] tantùm capiant hereditatem, si sorores sint: vlteriùs non capiant. masculi autem ad earum hereditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de caussa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius [e] videbatur, ita iura constitui, vt plerunque hereditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis [f] nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neq; adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim Tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam [g] amplexa, simili

a *Alij cod. habeat* adgnatos inter tuos. *& meliùs, id est, adgnatus est inter alios agnatos.*

b *Decimo. §. §. Vltim. D. succes. cogn.*

c *Defunctus s. & eius successor.*

d *Lege. s. Voconia. Vlp. in frag. tit. 26. Paulus Sent. cap. 8. lib. 4.*

e *Multis certè de caussis: primũ quia familiã cõseruent masculi: publica munera obeant: remp. domi, militiæ administrent: fœminæ verò, de familia exeant.*

f *Successio proximitatis propriè ad fœminas pertinet. l. 4. Vnd. cog.* Wesemb.

g *§. Sed quia. De fideicommiss. hered.*

modo [a] omnes adgnatos, siue masculos, siue fœminas, cuiuscunque gradus, ad similitudinem suorum inuicem ad successionem vocabat. Media [b] autem Iurisprudentia [c] †, quæ erat quidem lege duodecim Tabularum iunior, Imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadã excogitata præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec Prætores paulatim asperitatem Iuris ciuilis corrigentes [d], siue quod deerat, implentes, humano [e] proposito alium ordinem suis edictis addiderunt, & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *Vnde cognati* appellatur. Nos verò legem duodecim Tabularum sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes, laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic caussæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodemque gradu, naturali concurrente & adgnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis [f]: masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum: ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim Tabularum eandem dispositionem exæquan-

[a] *leg. pen. & Vlt. C. De legit. her.*

[b] *Mediam Iurisprudentiã Iurisconsultòs intelligi Vult Theop. Vide Paul. 4. Sent. tit. 8.*

[c] *† Id est, lex Voconia, Vt interpretatur. Paul. 4. Sent. 8.*

[d] *Theophil.* corrigentes, aut potiùs, quod deerat implentes. *l. 7. De Iust. & Iur.*

[e] *Id est, consentaneo iuri naturæ seu gentiũ, quod etiam Liuio & alijs humanũ appellatur.* Wes.

[f] *Etenim fœminæ perinde adgnascuntur proximis in familia atque mares.*

exæquantes [a]: nostra constitutione [b] sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari, secundum sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germanæ [c], non habent.

De filiis sororum.

4 Hoc etiam addendum nostræ constitutioni [d] † existimauimus, vt transferatur vnus [e] † tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt nõ solùm fratris filius & filia (secundum quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiã germanæ, consanguineæ [f], vel sororis vterinæ filius & filia soli, & nõ deinceps personæ, vnà cum his ad iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo [g], qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere [h] succedant: tanquã si omnes ex masculis descendentes legitimo iure [i] veniant, scilicet vbi frater & soror superstites nõ sunt [k] † (His

a *Quidam cod.* exequẽtes. *Hæc igitur est ex* 12. *tab. & constit. Ex definitione Iust. Legitimi sunt adgnati vtriusque sexus, siue natura, siue adoptione quæsiti sunt. Ex lege Vocònia legitimi sunt adgnati virilis sexus. Vide C. in notis ad Vlp.*

b *Extat in l. pen. C. de legit. her. Vnde desumptus est hic locus. Fac. l. vlt. eod.*

c *Id est sorores consanguineæ, vt* j. *Vide Nouell.* 118. *&* 127.

d † *l. pen.* §. *in his C. de leg. hered. Malè ergo quidam notant hanc constitutionẽ desiderari.*

e † *Ex Nouell.* 118. *omnes cognati vocantur ad legitimam successionem.*

f *Id est, sororis natæ eodem patre. Theoph.* τῆς ἀδελφῆς.

g *De cuius hereditate agitur, patruo scilicet, & auunculo. Wes.*

h *Et filij fratris, & filij sororis. Wesemb.*

i *Ex lege, veluti adgnati.*

k † *Nouissimo iure fratrum vel sororum filij succedunt vt cum patruis suis vel auunculis. Nou.* 118. *cap.* 3. *& Nou.* 127. *cap.* 1.

etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti) videlicet hereditate nō in stirpes[a], sed in capita[b] diuidenda.

inter ipsorum fratrū filios, nullis aliis concurrentib. quod à Iustin. abolitū non esse notat. Cuia. Accursius abolitū esse contēdit, cuius partes nouis rationib. tuetur Contius, in lib. de here. ab intest. Vide d. Nouell. 118.

[b] *Theop. hîc. & Harmen. lib. 5. tit. 8.*

[c] *Fac. l. 2. §. 1. De suis & l.*

[d] *Vlp. l. 2. §. Legitima. De suis & legit. l. 1. §. Proximus. Vnde cog.*

[e] *Fac. l. 2. §. 4. De suis & leg.*

[f] *Alij Codices habent,* Tunc enim etiā propriè. *& rectiꝰ Vlp. l. 1. De suis & legit.*

¶ *De proximis, vel remotis.*

5 Si plures sint gradus adgnatorum, apertè lex duodecim Tabularum proximum[c] vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quanuis singulari numero vsa lex duodecim Tabularū proximum vocet: tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus[d] ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin, licèt vnus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

¶ *Quo tempore proximitas spectatur.*

6 Proximus[e] autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hereditate quæritur. Quòd si facto testamento quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento heredem extiturum. tunc enim[f] propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat,

cipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

¶ *De successorio edicto.*

7 Placebat [a] autem in eo genere [b] † percipiendarum hereditatum successionem [c] non esse [d] †: id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreuerit [e] hereditatem, aut, antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebãt, sed ex cognatorum [f] ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluso [g]. Sed nos nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione [h], (quam de iure patronatus, humanitate suggerente, protulimus) sancimus successionem in adgnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cùm satis absurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum [i]: maximè cùm in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente, sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum [k].

a Legi. f. 12. tabul. Vlp. l. 2. De suis & legit. Idẽ in frag. tit. 26. Paul. li. 4. Sent. tit. 8. §. In hereditate.

b † In secundo ordine heredum, in quo vocantur adgnati.

c Successorium edictũ intellige, cùm prioribus non succedentibus sequẽtes suo ordine succedũt. Vnde liberi vnde adgnati, Vnde cognati.

d † Quia nõ potest hereditas pertinere, nisi ad eum, cui lex defert: lex autem proximiori dumtaxat defert. Paul. 4. Sent. 8. *e Id est, à principio repudiarit.* *f Fac. l. 1. De success. edict.* g Recluso *hic pro occluso accipit Iustin. contra auctorum loquendi consuetudinem. Horat. 1. Epist. Ebrietas operta recludit.* *h Desideratur hæc constitutio.* *i Fac. l. 13. §. vlt. De leg. tut.* *k Est regula iuris l. Secundum. De reg. iur.*

¶ *De legitima parentum successione.*

8 Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta [a] fiducia [b] † filium vel filiam, nepotem vel neptem ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione [c] omnino inducitur, vt emancipationes liberorũ semper videantur quasi contracta fiducia fieri: quum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia [d] parens manumisisset.

DE SENATVSCONSVLTO Tertylliano [e].

TITVLVS III.

¶ *De lege xij. tab. & iure prætorio.*

Lex duodecim Tabularum ita stricto iure vtebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iunguntur, adeò expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium

a *Negatiuè legit Theophil. Patris fiduciarij mentio est lib. 1. Instit. Caij. tit. 6. & §. Quæ autem de bon. poss. l. 2. §. Obijcitur. ad Tertyll. Vide Hoto.*

b † *Id est, qui filium patri fiduciario mancipauit hoc pacto, vt sibi remanciparetur, posteaq; à se manumitteretur. Contracta igitur fiducia, pater naturalis succedebat iure ciuili quasi patronus: non contracta fiducia, succedebat iure prætorio per bonorum possessionem* vnde decem personæ. *§. sunt autem. vers. tertiò. ꝭ. de bon. poss.*

c *Extat in l. vlt. C. De emancip. liber. §. præterea. S. Quibus modis ius pa. pot.*

d *Id est, Pignore constituto. Cic. pro Flac.*

e *Factum est imperante D. Pio, Tertullo & Sacerdote Coss. Vide Paul. lib. 4. Sentent. titul. 9. Dictum est suprà patrem inter adgnatos succedere, consequens est & de successione matris ac parentum maternorum subiicere.*

filiámve

filiámve vltro citroq́;[a] hereditatis capiendæ ius daret: nisi quòd Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorũ possessione *Vnde cognati*[b] ad commodata, vocabant.

¶ *De constitutione Diui Claudij.*

1 Sed hæ Iuris[c] angustię postea emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius[d] matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

¶ *Ad Senatusconsultum Tertullianum. De iure liberorum.*

2 Postea autem Senatusconsulto Tertylliano, quod diui Adriani[e] temporibus[f] factum est, plenissimè de tristi[g] successione matri, non etiam auiæ[h] deferenda cautum est: vt mater ingenua trium liberorum ius[i] habens[k] † libertina quatuor, ad bona filiorũ filiarúmve admittatur intestatò mortuorũ, licèt in potestate parentis sit[l]: vt scilicet cùm alieno iuri subiecta est, iussu[m] † eius adeat hereditatem, cuius iuri subiecta est[n].

[a] *Vt nec mater filio, nec filius matri succederet. Theoph. Vlp. in fragm. titul.* 6.

[b] *Fac. leg.* 2. *Vnd. cog.*

[c] *Prætoriũ Ius intelligit.*

[d] *Sueton. in Claud. cap.* 19.

[e] *D. Pium intelligi ait Cuiac. qui ab Adriano adoptatus, eius quoque nomen retinuit.*

[f] *Annis* 110. *& eo plurib. à Claudij constitut.*

[g] *Iust. Vocat luctuosam. l. Vltim. C. De instit. & substit. mutato fati ordine.*

[h] *Hoc correctum est per Nouell.* 118. *A. C. Vt ex constitutionibus nepos neptísve auiæ succedit, ita miratur Cuiac cur ante Iustinianum non exstiterit constitutio aliqua, quæ auiæ mutuam successionem daret.* [i] *De iure trium liberorum. Duar. lib.* 1. *Disp. cap.* 40. *Paul. Sent.* 4. *tit.* 9. [k] † *Ius liberorum habet, quæ vel liberos habet, vel amisit, vel à principe hoc ius impetrauit. Paul.* 4. *Sent.* 9. *f.* [l] *Fac. l. Filij. hoc. tit.* [m] † *Si pater nolit iubere, filia nihilominus adibit, sed vsusfructus non quæreretur patri. l. vlt. §.* 1. *C. de bon. quæ lib.* [n] *Ad no. filiam etiam nuptui datam in paterna semper residere potestate. l. si vxorem. C. de cond. inser.*

¶ *Qui præferuntur matri, vel cum ea admittuntur.*

a l.2. hoc tit. Siue virilis siue feminei sint sexus, siue naturales, siue adoptiui.

b † Quid ergo si in adoptionē dati sint? nam hi neque sui heredes sūt, neque loco suorū heredū. Hoc casu cessat Senatusconsultū: & admittuntur, vnà cū patre, per bonorū poss.

3 Præferuntur[a] autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt[b] †, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed & filiæ suæ[c] † mortuæ filius vel filia[d] † præponitur ex constitutionibus[e] † matri defunctæ[f], id est, auiæ suæ. Pater[g] † verò[h] vtriusque, non etiam auus & proauus, matri anteponitur[i], scilicet quum inter eos[k] solos[l] † de hereditate agitur. Frater autem[m] consanguineus[n] † tam filij quàm filiæ excludebat matrem. soror autem consanguinea pariter cum matre[o] admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata[p]: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas, ex æquis partibus, fratribus & sororibus.

vnde cognati, *ex constit. D. Pij l.2. §. sed si quis. D. h. t.* c † Suæ, id est, *suis iuris.* d † *Nepos vel neptis, pronepos, vel proneptis. l. vlt. C. de suis & legit.* e † *Ante constitutiones controuersia erat inter matrem defunctæ hereditatem sibi vindicantē ex S.C. Tertulliano, & filiam ex Orficiano.* f *l.4. De S.C. Orfic. l.11. De suis & legit.* g † *Naturalis sc. non adoptiuus. l.2. §. sed neque D. h. t.* h *d. l.2. §. Obiicitur. hic.* i *In successione filij emancipati, de quo hic agitur, idque per contractam emācipatione fiduciam, non ex S.C. Tertyl.* k *Patrem s. & matrem.* l † *Vide l.5. D. h. t.* m *Huius loci habes interpretem Iustin. Nou. 22. inf.* n † *Quamuis adoptiuus leg.7. D. h. t.* o *Et mater filiæ pro dimidia, filio pro virili succedebat, l.2. C. Th. De secundis nupt. I.C.* p *Ostendit Cuiac. in notis ad Vlpian. tit. vltim. legendum esse* honorata.

¶ *Ius nouum. De iure liberorum sublato.*

4 Sed nos constitutione [a], quam in Codice, nostro nomine decorato, posuimus, matri subueniendum [b] esse existimauimus, respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in eius admitti detrimentum. Si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudabatur successione suorum liberorum. Quid enim peccauit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus, siue ingenuis siue libertinis, etsi non ter enixę fuerint vel quater, sed eum tantùm vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, vt sic vocētur in liberorum suorum legitimam successionem.

¶ *Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur.*

5 Sed cùm antea constitutiones [c] iura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant [d], nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis

[a] *Extat in l. 2. Cod. De iur. de lib.*

[b] *Iustinian. fauet conditioni fœminæ. l. vlt. C. Qui potio. in pign. hab. & Nouell. 162.*

[c] *Constantini & aliorũ quæ extant lib. 5. Cod. Theod. tit. 1. De legi. her. quarũ hæc est sententia: Vt mater quæ liberis honorata nõ est, cum adgnatis filio filiave ex triente succedat: vt quæ liberis honorata est, trientẽ aspergat fratri cognato, vel patruo, eiúsque filio, vel nepoti, non vlterioribus. Vide Cuiacium hîc.*

[d] *Vt partem scilicet fratribus & filiis asspergeret, vt ex prædicto tit. Cod. Theod. patet, l. 1. 2. & 3.*

visum[a] est recta & simplici via, matrē omnibus personis legitimis[b] anteponi, & sine vlla deminutione, filiorum suorū successionem accipere: excepta[c] fratris & sororis persona (siue consanguinei sint siue sola cognationis iura habentes[d] †) vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores (siue legitimi sint, siue non) ad capiendas hereditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam[e] partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite, & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur ei⁹ hereditas.

¶ *De tutore liberis petendo.*

6 Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas[f] oportet suæ soboli consulere: sciturus eis, quòd si tutores[g] † liberis nō petierint, vel in locū remoti vel excusati[h] †, intra annum[i] petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium successione[k] meritò repellentur[l] †.

[a] *Extat in l. Vlt. ad Tertyll. Vide Nouell. 22. Vbi mater patruū, eiúsque filium submouet.*
[b] *Id est, adgnatis.*
[c] *Addit Nouell. 127. & fratrū filios. Harmenop. lib. 5. tit. 8.*
[d] † *Hoc est, correctum. Nou. 118. c. 2.*
[e] *Nouell. 118. cap. 2. Ex æquis partib. inter parentes & defūctū fratres sororesque fit successio.*
[f] *Idem de auia. l. 2. §. Et quid hoc tit. l. 2. §. Sunt. Qui pet. tut.*
[g] † *Idoneos: leg. 1. §. non solùm. D. h. t. Vel curatores. d. leg. 2. §. quid si curatores.*
[h] † *Vel mortui. d. leg. 2. §. quid si decesserint.* [i] *Modestinus habet* confestim. *leg. 2. §. 1. Qui pet. tut. hoc est, Vbi Prætoris dabitur copia. leg. 2. §. Quid. h. t. leg. 3. Cod. eod.* [k] *Legitima scilicet, de qua hic agitur.* [l] † *Nisi sint minores 25. ann. leg. 2. Cod. si adu. del. Eadem ratione repelluntur & alij successores. l. 10. C. de leg. hered.*

¶ *De vulgò quæsitis.*

7 Licèt autem vulgò [a] quæsitus sit filius filiáve: potest tamen ad bona eius mater, ex Tertylliano Senatusconsulto, admitti [b].

DE SENATVSCONSVLTO [c] Orficiano [d].

TITVLVS IIII.

¶ *Origo, & summa senatusconsulti.*

PER contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur [e] ex Senatusconsulto Orficiano, quod Orficio & Rufo Consulibus effectum est, diui Marci temporibus [f]: & data est tam filio, quàm filię, legitima hereditas, etiam si alieno iuri subiecti sint [g]. & præferuntur consanguineis [h], & adgnatis defunctæ matris.

¶ *De nepote, & nepte.*

1 Sed cùm ex hoc Senatusconsulto nepotes, & neptes ad auiæ successionem legitimo iure non vocarentur: postea hoc constitutionibus Principalibus [i] emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarumq; & nepotes & neptes [k] † vocentur.

[a] *d. leg. 2. in prin. ff. eod. Fac. l. 4. Vnde cog.*
[b] *Fac. l. Spurius. Vnde cog.*
[c] *Hoc S. C. filius succedit matri: & quamuis matri cognatus sit, non adgnatus, matris tamē adgnatis prefertur. I. C.*
[d] *Hic titul. cum præcedenti in Pand. coniunctus est. Paul. lib. 4. Sent. tit. 10.*
[e] *l. 1. ad Tert.*
[f] *Marco & Commodo Imperatoribus. Lampridius in Cōmod. Onuphrius in Fast. Cassiodorus idem narrat in libro de Consulibus.*
[g] *l. Vltim. ad Tertyll.* [h] *Fratribus, scilicet. Theoph.* [i] *Valentiniani, Theodosii & Arcadij. l. Si defunctus & alis. Cod. Th. de legit. hered.* [k] *† Ex Nouell. 118. cap. 1. Vocantur omnes liberi, cuiuscunque sexus, vel gradus.*

¶ *De capitis deminutione.*

2 Sciendum autem est huiusmodi successiones, quæ ex Tertylliano & Orficiano Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione [a] † non perimi [b], propter illam regulam, qua nouæ [c] hereditates legitimæ capitis deminutione [d] non pereunt: sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim Tabularum deferuntur.

¶ *De vulgò quæsitis.*

3 Nouissimè sciendum est etiam illos liberos, qui vulgò quæsiti [e] sunt, ad matris hereditatem ex Senatusconsulto admitti.

¶ *De iure accrescendi inter legitimos heredes.*

4 Si ex pluribus [f] legitimis [g] heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia caussa [h] impediti fuerint, quo minùs adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit [i] † illorum portio: & licèt antè [k] decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

a † *Minima.* b *Fac. Vlp. l. 1. §. Capitis. Ad Tertyll.* c *Qua nouo post leg. 12. tab. iure deferuntur. l. Tutelas. §. 1. De capit. min.* d *Minima, sc. qua iura cognatorum nō pereunt: aliis duabus secus.* e *Fac. l. 1. §. Sed. Ad Tertyll. item ex concubina. l. pen. §. Vlt. Ad Orfic.* f *Ex Mart. l. Si ex pluribus. De suis & leg. Fac. l. 3. 4. 5. de bon. poss. l. 26. §. 1. De cond. & demonst. l. Vnic. §. His ita. Cod. de cad. toll.* g *Intestato succedentibus scilicet.* h *Præter pœnalem, qua fisco defertur hereditas.* i † *Proportione hereditaria. §. in his itaq; §. hæc a. omnia. C. de cad. toll.* k *Vet.* & licèt antè decesserũt quàm adierint. *legendum tamen est,* quàm adcresceret, *vt in l. si ex pluribus. I. C.*

DE SVCCESSIONE cognatorum.

TITVLVS V.

¶ *Tertius*

¶ *Tertius ordo succedentium ab intestato.*

POST suos heredes, eósq; quos inter suos heredes Prætor[a] & constitutiones[b] vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & ij, quos in locum adgnatorum tam suprà dicta Senatusconsulta[c], quàm nostra erexit constitutio[d]) proximos cognatos Prętor vocat.

¶ *Qui vocantur in hoc ordine. De adgnatis capite minutis.*

1 Qua parte naturalis[e] cognatio spectatur. nam adgnati capite deminuti[f], quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim Tabularum, inter legitimos non habentur, sed à Prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis[g] eorum: quos lex Anastasiana[h] cum fratribus integri iuris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, siue sororis, non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione[i] †, quam facile est ex ipsius constitutionis[k] verbis intelligere. Aliis verò adgnatis inferioris

a Emancipatos intelligit. §. Admonendi. De hered. quæ ab intest. Paul. li. 4. Sent. tit. 11.

b Vt eos qui curiis dati sunt. §. 2. ill. titul.

c Tertyllianum & Orficianum.

d Illa ex sorore genitis, adgnatorũ ius tribuit. §. Necnon. De heredit. quæ ab intest. def.

e Fac. l. Non facilè. §. cognationis. De grad. cogn. *f l. Legitimus, Vnde cogn.* *g Imò ex constit. Iustiniani etiam filiis, l. Vlt. C. De legit. hered. I. C.* *h Regnauit anno Christi 492. ab eo secundus imperauit Iustin.* *i † Vt scilicet frater integri iuris duplum acciperet, vt ait hîc Theophil. Sed eam deminutionem sustulit Iustin. in l. Vltim. C. de leg. hered.* *k Non extat. Fac. d. l. Vlt. De legit. hered. & l. 4. De legit. tutor. Cod.*

gradus, licèt capitis deminutionem passi non sunt tamen anteponit eos, & proculdubiò cognatis.

¶ *De coniunctis per fœminas.*

2 Eos etiam qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu [a] †, proximitatis [b] nomine Prætor ad successionem vocat.

¶ *De liberis datis in adoptionem.*

3 Liberi quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

¶ *De vulgò quæsitis.*

4 Vulgò quæsitos [c], nullos habere adgnatos, manifestum est: quum adgnatio à patre sit, cognatio à matre, hi autem nullũ patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis ius, species est adgnationis. Tantùm ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt [d]. Itaque omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

¶ *Ex quoto gradu adgnati, vel cognati succedunt.*

5 Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus, adgnationis quidẽ iure admitti ali-

a † *Gradũ hic accipe pro ordine, vt in §. prox. j. & in l. 1. D. si tab. test. null. ext. & alibi.*

b *Hoc proprio nomine cognatio naturalis significatur: nã in ea sola proximitas spectatur. In suorum, in adgnatorũ ordine, non quis sit proximior, sed quis suus, quis adgnatus, spectatur: ac sæpe fit, vt proximiorẽ suus vel adgnatus excludat, §. Repetitis. §. Vltimo infrà tit. proximo.*

c *Fac. Vlp. d. l. Spurius. Vnde cog.*

d *Vet.* sicut ex matre cognati sunt. *Sensus hic est, eos inter se cognatos esse, sicut ex illis qui per matrẽ coniunguntur, cognati sunt. Adgnati sunt ex patre cognati: Cognati sunt ex matre cognati. I. Cuiac.*

quem-

quem ad hereditatem, etsi decimo gradu sit, siue de lege duodecim Tabularum quæramus, siue de edicto, quo Prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur [a]. Proximitatis verò nomine [b] †, iis solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui vsque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino [c] sobrináque nato natáve [d].

DE [e] GRADIBVS [f] † cognationum [g] †.

TITVLVS VI.

¶ *Continuatio: & cognationis diuisio.*

HOc loco necessarium [h] est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare [i] in primis admonendi sumus, cognationem aliam suprà numerari, aliam infrà, aliam ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorũ: ex trãsuerso fratrum

[a] *d. l. 2. ill. tit. Proximitas verò hic pro cognatione ponitur, vt j. De seruil. cog.*
[b] † *Proximitatis nomine vocãtur cognati. In primo heredum ordine sola suitas spectatur: in tertio sola proximitas: in secundo proximitas, & adgnatio.*
[c] *Ant. Aug. lib. 2. cap. 5. Emend.*
[d] *At cur pronepotes patruelis, atnepotes fratrũ, nepotes maiorũ patruorũ, filios maximorũ patruorũ, filios tritauorũ, qui omnes in septimo gradu sunt, æquè ac sobrinorum filij, Prætor non vocat? An quia vix illis vitam prorogari tam longè contingit? an quia illis nomina nõ suppetebãt, vt sobrino natis? A. Cont.*
[e] *Id est, ordinibus. sic Ouid. 13. Metam. Totidemq; gradus distamus ab illo.*
[f] † *Gradus cognationis dicuntur à similitudine scalarum locorumq; procliuium. l. iurisconsf. 10. §. gradus. D. h. t. Simili ratione gradus officiorum vocat. Cic. lib. 1. de off. & gradus rerũ. lib. 2. de nat. Deor.*
[g] † *Al.* cognationis.
[h] *Multis certè de caussis: primùm ob tutelam: hereditatẽ: bon. poss. testimoniũ, nuptias. l. iurisc. hic.*
[i] *Hic totus tit. ex Caio descriptus est. l. 1. eod.*

sororúmve, & eorum qui quæve ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transuerso numeratur, à [a] secundo [b] †.

a Nam primus gradus nullus est ex transuerso. Theop. Fac. l. Stemmata, hoc tit.

b † Quia parentis persona, per quã transuersalis coniungitur, prior numeratur. l. 10. §. nam quoties D. de gradibus.

¶ *Primus gradus.*

1 Primo gradu est suprà pater, mater: infrà filius, filia.

¶ *Secundus.*

2 Secundo gradu suprà Auus, auia: infrà Nepos neptis: ex transuerso Frater, soror [c].

¶ *Tertius.*

3 Tertio gradu suprà proauus [d] † proauia: infrà pronepos, proneptis: ex transuerso fratris sororísque filius, filia: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατράδελφος [e] appellatur. Auunculus est frater matris, qui Græcè μητράδελφος dicitur. & vterque promiscuè θεῖος [f] appellatur. Amita est patris soror, quæ Græcè πατραδέλφη appellatur. Ma-

c Ecce non collocat fratrem ad dextram, sororem ad sinistrã, vt vulgares Stemmatographi qua res totam de gradibus doctrinam conturbauit. Idcirco sic stemmata describenda videntur, vt vnum tantùm latus habeant transuersum. Ex transuerso frater & soror, *quia scilicet, vt Paulus ait, patris & matris persona per quos coniungitur, prior numeratur, leg. Iurisconsultus D. eod. Alexander. 2. cap. ad sedem 35. q. 5. id reprehendit, quàm rectè ille viderit: nam D. Ambrosium hoc modo gradus numerasse ostendit Contius lib. 2. subsecinarum, cap. 1.*

d † Pro remotiori proauum accipit. Cic. 3. epist. 11. in extr.

e Quidam legunt πατρῶος, & μητρῶος. ex Theophil. & vet.

f Sic vocat Scæuola in l. Cùm quis. 37. §. Codicillis. De leg. 3. Nouell. 118.

tertera

tertera verò, matris ſoror, quæ Græcè μητϱαδέλφη dicitur. & vtraque promiſcuè θεία[a] appellatur.

¶ *Quartus.*

4 Quarto gradu ſuprà abauus, abauia: infrà abnepos, abneptis: ex tranſuerſo fratris, ſororíſque nepos, neptíſve: & conuenienter patruus magnus, amita magna, id eſt, aui[b] frater & ſoror: item auunculus magnus, & matertera magna, id eſt, auiæ frater & ſoror: conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui quæve ex ſororibus, aut fratribus procreātur. Sed quidam[c] rectè conſobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus ſororib. progenerantur[d], quaſi conſororinos: eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & ſorore progenerantur, amitinos[e] propriè dici putant. Amitæ tuæ filij conſobrinum te appellant: tu illos, amitinos.

[a] *Addit Theoph.* vel apud quoſdam τιτθὶς. *& pleraque Vet. confirmant.*

[b] *Fac. l. 1. & Vlt. hoc tit. Vide Sextū Pomp. li.* 11.

[c] *Vt Caius d. l. 1. §. Quarto. & Paulus l. Iuriſconſultus. §. Quarto. hoc tit.*

[d] *Aliàs* procreantur.

[e] *Vide Nonium Marcell. Sext. Pomp. & Paul. lib.* 4. *Sent. tit.* 11.

¶ *Quintus.*

5 Quinto gradu ſuprà atauus, atauia: infrà atnepos, atneptis: ex tranſuerſo fratris ſororíſque pronepos, proneptis: & conuenienter propatruus, proamita, id eſt, proaui frater & ſoror: & proauunculus & promatertera, id eſt, proauiæ frater & ſoror: item fratris patruelis vel ſororis patruelis, conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ fi-

lius, filia: proprius ſobrino, proprius ſobrina [a]. hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

¶ *Sextus.*

6 Sexto [b] gradu ſuprà tritauus, tritauia: infrà trinepos, trineptis: ex tranſuerſo fratris ſororíſque abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, id eſt, abaui frater & ſoror: abauunculus, abmatertera, id eſt, abauiæ frater & ſoror [c]: [item propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia: item proprius ſobrino, ſobrináve filius filia [d]] item conſobrini [e] conſobrinæ, nepos neptis:] item ſobrini ſobrinæ, id eſt, qui quæve ex fratribus, vel ſororibus patruelibus, vel conſobrinis, vel amitinis progenerantur.

¶ *De reliquis gradibus.*

7 Hactenus oſtendiſſe ſufficiat quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palàm eſt intelligere, quemadmodũ vlteriores quoq; gradus numerare debemus: quippe ſemper generata [f] per-

[a] *In quibuſdam manuſcriptis*, propior ſobrinus, propior ſobrina. *& ita receptũ eſt conſobrinorum filios appellari, relatione ad ſobrinos facta, qui ſunt in gradu ſexto: & propriè ſobrini vocantur, l. 3. D. eo. Weſemb.*

[b] *Fac. l. 3. & vlt. eod.*

[c] *Omn. lib. ſcr. his incluſis carent. ipſe etiam Theop. † Sanè ea verba,* propr. ſobr. ſobri. ve. fil. filia, *omnino ſuperfluunt: nam mox perſonæ repetuntur. filius enim propioris ſobrini vel ſobrinæ eſt ſobrinus, & filia propioris ſobrini vel ſobrinæ eſt ſobrina.* [d] *Id eſt, patrui magni, amitæ magnæ, nepos neptis.* [e] *Anton. Auguſt. Emend. 2. lib. cap. 5. Propius ſobrino mihi eſt conſobrini mei filius, & conſobrinæ meæ filia, & patris mei conſobrinus, &c. ait. Sext. Pompon.*

[f] *Vet.* generata quæque. *vnaquaque generatio vel ſucceſſio gradum efficit.*

PACIVS LECTORI.

EIVS descriptionis, quæ continet gradus cognationis, duplex est vsus. quorum alter est, vt proposito aliquo gradu omnes eius gradus personæ inueniri facilè queant: quò & Iustinianus Imp. in suis Institutionib. & Paulus I.C. in l. 10. D. de gradib. & adfinib. videntur respexisse. Alter est, vt proposita aliqua persona, in quo gradu ea sit collocãda, sciamus. Quas ob res descripsi tibi, Lector, duas tabellas, quarũ hæc est posterior. Itaq; si posito gradu personas quæris, ad priorem figuram confuge. Si positis personis gradum scire cupis, hac potius vtere. Quòd si placet, vt huius quoq; vsum tibi cõmonstrem: cùm omnis de gradu quæstio inter duas personas vertatur, alterã personam in tetragono collocabis, alterã enim in aliquo ex orbiculis reperies, hac ratione seruata, vt parentes quęras in orbibus tetragono superioribus, liberos in inferioribus, cæteros cognatos in his qui sunt à latere. Verùm ad latus ne statim ꝓgreditor, sed primùm ad cõmunem propositarum personarum parentem ascendito, mox ab eo descendito ad trãsuersalem, nunquam de ea semita deflectens, quam rectę lineæ sub circulis ductæ demõstrant. Orbe inuẽto, numeri, quibus gradus significãtur, apparent: ex quibus superiores sunt ex Iure Pontificio desumti, inferiores ex Iure ciuili. Ac ne quid hac in re desideres, quoniam regulam ciuilem suprà tradidi, nunc regulas Pontificias afferam ex c. ad sedem. & c. parentelæ. 35. q. 5. & c. vlti. de consanguin. quæ quidem sunt tres.

1. In linea ascẽdentium & descendentium: Quot sunt personæ, vna dempta, tot sunt gradus.

2. In linea transuersa æquali: quot gradibus alter distat à communi stipite, totidem vtriq; distant inter se.

3. In linea transuersa inæquali: quo gradu distat remotior à stipite, eo gradu distant inter se.

In linea transuersa æquali dicũtur esse, qui è regione tetragoni collocãtur: reliqui transuersales sunt in linea inæquali. Cæterùm (vt mihi videtur) hìc abutimur lineæ verbo: siquidem à tetragono ad orbes transuersales nullæ lineæ ἀμέσως ducuntur.

VI. Tritauus, Tritauia. 6.			
V. Atauus, Atauia. 5.			
III. Abauus, Abauia. 4.	V. Abpatruus, Abamita. Abauuncul. Abmatert. 6.		
III. Proauus, Proauia. 3.	IV. Propatruus, Proamita. Proauũcul. Promatert. 5.		
II. Auus, Auia. 2.	III. Patruus, Amita, Auunculus, Mater. mag. 4.	IV. Horum Filius, Filia. 6.	
I. Pater, Mater. 1.	II. Patruus, Amita. Auunculus, Matertera. 3.	III. Propior Sobrino, Sobrinave. 5.	
IS EAVE, DE CVIVS COGNATIONE QVAERITVR.	I. Frater, Soror. 2.	II. Cõsobrinus, Consobrina 4.	III. Sobrinus, Sobrina. 6.
I. Filius, Filia. 1.	II. Horum Filius, Filia. 3.	III. Horum Filius, Filia. 5.	
II. Nepos, Neptis. 2.	III. Horum Nepos, Neptis. 4.	IV. Horum Nepos, Neptis. 6.	
III. Pronepos, Proneptis. 3.	IV. Horum Pronepos, Proneptis. 5.		
IIII. Abnepos, Abneptis. 4.	V. Horum Abnepos, Abneptis. 6.		
V. Atnepos, Atneptis. 5.			
VI. Trinepos, Trineptis. 6.			

IVL. PACIVS IVRIS STVDIOSIS.

Quoniam graduum deſcriptio Iuſtinianea perijt ſuperiorum temporum iniuria: nulla verò exſtat, (aut ego vehementer fallor) quæ multum conferat ad verba Inſtitutionum intelligenda, & perſonas in ſingulis gradibus enumerandas: è re veſtra me facturum putaui, ſi deſcriptionem hanc ita reſtituerem, vt eam poſſitis cum verbis Inſtitutionum conferre, ex eaq́; facilè intelligere, quæ perſonæ ſint in ſingulis gradibus collocãdæ. An aſſecutus ſim, quod volui, non eſt meum dicere. Quod ad regulam inueniendorũ & diſtinguendorum graduum attinet, vna eſt Iure ciuili, ex ipſius rei natura depromta. Quot ſunt generationes, tot ſunt gradus: quippe generatio eſt cauſſa cognationis, & efficit gradus. §. hactenus. ſuprà. h. t. l. Iuriſcõſultus. 10. §. nam quoties. ff. eo. 8. Ethic. ad Nicom. 12. Generationes in noſtra deſcriptione à lineis repræſentantur. Itaq́; qui numerabit lineas, is generationes atq́; adeo gradus numerabit. Sed, vt omnia vno intuitu complectamini, appoſui numeros è regione, quibus ſinguli gradus ſignificantur.

STEMMATA COGNATIONVM.

Gradus.	Liberi.	IS EAVE, DE CVIVS COGNATIONE QVAERITVR. Parentes.	TRANSVERSALES.				
1	filius, filia.	pater, mater.					
2	nepos, neptis,	auus, auia.	frater, ſoror.				
3	pronepos, proneptis.	proauus, proauia.	patruus, amita. auunculus, matertera.	fratris ſororiſve filius, filia.			
4	abnepos, abneptis.	abauus, abauia.	patruus ma. amita mag. auunc. mag. matert. ma.	conſobrinus conſobrina	fratris ſororiſve nepos, neptis.		
5	atnepos, atneptis.	atauus, atauia.	propatruus, proamita. proauũculus promatert.	propior ſobrino, propior ſobrina.	conſobrini conſobrinæve filius, filia.	fratris ſororiſve pronepos, proneptis.	
6	trinepos, trineptis.	tritauus, tritauia.	abpatruus, abamita. abauũculus, abmatertera	propatrui, proamitæ. proauunculi promaterteræ filius, a.	ſobrinus, ſobrina.	conſobrini conſobrinæve nepos, neptis.	fratris ſororiſve abnepos abneptis

TRANSVERSALES.

Huic graduum deſcriptioni, ac ſequenti locus eſt pag. 231.

persona gradum adiicit: vt longè facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quàm propria cognationis appellatione quẽquam denotare.

¶ *De gradibus adgnationis.*

8 Adgnationis [a] quoque gradus eodem modo numerantur.

¶ *De graduum descriptione.*

9 Sed cùm magis veritas oculata [b] fide, quàm per aures animis hominum insigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro scribi [c]: quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE [d] SERVILI cognatione [e].

TITVLVS VII.

¶ *De seruili cognatione.*

ILLVD certum est, ad seruiles cognationes illam partẽ edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio permittitur, non pertinere. nam nec vlla antiqua lege [f] talis

[a] Vt sex cognationis gradus numerantur, ita adgnationis gradus, qui penè in infinitum extenduntur. I.C.

[b] Sic Horat. in Arte poet. Segnius irritãt animos demissa per aurem, &c. Ratio est apud Aristot. πϑὶ αἰσϑήσεως.

[c] Hæc ordinũ cognationis descriptio periit, vt pleraq; Romanæ Iurisprudentiæ alia temporũ iniuria.

[d] In quibusdã Veter. & apud Theophil. non est hic nouus tit. Harmen. quoq; lib. 2. iuris ἐπιτεμῶν. citans titulum huius libri de emp. & vend. ait esse vigesimum tertium, qui sanè alioqui vigesimus quartus esset.

[e] Hæ sunt quæ ex seruitute ducunt originem, quarum vsus aut vis aliqua t m demum esse potest, cùm dissoluta est seruitus ex l. 33. De reg. iur.

[f] l. Quod attinet. De reg. iur. Fac. l. 1. §. 1. Vnde cog. l. Iurisconsf. §. Nomen. in fin. & l. vlt. De gradibus cog.

cognatio computabatur[a] †. Sed nostra constitutione[b], quam pro iure patronatus fecimus (quod ius vsq; ad nostra tẽpora satis obscurum, atque nube plenum, & vndiq; confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili constitutus consortio[c], liberum[d] vel liberos habuerit, siue ex libera siue ex seruilis conditionis muliere: vel contrà, serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunq; sexus: & ad libertatem his peruenientibus[e], ij, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint: vel, dum mulieres liberæ erant, ipsi[f] in seruitute eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solùm in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius[g] successionem mutuam vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: siue soli inueniãtur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt, siue vnà cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt: [siue ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex aliis nuptiis: ad

a † *In successionibus, secus in nuptiis. §. illud certũ. S. de nupt.*
b *Desideratur hæc constitutio.*
c *Imperat. Constantinus vocat cõtuberniũ, quod scilicet, seruorũ est. l. Cum ancillis. C. De incest. nupt.*
d *Satis erat dicere,* liberos habuerit: *nam & liberos habere dicitur qui vnũ habet. leg. Non est. 148. De verb. signif.* † *Eadẽ ratione hîc ait* liberum vel liberos, *qua in §. sed nostra, vers. cùm verò, infrà titul. prox. ait* siue vnum siue plures: *nempe respiciens ad leg. Papiam, qua considerabatur numerus liberorum liberti. § postea infrà eod. Porrò liberum pro filio & apud Quintilianum, & apud Paulum, Caiúmque se reperisse ait Laur. Val. 3. eleg. 8.*
e *Patre vel matre scilicet.* f *Nimirum parentes.* g *Vide hîc Theophil.*

similitu-

similitudinem[a] eorum] qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

¶ *Collatio ordinum, & graduum.*

1 Repetitis itaque omnibus, quæ iam tradidimus, apparet, non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari[b]: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse[c]. Cùm enim prima caussa sit suorum heredum, & eorum, quos inter[d] suos heredes enumerauimus: apparet pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem esse quàm fratrem, aut patrem, matrémque defuncti[e]: cùm alioqui pater quidem & mater (vt suprà[f] † quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quòd vel emancipatus, vel ex emancipato, aut fœmineo sexu[g]

[a] *Hæc deprauata sunt. Cuiac. legit,* siue ex eodem patre, vel eadem matre, siue ex aliis qualicunque copulatione nati sint, ad similitudinem *&c. Nam aliæ nuptiæ non sunt, cum priores nullæ fuerunt. Rursus si ex nuptiis sunt quidam, naturales cum eis concurrere non possunt. tum verò si sunt ex nuptiis, cur adiecit* ad similitudinem, *& quæ sequuntur? Hunc locum valde obscurum illustrat Theophilus.* † *Legendum est*, siue ex aliis: ad similitudinem, *&c. vt optimè & legit, & interpretatur Theoph. cuius verba hæc sunt:* εἴτε ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς εἰς φῶς προῆλθον οἱ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν γονέων τεχθέντες, εἴτε ἐκ διαφόρων, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα κρατείτω ἐπ' αὐτοῖς πρὸς μίμησιν τῶν ἐξ ἐννόμων τεχθέντων γάμων. *Addit etiam doctiss. Cuiac.* qualicunque copulatione. *sed nati ex nefario & damnato coitu succedere nequeunt.*

[b] *Fac. l. 7. C. De legit. hered.* [c] *l. 9. Cod. De leg. her.* [d] *Vet. Codex.* Quosque inter suos heredes iam enumerauimus. *I.C.* [e] *Quandiu enim ex linea descendentium aliquis superest, excluduntur ascendentes, & collaterales. leg.* 1. *&* 2. *ff. De suis & legit.* Wesemb. [f] † §. 1. *& seqq. suprà tit.* 1. [g] *Al.* genere. *Theophil.* θηλυγονίας.

propagatus est. Amotis quoque suis heredibus, & quos [a] inter suos heredes vocari diximus, adgnatus, qui integrum ius habet adgnationis [b], etiam si longissimo gradu sit, plerunq; [c] potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos, vel pronepos auunculo, vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet: aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum heredum, quique inter suos heredes sunt, neque adgnationis iure aliquis præferri debeat, secundum ea quæ tradidimus [d] †: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum, vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus adgnatis.

DE SVCCESSIONE libertorum.

TITVLVS VIII.

¶ *Qui succedunt. De lege xij. tab.*

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim [f] itaque licebat liberto patronum suum impunè testamento præterire: nam ita demum lex duodecim Tabularum [g] ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo

[a] *Vet.* Quosque.
[b] *Veluti qui emãcipatus nõ est.* ∫. *De success. cogn.*
[c] *Hoc verbo excipit Iustin. fratrẽ & sororẽ.* J. *h. tit.* §. 1. *De success. cogn.* ∫. *Fac. l.* 4. *De leg. tuto. l. vlt. De legit. here. Vide hic Theophilum.*
[d] † ∫. *de success. cogn. p.*
[e] *Capitur paßiuè, qua ipsi liberto succeditur. Vide Vlp. in frag. tit.* 27. 28. & 29.
[f] *Lege sc.* 12. *Tabul. Vti quisque legaßit, ita rei suæ ius esto.*
[g] *Fac. Vlp. l.* 3. *De suis & leg. Vide Alexand. Neapol. Genia. dier. lib.* 3. *cap.* 20.

suo [a] † nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus [b] liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela [c]. si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse.

¶ *De iure prætorio.*

1 Qua de caussa postea Prætoris edicto [d] hæc iuris iniquitas emendata est. siue enim faciebat testamentum libertus [e]: iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam bonorum [f] suorum relinqueret [g] †: & si aut nihil, aut minus parte dimidia [h] reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum [i] possessio [k] †. Siue intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptiuo [l]: dabatur æquè patrono contra hunc suum heredem partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant, ad excludendum patronum, naturales liberi: non solùm quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modò

a †*Non vocauit lex xij. adgnatos liberti post suos heredes, quia libertus nullos habet adgnatos.*

b *Legitimo matrimonio natis, quos hîc adoptiua opponit.*

c *Id est, patronus iure conqueri nõ poterat.* φορητὸν ἦν, *ferendũ erat, neque indignum erat patronum naturæ cedere. Theophil.*

d *Fac. leg. 1. De bon. libert.*

e *Vlpian. in frag. tit. 27.*

f *Nõ tamen eorum, quæ in castris quæsierat, à quibus expellebatur omnino patronus. leg. 3. §. Patronus de bon. lib.*

g † *Quouis titulo. l. 3. §. si debita. D. de bon. libert.*

h *l. 3. §. toties. ff. de bon. libert.*

i *l. 1. ff. de bon. lib. Vlp. Instit. cap. 9.*

k † *Contra tab. l. 3. p. D. de bon. libert. l. 4. p. D. de bon. poss. con. tab.*

l *Secus si naturali, vt mox sequitur.*

ex aliqua parte scripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto Prætorio petierant. nam exheredati, nullo modo repellebant patronum.

¶ *De lege Papia.*

2 Postea[a] verò lege Papia[b] adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores[c] libertos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius, qui sestertium[d] centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat (siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat) virilis pars patrono deberetur. Itaque cùm vnum quidem filium filiámve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio filiáve intestatus[e] decessisset: cùm verò duos duásve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur. patronus.

¶ *De constitutione Iustiniani.*

3 Sed nostra constitutio[f] (quam pro omni natione[g] †, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus) ita huiusmodi caussam definiuit: vt, si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus[h] centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam in-

[a] *Ant. Aug. Emend. lib.* 2. *cap.* 7.

[b] *Cuius erãt multa capita: Ne sexagenarius vxorem: Ne Senator libertinã duceret: De caducis: De patroni iure in bonis liberti.*

[c] *Locupletiores erant lege Papia, quia H-S-* 100. *milliũ rẽ habebãt. Fac. l.* 26. *de bon. lib.*

[d] *Plin. lib.* 33. *c.* 3. *Gell. li.* 20. *cap.* 1. *id est, centum aureorum ferret.*

[e] *Quidã legunt* testatus, *quibus adstipulatur Theoph.*

[f] *Desideratur hæc constitutio. Meminit Iust. Nouell.* 1.

[g] † *Al.* notione.

[h] Mille *reponendum confirmat. Hotom.*

terpreta-

terpretati sumus, vt pro mille [a] sestertiis vnus aureus [b] computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamẽ testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius, quod erat ex lege duodecim Tabularum integrum reseruauit. Cùm verò maiores centenariis [c] sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures cuiuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis [d] vnà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos, patronásq; vocauimus. si verò testamentum quidem fecerint. patronos autẽ aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita quòd [e] † non possint argui inofficiosa [f] eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (vt antea) sed tertiam partem bonorum liberi consequantur: vel quod deest eis, ex constitutione nostra repleatur, siquando minus

[a] Centum *legit Hotom. & ait transposita esse. Centũ enim sestertij aureũ valent: quare centum millia eorũ, mille aureos conficiũt.* Wes. † *Immo aureus temporibus Iustiniani valebat sestertios. 66. neq; enim. 48. aurei vt olim, sed 72. conficiebãt librã. quare placet mihi vulgata lectio: quia nõ simpliciter interpretatur Imperator legẽ Papiã, sed eam emendat.*

[b] *Quo sensu accipiatur hîc aureus, Alciat. lib. 3. Dispun. cap. 9.* [c] *Centenarius libertus censebatur, qui Iustiniani tẽpore* 100. *aureos in bonis haberet.* [d] *Hoc verbum non agnoscit vetus exemplar Ranconeti.* [e] † *Al.* ita vt. [f] *Qua in re patronus cum filio conuenit, cui si quid testamento fuerit relictum, cessat inofficiosi querela l. Omnimodo. Cod. De inoffic. testam.*

tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, vt nec liberis liberti, libertæve ex ea parte legata, vel fideicommissa[a] † præstentur[b], sed ad coheredes eorum hoc onus redundet. Multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem Iuris perspeximus: vt tam patroni, patronæque, quàm liberi[c] † eorum[d], necnon qui ex transuerso latere veniunt vsque ad quintum[e] † gradum, ad successionem libertorum, libertarúmve vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est. Et, si eiusdem patroni, vel patronæ, vel duorum duarumque pluriúmve liberi sint: qui proximior est, ad liberti, vel libertæ vocetur successionem: & in capita[f], non in stirpes diuidatur successio: eodem modo, & in iis qui ex transuerso latere veniunt, seruando. Penè[g] enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus.

a † Quæ certis personis præstantur ab his qui petunt bon. possessionẽ contra tab. l.1.D. de legat.præstan. quod onus olim etiam patrono incumbebat. l.4.D. de condit. & demonst.

b Per ipsum scilicet patronum. qui si suũ repudiaret triẽtem, certè ab eo præstarentur cui is triens accresceret. l. Cùm patronus. De leg. 2. Mynsing.

c † Quanuis parentibus non successerint. l.47.p. de bon.libert.

¶ *Quibus libertinis succeditur.*

4 Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec sint alij liberti, simul &

d Fac.l.Quæritur.38.De bon.libert.& l.Patron. l.17.eod. e † Hæc verba ad transuersales tantùm, non etiam ad liberos pertinere puto. fac.leg. liberorum. D. de verb.signific. f Vlp.in frag.tit.27. g Cur hæc vocula (quemadmodum illa σχεδὸν in Nouell.constit.1.) adiecta sit, docet Theoph.hic. Vide eam Nouell.1. & §.Cumq; antea.de bon.poss.]

Dediti-

Dedititiis [a], & Latinis sublatis: cùm Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licèt vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam, atque libertatem amittebant: & quasi seruorum, ita bona eorum, iure quodammodo [b] peculij, ex lege [c] Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea verò Senatusconsulto Largiano [d] cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorũ præponerentur. Quib. etiã superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito vel ignorante patrono, ad ciuitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinũ verò morientem. Sed nostra constitutione [e] propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & Senatusconsultum Largianum, & edictum diui Traiani, in perpetuum deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adiectionibus [f] † ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

[a] *leg.* 1. *Cod. De dedit. li. & Cod. De Lat. lib. tol.*

[b] *Neque enim viuorum libertinorum fuerat vllũ peculium, quum liberi vixissent. l. vlt. in fin. C. de inoffic. test. Myns.*

[c] *Et non ex Iure hereditatis, ait Theoph.*

[d] *Hoc S.C. reiectũ esse, tanquã inutile testis est Iust. No.* 78.

[e] *l. vnic. C. De Lat. lib. toll.*

[f] † *Plus est habere ius ciuiũ Rom. quàm Latinorũ. Iustinianus igitur modis, quibus hoc ius acquirebatur, adiecit, vt illud ius acquireretur. Malè hanc vocem interpretatur. Alc. lib.* 1. παρερ. *cap.* 16.

DE ASSIGNATIONE libertorum[a].

TITVLVS IX.

¶ *An assignari possit, & quis sit assignationis effectus.*

IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus censuisse Senatum[b], vt quanuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant, tamen licere parēti[c] †, vni ex liberis adsignare libertum: vt post mortem eius, solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla adsignatione interueniente, pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant, sed ita demum pristinum ius recipiant[d], si is cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis.

¶ *De sexu assignati, & de sexu, graduque eius, cui assignatur.*

1 Nec tantùm libertum, sed etiam libertam: & non tantùm filio, nepotíve, sed etiam filiæ, neptíve adsignare permittitur.

¶ *De liberis in potestate, vel emancipatis.*

2 Datur autem hæc adsignandi facultas ei qui duos pluresve liberos in potestate habebit: vt eis, quos in potestate habet[e], adsignare libertum libertámve liceat. Vnde quærebatur, si eum cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed

a *Repete ex l.1. & seq. ff. eod. Modestin. in leg. Adsignare. 107. De verb. signif.* Adsignare libertū *esse ait, testificari, cuius, ex liberis libertum eū esse voluit, vt scilicet eius sit peculiaris & proprius.*

b *Theophil. Factum esse S.C. quo cautū fuit, &c.*

c †*Qui manumisit. l. li. 8. D. h. t.*

d *l. 1. in fin. hic.*

e *Non autē emācipatis: quibus non potest assignari. Theophil. Obstat leg. 9. ff. eod. Sed eam hic explicat Cuiac.*

Sed placuit euanescere: quod & Iuliano, & aliis plerisque visum est.

¶ *Quibus modis, aut verbis assignatio fit. & de senatusconsulto.*

3 Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamento. sed etiam quibuscunque[a] verbis, patronis hoc permittitur facere, ex ipso S.C. quod Claudianis[b] temporibus factũ est, Sabellio[c] Rufo, Asterio Scapula Consulibus.

[a] *Vel nutu, vel Codicillis. l. 1. §. adsignare. Vel purè, vel sub conditione, epistola, chirographo. l. Adsignare. hoc tit.*

[b] *Claudio imperante.*

[c] *Alij* Sabellio, *alij* Velleo. *scribendũ ait Cuia.* Suillio Ruffo. *Plin. li. 7. cap. 5. vel* Suelleo, *vt in P. Flor. scriptũ oportuit, &* Ostello *seu* Ostorio Scapula, *cuius meminit Tacit. li. 16. & in Agricol. vide Anto. Aug. Emend. li. 3. cap. 7.*

DE BONORVM possessionibus[d].

TITVLVS X.

¶ *Cur introductæ sint bonorum possessiones: & quis sit earum effectus.*

IVs bonorum possessionis introductum est à Prætore, emendandi[e] veteris iuris gratia. Nec solùm in intestatorum hereditatibus vetus ius eo modo Prætor emendauit, sicut suprà dictum est, sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus[f] posthumus heres fuerit institutus:

[d] *Vlp. in frag. tit. 28. Et secundum genus est acquirendi per vniuersitatẽ. §. vlt. s̃. per quas perso. no. acqu.* [e] *Adde,* vel potiùs supplendi, *vt in §. Media. s̃. de leg. adgn. suc. Prætor* Ius vetus *emendat. l. Ius ciuile. De Iust. & Iur l. 6. §. 1. De bo. poss. Duar. 2. Disp. cap. 38. Qui supplet etiam emendat.* [f] *Id Gallo Aquilio tribuunt alij. l. Gallus. De lib. & post. Iustiniano Tribonianus hic. Alienus autem posthumus est, qui natus inter suos, heres testatoris futurus non est. §. Posthumo. De legat. s̃.*

quamuis hereditatem Iure ciuili [a] adire non poterat, cùm institutio non valebat: honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur: videlicet cùm à Prætore adiuuabatur. sed & is à nostra constitutione [b] hodie rectè heres instituitur, quasi & Iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen, neq; emendandi, neque impugnandi veteris iuris, sed magis confirmandi gratia, Prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque qui rectè testamento facto, heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorũ póssessionem. Itẽ ab intestato suos heredes, & adgnatos ad bonorũ possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas Iure ciuili. Quos autem solus vocat Prætor ad hereditatem, heredes quidem ipso iure [e] non fiunt: nam Prętor [d] heredem facere non potest: per legem [e] enim tantùm, vel similem Iuris [f] constitutionem heredes fiunt, veluti per Senatuscõsulta [g], & constitutiones principales [h]. sed cùm eis Prætor dat bonorum possessionem, loco heredum [i] † constituuntur, & vocantur bonorum possessóres. Adhuc autem & alios complures gradus [k] Prętor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, nequis

[a] *l.12.Tabul. Theoph. alij pro responsis prudentum accipiunt.*
[b] *Hæc intercidit. Fac. §. Posthumus. De leg. 3.*
[c] *Prætorio scilicet, non autem directò, licèt idẽ, quod heredes cõsequãtur.*
[d] *Est enim veluti iuris ciuilis custos, & dispẽsator. Fac. l. Qui vsumfructum. Si vsusfru. pet. leg. Debitor. ad Trebell.*
[e] *Veluti leg. 12. Tab.*
[f] *Vet.* similem legis.
[g] *Vt Tertyll. & Orfic.*
[h] *Vt Imperatoris constitutio, quæ sororis filium in numerum legitimorum retulit. leg. Vltim. C. De suis & legitimis.*
[i] *† Quandoq; appellatione heredum continentur. leg. 19. §. Si patronus. D. de cond. & demonst.*
[k] *Præter*, Vnde liberi, Vnde legitimi, Vnde cogn. *De quibus suprà.*

sine

fine successore[a] moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legē duodecim Tabularum ius percipiendarū hereditatum, Prætor ex bono[b] & æquo dilatauit.

¶ *De speciebus ordinariis. Ius vetus.*

1 Sunt autem bonorū possessiones, ex testamento quidē hę: Prima[c], quæ præteritis liberis[d] † datur, vocaturq; *Contra tabulas*. Secunda[e], quā omnib. iure scriptis[f] † heredib. Prætor pollicetur, ideoq; vocatur *Secundum tabulas* [testamenti.] Et cùm de testatis priùs locutus est, ad intestatos transitū fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis[g], qui ex edicto Prætoris inter suos heredes cōnumerantur, dat bonorū possessionem, quę vocatur *Vnde liberi*. Secundò, legitimis heredibus. Tertiò, decē personis[h], quas extraneo manumissori præferebat. sunt autem decem personæ[i] hæ: pater, mater: auus, auia, tam paterni quàm materni: item filius, filia: nepos, neptis, tam ex filio quàm ex filia: frater, sorórve, consanguinei[k], vel vterini. Quartò[l], cognatis proximis. Quintò, *Tanquam ex familia.*[m] Sextò,

a *Quæ caussa fuit introductæ bo. poss. Theop. leg. Et quia. De interro. act. l. 1. De success. edict. Nouell. 7.*

b *l. 6. §. 1. De bon. poss.*

c *l. 1. Quis ord. in bon. poss. l. 2. De libert. l. 12. De Carb. edict.*

d † *Patronis quoq;. §. qua de caussa. suprà de success. libert. & parentibus datur bonorū possessio cōtra tabulas. leg. 1. D. si à par. quis manum.*

e *l. 1. Vnde legit.* f † *Ex testamento nuncupatiuo vtilis bon. possessio accommodatur. l. 2. C. de bon. poss. sec. tab.* g *Vt emancipatis iure ciuili incognitis. §. Admonendi. De hered. quæ ab intest. def.* h *l. 1. De suis & legit.* i *Totidem etiam talesque personæ ex edicto Prætoris fisco præferuntur in specie. l. 1. C. De secund. nup. I. C.* k *Vet.* siue consanguinei, siue vterini. l *l. 1. Vnde cogn.* m *Sic legit Theoph. Cuiac.* tum quem ex familia, *ex l. 1. Vnde leg. Alij* eum quem, *Alij* tum qui. *Vlp. in frag. titul. 29. Alc.* παρ. *1. cap. 12. Ant. Aug. lib. 3 cap. 3.*

patrono, patronæque, liberísque eorum, & parentibus. Septimò, viro[a] & vxori. Octauò[b], cognatis manumissoris.

¶ *Ius nouum.*

2 Sed eas quidem Prætoria introduxit iurisdictio[c]: à nobis tamē nihil incuriosum[d] prætermissum est: sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, *Contra tabulas* quidem, & *secundum tabulas* bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: necnō ab intestato, *Vnde liberi, & Vnde legitimi*, bonorum possessiones. Quæ autem in Prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est, *Vnde decem personæ*: eā pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo[e] manumissori: nostra constitutio[f], quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemq́; manumissoribus[g], contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta bonorū possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradū eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Quumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, *Tanquam ex familia*, & octauo, *Vnde patroni, patronæque, liberi, & parentes*

a *l.1. Vnde Vir & Vxor. l.1. Cod. eod.*

b *§. pen. De successi. libert. Vlp. in fragm. tit. 1. & 28.*

c *Accipe pro Prætoris edicto, qui ius reddebat.*

d *Id est, incorrectum.*

e *Hoc est ei, qui filiū nō contracta fiducia emācipasset. V. Mynſ.*

f *Extat leg. vlt. Cod. de emanc. lib.*

g *Innuit Imp. sublatas esse priscas illas in emancipandis lib. imagines venditionū, & fiduciarij patris. G.*

parentes eorum: vtranque per constitutionem [a] nostram, quam de Iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuerimus, quas vsque ad quintum [b] gradum tantummodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: sufficit eis tam *Contra tabulas* bonorum possessio, quàm *Vnde legitimi, & vnde cognati*: ex quib. possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta [c] †. Aliam [d] verò bonorum possessionem, quæ *Vnde vir & vxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoque veteri bonorum possessione, quæ erat *Vnde cognati manumissoris* [e], propter caussas enumeratas meritò sublata: vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ [f] permaneāt, suo vigore pollentes.

a *Huius etiam meminit in §. Sed nostra. suprà de success. libert. ea hodie desideratur.*

b *Nam ex transuerso cōiuncti patrono, siue adgnati, siue cognati, non vltra quintū gradum ad successionem libertorū admittuntur. Myns.*

c † *Al.* resoluto.

d *Prætoria bon. possess.* Vnde vir, & vxor, *æquitatem probat, & rationem Iust.*

e *Hæc potest appellari bonorum poss. ex lege: Sicut condictio ex leg. Cont.*

¶ *Species extraordinaria.*

3 Septima eas sequuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt [g]. Nouissimè enim permittitur [h] † edicto iis etiam bo-

f *Ordinarias vocat, quod ordine deferantur. leg. 1. Quis ord. in bon. possess. seruet.* g *leg. vnic. ff. Vt ex legibus vel Senatuscons. bonor. possess. det. leg. 3. Vnde legit.*

h † *Al.* promittitur.

norum possessio, quibus vt detur[a] †, lege[b], vel Senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis quæ ex testamento sunt, Prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exigit) accommodauit, scilicet iis, qui ex legibus, Senatusconsultis, constitutionibúsve Principũ, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

De petenda bonorum possessione. De tempore.

4 Quum igitur plures species successionum Prætor introduxisset, eásque per ordinem disposuisset, & in vnaquaque specie successionis sæpe plures extẽt dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur[c], sed haberent, quos conuenirent, & ne facilè in possessionem[d] bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaq; & parentibus[e] † tam naturalibus quàm adoptiuis, in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris autem [adgnatis, vel cognatis[f] †,] centũ dierum dedit.

[a] *† Bonorum sc. possessio, non hereditas. l. Vn. D. Vt ex legib. sen. Ve cons. bon. poss. de.*
[b] *Vlp. d. leg. Vni. Vt ex legibus Vel Senatusc.*
[c] *Ideo à Prætore introductum est. Ed. Successorium: in defuncti sc. fauorẽ: cuius successorem habere interest. l. Et quia. De interro. act. tũ eorum, qui ex ordine longiori ad successionẽ Vocãtur ordine suo: denique in creditorũ gratiam.*
[d] *Hic significat bonorũ detentionẽ siue κατοχὴν. Cic. pro Quint.*
[e] *† Siue suo nomine parentibus, siue eorum, per quos acquirunt. l. 1. §. vlt. D. de suc. ed.*
[f] † Vel extraneis, *addit Theophil.*

De

¶ De iure accrescendi, & successorio edicto.

5 Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis adcrescit[a], vel, si nullus sit, deinceps cæteris[b] † bonorum possessionem perinde ex successorio[c] edicto pollicetur: ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit: non, quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cęteri ex eodem edicto admittuntur.

¶ Explicatio dicti temporis.

6 In petenda[d] autem bonorum possessione dies vtiles[e] singuli considerantur.

¶ Quomodo peti debet.

7 Sed bene anteriores Principes[f] & huic caussæ prouiderunt, ne quis pro petenda[g] bonorum possessione curet[h] †: sed quocunque modo admittentis eam iudicium[i] (intra statuta tamen tempora) ostenderit[k], plenum habeat earum[l] beneficium.

a Vid. Duar. De iur. adcres. cap. 20. & cap. 18. lib. 2.

b † Inter cæteros ipse quoque qui exclusus est, admittitur. d. leg. 1. §. sed videndũ. de suc. ed.

c Quale illud sit, disces ex §. Placebat. De leg. adgn. succ.

d Fac. l. vlt. Cod. qui admit. ad bon. possess.

e Dies vtiles sunt, quibus sciuerit sibi delatã esse bon. possessione, quibusq; eam à Prætore petere potuerit. his opponuntur dies continui. Dies autem quibus aut nescinerit, aut petere nõ potuerit, illi non cedunt. l. Vtile. Quis ordo in bon. possess. f *Constantius. l. vlt. C. Qui admitti.* g *Adeundus enim erat Prætor in petenda. bon. possess.* h *† id est, Solicitus sit. nam olim solemni petitione opus erat. l. 1. C. commun. de success.* i *Aliàs* indicium, *id est, voluntatis argumentum. leg. 1. C. Theod. de cretione.* k *Id est, declarauerit.* l *Quidam legunt,* eorum, *Principum scilicet.*

DE ACQVISITIONE per adrogationem.

TITVLVS XI.

¶ *Continuatio, & origo.*

EST & alterius generis [b] per vniuersitatem successio: quæ neque lege duodecim Tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu [c] receptum est, introducta est.

¶ *Quæ hoc modo acquiruntur. Ius vetus.*

1 Ecce enim, cùm paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res eius [d] corporales, & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure [e] acquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum [f] obligationes, & ius adgnationis. vsus etenim & vsusfructus, licèt his antea connumerabantur: attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio [g].

¶ *Ius nouum.*

2 Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo v-

a Tertium genus acquirendi dominij per vniuersitatem. §. vlt. suprà per quas person. no. acq.

b Prius enim de hereditate, deinde bon. poss. quæ ex testamento, vel ab intestato deferűtur, egit.

c Moribus, consuetudine, & non scripto iure Theoph.

d Atque etiam eius filij. §. Illud. De adopt.

e Vt nihil omnino remaneret penes adrogatum. Vide l. 15. De adop. l. 2. §. 2. De bon. poss. sec. tabu..

f Officialium non fabrilium. Operæ, ait Paul. sunt diurnum officium. l. 1. De op. libert. locus est difficilis. eum se mox Theophilus explicaturum pollicetur: non explicat tamen. Vide D. Cuiac.

g Extat l. pen. §. vlt. Cod. De vsufruct.

susfru-

susfructus, tam naturalib. parentibus[a], quàm adoptiuis, per filiosfamiliarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus [b] filiis obueniunt, dominio eis integro seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorē pertransit: nisi supersint aliæ personæ[c], quæ ex constitutione [d] nostra patrem in iis, quæ acquiri non possunt, antecedant.

¶ *Effectus huius acquisitionis.*

3 Sed ex diuerso pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionē dedit, ipso quidem iure[e] adrogator non tenetur[f] †, sed nomine filij conuenitur: &, si noluerit eum defendere, permittitur creditorib.[g] per cōpetentes nostros magistratus bona, quę eius cū vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri nō subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

DE EO,[h] † CVI LIBERTATIS caussa bona[i] addicuntur[k].

TITVLVS XII.

[a] *Vet.* patribus.

[b] *Extrinsecus paratur nobis, qua labore nostro acquiruntur, vt peculiū cast. vel quasi, nō ex eius substātia, in cuius potestate sumus.*

[c] *Veluti liberi, aut fratres. l. vlt. C. Commu. de success.*

[d] *Ipsis scilicet parentibus. Intelligunt hic leg. vlt. C. Cōm. de success. Baro verò Græcā constitutionē deperditā, indicio cuiusdā glossæ manuscriptæ. Ferretus intelligit l. vlt. C. de test. man.*

[e] *Ecce, ipsum ius dicit Prætoriū.*

[f] †*Quia nō habuit in potestate, tēpore cōtractus. alioquin teneretur de peculio. l. in arrogatorē. 42. D. de pecu.*

[g] *Nimirū adrogati: quod ideo constitutū est, ne in creditoris fraudē fiat adrogatio.*

[h] †*Hic assimilatur. bon. possessori. l. 4. §. ua. D. de fid. libert.*

[i] *Bona addici dicuntur, vt, cui heres nō extat, eius bona cuiuis, qui se æs alienū soluturū caueat, libertatū conseruandarū caussa, attribuantur: vt etiā seruorū manumittendorū, si consentiant, patronus efficiatur: quòd si fiscus vacantē hereditatē occupet, præstet libertates: quod ius à D. Marco traditur. l. 6. & vlt. C. de test. man. l. 2. ff. De fideic. libert.*

[k] *Quarta species acquisitionis per vniuersitatem. §. vlt. s. per quas pers. no. acquir.*

¶ *Continuatio, & summa.*

ACcessit nouus casus successionis ex constitutione diui Marci. Nam si ij [a] †, qui libertatem acceperunt à domino in testamento [b] †, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatũ conseruandarum caussa: audiuntur.

¶ *Rescriptum D. Marci.*

1 Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium [c] Rufum continetur. Verba rescripti [d] ita se habent: *Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea caussa bona eius esse cœperunt, vt venire debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus, rationem desiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directò, quàm earum, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarũ gratia addicantur tibi: si idoneè [e] creditoribus [f] † caueris de [g] solido [h] † quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidẽ, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ii autem, quos heres manumittere rogatus est, à te libertatẽ consequentur. ita vt si [i] non alia conditione velis tibi bona addici, quàm*

[a] † *Immo etiam extranei admittũtur. l. Vlt. p. C. de test. manum.*
[b] † *Vel codicillis. §. in primis infrà h. t.*
[c] *Vide Ant. Aug. Emẽd. lib. 3. cap. 8. Vbi Theoph. memoria lapsum esse ait.*
[d] *Non extat rescriptum. Fac. l. Vlt. C. de manum. testam. l. 2. De fideic. libert.*
[e] *Idoneè cauere est satisdatò, aut datis pignoribus cauere, ait Vlpian. leg. 4. § Addici. De fideicom. libert.* [f] † *Vni s. omnium nomine. leg. 4. §. creditoribus. D. de fideicom. lib.* [g] De solido *ita accipi oportet, inquit ibid. Vlpian. de sorte & vsuris debitis.* [h] † *Licet tamen de parte pacisci, leg. Vltim. C. de testam. manum.* [i] *Legendum,* ita autem si, *id est, ita fiunt Orcini liberti.*

vt ij

vt ij etiam, qui directò libertatem acceperunt, tui [a] *liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur* [b]*, consentiant* [c] †*, authoritatem nostram adcommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit: & ij qui rebus nostris* [d] *attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis caussam: & ita bona cogenda* [e]*, vt libertas eis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset.*

¶ *Vtilitas rescripti.*

2 Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis [f], ne bona eorum à creditoribus possideantur, & væneant. Certè si fuerint hac de caussa bona addicta [g], cessat bonorum venditio. existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet [h].

¶ *Quibus casibus locus est rescripto. De libertate in testamento, vel in codicillis relicta.*

3 In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. [Quid ergo [i] si quis intestatus dece-

[a] *Tui, id est, ex Orcinis fiat tibi obnoxij, & à te libertatē acipiant tanquam fideicommissariam. Wes.*

[b] *In quo facilè assensisse credibile est, quū melius sit hac ratione liberum fieri, quàm manere seruū. Wesemb.*

[c] †*Nisi consentiat, non impeditur addictio bonorū sed illi manent serui. l. vlt. C. de test. man.*

[d] *Fisci procuratores intellige.*

[e] *Id est, in fiscum redigenda.*

[f] *Vt defuncti famæ parcatur. §. 1. Quib. ex cau. ma. non lic. 1. lib. l. Curator. De curat. fur. C.* [g] *Ant. Aug. lib. 2. Emend. cap. 3. in fin. Bud. in anno. ad tit. De in diem addictione.* [h] *De hac re Cic. pro Quint.* [i] *Hæc inclus. sic restituit Cuiac.* Quid ergo si quis int. dec. cod. lib. ded. neq; adi. sit ab intest. hereditas? fauor constit. deb. lo. habere. Certè si testat. *&c. Deinde legendum,* Tunc constituti.

dens, codicillis libertates dederit, neq; adita sit ab intestato hereditas, an fauor constitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium est.

¶ *Si certum sit vel incertum, vtrùm successor existet.*

4 Tunc [enim] constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor ab intestato existat. Ergo quandiu[a] incertum erit, vtrùm existat, an non, cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus.

[a] *Ex Vlp. l. 4. in princ. de fideicom. libert.*

¶ *De in integrum restitutione.*

5 Si is, qui in integrum restitui potest [abstinuerit hereditate[b]: an quanuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? quid ergo] si post addictionem libertatum conseruandarum caussa factam, in integrum sit restitutus? Vtique non erit dicendum reuocari libertates: quia semel[c] competierunt.

[b] *Vet. Cod.* abstinuerit se ab hereditate, quam pot. in integ. rest. potest admitti con stit. & bon. addict. fieri. Quid ergo, *&c.*

[c] *Quidā cod.* quæ semel, *l. ergo. D. de fid. lib.*

¶ *Si libertates datæ non sunt.*

6 Hæc[d] constitutio libertatum tuendarum caussa introducta est. Ergo si libertates nullæ sint datæ, cessat [hæc] constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis caussa, & ne de hoc quæratur, vtrùm in fraudem creditorum, an non, factum sit, idcirco velint sibi addici bona? an audiendi sint? Et magis

[d] *Ampliatio constitutionis. Cessante libertate, cessat addictio bonorū.*

magis est vt audiri debeant etsi deficiant [a] † verba constitutionis.

¶ *De speciebus additis à Iustiniano.*

7 Sed cùm multas diuisiones eiusmodi constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima constitutio [b]: in qua multæ species collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius [c] lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SVCCESSIONIBVS sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano [d].

TITVLVS XIII.

ERANT ante prædictam successionem [e] olim & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat bonorum [f] emptio [g] quæ de bonis debitoris vendendis per mul-

[a] †*Nam ex legibus dicitur, tam ex legum sententia, quàm ex verbis. l. 6. D. de verbor. signif.*

[b] *Extat leg. vlt. C. de testam. manu.*

[c] *Vet. Cod.* ex ipsa.

[d] *Error est in Suet. quũ hoc S.C. & id quod Macedonianũ dicitur, Vespasiano tribuit. Verius enim est vtrunque Claudianum, vt scribit Cor. Tac. lib. II. Anna. I. C.*

[e] *Quam instituit D. Marcus.*

[f] *Ant. Aug. Emend. lib. 2. cap. 3. in fin. Bonorum emptor qua forma constituatur, Theoph. refert. cui & illud adiungi potest, quod Cic. scribit lib. 6. ad Attic.* [g] *Bonorum emptio erat proscriptio, quam comitabatur infamia: quæ in locũ sectionis creditorum in partes, quæ ex 12. Tab. introducebatur, successit. Tertull. in Apol. cap.* 3. Iudicatos secari in partes, leges erant: (*inquit*) consensu tamen publico crudelitas erasa est: & in pudoris notam capitis pœna conuersa est, bonorum adhibita proscriptione. Suffundere maluit hominis sanguinem, quàm effundere.

tas ambages fuerat introducta: & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vsu fuerant[a]: sed quum extraordinariis[b] iudiciis posteritas vsa est, ideo cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt: & tantummodo creditoribus datur, officio iudicis bona possidere[c], & prout vtile eis visum est, ea disponere: quod ex latioribus Digestorum libris perfectiùs apparebit[d]. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano[e] miserabilis per vniuersitatem acquisitio, quum libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat[f] †, & cum libertate substantiam. quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

a Hoc est, quum vno tantùm tẽpore conuentus haberentur, de quib. Theop. in §. Eadẽ. Quib. ex caus. manum. lib. 1.

b Id est, quæ quouis tempore exercebantur: sublato illo solemni veterum formularũ ritu. C. de formul. & imp. sub. Fac. l. Actio. De neg. gest. l. Ordo, De pub. iud. §. Vlt. De interd. inf.

c Vide Theophil. hic.

DE OBLIGATIONIBUS[g].

TITVLVS XIIII.[h]

¶ Continuatio, & definitio.

d *leg. Fulcinius. Quibus ex causs. in poss. eat.* e *Extat tit. in C. De SC. Claudia. toll. Vlp. infrag. tit.* 11. f † *Post trinam denunciationem domini. Theoph. hic, Vlp. tit.* 11. g *Caius Instit. lib.* 2. *tit.* 9. h *Non aptè hic tertiam Iuris partem De actionib. incipere quidã existimant, quòd obligatio sit mater actionis: cùm ipse Iustin. disertè dixerit se de obligationibus quasi de rebus incorporalibus tractaturum.* S. *de vsu & hab. in fin. Durat igitur tractatus de Rebus secunda Iuris parte. Con.*

NVNC

NVNC transeamus ad obligationes. Obligatio [a] † est Iuris vinculum [b] † quo necessitate astringimur [c] † alicuius rei soluendæ [d] † secundum nostræ ciuitatis iura.

¶ *Diuisio prior.*

1 Omnium autem obligationũ [e] † summa [f] diuisio in duo genera deducitur: namq; aut Ciuiles sunt, aut Prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus [g] constitutæ, aut certo [h] † Iure ciuili cõprobatæ [i] sunt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione constituit, [k] † quę etiam honorariæ vocantur.

¶ *Diuisio posterior.*

2 Sequens [l] diuisio in quatuor species diuiditur [m]. Aut enim ex cõtractu, aut quasi ex contractu sunt, aut ex maleficio [n], aut quasi ex maleficio. Prius est, vt de iis, quæ ex cõtra-

a † *Ciuilis scilicet, prætermisit naturalẽ, quia non parit actionem, nec propriè dicitur obligatio. l. fideiussor. 16. §. fideiussor. D. de fideiuss.* b † *Vel potiùs effectus vinculi: nã contractus, vel delictũ est vinculũ, quo homines obligantur:* c † *Omnis obligatio, si eius naturam spectes, quatenus obligatio est, necessitate adstringit, etsi κατὰ συμβεβηκὸς impeditur quandoque, & eliditur exceptione.* d † *id est, danda, facienda, vel præstanda. l. 3. D. h. t.* e † *Ciuilium scilicet.* f *id est. prima & generalissima: nam omnes aliæ sunt secundariæ, vel speciales, vt tit. de iur. pers. suprà leg. 3. & 4. de stat. ho.* g *Vt ex legitima pactione. leg. legitima. De pact.* h † *Al.* certè. i *Vt ex conuentionibus. Vt emptio, vend. & cæteri Iurisg. contractus. leg. 5. De iust. & iur. Iure Quiritum confirmati. d. l. Iurisg. De pactis.* k † *Proposuit verò non solùm prætorias, sed etiam ciuiles. l. 1. D. si pars hered. pet. l. 1. adhib. l. 17. §. sicut. D. commoda.* l *Id est, secunda, sic Theoph. infrà De action. §. sequens. Vertit δευτέρα. Et vet.* sequunda, *vt* sequens, *dicebant per, qu.* m *Aliàs* deducitur. n *Arist. lib. 5. Ethic. diuidit in voluntarios, & non voluntarios.*

ctu sunt, dispiciamus. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis [a], aut consensu: de quibus singulis dispiciamus.

[a] Literarū obligationē omisit Caius. l. 1. ff. eo.
[b] Ex Caio l. 1. de oblig. & acti. ad verbum descriptus est hic locus.
[c] Res, tradita. Est autē 1. species re cōtractæ obligationis. Vid. Duar. 1. Disp. c. 14. Varro. lib. 4. de ling. Lat.
[d] †Et quidē solis. nā hæ solæ functionem, id est, præstationē recipiunt in genere suo. l. 2. §. 1. de reb. cred. & natura mutui est, vt idem genus reddatur. d. l. 2. p.

QVIBVS MODIS RE contrahitur obligatio.

TITVLVS XV.

¶ *De mutuo.*

RE contrahitur [b] obligatio, veluti mutui datione [c]. Mutui autem datio in iis rebus [d] † consistit, quæ pondere [e], numero [f], mensurave [g] constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam [h] nobis non eædem [i] † res, sed aliæ eiusdem [k] † naturæ [l] & qualitatis redduntur [m] †: inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuū fiat: & ex eo contractu [n] † nascitur actio, quæ vocatur certi cōdictio [o] †.

[e] Vt aurum, argentū, &c. [f] *Vt minuti nummi.* [g] *Veluti, Vinum, oleum, frumentum.* [h] *Ant. Aug. Emend. lib. 3. cap. 7. legit* quandoque. *Caius 2. Inst. t. tit. 9. habet* statuto tempore: *hoc est, de quo conuenere contrahentes.* [i] †*Ne sit depositum vel commodatum. d. l. 2. p.* [k] † *Alioquin est cōtractus innominatus. l. vlt. de præscr. verb.* [l] *l. Pomp. l. 3. Si cer. pet. habet* eiusdem generis & bonitatis. [m] † reddantur. Vnde etiam. [n] †*Nisi stipulatio adiungatur: quo casu actio nascitur ex stipulatione, non ex numeratione. l. 6. §. 1. & l. seq. D. de nouat.* [o] † *Al.* vocatur condictio.

¶ *De*

¶ *De indebito soluto.*

1 Is quoque[a], qui non debitum accepit ab eo, qui per[b] errorem[c] † soluit, re obligatur, daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio[d] †. Nam perinde ei[e] condici potest, *si apparet*[f] *eum dare oportere*, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris authoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur[g] indebiti cõdictione, non magis quàm mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cùm is qui soluendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quàm contrahere.

¶ *De commodato.*

2 Item[h] is, cui res aliqua vtenda datur, id est commodatur[i], re obligatur, & tenetur cõmodati actione[k] † Sed is[l] ab eo, qui mutuum accepit, longè distat: nanque non ita res datur, vt eius fiat[m]: & ob id de ea re[n] ipsa[o] † restituenda tenetur. Et is quidem qui mu-

[a] Est 2. species de indebito. [b] Vlp. l. 1. De cõd. ind. habet ignorãs. [c] † Facti, non iuris, l. cùm quis. 10. C. de iu. & fa. ign. l. error. 9. C. ad l. Falci. Qui verò sciẽs soluit, non repetit. l. 1. D. de cõd. indeb. cùm cẽseatur donasse. l. cui⁹ 53. de reg. iu. [d] † i. condictio indeb. [e] Cui scilicet soluitur. [f] Al. paret. *sic Cic. Est autem vetus cõdicendi formula. nam veteres verbis simplicibus magis vtebantur, vt tributoria actio pro distributoria. [g] Nisi locupletior factus. l. In pupillo. De solutio. [h]* 3. *species de commodato, ex d. l.* 1. §. 1. *De obl. Exod. cap.* 22. *[i] Olim pro pecunia propriè dicebatur, vt Fronto ait, libro de Differentiis: & pro commodato cæterarum rerum dicebatur vtendum datum. [k] † Directa, habetq́ʒ contrariam contra commodatorem. [l] Mutui & commodati differentia duplex. [m] Facit l. Reip. ff.* Commod. *[n] Eadem prorsus & integra. l. 3. §. Si reddita. ff. Commod. [o] † Idcirco non commodantur res, quæ vsu consumuntur, nisi ad pompam & ostentationem. l. 3. §. vlt. De commo.*

tuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit quod accepit: veluti incẽdio, ruina, naufragio, aut latronum hostiúmve incursu: nihilominus obligatus remanet [a]. At is qui vtendum accepit, sanè quidem exactam [b] diligentiam custodiendæ rei [c] præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus [d] adhibere solitus est, si modò alius diligentior poterat eam rem custodire: sed propter maiorem vim [e], maioréſve casus nõ tenetur [f] †: si modò non ipsius culpa is casus interuenerit, alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonúmve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re [g] tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel cõstituta, res tibi vtenda data est. alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim debet esse commodatum.

¶ *De deposito.*

3 Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturq; actione depositi [h] †: quia & ipse de ea re [i] †, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo te-

[a] *Caius d. l. 1. §. 1. De oblígat. habet* permanet.
[b] *Caius ibi. legit* exactissimam.
[c] *Non solùm res commodatæ, sed etiã eius, quæ rem cõmodatã sequitur. l. Si vt certo. §. Vsq; adeo. Commod.*
[d] *l. in re. ff. Commod.*
[e] *Caius in l. Si merces. §. Vis maior. Locati vocat θεȣ̃ βίαν. hũc locũ explicat Paulus l. in reb. commo. vnde descript9 est.*

[f] † *Regulariter, ex natura contractus.* [g] *Id est ea ipsa specie, nec sufficit eiusdem generis rem reddere, vt in mutuo.* [h] † *Directa, ipse verò habet actionem contrariam cum eo, qui deposuit.* [i] † *Quandoque de æstimatione. l. 1. §. Vlt. D. depos. quandoque in duplum. §. in duplum.* ǰ *. de actio. l. 1. D. depo.*

netur,

» netur, si quid [a] dolo [b] † commiserit: culpæ au-
» tem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ
» [c] †, non tenetur [d] †. Itaque securus est, qui pa-
» rum diligenter custoditam rem furto amise-
» rit: quia qui negligenti amico [e] rem custodi-
» endam tradit, non ei, sed suæ facilitati id im-
» putare debet.

¶ *De pignore.*

» 4 Creditor quoq; [f], qui pignus accepit, re
» obligatur [g] †: quia & ipse de ea re [h] quam ac-
» cepit, restituenda tenetur [i] † actione pigno-
» ratitia [k] †. Sed quia pignus vtriusq; gratia datur, & debitoris quò magis pecunia ei credatur, & creditoris quò magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam, exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit, & aliquo fortuito [l] casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

DE VERBORVM OBLIgationibus.[m]

TITVLVS XVI.

¶ *Summa.*

[a] *Depositarius doli tantùm nomine tenetur. l.1. De obl. et l.20. Depos. quia deponentis tantùm gratia sit depositum, nisi aliter conuenerit.*

[b] † *Vel lata culpa, quæ coparatur dolo, l. quod Nerua. 32. D. depos.*

[c] † *Hæc vocatur culpa leuis. l. mulier. 22. §. sed enim. D. ad Trebel. Hanc depositari⁹ non præstat: ergo multò minùs leuissimam.*

[d] † *Regulariter, ex natura contractus.* [e] *Paul. in l. quod Nerua. Depo.* [f] *5. species, de pignore.* [g] † *Ipsi verò debitor obligatur actione contraria ex nudo consensu. l. 1. De pign. actio.* [h] *Caius d. l. 1. §. Creditor. De oblig. legit,* qui & ipse. *Venditor autem non solùm de re ipsa, sed fructibus perceptis, & qui percipi potuerunt, atq; etiam de accessionibus omnibus.* [i] † *Si debito satisfactum fuerit. l. 9. §. omnis. eo.* [k] † *Directa.* [l] *Qui ab eo probari debet. gl. & Dd. in l. 4. C. De pigno. actio. W.* [m] *Paul. lib. 5. Sent. tit. 7. Caius Inst. 2. tit. 9. Conna. hic.*

[a] Hic locus ex Caio l. 1. §. Verbis. de oblig. & act.
[b] In Pādec. Flor. responsu. sicut actio dicitur ex stipulatu, pro ex stipulatiōe. J. eo. nam veteres vtebātur supinis pro verbalibus.
[c] Vt promittis dare centū aureos? & promittis mihi ædificare insulā?

VErbis [a] obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione [b], cùm quid dari [c] fierive [d] † nobis stipulamur. ex qua duę [e] † proficiscuntur actiones, tam condictio [f] [certi] si certa [g] † sit stipulatio, quam ex stipulatu [h] †, si incerta sit [i], quæ hoc nomine inde vtitur [k], quòd stipulum [l] apud veteres firmū appellabatur, fortè [m] à stipite descendens. " " "

¶ *De verbis stipulationum.*

1 In hac re olim talia verba tradita fuerunt [n] *Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam.* Vtrùm autem Latina, an Græca [o], vel qualibet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si vterque stipulantium intellectum eius linguæ habeat. nec necesse est eadem

[d] † *Sub affirmatione tacitè continetur negatio, quæ tamen expressa est in §. vlt. infrà h. t.* [e] † *Propria huius contractus. datur & triticiaria generaliter, ex quacunque caussa aliud petitur, quàm pecunia numerata. l. 1. D. de tritic. act.* [f] *l. Si quis certū. Si cer. pet.* [g] † *Vide l. 74. & 75. D. h. t. l. 6. D. De reb. cred.* [h] † *Actio ex stipulatu dicitur propriè, qua certum petitur: latiùs quæcunque ex stipulatione oritur, etiamsi certum petatur, vt cùm dicitur dos repeti actione ex stipulatu.* [i] *Veluti quicquid in agro tuo hoc anno nascetur.* [k] *Insolens videretur hæc locutio, nisi Cice. pro Rab. Posth. vsum esse constaret.* [l] *Catellianus Cota inepte negat stipulum hac significatione reperiri apud Latinos, quū tamen Isidor. Etymolog. lib. 5. cap. 24. testetur. I. C. Paulum libro 5. Sent. tit. 7. ita scripsisse.* [m] *In Etymologiis quasi concessum est diuinare. Varro à stipe, vel stipando, vel στύφειν: vt & Alc. a συντ8. 1. παρ. cap. 39.* † *& in rubr. de verborum obligatio. numero 24.*
[n] *Forma stipulationum.* [o] *Hunc locum interpretatur Vlp. l. 1. §. vltimo ff. eodem.*

lingua

lingua vtrunque vti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solemnia verba olim quidem in vsu fuerunt: postea autem Leonina [a] constitutio lata est, quæ solemnitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab vtraque parte solùm desiderat, quibuscunq; tandem verbis expressum est.

¶ *Quibus modis stipulatio fit. De stipulatione pura, vel in diem.*

2 Omnis stipulatio aut purè, aut in diẽ [b], aut sub conditione fit. Purè: veluti, *Quinque aureos dare spondes?* Idque confestim [c] peti potest. In diem: cùm adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, *Decem aureos primis Calendis Martiis dare spondes?* id autem quod in diẽ stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priùs, quàm dies venerit, nõ potest. at ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio [d] soluentis tribui debet. neque enim certum est eo die, in quẽ promissum est, datum non esse, priusquam is præterierit.

3 At ita stipuleris, *Decem aureos annuos, quoad viuam dare spondes?* & purè [e] facta ob-

[a] *l. omnes. C. De contra. stip. Vet. leg.* Leoniana, *vt in l. cum leg. C. de epi. & cler.*

[b] *Id est, incipiẽs ex die, non desinẽs in diẽ, quod esset contra naturã obligationis. ĩ. eo. §. prox.*

[c] *Quod cum quodam tẽperamento accipi oportet. l. Quod dicimus. De solut.* † *§. vl. ĩ. de inuti. stipul.*

[d] *An s. soluere velit necne. Nam diei adiectio, ait Vlp. pro reo non stipulatore adijcitur. l. Eum qui. §. vlt. hoc tit.*

† *Verum ex stipulatione* hodie dari, *hodie peti potest; quia hic dies adijcitur pro stipulatore. l. liber homo.* 118. §. 1. *eod.* [e] *Quoniam ex ea primo anno peti põt, Theophi. siue in annos singulos, siue quotannis idem est, & semper obligatio pura est, vt & simile legatum. l. nec semel. ff. Quando dies leg. ced. l. Cuiac.*

ligatio intelligitur, & perpetuatur[a]: quia ad tempus non potest deberi[b]: sed heres petendo, pacti exceptione submouebitur.

De conditione.

4 Sub conditione stipulatio fit, cùm in aliquem casum differtur obligatio: vt, si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, *Si Titius Consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *si in Capitolium[c] non ascendero, dare spondes?* perinde erit, ac si stipulatus esset, cùm moreretur[d], sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantùm spes est[e] † debitum iri: eamque ipsam spem in heredem trāsmittimus[f], si priùs quàm conditio extet, mors nobis contigerit.

De loco.

5 Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipulatio licèt purè fieri videatur: tamen reipsa habet tempus[g] † adiectum, quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, *Hodie Carthagini dare spondes?* inutilis erit stipulatio: cùm impossibilis[h] sit[i] † repromissio.

a Hoc est, perpetuā parit actionē.

b *Fac. l. Obligationum ferè. De oblig. † l. eum qui ita. 56. §. qui ita. D. h. t.*

c *Duar. 1. Disp. cap. 15. Ea aūt conditio ex Quiritum consuetudine fluxit, qui precaturi, aut sacrificaturi cum Pontifice in Capitolium conscendebāt. Horat. 2. Car.*

d *Quia quādiu viuam, semper contingere poterit, vt in Capitolium ascendam. at cùm fatis cessero: quod fuero stipulatus, heredibus meis debebitur, quòd certū sit me in Capitoliū nunquā cōscensurū. Theo.*

e *† l. cedere diē. 213. D. de verb. sign.*

f *Aliud de legato conditionali, quod ante cōditionis euentū mortuo legatario ad heredes non transit. Ferret. hic.*

g *† Quod cōmittitur arbitrio iudicis. l. cōtinuus. 137. §. cùm ita. D. h. t.*

h *Aliud in testamento, quod nō vitiat impossibilis conditio. l. Si mihi & tibi. De leg. 1. † §. impossibilis. S. de her. inst.*

i *† Exc. ex l. vlt. §. si inter eos. D. h. t.*

De conditione ad tempus præsens, vel præteritum relata.

6 Conditiones[a], quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant[b] obligationem, aut omnino non differunt. veluti, *Si Titius Consul fuit: vel, Si Mæuius viuit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio. sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam[c] sunt certa[d] †, non morantur obligationem, licèt apud nos incerta sint.

¶ *Quæ in stipulatum deducuntur.*

7 Non solùm res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: vt si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in huiusmodi[e] stipulationibus optimum erit pœnam[f] subijcere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quòd eius intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur: ita adijci pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?* Sed si quædam fieri, quædam non fieri, vna eademque conceptione stipuletur quis, clausula huiusmodi erit adijcienda, *Si aduersus ea factũ erit, siue quid[g] ita factum*

a *Hic locus ex l. Conditio. hoc titu. l. Cùm præsens. ff. Si certum petat.*

b *Abusiuè pro* tollunt. *Modestin. l. Cõditio hoc titul. habet* perimunt: *quanuis re vera nulla fuerit vnquam obligatio.*

c *Vide penult. cap. 2.* τῶν ἑρμην.

d † *Omnia naturæ sunt certa, saltem cùm fiunt. l. sed & si. 28. de iudic. Sed nobis quædam certa sunt, quædã incerta. Incertitudinis caussa, vel est in re ipsa, quæ à nemine sciri potest, vt,* si Imperator cras viuet, *vel in nobis, id est, in stipulantibus, vt,* si Imperator hodie viuit, si heri viuebat. *Prior incertitudo differt obligationem, posterior nõ differt. l. cùm ad præsens. 37. & l. seq. D. de reb. cred. l. si pupillus. 9. §. 1 de nouat.*

e *In quibus factum versatur.* f *l. vlti. De prætor. stip.* g *Vt superioribus stipulationibus continetur. Theoph. habet,* si quid eorum factum non erit.

non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI, & promittendi[a] †.

TITVLVS XVII.

¶ *Quibus modis duo rei fieri poſſunt.*

ET ſtipulandi & promittendi [b] duo, pluréſve rei [c] fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo:* vt putà cùm duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *Vtrique veſtrûm dare ſpondeo*[d]. Nam ſi priùs Titio ſpoponderit, deinde alio interrogante ſpondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluréſve rei promittendi ita fiunt, *Mæui, decem aureos dare ſpondes? &, Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes?* ſi reſpondeant ſinguli ſeparatim *Spondeo.*[e] †.

¶ *De effectu huiuſcemodi ſtipulationum.*

1 Ex huiuſmodi obligationibus & ſtipulationibus [f] ſolidum ſingulis debetur, & pro-

[a] *Dicuntur duo rei etiã ex aliis contract. l. eandẽ. 9. D. h. t.*

[b] *Reus ſtipulandi, reus credẽdi, reus debendi, l. ſi duo. De recept. arbi. reus ſatisdãdi, reus ſatis accipiendi. l. qui hominem. §. quidam. De ſolut. I.C.*

[c] *Non. Marcellus Reos dici vult, nõ ſolùm crimini obnoxios, ſed voti & promiſſi debitores. Cic. 3. De Orat.* Reos appello (*inquit*) nõ eos modò, q arguãtur, ſed oẽs quorũ de re diſceptatur. *Reus ergo dicitur à re.*

[d] *Dummodo nullus medius actus interueniat, ſed modicum ſit interuallũ. l. Duos reos. De duob. reis.*

[e] † *Vel ſpondemus. l. 4. D. h. t.*

[f] *Cùm dixerit*, ex obligationibus: *fruſtra adijcit*, & ſtipulationibus: *quare leg.* ſtipulantibus: *ideoq; rectè Theoph. habet, ex ſingulis ſtipulantium,* τῶν ἐπερωτώντων ἑκάςου, *non autem* ἐπερωτησάντων. † *Vulg. lectio ſubſtineri pote. neque n. ſubijcitur ſpecies generi, vt quidã putãt: cùm ſtipulatio ſit contract⁹. l. 9. §. quoniã. D. de reb. cred. l. 3. §. idẽ ſcribit. de pecul. l. 83. p. de verb. oblig. obligatio verò eius effectus. §. ſequens. ſ. de oblig.*

mitten-

mittentes singuli in solidum tenentur[a]. In vtraque[b] † tamen[c] obligatione vna res vertitur: & vel alter debitum accipiendo [d] vel alter soluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

¶ *De stipulatione pura, & de die & conditione.*

2 Ex duobus [e] reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quò minùs ab eo, qui purè obligatus est, petatur[f].

DE STIPVLATIONE[g] seruorum.

TITVLVS XVIII.

¶ *An seruus stipulari possit.*

SERVVS ex persona [h] domini[i] † ius stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisque [k] personæ defuncti vicem sustinet: ideoq; quod seruus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur [l], acquirit hereditati, ac per hoc etiã heredi postea facto acquiritur.

[a] *Fac. l. 2. & 3. ff. & l. 2. C. eod.*

[b] † *Et vna obligatio dici pōt, quia vna est res. l. 3. f. D. h. t. & duæ, quia sunt duo rei. l. 9. §. vlti. l. 13. eo.*

[c] *Aliàs enim, & melius. Vide Nouell. 99.*

[d] *Atque etiam acceptũ ferendo. l. 3. §. Nunc. De lib. leg.*

[e] *Ex Flor. l. 70. ff. eod.*

[f] *Solidum. s. debitum.*

[g] *Al.* De stipulationib. seruorum.

[h] οἱ οἰκέται ἀπρόσωποι, *&c. Theoph. vide l. serui. De regul. iur.*

[i] † *Seruus ex sua persona ius stipulandi non habet. est enim stipulatio iuris ci. §. de constituta, infrà de actio. quo iure seruus habetur pro mortuo. l. quod attinet. D. de reg. iur. Ex persona igitur domini stipulatur: quia domini voce loqui videtur. §. post mortẽ. J. de inutil. stip. cùm sit quasi pars quædam domini. Arist.* 1. πολιτ. 4. ὁ δὲ δοῦλος, μέρος τι τοῦ δεσπότου, οἷον ἔμψυχόν τι τοῦ σώματος κεχωρισμένον. [k] *Hermog. in l. hereditas. 61. De acquir. rer. domin. habet, in multis partibus iuris.* [l] *Generaliter, & (vt ait Theophil.)* ἀορίστως. *l. si ex re. §. illud. ff. hoc titul. Secus si heredi futuro. l. seruus. eodem.*

¶ *Cui acquirat. De persona, cui stipulatur: & de stipulatione impersonali.*

1 Siue autem domino, siue sibi, siue conseruo suo[a], siue impersonaliter[b] seruus stipuletur: domino acquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus caussis[c] acquirere possunt.

De stipulatione facti.

2 Sed quum [d]factũ[e] † in stipulatione cõtinebitur, omnimodo persona stipulãtis cõtinetur: veluti si seruus stipuletur, vt sibi[f] ire agere liceat[g] † ipse enim tantùm prohiberi non debet, non etiam dominus eius[h].

De seruo communi.

3 Seruus communis stipulando, vnicuique dominorum pro portione dominij[i] † acquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est[k] †. tunc enim soli acquiritur. Quod seruus communis stipulatur[l], si alteri ex dominis acquiri non potest[m], solidũ alteri acquiritur. veluti si res, quam dari stipulatus est, vnius domini sit.

[a] *Itẽ & fratri in eiusdem patris potestate cõstituto.* [b] *Plaut. in Pseud.* [c] *Hoc est, ex re patris, ait Theophil. Vide Con.* [d] *Regu. est Paul. l. 44. De cond. & demonst.* [e] *† Sub. collatũ in personam serui. l. 38. §. hi qui. D. de verbo. oblig. quod exemplum quoq; hic subiectũ docet.*

[f] *Sed si stipuletur vti domino agere liceat, valet stipulatio: & dominus ipse ex ea agere poterit, & ire.* [g] *† Hoc casu factum manet in persona serui. d. l. 38. §. hi qui. de ver. obl. l. 44. de cond. & demõst. ius tamen domino acquiritur. non vt ipse eat, sed vt seruum mittendi, & per eum ius eundi habeat.* [h] *Nam facta personalia sunt, eoq; in dominum non transeunt, l. qui hæredi, 44. de condi. & demonst.* W. [i] *† Quia dominium est caussa acquirendi.* [k] *† Si iussu vnius, alteri stipuletur: cui acquiret? Placet Azonis sentẽtia: vt ita demũ acquiratur ei, qui iussit, si nominatim sibi stipulari iussit, non itẽ si simpliciter iussit. & vera est eorũ nota, qui in hoc sensu accipiũt. l. vl. C. per quas pers. no. acq.* [l] *Simpliciter, nõ nominatim aut ex iussu.* W. [m] *Vt seruit⁹ fũdi vni⁹ domini, l. proinde. 7. e. ff.*

DE DIVISIONE STIPVLATIONUM.

TITVLVS XIX.

¶ *Diuisio.*

STIPVLATIONVM aliæ sunt iudiciales, aliæ[a] † Prætoriæ[b], aliæ conuentionales, aliæ communes tam Prætoriæ, quàm iudiciales.

¶ *De stipulationibus iudicialibus.*

1 Iudiciales[c] sunt duntaxat, quæ à[d] mero[e] † iudicis officio proficiscuntur: veluti[f] de dolo cautio, vel de persequendo seruo, qui in fuga est, restituendóve pretio.

¶ *De prætoriis.*

2 Prætoriæ sunt, quæ à mero Prætoris officio proficiscuntur: veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, vt in iis etiam contineantur Æditiliæ: nam & hæ à iuris-

[a] † Imò iudicialis stipulatio est species prætoriæ. l.1.p. D. de stip. præto. Sed prætoria ibi opponitur ciuili: hic conuentionali, & iudiciali. Præterea iudicialis ibi dicitur, quæ fit propter iudicium: hic, quæ ab officio iudicis proficiscitur.

[b] *Et harum prætoriarum aliæ iudiciales, cautionales, communes. In qua subdiuisione aliter iudiciales definiuntur, aliter in hac summa diuisione. Vid l.1. De præto. stipu. Paul. libro 5. Sent. cap. 9.* [c] *Duar. ad l.5. De verborum obligationib. Vnde hic locus ad verbum descriptus est.* [d] *Id est, solo. Theoph. vertit μόνον.* [e] *† Sic dicitur merum officium prætoris. §. proximo. infrà & merum imperium. l.3. D. de iuris. mera pœna. l. vn. §. vltim. si quis ius dicenti non obtemperauer. merum ius gentium. l.31. deposita. mera ratio. l.22. §. si hi. mand.* [f] *Vide exemplum apud Theophilum.*

dictione Prætoris [a] † veniunt [b].

¶ *De conuentionalibus.*

3 Conuentionales sunt, quæ ex conuentione vtriusque partis [c] concipiuntur: hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu Prætoris [d], sed ex conuentione contrahentium: quarum totidem genera sunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum.

¶ *De communibus.*

4 Communes [e] sunt: veluti rem saluam " fore pupillo (nam & Prætor iubet rem sal- " uam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, " si aliter hæc res expediri non potest) vel de " rato [f] † stipulatio. [g] "

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS [h].

TITVLVS XX.

¶ *De his, quæ sunt in commercio.*

OMNIS res, quæ dominio nostro [i] † subiicitur, in stipulationem deduci potest, siue illa mobilis sit, siue soli [k].

[a] † *Al. deest verbũ* Prætoris. *vt in l. 5. de verbor. oblig. Theophil. legit*, à iurisdictiõe Ædilium.

[b] *Nam iurisdictio prætoria, siue ius prætoriũ appellatur omniũ magistratuum iurisdictio: vt multis exẽplis docet Con. lib. 2. subseciua. c. 19.*

[c] *Id est, reorũ: vt Põp. d. l. 5. habet, veteri scilicet verbi significatu & generali.*

[d] *Continebantur etiam Tribunitiæ. I.C.* [e] *Vet.* stipulationes. [f] † *Hæc dicitur iudicialis in l. 1. p. D. De stip. præt. Sed in alio sensu ibi accipitur iudicialis, vt suprà exposui. quare non est cur recedamus à lect. vulg.* [g] *Fortè legendum*, vel duplæ stipulatio: *vt in d. l. 5. nam stipulationem rati Vlp. inter iudiciales refert. l. 1. De præt. stip. Quidam codices postrema hæc verba non habent.* [h] *Caius 2. Instit. titul. 9.* [i] *Nam & si acquisitio dominij non est effectus stipulanis, ferè tamen est eius finis,* [k] *Id est. immobilis. Seneca libro 1. Nat. quæst. ait proprium esse verbum Iurisc.*

¶ *De*

¶ *De his, quæ non sunt.*

1 At si quis rem, quæ in rerum natura nō est aut [a]† esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem viuere credebat: aut hippocentaurum, [b] qui esse non possit: inutilis erit stipulatio.

¶ *De his, quæ non sunt in commercio.*

2 Idem [c] iuris est, si rem sacram, aut religiosam, quā humani [d] iuris esse credebat [e]†: vel [rem] publicam [f]†, quæ vsibus populi perpetuò exposita sit, vt forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem seruum esse credebat: vel cuius [rei] commerciū non habuerit [g] vel rem suam dari [h]† quis stipuletur. Nec in pendenti [i]† erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatam deduci, & ex libero seruus [k] fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res suas stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est [l]. Item contra, licèt initio vtiliter res [m] in stipulatum deducta [n] sit: si tamen postea in aliquam eorum caussam, de quibus suprà

[a] † Vel accipit particulam disiunctiuam pro coniunctiua. Vel nō esse intelligit, quod esse desiit: nā res futuræ in stipulatū deducūtur. l. 73. de Ver. oblig.

[b] Lucret. li. 5. Galen. lib. 3. De Vsu par. Tull. 2. De na. Deo. 1. Tus. hippocentaurū esse non posse affirmāt. Plin. contrà lib. 7. cap. 3.

[c] Ex Paul. l. Inter stipulātem. §. sacrā. De Verborum significationib. [d] *Hoc opponit diuinis, Vt l. 1. De rerum di. ui. Wes.* [e] *† Multò minùs Valet stipulatio, si sciebat non esse humani iuris.* [f] *† Id est, Vniuersitatis.* [g] *Stipulator scilicet non promissor. l. Multum interest. 34. De Verborum significatio.* [h] *† Sed stipulatio, rem suam restitui, Valet. l. nemo. 82. de Verbor. obligatio.* [i] *† Quia est pura.* [k] *. Inhumanum esse ait Vlp. d. l. Inter aduersam fortunam hominis liberi spectari* [l] *Quia initio non Valuit, ex post facto non confirmatur.* [m] *Quæ sit in commercio. W.* [n] *Vt stipulatio Valeat initio. W.*

dictum est, sine facto [a] promissoris deuenerit, extinguitur [b] stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium, cùm seruus* [c] *erit, dare spondes?* & similia. quæ enim natura sui [d] †, dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

¶ *De facto, vel datione alterius.*

2 Si quis [e] alium daturum, factúrumve quid promiserit, non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quòd si effecturum se, vt Titius daret, spoponderit, obligatur [f] †.

¶ *De eo, in quem confertur obligatio, vel solutio.*

4 Si quis [g] alij quàm ei, cuius iuri [h] subiectus sit, stipuletur: nihil agit. Planè solutio [i] etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Seio dare spondes?* vt obligatio quidem stipulatori acquiratur, solui tamen Seio, etiam inuito eo [k], rectè possit, vt liberatio ipso iure cõtingat: sed ille [l] aduersus Seium habeat mandati

[a] *Id est, sine culpa, vel mora promissoris.*
[b] *Vulgò hic adnot. Etiã quod à principio valuit, si ad eũ casum perueniat, à quo initium sumere nequit, vitiari. l. existimo. de verborum obl.*
[c] *Talem enim casum liberi hominis ominari nõ minùs improbũ est, quàm mortem alicui portendere. d. l. inter. §. sacram. W.*
[d] *† Aliud iuris est in his quæ per accidens non possunt acquiri, putà, quia sunt stipulatoris. l. 31. l. 98. de verbo. obl.* [e] *Ex d. l. inter stipulantem. Fac. l. stipulatio ista. ff. eo.* [f] *† In id quod interest. l. 72. de verb. obl. Hanc tamen distinctionem non in omnibus stipulationibus locum habere constat. l. 81. eod. 18. ra. rem hab.* [g] *d. l. Stipulatio ista.* [h] *Patri vel certè domino. excepta tamen dotis caussa. l. Caius. Solut. matri. & l. Pater. C. de pact. conuent.* [i] *Hunc locum interpretatur Caius, l. vlt. §. si ita. De verb. obl.* [k] *Stipulatore scilicet. † Qui nondum petijt. l. 57. de solut.* [l] *Stipulator.*

[a] † actionem. Quòd si quis sibi [b], & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decē aureos [c] † stipulatus est, valet quidem stipulatio. sed vtrùm totum debeatur stipulatori, quod in stipulationem deductum est. an verò pars dimidia, dubitatum est. sed placuit, non plus, [d] † quàm dimidiam partē ei acquiri. Ei verò, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris [e] †: quia vox tua tanquam filij sit, sicuti & filij vox tanquam tua [f] intelligitur in his rebus, quæ tibi acquiri possunt [g] †.

De interrogatione & responsione.

5 Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat [h] veluti si quis decem aureos [i] † à te dari sibi stipuletur, tu quinq; promittas, vel cōtrà: aut si ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas, vel cōtrà: si modò scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem

[a] † *Quod & tacito consensu cōtrahitur. l. 6. §. si passus. l. 18. D. mand.*
[b] *Ex Pomp. l. Si mihi & Titio. de Verbor. oblig.*
[c] † *Hæc stipulatio est diuidua. Ex stipulatione indiuidua solidum stipulanti acquiritur. arg. l. 5. D. comm. præd. & l. 64. de contrah. empt.*
[d] † *In cōtractibus igitur non est locus iuri accrescendi, vt in vltimis voluntatibus.* [e] † *Ita vt filio solui non possit. l. 56. §. qui sibi. de verbor. oblig.* [f] *Patris filijq; persona penè eadem est. l. vlt. C. de impub. & al. sub. l. cùm scimus. §. vlt. De agric. & censit. Arist. in Politic.* [g] † *Ergo in his, quæ sunt iuris, non in his, quæ sunt facti. l. 130. de verb. obl.* [h] *Nisi stipulationis diuersitas illico placuerit. l. 1. §. cùm adijcitur. De verb. obl. Vnde hic locus scriptus est. Vlp. contrà l. 1. §. si stipulanti, illo tit. Caius 2. Instit. tit. 9. Duar. in d. l. 1. & Conna. lib. 6. c. 1.* [i] † *Hæc stipulatio non est prorsus inutilis: quia cùm in maiori summa insit minor, valet in quinque, in quib. aptè & ad interrogationem responsum est: in reliquis quinque non valet. l. 1. §. si stipulanti. de verbo. obl. Quod ergo hic dicitur, non valere, intelligendum est, quatenus non est aptè respōsum. Similiter explicatur, quòd dicitur denegari actionem, si quis excesserit fines mandati, in §. is qui exequitur. infrà de manda.*

ſtipulanti, tu reſpõdes, *Præſenti die ſpondeo.* Nam ſi hoc ſolùm reſpõdeas, *Promitto:* breuiter videris in eandem diem, vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

De his qui ſunt, vel habent in poteſtate.

6 Item inutilis[a] † eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo iuri[b] ſubiectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur. Sed ſeruus quidem non ſolùm domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne quidem vlli alij. filij verò familiarum[c] aliis obligari poſſunt.

De muto & ſurdo.

7 Mutum[d] neque ſtipulari, neque promittere poſſe palàm eſt: quod & in ſurdo receptum eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is qui promittit, verba ſtipulantis audire debet. vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardiùs exaudit: ſed de eo, qui omnino non audit.

De furioſo.

7 Furioſus[e] nullum negotium[f] gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit.

De impubere.

9 Pupillus omne negotium rectè gerit: ita tamen, vt, vbi tutoris authoritas[g] neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur: nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris au-

[a] † *Non parit actionẽ, neque obligationẽ ciuilem, ſed obligationẽ naturalem.*
[b] *l. Actiones. De oblig. & actio. l. Lis. de Iud.*
[c] *l. Tam ex contractib. Vbi quis age. vel conu. deb.*
[d] *l. 1. §. Mutum. De oblig. vnde videtur eſſe deſcriptus hic locus.*
[e] *Ex Paul. l. In negotiis de reg.*
[f] *De contractu accipe, non autem teſtamento.*
[g] *Cic. 3. Offi. & 3. de nat. deor. De lege Lætoria. Capitol. in Anton. Philo. Suet. qua cauebatur minorem 25. annis promittere. Alc. παρ. lib. 6. cap. 16.*

ris authoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam habent aliquem intellectum. nam infans, & qui infantiæ [a] proximus est, nō multum à furioso distant: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne authore quidem patre [b] obligatur [c] †.

¶ *De conditione.*

10 Si impossibilis [d] conditio obligationibus adijciatur, nihil valet [e] stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quò minùs existat: veluti si quis ita dixerit, *Si digito cælum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur, *Si digito cælum non attigero* [f], *dare spondes?* [g] † purè facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest.

¶ *De absentia.*

11 Item verborum obligatio inter ab-

[a] Infantiæ proximus est, qui infās esse nuper desiit. Ant. Aug. li.3.emē.c.9. Fa. l.Infanti. C.de iure delib. Duar. ad d. l.1. De verbor.obligatio.

[b] Caius in d.l.Vlti.§.1. De verb.obl. Ratio hæc est, quia patris potestas non ad contrahendas obligationes pertinet, vt tutoris authoritas.

[c] † Est igitur hoc casu minor auctoritas patris, quàm tutoris. meritò, cùm impubes patri, pupillus sibi acquirat: & pater non obligetur filio, vt tutor pupillo. [d] Ex Pau.l.Impossibilis.De verbor.oblig. [e] Idem est in contractibus etiam bonæ fidei.l.Non solùm. De obligatio. & actio. at non in testamento.§.Impossibilis. De hered.instit. [f] Quia hæc conditio de futuro necessaria & vera, tam in rerum natura, quàm apud nos, non suspendit conditionem. nam cuius affirmatio impossibilis, eius negatio est necessaria. Arist.1.περὶ ἑρμ.c.pe. [g] † Huiusmodi stipulatio ita demum valet, si pœnalis non sit.l.69.de verb.obl.

sentes[a] † concepta, inutilis est. Sed cùm hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, fortè post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes fuisse, vel se vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra constitutio [b] propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quam disposuimus tales scripturas[c], quæ præstò esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes[d] † idoneos approbauerit, toto eo die, quo conficiebatur instrumētum, sese vel aduersarium suum in aliis locis[e] fuisse.

¶ De stipulatione post mortem, vel pridie quàm alter contrahentium moriatur.

12 Post mortem[f] suam dari sibi nemo stipulari poterat non magis quàm post eius mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur,

a † Nā verba sunt præsentium tātùm, sicut litera absentium. Ouid. 1. de Ponto. 8. Litera pro verbis tibi Messaline salutē. Impropriè tamen dicuntur verba absentium: vt apud eundem auctorem eodem libro eleg. 6. & lib. 2. eleg. 5. & lib. 3. eleg. 4.

b l. Optimā. C. de contrahen. & commit. stipul. † Quæ tamen in Cod. inscribitur Ioanni PP.

c Fac. l. Ea quæ. De donatio. inter vir. & l. 2. & 4. De sponsa.

d † An duo testes sufficient? l. vbi. de testibus. Sed eandem vim habebit scriptura contraria. l. in exercendis. 15. C. de fide instrumentor. Ergo requiruntur tres vel quatuor testes, vt auctoritas instrumenti superetur.

e Probatio negatiua arctata loco & tempore: de qua in l. adoptiuam. C. de prob. Wesemb.

f Fac. l. Scrupulosam, de committend. stipula. C.

Pridie

Pridie quàm moriar[a], vel *Pridie quàm morieris, dare spõdes?* inutilis erat stipulatio. Sed cùm (vt iam dictum[b] est) ex consensu contrahentium[c] † stipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationem, vt siue post mortem, siue pridie quàm moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit: stipulatio valeat.

¶ *De præposteratione.*

13 Item si quis ita stipulatus erat, *Si nauis* [*Cras*[d]] *ex Asia venerit, hodie dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præposterè concepta est[e]. Sed quum Leo[f] inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reijciendam existimauerit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare: vt non solùm in dotibus, sed etiam in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis.

¶ *De stipulatione collata in tempus mortis.*

14 Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, *Cùm moriar, dare spondes?* vel *Cùm morieris:* & apud veteres vtilis erat[g], & nunc valet.

a *Quia viuo non poterat mihi prodesse. nã demum post mortẽ meã certum esse incipiet, quis dies fuerit pridie, quàm moriar. Vide l. Qui duos. §. Hæc conditio. De manumiss. test. Gel. lib. 6. c. 13*

b *§. 1. suprà de verbor. obligatio.*

c † *Non simpliciter ex consensu, vt pacta.*

d *Verbo* cras *addito præposteratio clarior fit.* † *Sed & eo omisso, est stipulatio præpostera: quoniam ex stipulatione*, hodie dare spondes? *statim peti potest. l. 118. §. 1. de verbor. obligationibus.*

e *Propterea quòd datio euentu conditionis prior esse non debeat, sed posterior.*

f *Hæc excidit, sed eius fit mentio in l. præposteri. C. de test.*

g *Cur ita: quum pridie quàm moriar, vel post mortem nõ valeret? An quia viuentes morimur, & vltimo vitæ momẽto hæ conditiones impleri possunt, authore Papiniano. l. vl. de cõd. inst. A. C.*

¶ *De stipulatione, post mortem alterius.*

15 Item post mortem alterius rectè stipulamur.

¶ *De promissione scripta in instrumento.*

16 Si scriptum [a] in instrumento fuerit promisisse aliquem: perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

¶ *De pluribus rebus.*

17 Quoties plures res [b] vna stipulatione cōprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *Dare spondeo*, propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his vel quasdam daturum se spoponderit: obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædam videntur esse perfectæ. singulas enim res stipulari, & ad singulas [c] † respondere debemus.

¶ *De pœna adiecta stipulationi, alij dari.*

18 Alteri [d] stipulari (vt suprà dictum est) nemo potest. Inuentæ [e] enim sunt huiusmodi stipulationes [f] vel obligationes ad hoc, vt vnusquisque acquirat sibi quod sua interest. cæterùm si alij detur [g], nihil interest [h] † stipulatoris.

a Theophil. hic & Pau. Sent. 5. tit. 7. Vnde hic locus petitus est. Fac. l. 1. C. de cōtrah. stipul.

b Sine disiūctiua vel, vt Stichum, Pamphilū, Dauū, &c.

c † In quib. volumus obligari.

d Barod. l. 72. De procurator. hic autem locus ex Vlp. petitus est. d. l. Stipulatio. §. alteri.

e Not. I. Cu. promissoris hic & stipulatoris diuersam esse caussā. Reus namq; promittēdi est is, qui pro altero quid promittit. ⁊. de fideiuss. in prin. Reus stipulandi nō est is, qui alteri adstipulatus est, quod ex Ælio Gallo Verrius Flaccus, aut Sex. Pomp. Fest. refert, lib. 17. *f Ratio à caussa finali.* *g Vel non detur: antithesis enim eiusmodi semper inest. l. 2. De verbor. oblig. Wes.* *h † Pecuniariter: nam ratione affectionis interesse potest. l. 7. de ser. expor.*

latoris.

latoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari[a] conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei[b], cuius nihil interest. Pœnam enim cùm stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit eius, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis[c]†. Ergo si quis ita stipuletur *Titio dari?* nihil agit. sed si adiecerit pœnam, *Nisi dederis, tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio[d]†.

¶ Si intersit eius, qui alij stipulatur.

10 Sed[e] & si quis stipuletur alij, cùm eius interesset, placuit stipulationẽ valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat[f]†, cesserit administrationem contutori suo, & stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est, quum obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit[g]†: tenet obligatio.[h]† Ergo & si quis procuratori suo dari[i] stipulatus sit, habebit vires stipulatio. Et si creditori suo quis stipulatus sit, quod sua interest: ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant: valet stipulatio[k]†.

[a] *Sibi scilicet non alteri. l. arbiter intra. De recep. arb.*

[b] *Puta stipulanti.*

[c] † *Id est, Quæ sit quãtitas deducta in stipulationẽ pœnalem, quæ quidem stipulatio est conditionalis.*

[d] † *Pœnalis scilicet: non prior, qua promissum est, Titio dari.*

[e] *Ex Vlp. d. l. Stipulatio. §. Si stipul.*

[f] † *Ante administrationem cauetur pupillo, non contutori.*

[g] † *Al.* cesserit. [h] † *Et acquiritur actio stipulanti. pupillus verò securus est, cui cautum fuit ante administrationem cœptam.*

[i] *Ad reficienda fortè ædificia, & fundum colendum. Theophil. hactenus de stipulatione quæ in dando consistit.* [k] † *Ex quadatur actio stipulanti, non creditori. l. cùm res. 22. C. de don.*

¶ *De pœna adiecta promissioni facti alieni.*

20 Versa vice[a] qui alium facturum promisit, videtur in ea esse caussa, vt non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit.

¶ *De re stipulantis futura.*

21 Item nemo[b] rem suam futurã, in eum casum, quo sua sit, vtiliter[c] stipulatur[d] †.

¶ *De dissensu.*

22 Si de alia[e] re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla cõtrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pãphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

¶ *De turpi caussa.*

23 Quod turpi[f] ex caussa promissum est: veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat: non valet.

¶ *De morte contrahentium.*

24 Cùm quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licèt ante conditionem decesserit: postea existente conditione, heres eius agere potest. Idẽ est & ex promissoris[g] parte.

¶ *Quando agi potest ex stipulatione.*

15 Qui hoc anno[h], aut hoc mense dari[i] †

[a] *Ex d. l. Stipulatio. §. At si quis. hic autem de stipulatione faciẽdi agit: vnde apparet inter stipulationẽ dandi & faciẽdi differentia.*

[b] *Ex Vlp. l. Nemo. 2. de verbo. oblig.*

[c] *l. Nemo. 87. ff. de verbo. oblig. Quod enim nostrũ est, amplius nostrum fieri nequit.* Wesem.

[d] †*Dari. §. 1. S. h. t. Vide quod ibi notaui ad verbum* dari.

[e] *Secus si nõ in re ipsa, sed tantùm in nomine sit error. l. 32. de verbor. obliga. Aut in qualitate. l. 22. illo tit.*

[f] *l. Generaliter. De verb. oblig. Tull. 3. Offic.*

[g] *Si promissor è viuis excesserit existente conditione, ab herede eius peti poterit. Theoph.*

[h] *Ex Pomp. l. qui hoc. De verb. oblig.*

[i] †*Eadem æquitas est, in stipulatione facti. sed cùm citiùs tradatur, quàm fiat: non expectatur tempus, quo factum absolui potest, sed quo cœpisse debet. l. 72. ff. de verbor. obliga.*

stipula-

stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, nõ rectè petet. Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuò[a] agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

DE FIDEIVSSORIBVS[b].

TITVLVS XXI.

¶ Cur accipiuntur.

PRo eo[c], qui promittit, solent alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solent[d] dum curant, vt diligentiùs sibi cautum[e] sit.

¶ In quibus obligationibus.

1 In omnibus autem obligationibus adsumi possunt: id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue cõsensu contractæ fuerint[f]. At nec illud quidem interest, vtrùm ciuilis, an naturalis[g] sit obligatio, cui adijcitur fideiussor: adeò quidem, vt pro seruo[h] † quoque obligetur: siue extraneus sit, qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

¶ De herede.

2 Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum[i] †.

[a] l. Quod dicimus. de solut.
[b] Caius 2. Instit. tit. 9. Paul. lib. 1. Sent. tit. 20.
[c] Fac. l. 1. §. Sed aũt. De oblig. & act.
[d] Creditores scilicet.
[e] Caussa finalis fideiussionis.
[f] l. Gracè. 8. §. 1. l. si quis. 56. ff. eodem.
[g] Vide Theophil. hic.
[h] † Seruus obligatur naturaliter. l. 13. de condict. indeb. id est, iure gent. l. 1. de iust. & iur. quo tamen iure est seruus. l. 4. eodem. at ciuiliter non obligatur, non quia est seruus, nam eadem ratione non obligaretur iure gentium, sed quia iure ciuili habetur pro mortuo. l. quod attinet. l. seruitutem. de regulis iuris.
[i] † Quia rei locum obtinet. l. 4. D. h. t.

Si fideiussor præcedat, vel sequatur obligationem.

3 Fideiussor & præcedere obligationem, & sequi[a] † potest.

De pluribus fideiussoribus.

4 Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola diui Adriani [b] compellitur creditor à singulis, qui modò soluendo sunt litis contestatę tẽpore [c] † partes petere. Ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit, hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consequutus fuerit: huius solius detrimentum erit [d] †, si is pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cùm potuerit iuuari ex Epistola [e] diui Adriani, & desiderare vt pro parte in se detur actio.

In quam summam obligatur fideiussor.

5 Fideiussores [f] ita obligari non possunt, vt plus [g] debeant, quàm debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est

a † *Mandator nõ sequitur obligationem principalem. l. si vero. 12. §. si post. D. mãd. Constitutæ pecuniæ reus nõ præcedit. l. 1. de pec. cõsti. Fideiussor & præcedere, & sequi potest. hic: non tamen conuenitur antè quàm reus debeat. l. fideiussor. 57. D. h. t.*

b *Quod etiam edicto comprehensum fuisse Paulus indicat lib. 1. Sent. hoc beneficium omnibus accessionibus datur. l. vlt. C. de const. pec.* c † *Post litem contestatam, actione diuisa, damnum pertinet ad creditorem. l. 51. §. penul. D. h. t.*

d † *Nec potest conuenire confideiussorem, nisi actione sibi cessa à creditore. l. Vt fideiussori. 39. D. eo.* e *Quæ epistola non ius, sed exceptionem tribuit. l. inter. ff. eo.* f *Vide l. Etsi. 24. De re iud. quam & hunc locum explicat, l. Exceptiones. De except.* g *Plus 4. modis debetur, re, tempore, loco, caussa. §. Plus autem. De act.*

prin-

principalis obligationis[a]: nec plus[b] † in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari[c] possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinq; rectè obligatur: contrà verò obligari non potest[d]. Item si ille purè promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: cōtrà verò non[e] potest. Non solùm autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim, statim aliquid dare: minus est, post tempus[f] dare.

a l. si qui. 32. l. si ita, 42. ff. eod.

b † Hæc regula non est vniuersaliter vera. l. si in emptiōe. 34. p. ff. de cōtrahen. emptione. §. si tamen. sup. de rerū diuisio. sed vera est in subiecto argumento. Potest igitur fideiussor obligari arctiùs, quàm reus principalis. §. in omnibus. S. h. tit. nō tamen potest in plus obligari: nam ratione eius, quod excedit, esset accessorium sine principali, contra regulam. l. 129. & 178. D. de regu. iur. Sed vtrùm obligatio fideiussoris, qui plus promisit, vsque ad summam à reo promissam consistat, videndum est. Doct. consistere negāt. quorum sententia comprobatur l. Græcè. 8. §. illud. D. hoc tit. Nisi accipiamus omnino non *pro* non omnino: *vt* omnes non *accipitur pro* non omnes, *in l. 9. §. 1. D. si quis caut. &* potest non recusare *pro* non potest recusare, *in l. 11. & proinde. D. ad exhib.*

¶ *De actione fideiussoris aduersus reum.*

6 Si quid autem fideiussor pro reo soluerit, eius recuperandi caussa habet cum eo mandati[g] † iudicium.

¶ *Si fideiussor Græcè accipiatur.*

7 Græcè etiam fideiussor ita accipitur, τῇ

c Quia in maiore summa inest minor. *d Vt pro quinque debitis debeat decem. W. s.* *e Vt ipse debeat quod promissum est sub conditione.* *f Dies enim pars pretij est. l. si sterilis. 22. §. si tibi fundum. ff. de act. emp. W.* *g † Quandoque negotiorum gestorū. l. 20. l. 53. D. mand. quandoque nullam. l. 6. §. si passus. l. 40. eo.*

ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ[a]. sed & si dixerit θέλω, siue βούλομαι, sed & φημὶ, pro eo erit, ac si dixerit λέγω.

¶ *Si scriptum sit, aliquem fideiussisse.*

8 In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoq; cõstat, si quis scripserit se fideiussisse: videri omnia solenniter acta[b].

[a] Leg. τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, siue βούλομαι. sed & si φημὶ dixerit, pro eo erit, ac si dixerit λέγω: vt in l. Græcè. ff. eo. & in l. scriptis. I.C.

[b] Eum videlicet vt fideiussorem interrogatũ esse, & ipsũ conuenienter respondisse. Theop. l. Blanditus. C. eodem.

DE LITERARVM[c] OBLIgationibus[d].

TITVLVS XXII.

OLIM[e] † scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus [f] fieri dicebatur: quæ nomina hodie non sunt in vsu[g]. Planè si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est: de pecunia minimè numerata, post mul-

[c] *De modo obligandi per literas, vide Con. lib. 1. cap. 6.*

[d] *Hanc obligationis speciem Caius in diuisione obligationum omisit, l. 1. D. De obl. sed non omisit Paulus in l. non figura. eo.* Placuit, *inquit*, non minùs valere, quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur.

[e] † *Ex priuatis syngraphis ius dici vetabat. l. Gabinia, teste M. Tull. 5. ad Atticum, Episto. vlti. sed nominibus obligatio fiebat per scripturam argentariorum, quorum publicum est officium. l. 10. P. de edend. per quos solebant veteres fœnus exercere. vnde nomen definitur à Iustiniano cautio fœneratitia, in l. vltima, C. de pact. conu. Nunc verò ex syngraphis & chirographis ius dicitur.*

[f] Nomina *sunt tituli debitorum in his debitis, in quibus hominum nomina scripta sunt, quibus pecuniæ commodatæ sunt. Ascon. Cicer. 3. Offic. Nominibus ergo contrahebatur obligatio, cùm in tabulis scribebatur alicui ab aliquo pecuniam deberi.* [g] *Syngraphis enim vti cœptum est, l. plures, 18. C. de fide instrument. & de Apoch. libro 10. C. Wesemb.*

tum

tum [a] temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpissime constitutum est. sic fit, vt & hodie, dum quæri [b] † non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur condictio, cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus [c] vsque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutiùs possint suis pecuniis forsitan defraudari, per constitutionem [d] nostram tempus coarctatum est, vt vltra biennij metas huiusmodi exceptio minimè extendatur.

DE OBLIGATIONIBVS ex consensu [e].

TITVLVS XXIII.

» CONSENSV [f] fiunt obligationes [g] in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura [h], neque præsentia omnimodo opus est: ac nec dari [i] quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos qui negotia gerunt, cõsentire. vnde inter absentes quoq; talia negotia cõtrahuntur, veluti per epistolam vel per nuntium. Item in his cõtractibus alter alteri obligatur in id, quod alterũ alteri

[a] *Post quinquennium, vt infrà.*

[b] † Leg. quæri, *id est, excipere de nõ numerata pecunia.*

[c] *Vt apparet ex frag. cõstit. Aur. Au. in Cod. Gregoriano, titul. De caut. & non numera. pecunia.*

[d] *Est in l. in Contractibus. C. de nõ numerata pecunia.*

[e] *In Vet. legitur.* De cõsensu obligationibus.

[f] *Hic totus titul. est ad verbum descriptus ex l. 2. De obl. & act. Caius 2. Instit. tit. 8.*

[g] *Subdiuisio est obligationũ ex consensu, de quibus postea singulis tractabitur titulis.*

[h] *Vt in literarum obligatione.*

[i] *Vt in mutuo, commodato, &c.*

ex bono & æquo [a] præstare oportet: cùm alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat,

DE EMPTIONE ET VENditione [b].

TITVLVS XXIIII.

¶ De emptione pura. De pretij conuentione. arrhis, & scriptura.

EMPTIO & venditio contrahitur, simulatque de pretio conuenerit [c] † quanuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha [d] quidem data fuerit. nam quod arrhæ nomine datur, argumentum [e] est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidē de emptionibus & venditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet: nam nihil à nobis in huiusmodi emptionib. & venditionibus innouatum est. in iis autem, quæ scriptura conficiuntur [f] † non aliter perfectam esse venditionem & emptionem constituimus [g], nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahētium, vel ab alio quidem scripta, à con-

a Id est, ex bona fide: et nō de eo solo, quod cautū est Theoph. Fac. l. Quia tantundem de nego. gest.

b Caius 2. lib. tit. 9.

c † Neq; in emptione cōditionali hoc locum habet. l. 7. D. de cōtrahen. emptio. neq; in emptione rerū, quæ pondere, numero, vel mensura constant. l. 35. §. in his. eo. l. 1. de pe. & com. rei vend. neque in ea, quæ fit in scriptis vers. in his. infrà.

d Sunt qui arrham dici putent παρὰ τὸ ἀρραγὲς, quod est firmū. Vt enim stipulatio, ita & arrha datur firmandarum obligationū gratia. Caius in l. quod sæpe. hoc ti. Arrha aūt prærogatiua pretij suo tēpore persoluendi à Varrone vocatur, li. 5. de ling. La. Plin. lib. 33. c. 1. e Indiciū & quædā probatio: probatio aūt nullā creat obligationē, sed eam, quæ est, demonstrat. f † Cùm s. mens contrahentiū hæc fuit, vt in scriptis redigeretur contractus. l. 16. C. de fi. instr. g Extat hæc cōsti. in l. Contractus. C. de fi. instr. Fac. Nou. 73.

trahentibus autem subscripta[a]: & si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partibus absoluta: Donec enim aliquid deest ex his: & pœnitentiæ locus est, & potest[b] emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione & venditione. Ita tamen impunè eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim subsequuto, siue in scriptis siue sine scriptis venditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor perdit quod dedit: si verò venditor duplum[c] restituere compellitur, licèt super arrhis nihil expressum sit. Pretium autem constitui oportet. nam nulla emptio sine pretio esse potest.

De pretio certo vel incerto, vel in arbitrium alienum collato.

1 Sed & certum esse pretium debet: alioqui, si inter aliquos ita cõuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta, inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur, [constarétne venditio an non[d].] Sed nostra decisio[e] ita hoc constituit, vt quoties sic
» composita sit venditio, *Quanti ille[f] æstimauerit*, sub hac conditione staret contractus,
» vt si quidem ille, qui nominatus est, pretium
» definierit: tunc omnimodo secundum eius
» æstimationem[g] & pretium persoluatur, &

a *Subscriptio approbat totum scriptum. l. si quis exargẽtariis. §. 1. de eden. G.*

b *Etiam inuito altero, quum imperfecta est emptio. G.*

c *Hoc est, vt interpretatur Theoph.* καὶ αὐτὸ τὸ δοθὲν, καὶ ἕτερον τοσοῦτον.

d *Vet. Cod.* siue constat venditio, siue non. *sic in §. Actionũ. J. de actio*

e *Extat in l. vlt. C. de cõtrahenda emptio.*

f *Non quidẽ emptor, sed alius, de quo inter cõtrahẽtes cõuenerit. d. l. Quod sæpe. §. illud. de contrah. empt. alioquin nulla necessitate adstringerentur cõtrahentes. Fac. l. Hæc venditio de contrah. empt. ff.* g *Quæ si iniqua sit, ad arbitriũ boni viri reducetur, l. 76. §. vlt. Pro soc. Cic. pro Ros. A.*

res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditioné quasi nullo pretio statuto. Quod ius cùm in venditionibus nobis placuerit, non est absurdum & in locationibus [a] & in conductionibus trahere.

a *l. Si merces. Locati.*

In quibus pretium consistat. Differentia emptionis & permutationis.

2 Item pretium in numerata pecunia cōsistere debet [b]. Nam in cæteris rebus an pretium esse posset, valde quærebatur [c]: veluti, An homo, aut fundus, aut toga, alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere, vnde illud est, quod vulgò dicebatur, Permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi: eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse. argumentoque vtebantur, Græco poëta Homero [d], qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse [e] ait permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Νῆες δ᾽ ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν, οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο [f] † καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθονι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ᾽ ἀνδραπόδεσσι. Hoc est,

b *Saltem ipsius cōuentionis tempore. Vide l. pretij caussa. C. de rescin. vēd. G.*

c *Hanc veterū disceptationem plurib. verbis tractat Paul. l. 1. de contrahen. empt.*

d *7. Iliad. circa finem.*

e *Plinius libro 33. cap. 1. ait emptitasse.*

f *Id est, οἶνον ἠγόραζον, vt interpretabantur Sabinus & Cass.*

Affuit

Affuit ex Lemno ratibus tunc copia vini.
Cæsarie insignes redimunt hinc vina Pelasgi,
Ære alij, ferro quidam lucente, bouinis
Tergoribus quidam, bubus plerique, sed ipsis
Mancipijs alij.

Diuersæ scholæ authores[a] contrà sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem rerum aliud emptionem[b] & venditionem: alioqui non posse rem expediri[c], permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretij nomine data esse: nam vtranque videri & venisse, & pretij nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriam esse speciem contractus á venditione separatam meritò præualuit[d]: cùm & ipse aliis Homericis[e] versibus adiuuabatur, & validioribus rationibus argumentabatur. quod & anteriores Diui Principes[f] admiserunt, & in nostris Digestis latiùs significatur.

a Intellige Proculũ, & Neruam. l. 1. ff. eodem. Vnde hic locus est descriptus. Vt in alijs disciplinis, ita in iure ciuili Proculeianorũ & Sabinianorũ diuersa fuit schola. l. 2. §. vlt. De orig. iuris.

b Aristo. 5. Moral. Pli. lib. 33. cap. 1. Corn. Tac. De moribus Germ.

c Id est, Intelligi.

De periculo, & commodo rei venditæ.

3 Cùm autem emptio & venditio contracta sit[g] (quod effici diximus, simulatque de pretio conuenerit, cùm sine scriptura res

d Nec iniuria. primùm emptio reb. non fit, vt permutatio. l. Emptorem. C. de rer. permut. In empt. pretium certum est, & in pecunia numerata consistens: non ita in permut. l. 1. De rer. permut. Emptio nudo consensu contrahitur, at permutatio non nisi re ab altero data. l. Ex placito. De rer. permut. e Quos vide apud Theo. hic. f Dioclet. scilicet, & Maximianus. l. Emptorem. C. de rerum permut. g Purè. nam si sub conditione, non erit ea pẽdente empt. periculum. l. nec emptio. De contrahen. empt.

agitur) periculum [a] rei venditæ [b] statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita [c] non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, longè minor aut deterior esse cœperit: emptoris damnum est cui necesse est, licèt rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est [d]. Quòd si fugerit homo [e], qui væniit, aut surreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit: animaduertendum erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet. si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterísque rebus intelligimus. Vtique tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit emptori [f]: quia sanè qui nondum rem

[a] Quod superuenit sine culpa vēditoris, nec ab eo promanat ex ante cedēti caussa. l. vlti. C. de per. & com. rei vē.

[b] Id est, speciei nō etiā generis. nā id perire nō potest. l. in ratione. §. vtrum. Ad l. Fal. l. incēdium. C. si cer. pet.

[c] Modò tamen nulla venditoris mora intercesserit.

[d] Regula est l. Secūdum. De reg. iu. l. is qui. §. vlt. de leg. præst. l. vnic. C. de cad. toll.

[e] Ex Caio d. l. Quod sæpe. §. si res. De contrahend. emptio.

[f] Ætiologia hæc eò pertinet, quòd emptor, qui nondum est dominus, non possit his actionibus vti, nisi ei à domino venditore cessis. ea enim soli domino propriè competunt, l. In rem. De rei vind. l. 1. de cond. fur. G.

empto-

emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, & de damni iniuriæ[a] actione.

[a] *Legis Aquiliæ.*

¶ *De emptione conditionali.*

4 Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione: veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

¶ *De emptione rei, quæ non est in commercio.*

5 Loca sacra, vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit: quæ tamen si pro profanis vel priuatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem[b] ex empto, quòd non habere ei liceat, vt consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit.

[b] *Vide l. 2. §. Sin autē. C. De litigio. Tull. 3. Offic.*

DE LOCATIONE ET conductione[c].

[c] *Tertia species consensu obligationum. Locare est dare aliquid vtendum, vel faciendum. Conducere est accipere aliquid vtendum, vel faciendum.*

TITVLVS XXV.

¶ *Collatio emptionis, & locationis. De mercedis conuentione.*

LOCATIO[d] & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque Iuris regulis consistit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio conuene-

[d] *Locare propriè est in loco ponere: inde* locarium *veteres dicebant mercedē, quæ pro stabulo vel taberna datur vbi quis consistit. Varro de ling. Lat. lib. 4. Sic Galli vocāt, locagium quod pro domo in qua quis locatus est, penditur. A.C.*

rit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si [a] merces [b] † constituta sit. & competit locatori quidem locati actio, conductori verò conducti.

De mercede collata in arbitrium alienum.

2 Et quæ suprà diximus, si alieno arbitrio pretium permissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de caussa si fulloni [c] polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tãtum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio [d] præscriptis [e] † verbis datur.

In quibus rebus merces consistit.

2 Præterea, sicut vulgò quærebatur [f], an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat, de locatione & cõ-

a In emptione pretium, in locatione merces, quæ à merẽdo dicitur. Varro.

b † Quæ & pretium dicitur quandoque. l. vl. §. vl. D. ad l. Rhod. de ia. l. 10. de acq. poss.

c Eius est, polire, curare, siue vt Vlp. dixit in l. 2. De cond. sine caus. lauare. Politor, κναφεὺς: curator, λευκαντεὺς, siue πλύτης, dicitur à Theo. in §. vlt. J. mand. I. C. Harmen. hic. lib. 3. tit. 8. Anton. Aug. Emen. lib. 4. cap. 9. l. Si polienda. De præscript. verb. vbi hæc omnia explicantur. d *Deficiente actionis propria nomine præscriptis verbis agitur. l. Nam cùm. De præscript. verb.* e *† Nomina actionum ferè vetusta sunt, vt condictio, vindicatio, &c. Omnis autem actio, iure vet. inspecto dici potest præscriptis verbis, quia præscripta erant verba, & præscripta erat formula, qua vti necesse erat: ita vt qui in syllaba erraret, caussa caderet. Sed nunc vtimur nomine communi, cùm deest nomen proprium, actio igitur præscriptis verbis est actio ciuilis, quæ proprio nomine caret, id est, quæ nascitur ex contractu innominato.* f *Id est, passim dubitabatur.*

ductione, si fortè rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit [a] non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus. veluti si cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum alterius bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verùm præscriptis verbis [b] agendum est.

De emphyteusi.

3 Adeò autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: vt in quibusdam caussis quæri soleat, vtrùm emptio & venditio cõtrahatur, an locatio & cõductio: vt ecce de prædiis [c], quæ perpetuò [d] † quibusdã fruenda traduntur, id est [e], vt quandiu pensio [f] siue reditus pro his domino præstetur, neq; ipsi conductori, neq; heredi eius, cuíve cõductor herésve eius id prædiũ vendiderit,

[a] *Ex Vlp. l. Si gratuitã. 17. §. sicũ. de præsc. verb.*

[b] Præscriptis verbis, *est τῶν προγεγραμμένων actio. sic enim Cõstan. H. eam vocat lib. 2. Epit. titu. 3. ex quo apparet non omnem in factum actionẽ, & præscriptis verbis esse: siquidẽ non omnis actio in factũ ex cõuentione descendit: omnis tamen actio præscriptis verbis ex conuẽtione descendit. I.C.*

[c] *Ius ἐμφυτευτικὸν, quod & ἐμβατευτικὸν, in l. Sed & si pecunia §. si res. De rebus eor. est ius perpetuarium: quinimo temporariũ esse potest. l. vlt. ff. Si ag. vecti. 1. emphyt. petat. Vide Harmen. libro 3. titu. 4. Arist. 2. OEcon. De agris Byzantiorum in emphyteusim datis. Plutarch. in Gracch. Appian. lib. 1. De bell. ciuil.* [d] † *Vel ad tempus. l. vlt. D. si ag. vect. non modicum arg. l. 1. §. quod ait, de superf.* [e] *Fac. l. 1. §. 1. Si ager vectigal. & Nouell. 120.* [f] *Pensio ad pecuniam, reditus ad frumenti, aut rerum similium mensuram in annos singulos constitutam refertur.*

[a] aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quocunque modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdã locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana [b] lata est, quæ emphyteuseως contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem [c] inclinantem, sed suis pactionibus fulciẽdam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis [d] esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc, si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis [e], ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire, quo iure vtimur.

De forma alicui facienda ab artifice.

4 Item [f] quæritur, si [g] cum aurifice Titius cõuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæq; formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: vtrùm emptio & venditio, an locatio & cõductio contrahi videatur. Cassius ait materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem

contra-

[a] *Domini cõsensu. s. alioquin ius emphyteuseως perdit. l. vl. in princ. De iur. emphy. Cod.*

[b] *l. 1. C. de iure emphy.*

[c] *Zeno dixit alienationem. l. 1. C. de iu. emphy. Et ex eo apparet alienãdi verbo propriè venditionẽ significari. I. G.*

[d] *Ferret. legit* natura talis, *vt in l. Si constanti. 24. §. Si maritus. Solut. matr. De naturali contract. vide Duar. 1. Disp. c. 17.*

[e] *Id est partis interit⁹, non totius. Zeno. d. l. 1. habet* particulare damnum. *Fac. l. Si merces. §. Vis maior. l. Ex conducto. § 1. ff. Loc. Columell. 1. De re rust.*

[f] *Ex Caio d. l. 2. §. 1. ff.*

[g] † *Cùm corpus proficiscitur ab eo, cui opus sit, est locatio & conductio: alioquin emptio & vendit. l. Sabinus. 20. l. conuenit. 65. De contrahenda empt.*

contrahi. Quòd si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

¶ *Quid præstare debet conductor.*

5 Conductor [a] [autem] omnia secundum legem [b] conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo [c] præstare. Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem [d] diligentissimus [e] † paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

¶ *De morte conductoris.*

6 Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres [f] eius eodem iure in conductione succedit.

DE SOCIETATE.

Titvlvs XXVI.

¶ *Diuisio à materia.*

[a] Ex Paul. l. Si in lege. §. Conductor. hoc tit. Fac. l. Legem. C. eodem.

[b] Id est, conuentionem & pactionē, l. 1. §. si conueniat. ff. de pos. Formā vocat Vlp. l. 7. §. item si. ff. solu. mat.

[c] Est enim contractus bonæ fidei, in quo multa, quæ non dicta, nec fortè cogitata sunt, signari æquū est, veluti vt conductor, qui in mercede soluenda morā fecerit, vsuras de quibus nihil dictum est, soluat. l. 2. 12. 17. C. eod.

[d] Hoc exigendum est pro subiecti contractus natura, l. contractus. 24. ff. de regul. iuris.

[e] † In contractibus qui fiunt vtriusque contrahentis gratia, requiritur exacta diligentia, non exactißima. l. 5. §. nunc videndum. D. commo. speciale tamen est in conductore, vt præstet diligentiam exactißimā, quod tunc puto locum habere, cùm quis id faciendum conduxit, cuius notitiam profitetur. l. item quaeritur. 13. §. si gemma. & §. seq. l. si merces. 25. §. penul. D. h. t.

[f] Fac. l. Viam. 10. C. eod. l. sed addes. 19. §. pen. ff. eodem.

SOCIETATEM coire[a] solemus aut totorum bonorum[b], quam Græci specialiter κοινωνίαν[c] appellant: aut vnius alicuius negotiationis[d] †, veluti mancipiorum vendendorum[e] emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

De partibus lucri, & damni.

1 Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit:[f] æquales[g] † scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quòd si expressæ[h] fuerint, partes hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

De partibus inæqualibus.

2 De illa sanè cõuentione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio. Quintus Mutius contra naturam societatis[i] † talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpicius[k] (cuius sententia præualuit) contrà sensit: quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit[l] † conditione me-

[a] *Consensu qui pôt, vel re, vel verbis, vel literis per nuncium declarari. l. 4. ff. eod. W.*

[b] *Ex l. 5. ff. eod.*

[c] *Theoph. habet κοινοπραξίαν. vide Harmen. lib. 3. tit. 10.*

[d] *† Vel etiã vnius rei. l. 5. eo. sed cùm simpliciter cõtrahitur, videtur eorum coita esse, quæ ex quæstu veniunt. l. 7. eodem.*

[e] *Hæc est quæ venalitiaria negotiatio dicitur. I.C.*

[f] *Arist. 3. Polit. c. 6.*

[g] *† Proportione geometrica, non arithmetica. l. 6. eo.* [h] *Vel etiam alterius definitioni relicta, qui eas expreßerit. l. Si coita. ff. eodem. Myns.* [i] *† Quia societas ius quodammodo fraternitatis (ac proinde æqualitatis) in se habet. l. 63. p. eod.* [k] *In notis ad Q. Mutium. l. Mutius. ff. eo. vnde hic locus descriptus est.* [l] *† Seruatur enim analogia geometrica, vt suprà notaui.*

liore

liore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem, non dubitatur[a], vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicuius pro pecunia[b] valet. Et adeò contra Quinti Mutij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit posse conuenire, vt quis lucri partem[c] † ferat, de damno non teneatur. quod & ipsum Seruius conuenienter sibi, fieri[d] existimauit. Quod[e] tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compẽsatione facta, solùm quod superest intelligatur lucro esse[f].

De partibus expressis in vna caussa.

3 Illud expeditum est, si in vna caussa pars fuerit expressa (veluti in solo lucro, vel in solo damno) in altera verò omissa: in eo quoque, quod prętermissum est, eandem partem seruari.

Quibus modis societas soluitur.

De renunciatione.

4 Manet autem societas eò vsque, donec in eodem cõsensu[g] perseuerauerint. At cùm aliquis renunciauerit societati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod

[a] *Fac. l. 1. C. eodem.*

[b] *Celsus ait in l. Cũ duobus. §. Si in coeunda. ff. Pro soc. pretium operæ artis est* velamentum: *vbi Cuiac.* velamentũ *præpostero literarũ ordine, pro* leuamentum *scriptũ, restituit.*

[c] † *Non totũ lucrum: esset enim societas leonina. l. 29. §. Arist. D. h. t.*

[d] *Vet. cod.* conuenienter sibi existimauit. *Quod Græco more dictũ est in l. vlt. §. vltim. De bo. dam. l. in ratione. §. si filio. ff. ad leg. Falcid. Cicer. conuenienter naturæ viuere.* ὁμοίως ἑαυτῷ, ἀκολούθως ἑαυτῷ.

[e] *Hic versus ad ea omnia pertinet, quæ superiùs dicta sunt è Seruij sententia contra Mutium, vt constat ex l. Mutius. ff. eodem.*

[f] *Vet. cod.* lucri esse.

[g] *Quo & contrahitur & distrahitur. l. 46. ff. eodem.*

lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorum socius, cùm ab aliquo heres esset relictus, in hoc renuntiauerit societati, vt hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit [a], ad ipsum solum pertinet. Ei verò, cui renuntiatum est, quicquid omnino post renuntiatam societatem acquiritur, soli conceditur.

De morte.

5 Soluitur [b] adhuc societas etiam morte " socij: [c] † quia qui societatem contrahit, cer- " tam personam sibi eligit: sed & si consensu " plurium societas contracta sit, morte vnius " socij soluitur, etsi plures supersint: nisi in coë- " unda societate aliter conuenerit. "

De fine negotij.

6 Item si alicuius rei [d] contracta societas " sit, & finis negotio impositus est, finitur so- " cietas. "

De publicatione.

7 Publicatione [e] quoque distrahi socie- " tatem, manifestum est: scilicet si vniuersa [f] " bona socij publicentur: nam, cùm in eius lo- " cum alius [g] succedat, pro mortuo habetur. "

De cessione bonorum.

8 Item si quis ex sociis mole debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica & priuata debita, substantia eius ve-

[a] *Id est, non callida mente renuntiando sit aucupat⁹. Theophil. Quid sit captare hereditatē, vid. l. captatorias. C. de testa. milit. l. Captatoria. & l. Captatorias. 70. De her. insti. Alcia. 2. παρ. c. 30. Ant. Aug. Emend. lib. 4. c. 15. Mar. li. 6. in Appianum.*

[b] *Ex Pau. l. Actione. 65. §. Morte. hoc tit.*

[c] *† Nec licet ab initio pacisci, vt heres succedat societati. l. nemo. 35. l. adeo. 59. D. h. t.*

[d] *Veluti ad mancipiorum, aut frumenti negotiationem, vt s.* [e] *Hic locus ex d. l. Actione, §. Publicatione. hoc titu.* [f] *Si enim pars tantùm bonorum publicata sit, manet societas. Theoph.* [g] *Fiscum intellige.*

neat:

neat: soluitur societas. sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas.

¶ *De dolo & culpa à socio præstandis.*

9 Socius socio vtrùm eo nomine tantùm teneatur pro socio actione, si quid dolo cõmiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est [a] †, an etiam culpæ, id est, [b] desidiæ atque negligentiæ nomine, quæsitum est. præualuit [c] tamen, etiã culpæ nomine, teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit, de se quæri [d]: sibique hoc imputare debet.

DE MANDATO [e].

TITVLVS XXVII.

¶ *Diuisio à fine.*

MANDATVM contrahitur [f] quinq; modis, siue sua tantùm gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tantùm, siue sua & aliena, siue tua & aliena [g]. At si tua tantùm gratia tibi mãdatum sit, superuacuum est mandatum [h], & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur.

[a] † *Qui verò se obtulit deposito non solùm dolũ præstat, sed etiã culpã & custodiã. l.1. §. sæpe euenit. D. depos.*

[b] *Nota definitionem culpæ, de qua Bart. in l. quod Nerua. ff. depos. quanquam negligentia rationẽ habet caussæ: culpa effectus. W.*

[c] *Ex Vlp. d. l. Cum duob. 52. §. vlt. & Caio. l. soci°. 72. ff. eod.*

[d] *Scribendũ vt in vet.* de se queri, hoc est, sibi imputare debet.

[e] *Quidã vet. cod.* De mãdatis.

[f] *Ex Caio. l. 2. eo. Caius 2. Inst. tit. 9. Cicer. pro Rosc. in priuatis, inquit, &c.*

[g] *Sexta species addi posset, quando mea, tua, & aliena: cuius exemplum in l. Si procuratorem. §. tutores. ff. eodem.*

[h] *Quia potiùs est consilium, vt infrà dicet.*

Si mandantis gratia mandetur.

1 Mandantis tantùm gratia interuenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes [a].

Si mandantis, & mandatarij.

2 Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: [aut si volente te [b] agere cũ eo ex fideiussoria [c] caussa, mandet tibi, vt cum reo agas periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.]

Si aliena.

3 Aliena autem tantùm [d] caussa interuenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes.

Si mandantis, & aliena.

4 Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio sponderes.

Si mandatarij, & aliena.

5 Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris pecuniam crederes [e], aliena tantùm gratia intercedit mandatum.

Si mandatarij.

6 Tua tantùm gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potiùs prædiorum colloces, quàm

[a] *Caius habet* fideiuberes. *spondere pro fideiubere vsurparunt veteres.*

[b] *Hæc duo exempla inclusa, extra Caium assumpsit Tribonianus.*

[c] *Sicut olim fideiussor ante principalem cõueniri poterat. l. 3. & 5. C. de fideius.* † *Quod à Iusti. correctũ est, Nou. 4. cap. 1.*

[d] *Vocem* tãtùm *nec Caius habet, nec germana lectio adgnoscit.*

[e] *Vet.* quòd si sine vsuris crederes. *l. tamen Cusa.* quid si vt sine. *vt in l. 2. De eo. & in Græco* εἰ γὰρ ἵνα ἀτόκως.

" quàm fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias " tuas fœneres potiùs, quàm in emptiones " prædiorum colloces. Cuius generis manda- " tum magis consilium, quàm mandatum est, " & ob id non est obligatorium: quia nemo ex " consilio [a] mandati obligatur, etiam si non " expediat ei, cui mandabatur [b]: cùm liberum " cuique sit, apud se explorare, an sibi expe- " diat consilium. Itaque si otiosam [c] pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquã emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse [d] non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares. sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse [e] in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio [f] credidisses, quàm si tibi mandatum esset.

De mandato contra bonos mores.

7 Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licèt enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem.

De executione mandati.

8 Is, qui exequitur mandatum, non de-

[a] *Consilij non fraudulenti nulla est obligatio, l. Consilij. De regu. iur. Fac. l. 6. §. Planè. eo.*

[b] *Quidam Vet.* cui dabatur: *& sic est in l. 2. D. eod. I. C.*

[c] *Otiosa pecunia Iureconsultis ea dicitur, quæ nulli domino suo usui est, cui opponitur Occupata.*

[d] *Cùm is soluendo non sit, cui credidisti.*

[e] *Ad similitudinē quādam fideiussiōis: perinde est enim, ac si pro Titio fideiuberem.*

[f] *Certam enim personam elegi, cui suasu meo crederes: ideoq; ad quandam similitudinem fideiussionis obligor. Theoph. Fac. l. Remunerandus. §. Planè. hic.*

bet excedere [a] † fines [b] mandati. vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniã fideiubere: alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeò quidem, vt Sabino & Cassio placuerit, etiam si vsque ad centum aureos cum eo agere volueris: inutiliter [c] te acturum. Sed diuersæ scholæ authores [d] rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant. quæ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur [e].

¶ *Quibus modis mandatum soluitur.*

De reuocatione.

9 Rectè quoque [f] mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit [g] †, reuocatum fuerit, euanescit.

De morte.

10 Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interueniat: id est, vel eius qui mandauerit [h] †, vel illius qui mandatum susceperit, soluitur mandatum. Sed vtilitatis caussa receptum est, si eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mãdatum: posse te agere man-

dati

[a] † *Sed non excedit fines mandati, qui id facit, sine quo mandatum cõmodè impleri non poterat. l. 56. l. 62. D. de procurat.*

[b] *l. Diligenter. eo. Gell. lib.* 1. *cap.* 13. *Cicer. 7. Epist. libro 2. Epist.*

[c] *Vet.* Velis, inutiliter te acturũ. Diuersæ, &c.

[d] *Nerua & Proculus, §. l. Sed Proculus. ff. eod.*

[e] *Maior enim summa minorem in se continet. Theoph.*

[f] *l. Si verò. §. Si mandauero. ff. eodem.*

[g] † *Res est integra, cũ nondum cœpit interesse. l. 8. §. mandati. D. h. tit.*

[h] † *Nisi quid post mortem suam faciendum mandauerit. l. 12. §. Vlt. eod.*

dati actione. alioqui iusta [a] & probabilis ignorantia tibi damnum adferet. Et huic simile est, quod placuit [b], si debitores, manumisso dispensatore [c] Titij per ignorantiam liberto soluerint, liberari [d] eos: cùm alioqui stricta [e] iuris ratione nõ possent liberari: quia alij soluissent, quàm cui soluere debuerint.

De renuntiatione.

11 Mandatum [f] non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quàm primùm renuntiandum [g], vt per semetipsum, aut per alium, eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, vt integra caussa mãdatori reseruetur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta caussa [h] intercesserit aut non renunciãdi, aut intempestiuè renunciandi.

¶ *De die, & conditione.*

12 Mandatum [i] & in diem [k] differri, & sub conditione [l] fieri potest.

¶ *De mercede.*

13 In summa sciendum est mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam [m] negotij

[a] *Quæ profectò nemini fraudi esse debet. l. Inter. ff. eod.* [b] *Paulo s. l. Dispensatori, & Vlpiano. l. Si quis seruo. ff. De solut.* [c] Dispensator *seruus est, qui fœnori domini pecuniã dare cõsueuit. Theophil. l. Dispensatori. De solut.* [d] *Æquitate. scilicet naturali.* [e] *Strictæ iuris rationi, id est, stricto iuri aduersam facit vtilitatem. ex quo apparet* vtilitatis *nomen Iurisconsulti æquitatem & ius gentium significare, ex qua etiam vtiles actiones nomen accepere, l. quia actionum. De præscr. verb. leg. seruitutes. §. si sublatum. de seruit. vrb. l. si longius. in fi. De Iud. I. C.* [f] *l. 27. §. Qui suscipit, l. 22. §. vl. eod.* [g] *Antequam mandatoris intersit: hoc enim casu renuntiare potest Paul. lib. Sent. 2. titu. 15.* [h] *l. sanè. 23. cum l. seq. ff. eod.* [i] *l. 1. §. Mandatum eod.* [k] *Veluti,* Mando tibi, vt post biennium hoc agas. [l] *Accedere mandato dies, & conditio potest, l. 1. §. 1. ff. eodem.* [m] *Id est, In aliam speciem contractus. Wes.*

cadere. Nam mercede[a] † constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium: iis casibus interueniēte mercede locatio & conductio intelligitur[b] contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neq; promissa: mandati competit actio[c].

[a] † Aliud est merces: aliud honorarium. l. 1. D. si men. fal. mo. dix. l. 1. de extraor. cogn. merces excludit actionem mandati, vt hic: honorariū eam nō excludit. l. 6. p. D. h. t.

[b] l. si tibi, 22. De præscrip. verb.

[c] Ei qui dedit: alteri verò, qui curauit, nulla mandati actio mercedis nomine datur, sed præscripsis verbis agi poterit. d. l. 22. Wesemb.

DE OBLIGATIONIBVS, quæ quasi ex contractu[d] nascuntur.

TITVLVS XXVIII.

¶ *Continuatio.*

POST genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus: quæ quidem non propriè[e] nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

¶ *De negotiorum gestione.*

1 Igitur[f] cùm quis negotia[g] † absentis[h] † gesserit,

[d] Harum obligationum sex species exponuntur hoc titul. [e] Nam ex vero contractu nemo obligatur, nisi qui consensit, l. 1. De pact. hic autem obligantur ignorantes. Myns. [f] Ex Caio. l. 4. §. 1. De obl. & act. Fac. l. 2. & §. Si quis. De neg. gest. [g] † Sub numero multitudinis continetur etiam numerus vnitatis. l. 3. §. 1. D. De nego. gestis. [h] † Nam præsens aut patitur negotia geri, & censetur mandare. aut prohibet, & nulla actione tenetur. l. 6. §. si passus. D. mand. l. vlt. C. de negot. gest.

gesserit, vltro citroque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa[a] competit actio: negotiorum autem gestori, contraria[b]. quas ex nullo cōtractu propriè nasci manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit, ex qua caussa ij, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. idq; vtilitatis caussa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererentur negotia: quæ sanè nemo curaturus esset[c] †, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui vtiliter gessit negotia [dominum habet obligatum negotiorum[d] † gestorum:] ita & contrà, iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem. quo casu ad exactissimam[e] † quisq; diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligētiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligentior eo commodiùs administraturus esset negotia.

¶ *De tutela.*

2 Tutores[f] quoque, qui tutelæ iudicio

[a] Directa, *id est, principalis. l. in commodato. §. 1. ff. Commod.*

[b] Contraria, *id est, quæ principalis nō est: non vt alteri repugnās aut aduersa. sicut nigro album, (in quo plerique interpretes errant) sed quasi mutua, & vicaria, quæ ad exemplū directæ actio. datur. vt infrà eod. §. tutores. Sicut & verbum* cōtra, *interdum significat vicissim. Terent. in Adelph. Ille vt item contra me habeat, facio sedulò. A.C.* [c] † ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. *l. 5, l. si patrono. 15. C. de neg. gest.* [d] † *Al.* habet obligatum dominum negotiorum. [e] † *Memini me hoc exposuisse in Isagoge Pand. ad titu. De negot. gest.* [f] *Ex dicta l. 4. §. Tutela.*

tenentur [a], non propriè ex contractu obligati esse intelliguntur: nullum enim negocium inter tutorem & pupillum contrahitur [b]. sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contrà, tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus [c], aut rem suam creditoribus eius obligauerit.

¶ *De rei communione.*

3 Item, si inter aliquos communis res sit, sine societate [d]: veluti [e] quòd pariter eis legata donatáve esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo [f] † iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius [g] † eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse, quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio non tenetur, quasi ex contractu teneri videtur.

¶ *De hereditatis communione.*

4 Idem iuris est de eo, qui coheredi [h] familiæ erciscundæ iudicio ex his caussis obligatus est.

a *Post pubertatem s. nullus est enim huic iudicio locus. nisi finita prius tutela.*

b *Maximè cùm infans pupillus est.*

c *Paul. in l. vlt. De contrar. tut. & vti. act.*

d *Id est, sine animo & conditione ineundæ societatis.*

e *Hoc exemplum ex Caio mutuatus est Iusti. l. 2. C. cōmu. diuid.*

f † *Datur hoc iudiciū, etiam cùm ex societate res communis est: sed eo casu est ex contractu.*

g † *Obserua socium dici, qui rem cum alio communem habet sine societate.* h *Vet.* coheredi suo. *finium regundorum non est in personam, nisi ex maleficio. Communi diuidundo, & familiæ erciscundæ sunt in personam, quasi ex contractu. Petitio hereditatis, quæ etiam mista est, actio est quasi ex contractu.*

¶ De

¶ *De aditione hereditatis.*

5 Heres[a] quoq; legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur: « (neque enim cum herede, neq; cum defun- « cto vllum negotium legatarius gessisse pro- « priè dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu [b] † debere intelligitur.

¶ *De solutione indebiti.*

6 Item is, cui quis per errorem non debitum soluit, quasi ex cõtractu [c] † debere videtur. Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt si certiorem rationẽ sequamur, magis (vt suprà diximus [d]) ex distractu quàm ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potiùs negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur [e] †, ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

¶ *Quibus ex caussis indebitum solutum non repetitur.*

7 Ex quibusdam tamen caussis [f] † repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic namq; definierunt Veteres [g], ex quibus caussis inficiando [h] lis crescit, ex iis

a *V. species.*

b † *Quoniã adeundo hereditatem, contrahere videtur. l.3. §. vlt. & leg. seq. D. quib. ex causs. in poss. eat.*

c † *Hoc enim ipso, quòd soluit, aliquid negotij gerit. leg.33. D. de cõdict. ind.*

d *§.2. Quib. mod. re contrah. obl.*

e † *Ex æquitate. l. nam hoc natura. D. de cond. ind. contra strictũ ius. l. nõ omnis. de reb. cred.*

f † *Oportet ergo caussã aliquã subesse. Exẽpli caussa: si legatum non sit Ecclesiæ, solutum repetitur: si non solemniter legatum sit, non repetitur.*

g *Fac. l. Ea quæ. C. de cond. ind. vide Paul. lib.1. Sent. tit.18.*

h *Vt si quis scripturã, qua quid quæritur, vel numerationem inficietur. l. Contra qui propriam. C. De non num. pec. Vid. Theoph.*

caussis non debitum solutum repeti nõ posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato [a]. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem [b] cuiq; legata fuerant, nostra autem constitutio [c] cùm vnam naturam omnib. legatis & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed nõ omnibus legatariis hoc [d] præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis Ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur [e], relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur [f].

[a] *Adde & tertium exemplum in deposito ob ruinam, incendiũ, naufragium.*
[b] *Legata per damnationem, veluti,* dãno te heres illi dare centum.
[c] *Extat in l. 2. Cõmu. de leg.*
[d] *Scilicet priuilegiũ, vt infìciando crescerent. A.C.*
[e] *In vet. manusc. legitur* honorificantur: *notat Cuiac.*
[f] *Neq; datur indebiti cõdictio: quoniã cessante debiti caussa, adhuc tamẽ pietatis caussa super est. Vide Mynsi.*

PER QVAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur [g] †.

TITVLVS XXIX.

¶ *De his qui sunt in potestate.*

EXPOSITIS generibus obligationũ, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus, acquiri nobis [h] non solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per seruos, & filios nostros: vt tamen, quod per seruos [i] nostros nobis acquiritur,

[g] † *S̃. in tit. per quas pers. nob. acqu. egit de acquirendo dominio, vel possessione: hic de acquirenda obligatione.* [h] *Scilicet illas obligationes, & per consequens actiones.* [i] *Vet.* quod per seruos quidem nobis.

totum

totum nostrum fiat [a]: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc diuidatur secundum imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit constitutio [b]: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem mouente, secundum Nouellę nostræ constitutionis [c] diuisionem [d].

¶ *De bona fide possessis.*

1 Item per liberos [e] homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantùm ex duabus caussis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant.

¶ *De seruo fructuario, [vel vsuario.]*

2 Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum, [vel vsum [f]] habemus similiter ex duabus istis caussis nobis acquiritur.

¶ *De seruo communi.*

3 Communem seruum pro dominica [g] parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando aut

[a] *Sic videlicet, vt nihil imminuere possit vel is qui nobis per seruum acquiritur: l. Nec seruus. De pec. vel seruus ipse, cū nihil sibi possit possidere, nisi fortè aliquid peculij, domino permittēte.*

[b] *l. Cùm oportet. C. De bon. quæ lib.*

[c] *l. vlt. C. de bon. quæ lib. quæ ideo Nouella dicitur, quòd post priorem Codicē lata sit.*

[d] Diuisionē *vocat distinctionē quæ talis est, vt si pater vsumfruct. in aduentitiis filij amplectatur, pater exerceat quidem actiones, sed filio consentiente. Si autem negligat illum vsumfruct. & nolit amplecti, tunc filius agat consensu patris. A.C.* [e] *Hunc locum suprà explicuit Iustin. §. De his autem tit. Per quas pers.* [f] Vel vsum. *has voces vetusti Codices non agnoscunt. Acc. Vide Theoph.* [g] *Id est, pro rata dominij parte. l. 5. & 7. De stipul. seruo.*

per traditionem accipiendo, illi ſoli acquirit: veluti cùm ita ſtipulatur, *Titio domino meo dare ſpondes*? Sed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licèt antea dubitabatur: tamen poſt noſtram deciſionem [a] res expedita eſt, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iuſſit, vt ſuprà [b] dictum eſt.

QVIBVS MODIS tollitur [c] † obligatio [d].

TITVLVS XXX.

¶ *De ſolutione.*

TOLLITVR [e] autem omnis obligatio ſolutione [f] eius, quod debetur: vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud [g] pro alio ſoluerit. Nec intereſt, quis ſoluat: vtrùm ipſe, qui debet, an alius pro eo [h] †: liberatur enim & alio ſoluente: ſiue ſciente, ſiue ignorante debitore, vel inuito [i] eo ſolutio fiat. Item ſi reus ſoluerit: etiam ij, qui pro eo interuenerunt [k], liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fideiuſſor ſoluerit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

¶ *De acceptilatione.*

1 Item per acceptilationem tollitur obligatio [l]. Eſt autem acceptilatio, imaginaria

a *l. Vltim. C. per quas perſon.*
b *In §. Seruus communis. S. De ſtipul. ſeruor.*
c † *Ipſo iure, ſcilicet.*
d *Caius li. 1. Inſt. tit. 10.*
e *Al.* Soluitur autem.
f *Solutio eſt naturalis datio. Acceptilatio, nouatio, delegatio, ciuiles ſunt ſolutiones. ac propriè ſatiſfactiones dicuntur. huc pertinet l. ſolutam. De ſolut.*
g *Putà frumentũ pro nummis. l. Manifeſti. C. De ſolut. Seneca 6. de Benef.*

h † *Si nomine debitoris ſolutum ſit, debitor liberatur ipſo iure: ſin minùs, ope exceptionis. l. 28. D. manda.* i *l. ſoluendo. De negot. geſt. Liberationis ſcilicet fauore.* k *Fideiuſſores ſcilicet, & mandatores.* l *Fac. l. 1. De acceptil. nec ipſa ſola tollitur obligatio, ſed & quæ ipſi accedunt, vt hypothecæ, pignora, fideiuſſores, ſtipulationes vſurarum, & pœna. l. 43. De ſolut.*

ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habéſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *Habeo.* Sed & Græcè[a] poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat, vt Latinis verbis ſolet exigi[b], ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών[c]. Quo genere (vt diximus) tantùm eæ ſoluuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, nō etiam cæteræ[d]. Conſentaneũ enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod alia ex cauſſa debetur: poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolui. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè ſoluitur[e] †, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

¶ *De Aquiliana ſtipulatione, & acceptilatione.*

2 Eſt autem prodita ſtipulatio, quæ[f] vulgò Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationē tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat[g] † omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacunque[h] cauſſa dare, facere oportet[i], oportebítve,*

» »

a *Vide leg. Græcè. ff. de acceptil.*

b *Hoc verbũ nō agnoſcit Theoph. & Cuiac. demendũ cenſet.*

c *Id eſt*, tot denarios acceptos habes? Acceptos habeo.

d *Quare, vt mutuũ: vel literis: vel conſenſu, vt emptio. contrahuntur.*

e †*Vide leg. tutor. 41. §. Lucius. D. de vſu. leg. quidam. 21. de reb. cred.*

f *Ex leg. Et vno. De accept.*

g † *Al.* nouat.

h *Ex contractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi, etiam obligationes nominibus contractæ.*

i Dare, *vt dare centum aureos.* facere, *vt ſuſcipere in ſe obligationem, l. ſi mandato. §. quoties. ff. Mand.* Oportet, *præſens tempus ſignificat, & ideo adiicitur* oportebit, *l. ſtipulatus fuerim. §. 1. l. ſi à colono. l. cum ſtipulamur. De verb. oblig.*

præsens in diémve, aut sub conditione: quarumcunque rerum mihi tecum actio est: quæque aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est eritve: quódve tu meum habes, tenes [a]*, possides, dolóve malo fecisti, quo minùs possideas: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. [quod* [b] *Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberétne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.]* ""

a Tenere *est naturaliter detinere: possidere verò est animo domini detinere Theophil. Fac. l. 1. & l. Possideri. De acqu. poss. l. Officium. De rei vind.*

b *Inclusa ad verbũ sumpta sunt ex l. & vno. D. de accep. Sed vet. libri sic habẽt & rectiùs:* Item ex aduerso Numerius Nigidi⁹ interrogauit Aulũ Agerium, Quicquid tibi hodie per Aquilianam stipulationem spopondi, id omne habésne acceptum? Respondit Agerius, Habeo acceptumque tuli.

¶ *De nouatione.*

3 Præterea nouatione tollitur obligatio: veluti si id, quod tibi Seius [c] debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuẽtu nouæ personæ, noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in [d] † posteriorem [e]: adeò vt interdum, licèt posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes [f], à pupillo sine tutoris authoritate stipulatus fuerit. quo casu res amittitur. Nam & prior debitor libera-

c *Vet.* Si id quod tu Seio debebas, à Titio dari stipulatus sis, *atq; ita leg. esse sequentia indicant.* d † *Sed posterior retinet priuilegium prioris. l. 29. D. de nouat. l. 17. de reb. auct. iud. poss.* e *Delegatio est hæc, cui tamen nouatio inest. nam delegatio est nouatio per stipulationẽ interuentu nouæ personæ facta.* f *Cuiac. legit,* debebas, *vt suprà.*

tur, &

tur, & posterior obligatio nulla [a] est. Non idem iuris est, si à seruo [b] quis fuerit stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadẽ persona sit, à qua postea stipuleris: ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione [c] noui sit: fortè si conditio, aut dies aut fideiussor adiiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus: si conditio adiiciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed cùm hoc quidẽ inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cùm nouandi animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alij in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio [d], quæ apertissimè definiuit, tunc solùm nouationem prioris obligationis [e] fieri, quoties hoc ipsum inter cõtrahentes expressum fuerit, quòd propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, vt maneat ex vtraque caussa obligatio, secundum nostræ constitutionis definitionẽ, quam licet ex ipsius lectione apertiùs cognoscere.

¶ *De contrario consensu.*

4 Hoc amplius [f] eæ obligationes, quæ

a *Ne naturalis quidẽ, quia pupillus animi iudicio caret. l. quod pupillus. de cond. ind. Si tamẽ factus sit locupletior, iure naturali obligatur. l. naturaliter §. vlt. & leg. prox. ff. De cond. ind.*

b *Nã in nouatione persona sit oportet. seruũ autẽ Ius ciuile pro nullo habet. l. Quod attinet. De reg. iur. Th.*

c *Vet.* in posteriorẽ stipulationem.

d *l. vlt. C. de nouat.*

e *Hæc subdititia sunt*, prioris obligationis. *I.C.*

f *Est quartus mod. tollendæ oblig. consensu.*

consensu contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur [a]. Nam si Titius, & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum sequuta (id est, neque pretio soluto, neq; fundo tradito) placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione, inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut iam dictum est [b].

[a] Ipso iure. nã quia pacto de nõ petendo tollitur obligatio ipso iure: ideo hãc tollendæ obligationis speciem omisit hîc Iust. vide l. Ab emptione. De pact. quæ hunc locum explicat. Fac. l. 1. Quando lic. ab emp. disced.

[b] Præter quinque modos suprà scriptos, possunt & alij quatuor colligi: nempe Compensatio, §. bonæ fidei c. infrà. De actio confusio. l. debitori. 7. Cod. de pact. Interitus rei, l. si ex legati. 23. ff. De verb. oblig. Maleficium creditoris, leg. si quis in tantam. 7. Cod. vnde vi. An. Con.

INSTI-

INSTITVTIONVM IVRIS DIVI IVSTINIANI

LIBER IIII.

DE OBLIGATIONIBUS, quæ[a] ex delicto[b] nascuntur[c].

TITVLVS I.

PRioribus duabus caußis absolutis, ex quibus obligationes nascuntur, cōtractus scilicet & quasi contractus, restant posteriores duæ, delicta & quasi delicta, quæ subsequentib. titul. explicātur. Delictorum[d] autē alia sunt publica, alia priuata. Dicuntur Publica quæ ad dißipationē status publici tendunt, ut seditio, homicidiū, peculatus, ambitus, &c. de quibus lib. 48. Pandect. & j. tit. de publ. iud. agitur. Priuata verò sunt, quib. priuata vitæ affligitur[e] commoditas: ut est furtum, rapina, damnū, & iniuria: de quibus in hoc, & sequ. tit. disseritur. Deinde & inter publica crimina, & inter priuata, quædā sunt capitalia, quæ pœna mortis aut exilij vindicantur: quædam non capitalia, quorum pœna aut est pecuniaria, aut coercitio quædam corporalis[f]. Rursus utrorumq; quædam sunt ordinaria, in quibus certa pœna à legibus constituta est: alia extraordinaria, quib. imponitur pœna pro modo[g] delicti ex arbitrio iudicantis. Persequimur autem pœnam aut ciuiliter quando petimus eā nobis adiudicari: aut criminaliter, quando petimus, ut reus vel luat pœnam in corpore, vel quid fisco inferat. Hæc ex Myns.

a Quidam cod. habent. De oblig. ex delicto, ut s. de oblig. ex consensu: & de obl. ex q. cons.
b Caius 2. li. Inst. tit. ult. Paul. l. 16. 2. Sent. tit. De fur. 31.
c Hic tit. generalis & cōmunis est 4. tit. seq. usque ad tit. de oblig. quæ quasi ex deli.
d Differentia delictorum.
e l. ex maleficiis. ff. de act. & obl.
f leg. 2. ff. de pub. iud.
g leg. 1. ff. de effract. & expil. l. ul. ff. de priuat. delict.

¶ *Continuatio: & diuisio obligationum ex delicto.*

Cvm sit expositum superiore libro de obligationib. ex contractu, & quasi ex contractu: sequitur, vt de obligationibus ex maleficio, [& quasi ex maleficio] dispiciamus. Sed illæ quidem (vt suo loco[a] † tradidimus) in quatuor[b] genera diuiduntur: hæ verò vnius generis sunt: nam omnes ex re[c] nascuntur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto[d], rapina, damno, iniuria.

¶ *De furto.* ¶ *Definitio.*

1 Furtum[e] est contrectatio[f] † fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei[g], vel etiam vsus eius[h], possessionísve[i]: quod lege naturali[k] prohibitum est, admittere.

a † §. vlt. sũ. de oblig.

b *Nam aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu cõtrahuntur.*

c *Verborum tamen contumelia & literis, vt famosis libellis fit, l. Aut facta. De pœnis.*

d *Hæc sunt priuata maleficia quatuor: alia sunt publica aut popularia, aut extraordinaria. I. C.* Veluti *exempli potiùs verbo quàm diuisionis vsus est, quia fortè præter has maleficiorũ species reperiuntur aliæ: vt de incendio, ruina, naufragio. vide lib. 47. Digest. Sed cæteras ad has 4. referri non subtiliter contendunt.* e *Ex l. 1. eod. Vide Ant. Aug. Emend. lib. 4. cap. 4.* f † *Leg.* contrectatio rei fraudulosa. *vt habent Pand. Fl. In l. 10. D. de fur. & vet. lib. D. Germani Colladonij. I. C. doctißimi.* Rei *autem sic accipe, id est, corporalis l. 75. eod. & mobilis. §. quod autem. suprà de vsuca. nam huiusmodi res contrectari possunt. l. 3. §. si rem apud te. D. de acquir. possess.* g *Veluti si seruum tuum subtraxerim.* h *Vt si quod in vnum diem vtendũ dederim, diutiùs teneas. Theop.* i *Veluti si quod pignoris aut depositi caussa datũ est, tanquã dominus poßideam. Theoph.* k *Furtum iure naturali prohibitum esse confirmat Vlp. l. Probrum. 42. De verb. sign. licèt aliud velit Alc. lib. 1. Disp. cap. 10. Gell. lib. 11. cap. 18. Cic. 3. Verr. Ant. Aug. sũ. ibidem.*

¶ *Etymo-*

¶ *Etymologia.*

2 Furtum autem vel à furuo, id est, nigro, [a] dictũ est, quòd clàm & obscurè fiat, & plerunque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, quòd [b] φῶρας appellant fures. Imò & Græci [c] à ferendo φῶρας dixerunt.

¶ *Diuisio.*

3 Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum [d]: Nam conceptum, & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quàm genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ [e] appellant: nec solùm is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui eo loco deprehenditur, quo furtum fit [f]: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in oliueto, oliuarum: aut in vineto, vuarum furtum fecit: quandiu in eo oliueto, aut in vineto deprehensus fuerit. Imò vlteriùs furtum manifestum est extendendum, quandiu eam rem fur tenens visus, vel deprehensus fuerit: siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel ab alio, antequam eò peruenerit, quò deferre vel deponere destinasset [g]. Sed si pertulit, quò destinauit, tametsi deprehendatur cũ re furtiua, nõ est manifestus fur.

[a] *Vide Noniũ & Varron. Gell. li. 1. cap. 18.*

[b] *Legendum* qui nõ quod.

[c] *Legendum* ἀπὸ τοῦ φέρειν.

[d] *Quæ inter genera furtorum Paul. retulerat li. Sent. 2. cap. 31.*

[e] *Id est, in ipso facto, seu actu furandi scilicet deprehẽsus. Æschin. contra Ctesiph.* ἐπ' αὐτοφώρῳ κλέπται. *Papinianus in l. si dominus. ff. de præscr. verb. appellat deprehẽsos in admisso.*

[f] *Vet.* quo fit veluti qui domi furtum fecit *& paulò pòst*, aut vineto fur deprehensus sit.

[g] *Id est (vt ait Paul. l. 4. D. De furt.) quò destinauerat eo die manere cum eo furto.*

Nec manifestum furtum quid sit, ex iis quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

¶ De furto concepto, oblato, prohibito, non exhibito.

4 Conceptum [a] furtum dicitur, cùm apud aliquem testibus præsentib. furtiua res quæsita, & inuenta sit: nam in eum propria actio [b] constituta est, quanuis fur non sit, quę appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potiùs [c], quàm apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta sit, propria aduersus eum qui obtulit, quanuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur Oblati. Est etiam prohibiti furti actio, aduersus eum qui furtum quærere testibus pręsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti, aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam, & inuentam, non exhibuit. Sed hę actiones, scilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem [d] abierunt. Quum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundũ veterem obseruationem [e] non fiat: meritò ex consequentia etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt: quum manifestũ sit, quòd omnes, qui scientes rem furtiuã susceperint, & cela-

[a] *Vnde* furtum concipere *pro inuenire vsurpauit Paulus li. 2. Sent. titul. 31. De furtis.*

[b] *In triplũ. sc. l. 12. Tab. Gell. lib.* 11. *cap. vlt.*

[c] *Vt condemnationis turpitudo penes te potiùs esset quàm penes ipsum. Theophil.*

[d] *In Pand. idcirco ne verbũ quidem.*

[e] *Hoc est, præsentibus testibus. Furtiuorũ autẽ quæstiones cũ lance & licio (de quo Gell. lib. 16. cap. 10.) emanauerunt. Vide Plat. 12. De leg. & Fest. Pomp. lib. 10.*

& celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt.

¶ *Pœna.*

5 Pœna manifesti furti, quadrupli est[a], tam ex serui, quàm ex liberi[b] persona: nec manifesti, dupli.

¶ *Quomodo furtum fit. De contrectatione.*

6 Furtum autem fit, non solùm cùm quis intercipiendi caussa rem alienam amouet[c]: sed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque siue creditor pignore[d]: siue is, apud quem res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtũ committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit[e], quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit: aut si quis equum gestandi[f] caussa commodatum sibi, longiùs aliquò duxerit: quod Veteres[g] scripserunt de eo, qui in aciem[h] equum perduxisset.

¶ *De affectu furandi.*

7 Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur, quàm vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito[i] domino facere: eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum

[a] *Deuter. cap. 5. Exod. cap. 20. Gel. lib. 20. cap. 1. Leg. 12. Tab. tit. 12.*

[b] *Gell. lib. 11. cap. vlt. In seruos, ait, grauiꝰ quã in liberos furti nomine animaduertebatur.*

[c] *Immutat, specificat, tradit sciẽs. §. 9. in fin. S. de vsuc. w.*

[d] *Ex l. Si pignore, 54. ff. de fur. l. si is. 7. Cod. eod. quod iure ciuili quoad pœnã pecuniariã verum est.*

[e] *Val. Max. cap. 2. in fin. lib. 8.*

[f] *Ad valetudinẽ & animi recreationem.*

[g] *Veterum appellatione continentur Brutus Manilius, Sabinus, Labeo, l. quam rem, 38. vbi Cu. ff. De vsucap.* [h] *Gell. lib. 7. cap. 15. l. Qui iumenta, 40. & l. 76. De fur.* [i] *Id est, non consentiente. l. Qui vas. 48. §. Si ego, De furt. Vide Alc. lib. 1. Disp. cap. 10.*

credant, extra crimen [a] videri: optima sanè distinctione, Quia furtum sine affectu furandi non committatur [b] †.

[a] *Id est, delictum.*

[b] †*Quia voluntas distinguit maleficia. l. qui iniuria. D. de fur.*

¶ *De voluntate domini.*

8 Sed & si credat [c] aliquis inuito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quęsitum est, quum Titius seruum Mæuij solicitauerit, vt quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & seruus id ad Mæuium pertulerit: Mæuius autem, dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre: vtrùm furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum Prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem sancimus [d], non solùm furti actionem, sed & serui corrupti contra eum dari. Licèt enim is seruus deterior à solicitatore minimè factus est, & ideo non concurrant [e] regulæ, quæ serui corrupti actionem introducunt, tamen consiliũ corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquã si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate & in aliũ seruum, qui

[c] *Ex Vlp. l. Inter omnes 46. §. Rectè. De furt.*

[d] *Vet. cod.* sanximus. *sic enim legendum est in l. 8. C. de testib. & l. 1. C. de numerar. & act. non sancimus l. Cuia.*

[e] *Vet.* non currant.

qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur [a].

¶ *Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus.*

9 Interdum [b] etiam liberorum hominum furtum fit [c] †: veluti si quis liberorũ nostrorum, qui in potestate nostra sunt [d], subreptus fuerit.

¶ *De re propria.*

10 Aliquando autẽ etiam suæ rei furtum quis [e] committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris caussa dedit, subtraxerit [f].

¶ *Qui tenentur furti. De eo, cuius ope, consilio furtum factum est.*

11 Interdum [quoque [g]] furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cuius ope & [h] † consilio [i] furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nũmos excussit, vt alius eos raperet [k] †: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet, aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius [eas] acciperet [l]. Et hoc Veteres scripserunt de eo, qui panno rubro [m] fugauit armentum. Sed si quid eorum per

a *Videtur Cuia legendum* pertentetur. *Vt in constit. Iust.*

b *Ex leg. in furt. ff. eod.*

c † *Vt fur teneatur in duplum, vel quadruplũ eius quod patris interest: nã ipsum corpus liberũ non recipit æstimationem. l. 1. §. sed cùm homo. D. de his qui deiec. vel eff.*

d *Vet.* in potestat. nost. sit.

e *Vet.* quisq;.

f *Quoniam in eo creditorem lædit, quia commodo eum spoliat, quod in caussa pignoris est.*

g *Abest à vet. lib.*

h † *Non cuius ope tantùm, vel consilio tantùm factũ est. vers. certè.*] *.h.§.l. sæpe* 53. *D. de verb. sign.*

i *Is, cuius consilio factum est furtum, tenetur, l. Qui seruo. §.* 1. *leg. Si quis vxori. §. Neque. De furt. Cic.* 1. *De nat. deor.*

k † *Modò rapuerit. nam si nummi perierint, & ad neminem peruenerint, datur potiùs damni iniuria actio. l. si seruus* 27. *§. si quis. D. ad leg. Aquil.*

l *Vet.* eos exciperet.

m *Senec. lib.* 2. *De ira. Taurum, inquit, color rubicundus excitat: ad vmbram aspis exurgit: vrsos, leonésq; mappa proritat. Vide l. In furti. §. vlt. De furt.*

lasciuiam [a],& non data opera, vt furtum admitteretur, factum est: in factum [b] actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur [c] †. Ope & consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit: aut ipsas fenestras [d] vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quíve ferramenta ad effringendũ, aut scalas, vt fenestris supponerentur, commodauerit sciens, cuius [rei] gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantùm consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti [e] †.

¶ De his, qui sunt in potestate: & de ope ac consilio extranei.

12 Hi, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis surripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtiuam caussam cadit, nec ob id ab vllo vsucapi potest, antequam in domini potestatem reuertatur: sed furti actio non nascitur [f]: quia nec ex alia vlla caussa potest inter eos actio nasci. Si verò ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio eius furtum factum esse.

¶ Quibus datur actio furti.

13 Furti autem actio ei competit, cuius

[a] *Theophil. κατὰ τρύφην. Anton. August. Emend. lib. 4. cap. 11. Bud. Ad leg. 1. §. Vltim. De Ædil. edict. petulantiã, mollitiẽ & iocũ intempestiuum.*

[b] In factum *prætoria: aut si præcipitata sunt pecora, in factũ ciuilis.*

[c] *† Nec vnus soluẽdo alium liberat, quia pœnam sui delicti soluit. l. adeo. D. de iurisd. l. pen. §. vlt. ne quis eum qui in ius voc.*

[d] *Vide l. Si pignore. 54. §. pen. De furt.*

[e] *† Sed actione de dolo. l. consilij. 47. D. de regu. iur. Ergo nihil huic loco contradicit. l. sæpe. 53. de verb. signif.*

[f] *Fac. l. Seru. eod.*

[a] interest [b] † rem saluam esse, licèt dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quàm si eius intersit rem non perire.

¶ *De pignore surrepto creditori.*

14 Vnde constat [c] creditorem de pignore subrepto furti actione [d] agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori [e] potiùs incumbere, quàm in personam agere: adeò quidem, vt quanuis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

¶ *De re fulloni, vel sarcinatori, vel bo. fid. emptori surrepta.*

15 Item si fullo [f] polienda curandáve, aut sarcinator sarcienda vestimẽta mercede certa constituta acceperit, eaque furto amiserit: ipse furti habet actionem, nõ dominus, quia domini nihil interest eam rem non perire, cùm [g] iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit [h]. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit [i], quanuis dominus non sit, omnino [k] competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò & sarcinatori [l] nõ aliter furti actionem competere placuit, quàm si soluẽdo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem soluere possint. Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi nõ pos-

[a] *Dummodo intersit ratione rei surreptæ: nõ aliunde, l. interdum, 49. ff. eod.*

[b] † *Ex causa honesta. l. 12. p. l. 14. §. is a. D. de fur.*

[c] *Ex leg. 12. eod.*

[d] *Vet. lib. nõ habẽt* actione, *nec in §. fulloni* actionem. *Vide I.C.*

[e] *Plus est enim cautionis in rem quàm personam, ait Põp. l. Plus cautionis. De reg. iur.*

[f] *Ex d. l. 12. § Itaq; eod.*

[g] Cùm *pro quia.*

[h] *Vet.* persequi potest.

[i] *Atq; emptã acceperit. nam si tradita non sit, furti actio ei non competit, sed venditori, leg. Eum qui emit. ff. de fur.*

[k] *Vet.* Omnimodo, *siue par, siue impar soluendo fuerit. I.C.*

[l] *Ex leg. Itaque fullo. De furt.*

sit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluã esse. Idem est, & si in parte soluendo fuerit fullo aut sarcinator.

¶ *De re commodata.*

16 Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem [a] & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum vtendi caussa [b] accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus [c] emendauit, vt in domini voluntate sit: siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit, mouere desiderat, siue furti aduersus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari. sin autem commodator veniat aduersus eum qui rem vtendam accepit, ipsi [d] quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem. ita tamen, si dominus sciens [e] rem esse [f] subreptam, aduersus eum cui res commodata fuerit, peruenit.

a *Omnibus enim quorũ periculo res alienæ sunt, datur actio furti, non etiam condictio, l. eum 14. §. qualis. ff. eod. Wesemb.*

b *d. l. eum qui. §. si res, & l. vlt. C. eod. leg. 5. in fin. ff. Com.*

c *Leges 50. intelligit post priorem Codicis editionẽ emissas, quibus Imperator veteres veterũ iurisconsultorũ cõtrouersias dirimit, quarũ vna est in l. vlt. Cod. de fur.*

d *Commodatori, scilicet seu domino.* e *Fac. d. l. vlt. C. de furt.*

f *Vet. lib.* non esse. *sic & l. vlt. C. De fur. I. C.*

" uenit. sin autem nescius & dubitans [a] rem † esse subreptã, apud eum [b] commodati actionem instituerit: postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem [c] peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus [d] mouit aduersus eũ, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo [e] satisfactum fuerit: tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: quum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rẽ esse subreptam: postea autem hoc ei cognito, aduersus furẽ transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcunque caussę exitum [f] dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinente, siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

¶ *De re deposita.*

17 Sed is [g], apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantùm in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit [h]. qua de caussa, si res ei subrepta fuerit, quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest rem saluã esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

[a] *Qui pro ignorante habetur leg. vlt. Cod. de cond. indeb. Wesemb.*

† *Leg.* rem nõ esse apud eum, commod. *&c.*

[b] *Commodatarium.*

[c] *Agendo contra furẽ ipsum.*

[d] *Id est, dubitans & ignorans.*

[e] *Commodatario, scilicet.*

[f] *Id est, siue vicerit, siue victus sit. Theoph.*

[g] *Sumptus est hic locus ex Vlp. in l. Eum qui. §. is autẽ. De furt. & leg. vlt. §. vlt. C. eod.*

[h] *At nemo de dolo suo habet actionem furti. l. Itaque. ff. eod.*

¶ *An impubes furti teneatur.*

18 In summa [a] sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat. Et placuit, quia furtum ex affectu [b] [furandi] cõsistit: ita demũ obligari eo crimine impuberẽ, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

¶ *Quid veniat in hanc actionem: & de affinibus actionibus.*

19 Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantùm ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus [c] habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo [d] † potest auferre. Sed rei vindicatio quidem aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. condictio autem aduersus furem ipsum heredémve eius [e], licèt non possideat, competit.

[a] Ex l. Impuberẽ. De furt. impubes furto tenetur. l. 12. Tab. Gell. li. 11. cap. vlt. adeò vt arbitratu Prætoris crederetur, & noxam à se factã sarciret.
[b] Id est, contrectando. A.C.
[c] Id est, extra pœnam & quadruplũ. Theop. §. Ex maleficiis. De acti.]̃.
[d] † Vide §. sic itaque]̃. de action.
[e] In hunc tamẽ pœnalis actio nõ datur: nisi fuerit lis cũ fure superstite contestata: heredi verò eius qui damnũ passus est, hæc actio non denegatur. Vide §. non autem]̃. De temp. act. G.

DE VI BONORVM [f] raptorum [g].

TITVLVS II.

¶ *Origo huius actionis: & quid in eam veniat.*

QVI vi [h] res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti [i] † (quis enim magis

[f] Secunda species obligationis ex delicto. [g] Additur in quibusdam lib. actione. Vide cap. 6. Leuit. [h] Deest in vet. lib. [i] † Nec manifesti, si deprehẽdens se relauerit. l. 1. D. h. t. l. 7. D. de fur. alioquin manifesti. l. si vendidero. 80. §. cùm raptor. eod.

alienam

alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? ideoq; rectè dictum est[a], eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur[b] *Vi bonorum raptorum:* & est intra annum[c] quadrupli: post annum, simpli. Quæ actio vtilis[d] est, etiam si quis vnam rem, licèt minimam[e], rapuerit. Quadruplum autem non totum[f] † pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus: sed in quadruplo inest & rei persecutio: vt pœna tripli sit, siue comprehendatur[g] raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim esset leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clàm amouet.

[a] *A Iuliano, scilicet. l. 2. ff. eod.*
[b] *Vulgò, vt ait Vlp. l. 2. ff. eod.*
[c] *Quo scilicet rapina facta est.*
[d] *Id est, proficit: ne quis accipiat pro ea quæ directa opponitur, vt §. 1. De oblig. quæ quasi ex delict. nas.*
[e] *Iust. Nou. 63. habet,* καὶ τὸ μικρόν τι πρᾶγμα.
[f] † *Al.* non tantùm.
[g] *Id est, inueniatur, & præsentibus testib. conuincatur. Theop.* ἐν τῷ πράγματι φωράθῃ. *non autē iniecta manu obtorto collo in carcerem rapiatur, vt quidam volunt.*

¶ *Aduersus quos datur.*

1 [Ita tamen[h] competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus,] absolui[i] † debet[k]. Cui scilicet conueniens est, nec furti teneri eum qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via per quam raptores impunè suam exerceant auaritiam:

[h] *Cuiac. legit.* Quia tamen ita competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit: qui aliquo errore ductus rem suam esse putat, & imprudens iuris eo animo rapit. [i] † *Hoc iudicio: sed afficitur alia pœna, vt mox subijcit.* [k] *Vetustißimus codex habet,* absolui de pœna rapti non de re debet: *Vide Cuiac.*

meliùs Diualibus Constitutionibus pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem, vel se mouentem, licèt suam [a] eandem rem existimet. Sed si quis contra statuta Principum fecerit, rei quidem suæ dominio [b] cadere: sin autẽ aliena res sit, post restitutionem eius, etiã æstimationem eiusdem rei præstare [c]. Quod non solùm in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus [d], quæ circa res soli fiunt: vt ex hac caussa ab omni rapina homines abstineant.

¶ *Quibus datur.*

2 Sanè [e] in hac actione non vtique expectatur [f] rem in bonis actoris esse. nam siue in bonis [g] sit, siue non: si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare siue locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit res apud Titium sic, vt intersit eius eam rem per vim non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt intersit eius nõ rapi: dicendum est ei competere hanc actionem, non vt dominium accipiat, sed illud solùm, quod ex bonis eius, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus caussis furti actio competit in re clàm facta, ex iisdem caussis omnes habere hanc actionem.

D E

[a] *Raptor rei suæ nõ tenetur. leg. 2. §. Hac eod. nec itẽ lege Iulia. l. Si quis Cod. Ad leg. Iul. sed rei suæ dominio multtatur. l. Si quis. C. Vnde vi.*

[b] *Eo sensu accipit. §. Sed ex cõstit. J. De interd. caussa cadere vel formula, Suet. in Claud. c. 14. Senec. de vita tranq.*

[c] *Vim passo scilicet.*

[d] *Quod verbum de immobilib. prædicitur: capiuntur autem res mobiles.*

[e] *Ex l. 2. §. In hac. ff. eo.*

[f] *Paul. habet,* spectamus. *d. §. In hac.*

[g] *i. dominio, in quo verè ea sunt, quæ possidemus.*

DE LEGE[a] AQVILIA[b].

TITVLVS III.

¶ Summa. ¶ Caput primum.

„ DAMNI[c] † iniuriæ[d] actio cõstituitur per
„ legem Aquiliam. Cuius primo capite
„ cautum est, vt si quis alienum hominem, a-
„ lienámve quadrupedem[e], quæ pecudum nu-
„ mero sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo
„ anno plurimi fuerit, tantum domino dare
„ damnetur.

¶ De quadrupede, quæ pecudum numero est.

1 Quòd autem non præcisè[f] de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de

[a] Quidam volũt ab Aquilio Gallo, qui nunquam Tribunus plebis fuit, minimè rogatam fuisse, sed ab Aquilio quodam rogante latã: quia Q. Mutius Scæuola eius legis meminerit in leg. Quintus hoc tit. antequã vel natus esset Gallus Aquilius, vel certè magistratus gerere, aut legẽ rogare posset. [b] *Tertia species delicti, vnde obligatio rei pecuniariæ & priuatæ oritur.* [c] *† Damnum sic accipe, quod neque furtum est, neq; rapina. l. si seruus seruum. 27. §. si oliuam. D. h. quamuis omnis deminutio patrimonij damnum dici poßit. l. 3. de da. infe.* [d] *Al.* damni iniuria, *id est, per iniuriam dati, id est, per culpam. Sic enim hoc verbum intelligi isto titul. debere, docebit Iustin. in princ. in tit. infrà de iniur. Et hoc differt à pauperie quæ definitur damnum, sine iniuria facientis datum. l. g. 1. Si quadrup. paup.* [e] *Hinc apparet seruos quadrupedibus lege fuisse adæquatos. Ex leg. 1. eod.* [f] *Id est, ἁπλῶς, simpliciter, indistinctè, ἀποτόμως, vt in leg. 1 §. Si ei qui. ff. vt lega. no. cau. Verùm non immeritò mirabitur quis hanc interpretationem, cùm capite primo legis Aquiliæ esset scriptum* quadrupedem vel pecudem. *nam fortè paradoxum sit ita interpretari,* vel pecudem, *id est, quæ pecudum numero sit.*

feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantùm, quæ gregatim [a] propriè pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues [b] pecudum appellatione continentur: quia & hi [gregatim] pascuntur [c]. Sic deniq; & Homerus in Odyssea [d] ait (sicut Ælius [e] Martianus in suis institutionibus refert.)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἳ ἐνέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρη, ἐπὶ τ κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Hoc est:

Sectantẽ videas, qui errant per pascua, porcos
Ad Coracis saxũ, iuxta fontemq; Arethusam.

¶ *De iniuria.*

2 Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure [f] occidit. Itaque qui latronem [insidiatorem [g]] occiderit, non tenetur, [h] † utique si aliter periculum effugere non potest.

¶ *De casu, dolo, culpa.*

3 Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit: si modò culpa eius nulla inueniatur. nã alioqui non minùs ex dolo [i], quàm

[a] *Sub imperio pastoris, scilicet. Vnde Caius l. 28. §. 1. eod. feras à pecudibus distinxit.*
[b] *l. 2. ff. eod. l. 56. De leg. 3. Vbi verba Martiani extant.*
[c] *Homerus νέμονται, quo significatur de feris non intelligi. Arist. 8. & 9. Anim.*
[d] *Lib. 13. Odyss.*
[e] *l. 2. eod. l. 65. §. Pecoribus. De l. 3.*
[f] *Theophil. παρανόμως, id est, cõtra ius.*
[g] *Hanc vocẽ nõ agnoscit Theoph.*
[h] *Iust. & iu.*

† *Quia vim vi repellere licet. l. 4. l. 45. D. h. t. l. 3. de*

[i] *Theoph. non minùs eũ lex vlciscitur, qui per culpam occidit, quàm qui ex dolo. est enim inuersus ordo. similis error est in l. Iurisg. §. Pactorum. De pact. † Idem error est, si tamẽ est error, in l. ab hostibus §. non minus. D. ex quibus caus. man. l. 3. §. si emancipatus. de bon. possess. con. tab. l. 3. §. Labeo, de incen. rui. naufr. l. solidum, de solut. l. 22. C. Theod. de suscept.*

ex cul-

ex culpa[a] † quisque hac lege tenetur,

¶ *De iaculatione.*

4 Itaque si quis, dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit[b], distinguitur. Nam si id à milite[c] in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa eius intelligitur, si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

¶ *De putatione.*

5 Item si putator[d] ex arbore deiecto ramo seruum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam[e], aut vicinalem[f] id factum est, neque proclamauit, vt casus euitari posset, culpæ reus est. sed si proclamauit, nec ille curauit præcauere, extra culpam est putator. Æquè extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licèt non proclamauit: quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi.

¶ *De curatione relicta.*

6 Præterea si medicus[g], qui seruum tuum secuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ reus erit.

a † *Etiam leuißima, l. in lege.* 44. *D.h.t.*

b *Vet.* transiecerit, *Cui. sic distinguit:* si id à milite quidē in cāpo, eoq; vbi, *&c.*

c *Ex l.* 44. *eod.*

d *Ex Paulo l. Si putator* 31. *eod.*

e *Theophil.* βασιλικὴν *vocat, quæ omnibus est communis.*

f *Quæ in vicos ducit, & publica etiā est. Theoph. l. Via. De loc. & itin. publ. l.* 2. *§. Viarum. Ne quid in loc. publ. l. vlt. De ser. rustic. præd. Siculus Flac. De cōd. agr.*

g *Hinc intellige medicos olim* χειρουργοὺς *fuisse. leg.* 5. *§. Sicuti De offic. præscr. l. Quæ. & leg. seq. eod. Gell. lib.* 10. *cap.* 5. *Plat.* 11. *De legibus l. Cum de lanionis. §. in instrumento. De instrum. vel instr. leg.*

¶ *De imperitia medici.*

7 Imperitia[a] quoque culpæ adnumeratur: veluti, si medicus[b] ideo seruum tuum occiderit, quia malè eũ secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

[a] *l. Illicitas. § Sicuti. de Offi. præs.* [b] *Aut Iurisconsultus, vel obstetrix, aut alius artificiũ professus.*

¶ *De imperitia & infirmitate mulionis aut equo vecti.*

8 Impetu[c] quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, quum alius firmior eas retinere potuisset, æquè culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque qui quum equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

[c] *Ex Caio l. Idem iuris. §. Mulionẽ. eod. Vet.* culpæ tenetur. *& rectè.*

¶ *Quanti damnum æstimatur. & de heredibus.*

9 His autem verbis legis, *Quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuũ, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit[d], qua ratione creditũ est pœnalem esse huius legis actionem: quia non solùm tanti quisq; obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando[e] longè pluris. Ideoq́ue constat in heredem eam actionem

[d] *Vt iudex rem retro legendo eius æstimationem ineat. l. Ait lex. ff. eod.* [e] *Quum animal intra annũ pluris valuit, quã quo tẽpore interfectũ est. Wes.*

ctionem non transire [a] †, quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.

¶ *Quid æstimatur.*

10 Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione [b] placuit: non solùm perempti corporis æstimationem habendam esse, secundùm ea, quæ diximus: sed eo ampliùs, quicquid pręterea perempto eo corpore damni [c] nobis illatum fuerit, veluti si seruum tuum heredem ab aliquo institutum, antè quis occiderit, quàm is iussu tuo hereditatem adierit: nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam cõstat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis [d] equorum vnum quis occiderit, vel ex Comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solùm occisi fit æstimatio, sed eo ampliùs id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

¶ *De concursu huius actionis, & capitalis.*

11 Liberum [e] autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis [f]

[a] † *Nisi heres ex dãno locupletior factus sit. l. 23. §. hãc actionem. D. h.t. aut lis cũ defuncto fuerit contestata. §. 1. J. de perp. & temp. act.*

[b] *Ait Vlp. hoc iure vtimur, vt eius quod interest, fiat æstimatio. l. 21. §. vlt. hic.*

[c] *Pecuniarij nã affectionis ratio nõ habetur: vt si filiũ meũ naturalem occideris, nõ pluris æstimabitur, quàm si filius meus nõ fuisset. l. Si seruum. 93. eod. titul.*

A.C. [d] *Id est, quatuor equorum iugis, nec hic significatur currus, sic Symmachus libro 1. epistol. scribit currus Camilli offendisse veteres Romanos, & albentes quadrigas ei exilium triste peperisse.* [e] *Est apertior hic locus apud Vlpian. leg. Vnde Neratius. §. si dolo. eod.* [f] *Ex lege Cornel. De sicarijs. Theophil.*

criminis eum reum facere [a] †.

¶ *Caput secundum.*

12 Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

¶ *Caput tertium. Quod damnum vindicatur.*

13 Capite tertio [b] de omni cætero [c] damno cauetur. Itaque si quis seruum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite [d] actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum [e], aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas caussas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solùm fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum [f] est, si quis in alienum vinum [g] aut oleum id mi-

[a] † *Si dolo seruus occisus fuit l. 23. § si dolo. D. h. t. non etiã si lata culpa l. 7. ad leg. Corn. de sicarijs.*
[b] *Legis scilicet Aquiliæ, cuius capitis verba vide apud Vlpian. l. Si seruus. § 3. eod.*
[c] *Præter mortem scilicet. nã primum caput de damno tantũ morte illato conceptum est.*
[d] Caput *in Pandect. appellatur capitulum: vt Græcis κεφάλαιον. quidam tamen reijctũt hoc verbum, vt barbarum.*

[e] *Cuiac. leg.* aut fractũ, aut ruptum. *vt generale verbum postremo loco ponatur, l. Si seruus. § tertio. § inquit. § cũ eod. ff. eod.* [f] *A Celso, scilicet, d. l. Si seruus. § Cum eod.* [g] *Vlp. d. l. Si seruus, habet,* qui vinum spurcauit: *vbi vinum spurcatũ vocat, dilutum, & aqua infusa vitiatum. Festus Pomp. Atheneus* ἀπολέσας τὸν οἶνον, ἐπιχέας τὸ ὕδωρ. *Vide Budæum.*

scuerit,

ſcuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri.

¶ *De dolo, & culpa.*

14 Illud palàm eſt, ſicut ex primo capite demum quiſque tenetur, ſi dolo aut culpa eius, homo aut quadrupes occiſus occiſave fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, & de cætero damno quemq; teneri ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

¶ *Quanti damnum æſtimatur.*

15 At nec *plurimi* quidem verbum adiicitur. Sed Sabino [a] rectè placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte [b], *plurimi* verbum adiectum fuiſſet: nam plebem Romanam, quæ Aquilio Tribuno rogante hanc legem tulit, contentam fuiſſe, quòd prima parte eo verbo vſa eſſet.

¶ *De actione directa, vtili, & in factum.*

16 Cæterùm [c] placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipuè corpore ſuo damnum dederit. Ideoq; in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari ſolent. veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, vt fame [d] necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus in tantùm exagitauerit, vt præcipitaretur: aut ſi

[a] *Vlp. huius ſententia authorem non laudat Sabinũ. l. Quemadmodum. §. Vlt. ff. eod.*

[b] *Quæ in præfationibus dicũtur, ea in ſequentibus repetita intelligũtur l. Titia, 131. §. 1. De Verb. oblig. Weſ.*

[c] *Quando locus ſit huic actioni ſeu directæ ſeu vtili: aut vtraque deficiente, in factũ actioni.*

[d] *l. Item ſi. §. Si quis hominem. Ad leg. Aquil. Vide Plat. 9. De leg.*

quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio [a] in eum datur. Sed si quis [b] alienum seruum aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo quòd proiecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque [ipsa lege Aquilia [c]] tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit, quum non sufficiat, neque directa, neq; vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione [d] teneri: veluti [e] si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit, vt fugeret.

DE INIVRIIS.

TITVLVS IIII.

¶ *Verbum iniuria quot modis accipitur.*

GENERALITER iniuria dicitur omne, quod nō iure fit [h]: specialiater, aliàs contumelia, quæ à cōtemnendo dicta est, quam Græci, ὕβριν appellant: aliàs culpa, quam

[a] *Quæ & in factum dicitur: est autē in factum ciuilis, id est, ad instar legis Aquiliæ. I.C.*

† *l. Item si obstetrix. §. si quis hominem. leg. quemadmodum. §. pen. D. h. t.*

[b] *Ex Vlp. l. Qua actione. §. Sed si quis. eod.*

[c] *Hoc est quod dicimus, ipso iure. I.C.*

[d] *Prætoria scilicet, quæ diuersa est ab vtili Aquilia.*

† *l. II. D. de præscr. verb.*

[e] *Ex Vlp. l. Et elegāter. §. Idem Labeo. De dolo malo. l. Si hominem Depos.* [f] *Quarta species obligationis ex delicto priuato.* [g] *Paul. lib. 5. Sent. tit. 4.* [h] *Descriptus ferè tot. hic titul. ex Vlp. leg. 1. eod. vbi additur* & ex eo nomen habet.

Græci

" Græci ἀδίκημα [a] dicunt, sicut in lege Aquilia
" damnũ iniuria datum accipitur: aliàs iniqui-
" tas & iniustitia, quam Græci ἀνομίαν καὶ [b] †
" ἀδικίαν [c] vocant, cùm enim Prætor vel iudex
" non iure contra quem pronuntiat, iniuriam
" accepisse dicitur.

¶ *Quibus modis fit iniuria.*

1 Iniuria autem committitur, non solùm cùm quis pugno pulsatus [d], aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus [e] † erit: sed & si cui conuicium factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum [f], aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quò quid eorum fieret: siue quis matremfamilias, aut prætextatum [g] prætextatámve adsectatus [h] † fuerit: siue cuius pudicitia attentata [i] esse dicetur: & denique aliis plurimis [k] modis admitti iniuriam manifestum est.

¶ *Qui & per quos iniuriam patiuntur. De parente, & liberis, viro & vxore: socero, & nuru.*

2 Patitur autem quis iniuriã non solùm

a *E. Baro post Haloãd. legit, ἔγκλημα. Theoph. tamẽ hoc loco ἀδίκημα habet.*

b †*Theoph. legit, quam Græci ἀδικίαν vocant.*

c *Hoc verò distat ἀδίκημα ἀπὸ τῆς ἀδικίας quo δικαιοπράγημα, distat ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Aristot. 5. Ethic. & Demosth. cõtra Midiã.*

d *Non facto tantùm, sed etiã verbo, ait Theoph.*

e †*Verberare est cædere cum dolore: pulsare, sine dolore. l. 5. §. 1. D. h. titul.*

f *l. Lex. §. Si quis. eod. Corn. Tac. 1. Annal. in Cassium Seuerum.*

g *Id est, puerum vel puellam. nam prætexta puerorũ erat indumentũ ad annum 17. Gell. lib. 1. cap. 23. Plut. in Romul.*

h † *Assectatur, qui tacitus sequitur: attentat, qui verbis appellat. l. 15. §. aliud. D. h. t.*

i *Vt ex pudico impudicus fieret, l. attentari. ff. eo.*

k *Quos repetere licet ex Pand. eod. tit.*

per semetipsum, sed etiã per liberos suos [a] †, quos in potestate habet: item per vxorem [b] suam: id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris, non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris [c] quoque & mariti nomine. Contrà [d] autẽ si viro iniuria « facta sit: vxor iniuriarum agere non potest. « Defendi enim vxores à viris, non viros ab v- « xoribus, æquum est. Sed & socer nurus no- « mine, cuius vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

¶ *De seruo.*

3 Seruis [e] autem ipsis quidem nulla iniuria [f] fieri intelligitur: sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & vxores: sed ita, quum quid atrocius commissum fuerit, & quod apertè ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum [atrociter] verberauerit: & in hunc casum actio proponitur. At si quis [g] seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit.

¶ *De seruo communi.*

4 Si communi seruo iniuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri [h] †,

a † Si iniuriam faciẽs scit esse filios fam. l. 18. §. vlt. D. h. t.

b Atq; etiã sponsam. l. Item apud. §. Aliud. eo.

c In cuius est potestate filia. Vlp. l. Si vnus. §. ait Prætor. ff. eod.

d Ex Paul. l. 2. eod. quia vxor à viro, & non contrà dignitatem accipit.

e Vlp. hunc locũ tractat l. Itẽ apud. eod.

f Quia seruorũ nulla est iure ciuili dignitas. l. 3. De cap. minut.

g Ex l. Item §. In verbis. eod.

h † Æstimatio iniuriæ fit ex dignitate dominorum, vt hic: sed æstimata iniuria, non consequitur quis æstimationem nisi pro portione dominij. leg. Sed non. 16. D. h. t.

sed

sed ex dominorum persona [a], quia ipsis fit iniuria.

De seruo fructuario.

5 Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis Mæuio [b] † iniuria fieri intelligitur.

De eo, qui bona fide seruit.

6 Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarũ actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta sit.

Pœna iniuriarum. Ex l. 12. tab. & ex iure prætorio.

7 Pœna autem iniuriarum ex l. 12. Tab. propter membrum quidem ruptum, talio [c] erat: propter os verò fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate [d]. Sed postea Prętores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare [e]: vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus ęstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit.

Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege 12.

[a] Quid enim si alter è dominis Senator sit, alter priuatus? Theoph. Vide l. 16. eod. quæ videtur obstare.

[b] † Nisi in contumeliã Titij factũ sit. leg. 15. §. pen. D. h. t.

[c] Gell. lib. vltim. cap. 1. Cic. pro Cæc. Exo. cap. 21. Deut. ca. 15. Leuit. c. 22. Impp. vocarunt pœnã reciprocam. l. 3. C. Theod. De exhib. reis.

† Theophil. ταυτοπάθειαν appellat. Arist. 5. Ethic. ad Nic. §. ἀντιπεπονθός.

[d] De maximo veterũ Romanorũ sub Seruio censu, vide Halicar. lib. 1. Antiqu. Rom. Gell. lib. 11. cap. 1. Plin. lib. 18. cap. 3. [e] *Vt qui iniuria esset affectus, ita diceret,* Iniuriam mihi illatam centum aureis æstimo.

Tabularum introducta est, in desuetudinē[a] abiit, quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore, aliud in medij[b] actus homine, aliud in vilissimo vel compedito ius æstimationis constituatur.

¶ *Ex l. Cornelia.*

8 Sed & lex Cornelia[c] † de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quòd se pulsatū quis verberatúmve, vel domum suam vi introitam[d] esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet[e] † siue in conducta, siue gratis, siue hospitio[f] receptus sit.

¶ *De æstimatione atrocis iniuriæ.*

9 Atrox iniuria[g] † æstimatur[h] vel ex facto, veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus: vel ex loco, veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit: vel ex persona, veluti si magi-

a Labeo in citato Gellij loco huius desuetudinis caussam fuisse ait Neratium, qui 25. assibus datis pro oblectamento habebat os hominis depalmare.

b Theophil. mediastinū videtur significare.

c † Lata à Cornelio Sylla. leg. 12. §. vltim. D. de accus.

d A directarijs vt vocat Paul. lib. 5. Sent. de quibus in l. Saccularij. De extraord. cog. l. 1. De effract.

e † Non momenti caussa. l. 5. §. domum. D. h. t.

f Accipe de certa habitatione, & fixa, non verò meritoria. l. 1. §. Habitatione. De his qui deiec.

g † De æstimatione iniuriæ vide Arist. 5. Ethic. 5.

h VII. circumstantias enumerat Claud. in l. Aut facta. §. 1. De pœn. Hic autem. §. ex Vlp. l. 7. §. Atrocem. eod. Fab. lib. 6. cap. 1.

stratus

stratus[a] iniuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti, patronóve fiat à liberis, vel libertis. aliter enim Senatoris & parentis, patroniq;, aliter extranei, & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrùm patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

¶ *De iudicio ciuili, & criminali.*

10 In summa sciendum est, de omni iniuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter[b] agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur, æstimatione facta, secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur. hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio[c] † introduxit, vt viri illustres[d], quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter[e] vel persequi, vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestiùs apparet.

¶ *Qui tenentur iniuriarum.*

» 11 Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit:
» verùm ille quoq; tenetur, qui dolo fecit iniuriam, vel qui procurauit[f], vt cui mala pugno percuteretur.

[a] *Exod. cap. 22. Aristot. problemat. sect. 29.*

[b] *Publico iudicio secundum Duarenum, li. 1. Disput. cap. 37. Priuato iudicio secũdum Baronem, quem magis probat Cont. l. vlt. C. eod. Fac. Nou. 71.*

[c] † *l. vlt. C. h. t.*

[d] *id est, Consules, Patricij. Duar.*

[e] *Nam ciuiliter cuilibet licet. leg. Non solũ. 11. ff. eodem: In criminali iudicio nõ licet reliquis, l. pen. ff. de pub. iud.*

[f] *Vet.* curauit. *Ex his videlicet edicti prætoris verbis,* cuiúsve opera, *&c. l. 15. ff. eod.*

¶ *Quomodo tollitur hæc actio.*

12 Hæc actio dissimulatione [a] aboletur [b], & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit [c], postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBUS quæ ex quasi delicto nascuntur.

TITVLVS V.

¶ *Si iudex litem suam fecerit.*

SI iudex [d] litem [e] suam fecerit [f] †, non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neq; ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam [g] sustinebit.

¶ *De deiectis, vel effusis: & positis, aut suspensis.*

1 Item [h] is, ex cuius cœnaculo, vel proprio

a *Terentij locus huc pertinet in Adelp. Act. 1. Scen. 3. Ni eo ad mercatum, &c. l. Non solùm. §. 1. eod.*
b *Quia, vt ait Cicero pro Cec. actio iniuriarum nō ius possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ libertatis iudicio pœnáque mitigat.*
c *Id est, vt rē indignā iniquo animo non tulerit. Theoph.*
d *Hæc actio est veluti ex maleficio, vt plerunq; in imperitum iudicem datur: imprudentia verò iudicis prolata sententia, ὐκ ἄδικος ἡ κρίσις ἐςὶν, ἐςὶ δ' ὡς ἄδικος, vt Arist. scribit lib. 5. Ethic.* e *Ex l. maleficio. De obl. & act. Est autē prima species obligationis ex delicto.* f *† Dicitur (ni fallor) Iudex litē suam facere, quia ex rudice fit reus.* g *Aliud si dolo malo iudicasset: quo casu veram litis æstimationem præstare cogitur. l. Si filiusfam. §. vlt. de iud. & de pœna iud. qui mān. iu. Nouell. 86. Arist. lib. 5. Ethic.* h *l. 1. De his qui deie. Est 2. species obligationis ex quasi delicto.*

ipsius,

» ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habi-
» tat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt a-
» licui noceret: quasi ex maleficio obligatus
» intelligitur. Ideo autem non propriè ex ma-
» leficio obligatus intelligitur, quia plerunq;
» ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut li-
» beri. Cui similis[a] est is, qui ea parte, qua vul-
» gò iter fieri solet, id positum aut suspensum
» habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere.
» quo casu pœna decem aureorum constituta
» est. De eo verò, quod deiectum effusúmve
» est dupli, quantum damni datum sit, consti-
» tuta est actio. Ob hominem verò liberum
» occisum, quinquaginta aureorũ pœna con-
» stituitur. Si verò viuat, nocitúmque ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes [b] medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas, quibus caruit aut cariturus est, ob id quòd inutilis est factus.

¶ *De filiofamilias seorsum habitante à patre.*

» 2 Si filiusfamilias seorsum à patre habi-
» tauerit[c], & quid ex cænaculo eius deiectum
» effusúmve fuerit, siue quid positum suspen-
» súmve habuerit, cuius casus periculosus est:
» Iuliano placuit in patrem nullam esse actio-
» nem, sed cùm ipso filio agendũ[d] esse. Quod
» & in filiofamilias iudice obseruandum est,
» qui litem suam fecerit[e].

[a] Est 3. species obliga. ex quasi delicto.

[b] l. 4. De his qui deiec. nec enim cicatricũ, nec deformitatis vlla initur æstimatio, quæ nulla corporis liberi esse potest. l. Ex hac lege. Si qua. pauc. fec. dic.

[c] Quod certè Veterib. reprehensione dignum semper habitũ est. Cic. pro Cælio. reprehendisti à patre quod semigrarit, &c.

[d] l. 5. ff. de obl.

[e] l. vlt. ff. de var. & extr. cog.

¶ *De damno aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum est.*

3 Item [a] exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo [b], aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factũ erit, quasi ex maleficio teneri [c] † videtur: si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera [d] nauẽ aut cauponã, aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hîc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit: quę heredi quidem datur, aduersus heredem autem non competit [e].

a Est 4. species obligationis, quæ quasi ex delicto. Exercitor autẽ est ad quẽ quotidianus nauis quæstus pertinet.

b Cuiac. legit, de dãno, *vt l. 4. §. vlt. De oblig. & act. l. vltim. naut. caup. stab. ex Pand. Flor.*

c † In duplum. l. vlt. D. Naut. caup. stab.

d Factũ autem vectorũ in hac actione nõ venit: in actione de recepto, quæ est ex cõtractu, factum vectorum venit. I. C.

e Nisi ex eo factus sit locupletior. l. 5. De calumniat.

DE ACTIONIBVS [f].

TITVLVS VI.

¶ *Continuatio: & definitio.*

SVPEREST [g] vt de actionibus loquamur. «
Actio autẽ nihil aliud est, quàm ius [h] per- «

f Actiones dictæ sunt, ait Theoph. quòd improbos & perfidos ad iudicia agant. Hæc definit. ex l. Nihil. De oblig. & act. l. 6. in fin. De neg. gest.

g De personis ius lib. 1. exposuit: deinde pòst lib. 2. 3 & 4. de rebus tam corporalibus, quàm incorporalibus, inter quas obligationes sunt. §. fin suprà de vsu & hab. & suprà de rebus corp. Superest *igitur & de actionibus ius interpretari.*

h Id est, Facultas & formula. leg. 1. De eo quod cer. Theoph. habet δίκαιον.

sequendi

sequendi in iudicio[a], quod sibi[b] debetur[c] †.

¶ *Diuisio prima.*

1 Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrósve[d] de quacunq; re[e] † quæritur, summa[f] diuisio in duo genera[g] † deducitur. aut enim rem sunt, aut in personam. Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam: quo casu proditæ actiones in rem[h] sunt: veluti si rem corporalem possideat[i] † quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autẽ dominum eius se esse dicat[k] †. nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

¶ *De actione confessoria, & negatoria.*

2 Æquè si agat quis, ius sibi esse fundo fortè, vel ædibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Eiusdem

a Id est, apud iudices datos, & recuperatores non in iure apud Prætorem.

b † Vide tit. infrà de his per quos ag. poss.

c † Res nostra nobis nõ debetur. l. 27. l. 34. D. de au. & ar. leg. Sed debetur eius restitutio. arg. l. nemo. 82. de verb. oblig. Hæc igitur definitio nõ solùm conuenit actioni personali, sed etiã reali.

d Iudices stricti iuris, Arbitri verò bonæ fidei iudiciis adduntur. Illi ex formula à Prætore data, hi ex bono & æquo iudicant. l. A Diuo. De re iud. l. 7. Ad l. Iul. repet. *e † Quæ sit in commercio.* *f Id est, prima, ac præcipua Theophil.* ἄκρα. *g † Adde tertium genus, obligationes mixtas. §. quadam. j. h. t.* *h Quæ vocantur rei vindicationes. l. Actionũ. De obl.* *i † Vel dolo desierit possidere. l. 36. de rei vind.* *k † Non est necesse possessorem hoc dicere: sed conuenitur, si neget rem esse actoris.*

generis est actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti si quis agat ius sibi esse altiùs ædes suas tollendi [a] †, prospiciendíve, vel proiiciendi [b] aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contrà quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ sunt actiones: vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi, fruendi: eundi, agendi aquámve ducendi: item altiùs tollendi, prospiciendíve, vel proiiciendi immittendíve: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ [c]. Quod genus actionis [d] in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet [e], ei verò qui possidet, non est actio prodita per quam neget rem actoris esse. Sanè vno casu [f], qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet, sicut in latiorib. Digestorum libris opportuniùs apparebit.

a † Altiùs ædificatur iure seruitutis, cũ libertas naturalis sublata est (exempli caussa) pacto vel iure municipali. quo casu est actio affirmatiua. cæterùm ædificatur iure libertatis, & agitur negatiuè. l. 8. C. de ser. & acqu.

b Proiectũ est Nonio Marc. longè iactum & extensum. l. 242. De verb. signif. Vitr. Bud. Con. lib. 4. cap. 9.

¶ *De actionibus prætoriis realibus.*

3 Sed istæ quidem actiones, quarũ mentionem habuimus, & si quæ sunt similes [g], ex legitimis & ciuilibus [h] caussis descendunt. A-

c Prudentes paßim vocant Negatoriam. l. Vti frui. Si vsusfruct. pet. *d Negatoria scilicet.* *e Hotom. legit* agit. *ex l. 6. §. 1. l. 8. §. 3. Si ser. vind. l. 5. §. vltim. Si vsusfruct. pet. Est locus valde perplexus.* *f Aliàs* non vno. *aliàs* illo, *meliùs tamen legetur*, Sanè in hoc casu, *id est, in controuersiis seruitutum. Vide Gouean. Var. cap. 42. l. & si fortè. §. sciendum, Si serui vind.* *g Vel in rem, vel personam.* *h Pomp. l. 2. §. His legibus. De orig. iur.*

liæ au-

liæ autem sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione [a] comparatas habet tam in rem, quàm in personam: quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. vt ecce plerunque [b] ita permittit Prætor in rem agere, vt vel actor dicat se quasi [c] vsucepisse quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessor [d] † dicat aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit.

[a] Id est, ex suis edictis proditas.
[b] Primum exemplū Publicianæ actionis prætoriæ.
[c] Accipe pro tanquam. Theophilus ὡσανεὶ.
[d] †*Leg.* possessorem.

¶ *De Publiciana.*

4 Namque si cui ex iusta caussa res aliqua [e] † tradita fuerit (veluti ex caussa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) necdum eius rei dominus effectus [f] est: si eius rei possessionē casu amiserit, nullam habet in rem directam [g] actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vindicet. sed quia sanè [h] durum erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à Prætore actio, in qua dicit [i] is, qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quàm vsu non cepit [k] †, & & ita vindicat suam esse. quæ actio, *Publiciana* appellatur, quoniam primùm à Publicio Prætore in edicto proposita est.

[e] †*Theoph. legit* aliena.
[f] Per vsucaptionē scilicet. l. 3. π. de vsucap.
[g] Quæ tantùm domino datur: l. in rem. 24. π. de rei vend.
[h] Cùm non contra dominum, sed alium iniustum possessorem agatur. l. pen. & vlt. π. eod. Wesem.

¶ *De rescissoria.*

5 Rursus ex diuerso, si quis cùm reipu-

[i] Intendit, id est, effectu sic concludit, & iure vtitur eius qui vsucepit, & hoc rebus ipsis dicit. [k] †*Nec tamen mentitur, quia fictione prætoris vsucepit: & (vt vulgò dicitur) idem operatur fictio in casu ficto, quod veritas in casu vero.*

blicæ caussa [a] abesset, vel in hostium potestate [b] † esset, rem eius, qui in ciuitate esset [c] † vsuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ caussa abesse desierit [d] †, tunc intra annum [e] rescissa vsucapione eam petere, id est, ita petere, vt dicat [f] † possessorē vsu nō cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor [g] † accommodat [h], sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

a Veluti in legationem missus. l. 15. & leg. 44. §. vlt. De vsurp.

b † Hic per se nō vsucapit, quia nec possidet. l. sic eueniet. D. ad l. Iul. de adult. vsucapit antē per eos, quos in potestate habuit, ex caussa peculiari. l. 23. §. hi plane. D. ex quibus cau. ma. l. 44. §. vlt. de vsucap.

c † Vel eum, qui abesset. l. vltim. ex quib. causs. man.

¶ *De Pauliana.*

6 Item si quis in fraudem [i] creditorū rem suam alicui tradiderit [k] †: bonis eius [l] à creditoribus possessis [m] ex sententia Præsidis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione eam rem petere [n], id est, dicere [o] † eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

¶ *De Seruiana, & quasi Seruiana seu hypothecaria.*

7 Item Seruiana [p], & quasi Seruiana (quæ

d † *Finito scilicet officio, & tempore quo reuerti potuit. l. 38. D. ex quib. caus. man.* e *Vtilem, scilicet. l. 1. Ex quib. caus. man. Hodie verò quadriennium datur. l. vlt. C. De temp. in integ. rest.* f † *Nō mentitur, cùm sit rescissa vsucapio.* g † *Publicius l. in honorariis. D. de oblig.* h *Intellige de vtili actione.* i *Cùm sit fraus duplex, Consilij, & Euentus: vtrunq; concurrat, necesse est, l. 1. Quibus ex caus. maio. l. Ait. Quæ in fraud.* k † *Vel legauerit. l. 6. §. pen. D. quæ in fraud. cred.* l *Debitoris scilicet.* m *Quidam legit*, ex sententia Præsidis possessis. n *Pauliana, scilicet actione.* † *l. 38. D. de vsur. Intra annum. l. 1. l. 10. D. quæ in fraud. cred.* o † *Nō mentitur, cùm sit rescissa traditio.* p *Duar. ad l. 4. De pact. eam instituit Seruius Prætor. Theoph.*

etiam

etiam Hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni [a], quæ pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur [b]. Quasi Seruiana autem est, qua creditores pignora hypothecásve persequũtur: Inter pignus autem & hypothecã (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorem & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata, vtraque hac appellatione [c] continetur: sed in aliis differentia est. Nam pignoris [d] appellatione eam propriè rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

¶ *De actionib. prætoriis personalibus.*

8 In personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet Prætor veluti de pecunia constituta. cui similis videbatur receptitia [e]. sed ex nostra constitutione (cùm & si quid plenius habebat hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est [f] †) & [g] † ea quasi superuacua iussa est cum sua authoritate à nostris legibus recedere.

[a] *Colonus in agro: Inquilinus in ædibus. leg. Repignoris, 37. De acq. poss.*

[b] *Non iure quidẽ tacito, vt in Vrbanis, sed ex pacto. §. Interdictum. inf. de interd. Theop.*

[c] *Theop. habet* actione.

† *Sed vulgata lectio cõmodã & planissimã interpretationem recipit, si legamus,* vtraq; *in sexto casu.*

[d] *Valla notat. lib. 6. ca. 57. Fac. l. Res hypothecæ. de pig. Caius in l. Plebs. §. Pignus. De verb. sign.*

[e] *Actio constituta pec. datur in quemcunq; qui se constituerit: Receptitia in argentariũ sese constituentẽ. Item Actio de constit. ad res numero, pondere, mensura constãtes. Receptitia ad omnes planè. Fac. l. 6. §. Ratio. De edendo.* [f] † *Hoc excepto, quod non constituitur, nisi debitũ, etsi olim in receptitiam veniebat etiam, quod non fuerat debitũ. l. 2. C. de const. pec.* [g] † *Al. deest* &.

Item Prætor propoſuit actionem de peculio ſeruorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias complures.

¶ *De conſtituta pecunia.*

9 De conſtituta[a] autem pecunia cum omnibus agitur[b], quicunq; vel pro ſe, vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita. Nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, iure ciuili tenentur.

¶ *De peculio.*

10 Actiones autem de peculio[c] ideo aduerſus patrẽ, dominúmve comparauit Prætor: quia licèt ex contractu filiorum, ſeruorúmve, ipſo iure non teneantur: æquum tamen eſt peculio tenus (quod veluti patrimonium eſt filiorum, filiarúmque, item ſeruorum) condemnari eos.

¶ *De actione in factum ex iureiurando.*

11 Item ſi quis poſtulante[d] aduerſario[e] †, iurauerit[f] † deberi ſibi pecuniam[g] † quã peteret, neque ei ſoluatur: iuſtiſſimè accommodat ei talem actionem[h] †, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an iurauerit.

¶ *De actionibus pœnalibus.*

12 Pœnales quoque actiones Prætor penè multas[i] ex ſua iuriſdictione introduxit: veluti aduerſus eum, qui quid[k] † ex

a *l.2.C.De conſt.pec.*
b *Conſtitutoria act. l. nec enim.π. de conſt.pec.*
c *Accipe de profectitio dumtaxat.*
d *Quo nõ deferente ſi iurauerit quis ſibi tantũ iurauit, nec vlla datur actio, leg.1.§. In factũ. De iureiur. Exod.cap.23. Cic.3.Offic. Plut.in Numa. Plat.6. De rep. Diodor. Sic. De Ægyp. Sacr.*
e † *Vel eius procuratore l.17.§.vlt.D. de iureiur.*
f † *Aut cùm iurare paratus eſſet, remiſſũ ei fuerit iuſiurandum. l.8.C. de reb. cred.*
g † *De quacunq; re iurari poteſt. l.34.p.D de iureiu.* h † *In factũ.*
i *Al.* permultas, *aliàs* bene multas. k † *Iuriſdictionis perpetuæ cauſſa propoſitum, non prout res incidit. l.7.D. de iuriſ.*

albo[a] eius corrupisset[b] †:& in eum, qui[c] patronum[d] † vel parentẽ in ius vocasset, cùm id non impetrasset: item aduersus eum qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuiúsve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles.

¶ *De præiudiciis.*

13 Præiudiciales[e] actiones in rem esse videntur: quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel seruus, vel de partu agnoscendo. Ex quibus ferè[f] † vna illa legitimam[g] caussam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: cæteræ ex ipsius Prætoris iurisdictione substantiam capiunt.

¶ *An res sua condici possit.*

14 Sic itaq; discretis actionibus, certum est non posse actorem suã rem ita ab aliquo petere, *si apparet eũ dare oportere.* Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquã id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat: nec res quæ iam actoris est, magis eius fieri potest. Planè odio[h] furum, quò magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiã hac actione teneantur, *si appareat eos dare oportere:* quamuis sit aduersus eos etiã hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

¶ *De nominibus actionum.*

15 Appellamus autem in rem quidem

[a] *Album gypsata erat tabula, vbi Prætorũ edicta, nomina iudicum, & decurionũ scribebãtur Cic. 2. de nat. deo l. 2. De iuris.tot.tit. De alb. dec. scri. Sueton. in Clau. cap. 16. Latini sermoni signarũ albo iudicũ erasit.*

[b] † *Vid. d. l. 7.*

[c] *Verba sunt edict. l. Quique. De in ius vo.*

[d] † *Vel patronam, eorúmve liberos, aut parẽtes. l. 4. de in ius voc.*

[e] *Præiudiciũ quid sit, hic rectè tradit Theoph. Duar. Disp. cap. 2. res est, quæ quum statuta fuerit, inquit Asc. adfert iudicaturis exemplum, quod sequantur.*

[f] † *Sunt qui putent, legendũ esse* certè.

[g] *Theoph. habet* & vna ex iure ciuili descendit.

[h] *Fac. l. vlt. §. vlt. Vsufruct. quemadmod. caueatur.*

actiones, vindicationes[a]: in personam verò actiones, quib. dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denunciare, prisca lingua. nunc verò abusiuè dicimus condictionem, actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio[b] fit.

¶ *Diuisio secunda.*

16 Sequens[c] illa diuisio est, quòd quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt.

¶ *De rei persecutoriis.*

17 Rei persequendæ caussa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum verò actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex cõtractu nascuntur, ferè[d] omnes rei persequendæ caussa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij caussa depositum sit: in duplum[e] †actionem Prætor reddit: si modò cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede eius de dolo ipsius[f] agitur: quo casu mista est actio.

¶ *De pœnæ persecutoriis.*

a *Gell. li. 20. ca. 9. l. 25. de oblig. & act.*

b *Denunciatione sequebatur actio in personã. Terent. Ego te cognatũ dicã, & tibi scribã dicã. Vbi Donatus, A denũciatione in personã, ne diceret, non mihi denunciasti.*

c *Theop. δευτέρα. Latinis enim sequẽs dicitur secundũ. Vnde liquet eos falli qui hic numerat 3. diuisionem. nã in §. sed istæ. subdiuisio est, nõ altera diuisio.*

d *Quod verbũ adiectũ est, ob sequẽtia hæc verba:* Planè si depositi &c.

e *†Hæc actio dupli est in inficiantem, simpli in confitentem. §. sed furti. 26. j. h. t.* f *Heredis nimirum. l. 1. in princ. Depos.*

18 Ex

18 Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantùm pœnæ[a] persequendæ caussa cõparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quàm rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam [b] tantùm persequitur quis actione furti. siue enim manifesti agatur, quadrupli, siue non manifesti, dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. Eo ampliùs aduersus furem [c] etiam condictio est rei.

De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis.

19 Vi autẽ bonorum raptorum actio mista est, quia in quadruplo, rei persecutio continetur, pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato, mista est: non solùm si aduersus inficiantẽ in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat, veluti si quis hominem claudũ aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit. tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit[d] secundum iam traditam diuisionem[e]. Item mista est actio[f] contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus[g] locis, legati vel fideicommissi nomine dare distulerint: vsq; adeò vt etiam in iudicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem, vel pecu-

[a] *Hoc de legali pœna, nõ conuentionali accipiendũ est. Wesemb.*

[b] *Quæ hic subiiciũtur de pœna furti, de vi bonorũ raptorũ, & actionũ legis Aquiliæ, suis §. locis explicantur.*

[c] *Etiásq; heredẽ. l. 5. & 7. §. vlt. C. de cond. fur. nõ contra tertiũ, vt vendicatio, quũ sit personalis.*

[d] *Vet. Cod. add.* plurimi & magni pretij fuerit.

[e] *id est, distinctionem §. de lege Aquil. quo sensu aliquoties in Inst. diuisionem §. de obligat. vsurpant. Wes.*

[f] *Quanuis sit quasi ex contractu. quasi ex cont. §. vlt. Cuiac.*

[g] *Putà Xenodochiis, Orphanotrophiis, aliisq; locis piis, tit. C. de Episc. & cle.*

niam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantùm pro pœna: & ideo in duplum eius fit condemnatio.

¶ De mixtis, id est, tam in rem quàm in personam.

20 Quædam actiones mistam caussam obtinere videntur, tam in rem, quàm in personam: qualis est familiæ erciscundæ [a] actio, quę competit coheredibus de diuidenda hereditate. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, vt id diuidatur. Itē finiū regundorum actio, qua inter eos agitur, qui cōfines agros habent. In quibus tribus iudiciis [b] permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

¶ Diuisio tertia.

21 Omnes autem actiones vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, vlterius autem nulla actio extenditur.

¶ De actionibus in simplum.

22 In simplum agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quàm plurimis caussis.

[a] Familia *signif. bona hereditaria.* Erctum, *scitū, quod fit inter consortes, vt in lib. legum Rom. legitur. Sex. Pomp. Erctū à coercendo dictum est. Vnde & erciscere, pro diuidere, & coercere. Tres hæ actiones ex leg. 12. Tab. descendunt. leg. 1. Famil. erciscund. l. 1. Fin. re. l. 1. Commu. diuid. quæ ideo constitutæ sunt, vt communio, (quæ contentiones gignere solet. leg. Cùm pater. §. Dulcissimos. De legat. 2.) tollatur. Plutarchus in Æmil. Paulo.*

[b] *Id est, Actionibus.*

¶ *In*

In duplum.

23 In duplũ agimus: veluti furti, nec manifesti damni iniuriæ ex lege Aquilia [a], depositi [b] ex quibusdam caussis. Item serui [c] † corrupti [d]: quæ competit in eum: cuius hortatu, consilióve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit [e] †. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiẽdo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictũ est, secundum ea, quæ suprà diximus [f].

In triplum.

24 Tripli verò agimus, cùm quidam maiorem vera æstimatione quantitatem in libello conuentionis inserunt [g], vt ex hac caussa viatores [h], id est, executores litium ampliorem summam sportularum [i] nomine exigerent. tũc enim id, quod propter eorum caussam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore cõsequetur: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio [k] introdu-

a *Ex inficiatione, scilicet. §. sed furti. J. h. t.*
b *Puta cùm quod tumultus, aut incendij caussa depositũ est, non reddideris, † & inficiatus fueris. d. §. sed furti.*
c *† Filiofa. corrupto, datur actio, vtilis. l. 14. §. 1. de ser. cor.*
d *Arist. 5. Ethi. Plutar. in Demosth.*
e *† Immo & si deterior factus non sit. §. sed & si credat. suprà de obl. quæ ex del.*
f *§. ex maleficiis. suprà eodem.*
g *Vet.* inseruit. *Cùm actor plus summa petijt.*
h *Hi olim instituti ad accersendos à villa in curiam Senatores, vnde sic nominati Cicero in Cat. Ma. Rursus postea ita nominati, quia in ius vocarent, quibus imminendi (sic enim legendum est in l. 12. C. de prox. sacr. scr.) solicitudo iniuncta est.*
i *Sportulas salaria vocat. l. vl. C. De sport. Harmen. lib. 1. titu. 4. Et Francor. leg. De salariis viatorum.*
k *Qua litium executoribus sportularum nomine aliquid dari iubetur, non extat.*

xit, quæ in nostro Codice fulget, quam procul dubio [a] certum est ex lege condictitia emanare.

In quadruplum.

25 Quadrupli [aût agitur:] veluti furti manifesti: itē de eo quod metus caussa [b] † factū sit: deq; ea pecunia, quæ in hoc data sit, vt is cui datur calumniæ caussa, negotiū alicui faceret [c], vel non faceret. Item ex lege condictitia nostra constitutio [d] † oritur, in quadruplum [e] † cōdemnationem imponens iis executoribus litium qui contra nostræ constitutionis normam à reis [f] quidquam exegerint.

Subdiuisio actionum in duplum.

26 Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differunt: quòd hæ actiones omnimodo [g] dupli sunt: at illæ, [id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi [h],] inficiatione duplicantur [i] † in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de iis competit, quę relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, vsquequo iussu magistratuum [nostrorum [k]] conueniatur. In cōfitentem verò, antè quàm iussu magistratuum conueniatur, soluentem [l] †, simpli redditur.

[a] *Cuiae. restituit*, Ex qua proculdubio est ex lege condictitiā emanare: *Id est, certum est ex lege nostra dari cōdictionē ex l. 1. ff. de condict. ex lege.*

[b] † *Hac actio est in quadruplū intra annū. l. 1. p. D. de calum.*

[c] *Id est, iudicio calūnioso vexaret. Fab. lib. 5. c. 12. l. Qui iudicio. De accus.*

[d] † *Lege* ex nostra constitutione.

[e] † *Vt triplū detur fisco: simplum, ei qui damnū passus est, Nou. 124. c. 3.*

[f] *Siue ab actore, siue reo quid expresserint.*

[g] *Siue neget quis siue fateatur.*

[h] *Id est*, damni ex lege Aquilia, & de dolo interdum depositi. *quod & Accurs. notauit. Bene* de dolo, *vt in §. Planè si depositi.* S. *I.C.*

[i] † *Nisi iureiurando probetur. l. 30. p. de iureiur.*

[k] *Abest à Vet.*

[l] † *Id est, soluere paratum.*

Subdiuisio actionum in quadruplum.

27 Item actio de eo quod metus caussa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus [a] † eò differt, quòd eius natura tacitè continetur: vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluatur: quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo [b] quisque in quadruplum condemnatur: quod est & in furti manifesti actione.

¶ *Diuisio quarta. De actionibus bonæ fidei.*

28 Actionum autem quædam bonæ fidei [c] sunt, quædam stricti [d] iuris [e]. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito: locato [f], conducto: negotiorum gestorum: mandati: depositi: pro socio: tutelæ: commodati: pignoratitia: familiæ erciscundæ: communi diuidundo: præscriptis verbis, quæ de æstimato [g] proponitur, & ea quæ ex permutatione competit: & hereditatis petitio. Quamuis enim vsq; adhuc incertum erat, inter bonæ fidei iudicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio [h] apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

De rei vxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa.

29 Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudiciis [i]: sed cùm plenio-

[a] † *In §. quadrupli.* S.

[b] *Non expectato arbitrio iudicis, quia illæ nō sunt arbitrariæ actiones. A.*

[c] Bona fides *& sincera fides dicitur in l. 2. C. si propr. pub. pensit.*

[d] *Theoph. legit*, quædam strictæ, *sed non malè* stricti iuris *dicuntur. l. vnic. §. sed & si non ignoramus. C. de rei vx. act. I. C. Vide Cic. in Topi. & 3. Offic. Duar. ad ti. De in lit. iu. l. pen. in fin. Solu. mat. l. 82. De solut.*

[e] *Martian⁹ vocat actiones stricti iudicij. l. In actionibus. De in lit. iur.*

[f] *Connan. sub contractu locati emphyteusim comprehendit.*

[g] *Quæ est cùm rem aliquam æstimatam tibi trado, vt vendas.*

[h] *l. vlt. C. De petit. her.*

[i] *l. 7. 21. Solut. matrimo.*

rem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus, in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis[a] proponitur, transtulerimus[b] †: meritò rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tantùm in exactione dotis meruit, vt bonæ fidei sit. sed & tacitam ei[c] † dedimus hypothecam. Præferri[d] autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cùm ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius[e] prouidentia hoc induximus.

De potestate iudicis in iudicio bonæ fidei: & de compensationibus.

30 In bonæ fidei iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo[f] & illud continetur: vt si quid inuicem præstare actorem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari[g] †. Sed & in stricti iuris[h] iudiciis ex rescripto diui Marci[i], opposita[k] † doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio [l] † easdem compensationes[m], quæ iure aperto[n] nituntur, latiùs introduxit, vt actiones ipso iure minuant:

[a] *Soluto scilicet matrimonio. Theophil.* μετὰ διάλυσιν τοῦ γάμου.
[b] † *l. vnic. C. de rei vxor. actio.*
[c] † *Actioni.*
[d] *Fac. l. Assiduis. §. Ad hæc. C. Qui potio. in pig. Nouell. 97.*
[e] *Dotis scilicet.* † *Nõ donatiõis propter nuptias. l. vl. §. vl. C. qui pot. Accur. aũt verbum* solius *refert ad mulierẽ.*
[f] *Id est, in qua libera potestate iudici permissa.*
[g] † *Aut, si nihil reliquũ sit, absolui. l. 11. C. de compens.* [h] *In quibus summa, id est exacta iuris constituti ratio habetur. Th.* [i] *Nullibi quod sciam, legitur hoc D. Marci rescriptum.* [k] † *Al.* apposita. [l] † *l. vl. C. de cõpens.* [m] *Theoph. vocat* ἀντιλόγους. *i. rationes inuicem imputandi, quæ contrà debentur.* [n] *Hoc est, si caussa, ex qua compensatur, liquida sit, & vt dicunt, liquidi ad liquidum. l. vlt. C. de compens. Theoph.*

siue

siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sanè iniquum [a] esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quisquis exactione defraudetur.

De actionibus arbitrariis.

31 Præterea [b] quasdã actiones arbitrarias [c], id est, ex arbitrio [d] iudicis pendentes, appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cũ quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat [e], vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali caussa [f] seruum dedat, condemnari debeat. Sed istæ actiones tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem: veluti Publiciana [g]: Seruiana, de rebus coloni: quasi Seruiana, quæ etiã hypothecaria vocatur. In personam: veluti quibus de eo agitur, quod vi [h] aut metus caussa, aut dolo malo factum est. Itẽ cùm id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoq; actio, ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus, & cæteris similibus [i], permittitur iudici ex bono & æquo, secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam, æstimare quemadmodum actori satisfieri oporteat.

Quinta diuisio. De incerta quantitatis petitione.

32 Curare autem debet iudex [k] †, vt omnino [l], quantum possibile ei sit, certæ [m] pe-

[a] *Vet.* impium.

[b] *Id est, præter strictas, & bonæ fidei.*

[c] *Duar. in tit. De milit. iur. Cic. pro Rosc. Hoto. hic.*

[d] *Theop. habet* κρίσιν. *Fac. l. arbitrio. De dol. mal. l. 14. §. Hæc. & §. Pedius. Quod met.*

[e] *Et non solùm rẽ ipsã, sed quod interest ratione loci.*

[f] *Vid. Duar. ad tit. De in lit. iur. In verbis. Planè interdũ.*

[g] *Vide exẽplum apud Theoph.*

[h] *Vet. carent hic*, vi, aut: *quod probabatur à l. 1. De eo quod met. cau.* [i] *Vt Redhibitoria, & Rer. amo.* [k] † *Vel arbiter. l. 21. §. Pomponius. de arb.* [l] *Veter.* vt omnimodo, *& paulò pòst*, vel certæ rei. *l. C.* [m] *Vt*, condemno te in 100. aureos.

cuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.

De pluris petitione.

33. Si quis agens, intentione sua plus cõplexus fuerit, quàm ad eum pertineat[a]: caussa cadebat[b], id est, rem amittebat: nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis caussis, caussa cognita succurrebatur, si lapsus iuuentute[c] fuerat: ita & in hac caussa succurri solitum erat. Sanè si tam magna caussa iusti erroris interueniebat, vt etiã constantissimus quisque labi posset, etiam maiori viginti quinq; annis succurrebatur[d]. veluti si quis totum legatum petierit: pòst deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint: quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atque ideo[e]† lege Falcidia legata minuebantur[f]†. Plus autem quatuor modis[g] petitur: re, tempore, loco, & caussa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem[h], suam esse intenderit. Tempore veluti si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua enim ratio-

[a] *Al.* ei competebat.
[b] *Caussa cadere. Bud. Sueton. in Claud. c.* 14. *Nam & his, qui apud priuatos iudices plus petẽdo, formula cecidissent, restituit actiões. Paul. lib.* 1. *Sent. tit.* 10. *quod intellige de solis stricti iudicij actionibus.*
[c] *Id est, iuuenili temeritate.*
[d] *Theophil. hic. Seneca lib.* 6. *de benefi.* 6. *epist. Quid enim aliud agitis, cùm eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm vt formula cecidisse videatur? sed quemadmodum illum Prætor, sic hos Philosophia in integrum restituit.* [e]† atq; ideò quòd. [f]† *Ipso iure l.* 1. *D. quod leg. l. pe. C. ad l. Falcid.* [g] *Cice. in Part. Paul. lib.* 1. *Sent. tit.* 10. [h] *Vet.* Maiore ex parte.

ne qui

ne qui tardiùs[a] soluit, quàm soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadẽ ratione qui præmaturè petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti quum quis id, quod certo loco [sibi[b] dari] stipulatus est, alio loco petit sine commemoratione[c] illius loci, in quo sibi dari stipululatus est. verbi gratia, si is qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dari spondes*? Romę purè intendat, sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit ei pura intentione. Propter quam caussam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis[d], quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solueret, [quo se soluturum spopondit[e].] Quæ vtilitas[f] plerunque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento: quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem vsuris[g] fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, in quo vt sibi detur, stipulatus est: pura actione rectè agit. idque etiam Prætor monstrat, scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori *. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est, qui caussa[h] plus petit: vt ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes*? deinde alterum petat[i], veluti hominem tantùm, aut decem

[a] *Cicer. pro Rosc. Com. l. si cui. 12. De verbor. sig. l. Solidum. 85. De solu. Bis .n. dat, qui citò dat.*
[b] *Al. desunt hæc verba.*
[c] *Hoc est, quod postea ait*, purè, *nulla mentione facta conditionis, stricto iudicio, sine mẽtiõe arbitrij.*
[d] *Vide Vlp. in l. 3. §. nũc de officio. de eo quod cer. lo.*
[e] *Inclu. non sunt in vet. lib.*
[f] *Ex Caio l. 4. de eo quod cer. loc. quia varia sint pretia rerũ, &c.*
[g] *De vsuris hic vide Th.*
* *l. quod si Ephesi 5. π. quod cer. lo.*
[h] *Caussã pro modo accipe. l. Obliga. 43. De obl. & act.* [i] *Vet.* alterutrum petat.

aureos tantùm. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis[a], promissoris est electio, vtrùm pecuniam, an hominē soluere malit. Qui igitur pecuniam tantùm, vel hominē tantùm sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam quidem cōditionem meliorem facit, aduersarij verò sui deteriorem. Qua de caussa talis in ea re prodita est actio, vt quis intendat hominem Stichum aut aureos decem sibi dari oportere, id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum[b] petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam[c] petat: plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere, quàm quod peteretur. Quinetiam licèt vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sępe accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod [maioris[d] pretij est.] Sed hæc quidem antea in vsu fuerat: postea verò lex Zenoniana[e] & nostra rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statui oporteat. Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio. Sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: in omne, si quod fortè damnum ex hac caussa acciderit, ei con-

[a] *In quo quantitas, vel res disiunctiuè promissa est. Iac. l. Cùm is. 32. De cōdict. indeb. l. Fideiussorē. 52. Mand. l. 4. De tritic. vi. ob. leg. Gabr.*

[b] *Vinum est Italicū præstantissimū. meminit Paul. l. Stipulationū quadam. & Vlp. l. si aūt. de verb. obl. Flor. libro 1. Plut. libro 3. cap. 3.*

[c] *Omnium laudatissimā. de qua vide Strab. lib. 16. Plin. lib. 21. 8. ca. & lib. 5. cap. 19. Politia. Miscell. c. 12.*

[d] *Vet.* magni pretij sit.

[e] *Non extat in C. Iust. meminit tamen Iustinianus §. Hodie De except. infrà.*

ei contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicut suprà diximus [a]) puniatur.

De minoris summæ petitione.

34 Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat, veluti si quum ei decem aurei deberētur, quinque sibi dari oportere intēderit: aut si quum totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine periculo agit: in reliquū eum nihilominus iudex aduersarium [eodem iudicio ei condemnat [b]] ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis.

Si aliud pro alio petatur.

35 Si quis aliud pro alio [c] intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere ei permittitur [d] veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem, petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod est stipulatu debetur.

¶ *Diuisio sexta. De peculio.*

36 Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modò solidum persequimur, modò minùs. vt ecce, [si in peculium filij seruíve [e]] agamus. Nam si non minùs in peculio sit, quàm persequimur, in solidum dominus, patérve condemnatur. si verò mi-

[a] *§. Tripl. s. h. t. Vbi nominatim egit de eo, qui plus petebat, vt maiores sportulas viatores exigerent. Sed cùm desideretur hac de re cōstitutio Iustiniana, multa hic nobis incerta relinquūtur. G.*

[b] *Vet.* in eodem iud. cōdemnat.

[c] *Errore scilicet, cuius postea fit mentio. nā debet esse iusta caussa, quæ admittat mutationē intentionis. G.*

[d] *Quod in primis repugnat antiquo iudiciorū vsui: in quibus iudex à Prætore datus de re certa cognoscebat: cuius autem Imperatoris lege id abrogatum sit, reticet Tribonianus.*

[e] *Vet.* si de filij seruique peculio.

nus inueniatur [a] eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit [b]. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus [c] †.

De repetitione dotis.

37 Item si de dote in iudicio mulier [d] agat, placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit [e] †: id est, quatenus facultates eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates [f] eius, in solidum damnatur. si minùs, in tãtum, quantum facere potest. Propter retentionẽ quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas [g] in res dotales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessariis sumptibus [h] † dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris [i] † cognoscere licet.

De actione aduersus parentem, patronum, socium, & donatorem.

38 Sed & si quis [k] cum parente suo, patronóve agat: item si socius cum socio iudicio societatis agat [l] †: non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest.

[a] *Nulla scilicet fraude patris, vel domini interueniẽte: nam si dolo peculiũ imminuisset in fraudem creditorũ, praestaret solidum. l. in bonae fidei. in fin. De pecul. C.*
[b] *Fac. l. Quoties. 47. §. si semel. De pecul.*
[c] † *In §. cùm autem. in frà tit. prox.*
[d] *Vel alius à muliere ius habens agendi: veluti ex bonorum publicatione fiscus. l. si maritus qui minus facere. π. Solut. matrimo. Gabr.* [e] † *Tempore rei iudicatae. l. 15. D. solut. matrimo.* [f] *Vlpia. in frag. titu. 6. ad fin. l. Maritum. Solut. matrim. l. 20. De re iud.* [g] *Necessarias scilicet, vt in reficiendis aedibus ruinam minantibus, l. Impensa. De verborum significa.* [h] † *Ad perpetuã vtilitatem factis. l. 3. D. de impens. in res dot.* [i] † *To. tit. D. de impens. in res dot. fac.* [k] *Emancipatus scilicet, parentem intellige aliquem ex ascendentibus.* [l] † *Sed vide l. 41. §. vlt. D. de re iudic.*

test.

test. Idem est, si quis ex donatione[a] sua conueniatur[b] †.

De compensationibus.

39 Compensationes quoque oppositæ plerunque[c] efficiunt, vt minus quisque consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono & æquo, habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem caussa[d] † præstare oportet[e], poterit iudex in reliquum eum, cum quo actum est, condemnare, sicut iam dictum est.

De eo, qui bonis cessit.

40 Cum[f] eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit[g], si postea aliquid acquisierit, quod idoneum[h] † emolumentum habeat: ex integro[i] in id, quod facere potest, creditores experiuntur. inhumanum enim erat spoliatum fortunis[k] suis, in solidum damnari.

QVOD CVM EO, QVI IN aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

TITVLVS VII.

¶ Scopus, & nexus.

QVIA tamen superiùs[l] mentionem habuimus de actione, qua in peculium fi-

a *Amplius donatori succurri respōdet Pau. l. Hereditatem. §. Vl. de re iudic. ne sua, scilicet, cuique damnosa sit liberalitas.*

b *† Condictione ex lege. l. si quis argentum. §. sin autem. C. de donat.*

c *Hoc verbum adiecit propter depositi caussam, & vectigalium, in quib. non est compensationi loc⁹.*

d *† Vel etiã ex diuersa caussa.*

e *Vt qui petit decem aureos, cùm tres debeat, 7. solùm cōsequetur.*

f *Caussa 4. ex qua exactio actionis imminuitur: ex l. 4. π. de cess. bonor.* g *l. Vltim. C. Qui bon. ced. Nouell. 3. & 136.* h *† Non modicum. l. 6. & 7. De cess. bon.* i *Id est, rursus.* k *Veter.* diuitiis.

l *Tit. suprà prox. §. Actiones. & §. Sunt præterea.*

liorum seruorumque agitur: opus[a] est, vt de hac actione & de cæteris, quę eorundem nomine in parentes dominósve dari solent, diligentiùs admoneamus. Et quia siue cum seruis negotium [b] gestum sit, siue cum iis, qui in potestate parentum sunt, eadem ferè[c] iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam serui, dominíque, idem intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his propriè seruetur[d], separatim ostendemus.

¶ De seruis. Quod iussu.

1 Si igitur[e] iussu[f] † domini[g] † cum seruo negotium gestum erit, in solidum Prętor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi[h] videtur.

De exercitoria, & institoria actione.

2 Eadem ratione[i] Prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locũ, cùm quis seruum

[a] *Ex ratione, l. item. 5. §. ait Prætor. π. de iniur.* [b] *Hoc est, aliquis contractus: nã ad omnes cõtractus hoc iudicium,* Quod iussu *referri ait Vlp. l. si dubitet. §. Vlti. ff. de fideiuss.* Gabr. [c] *Hoc verbũ additum est propter Senatuscõsultum Macedonianum, §. illud. J. Secundò, quia filius in iudicem consentiens patrem obligat, seruus non item. l. Licet. §. si seruus. De pec. Tertiò, si filiusfam. intercesserit, aut mandauerit, patrem simul obligat. seruus nequaquam, nisi peculiarem caussam agens. d. l. Licet. § si filiusfam.* [d] *Veter.* Obseruatur. [e] *Prima est actio, quod iussu l. Quod iussu. Vnde hic locus petitus est.* [f] † *Ratihabitio pro iussu habetur. l. 1. §. si ratum D. quod iussu.* [g] † *Qui scilicet tunc dominus fuit, cùm iussit. l. 2. ff. eod. Vel tutoris, vel curatoris, vel similium personarum. l. 1. §. Vl. l. 4. eo.* [h] *Ob domini iussum scilicet. Theoph.* [i] *II. & III. Actio exercitoria & institoria. Vide tit. de exer. & inst. act.*

suum

ſuum, magiſtrum[a] naui præpoſuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpoſitus erit, cõtractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur: quia exercitor is appellatur, ad quẽ quotidianus nauis quęſtus pertinet. Inſtitoria tũc locũ habet, cùm quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſeruum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo eius rei cauſſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur: quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. Iſtas tamen duas actiones Prætor reddit, & ſi liberũ quis hominem, aut alienũ ſeruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſcilicet, quia eadem[b] æquitatis ratio etiam eo caſu interueniat.

De tributoria.

3 Introduxit[c] & aliã actionẽ Prętor, quæ tributoria vocatur. Nanq; ſi ſeruus in peculiari merce ſciente[d] domino negotietur, & quid cum eo eius rei cauſſa contractum erit: ita Prętor ius dicit[e], vt quidquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominũ, ſi quid ei debebitur, & cæteros creditores pro rata portione diſtribuatur. & [ideo tributoria vocatur[f],] quia ipſi domino diſtributionẽ Prætor permittit[g] †. [Nã] ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei tributũ ſit, quàm oportuerit: hanc ei actionem

[a] *Magiſter nauis, qui præpoſitus eſt: Exercitor verò, qui præpoſuit. l. 1. & 4. De exer. act.*

[b] *Qui. n. aliquẽ præponit, quod cũ eo factũ erit, ſe ratũ habiturũ oſtẽdit, Theo.*

[c] *IIII. actio triticiaria. Cõfer cũ ti. de tri. act. ff.*

[d] *Et patiente, h. e. nõ cõtradicente Vlp. l. 1. §. vl. de trib. act.*

[e] *Al.* ius reddit. *Theo. habet* δικαιοδοτε͂. *intellige autẽ dictum Prætoris: quo tamen veriùs ius prædicitur, quàm dicitur. I. C.*

[f] *Incluſa, ex vet. lib. abſunt. ſic verò reſtituit Cuia.* quia ipſi do. diſtributio promittitur, ſi quis ex, &c. [g] † *Non cogit. l. 7. D. de tribut.*

accommodat, quæ tributoria[a] appellatur.

De peculio, & de in rem verso.

Prætereà introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit: vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius versum fuerit, id totũ præstare debeat: siue quid non sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem[b] autem domini versum intelligitur, quicquid necessariò[c] in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam[d] mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuò accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem in solidum damnari debes: pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet: si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licèt enim vna sit[e] actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, antè dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem transit, quàm aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non

[a] *Per quam cogetur quicquid mercium occultauerat in medium afferre. Theoph.*

[b] *Est V. & VI. Actio de peculio: & De in rem verso.*

[c] *Vel vtiliter. l. 5. §. Quod seru⁹. hunc locum explicat Vlpia. l. 3. 5. 7. 10. De in rẽ verso.*

[d] *Vel vtilem, inquit Vlp. l. Si res. §. quod seru⁹. ill. tit.*

[e] *Hoc est, vna est vtriusque causa, & neutra quidem est actio, sed potiùs vtraque aliarũ quadam veluti adiectitia qualitas Paul. in l. filiusfam. §. vlt. eod.*

non totum[a]. Cùm autem quæritur[b], quantum in peculio sit, antè deducitur[c], quicquid[d] seruus domino, eíve qui in potestate eius sit, debet[e] †: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eò pertinet, vt si quid vicario suo seruus debeat: id ex peculio eius non deducatur.

De concursu dictarum actionum.

5 Cæterùm[f] dubium non est, quin is quoque, qui iussu domini contraxerit, cuíque institoria vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit[g]. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillimè solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse[h], vel habere seruum peculium, & tantum habere, vt solidum sibi solui possit. Is quoque[i], cui tributoria actio competit, æquè de peculio[k], & de in rem verso agere potest. Sed sanè[l] huic modò tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit[m] agere: quia in ea domini cōditio præcipua nō est, id est, quod domino debetur, nō deducitur,

[a] *Si pars versa sit, de parte erit actio. l. si pro parte. ff. hoc tit.* [b] *Hunc locū illustrat Vlp. l. 9. §. Peculium. De pecul.* [c] *Quod ideo adijcitur, quia propriè peculiū est, quod superest his deductis, quæ seruus domino debet. Theoph.* [d] *Et ex quacunque causa, d. l. 9. §. Sanè aūt.* [e] *† Naturaliter.* [f] *De concursu harum actionum.* [g] *Sūt enim actiones vniuersales, quæ ex quolibet serui contractu existunt. l. 1. ff. quod cum eo. l. 5. §. 2. ff. de in rem ver. Wes.* [h] *Hoc enim vt fundamentum intentionis hic probandum est.* [i] *Agit de concursu tributoria cū de pecul. & De in rem vers.* [k] *l. 9. §. 1. De tributo.* [l] *Hic locus ex l. 4. De trib. act.* [m] *scilicet creditori.*

sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores: at in actione de peculio antè deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursùs de peculio ideo expedit agere, quòd in hac actione totius peculij ratio habetur: at in tributoria, eius tantùm, quo negotiatur [a]. Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiam minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri [b] pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hãc actionem vel illam eligere debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere [c] debet.

¶ *De filiisfamilias.*

6 Quæ diximus de seruo [d], & domino: eadem intelligimus & de filio, & filia, [& nepote [e], & nepte, & patre auóve, cuius in potestate sunt.]

De Senatusconsulto Macedoniano.

7 Illud propriè seruatur in eorum persona, quod Senatusconsultum Macedonianum [f] prohibuit mutuas pecunias [g] dari eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit,

[a] *In merce peculiari. l. aliquando. 11. ff. de tribut. act.*

[b] *Ergo in fœnebri pecunia non habet locũ institoria: nec tam ab ea, qui eã exercent, institores, quàm fœneratores dicuntur. Vide Alcia. ad l. pen. ff. si cer. pet.*

[c] *Potiùs quã Tributoria, vt habet Theoph. qui rectè intellexit cõparari hic Tributoriã cũ actione de in rẽ verso. G.*

[d] *l. 1. hoc tit.*

[e] *Vet.* aut nepote & nepte, vel patre & auo, in cuius potestate sunt.

[f] *Vide l. 1. ad Maced. Alex. Neap. li. Genia. 1. c. 7. Plaut. in Pseudolo, Lege Quina vicenaria prohibitũ fuisse, est testis pecuniã mutuam dari minoribus 25. annis. Suet. in Vesp. c. 11. Auctor Senatui fuit Vesp. decernendi, ne filiorumfa. fœneratoribus exigendi crediti ius vnquam esset, hoc est, ne post patrum quidem mortem.* [g] *Aut frumentũ, vinum, oleum, aut aliud. l. 7. §. Mutui. Ad Maced. l. 2. C. eod.*

derit, denegatur[a] †actio tam aduersus ipsum filium filiámve, nepotem neptémve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione, suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem, auúmve: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo Senatus prospexit: quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur[b].

a † Denegari intellige, quod nō efficaciter datur. cùm enim creditor agit, exceptione Senatuscōsulti repellitur.

b Hanc eandem rationem adfert Cic. pro Rosc. Luxuries, inquit, hominem, &c.

¶ *De actione directa in patrem, vel dominum.*

8 Illud in summa admonendi sumus, id quod iussu patris dominíve contractum fuerit, quodque in rem eius versum erit: directò[c] quoq; posse à patre dominóve condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet, quia huius quoque iussu contractum intelligitur.

c Paulò pòst ait principaliter: *ex quo apparet idē esse, vt in l. vlt. ff. de legat. 3.*

DE NOXALIBVS actionibus[d].

TITVLVS VIII.

¶ *De seruis. Summa.*

Ex maleficiis[e] seruorum: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnū

d Superiore titu. dictum est de eo, quod cōtractū aut gestum est ab eo, qui in aliena potestate est: hoc autem titu. de eo, quod delictum est ab eo. *e Priuatis scilicet, non publicis: alioquin cum seruo ageretur, non domino. l. si quis sit fugitiuus de ædil. edict.*

dederint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato [a] permittitur [b] †, aut litis æstimationem sufferre: aut ipsum hominem noxę [c] dedere.

Quid sit noxa, & noxia.

1 Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit, id est, seruus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria.

Ratio harum actionum.

2 Summa autem ratione permissum est noxę deditione [d] fungi. Nanq; erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipsorũ corpora dominis damnosam esse.

Effectus noxæ deditionis.

3 Dominus noxali iudicio, serui sui nomine conuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur: nec minùs in perpetuum eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, [seruus [e]] resarcierit quæsita pecunia [f]: auxilio Prætoris inuito domino manumittetur.

De origine harum actionum.

4 Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus veluti furti [g] ex lege 12. Tabularum, damni

a *Caius l. 7. eodem.*
b † *Priusquã conueniatur iudicati. l. 20. §. idẽ rectè. D. de peti. hered.*
c *Id est, pro delicto. l. 1. §. Cùm arietes. si quad. paup. fec. l. 1. De his qui deiec. Valla notat lib. 6. eleg. c. 36. Defendit Alc. lib. 4. de verbor. sign. Cor. Fronto, lib. De differentiis, Noxa (inquit) pœna est, noxia, culpa. nec tamen absurdum est noxã pro ipso corpore accipi.*
d *Alibi ad noxam, & in noxam, & noxam dedere dicitur: prædict. ll.*
e *Vet. non habent*, seruus.
f *Addit Theophil. vel operis suis, vel ministerio. quod verúmne sit, valde controuersum est.*
g *Non manifesti scilicet, nam manifesti furti pœna ex edicto Prætoris est quadrupli. Ciuilem autem & ex 12. Tabul. esse illam dupli actionem, aduersus Baronem & Duarenum fortiter defendit Contius lib. 1. Subsecinarum, c. 2. & Cuiac. verisim. videtur.*

iniuriæ[a] ex lege Aquilia. Edicto Prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

Qui conueniuntur noxali actione.

5 Omnis autem noxalis actio caput[b] sequitur. Nam si seruus tuus noxam commiserit[c], quandiu in tua potestate sit[d] †, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit, directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus[e]) incipit tecum esse noxalis actio quæ antè directa fuisset.

Si seruus domino noxiam commiserit: vel contra

6 Si seruus domino noxiam commiserit, actio nulla nascitur[f]. Nanque inter dominum, & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde[g] si alienus seruus noxiam tibi cōmiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit[h], interdicitur[i] actio: quia in eum casum deducta

[a] *Theoph. legit* dāni iniuria.
[b] *Nocentis. l. Quod dicitur*, 18. *De furt.*
[c] *Hoc est, maleficium in dominū cōmiserit, vt furtū, &c.*
[d] † *Sed & qui dolo desiit possidere, tenetur, l. 12. D. h. t.*
[e] *Tit. De iu. person.*
[f] *l. lis nulla. De iudiciis. Verberibus seruos à dominis conueniēdos esse, authores sunt Diocle. & Maxim. l. vlt. C. An seruus pro suo fac.*
[g] *Ex l. si alienus. 37. eod.*
[h] *Hoc intellige ante litem contestatam: accepto enim iudicio venditor mihi condemnabitur, Triphon. d. l. si alienus.*
[i] *Lu. Russardus ex Theoph. & Codice vetusto restituit,* intercidit.

sit, in quo consistere[a] non potuit. Ideoque licèt exierit de tua potestate, agere nō potes[b]: quemadmodum si dominus in seruū suum aliquid commiserit: nec si manumissus, aut alienatus fuerit seruus, vllam actionem contra dominum habere potest.

De filiisfamilias.

7 Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis, & fœminis admisere. noua autem hominum conuersatio, huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit, & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam alij dari: vt penè per filij corpus[c] pater magis, quàm filius periclitetur? cùm in filiabus etiam pudicitię fauor hoc bene excludat. Et ideo placuit in seruos tātummodo noxales actiones esse proponendas: quum apud veteres legum commētatores[d] inuenerimus sæpius dictum, ipsos filios familiarum pro suis delictis posse conueniri[e].

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATUR[f].

TITVLVS IX.

¶ *De actione si quadrupes, ex l. xij. Tab.*

a Vnde incipere nō potuit, *l. quia. 16. π. ad leg. Aquil.*

b *Quia actio semel extincta nō reuiuiscit. l. 98. §. areā. De solut.*

c *Hoc est, cū ferè magis puniatur pater per filium, quàm ipsemet filius. l. isti. quod metus cau. Phœbus de Phaetonte filio. 2. Meta. Scilicet Vt nostro genitū, &c. Cuiac. leg. ex Vete. Cod.* date, vt penè per corp⁹ pater magis: *Vt sensus sit, Patrem per corpus suū propemodū magis periclitari, quàm filium.* d *Intellige interpretes, ex quorum commentariis compositi sunt Pand. libri* e *l. 1. §. Si filiusfa. De his qui deiec.* f *Competit hæc actio ob noxam animalium: itaque rectè noxalibus coniuncta est.*

Anima-

ANIMALIVM nomine, quæ ratione carent, si qua lasciuia[a], aut pauore[b], aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege 12. Tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex 12. Tabularum scripta est, vt putà, Si equus calcitrosus[c] calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, cornu petierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam mouentur, locum habet. Cæterùm si genitalis sit feritas, cessat actio[d] †. Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit[e] dominus esse, vbi fera euasit. Pauperies autem[f] est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

[a] *Id est, petulantia. Theoph. habet* τρυφλώ.
[b] *Al.* feruore, *quod magis probandum. Theo. legit* θερμότητα, *id est, cruorem.*
[c] *Gen. cap. 9. Exo. 21. Leui. 20. Plut. in So. Pla. 11. de leg. Hæc verba*, Si equus calcitrosus, &c. *ad l. 12. Tab. non pertinēt, sed pro exemplo adiecta sunt. Vlp. in l. 1. §. 1. eod.*
[d] † *Cessat directa: sed datur actio vtilis.* ⁋ *h. t. f.*
[e] *Vet. Codex* desinit.

¶ De actione ædilitia, concurrente cum actione de pauperie.

1 Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto[g] prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem[h] † ibi habere, quà vulgò iter fit. & si aduersus ea factum erit, & nocitum

[f] *Ex Vlp. d. l. 1. Quid ergo fiet, si quadrupes depast[...]sit agrum alienum? depasci enim est vti: Vti autem non est damnum dare. l. qui occidit. §. Si quis alienum. D. ad l. Aquil. Sed tamen vna eademque lege simul de pauperie quadrupedum, & de pastu pecoris, prodita est noxalis actio, authore Paul. lib. 1. Sent. eo. tit. I. C.* [g] *Cuius verba refert Vlp. l. Hi enim. l. Qua vulgò. de adil. edict. & l. lectos. De peri. & commo. rei ven. l. 1. §. summa. De his qui deiec. Vide Arist. 6. Polit.* [h] † *Et alia id genus animalia. l. 40. & seq. D. h. t.*

libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur: cæterarum verò rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie[a] † locum habebit. Nũquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes alia aliam consumit[b].

DE IIS, PER QVOS AGERE POSSUMUS.

TITVLVS X.

¶ *Per quos agere licet.*

NVNC admonendi sumus agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cùm olim in vsu[c] fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo[d], pro libertate[e], pro tutela[f]. Præterea lege Hostilia[g] permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ caussa abessent, quíve in eorum cuius tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quòd alieno nomine neque agere[h], neq; excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ [iustæ] caussæ sæpe hominibus impedimento sunt, quò minùs rem suam ipsi exequi possint.

[a] † *Vtilis.* [b] *Vide Vlp. in l. 2. De priu. del. l. Nunquam. de ob. & act. l. nũquam. De reg. iur.* [c] *Vide Quin. lib. 2. ca. 16. De Lysia. nõ licebat alteri pro altero agere. Gell. lib. 20. c. 1. Cic. li. 2. ad Heren.* [d] *Vt Syndicus: cùm agere vniuersi non possint. Cicer. 1. Ver. Sicilia tota, &c.* [e] *Vt assertor. l. 165. de re. iu. quod sustulit Iusti. l. 1. C. de assert. toll.* [f] *Vt Tutor. Theophil.* [g] *Tulit A. Hostilius cõsul cum A. Attilio ab Vr. cõd. 580. Vt eorum nomine, qui reip. caussa abessent, aut ab hostibus capti, furti ageretur.* [h] *l. 1. De procurat.*

¶ *Quibus*

¶ *Quibus modis procurator constituitur.*

1 Procurator neque certis[a] verbis, neq; præsente semper aduersario, imò & plerunque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris[b] rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

¶ *Quibus modis tutores, vel curatores constituuntur.*

2 Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro[c] expositum est.

DE[d] SATISDATIONIBVS[e].

TITVLVS XI.

¶ *Ius antiquum. De iudicio reali.*

SATISDATIONVM modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus [esset[f],] nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius. quæ satisdatio appellatur *Iudicatum solui*. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Nanque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multò magis is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare

[a] *Hoc est, nec solennibus, nec præscriptis. Paul. lib.* I. *Sent. titu.* 3. *habet* nudis verbis.

[b] *Dummodo procurator esse non prohibeatur.* §. *Vlt.*]. *De except.*

[c] *Ti. de tute.*

[d] *Satisdatio est cautio pro eo, quod à nobis debetur, aut petitur. Quæ quidem aut extraiudicialis est, aut iudicialis: de qua duntaxat hoc loco agitur.*

[e] *Varro De lingua Lat.*

[f] *Vide huius antiquitatis vestigia, l. Si petitor. l. Si seruus. & paßim sub tit. Iud. sol. pro* esset, *al.* fuerit.

cogebatur[a], ſi alieno nomine[b] iudicium accipiebat. Ipſe autem, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatiſdare non cogebatur. Procurator verò ſi in rem agebat: ſatiſdare iubebatur, *rem[c] ratam dominũ habiturum.* Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem experiretur. Tutores verò, & curatores eodem modo, quo procuratores, ſatiſdare debere, verba edicti[d] faciebant. Sed aliquando his agentibus ſatiſdatio remittebatur[e]. Hæc ita erant, ſi in rem agebatur.

De iudicio perſonali.

1 Si verò in perſonam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: ab eius verò parte, cum quo agitur, ſi quidem alieno nomine[f] aliquis interueniret[g] omnimodo[h] † ſatiſdaret, quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur[i]. Quòd ſi proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in perſonam: *Iudicatum ſolui* ſatiſdare non cogebatur.

¶ *Ius nouum. De reo.*

2 Sed hodie hæc aliter obſeruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, ſiue perſonali[k] ſuo nomine: nullã ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua tantùm perſona, quòd in iudicio per-

[a] *Non tantũ de iudicato, ſed etiam de rato. l. Pōpo. §. ſed & is qui. de procurator.*
[b] *Nemo enim rei alienæ defenſor idoneus eſt ſine ſatiſdatione. l. Non videtur. π. De procur.*
[c] *Id eſt, litẽ. ſic apud veteres. l. Reipub. 23. de verb. ſignif. ſignificat autẽ dominũ probaturũ, quæ procurator fecerat.*
[d] *Extant in l. Seruum. §. Ait prætor. π. De procuratorib.*
[e] *Cùm ſcilicet certum eſſet eos teſtamẽto datos tutores & confirmatos. l. Vulgò. De adminiſtr. tut.*
[f] *Hanc diſtinctionem tradit Vlpia. l. Hæc autem. §. Vlt. Quibus ex cau. in poſſeſſ. eat.* [g] *Diſtinctione nulla adhibita.* [h] † *Al.* omnino. [i] *Regula eſt leg. Qui propriè. §. Qui alium. D. procur. Nouell. 88. Cice. pro Quintio.* [k] *Vet.* ſiue in perſonam.

maneat

maneat vſque ad terminum [a] litis, vel committitur ſuæ promiſſioni cum iureiurando [b], quam iuratoriam [c] cautionem vocãt, vel nudam promiſſionem, vel ſatiſdationem pro qualitate [d] perſonæ ſuæ dare compellitur.

De procuratore actoris.

3 Sin autem per procuratorem lis, vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in iudicio procuratoris ſui perſonam confirmauerit [e] †: ratam rem dominum habiturum ſatiſdationẽ procurator dare compellitur: eodem obſeruando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales [f] perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperũt, litem quibuſdam per alium [g] inferunt.

De procuratore rei præſentis.

4 Si verò aliquis conuenitur, ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in iudicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *iudicatum ſolui* [ſatiſdationem ſolenni ſtipulatione [h]] firmare: vel extra iudicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fideiuſſor exiſtat pro omnibus *iudicatum ſolui* ſatiſdationis

[a] Theophil. μέχρι τέλους τῆς δίκης.

[b] Iurãdo nimirum, in iudicio ſe permanſurum, nec inde diſceſſurum. Theo.

[c] Iuſtinian. 53. Nouell. vocat διωμοσίαν.

[d] Propter dignitatem, vel obſequium, vt ſi patronus, vel parens ſit.

[e] † Vel alia ratione certum ſit mandatum. l. 65. D. de procu.

[f] Vt Syndici, vel actores municipiorum, aut corporum.

[g] Putà per actorem aut procuratorem. *† Ipſi verò per ſe agentes non ſatiſdant. l. 13. de admin. tutor. l. 30. C. de epiſc. & cler. quia pro dominis habentur. l. 7. § ſi tutor. D. pro empt. Niſi de officio dubitetur. l. 23. de admin. tut.* *[h] Pro incluſis legitur in Vet.* ſatiſdationis ſolennes ſtipulationes. *nam tres hæc ſatiſdatio clauſulas habet, de defendendo, de dolo & de iudicato faciendo.*

clausulis[a], vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur: siue in iudicio promiserit, siue extra iudiciũ cauerit, vt tam ipse, quàm heredes eius obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius[b] exponẽda[c], quòd tempore sententiæ recitandæ in iudicium veniet[d], vel si non venerit, omnia dabit fideiussor[e], quæ in condemnatione cõtinentur, nisi fuerit prouocatum.

De procuratore rei absentis.

5 Si verò reus præstò ex quacunq; caussa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differẽtia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere[f] †: ita tamen, vt satisdationẽ *Iudicatum solui* pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (vt iam[g] † dictum est) alienæ rei[h] sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

Vnde hæc forma discenda.

6 Quæ omnia apertiùs & perfectiùs quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.

Vbi hæc forma obseruanda.

7 Quam formam non solùm in hac regia vrbe[i], sed etiam omnibus nostris prouinciis,

[a] *Nempe illis tribus: Procuratorẽ in iudicio permansurum, & ad litis terminũ litigaturum: Quod iudicatum erit, soluturum: Nec defendendo dolo malo vsurũ. l. iudicatũ. ff. Iud. sol.* [b] *Domini scilicet.* [c] *Per procuratorẽ subaudiri volunt Theo. & Accur. Baro verò hic per ipsũ dominum: quẽ sequitur Contius.* [d] *Cuiac. legit*, In iudicio inuenietur, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποφάσεως εὑρεθήσεται ἐν τῷ δικαστηρίῳ. *Theoph. & rectè.* [e] *Aliàs legitur*, vel ipse vel fideiussor, πάντα παρέξει αὐτὸς ἤτοι ὁ τούτου ἐγγυητής. *Theoph. Delendum censet Cuiac.* [f] † *Quia publicè interest absentes defendi. l. 33. D. de procurat.* [g] † *§. 1. s̃. h. t.* [h] *Id est, litis, vt s̃.* [i] *Constãtinopolim intellige, quã nouã Romã dici voluit Constãt. quòd sedes imperij eò fuit trãslata: cùm Byzantiũ prius diceretur.*

(etsi

(etsi propter imperitiam fortè aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit omnes prouincias, caput omnium nostrarum ciuitatum, id est, hanc regiam vrbem, eiusque obseruantiam [a] sequi.

DE PERPETVIS, ET TEMPORALIBUS actionibus, & quæ ad heredes, & in heredes transeunt.

TITVLVS XII.

¶ *De perpetuis & temporalibus actionibus.*

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege [b] Senatúsve consulto [c], siue ex sacris constitutionibus proficiscuntur, perpetuò solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones [d] tam in rem, quàm in personã actionibus certos fines [e] † dederunt: eas verò, quæ ex propria Prætoris iurisdictione pendent, plerunque intra annũ [f] † viuere: nam & ipsius Prætoris intra annum erat imperium [g]. Aliquando tamen & in perpetuũ extenduntur, id est, vsq; ad finem cõstitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cęterisque [h] †, qui heredis loco sunt, adcõmodat. Furti quoque manifesti actio, quanuis ex

[a] *In præfat. Pand. Vrbis Romæ consuetudinem sequendam esse author est Iulianus.*
[b] † *Tribunitia, vel consulari: vt etiam subaudias plebiscitum. Cõt.*
[c] *Hæ sunt, quæ ex iure ciuili descẽdunt.*
[d] *l. Sicut. C. de præscrip. 30. vel 40. anno. Sido. Apoll. lib. 8.*
[e] † *30. vel 40. ann.*
[f] † *Vtilem. l. 1. §. annus. D. de vi & vi arm.*
[g] *Id est, magistratus. Sic Vlp. dixit* deponere imperiũ. *l. vltim. De offic. proconsul. Prætoris autem imperium erat annuum. Duar. 2. Disp. cap. 55. & cap. 48. Cicer. 3. in Verr.*
[h] † *Vt fideicommissariis.*

ipsius Prætoris [a] iurisdictione proficiscatur, tamen perpetuò datur. Absurdum enim esse existimauit anno eam terminari.

a Ex l. 12. Tabu. Furti manifesti pœna erat corporalis. Fur enim manifestus verberabatur, addicebaturq; postea l. Corn. & Sempro. furti pœna Prætoris arbitrio commissa est, & ex Prætoris iurisdictione pecuniaria. Gell. lib. 11. c. 18. Ant. Aug. Emen. lib. 4. cap. 4. Theoph.

b † Ciuili. s.

¶ *De actionibus quæ in heredes transeunt, vel non.*

1 Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso iure [b] † competunt, aut à Prætore dantur [c]: & in heredem æquè cōpetunt, aut dari solent. Est enim certissima iuris regula [d], ex maleficiis [e] † pœnales [f] † actiones in heredem rei [g] non competere: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni, iniuriæ. Sed heredibus huiusmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione, & si qua [h] alia similis [i] inueniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu [k] † actio contra heredem non competit: [veluti [l]] cùm testator dolosè versatus sit [m], & ad heredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autē actiones, quas suprà diximus,

c Ex hoc verbo fabrefecerunt interpretes illā diuisionem actionum in Natiuas & Datiuas: quæ absurda est, & multis locis ab E. Barone confutata. [d] *l. pupillus. l. sicuti. l. toties. l. ad ea. §. vlti. De reg. iur.* [e] *† Vel quasi maleficiis. §. vlt. s̃. de oblig. quæ quasi ex del.* [f] *† Actio verò ex maleficio rei persecutoria in heredem datur vt condictio furtiua. l. 7. §. si pro fure. D. de cond. fur. §. vl. s̃. de obl. quæ ex del. & actio rerum amot. l. 6. l. 21. §. si mulier. D. rer. amot. l. vlt. C. eo.* [g] *Obstat l. 7. §. datur. π. depos.* [h] *Vt actio in factū, quæ tunc competit, cùm sine venia patronus in ius vocatus est. Theoph.* [i] *Huic similis fuit actio de moribus. l. vlt. C. Theodos. de incest. nupt.* [k] *† Vel quasi contractu. l. 49. de oblig.* [l] *In vet. nō est* veluti. *& rectè. alioquin hæc sententia pugnare videretur cum l. ad ea. ff. de diuer. reg. iur. I. C.* [m] *Veluti deposito. l. 7. §. 1. Depos. nisi in deposito ruinæ naufr. incendij caussa facto. l. 1. Depos.*

si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ[a] †, & heredibus dantur, & contra heredes transeunt.

¶ Si pendente iudicio, reus actori satisfecerit.

2 Superest, vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori: officio iudicis conuenit eum absoluere[b]: licèt in ea caussa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. & hoc est, quod antea vulgò dicebatur, omnia iudicia absolutoria[c] esse.

DE EXCEPTIONIBVS, TITVLVS XIII.

¶ Continuatio. ¶ Ratio exceptionum.

SEQVITVR, vt de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licèt ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta[d] sit, tamen iniqua sit aduersus eum, cũ quo agitur.

¶ Exempla. Quod metus caussa, de dolo, in factum.

1 Verbi gratia, si metu[e] coactus, aut dolo[f] inductus, aut errore[g] lapsus, stipulanti Titio

[a] † Quia iudicio quasi cõtrahitur. l. 3. §. idem scribit. D. de pecu. meritò lite contestata transmittitur actio quasi ex cõtractu in hered.

[b] Id est, liberatum ab actiõe dimittere.

[c] Id est, permissum esse iudici ante condemnationem, reũ, qui bonam fidẽ adgnoscit, ab actione liberatũ dimittere, Theo. Alci. lib. 7. παρ. c. c. 13. Tul. pro Rosc. l. 73. de procurat.

[d] Æquum à iusto quid differat, melius ex hoc titul. intelligetur, quàm apud Aristot. 5. Ethic. Vide l. si quis. 36. de verb. obl. l. Dolo. 5. C. de inut. stip. *[e] Prima est exceptio, De metu. l. 1. De eo quod met. cau.* *[f] Secunda est exceptio, de dolo. l. 1. de do.* *[g] Tertia exceptio, De errore, id est, imprudentia exemplum est apud Iulia. l. Iulianus ait. de dol. except.*

promisisti, quod non debueras promittere: palàm est, iure ciuili te obligatum esse, & actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideóque datur tibi exceptio, quod metus caussa, aut doli mali, aut in factum, composita ad impugnandam actionem.

De non numerata pecunia.

2 Idem iuris est, si quis quasi credendi[a] caussa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, quum ex stipulatione tenearis[b]. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ nō numeratæ te defendi[c] debere. cuius tempora nos (secundum quod iam superioribus[d] libris scriptum est) constitutione nostra coarctauimus.

De pacto.

3 Præterea[e] debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino[f] dissoluuntur: qua de caussa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, *si apparet*[g] † *eum dare oportere*: sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conuenti.

[a] Id est, mutuum dandi. Est autē IIII. exceptio, pecuniæ non numeratæ, tot. tit. Cod. de non numer. pecu.

[b] Cōtrà Paulus scripsit, te nondum esse obligatum, l. qui pecuniam. ff. si cer. pet. Sed hoc vult Paul. te non esse obligatum cū effectu. cùm habeas exceptionem peremptoriam. A.C.

[c] Intra bienniū, quod præstitū est huic actioni. Mynſ.

[d] lib. 3. S. titu. de literarū oblig.

[e] Est V. exceptio pacti conuenti. l. si vnus. §. Pactus. De pact. *[f] Id est, non ipso iure, nec funditus. nam pactum solam obligationem naturalem dissoluit ipso iure. l. Stichum. §. naturalis. ff. de solut.* *[g] † Formula actionis personalis.*

De iureiurando.

4 Æquè[a] si debitor, creditore[b] deferẽte iurauerit[c] †, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet: sed quia iniquum est de periurio[d] quæri[e] †: defenditur per exceptionem iurisiurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones: veluti, si petitore deferẽte, possessor iurauerit eam rem suam esse[f] †, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licèt enim verum sit, quod intendit, id est, rem eius esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

De re iudicata.

5 Item[g] si in iudicio tecum actum fuerit, siue in rem, siue in personam: nihilominus obligatio[h] durat: & ideo ipso iure de eadẽ[i] † re postea aduersus te agi potest: sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

De cæteris exceptionibus.

6 Hæc exempli caussa retulisse sufficiat. Alioqui quàm ex multis variisque caussis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris[k] intelligi potest.

a Est V. exceptio iurisiurandi, l. 2. & 5. De iureiur.

b Vel certè procuratore vniuersorũ bonorũ, vel in id mandatum habeat speciale. l. 17. §. vlt. De iureiur.

c † Aut, cùm iurare paratus esset, remissũ ei fuerit iusiurandum. l. 9. §. 1. eodem.

d De ciuis Romani periurio quæri Romæ iniquum erat. l. 15. eod. l. 2. & 5. De iureiur. Laberius apud Gell. 6. c. 17. Iusiurandum dixit esse emplastrum æris alieni.

e † in ea scilicet actione, periurus tamen punitur, quod alibi exposui.

f † Vel petitoris non esse. Vide l. 11. de iureiur.

g Est VII. exceptio, De re iudicata. l. 1. De re iudica.

h Theophil. legit actio. αἱ μὲν ἀγωγαὶ μένουσιν.

i † Vide l. 12. & sequen. D. de except. rei iudica.

k Tit. De exceptio.

¶ *Diuisio prima.*

7 Quarum quædam ex legibus[a], vel ex iis, quæ legis vicem obtinent[b], vel ex ipsius Prætoris iurisdictione[c] substantiam capiunt.

¶ *Diuisio secunda.*

8 Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

De peremptoriis.

9 Perpetuæ & peremptoriæ[d] sunt, quæ semper agentibus obstant[e], & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus caussa factum est, & pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur.

De dilatoriis.

10 Temporales atque dilatoriȩ sunt, quȩ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt[f]: qualis est pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam, finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ij, quibus intra certum tempus agere volẽtibus obijcitur exceptio aut pacti cõuenti, aut alia similis[g], differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellãtur. Alioqui, si intra tempus egerint, obiectaque sit exceptio,

a l. Vlt. C. de except. seu præscr.
b Vt Senatusconsultũ Macedo. & Velleia.
c Veluti, Quod met. cau. De dolo, &c.
d Vide Caiũ, l. 3. eod.
e Significatur hic initium & finis harum proponendarum except. nempe à lite contestata, vsque ad rẽ iudicatam. Gabr.
f Intelligit tempus conuentum & præstitutũ: ante quod si egisset creditor, opposita exceptio nõ tantùm nocebat, sed perpetuã liberationem tribuebat debitori veteri iure ante Zeno. constit. Gabr.
g Fac. l. Interdum. §. Cùm ita. de Verborum oblig. & ibi Duar. l. 3. §. Si ita. De eo quod cer. loco.

ceptio, neque eo iudicio quicquam consequebantur[a], propter exceptionem[b], neque post tempus olim agere poterant: cùm temere rem in iudicium deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis, vel obligationis, litem inferre ausus sit: Zenonianæ cõstitutioni[c] subiacere censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: & inducias[d], quas ipse actor spontè indulserit, vel quas natura actionis continet, si cõtempserit, in duplum habeant ij, qui talem iniuriam passi sint: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare.

De dilatoriis ex persona.

11 Præterea [e] etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratorię, veluti si per militem, aut mulierem agere quis velit. Nam militibus [f] nec pro patre, vel matre[g], vel vxore, nec ex sacro rescripto, procuratorio nomine experiri conceditur. suis verò negotiis superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt. Eas verò exceptiones, quę

[a] Sicut nec hodie quicquam consequitur, quia redigitur ad necessitatem nouæ litis suo tempore instruendæ. Gabr.

[b] *Nẽpe hanc,* Cuius pecuniæ dies nõ venit, *quæ erat dilatoria. eius hãc formulam recitat Cic. 1. De oratore, vbi ostẽdit, quàm pudendi lapsus in magnis Oratoribus occasionem dederit huius veteris iuris ignorantia. Gabr.*

[c] *Nõ extare arbitror. Et meminit ~~s~~. §. Si quis agens. De act.* [d] *Vt scilicet tempus duplicetur: quod vel ex pacto conuento, vel rei ipsius natura datur. Theo.*

[e] *Fab. huius exceptionis meminit lib. 3. cap. 6.* [f] *Excipe veteranos. l. Filiusfa. §. Veterani. De procu. Cice. pro Quintio. Fac. l. Militem, & l. qui. de procur.* [g] *Nisi fortè earum libertatem tueatur. l. 3. de liber. cau. Vide Liuium de Virginio.*

olim procuratoribus propter infamiam[a], vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur, cùm in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, cõquiescere sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio proteletur[b].

a Qui notentur infamia, vide titu. De his qui no. infa. Fab. lib. 3. c. 8. & lib. 7. c. 5.

b Id est, differatur. Theoph.

DE REPLICATIONIBVS[c].

TITVLVS XIIII.

¶ *De replicatione.*

INTERDVM euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta[d] videtur, tamen iniquè noceat. quod quum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia, quæ replicatio[e] vocatur, quia per eam replicatur, atq; resoluitur ius exceptionis[f]. veluti cùm pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti[g] sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio. conuenit enim ita. nanque nihilominus hoc verum manet, licèt postea in

c Hic tit. sub tit. De exceptionibus in Pandect. cõtinetur.

d Ex se: sed æqua, si ad actionẽ comparetur.

e Quia non perimitur actio, exceptione allegata, sed labefactatur, ac suspenditur. l. sub prætextu. C. de transactionibus. ideo Paulus hanc rationem reddit, cur replicatio inuẽta sit, quia scilicet prius pactum per posterius non tollitur ipso iure, sicut stipulatio per stipulationem. l. si vnus. §. pactus. ff. de pact. A. C. Fabius vocat firmamentum, & continens. lib. 3. cap. 13. quia ius actoris contineat ac confirmet. *f Non igitur perimit exceptio ipso iure actionem, sed elidit, l. si vnus, 28. §. pactus. De pact. Wesemb.*

g Nam pacta nouissima seruanda sunt, non priora. l. pacta. C. de pact.

contra-

contrarium pacti sint[a]. sed quia iniquum est creditorem excludi, Replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento.

¶ *De duplicatione.*

1 Rursus[b] interdum euenit, vt replicatio, quę prima facie iusta est, iniquè noceat. quod quum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi rei gratia, quæ Duplicatio vocatur.

¶ *De triplicatione.*

2 Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam caussam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur Triplicatio.

¶ *De cæteris exceptionibus.*

3 Quarum omnium exceptionum vsum interdũ vlteriùs, quàm diximus, varietas negotiorum introducit. quas omnes apertiùs ex Digestorum latiore volumine facile est cognoscere.

¶ *Quæ exceptiones fideiussoribus prosunt, vel non.*

4 Exceptiones[c] autem, quibus debitor defenditur, plerunq;[d] adcommodari solent etiã fideiussoribus[e] eius: & rectè: quia quod

a Quia posterius pactum nõ tollit prius ipso iure, d. l. si vnus. Manente igitur caussa, manet effectus, videlicet exceptio, quæ ex tali pacto oritur.

b Vlp. l. 2. §. pen. De except. Contra (inquit) replicationẽ solet dari duplicatio: & cõtra duplicationem triplicatio, & cõtra triplicationẽ quadruplicatio, &c.

c Hic §. ad superiorem titulũ propriè pertinet. *d Hoc verbo excludit exceptiones, quæ ratione personarum non caussæ, & priuilegij personalis caussa dantur.* *e Quibus semel acquisitæ, inuitis non extorquentur, l. vltim. De pact. Nec obstat l. Si vnus. §. Pactus. De pact. nam in eo §. hæc verba,* eadem ratione, *sic accipienda sunt, si ipsis scientibus posterius pactum interpositum sit: vt quæ ratione reus amittit exceptionem, eadem etiam amittant fideiussores.*

ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur [a] †: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ei pro eo soluerint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum eo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones [b] non solent his adcommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, *si bonis cesserit*. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, vt cùm facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.

[a] † τῇ δυνάμει, *l. 27. D. de rec. arb.*

[b] *Veluti exceptiones, quæ personæ cohærēt, putà minori ratione ætatis. l. in caussæ. in prin. De minor. l. exceptiões. 2. De exce. Accur. hic.*

DE INTERDICTIS

TITVLVS XV.

¶ *Continuatio, & definitio.*

SEQVITVR vt dispiciamus de interdictis, seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atq; conceptiones [d] verborum, quibus Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maximè [e] † fiebat, cùm de possessione [f], aut quasi possessione [g] inter aliquos contendebatur.

[c] *Duar. lib. 1. Disp. c. 19. 20. 21. & 22. Paul. 5. Sēt. titu. 6.*

[d] Vnde tu eum vi deiecisti, restitue.

[e] † *Quandoque cùm de proprietate cōtenditur. l. 2. §. quædam. D. h. t.*

[f] *Vt fundo. l. 1. §. Ad solam. De vi arm.* [g] *Putà vsufructu, seruitute, & alio omni iure incorporali. l. 1. §. Planè De vi & vi armata.*

¶ *Diui-*

¶ *Diuisio prima.*

1 Summa autem diuisio[a] interdictorum hæc est, quòd aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio[b] possidenti, vel mortuum inferenti, quò ei ius erat inferendi: vel in sacro loco ædificari, vel in flumine[c] publico ripáve eius aliquid fieri, quò peiùs nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet: veluti bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro possessore possidet, ex ea hereditate: aut cùm iubet, ei qui vi de possessione deiectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria[d] sunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum, cuius de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos[e] †, qui in potestate eius sunt. Sunt tamen qui putent, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere[f] sit denuntiare & prohibere: restitutoria autem, & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos[g] dicuntur.

a *Ex Vlp. l. 1. §. Interdictorum. eod.*

b *Hoc est, nec vi, nec clàm, nec precariò.*

c *l. 1. De fluminibus.*

d *Vlp. l. 1. de lib. hom. exhib. Actione ad exhi. res priuatas persequimur: interdicta verò ad homines liberos, & eorum statum pertinent. l. 13. ad exhib.*

e †*Qui ab aliquo detinentur inuiti. l. vlti. D. de lib. exhib.*

f Interdicere *antiquè dicebatur pro vehementiùs, & imperiosiùs decernere: nam vox* inter *nonnunquam augendi vim obtinet: vt interficere, interimere, interuenire. Fr. Hotom.* g *Allusio est, vt* S̃. *in Testamento* mentis testatio, *in Sacello,* sacra cella. *Alciat. pro his verbis* inter duos, *legit* interim, *in l. 178. ff. de verb. sig. Isid. lib. 5. c. 23. & Anianus in Notis ad Paulum lib. 5. Sent. definiunt sententiam interim dictam:* Inter duos, *actorem & reum, nullo scilicet addicto iudice pedaneo, ad quem condemnatoria illa verba referantur,* Condemna iudex. *Contius.*

¶ *Diuisio secunda.*

2 Sequens[a] diuisio interdictorum hæc est[b], quòd quædam adipiscendæ possessionis caussa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

De interdictis adipiscendæ.

3 Adipiscendæ possessionis caussa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur, *Quorum bonorum*[c]. eiusque vis & potestas hæc est: vt quod ex iis bonis quisq;, quorum possessio alicui data[d] est, pro herede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorũ possessio data est, restituere debeat. Pro herede[e] autem possidere videtur, qui putat se heredem esse. Pro possessore[f] is possidet, qui nullo iure rem hereditariã, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideò autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictũ: quia ei tantùm vtile est, qui nunc primùm conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est[g]. Interdictum quoque, quod appellatur Saluianũ[h], adipiscendæ possessionis caussa cõparatum est: eoq; vtitur dominus fundi[i] de rebus coloni[k], quas is pro mercedib. fundi pignori futuras pepigisset.

De interdictis retinendæ.

4 Retinendæ possessionis caussa comparata

a *Id est, secunda, vt antè monuimus.*
b *Ex Paulo, l. 2. §. Hæc autem. hoc titulo.*
c *l. 1. Quorum bonorum, ex primis verbis edicti.*
d *Decreto s. vel edicto Prætoris. G hic.*
e *Nullo scilicet, alio iure aut titulo. Fac. l. Pro herede. De pet. hered.*
f *d. l. Pro herede. §. vlti. cum tit. seq.*
g *Vt sc. eam recuperet possessionẽ, qua semel excidit. G.*
h *Ab authore Saluio celebri iureconsulto. l. Inter antiquam. C. de vsufr.*
i *Itẽ quilibet creditor, saltem vtiliter. Bar. in l. 1. De Sal. interdicto.*
k *Siue apud colonum sint, siue apud tertium: datur enim vt actio realis contra possidentem. W.*

parata sunt interdicta, *Vti possidetis, & Vtrubi:* cùm ab vtraque parte[a] de proprietate[b] alicuius rei controuersia sit[c]†: & antè quæratur[d], vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat. Nanque nisi antè exploratum fuerit, vtrius eorum possessio[e]† sit, non potest petitoria actio institui: quia & ciuilis, & naturalis ratio facit, vt alius possideat, & alius [f] à possidente petat. Et quia longè commodius est [& potius[g]] possidere, quàm petere: ideo plerunque & ferè semper ingens existit cōtentio de ipsa possessione. Commodum[h] autem possidendi in eo est, quòd etiam si eius res non sit, qui possidet: si modò actor non potuerit suam esse probare[i], remanet in suo loco possessio: propterquam caussam, quum obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet[k]. Sed interdicto quidem, *Vti possidetis*, de fundi vel ædium possessione[l] contenditur: *Vtrubi* verò interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimā inter se differentiam apud veteres habebat. Nā *Vti possidetis* interdicto is vincebat, q interdicti tēpore[m] possi-

[a] Quia scilicet vterque cōtendat, se esse dominū rei controuersæ. Myns.
[b] Id est, dominio rei, l. fin. ff. de super.
[c] † Sed & sine hac controuersia locus est interdicto. l. 3. §. 1. D. Vti poss.
[d] Prius. n. de possessione, quàm proprietate, quæritur. l. Nulli. C. de iud. Fab. lib. 7. cap. 6.
[e] † Iusta, vel iniusta: ciuilis, vel naturalis. l. 2. l. 3. p. l. 4. D. Vti pos. [f] *l. Inter litigātes. De iud. l. 1. §. 1. Vti poss.* [g] *Desunt inclu. in li. scriptis.* [h] *Sūt & alia cōmoda, sed quæ huc propriè nō pertinent. G.* [i] *l. Qui accusare. C. de eden. l. 2. C. de proba. l. vlt. C. de rei vindic.* [k] *Eoq; reus absoluitur, etiā si nihil præstiterit, l. vl. C. de rei vend. W.* [l] *Meminit hic tantùm rerū corporaliū: pertinet tamen & hoc interdictū saltē vtiliter, ad tuendā possessionē iurium incorporaliū, vt redit⁹ annui, aut nouæ seruitutis. in l. 3. §. si vicinus. ff. Vti posśid.* [m] *Eo s. quo Prætor ex officio interdicebat, iudicio nondū cōstituto, nec dato recuperatore, qui de cōtrouersia cognosceret. G.*

debat: si modò nec vi, nec clàm[a], nec precariò nactus fuerat ab aduersario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clàm arripuerat alienam possessionem, aut precariò rogauerat aliquem, vt sibi possidere liceret. *Utrubi* verò interdicto is vincebat, qui maiore[b] parte eius anni, nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduersario possidebat. Hodie tamen aliter obseruatur. Nam vtriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: vt ille vincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduersario, litis contestatæ tempore detinet.

De retinenda, vel acquirenda possessione.

5 Possidere autem videtur quisque, non solùm si ipse possideat, sed & si eius nomine[c] aliquis in possessione[d] sit, licèt is eius iuri subiectus non sit: qualis est colonus, & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque solo retineri[e] possessionem placet, id est, vt quanuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius: tamen, si non relinquendæ possessionis animo[f], sed postea reuersurus inde discesserit retinere possessionē videatur. Adipisci verò possessionē per quos aliquis potest, secundo libro[g] expo-

[a] *Quid sit clàm possidere. Vlp. l. Clàm. de acqui. poss.*
[b] *Maiore parte possidet, qui longiori tēpore possidet. l. Maiore. 156. de verb. sig.*
[c] *Generaliter. De acq. posses.*
[d] *Possidere & in possessione esse diuersa sunt. l. Si quis ante. eod. Vt seruire, & in seruitute esse.*
[e] *Vt retineri, ita amitti solo animo pōt possessio. Nō verò adipisci. Vide l. 196. ff. de reg. iu.*
[f] *l. 3. §. Cum amittenda. ill. tit.*
[g] *Titul. per quas perso. nob. acq.*

expoſuimus. Nec vlla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis.

6 Recuperandæ[a] poſſeſſionis[b] cauſſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione[c] fundi, vel ædium vi[d] † deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *Vnde vi*[e]: per quod is, qui deiecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem: licèt is ab eo, qui vi deiecit, vi vel clàm, vel precariò poſſideat. Sed ex conſtitutionibus[f] ſacris (vt ſuprà diximus[g]) ſi quis rem per vim occupauerit, ſi quidem in bonis eius eſt, dominio eius priuatur: ſi aliena, poſt eius reſtitutionem, etiam æſtimationem rei dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia[h] † de vi priuata, aut de vi publica. ſed de vi priuata[i], ſi ſine armis vim fecerit: ſin autem armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica[k] tenetur. Armorum[l] autem appellatione non ſolùm ſcuta & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

[a] *Vide Duar. Diſp. lib. 1. c. 20.*

[b] *Actotius quoque damni recuperandi cauſſa, Vlp. l. 1. §. quin autem vi deiectus. ff. De vi & vi arm.*

[c] *Ea ſcilicet, quam animo tenebat. l. 1. §. interdictum. De vi & vi arm.*

[d] † *Atroci. l. 1. §. ad ſolā. D. de vi & vi arm.*

[e] *Hoc eſt, mometi interdictū, quod & celeris reformatio dicitur. De eo tractatur in tit. Vnde vi & de vi arm. ſic enim legendum cenſet Cuiac. in dicto l. 2. §. pen. ff. de interd. Cic. etiā pro Cecinna duo hæc interdicta facit.*

[f] *Ex tit. C. Vnde vi.*

[g] *Tit. De vi bo. rap.*

[h] † *De qua in §. item lex Iulia de vi. J. tit. vlt.*

[i] *Duar. Diſp. lib. 1. c. 22.*

[k] *Omnis vis armata eſt publica, non tamen omnis vis publica eſt armata. nam & ſine armis offendi pōt reſpublica, vt in ſpecie l. 7. l. 8. l. qui dolo. l. vl. ff. de vi pub. I. C.*

[l] *Hic locus ex l. Armorum. de verb. ſign. Tull. pro Cecin. Virgil. 7. Æneid. hic torre armatus obuſto: Stipitis hic grauidæ nodis. l. Vni. C. Vt armor. vſu. & Nou. De armis.*

¶ Diuisio tertia.

[a] *Ex Paul. l. 2. eod.*

7 Tertia diuisio [a] interdictorum est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorũ alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti quum Prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt [b], veluti *Uti possidetis* interdictum, & *Utrubi.* ideo autem duplicia vocantur: quia par vtriusque litigatoris in his conditio est: nec quisquam præcipuè reus, vel actor intelligitur: sed vnusquisque tam rei, quàm actoris partes sustinet.

[b] *Hoc est, esse possunt & solent. G.*

¶ De ordine, & vetere exitu seu ritu.

8 De ordine [c] & vetere exitu [d] interdictorum superuacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem ius dicitur, (qualia sunt hodie omnia iudicia [e]) non est necesse reddi interdictum: sed perinde iudicatur sine interdictis, ac si vtilis actio ex caussa interdicti reddita fuisset.

[c] *Theoph. habet* τάξιν.

[d] Ritu *legẽdum est, quẽ vulgò procedẽdi formulam appellãt. Theoph.* ἀποτελέσματος.

[e] *Iustin. tempore omnia iudicia erant extraordinaria. §. 1. De succ. subl.*

DE

DE POENA TEMERE litigantium.

TITVLVS XVI.

¶ De pœnis in genere.

NVNC admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iura[a] sustinebant[b] †, ne facilè homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eò maximè fieri potest, quòd temeritas tam agentium, quàm eorum, cum quibus agitur, modò pecuniaria pœna, modò iurisiurandi religione, modò infamiæ metu coërceatur.

De iureiurando, & pœna pecuniaria.

1 Ecce[c] enim, iusiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex constitutione[d] nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus vtitur, nisi priùs iurauerit, quòd putans se bona instantia[e] vti, ad contradicendũ peruenit. At aduersus[f] inficiãtes, ex quibusdã caussis dupli vel tripli[g] actio constituitur: veluti si damni iniuriæ, aut legatorũ locis venerabilibus relictorũ nomine agatur. Statim aũt ab initio pluris quàm simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli.

a *Magistratus, qui iura reddebãt, intellige. l. 2. §. Post originẽ. De origin. iur. Prætoris officium est lites minuere. l. Quidã. si cert. pet. Sueton. in Vespas. c. 10. Imperator in l. Properandum. C. de iud. Pontifices in c. 2. De sent. & re iud.*

b † *Hoc est, legumlatores, magistratus, iurisperiti.*

c *Plato non facilè deferẽdum iusiurandum ait propter hominũ improbitatem: vt & Quintilianus hoc interdicit suis discipulis, sed necessitas suadet.* d *l. 2. C. de iureiur. prop. cal. dam.* e *Theoph. habet* ὀρθῷ συνειδότι, *id est, recta conscientia, Noue. 50.* f *Est 2. pœna.* g *Hæc verba,* vel tripli, *non agnoscunt vetusti Codices, nec Theoph. & rectè. nam tripli actio in inficiantem nulla est.*

Nam ex his & aliis quibusdam caussis, siue quis neget, siue fateatur, pluris quàm simpli est actio. Item actoris [a] quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex nostra constitutione [b]: [quòd non calumniandi animo litem mouisset, sed existimando se bonam caussam habere.] Vtriusque etiam partis aduocati iusiurandum subeunt, quod alia nostra constitutione [c] comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteri [d] calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam [e] litis actores multabat, quod nusquam factum esse inuenimus. sed pro his introductum est & præfatum iusiurandum, & vt improbus litigator & damnum, & impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

a Apud Athenienses actor & reus iurabant de calumnia: actoris iusiurandũ διωμοσία: Rei verò ἀντωμοσία dicebatur. Hoc iusiurandũ tempore Ciceronis vsitabatur pro Rosc. Proh dij immortales!

b l. 2. C. de iureiu. prop. cal. Inclusa autem, quæ hic adiecimus, addun tur in manuscrip. quæ non videtur abscinden-da, l. C.

¶ *De infamia.*

2 Ex quibusdã iudiciis damnati, [f] † ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorũ raptorum, iniuriarum, de dolo: item tutelæ, mandati, depositi [g], directis, non contrariis actionibus [h]: item pro socio, quæ ab vtraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti

c l. Rem non nouam. C. de iud. d Abolita est sanctio veteris calumniæ, qua victus victori decimam litis pendebat. Fac. l. 3. & 4. De fruct. & litium expens. C. e De sacramento. Vide Varronem lib. 4. f † Suo nomine. l. 1. l. 6. §. 1. D. de his qui not. infam.

g Quia in his omnibus de dolo, & de fide rupta agitur: cuius propria pœna est infamia, l. 5. π. Depos. h In his enim de calculo, hoc est, supputatione impensarum ferè agitur, non de perfidia, l. 6. in fi. de his qui not. l. 29. ff. De dol.

quidem,

quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo non solùm damnati notantur ignominia, sed &[a] pacti[b] †: & rectè: plurimum enim interest[c] †, vtrùm ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

¶ *De in ius vocando.*

3 Omnium[d] autem actionum instituendarum principium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua Prætor[e] edicit de in ius vocando. Vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus[f] est, id est, ad eum vocandus, qui ius dicturus sit[g]. Qua parte Prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberisque patronorum, & patronarum, hunc præstat honorem, vt non aliter liceat liberis libertisque eos in ius vocare, quàm si id ab ipso Prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit, in eum pœnam solidorum[h] quinquaginta constituit[i].

[a] *Quia fatentur delictum, & pro cōfeßis habentur, l. 5. De his qui not. infam. Porro cōfeßi habentur pro damnatis, l. 1. De cōfeß.*

[b] † *Dato pretio. l. 6. §. pactúsq. D. de his qui not. infam. l. 18. C. eod.*

[c] † *l. 7. D. de his qui not. infa.*

[d] *Agit hic de in ius vocan. Vide tit. in π. Plato. 8. De leg. Hotoman. hic. Duarc. Disp. c. 1.*

[e] *l. 4. §. 1. De in ius voc. §. Pœnalis, S. de act.*

[f] *Ob id certè, ne quid in præiudicium ipsius absentis à iudice fiat. Mynſ.*

[g] *Ad Prætorem, qui ius dicebat, dabat actiones, iudicia constituebat: ideo & tit. inscribitur, De in ius vocando: non, in iudicium vocando. W.*

[h] *Solidum pro aureo hic accipe, vt l. si libertus. l. vlt. de in ius vocand. l. 5. §. Prætor ait. π. De his qui deiec. solidus sic dictus, quòd solido & integro pondere esset percussus. Lamprid. in Alexand. Est autem aureus vel solidus, septuagesima secunda pars libræ auri. l. quotiescunque. C. de susceptoribus & arcariis.*

[i] *Quòd si soluendo non sit, corpore punitur à præfecto vrbis, tanquam inofficiosus, l. vlt. De in ius vocan. Hinc vulgò dicitur, Qui non habet in ære, luat in corpore.*

DE OFFICIO IVDICIS[a].

TITVLVS XVII.

¶ *De officio iudicis in genere.*

SVPEREST, vt de officio iudicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſeruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus[b], aut conſtitutionibus, aut moribus[c] proditum eſt.

¶ *De iudicio noxali.*

1 Ideó [que] ſi noxali iudicio aditus[d] eſt: obſeruare debet, vt ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Maeuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere*[e].

¶ *De actionibus realibus.*

2 Etſi in rem actum ſit coram iudice: ſiue contra petitorem iudicauerit, abſoluere debet poſſeſſorem: ſiue contra poſſeſſorem, iubere ei debet, vt rem ipſam reſtituat[f] cum fructibus[g]†. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione[h] vi-

[a] *Expoſitis litigãtium actionib. exceptionibus, cautionib⁹, pœnis, citationib. &c. reſtat de tertia perſona, nempe iudice, eiuſq; officio normaq; & regula iudicãdi, agere.*
[b] *Theophil. addit* ſcriptis, *fac. l. illicitas. §. Veritas de offi. præſid. l. Rẽ. C. de iudic. Ariſt. Rhe. ad Theod. Iudexne ex ſua cõſcientia iudicare debeat, Vide not. in cap. ſi ſacerdos. De offic. iud. ordin. Gell. lib.* 14. *c.* 2.
[c] *Theoph. habet,* τῇ τῶν σοφῶν νομοθεσίᾳ. [d] *Quidam legunt,* addictus, *Vel* aditus, *ex l. Iudex. De iudic. nam Prætor iudicem addicebat litigatoribus. Varro lib.* 5. *De ling. Lat. dixit, Addicere iudicium. Cont. Sed hoc parum Iuſtiniani temporibus conuenit, quibus impetrationes iam erant ſublatæ. Weſ.* [e] *Id eſt, ipſum corpus quod nocuit. eſt ſimilis locutio, l.* 1. *De his qui deiec.* [f] *l. Officium. l. qui reſtituere. ff. de rei Vind.* [g] † *Fructus a. intelliguntur deductis impenſis. l.* 5. *l.* 11. *C. de rei vind. l.* 46. *de Vſur. l.* 36. *§. Vlt. de pet. her. l.* 7. *ſol. matr. l.* 38. *de rei Vind.* [h] *Id eſt, mora. Theoph. habet,* ἄνευ ὑπερθέσεως. *l. Si caluitur. de Verb. ſign.*

debitur

debitur tempus restituendi caussa petere, indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tẽpus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas petita sit, eadem circa fructus interueniunt[a], quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit: siue illorum, quos perceperit: in vtraque actione eadem ratio penè[b] habetur, si prædo fuerit[c]. Si verò bonæ fidei possessor fuerit: non habetur ratio, neque cõsumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem[d], etiam illorum fructuũ ratio habetur, qui culpa possessoris percepti nõ sunt, vel percepti consumpti sunt[e].

¶ *De actione ad exhibendum.*

3 Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cũ quo actũ est: sed opus est, vt etiã rei caussam[f] debeat exhibere: id est, vt eam caussam habeat actor, quam habiturus esset, si cùm primùm ad exhibendũ egisset, exhibita res fuisset. Ideoq; si inter moras exhibẽdi vsucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Praeterea fructuũ medij tẽporis[g], i. eius quod post exceptũ ad exhibendũ iudiciũ, ante rem iudicatã intercesserit, rationem habere debet iudex. Quòd si neget reus, cũ quo ad exhibendũ actũ est, in præsenti se exhibere posse, & tẽpus

[a] Vid. Const. Franc. Reg. an. 1539. De offi. iudi. ineunda rõe fructuum.

[b] Fortassis hoc addit: quia in petitione hereditatis, iure actionis veniunt in rei vendicatione officio iudicis. A. C.

[c] Id est, sciẽs nullã habere se possidẽdi caussam, innasit tamen l. sed & si. §. Quod autẽ. de petit. hered.

[d] Theo. Post litis cõtestationẽ. d. l. sed & si. §. etiã.

[e] Hunc locũ explicare videtur Vlp. l. Iulianus. §. Quantũ. D. ad exhib.

[f] Vtilitatẽ, & conditionẽ rei, omneq; emolumentũ, quod ex re caussatur. l. 35. & 75. De verb. sign. *[g] Cùm s. res nõ modò exhiberi sed restitui debet. Gab.*

exhibendi caussa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat se restituturum[a]. quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio[b] res exhibita esset[c] †.

¶ *Familiæ erciscundæ.*

4 Si familiæ erciscundę iudicio actum sit: singulas res singulis heredibus[d] adiudicare debet. &, si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio: debet hũc inuicem coheredi certa pecunia (sicut iam dictum est[e]) condemnare. Eo quoque nomine[f] coheredi quisque suo condemnandus est, quòd solus fructus hereditarij fundi[g] perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos[h] coheredes subsequuntur.

¶ *Communi diuidundo.*

5 Eadem interuenerunt, & si communi diuidũdo de pluribus rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo: si quidem iste fundus cõmodè regionibus diuisionem recipiat: partes eius singulis adiudicare[i] debet. &, si vnius pars prægrauare videbitur: is in-

[a] *Hec est exhibiturum, vt paulò pòst ait, & est apud Paul. l. de eo. §. si iusta. D. ad exhib.*
[b] *Idest, Tẽpore litis cõtestatæ.*
[c] *† Delato iureiurando in litem. l. 5. D. de in lit. iuran.*
[d] *Nempe vt fiat diuisio non sectione corporum, sed numero. Gabr.*
[e] *§. Quadã, s̃. de actio.*
[f] *Et ea quidẽ sunt præstatiões personales, vt & in §. vlti. j. I. C.*
[g] *Etiã si nõdum adita sit ipsa hereditas: modò hic sciuerit hereditarium esse fundum, l. inter. §. fructus. ff. famil. ercis. G.*
[h] *Imò & inter duos tantùm ex pluribus, vt tamen aliis non obsit. l. 2. §. dubitandum. ff. ill. titul.*
[i] *Adiudicat rem iudex in iudicium deductam ex litigatoribus alteri. Abiudicat verò, cui aufert.*

uicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si commodè [a] diuidi non possit: [veluti si homo [b]] fortè, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus vni adiudicandus est: & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

¶ *Finium regundorum.*

6 Si finium regundorum [c] actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit [d], quàm olim fuissent distincti. Nã tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari [e]. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoq; nomine condemnandus est quisq; hoc iudicio, quòd fortè circa fines aliquid malitiosè cõmisit: verbi gratia, quia lapides finales [f] furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur [g]: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit.

¶ *De adiudicatione.*

7 Quod autem istis iudiciis [h] alicui adiudicatum fuerit: id statim eius fit, cui adiudicatum est [i] †.

[a] *Ipso facto scilicet: nã alioqui homo iuris intellectu diuiditur cõmodissimè.*

[b] *Pro inclusis legitur in Vet.* vel homo *& rectè.*

[c] *Regere fines est dirigere & rectè delineare & constituere.*

[d] *Reip. interest, distinctos esse terminis agros: Oui. 2. Fast. de deo Termino,*
Omnis erit sine te litigiosus ager.

[e] *Adiudicationem inter sex acquirẽdi modos, rectè refert Vlp. in Fragm. titu. de domin. & acquir. rerum. A. C.*

[f] *Qui fines & terminos agrorum distinguunt.* [g] *Quanti in litem iuratum fuerit.* [h] *Tribus scilicet, Famil. ercisc. Commu. diuid. Fini. regundo. Iustin. in legib. Georgicis.* [i] *† Nisi sit res aliena: tunc enim acquirit ius vsucapiendi. l. 17. D. de vsucap.*

DE PVBLICIS IVDICIIS[a].

TITVLVS XVIII.

¶ *Differentia à priuatis.*

PVBLICA iudicia neque per actiones ordinantur[b], neque omnino quicquam simile habẽt cum cæteris iudiciis[c], de quibus loquuti sumus: magnaque diuersitas eorum est & in instituendo, & in exercendo.

¶ *Etymologia.*

1 Publica autem dicta sunt, quòd cuiuis ex populo exequutio[d] eorum plerunque[e] datur.

¶ *Diuisio.*

2 Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia[f] dicimus, quæ vltimo[g] supplicio afficiunt homines, vel etiam aquę & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario[h] †: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

[a] *Publica iudicia inde nomẽ trahunt, quòd patẽt omnibus. l. quanuis. 2. C. ad l. Iul. de adulter. l. Lege Cornelia testamẽ. D. ad leg. Cornel. de Fal. Eadem ratione popularia iudicia sunt publica. l. eum qui. § in popularibus. D. de iureiur. Ex quo efficitur, vt alia sint iudicia publica ciuilia, alia criminalia. I. C.*

[b] *Id est, per ordinarias actiones nõ exercentur.* [c] *Siue ex cõtractu, siue ex maleficio nascentibus: nam hæc non ex maleficiis, sed ex criminibus nascuntur. G.* [d] *Id est, criminalis accusatio. l. Si tamen omnes. π. de accus.* [e] *Nisi lege aliqua iudicio publico agere prohibeantur. l. 43. §. Senatus. De ritu nupt. l. 8. 9. De accus.* Plerunque *dixit pro* ferè. [f] *Vide l. 28. De pœnis.* [g] Vltimum supplicium *mortem interpretatur Cels. l. 21. de pœnis. Vide Duar. 1. Disp. cap. 35, 36, 37. ex l. 1. hoc tit.* [h] *† Vel corporali coercitione, l. 2. D. h. t.*

¶ *Exempla*

¶ *Exempla. De læsa maiestate.*

3 Publica autem iudicia hæc sunt: lex Iulia maiestatis, quæ[a] † in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt[b] †, suum vigorem extendit[c]. Cuius pœna, animę amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

De adulteriis.

4 Item lex Iulia[d] de adulteriis coërcendis, quæ non solùm temeratores[e] alienarum nuptiarum gladio[f] punit, sed & eos, qui cum masculis[g] nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, quum quis sine vi vel virginem, vel viduam honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus[h], si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ[i] bonorum:[k] † si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

[a] † *Vide l. Vlt. D. ad l. Iul. maiest.*

[b] † *Etiamsi non sit secutus effectus. l. 5. C. ad l. Iul. maiest.*

[c] *Quidam Cod.* ostēdit.

[d] *Paul. li. 5. sent. tit. 26. Lata est hæc ab August. Vlp. l. 1. ad l. Iul. de adul. Sueton. in Aug. ca. 34. Corn. l. Tac. li. 2. Annal. Ant. Aug. Emend. libro 3. cap. 8.*

[e] *l. Quanuis. C. ad l. Iul. De adult.*

[f] *Legis Iuliæ pœna relegatio fuit. quod igitur ait* gladio, *non est ex rogatione Iulia, sed abrogatione. I.C. Nec tam ad legem Iuliam, quàm ad Cōstantini referenda est, quæ eidem adiecta est. l. quanuis. §. Vlt. C. ad leg. Iul. de adult.*

[g] *l. Cùm Vir. C. ad leg. Iul. de adult. Lata fuerat priùs lex Scantinia. Iuuen. 2. Satyr. Sueton. in Domit. c. 8. Cicer. 5. Philip. & Quintil. lib. 4. c. 2. Nouell. 78.*

[h] *Vet. & Theoph. leg.* peccatorib. τῷ τοιαῦτα πλημμελήσαντι. *& §. item lex Iulia. de Vi. j. habet* peccatores.

[i] *Lex Attica ita mulctabat, Vt Vel duceret stuprator, Vel dotaret puellam. Lex Mosaica, Vt dotaret, & simul duceret, Deut. cap. 22.*

[k] † *Quidam tamen grauiùs puniuntur: vt tutor, qui pupillam suam stuprauit. l. vnic. C. si quis eam cu. tu. fu. corru. & mulier quæ cum seruo suo se iunxit l. Vnic. de mul. quæ se propr. ser. iunx.*

¶ *De ſicariis.*

5 Item lex Cornelia de ſicariis[a], quæ homicidas vltore ferro perſequitur[b] †, vel eos, qui hominis occidendi cauſſa cum telo ambulant[c]. Telum autem (vt Caius noſter[d] ex interpretatione legum duodecim Tabularum ſcriptum reliquit) vulgò quidem id appellatur, quod arcu mittitur, ſed & nunc omne ſignificat, quod manu cuiuſque iacitur. ſequitur[e] ergo, vt lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineantur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca voce τηλοῦ[f] figuratum. Et ſic hanc ſignificationem inuenire poſſumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Admonent nos epigrammata in Xenophonte[g] vrbis fauſtiſſimæ ſcripta[h]: καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarij autem appellantur à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadē lege & venefici capite[i] damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis,

a Quid ſit ſica, docet Fa. lib. 10. c. 1.

b † Non vt lata, ſed vt correcta fuit, l. 3. §. pen. D. ad l. Cor. de ſica.

c l. is qui. C. ad l. Cor. De ſic. Cice. pro Rab.

d Locus Caij extat in l. ſi caluitur. 233. De verb. ſignif. Quis verò fuerit hic Caius, notatum eſt §. in proœ. §. Quas.

e Nempe in hoc tractatu legis Cornel. De ſicar.

f *Id eſt, procul, longè. Alij leg.* ſignificatum, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. g *Rectiùs legitur tum ex Caio d. l. 233. (vnde hæc ferè deſcripta ſunt) tum ex Theoph. & Ant. Aug. Emend. libro 4. cap. 5.* Xenophonte, *quàm* Xerolopho *(vt Haloander) loco illo celebri vrbis Conſtantinop. in quo quidem pleraque erant vetuſtiſſima ſcripta, qualia ſæpe citat Priſcianus. Meminit Socrat. 11. Hiſto. tripart. cap. 5. & Nicephorus.* h *Verba ſubiecta Xenophontis eſſe adgnoſcuntur ex libro 5* ἀναβάσεως, *quæ ſic reddi poſſunt: Et huiuſmodi tela ſimul ab eis ferebantur: lanceæ, ſpicula, fundæ: plurimi autem & lapides.* i *Perſæ capita eorum inter ſaxa duo comminuebant: Plutarchus in Artaxerxe. Vide leg. 12. Tab. & Plin. lib. 28. cap. 2.*

quàm

quàm susurris magicis, homines occiderint, [a] vel mala medicamenta publicè vendiderint.

De parricidiis.

" 6 Alia deinde lex asperrimũ crimen no-
" ua pœna persequitur, quæ Pompeia de parri-
" cidiis [a] vocatur. qua cauetur, vt si quis paren-
" tis, aut filij, aut omnino adfinitatis [b] † eius, quę
" nuncupatione parentum [c] † continetur, fata
" præparauerit [d] (siue clàm, siue palàm id ausus
" fuerit) nècnon is, cuius dolo malo id factum
" est, vel conscius criminis existit, licèt extra-
" neus sit, pœna parricidij puniatur: & neque
" gladio, neque ignibus, neque vlli alij solenni
" pœnæ subijciatur, sed insutus culeo [e] cum ca-
" ne, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, &
" inter eas ferales angustias comprehensus (se-
" cundum quod regionis qualitas tulerit) vel
" in vicinum mare, vel in amnem proijciatur:
" vt omnium elementorum vsu [f] viuus carere
" incipiat, & ei cælũ superstiti, & terra mortuo
" auferatur. Si quis autem alias cognatione, vel adfinitate personas cõiunctas necauerit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

De falsis.

7 Item lex Cornelia [g] de falsis, quæ etiam testamẽtaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumẽtum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, vel signum [h] adulterinum fecerit, sculpserit,

[a] *Malleolus primus Romæ patrem interfecit. Vide Val. Ma. lib. 1. c. 1. De Tarquin. Paul. lib. Sent. tit. 24. Iul. Capit. in Anto. Pio. Exod. cap. 21.*

[b] *al.* affectionis.

[c] † *al.* parricidij.

[d] *al.* perpetrauerit. *Th.* ἀνεῖλῃ. *l. Vni. C. de his qui pa. occid.* † *al.* properauerit.

[e] *Prius tamen virgis cæsus sanguineus. l. pen. eo. Inuectiua extat de Nerone parricida, cui' supplicium defen. Fab. in decla.*

[f] *Cicero pro Rosc.* [g] *Paul. lib. 5. Sent. titul. 23. & tit. 25. Pòmp. l. 2. De orig. iur author est Cornel. Sylla quæstiones publicas de falso constituisse* [h] *Id est, sigillum. Theophil.* σφραγῖδα.

expresserit sciens, dolo malo. Eiusque legis pœna in seruos, vltimum suppliciũ est, quod etiam in lege de sicariis & veneficiis seruatur: in liberos verò deportatio [a].

De vi.

8 Item lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. si verò sine armis, in tertiam partem bonorum suorum publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis [b] vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores [c], & ij, qui opem huic flagitio dederunt [d] †, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertiùs possibile est scire.

¶ *De peculatu.*

9 Item lex Iulia peculatus [e] eos punit, qui [publicam pecuniam, vel rem sacram [f],] vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animaduersione puniuntur [g]: & non solùm hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij verò, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis subiugentur.

De plagiariis.

10 Est & inter publica iudicia lex Flauia

[a] *Martia. l. 1. §. vl. hoc tit. ad l. Cor. de fal. addidit* bonorũ publicatio.

[b] *Iouinian⁹ Imp. capitis puniri voluit, qui sacram virginem impudico aspectu fuisset intuitus. Hist. Eccles. fac. t l. Si quis. C. de episco. & cler. l. vnic. De rap. vir. Nouell. 145. & 150.*

[c] *Veter. lib.* peccatores: *vt & s. §. 2. eod. tit.*

[d] † *Serui vero, qui ministerium praebuerũt, concremantur. l. vnica. §. sed & si quis. C. De rap. virg.*

[e] *Cic. in Ver.*

[f] *Recti⁹ vet. lib.* qui pecuniam, vel rem publicam, vel sacram.

[g] *Ex l. vnic. C. de crim. pecu.*

de

[a] de plagiariis [b] †, quæ interdum capitis pœnam ex sacris constitutionibus [c] † irrogat, interdum leuiorem.

De ambitu, repetundis, annona, residuis.

11 Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu [d], lex Iulia repetundarum [e], & lex Iulia de annona [f], & lex Iulia de residuis [g], quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subijciunt, qui præcepta earum neglexerint.

¶ *Excusatio.*

12 Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus: vt vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem [h] ea tetigisse. alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio aduentura est.

[a] *Theophil. habet*, Fabia. *Cic. pro Rab. Nondum satis constat*, Fabiáne *an* Flauia, *aut* Fauia *legi debeat. De seruo alieno surrepto, Vide caput 24. Deut.*

[b] † *Qui* πλαγιῶς, *id est, dolosè liberos homines, vel seruos alienos intercipiunt.*

[c] † *Ex ipsa lege erat pœna pecuniaria. l. Vlt. D. de l. Fa. de plag. Ex constitutionibus plerunque est pœna capitalis. l. Vlt. eod. l. Vlt. C. eod.* [d] *Contra eos scilicet, qui pecunia vel honorem vel magistratum ambiunt. Plat. De legibus.*

[e] *Cōtra eum, qui accepit pecuniam, vt iudicaret.* [f] *Contra eum, qui annonam vexauit.* [g] *Contra eos, qui cùm pecunias publicas tractarint, reliquatores sunt. l. 1. & sequen. eo. Duar. 2. Disp. c. 26.*

[h] *Id est, summatim. Theoph.* συντόμως παραδόσεως. *Cic. pro Cælio. Summa enim tantùm capita, non abstrusas quæstiones attingit. §. his igitur. De iust. & iu. suprà Cuia. lib. obseruat. 5. cap. 25. Index aliud est, quàm Exemplum: index est ex latiore scriptura breuis subnotatio.*

FINIS.

INDEX TITVLORVM INSTIT. IMPERIALIUM.

FINIS.

BREVIS

INDEX EARUM RERUM POTISSIMUM QUAE ad IIII. Institutionum Imperialium Libros adnotata sunt.

A

Alieni

Filia

Jus honorarium 47 p. 7

Man-

N

Partus

Reus

Tribo-

Finis Indicis Instit. Imp.

FRANCOFVRTI
Excudebat Ioannes Wechelus,
impensis Sigismundi
Feyerabendij.

ANNO SALVTIS M. D. LXXXIII.

IVRIS
CIVILIS ROM.
INITIA ET PROGRESSVS.

AD LEGES XII TABVlarum breuis commentatio.

EX VLPIANI FRAGM. Tituli XXIX selectis notis & argumentis illustrati.

CAII EX VETER. Iurisprudentiæ fragm. institutionum libri duo.

FRANCOFVRTI AD MOENVM
Excudebat Ioannes Wechelus, impensis Sigismundi Feyrabend.
M. D. LXXXIII.

IVSTINIANVS
NOV. CONSTIT.
XLVII.

Principia Romanæ Reipub.

SIVE *quis ad vetustißima illa &* PRIMA *Reipub. nostræ principia respiciat: Æneas rex Troianus quædam nobis Reipub. Initia dedit: & nos ab illo Æneadæ appellamur. siue* SECVNDA *principia contempletur, quo planè tempore Romanorum nomen inter homines emicuit, Reges ea instituerunt Romulus & Numa: quorum alter Vrbem condidit, alter ipsam ordinauit, ornauitq́ legibus. siue etiam* TERTIA *regij imperij proœmia capiat, nempe magnum illum Cæsarem Augustum* & Seuerum, inueniet sic quoque eum Reipubl. statum, qui nunc obtinet, atque vtinam immortalis iam inde euaderet, &c.*

*καὶ Αὔγουστον καὶ σέβαστον, Vulgar. Σεβῆρον. legit.

I. Crispinus

ANTIQVITATVM ROMANARVM STVDIOSIS.

QVAM grauiter Pomponius, atque eleganter describat fontes Iuris ciuilis, & successionem Prudentium, quamque distinctè legibus singulis Autorum nomina adscribantur, testis est insignis eius lex secunda de Origine Iu. testes etiam sunt quinquaginta Pandectarum, & duodecim Cod. Iustinianei libri, adeò enim prodest diligenter obseruare & exquisitè tenere quibus authoribus & quo tempore leges Romanæ scriptæ sint, vt citra eam cognitionem res ipsæ vtiliter percipi nequeant. Mutata enim per secula hominum conditio, mutatæ Res-

Caius in l. 1. D. De orig. Iur.

publicæ, diuerſas ſcribendi phraſes inuexerunt: quod Accurſianis magnas difficultates & perplexas ſæpenumero attulit. *Inſtitutionum editio.* Daturus itaque libros Inſtit. Imper. IIII. perpetuis notis ex optimis quibuſque Interpretibus in vſum Iuris ſtudioſorum ſelectis: commodum viſum eſt pro appendice ad eos libros, addere quæ in primis cognitu neceſſaria Iuriſconſ. omnes iudicāt. Et quemadmodum plerique antiquitates Romanas diligenter collegerunt, ita ex ipſorũ libris ea hoc προχείρῳ inſeremus, quæ potiſſimùm ad Ius ciuile, multarumq́ue legum interpretationem faciunt.

Ex Valen. Forſtero. G. Iuris Rom. vt varia fuerunt initia, ſic & varij progreſſus. Prima in vrbe adminiſtratio Regia fuit, quo tempore Prima adminiſtratio. Ro. plurimæ leges à Regibus latæ ſunt, priſcis illis temporibus accommodæ, à noſtris verò alienæ: quippe quæ circa Sacra ipſorum peragenda, Magiſtratus conſtituendos, Patriam poteſtatem confirmandam, & alias exorientis Reipublicæ neceſſarias res verſabantur.

R E-

REGES ROMANI.

Anni ante Christum.	Numerus Regum.	Imperij Anni.	
871	ROMVLVS.	1	37
714	Numa Pompilius.	2	41
673	Tullus Hostilius.	3	32
641	Ancus Martius.	4	23
718	L. Tarquinius Priscus.	5	35
583	Seruius Tullius.	6	34
549	L. Tarquinius Superbus.	7	35

Ex Oldend. supput.

Eiectus Regno ob violatam à filio Sexto Tarquinio Lucretię pudicitiam. Tulit (vt Liuius inquit) Romana regia sceleris tragici exemplum, vt tędio Regum maturior veniret libertas, vltimúmque regnum esset quod scelere partum esset.

I. MVTATIO.

Eiecto Regio nomine, duo statim Consules creati sunt: his omnia iura, omnia insignia regum data: legésq; regum in contemptum abiere. Iuris igitur statuendi potestas in Senatũ translata est: solus populus de capite ciuis Romani iudicium sibi retinuit, lenem coercitionem Senatui reliquit. Consules creati.

Senatusconsulta. Ab eo itaque tempore ad Alexandrum imperatorem vsque, Senatusconsultis multùm tribui cœptum est. Non enim tantùm Senatus de ijs quæ pertinebant ad Reip. maiestatem amplitudinemq́;, decernebat: verùm authoritatem suam, si priuatorum res postularent, interponebat.

II. MVTATIO.

Pòst deinde quia Poblicolæ lex Consulum sentētias irritas faciebat, ne populi Romani iudicium accederet, permissa reis prouocatione ad plebē, Dictator constitutus est: ei duæ secures in terrorē additæ. Et Magister Equitum adiunctus est: huic incumbebat & ludorum faciendorum, feriarum, comitiorum, Senatus legendi, Reipublicæ constituendæ cura.

Dictator creatus, & Magister equitum.

III. MVTATIO.

Tribuni plebis creati. Quia verò plebs domi se carpi & opprimi à potentioribus, tutiorēmque in bello quàm in pace, inter hostes quàm inter ciues libertatem esse experiebatur, facta secessione Tribunos sibi creauit, quos Consulibus opponeret.

horum

horum ea erat vis, eaque facultas, vt intercederent aduersus Magistratus potentiam, necnon dictatoris imperium. Præterea quoties oportere visum est, potestas fuit habēdi & dissoluendi Senatus, intercedendiq;. Hi deinde Tribuni plebem rogabant: quod plebs iubebat, ratum firmúmque erat: inde Plebiscita orta. Plebiscita.

IIII. MVTATIO.

Paulò pòst quum magnæ sępe contentiones inter plebem Patrésque pro legibus ferendis essent, Tribuni finem certaminum facere polliciti sunt, si legumlatores & ex plebe & ex Patribus crearentur, qui leges communes vtrisque vtiles ferrent, quibus Patres in legibus ferendis, non in latore assenserunt. Vnde, ne quis esset inuidiæ locus, leges extraneas habere placuit: missiq; legati Athenas, qui Solonis leges describerent, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores, iuraq; cognoscerent: creatiq; Decemviri sunt. Hi allatas leges Græcas in decem tabulis descriptas, publicè proposuerunt, additis Decemviri creati.

duabus, quæ leges Romanorum proprias continebant. inde corpus omnis Romani iuris. Quia verò lęta principia eius magistratus nimiùm luxuriauere, eo citius lapsa res est. nam post bienniū Decemviri ob Appij Claudij libidinē imperio abire iussi sunt: attulitq́; Regibus, & Decemviris Rom. sola libido finem.

Decem tab. duæ additæ.

Duodecim verò illæ legum tabulæ concisa & planè admirabili breuitate nullis (vt ex iis quæ supersunt existimare licet) nisi prorsus necessariis verbis pręscriptæ fuerunt. Quarū præstantiam non alienum erit magnorum quorundam virorū authoritate confirmare, elogiaq́; proferre, in quibus illud primū Liuij memorabile est: Hic, inquit, nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarū legum cumulo, fons omnis publici, priuatiq́; est iuris.

Præstantia leg. xij. tab.

Titus Liuius lib. 3.

TACITVS autem Legū omnium Iurisque Romani originem ex vetere memoria repetens: Pulso, inquit, Tarquinio aduersum Patrum factiones multa populus parauit, tuendę libertatis &

Cornelius Tacitus lib. 3. Annaliū.

tis & firmandæ concordiæ: creatiq́ue Decemviri, & accitis quæ vſquam egregia, compoſitę XII tabulæ: finis æqui iuris. nam ſecutæ leges, etſi aliquãdo in maleficos ex delicto, ſæpius tamen ex diſſenſione ordinum, & adipiſcendi honores, aut pellendi claros viros, aliaq́; ob praua, per vim latæ ſunt. Cicero in libris de Orat. de his ipſis legibus ſub perſona Craſſi diſputans, ita loquitur, Siue quem hæc aliena ſtudia delectant, plurima eſt in XII tab. antiquitatis effigies: quòd & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur: & actionũ genera quædam maiorum conſuetudinem vitamq́ue declarant: ſiue quis ciuilem ſcientiã contempletur, totam hanc deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus, XII tabulis contineri videbitis: ſiue quẽ iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectat, dicam audaciùs, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili, & legibus cõtinentur. Fremant omnes licèt: dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omnium philoſophorum vnus mihi videtur XII Tab. libellus, ſi

Ciceronis præclarũ & magnificũ teſtimoniũ.

quis legum fontes & capita viderit, & authoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Idem lib. de Legib. 2. Discebamus, inquit, pueri Duodecim, vt carmen necessarium: quas iam nemo discit, &c.

Consuetudo Romæ, vt leges XII. Tab. adolescētes ediscerent.

HArum duodecim Tabul. fragmēta multifariam apud authores varios sparsa, ex optimis nostrę ętatis scriptoribus ea potissimùm huic Enchiridio inseruimus, quæ ad explicationem Institutionũ ac veram prisci Iuris Antiquitatumq́ue incognitarum in primis pertinere videntur.

Ausonius verò noto disticho significauit tripertitam harum duodecim Tabularum diuisionem fuisse: prima enim parte ius illud quod ad sacra pertinebat, comprehensum: altera ius publicum: tertia priuatum:

Ius triplex Tabulæ quod ter sanxere quaternæ:
Sacrum, Priuatum, Populi commune quod vsquam est.*

**Priuatũ, secundo loco nominat, versus caussa.*

DE

DE IVRE SACRORVM EX LEGIBVS XII. TAB.

1 DIVOS *castè adeunto, Pietatem adhibento, Opes amouento. Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit.* *Ex Oldend. & Riuall.*

Cicero sic explicat: Castè iubet Lex adire deos, animo videlicet, in quo sunt omnia. Nec tollit castimoniam corporis: sed eam intelligi volebant. Adde quæ in hunc locum attulerunt Riual. & Oldendorpius.

Opes amouento] Ne sumptu Sacris adhibito, Paupertas, quæ illi cum primis placet, arceretur ab aditu eius.

Vindex erit] Præsentis pœnæ metu, inquit Cic. religio confirmari videtur.

2 *Separatim nemo habessit deos: néve nouos, siue aduenas, nisi publicè adscitos, priuatim colunto.*

Ignotæ enim cerimoniæ confusionem habent religionum.

Publicè adscitos] Certè vt Romam Athe-

næus olim vocauit ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης, sic antea quidam ex Christianis scriptoribus appellarat ἐπιτομὴν τῆς δεισιδαιμονίας.

3 *Constructa à Patribus delubra habento. Lucos in agris habento. Et Larium sedes.*

Lucos in agris habento] Christiani nunc ruri quoq; non luco, sed templis vtimur propter loci distantiam. cap. 111. de Eccles. ædif. vel repar. Oldend.

Larium sedes] Vide comment. Io. Lodoici Viuis in 11. cap. lib. 9. de Ciuit. Dei.

4 *Ritus familiæ patriæq́ seruanto.*

Ritus familiæ] Huc respexit Modestinus in l. 1. D. de ritu nup. dum inquit, Nuptiæ sunt coniunctio, &c.

Patriæq́ seruanto] Interpretatur Cicero, & Oldend. Etsi pleraque hæc fuerint impia, Oldend. tamen ea venustè ad forū nostrum exigit: imò ad formandos mores pertinere aliquatenus demonstrat.

5 *Sacra priuata perpetua manento.*

Ex Cic. pro Muræna.

Huius legis extat testimonium apud Cic. in Orat. pro Muræna: vbi sic loquitur: Nam cùm permulta præclarè legibus essent constituta, ea Iurisconsultorum ingeniis pleraq; corrupta ac deprauata sunt. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum caussa reperti sunt.

6 *Homi-*

6 *Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, néve vrito.*

Extat hæc lex totidem verbis apud Cicer. lib. de legib. 2. vbi sic scribit, Hominem mortuum (inquit lex in XII) in vrbe ne sepelito, néve vrito. Deinde legem sic explanat: In vrbe sepeliri lex vetat: sic decretum est à Pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum: Statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Seruius tamen in lib. Æn. 5. memoriæ prodidit, apud maiores (fortassis ante XII tab.) moris fuisse, vt qui mortuus esset, domum suam referretur. Vnde est apud Virg.

Sedibus hunc refer antè suis, & conde sepulcro.

Néve vrito] Credo (inquit Cicero) vel propter ignis periculum.

7 *Hoc plus ne facito.*

Hæc verba superioris alicuius legis, quæ funerum & sumptuum modum præfiniebat, appendix sunt: quasi in eam sententiam scripta lex esset, vt quum finem illis rebus præscripsisset, tum hoc quasi sanctionis loco adscriberet. *Cic. de Leg. lib. 2.*

8 *Rogum ascia ne polito.*

Iubet lex è rudibus & impolitis lignis pyram confici: asciam vetat adhiberi, quæ fabrorum materiariorum dolabra est, quibus *Cic. lib. 2. de Leg.*

ad aſpera ligna polienda vtuntur. Sumptus ergo ſuperuacuos & inutiles à funeribus lex remouet.

9 *Mulieres genas ne radunto, néve leſſum funeris ergo habento.*

Ex Cic. lib. 2. de Leg.

Veteres XII. tab. interpretes Sext. Ælium, L. Acilium, nō ſatis intelligere ſe dixiſſe, quid eſſet *Leſſus* ſed ſuſpicari, veſtimenti aliquod genus funebris. L. verò Ælium arbitrari, *Leſſum* eſſe quaſi lugubrem eiulationem: vt vox ipſa ſignificat: quod eò magis, inquit idē, iudico verum eſſe, quia lex Solonis idipſum vetat.

Plin. locus lib. 11. cap. 7.

De genis autem radendis] Plin. ita ſcribit: Infra oculos malæ homini tantùm, quas priſci genas vocabant, XII. tabularum interdicto radi à feminis eas vetantes. Et Seruius in illud XII. Ænei. *Et roſeas laniata genas*: Moris, inquit, fuerat, vt ante rogos humanus ſanguis effunderetur vel captiuorū vel gladiatorum: quorum ſi fortè copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebāt cruorem, vt rogis illa imago reſtitueretur. Tamen ſciendum cautum lege XII. tabularum, ne mulieres *carperent* faciem, his verbis: *Mulier faciem ne carpito.*

Plato lib. 12. de legib.

Plato de Legibus, Fleri (inquit) mortuum iubere, aut vetare, abſurdū eſt: plangere verò & voces ac lamenta extra ædes mittere, vetandum.

Ex Cic. lib. 2 de leg.

10 *Homini mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus*

funus faciat: Extra quàm si militiæ aut peregrè mortuus sit.

Legis sententia hæc fuit, vt posteaquam crematum corpus est, ossa è cineribus legantur, statimque loco proximo in terram condantur, ne si alium in locum sepeliendi caussa deportarentur, luctus duplicaretur & sumptus.

Excipitur autem hac lege si quis aut in militia aut peregrè sit mortuus, vbi scilicet funus ei fieri non licuerit. tum enim neque luctus, neque sumptus augetur. Itaque in Pandectis, is sumptus funeris probatur, quum peregrè mortuus in suum transfertur. l. etsi, 14. §. impensa, & l. Diui fratres, 39. D. de religios. & sump.

11 *Vti seruilis vnctura omnisque circumpotatio tolleretur.* *Ex Cic. eod. lib.*

Non omnis vnctura legibus tollitur. quandoquidem in Pandectis eorum sumptuum ratio probatur, qui in vnguento pro mortui corpore comparato, facti sunt. de religios. & sump. fun. *L. Funeris. 37. D. de relig. & sump. fu.*

12 *Vti ne sumptuosa respersio fieret, néve murrata potio mortuo inderetur: néve longæ coronæ, néve acerræ adhiberentur.*

Quæ omnia extant eodem loco apud Ciceronem: vnde intelligitur moris fuisse, vt cadauer rogúsve liquoribus quibusdam pretiosis perfunderetur.

Eius apud Festum fit mentio.

Potionem murratam] Ex murra confe-ctam, atq; odoratam dici intelligitur: quem ſumptum in mortuos fieri, lex vetat.

Acerra quid ſit.

Poſtea ſequitur, *néve acerræ adhibeantur*, Quo verbo quid ſignificetur, difficile dictu eſt. nam Feſtus cùm acerram dixiſſet eſſe aram, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur: poſtea ſcribit alios putare arculam eſſe thurariam, ſcilicet vbi thus reponebant.

De aris potiùs accipiendũ putat Hotom. vt ſcilicet vetet lex, aras quæ proximè ſepulcra fierent, cum thure incenſiſq; odoribus obiri. præſertim cùm ita continuò pòſt apud Ouidium ſcriptum ſit,

Nec dare thura libet, nil exorantia diuos.

Ex Plin. lib. 21. cap. 3. Ex Cic. lib. 2.

13 *Qui coronam parit ipſe pecuniáve eius, virtutis ergô arguitor, ipſiq́; mortuo parentibúſq; eius dum intus poſitus erit, foríſque feretur, ſine fraude impoſita eſto.*

Ex Hotom.

Legis ſententia videtur eſſe hæc, vt qui in ludis certaminibúſque publicis coronam adeptus ſit (quæ quidem præmium victoribus honoris cauſſa propoſitũ erat:) ei monimentum iſtud, quaſi inſigne ſuæ virtutis, relinqueretur.

Arguitor] Id eſt, corona illa ſit argumento & indicio ſuæ virtutis. Verba autem hæc, *Ipſe pecuniáve eius*: non ad verbum *Arguitor* referenda putat Hotom. (quia corona illa neq; equis, neq; ſeruis, vel viuis, vel mortuis

dabatur:)

dabatur:) sed ad verbũ *Parit*, quasi edictum esset: si quis aut per se, aut per seruos equósve suos coronam adeptus sit.

Pecuniæ nomine lex non equos tantùm, sed & seruos comprehendit.

Vt quæ *corona* parta ab illis esset, ea domino æquè ac si per se ipse certando eam pepe-risset, honorem illum conciliaret.

14 *Vti plura funera ne vni fierent, néve lecti plures inferrentur.*

Ad minuendos sumptus, & mortuis & vi-uis inutiles, sine dubio pertinet. Nam, vt Seruius tradit, Apud maiores gloriosum fuerat quamplurimis lectis efferri. Ac tenuis quidẽ fortunæ homines capulis, siue pheretris efferebantur: potentiores autem lectis. Itaque Sylla sex millia lectorum habuisse dicitur.

Ex Cic. lib. 2. de Leg.

Seruius Honoratus.

15 *Néve aurum addito: ast quoi auro dentes vincti erunt, imo cum illo sepelire vreréve, sine fraude esto.*

Vetat lex sepulcris aurum iniici, quum apud antiquos cõsuetudo ferret, vt in rogum vnà cum mortuo pretiosa multa iniicerentur. id quod ex plerisque Virgilij locis, & Seruij in eum commentariis intelligitur.

Et λεπτολογίαν admirari licet: qui in tanta grauissimarum legum paucitate, de re tamẽ tenuissima, & quæ rarissimè vsu venit, sanciendum aliquid putarunt: quum tamen (vt Pomponius noster admonet) iura constitui oporteat, sicuti Theophrastus dixit, in his

quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου. nisi fortè illud est, quod & Plutarchus & alij testantur, Romanos in rebus ad sacra & religionem pertinentibus, quales deorum manium fuerunt, mirabiliter anxios, & ad summam superstitionem adductos fuisse.

Ex Cic. lib. de Legib. 2. 16 *Rogum bustúmve nouum ne propius ædes alienas* LX. *pedes inuito domino, adiicito: néve forum sepulcri bustúmve vsucapito:*

Pyra. *Pyra*, inquit Seruius est lignorũ congeries:

Rogus. *Rogus*, cum ardere cœperit dicitur:

Bustum. *Bustum* verò iam exustum vocatur, quasi bene vstum:

Bustum tamen pro sepulcro in quo humatus quis est, à lege vsurpari, vel hoc argumento est: primum quòd quũ de loci interuallo caueat, aliud esse Rogum demonstret, aliud Bustum, siue τύμβον. vide l. 6. D. finium regund. Atque vt in rogis incendium lex verebatur (quod Tullius annotauit) sic in bustis tetrum cadauerum odorẽ & aëris pestilentiam cauere oportuit, vide l. 3. D. de mort. inf.

Altero capite lex cauet, ne forum sepulcri bustúmve vsucapi liceat.

Forũ quid. Festus Antiquos id *forum* appellasse tradit, quod nunc vestibulum sepulcri dici solet. Ac de vestibulo quidem ambitúque sepulcrorum legis ratio perspicua est: vt scilicet potestas esset heredibus iusta quotannis ad sepulcrum fieri.

Cicero

Cicero Philip.9. Maiores, inquit, nostri statuas multis decreuerunt: sepulcra paucis. Sed statuę intereunt, tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moueri neq; deleri potest. *De sepulcris.*

DE IVRE PVBLICO Legis XII Tabularum.

Ex Cic. lib. 3. de legib.

1 Priuilegia ne irroganto. De capite ciuis, nisi per maximum comitiatum ne ferunto.

HAs duas leges ex XII tab. nostris Cicero in legum suarum ordinem retulit, lib. de Legib. III. de iisque aliquantò pòst ita scribit: Tum leges præclarissimæ de XII. tab. tralatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit: altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat: nondum inuentis seditiosis Tribunis pl. In priuatos homines leges ferri noluerũt. id est enim priuilegium: quo quid est iniustius? quum legis hæc vis sit, scitum esse & iussum in omnes: ferri de singulis, nisi centuriatis comitiis, noluerunt. Descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium consilij, quàm fusè in Tribus conuocatus. Cic. in Orat. pro domo: Vetant leges sacratæ, vetant XII. tab. leges priuatis hominibus irrogari: id est enim priuilegium. Idem autem Atheniensium institutum fuisse, patet ex Demosth. Oratione contra Timocratem. *Ex Hotom.* *Atheniensium institutum.*

Prioris capitis ratio eſt. Nam ſi æquitatis fruendæ cauſſa leges ſanciuntur, hoc eſt, vt ſummi cum infimis pari iure retineantur: eæ demum habendę leges ſunt, quæ cum omnibus ſemper vna atque eadem voce loquuntur.

Alterius capitis æquitas eſt, cùm vniuerſi populi grauius eſſe iudicium demonſtrat, quàm partiti, deſcriptúmque populum cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibere ad ſuffragium conſilij, quàm fusè in Tribus conuocatum.

Cicero toties in Orationibus diſputat, nihil de ſe à Clodio lege actũ fuiſſe, qui quum capitis Ciceronem accuſaret, non centuriatis, ſed tributis comitiis legem tulerat.

Ex Liuio lib. 7.

2 *Iuſſus populi, & ſuffragia ſunto. Quodcunque poſtremum populus iuſſit, id ius ratúmque eſto.*

Ad hanc legem viſus eſt auctor ad Herennium lib. 2. reſpexiſſe, quum eam defenſionẽ tenuem eſſe contenderet, qua oſtenditur id factum eſſe, quòd ea lex ſanciat, cui legi abrogatum vel derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit: eſſe neglectum. Nimirum quia illud demum ius, & ratum erat, vt aiunt Decemviri, quod poſtremum populus iuſſerat. Proinde ſi noua lege vetus eſſet abrogata ſanctio, legi nouæ lex vetus omnino cedebat. nam poſtrema grauiſſima ſunt. vnde Modeſt. αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις, inquit,

inquit, ἰσχυρότεραι τῶν περὶ αὐτῶν εἰσιν. In abrogandis legibus antiquis præclarum Thuriorum institutum extat apud Diodorum Sic. lib.12.& Demosthen.in quadam Orat. Vt qui veterem legem abrogare vellet, laqueo ceruici circundato in concionem prodiret, nouámque suaderet: quam si populus non probaret, tum ei gula eodem laqueo frangeretur.

In l. 4. D. de constit. prin.
Thuriorum institutum.

3 *Vt si iudex, arbitérve iure datus pecuniam ob rem iudicandam accepisset, capite pœnas lueret.*

Ex Gellio lib. 2. cap. 1.

Abrogatam hanc legem fuisse, vel ex eo intelligi potest, quod de iudicibus qui litem suam faciunt, legibus constitutum est. l. filius fa. 15. D. de iudic. Litem autem suam facere iudex malè iudicãdo propterea dicitur, quia caussam eius secundum quem malè pronuntiauit, suscipere cogitur, eámque quasi suam defendere.

Litem suam facere quid sit.

Quòd si quis magistratus iudéxve quæstionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, vt quis publica lege reus fieret, Martianus scribit eum lege Cornelia de sicariis teneri: cuius pœna est, in insulam deportatio, & omnium bonorum ademptio. l. 3. eodem.

l. 1. D. ad legem Cornel. de sica.

4 *Vt qui falsum testimonium dixisset, é saxo Tarpeio deiicitor.*

Ex Gel. lib. 20. cap. 1.

Legem hanc abrogatam postea fuisse, ex eo constat, quod Martianus scribit in l. 1. D. ad leg. Cornel. de sica. eum qui falsum testi-

monium dolo malo dixerit, quo quis rei capitalis damnaretur: ea lege teneri: cuius pœna est insulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio. l. 3. in fin. eod.

Plato lib. II. de Legib.

Platonis autem lex, Vt qui ter falsum testimonium dixerit, publico iudicio teneatur: & conuictus capite multetur.

Ex oratione pro Milone.

5 *Ne quis hominem indemnatum occideret, hominisve occidendi caussa cum telo esset. H.*

Legis æquitas in promtu est: ne si quemuis sceleris manifestum occidi sine iudicio liceret, fenestra audacibus ac facinorosis hominibus ad cędes pro libidine faciendas aperiretur.

Cicero in Miloniana ita ratiocinatur: quũ lex vetat esse cum telo hominis occidendi causâ, eandem tacitè permittere esse. cum telo sui defendendi causâ. Locus enim est ex contrariis: cuius hoc summum præceptum est, vt contrariorum contraria sint consequentia.

Ex Declama. Portii Latronis in Catilinam. Hotom.

6 *Ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret. H.*

Clandestinas coitiones lex vetat, quippe quæ facinorosis hominibus facultatem aliquid contra Rempublic. audendi præbeant. quemadmodum Menander scribit, τὴν νύκτα τῶν πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν.

Nox cur intempesta dicta.

Itaque intempestam noctem Veteres appellabãt, vt Varro scribit, quia tempus agendi nul-

di nullum erat. Inde etiam altera illa lex in has tabulas relata, SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO, vt mox dicetur.

7 *Vt si quis hostem concitasset ciuémve hosti tradidisset, capite pœnas lueret.* *Ex Martiano in l.3.D. ad l.Iuliam.*

Quid sit *Hostem* concitare, nondum satis exploratè constituere potui: ait Hotom. nisi fortè illud sit, extra ordinem in hostem pugnare, quod capite sancitum fuisse, vel ex A. Posthumii Dictatoris in filium animaduersione illa nobili, vel ex simili T. Manlii Consulis facto existimare licet: quorum vterq; filium suum, quòd extra ordinem cum hoste pugnauerat, securi percussit, quemadmodũ tradunt Diodorus Sicul. lib. 12. Liuius libro 4. & 8.

Videndum etiam an Hostem concitare illud sit, quod Scæuola dixit, Hostes ex amicis populi R. facere: quod maiestatis crimen fuisse testatur, quum scilicet belli caussam aliquis dedisset. quanquam eum qui legatum pulsasset, Q. Mutius dedi hostibus vtilius esse solitus est respondere: vt ait Pompon. Verrina 7. Cicero perspicuè significat fuisse iuris, vt qui fœdus violarant iis qui affecti iniuria fuerant, dederentur. *l.4.D. illo titulo.* *l. Vlt. D. de legatio.*

8 *Vt qui ædes alienas aceruúmve frumenti iuxta ædes positum dolo malo combussisset: vinctus, verberatus, igni necaretur, at si casu id fecisset, noxiam sarciret, Prætorísve arbitratu castigaretur. H.* *Ex Caio in l. qui ædes, 9. D. de incend. rui.*

l.capitalium 38. §.10. D. de pœn. Incendiarios capite puniri, qui ob inimicitiam vel prædæ caussa intra oppidũ incenderunt, & plerunq; viuos exuri: qui verò casam aut villam, aliquanto lenius. At fortuita incendia si cùm vitari possent, per negligentiam eorum apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exerceri: vt qui iactura affectus est, damnum recuperet.

9 *Qui fruges excantassit* **.

Lib. Natura. Quæst. 4. Apud Senecam huius legis testimonium extat: Apud nos, inquit, in XII. tab. cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palàm est, vt huius caussa nullius Philosophi schola introeunda sit.

Facit & Plato incantationum mẽtionem, quibus viperarum & scorpionum morsibus remedium adhibetur.

l. 1. D. de extraord. commiss. Vlpianus autem genus hoc medicinæ repudiat: Quum quis, inquit, incantauit, quum imprecatus est, quũ vt vulgari impostorum vtar verbo, exorcisauit. Non enim sunt ista medicinæ genera: tametsi sint, qui hos sibi profuisse, cum prædicatione affirment.

10 * *Néve alienam segetem pellexeris.*

Augustinus lib. De ciuitate Dei 8: Illud etiam, inquit, quod alio loco de his artibus dicit:

Virg. Ecloga 8. *Atq; satas aliò vidi traducere messes:*

Eò quòd hac pestifera, sceleratáq; doctrina fructus

fructus alieni in alias terras transferri perhibentur, nónne in XII. Tabulis, id est, Romanorum antiquissimis legibus, Cicero commemorat esse conscriptum, & ei qui hoc fecerit supplicium. Apuleius, Magia ista, quantum ego audio, res est legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim Tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta. *Apul. in Apologia.*

Hæc verò certis conceptisque verborum formulis, ac potius susurris, vel hominibus pernicies, vel agris calamitas inferebatur. Huius eiusdem generis illæ Diræ fuerunt, de quibus Cicero in primo de Diuinat. & Plutarchus in Crassi vita commemorat: vnde intelligitur, arcanas quasdam & vetustas execrationes fuisse: quarum ea vis foret, vt cui semel obnuntiarentur, nunquam exitium perniciémq; vitaret. *Diræ.*

II *Sanatibus idem iuris, quod fortibus esto.*

Sanates, ait Festus, dicti sunt, qui supra infráq; Romam habitauerunt. quod nomen his fuit, quia quum defecissent à Romanis, breui post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaq; in XII. cautum est, vt idem iuris esset sanatibus, quod fortibus, id est, bonis, & qui nunquam defecerant à populo R. Legis æquitas perspicua est: ii scilicet qui benignitatem populi R. experti essent, cõstantes deinceps in fide atque ipsius maiestate comiter tuenda permanerent: tum vt reliqui hoc tanquam inuitamento ad populi R. *Sanates.*

societatem atque amicitiam allicerentur. Hanc tamen legem postea Æbutia lege abrogatam, testis est Gellius lib. 16. cap. 10.

Æbutia lex.

Tria hæc fragmenta ex Gellio sunt.

12 *In comitio aut in foro ante meridiem caussam conscito, cùm perorant ambo præsentes.*

Extant hæ reliquiæ apud Gellium libro 7. cap. 2. Primus etiam versus legitur in 2. Rheto. ad Heren. Lex videtur iubere iudicem in comitio, aut in foro, caussam ex vtriusque litigatoris oratione cognoscere.

Comitium.

Comitium, inquit Varro, ab eo quòd coibant eò, comitiis curiatis & litium caussa. Hinc illud Cic. in Bruto: In comitium veniat ad stantem Iudicem.

De Comitiis locus insignis ex antiqua Oratione C. Titii describitur à Macrobio, lib. 3. c. 16.

Ex Gellio eodem loco.

13 *Post meridiem præsenti litem addicito: si ambo præsentes. H.*

Vtriusque litigatoris præsentiam lex in lite addicenda desiderat: qua de caussa institutum fuit, vt absente altero alter à Prætore edictũ peteret, quo absens intra dies decem adesse iuberetur: ni veniret, item alterum edictum, itémq; tertium: quibus propositis, tunc peremtorium proponeretur, quo aduersario facultas omnis tergiuersandi præcideretur, quippe quum in hoc denuntietur fore, vt etiam absente aduersario res cognoscatur, ac iudicetur.

14 Sol

14 *Sol occasus suprema tempestas esto.* *Ex Gell. lib. 17. cap. 2, Varro lib. 5. de ling. Lat.*

Macrob. lib. Satur. 1. cap. 3. *Suprema tempestas*, hoc est diei nouissimum tempus: sicut expressum est in XII. tab. &c.

Censorinus. lib. de die natali, cap. 19. Meridies, inquit, quod est mediæ diei nomen. *Meridies.*

Censorinus eodem libro, & Plin. lib. 7. cap. 60. argumentantur, horarum nomen annis trecentis Romæ ignoratũ fuisse, quum in XII. Tabulis ortus tantùm & occasus nominetur.

DE IVRE PRIVATO, Legis XII. Tabularum.

1 VTI QVI EX PATRE, MA*tréq; familiâs eius nasceretur, in patrisfamiliâs sui manu, potestate, mancipióq; esset: haberétq; paterfamiliâs ius in eum vitæ ac necis, térq; filium venundandi potestatem.* *Ex Diony. Halic. lib. 2.*

AT SI TER FILIVM PATER VE*nundarit, filius à patre liber esto. Vtique filia, cæterique liberi vna mancipatione liberarentur. Vtiq; filii filiæq; familiâs bonorum paternorum sui suæq; heredes essent.*

IVSTINIANVS scribit: Ius potestatis quod in liberos habemus, proprium esse ciuium R. nullos enim alios esse homines, qui talem in liberos potestatẽ habeant. Nam (vt Diony. testatur) gentes aliæ omnes mo- *Institut. De pat. pot. §. 1.*

dum patriæ potestati aliquem statuerunt: at Romani in omne vitæ filiorum tempus eam produxerunt: etiamsi Remp. gererent, magistratúsq; summos obtinerent.

Qui ex patre, matréq; familiâs,] Sic accipienda sunt, quasi dictum esset, Qui ex iusta vxore. Nam (vt Iustin. ait) in potestate nostra sunt ii demum liberi, quos ex iustis nuptiis procreauimus.

§. 1. de pat. potesta. & §. vlt. De nupt.

Manu, potestate, mancipio.] Tria hæc coniunctim coaceruata sunt, vt summum illud & infinitum ius patriæ potestatis intelligeremus.

Vnde illud de C. Flaminio apud Ciceronem in 2. de Inuentione, qui quum Trib. pleb. esset, & ex rostris concionem ad populum haberet, vi à patre de eo templo deductus est.

Terq; filium venundãdi, &c. Huius partis testem habemus eodem loco Dionysium Halicar. qui etiam illud ascribit, Maiorem hac lege patribus in filios, quàm heris in seruos potestatem permissam esse. Seruum enim semel venditum si à nouo domino manumittatur, sui iuris effici: at filium non prius suæ potestatis fieri, quám ter à patre suo venditus, ter à suis dominis manumissus fuerit.

Maior patribus in filios quàm heris in seruos potestas.

Si ter filium, &c. Auctorem habet Vlpianum, cuius verba cap. Inst. x. hæc sunt, Liberi, parentum potestate liberantur emancipatione: id est, si posteaquam mancipati fuerint manumissi sint. sed filius quidem ter mancipatus,

patus, ter manumissus, sui iuris fit. id enim lex XII. Tab. iubet his verbis, SI PATER, &c.

Quod ait lex, *Filia verò*, &c. Existimat Hoto. testimonium certum non extare. Nam quod Vlpian. cap. 10. sic scribit: Cæteri liberi præter filium, tam masculi quàm fœminæ, vna mancipatione manumissionéque sui iuris fiunt, &c. nominatim legi duodecim Tabularum non adscribit: vt nec in l. 8. D. de iniu. rup. test.

Vtcuuq; sit, capitis huius sententiam Caius quoq; lib. Instit. 1. confirmans, Fœminæ, inquit, vel nepotes masculi ex filio, vna mancipatione de patris vel aui exeunt potestate, & sui iuris efficiuntur.

2 *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*

Hæc sumta est ex Seruii commentariis in Virgil. vbi versum illum interpretans, --*aut fraus innexa clienti:* Ex lege, inquit, XII. Tab. venit: in quibus scriptum est, PATRONVS SI CLIENTI, &c. Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres: tantundem est, clientem quantum filium fallere. Hæc Seruius. *6. Æneid.* *Cliẽtes. Patroni.*

Patronatus autem & clientelarum iura cum Dionysius lib. 2. tum etiam Plutarchus in Romuli vita amplissimè describunt.

Gellius scribit, antiquis populi R. moribus comparatum fuisse, vt clientem in fidem receptum cariorem haberent, quàm pro- *Lib. 20. cap. 1. & lib. 5. cap. 13.*

pinquos: eúmq; etiam aduersus hos tuerentur. quin & licuisse patronis testimonium pro cliente aduersus cognatos dicere, aduersus clientem non licuisse.

Sacer homo. Festus *Sacrum* hominem eum definit, quem populus iudicauit ob maleficium.

3 *Mulieres orbæ innuptæ in fratris agnatíve proximi tutela sunto. H.*

Cic. pro Murana. Huius testis est partim Cic. partim Vlp. Mulieres omnes, inquit Cic. propter infirmitatem consilii, Maiores in tutorum potestate esse voluerunt. Hi inuenerunt genera tutorum quæ potestate mulierum continerentur. Vlpian. autem cap. Instit. 11. postquam *Vlp. in Frag. tit. 11.* dixit, Legitimos tutores esse, qui ex lege aliqua descendunt, per eminentiam autem Legitimos dici qui ex lege XII. Tab. introducuntur: nimirum agnatos & patronos: statim sic infert: Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustulit: de qua lege Claudia mentio fit in l. 3. C. de legit. tut. vnde legem hanc XII. Tab. illa lege Claudia abrogatam fuisse intelligitur.

Orbæ innuptæ] Quia filięfa. in patrum suorum potestate sunt: nuptæ autem in virorum manu: Orbæ innuptæ in fratrum tutela. Quod M. Cato de lege Oppia differens a- *Lex Oppia apud Liuium.* pud Liu. lib. 34. sic ostendit: Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. Et Valerius aliquanto

quanto pòst: Nunquã saluis suis exuitur seruitus muliebris (*Suos* appellat, quorum in manu sunt, patrem, fratrem, maritum.)

4 *Si furiosus existat, agnatorum gentiliúmq; in eo pecuniáq; eius potestas esto.* *Cic. de Inuent. 2. ad Herenn. li. 1*

Cic. lib. Tuscul. 3. scribit, eum qui errore mentis affectus sit, vetari XII. Tabulis rerum suarũ esse dominum. Itaq; non esse scriptum *si insanus*: sed *si furiosus* esse incipit. Nam stultitiã, inquit, censuerunt, id est inconstantiam sanitate vacãtem, posse tamen tueri mediocritatẽ officiorum. Furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem. Quin & apud Vlp. cap. instit. 12. ita scriptum est: Lex duodecim tabularum furiosum in curatione iubet esse agnatorum. Quapropter furiosos à demẽtibus Iurisconsulti passim distinguũt, vt l. si furiosi, 25. C. de nup. l. tam demẽtis. 21. C. de episc. audient. l. 2. D. de inoff. testa. l. vlt. C. de administ. tut. Verbum *existet*, Cicero sic interpretatur, id est, esse incipit: quasi iubeat lex statim propinquos officio fungi. *Insania.* *Furor.*

Agnatorum gentiliúmq;: vt cui erũt agnati, ad eos tutela deferatur: cui gẽtiles, eodem modo. Vnde peruulgatũ inter Veteres prouerbium, vt quum aliquem errore mẽtis affectum significarent, eum dicerent ad agnatos & gentiles deducendum esse. *Prouerbiũ vetus.*

5 *Vt qui prodigus existeret, ei Prætor caussâ cognitâ bonis suis interdiceret, inq; ipsius pecunia agnatorum gentiliúmq; potestas esset.* *Instit. De cura. furiosi. §. 3.*

Huic capiti testimonium præbet Vlpianus in l. 1. D. de curat fur. vbi sic scribit: Lege xii. Tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. Et item cap. Inst. 12.

Notatione autem digna est ea formula, qua Paulus lib. Sent. 5. scribit, Prætores hac in re vti solitos fuisse:

Formula interdict. bonor.

Quando tu bona patria auitáque nequitiâ tuâ disperdis, liberósque tuos ad egestatem perducis: ob eam rem tibi ea re commercióq; interdico.

Letoria lex.

Letoria lex longo interuallo post legem xii. Tab. lata est, vt curatores vel propter lasciuiam, vel propter dementiam darentur: quemadmodum Capitolinus in M. Antonino testatur. Sed quum cætera eius capita omnia, quæ quidem extant, ad minores tantummodo pertineant, & Capitolinus eo loco nominatim de adultis loquatur, verisimile est, legem illam de adolescentibus duntaxat, non etiam de maioribus xxv. annis cauisse.

Paul. in l. Sæpe 53. De verb. sig. Caius l. 1. de test. tut.

6 Paterfa. vti legassit super pecunia, tutelàve suæ rei, ita ius esto.

His verbis legis duodecim Tab. ait Iuriscons. *Vti legassit, ita ius esto*: amplissima potestas tributa est testatoribus, vt etiam si Prętorem aut consulem, qui cum summo imperio est: suis liberis tutorem instituant, eos ad hoc onus suscipiendum obligent.

Vti

Uti legassit: pro eo est, quasi dixisset, vti statuerit siue decreuerit.

Super tutela suæ rei: mirum videri potest, quasi Rei, id est, patrimonio tutela detur. Tutela moribus potiùs ac disciplinæ pupillorum, quàm fortunis & patrimonio comparata est. arg. l. tutores. 18. C. de excusat. tut. Sed vide ne id adiectum sit propter superius verbum *Pecunia:* quasi lex hoc capite de testatorum patrimonio tantùm & fortunis sanxisset.

Quod ait, *ita ius esto*, per hanc legem Vis patriæ potestatis, etiam post patris mortem, & vsque ad pubertatem liberorum extenditur l. vlt. C. quand. tut. vel cur.

7 *Vt si paterfa. intestato moreretur, agnatorum gentiliúmq; in ipsius pupillis, eorúmq; pecunia potestas esset.*

Legitimæ, inquit Vlpianus, tutelæ leg. XII. Tab. agnatis delatæ sunt, & consanguineis. id est, his qui ad legitimam hereditatem admitti possunt, vt qui sperarent hanc successionē, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Item, Legitimos tutores nemo dat: sed lex XII. Tab. fecit tutores.

Horum verborum *intestato moreretur*, Iustinianum auctorem habemus, tit. de legit. tut. §. Quod autem lex ab intestato, &c.

Quod ait lex, *Agnatorum*, Caius in l. 9. D. eo. tit. sic interpretatur: Vt, si plures agnati sint, proximus familiam adipiscatur: & si eo-

Vlp.in l.1.de Susp.tut. dem gradu plures sint, omnes simul tutelam nanciscantur.

8 *Ut si quis doli mali culpæve in tutela gerenda suspectus videretur, eum cuiuis apud Prætorem suspecti arguere ius esset: vtiq; doli damnatus infamis fieret.*

Cic. in 3. de Officiis, sic scribit: Atq; iste dolus malus etiam legib. erat vindicatus: vt tutela XII. Tab. &c. Nam capite sequēti de furti crimine agitur perspicuè. *Dolum* autē *malum* Seruius definiebat: quum aliud agitur, aliud simulatur. Platonis hac de re lex huic consimilis extat in eius libro de Leg. 11.

Tryphon. in l. tres tutores, 55. D. de adm. tut. 9 *Ut qui per tutelam pupillum fraudasse, eiusq; rem furatus esse conuinceretur, infamia notatus duplionis pœnam subiret.*

Vlp. in l. 1. §. 2. D. de tut. & rat. dist. Considerandum est in hac actione, vtrū pretium rei tantùm duplicetur, an etiam quod pupilli intersit. Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire: sed rei tantùm æstimationem. Item l. 2. Hæc actio licèt in duplum sit, in simplo rei persequutionem continet, non tota dupli pœna est.

Hoc autem iudicio damnatum infamem fuisse, Cic. testis est: vbi tutelæ iudicium turpe appellat. *In primo de Orat.*

Itémq; in Orat. pro Comœdo: Vbi inter iudicia summæ existimationis, tutelæ iudicium enumerat. Cuius rei etiam testimonium extat in l. 1. D. de his qui infam.

10 *Ne*

10 *Ne quis rem litigiosam in sacrum dedicasset, dupli pœnam subiret.*

Rem, ait Iuris. Caius, de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioqui dupli pœnam patimur. Duplũ autem aduersario præstandum est: vt id veluti solatium habeat, pro eo quod potentiori aduersario traditus est. Sic Clodius Ciceronis in exilium eiecti aream consecrauit libertatísq; fanum in ea dedicauit. *In l. vlt. D. de litig.* *Cic. pro domo sua.*

11 *Glandem suam in alienum fundum procidentem colligendi ius esto. H.* *Ex Plin. lib. 16. cap. 5.*

Caius legem hanc, vt credi par est, interpretans lib. ad XII. Tabulas quarto, sic scribit: Glandis appellatione omnem fructũ contineri, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα appellantur. In eandem autem legis veteris sentẽtiam extat Prætoris interdictum: *Glandem* quę ex illius agro in tuum cadat, quominus illi tertio quoq; die legere, auferre licet, vim fieri veto. *l. 236. D. de verb. sig.* *l. vnic. D. de gland. leg.*

12 *Vsus authoritas fundi, biennis: cæterarum rerum, annuus esto.*

Aduersus hostem æterna auctoritas esto. H. *Ex Orat. Cic. pro Cecin. & Topic.*

Auctoritatis verbo ius legitimi dominii lex significat: vt Cic. pro domo sua: Multæ sunt domus in hac vrbe, atque haud scio an penè cũctæ, iure optimo, sed iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure manci- *Auctoritas.*

pii iure nexi. Sic & mox, *Aduersus hostem æterna auctoritas:* quæ ex Ciceronis libro de Of. 1. sumpta est: vbi sic scribit: Equidem illud etiam animaduerto, quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur: lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quẽ nunc peregrinum dicimus.

Perduellis. Hostis.

13 *Vt si vicini inter se iurgant, finibus regundis arbitros tres darent: eísque totius rei ius arbitriumq́ue permitterent.*

Harum reliquiarum fragmenta extant primùm apud Ciceronem in lib. de Rep. 4. vbi auctore Nonio sic scriptum est: Iurgari igitur lex vetat inter se vicinos, non litigare.

Si inter se iurgant.] Beneuolorum concertatio, non inimicorum, iurgium dicitur. Reliqua verò ex illo Ciceronis loco qui est in 2. de Legibus, sumta sunt.

Pompon. in l. Verb. 120. D. de Verb. sign.

14 *Paterfam. vti legassit super familia pecuniáque sua, ita ius esto.*

Vlp. cap. Inst. xi. legem ita profert: Vti legassit super pecunia tutelá ve suæ rei, ita ius esto: vbi coniunctim & de pecunia, & de tutela cautum in lege significat: de quo tamen affirmare nihil possumus.

Paterfamilias, sic accipiendum est: solis patribus fa. testandi ius fuisse: filiisfamiliâs ne patribus quidem auctoribus fuisse. l. 6. D. de testam. quippe qui suum nihil haberent, vti scribit Vlp. cap. Instit. 20. Quòd verò ait, *Legassit,*

gaſſit, verum eſſe oſtendit, quod & Vlp. cap. Inſtit. 24. & Eutychius lib. 2. De diſcer. coniug. ſcribunt. Legandi verbum à lege fictum: vt Legare nihil aliud ſit, quàm ſtatuere, decernere, & (vt vulgus loquitur) diſponere: ſiue de hereditate, ſiue de legatis & donationibus in teſtamento. l. verbis 120. & l. in generali, 80. D. de verb. ſig. l. in repetendis, 6, D. de leg. 3. Iam verò, quod ait Lex, *Super familia:* Familiæ appellatione, bona patrisfam. & in his ſeruos, ſeruáſq; hoc loco ſignificari, tradit Vlpianus in l. pronuntiatio. 195. D. de verb. ſign. Vnde illud Terentii, *Decem dierum vix mihi erit familia.* *Legare quid ſit.* *Vide Annot. in inſt.*

Pecuniáq;, nihil neceſſe fuit adiici, niſi ad planiorem interpretationem, quoniam eo quoq; verbo non modò pecunia numerata, verùm etiam res omnes tam ſoli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura continentur. l. pecuniæ, 222. l. pecuniæ, 179. D. de verb. ſign. *Sua*, ſignificat de re ſua quemq; teſtari oportere. Nam etiam in legatis, alienæ rei quam ſuam teſtator putauit, legatum nullum eſt. l. vnum. 67. §. 6. De legat. 2. *Ita ius eſto:* ſummum teſtamentorum ius eſſe oſtendit, quemadmodum Cicero ſcribit: In publicis actis, nihil eſt lege grauius: in priuatis, firmiſſimum eſt teſtamentum.

15 *Vt cùm paterfamilias ſuper familia ſua legaret, nexum faceret: pérq; as & libram familiam manciparet: ac præter libripendem ciues Ro. puberes ne minus quinque adhiberet.* *Philipp. II.*

Vid. infra fra. Vlp. cap. 20.

Huius capitis argumentũ ſuppeditat primum Gell. lib. 15. cap. quum ait in XII. Tabulis eo loco vbi de teſtamentis agitur, libripendis mentionem fieri. deinde Vlpianus cap. Inſt. 20. reliqua explicat.

Æris & libræ adhibẽdæ formulam Boëtius in Ciceronis Topica, ex Caii noſtri Inſtitutionibus exponit: vnde aſſumi poterunt, quæ cuiq; opus eſſe videbuntur. De familiæ verò emtore Plutarchus in lib. de ſera Dei animaduerſione: ὅταν, inquit, διαθήκας γράφωσιν (de Romanis loquitur) ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας· ὃ δοκεῖ παράλογον. Rom. inquit, quum teſtamenta ſcribunt, alios quidem relinquunt heredes, aliis verò familiam vendunt: quod abſurdum videtur.

16 *Cùm nexum faciet, mancipiũmq; : uti lingua nuncupaſſit, ita ius eſto.*

Extant hæ reliquiæ partim apud Feſtum, *Cùm nexum faciet, &c.* id eſt, ita vti nominarit, loquutúſve erit: partim apud Ciceronem in I. de Orat. vbi Antonius ita Craſſum alloquitur, Lapides mehercule flere coëgiſſes, vt totũ illud, *uti lingua nuncupaſſit*, non in XII. tabulis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum videretur. Quod autem *Nexum mancipiúmque* lex dicit, illud ſignificat, nimirum per æs & libram. Iubet igitur lex, vt quod teſtator heredem nuncupans, de ſuis bonis decreuerit: id ius ratúmq; ſit.

17 *Quæ ſierit teſtatior libripénſve fuerit, in teſtimonium feriatur, improbus inteſtabiliſq; eſto.* Ex Gell. lib. 15. cap. 13.

Locum hoc modo vir doctiſſimus Iacobus Cuiacius ope vetuſti codicis reſtituere conatus eſt: Qui ſe ſierit teſtarier, libripénſve fuerit, ſi in teſtimonium feriatur, improbus inteſtabiliſq; eſto. vt verba illa, *ſi in teſtimonium feriatur*, poſita ſint, pro ἀνασκάζηται, ſiue pulſetur, quod, vt verè dicã, ſatis adhuc concoquere non potui. Præſertim cùm in antiquo libro *fariatur*, ſcriptum eſſe teſtetur. vt ſuſpicari aliquis poſſit, legendum potius videri, *ni teſtimonium fateatur*: vel, *ſi teſtimonium inficietur*. de quo tamen nihil affirmo. Illud ſatis erit adiici noſtro quoq; iure traditum eſſe, vt quũ ab initio teſtamenti tabulæ aperiendæ ſint, Prætor pro ſuo officio cogat ſignatores conuenire, & ſigilla ſua recognoſcere, vel negare ſe ſignaſſe: quoniam publicè expedit ſuprema hominũ iudicia exitum habere. Quod verò in ſanctione adſcriptum eſt: etiam alio loco teſtimonium habet apud Gellium: nimirum lib. 6. cap. 7. vbi ſcribit: Teſtabilem dici cui teſtimonii dicendi ius eſt: contrarium eſſe in XII. tab. Qua de re Caius in l. 26. D. de teſtamentis. Ex Ia. L... l. 4. & 5. D. Teſtament. quemad. aper.

18 *Si paterfamilias inteſtato moritur, cui ſuus nec extabit heres, agnatus proximus familiam habeto.* Apud Vlp. Inſt. cap. 26.

Priorem huius legis partẽ Paul. interpre-

tatur in l.siquis.9.D.de lib.& post. *Si intestatò moritur.* Hæc verba ad id tempus referuntur, quo testamentum destituitur, non quo moritur. quippe cùm tunc demum certum esse incipiat, testatorem intestatò esse mortuum. Dicitur autem intestatus modis quatuor: Testamento non facto, non iure facto, rupto irritóve facto, & ab herede destituto: id est, cúm heres scriptus hereditatem repudiauit. l.1. D. de suis & legit. Alteram partem Iustinianus explanat in §.1. Instit. De hered. quę ab intest. vbi sic scribit: Intestatorum hereditates ex lege XII. tab. primùm ad suos heredes pertinent. Quibus ex verbis patet, suorum heredum nomen ex XII. tab. fluxisse.

Intestatus 4. modis dicitur.

l. Liberorũ. ff. de Ver. sig.

Suus heres.

Suus igitur dicitur heres, qui in morientis familia proximum ab eo gradum obtinet, siue is naturalis sit, siue adoptiuus. l. scripto. 7. D. si tab. testam. Veluti filius, aut eo de familia sublato nepos, & qui deinceps. Item vxor, quæ in manum conuenit: quemadmodum Institut. sub tit. de nuptiis dicitur. Item nurus quæ in manu filii est, quem in potestate habemus: vt scribit Vlp. cap. Inst. 22. Gell. lib. 18. cap. 6. & Dionys. lib. 2. De Posthumis. vide pluribus hîc differentem Hotom.

Ex Gell. lib. 3. cap. 2. Macro. lib. Satur. 1. cap. 3.

19 *Ut quæ mulier cum sui iuris esset, annum vnum apud virum matrimonii caussa fuisset: ea mulier, ni trinoctium vsurpatum isset, pro vsucapta haberetur.*

Usurpare, hîc & *Usucapere* verba inter se contra-

contrariè relata sunt. Nam (vt Paulus ait in l.2. D. de vsurp. & vsucap.) Vsurpatio est vsucapionis interruptio. Iubet igitur lex. vt quæ mulier annum vnum matrimonii caussa apud virum fuerit, ea mulier anno exacto in eius viri manu sit: id est, quasi vsu capta sit: quemadmodum res mobiles anno vsucapiuntur. Quemadmodum autem iure ciuili rerum vsucapiones infringuntur, si dominus eas vsurparit, veluti si surculum in fundo defregerit: (quod ex lib. Ciceronis de Oratore tertio intelligitur) eodem modo lex mulieri potestatem facit possessionem illam viri interrumpere: nimirũ si ante anni finem tres ab eo noctes abfuerit. Has autem vxores quæ matresfa. non erant, Matronas propriè & restrictè appellari solitas, verisimile est. Præsertim quum Gell. lib. 18. cap. 6. scribat Matronam dictam esse propriè, quæ in matrimonium cum viro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret. *Matronæ.*

20 *Ne connubiũ patribus cum plebe esset.*

Dionysius libro decimo extremo scribit, Decemviros hanc legem in duas postremas tabulas retulisse: eámque idcirco adiectam fuisse, ne Patres cum plebe recõciliati, communi studio Decemvirorum, qui retinere magistratum perpetuum volebant, obsisterent. *Liu. lib. 4.*

Hanc legem septimo pòst anno à Canuleio Tribuno pleb. abrogatam, Liu. libro 4. *Abrogata lex.*

memoriæ prodidit: & quę cuiusque partis argumenta fuerint, exponit. Perlata à Canuleio tandem lex fuit, vt deinceps Patrib. cum Plebe connubii ius esset.

Plin. lib. 14. cap. 13.

21 *Ut si qua mulier temetum biberet, cúmve alieno viro probri quid faceret: in eam maritus, caussa cum ipsius mulieris propinquis cognita, pœnam statueret: ast si eam in adulterio deprehenderet. tum eam occidendi ius potestatémque haberet.*

Halicar. lib. 2.

Legem hanc primùm à Romulo scriptam fuisse, Dionysius testatur: vbi illum ait existimasse, è vinolentia stuprũ, è stupro verò insolentiam plerunque nasci.

Gell. lib. 10. cap. 23.

Exactis autem regibus legem hanc eandem per multas ætates Romæ viguisse etiam Gellius demonstrat: ex quo intelligi debet, eam in XII. Tabulas relatam fuisse.

Temetum. Temulẽtia. Lex Iulia.

Fabius Pictor in Annalibus scripsit, Matronam quòd loculos, in quibus erant claues vinariæ cellæ resignauisset, à suis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos fœminis osculum dare, vt scirent an temetum olerent. hoc tum nomen vino erat: vnde & Temulentia appellata. Hoc igitur legis antiquæ ius fuit. De adulteriis autem postea lex Iulia lata, diuq; obseruata est: qua marito ius ademtum est, adulterum occidere, nisi & domi suæ deprehensum & iam antea infamem.

Caius in l.

22 *Ut si è coniugibus alter alteri nuntium mitte-*

mitteret, eúmque suas res sibi habere iuberet: diuortium esset. H. *pen. D. ad leg. Iul. de adul.*

Testimonium huius legis extat apud Ciceronē Philipp. 2. his verbis: Frugi factus est. mimam illam suam suas res sibi habere iussit ex XII. tabulis. claues ademit, exegit. Constat Romuli instituto tam sanctam habitam fuisse matrimoniorū coniunctionem, vt diuortium Romæ nullum per annos DXX. fuerit: id quod à Dionysio, Plutarcho, Valerio, & Gellio memoriæ est proditū. Primum enim M. Pomponio, C. Papyrio, vel (vt alii scribūt) M. Atilio, P. Valerio Coss. Sp. Caruilius Ruga vxori nuntium remisit, quòd eam sterilem diceret, seque liberorum quærendorū caussa vxorē capere iurasset. Tertullianus in Apologetico: Per annos fermè sexcentos ab vrbe condita nulla repudium domus sensit. *Primum Romæ diuortium.*

Plutarchus autem in Numa mentionem facit: vt marito qui satis liberorum haberet. ius esset vxorem suam alteri viro liberorum ex ea quærendorum caussa concedere, atq; in matrimonium elocare. *Nouum diuortii genus.*

Quinetiam Strab. lib. 11. scribit, Catonem Hortensio vxorem suam Martiam liberorū quærendorum caussa in certū tempus concessisse: vbi etiam scribit fecisse hoc illum κατὰ παλαιὸν Ῥωμαίων ἔθος. Sed & idē Plutarchus in Catone Vticēsi, nominatim addit, contracta Philippi patris voluntate sponsalia fuisse.

23 *Vt si qua mulier post viri mortem in decem mensibus proximis pareret: qui quæve*

ex ea nasceretur, suus suáve in viri familia heres esset. H.

Prioris partis testimonium extat apud Gellium libro tertio, cap. 16. vbi quum multa de varietate temporum in puerperiis mulierum disseruisset: ascribit, fœminam bonis atq; honestis moribus, non ambigua pudicitia, in XI. mense post mariti mortem peperisse, factúmque esse negotium propter rationem temporis, quasi mortuo marito concepisset: quoniam Decemviri in decẽ mensibus gigni hominem, non in vndecimo scripsissent. Inde institutum Romæ fuit, vt mulieres virorum mortem menses decem lugerent, néve ante decimum mensem exactum alteri nuberent.

l. 2. C. de secun. nup. & l. 2. D. de infam.

Eámque ob caussam factum constat, vt Aquiliana illa nobilis formula ita conciperetur, *si quis mihi nepos post mortem meam in decem mensibus proximis natus erit.* l. Gallus. D. de libe. & posth.

Inde etiam illud Varronis in Testamẽto: Si quis mihi filius, vnus pluréśve, in decem mensibus gignuntur, ii si erunt ὄνοι λύρας, exheredes sunto. Altera legis pars ex coniectura quidem, sed tamen cum aliqua iurisconsultorum veterũ auctoritate addita est. Vlpiani quidẽ in l. 3. §. 4. D. de suis & legit. Item Iuliani in lege sexta, & l. septima, eod.

Ex Gellio lib. 16. c. 10.

24 *Assiduo vindex assiduus esto: proletario ciui quiuis volet vindex esto.*

Prole-

Proletarii à munere, officióq; prolis edendæ appellati sunt, quòd quũ re familiari parua minus possent Rempub. iuuare, sobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentarent. *Assiduus* pro locuplete ponitur, & pro facilè munus faciente: dictus ab assibus, id est, ære dando, quum id tempora Reip. postularent: aut à muneris pro familiari copia faciendi assiduitate. *Vindicem*, auctore Festo Veteres eum appellasse qui vindicabat, quominus is qui prensus erat, ab aliquo teneretur: hoc est, qui prensum, nexum, siue addictũ liberabat. Ea forma, & ratione, qua vindicem æris alieni, libertatisq;, pro redemtore in epistolis ad Atticum, aliisq; in locis accepisse videtur Cicero. Eóque sensu accepisse etiam visus est Vindicem libertatis Liuius libro 6. *Proletarius.* *Assiduus.* *Vindex.*

Proinde errare videntur, tam hi qui per vindicem in hac lege procuratorem, quàm illi qui fideiussorem intelligunt. Aliò enim respexisse videtur Decemviri. Eò nimirum, vt noluerint à proletariis ciuibus, ciues assiduos creditoribus addictos vindicari. Certè ne proletarii cùm sint tenuioris fortunæ quàm vt asses possint dare, quibus assiduos è vinculis eximerent, ipsi pro assiduis & se, suósq; liberos, familiámque totam in discrimen adducant: néve corpus liberum immunéq; assidui hominis liberandi gratiâ seruituti capitisque pœnæ aut sectioni subiiceretur. Aliud nihil visi sunt voluisse Decem- *Ratio huius legis.*

viri, quám aſſiduos non ſeruitiis cuiuſquam aut deditionibus, ſed aſſibus vindicandos. Nam cùm aſſiduo lex aſſiduum eſſe vindicem iubet, locupletem iubet locupleti, inquit Cic. in Topic. Eſſe quidem perquam iniquum, alterum pro altero pignorari, etiam Theodoricus Italiæ Gothorúmque Rex, apud Caſſiodorum lib. 4. variar. intellexit. Ideo autem proletario quemuis vindicem eſſe permiſerunt Decemviri, quia eorum debita non ſolent eſſe grandiora, quàm quæ ære exiguo lui potuerint.

Locuples aſſiduus.

De teſtib. Ex Gell. lib. 15. cap. 13.

25 *Qui ſe ſeierit teſtarier, libripénſve fuerit, ni teſtimonium fariatur, improbus inteſtabiliſq; eſto.*

Verbum *Fariari* priſcum eſt, eóque pro fari Veteres vſi ſunt. Huiuſmodi ſiquidem Antiquis fuiſſe morem teſtatur Diomedes, vt in dictionibus quibuſdam ſermonem ex abundanti adderent, nihilq; adiecta ſyllaba dictionibus conferret. Quomodo aggrediri pro aggredi: item moriri, pro mori, Veteres dixere.

l. 26. De teſt.

Igitur, *Qui ſe ſeierit teſtarier*, hoc eſt, qui ſe vocari in teſtem paſſus eſt, libripénſve fuit: *ni teſtimonium fariatur*, hoc eſt, ſi de perhibito teſtimonio rogatus, illud fari, eiúſq; approbare fidem non voluerit, improbus inteſtabiliſque eſto. Eo ſenſu inteſtabilem Plautus etiam videtur accepiſſe in Milite glorioſo: *Quid ſi id non faxis? P. vt viuam ſemper inteſtabilis.*

26 Cui

26 *Cui testimoniũ defuerit, is tertiis diebus ob portum obuagulatum ito.*

Ex Festo de eius euagulatione cui testimoniũ deest.

Portum, inquit Festus, in Duodecim, pro domo positum, omnes ferè consentiunt.

Cui testimonium deest, hoc est, qui suam intentionem nullo potest testimonio confirmare, is die tertio ad ædes aduersarii *obuagulatum* ibat, hoc est, aduersario iustum testibus adhibitis conuitium faciebat. veluti si quid esse in tuis ædibus contenderem, quod quum verè ad me pertineret, tamen apud te esse nullo testimonio possim demonstrare, illúmque mihi restituere vno & altero die rogatus omnino recuses, mihi permisisse videntur Decemviri, quandoquidem deficiente testimonio inutiliter iure, aut lege ageretur, tertio die ad ædes venire, ibique ante tuas ædes rem meam repetere cum conuitio: siue, vt Plautus ait, bis, te pipulo ante ædes tuas differre. Et hãc quidem interpretationem Plautus confirmat:

Obuagulatio est quæstio seu inquisitio cũ conuitio.

Ita me bene amet Lauerna, tu iam nisi reddi
Mihi vasa iubes, pipulo hic differam te ante ædes.

In Aulularia.

id est, Conuitio, à pipatu pullorũ. Cæterùm effectus obuagulationis ex Decemvirali hac legis auctoritate is olim fuisse videtur, vt tertio die, iusto præsentibus superstitibus conuitio solemniter ob portum facto, licuerit conuitiatori eius qui conuitium passus erat ante ædes cum iisdem testibus ingredi: & li-

Portus pro domo.

beram res ſuas quærendi in ſuis ædibus poteſtatem facere is cui conuitium factum erat ſuo conuitiatori cogebatur.

Ex Gellio lib. 20. cap. 20. ſic reſtit. Ra.

27 *Si in ius vocato morbus æuitáſve vitium ſit: qui in ius vocaſſit, iumentum dato: ſi volet arceram, ne ſternito.*

In libris impreſſis mendosè legitur: *Si nolet: arceram ne ſternito*, pro, *Si volet arceram.* Item *eſſet*, pro, *eſit.* Decemviri poſtulanti arceram reo ſterni vetuerunt: non quòd eam delicatè ſternere ſi actor voluiſſet prohiberetur, verùm quòd eam reo ſine arcera in ius ſequi recuſanti, inuitus actor ſternere non cogeretur. ſed *iumentum*, hoc eſt, vectabulum quod iunctis pecoribus trahebatur, dari voluerunt Decemviri.

Arcera Varroni libro quarto, vehiculum eſt ex tabulis factum: vt ab arca arcera dictum.

Decemvirorum ſententia fuit, vt in ius vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedibus fortè æger eſſet, aut quo alio caſu ingredi nequiret, ploſtrum daretur, ne cauſatio ægri corporis perpetuam daret fidem detrectantibus, iuriſq; actiones declinantibus, vacationem. Nec quidem ſi morbus ſonticus, quem vehementiorem vimq; grauiter nocendi continentem interpretatur Cæcilius, reum inuaſiſſet, arceram ſterni permiſerunt decemviri, ſed iudicii diem diffiſum eſſe voluerunt. Decemviri eum diem diffindi dicebant, qui differebatur.

l. 2. §. 2. D. Si quis cautio.

28 Si

28 *Si quid horum fuit vitium iudici, arbitróve, reóve: dies diffisus esto.*

In impressis pro *diffisus*, legitur *Diffensus*. erroris non admodum obscura origine, siquidem Veteres ita scribere solebant, *Diffeisus*, pro *diffisus*.

Dies autem ita diffindi solet ex hac lege duodecim tabularum, vt si morbo sontico actor vel reus impeditus esset, morbum in iure allegari per amicum curaret: tunc Prætor excusatione cognita, in diffindendo die hac formula vtebatur: *Hic die diffisus esto*. Ergo vocatus in ius, nisi ob morbum opus esset iumento, nive ob morbum sonticum dies iudicii diffisus esset, statim in ius sequi actorem cogebatur: eique non sequenti præsentibus antestatis actor iudicium denuntiabat. Antestatos autem inde appellatos putauit Porphyrion, quòd antè superstites siue testes deberent aduocari, & in testimonium adhiberi, quàm actor reũ manu posset prehendere. Et id quidem expressa Decemvirali lege fuisse cautum, idem addidit: quam ego sic restituo.

Acron in Horatium.

Antestati.

29 *Si vis vocationi fuat, testamini: igitur em capito antestari.*

Veteres *fuat* dixisse pro *fiat* testatur Nonius Marcellus, & in Virgiliũ Iulius Sabinus. *em* quoquo pro eum Antiquos posuisse, auctor est Festus. Itaq; si actor aduersarium vocaret in ius, & is vi resisteret, (vt ita vis fieret

vocationi) voluerũt Decemviri actorem testari, hoc est testes aliquos aduocare. *igitur em capito*, id est, tunc eum capito, siue eum manu prehẽdito: *antestari*, hoc est, attestando, siue Græcorum more, τῷ μαρτυρήσασθαι. Vt

Brissonius. obseruauit Brissonius. Vt ita ne ex lege quidem XII. Tabularum reus manu prehendi sine antestatione potuerit.

Nec satis erat Decemviris manibus antestationis medio reos prehendi, verùm si caluerentur, si pedem struerent: hoc est, si frustrarentur, vix pedem pedi præferrent, fugerent, otiosè irent, remorarentur (vt Festus in verbo *Struit*, & Caius I.C.) manus in reos iniici, hoc est, manibus reos trahi & rapi in ius permiserunt Decemviri, his verbis:

In L.233. D. Verb. sig.

30 *Si caluitur pedémve struit, manum endo iacito.*

Antestationes sic fieri solebãt: Auriculam actor vnius ex superstitibus attingẽs, sic eum interrogabat, *Licet antestari?* Si ille responderet, *Licet*, manus in aduersarium iniiciebantur, perq; manus iniectionem ducebatur, trahebatur, siq; opus esset, ad Prætorem obtorto collo rapiebatur.

Etsi quidem aliud nihil in effectu significare videtur antestari, quàm testibus vti, vel, vt Plautus ait, testes facere quando actor in reũ manus iniicere volebat. Plaut. in Curc. *Ne facias testes, neq; equidem tibi debeo quicquam.* Proinde ne sine iusta caussa sic in ad-

Antestari quid.

uersarios

uersarios sæuirent actores, lege constitutum reor Decemvirali, vt qui sine antestatione in reum manus iniecisset, iniuriarum posset conueniri.

31 *Si vindiciam falsam tulit prætor, eius litis arbitros tres dato: Eorum arbitrio fructuum duplione damnum deciditor.* *Extat apud Festum reliquia in voce Vindiciæ.*

Vult hæc lex, eum qui falso sibi rem alienam vindicauit, id est, secundum quem post iniustam manuum consertionem vindiciæ datæ sunt, ad duplos fructus restituendos teneri. quod idem traditur & in l. 1. C. Th. de fruct. & lit. expens. Et apud Paulum lib. sent. 5. cap. 9. Ex die, inquit, accepti iudicii dupli fructus computantur.

Vindiciã Seruius Sulpicius vocabulo singulari numero formato, esse ait, quũ aliqua de re cõtrouersia est ab eo quod vindicatur.

32 *Ut si quis è libertate in seruitutem assereretur, Prætor vindicias secundum libertatem decerneret.* *Vindiciæ secundum libertatem.*

Capitis huius extat testimonium apud Dionys. Halicar. lib. 11. vbi de assertione Virginiæ puellæ commemorans, scribit, Numitorium ipsius auunculum & assertorem postulasse ab Appio Claudio Decemviro, vt legem à se in XII. Tab. præscriptam seruaret, in qua ita cautum esset: σώματος εἰς δουλείαν ἐξ ἐλευθερίας ἀγομένου, μὴ τὸν ἀφαιρούμενον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸν φυλάττοντα κύριον εἶναι μέχρι δίκης. id est, Eius qui in seruitutem ex liber-

tate asseritur, dominum vsque ad exitum iudicii non eum esse, qui contra libertatem sed qui pro libertate pugnat.

Hoc verò prætermittẽdum non est, quin lex non eam tantùm caussam complexa sit, quam Dionysius nominatim retulit: nimirum quum quis è libertate in seruitutem asseritur: sed etiam alteram contrariam, quum è seruitute scilicet in libertatem vindicatio sit. H.

Paulus in l. 24. D. de lib. caus. Ordinata, inquit, liberali caussà, liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat. Item l. seq. Post ordinatum liberale iudicium, homo de cuius statu controuersia est, liberi loco habendus est.

De nexis, ex Gell. lib. 20. cap. 1. sic restitut.

33. ÆRIS CONFESSI, ÆRISQVE DEBITI IVDICATIS TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO. POST DEIN MANVS INIECTIO ESTO: *in ius ducito. Ni iudicatum faxit, nemut quips endo eo in iure vindex esit, secum ducito. Vincito aut neruo, aut compedibus quindecim pondo, ne minore, aut si volet maiore vincito. Si volet, suo viuito. ni suo viuit: qui em vinctum habebit, librã farris endodie dato. si volet plus, dato.*

1. RÆ. Videndum quæ sint huius restitutionis rationes præcipuæ, ob quas lectio Vetus sic immutata est. Pro *Rebúsque iudicatis*, reposuimus, *Ærísq; debiti iudicatis.* Certè quia in hac lege non de confessi tantùm, sed etiam de æris debiti iudicatis, id est damnatis

tracta-

tractatur. Confeſſi æris, paſſiuè dicitur, pro, de quo reus confeſſus eſt. Deinde ſubauditur nomine, vt quum dicimus, noxæ dedere, nomine ſcilicet. Vt apud Cic. Verrina V. Lucri aut acceſſionis dare, inquit Gellius, ac debiti iudicatis xxx. dies ſunt dati. Et quod apud eundem Gellium ſic nullo ſenſu legitur, *ni iudicatum facit, aut quipſendo eo in iure vim dicit:* illud ſic emendandum videtur, *ni iudicatum faxit, nemut quips endo eo in iure vindex eſit.* Feſtus auctor eſt: Veteres pro fecerit, faxit, & pro, egerit, axit dixiſſe: eóſque pro niſi etiam, vnico verbo nemut, vſos eſſe.

Iacobus Cuiacius in antiquo exẽplari, & fideli, pro *quiſpiam*, teſtatur legi *quips*. Cuiacii emendationem mirum in modum confirmat vulgaris lectio. Dubium enim non eſt, quin apud Gellium hæc verba, *qui ſpende eo*, ex his verbis, *quips endo eo*, librariorum imperitia deprauata ſint. *Cuia. reſtit.*

Qui legis verba non percipientes, dictionem *quips*, diuiſerunt, & eius poſtremas literas duas *ps*, ſequenti dictioni *endo*, adiecerunt: & ita pro *quips endo*, *qui pſendo* repoſuerunt. Pro *vim dicit*, in eodem exemplari *vindicit* legi, refert idem Cuiacius. An Veteres vindicit ea forma qua lauit, ſonit dixerint, non ſatis conſtat. Quòd autem ſonit & lauit Veteres dixerunt, hoc inde eſt quòd iidem etiam lauere, & ſonere dicerent, vt teſtatur Nonius Marcellus. Illud certum eſt, vindicem ab eo appellatum eſſe, ſi Feſto cre-

dimus,quòd vindicat,quominus is qui prensus est ab aliquo teneatur.

Quid igitur obstat,quominus pro *vim dicit*, legamus *vindex esit?* Maximè quòd hanc emendationem antiqua per vindicem asserendi ratio videatur confirmare, quam eleganter descripsit Liuius. Centurionẽ,inquit, nobilem militaribus factis,iudicatũ pecuniæ quum duci vidisset M. Manlius medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit, vociferatúsque de superbia patrum, & crudelitate fœneratorum, miseriis plebis,virtutibúsque eius viri,forunáque:tum verò,Ego, inquit,nequicquam hac dextra Capitolium, arcémq; seruauero, si ciuẽ commilitonémq; meum à Gallis victoribus captum, in seruitutem,ac vincula duci videam.Inde rem creditori palàm populo soluit, libráq; & ære liberatum emittit, deos atque homines obtestantem,vt M. Manlio liberatori suo,parenti plebis Romanæ,gratias referant.Indéq; vindicem libertatis appellatum M.Manlium testatur paulò pòst idem Liuius.

Ex Liui. lib. sexto.

Aiunt Decemviri, *secum ducito.* Quò? In neruum, in vincula, in carcerem priuatum. Idem Liuius lib. 6. An placeret fœnore circumuẽtam plebem ni potius quàm sortem, creditum soluat,corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunque patricius habitet,ibi carcerem priuatum esse?

Sunt verba C. Licinij Stolonis in legis de ære alieno rogatione.

Quod

Quod autem pro *libras farris*, reposuimus *libram farris*, certa legis sententia hanc emendationem suadere videbatur: ea siquidem legis est sentẽtia, vt si illa quam lex constituit farris quantitate nexus non sit contentus, velit plus dari. Quis ergo tam erit imperitus, vt non intelligat, certam farris quantitatem legem expressisse? Si itaque legeris, libras farris, qui quæso fieri potest, vt plus petatur?

Certa farris quantitas nexis attributa.

Ideóq; certam visi sunt Decemviri farris quantitatem expressisse, nimirum libram vnam, qua si contentus non esset nexus, voluerunt plus dari. Voluerunt igitur Decemviri nexos, ni suo viuerent, à creditoribus ali. Eóque respexisse visus est Terentianus ille Phormio, his versibus:

Aliis aliud est periculum vnde aliquid abradi potest.
Mihi sciunt nil esse. dices, ducent damnatum domum.
Alere nolunt hominem edacem.

Sunt qui pro *in dies*, *endo dies* legunt. Ræuardus contendit *endodie*, ea forma & ratione legendũ esse, qua apud Festum endoprocinctu vnica dictione legimus. Endoprocinctu, in ꝓcinctu: endoplorato: implorato: sic endodie, quotidie. Et hæc quidẽ ad illam legis partem, quæ apud Gellium ipsis Decemvirorum verbis mendosè legitur, sufficiant.

34 *Ni cum eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto. Trinis nundinis continuis in ce-*

mitium procitato, ærísque æstimiam iudicati prædicato. Tertiis nundinis capite pœnas luito, aut trans Tyberim peregrè venum ito. ast si pluses esunt rei, Tertiis nundinis parteis secanto: si plus minúsve secuesunt, ne si fraude esto.

Eam verò, quam idem Gellius declarat, verbis antiquis, & quę Decemvirorum temporibus Romæ in vsu fuisse existimamus, restituere conati sumus. Itaq; hæc Gellii verba, Erat autem interea ius paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta: sic restituimus. *Ni cum eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto.* Sic locuti sunt etiam alio loco Decemviri, *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* Item hæc Gellii verba: Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitiũ producebantur, quantæq; pecuniæ iudicati essent, prædicabatur: sic in legis formam redegimus, *Trinis nundinis continuis in comitium procitato*

Procitare. *ærísq; æstimiam iudicati prædicato.* Procitare Veteres dixisse pro vocitare, & producere, scribit Festus: qui eosdem pro æstimatione *æstimiam* dixisse etiam adnotatum reliquit. Deniq; quòd idem Gell. nexos tertiis nundinis capitis pœnas dedisse, aut trans Tyberim peregrè venum iisse scribit, hoc etiam in legem ita transtulimus: *Tertiis nundinis capite pœnas luito, aut trans Tyberim peregrè venum ito.* Cæterum postrema huius legis pars, quæ etiam vitiosa passim circumfertur, sic est expressa:

pressa: *Ast si pluses esunt rei, tertiis nundinis partes secanto: si plus minúsve secuesunt, nesi fraude esto.* Veteres pro plures & plurima, pluses dixisse, & plusima. Dicebant etiam se vel nesi, pro sine: & reorum nomine, actorem & reum promiscuè accipiebant: vt tradit Festus. *Veterum voces.*

Cur verò Decemviri noluerint addictos neruo aut vinculis quidecim pondo minoribus vinciri, scribit lib. v. Festus, fuisse quædam sacrificia, in quib. ita clamitabat lictor, *Hostis, vinctus, mulier, virgo exesto.* scilicet interesse prohibebantur. Vnde colligimus vinctos, siue nexos, sacris olim interesse solitos. idcirco cõpedes quindecim pondo maiores, quia essent grauiores, quàm vt iis quũ sacris intersũt, sese vincti subducere possint, aut fugere: expresse videntur requirere Decemviri: ne si minores essent, aut nexis custos perpetuò adesset in sacris, aut sine custode aliquod fugæ periculum subirent creditores. Et eò fortè spectat illa legis Decemviralis particula, quæ apud Festum lib. XII. Antonii Augustini diligentia sic emendata legitur, AST EI CVSTOS NEC ESIT. quum antea, *Attæ custodes nec sint*, peruerso sensu legeretur.

35 *Tignum iunctum ædibus vineæve, & concapu, ne soluito.*

Vt qui illud iunxisset domino dupli præstaret. *Vlp. in l. 1. D. de tign. iniunct.*

Extant hę reliquiæ apud Festũ in voce *Tignum*, vbi scribit: Tignũ non solùm in ædificiis, sed etiam in vineis: vt est in Duodecim: *Tignum* iunctũ ædibus vineæve & concapu, ne soluito. Vide in lege Gẽma, 6. D. ad exhib. l. de eo. 63. D. de donat. inter vir. l. in rem, 23. §. tignũ. D. de rei vind. l. qui res suas, 98. in fi. D. de solut. §. cum in suo, 21. Instit. de rer. diuis. l. 7. §. 7. D. de acq. rer. dom. Legis autem ęquitatem Vlpianus eodẽ loco hanc profert: Ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur.

Tigni appellatione omnẽ materiã contineri, ex qua ædificia cõstant: quæq; vineę necessaria sunt, veluti perticæ, aut pedamenta: l. tigni. D. de verb. sig. l. tigni. D. ad exhib. Itaq; siue trabes quis alienas, siue saxa, siue lateres, siue cæmenta suis ædibus iunxerit, dupli eo nomine domino ex hac XII. Tab. lege teneri, Iurisconsulti constituerunt.

36 *Sirupitias, sarcito.*

In l. 1. D. Ad leg. Aquil. Vlpian. testatur, caput aliquod in XII. Tabulis de damno iniuria dato fuisse: sed superuacuũ esse illud referre. Festus autem in voce *Rupitias* & itẽ in voce *Sarcito*, ita loquitur: Rupitias in duodecim damnũ dederis. *Sarcito* in Duodecim, Ser. Sulpicius ait significari damnũ soluito, pstato. Rũpendi autẽ verbo vsam quoq; legem Aquiliam, eóq; multa admodũ contineri docet Vlpianus multis verbis in l. si seruus, 27. §. 9. D. ad leg. Aquil.

37 *Vt qui alienas arbores iniuria cæcidisset, in singulas æris vigintiquinque lueret.*

Fuit & arborum, ait Plinius, cura legibus priscis, cautumq́; est XII. Tab. vt qui iniuria cæcidisset alienas, lueret in singulas ęris XXV. *Ex Plin. lib. 18. cap. 1.*

Itémq; apud Paulũ in l. 1. D. arb. fur. cæs. Si furtim, inquit, arbores cæsæ sint, & ex lege Aquilia, & ex Duodecim tabulis danda est actio: &c. Dubitari potest vtrúmne in lege, *Si iniuria*, scriptum fuerit, vt apud Plinium legimus, an verò potius *Furtim*, vt Iurisconsulti. Furtim inquiunt, arborem cædit, qui clàm cædit. Si ceciderit, & lucri faciendi caussa cõtrectauerit, etiam furti tenebitur lignorum caussa. *l. 1. & l. 8. D. eod.*

Et Caius in l. 2. quæ ex primo illius libro ad legem XII. Tab. descripta est: Eos, inquit, qui arbores & maximè vites cæciderint, etiam tanquam latrones puniri. Nam Seruius in illud Virgilii,

Atq; mala vites incidere falce nouellas. *Eclog. 13.*

In hoc, inquit, maximum nefas est, quod ait, Vites nouellas: Nam vetulæ & cum vtilitate incidũtur. fuerat autem capitale supplicium, arbores alienas incidere.

38 *Si nox furtum faxit, & im aliquips occisit, iure cæsus esto, I. R.* *Ex Macrob. lib. 1. cap. 6.*

Decemviri tres furtorum species constituunt, manifestũ, nec manifestũ, conceptũ: addidere Prætores quartam, eámq; oblatum nominant. Decemviri furem qui manifesto *4. Furti species.*

furto prehensus esset, occidi tunc permiserunt, & quum faceret furtum, nox esset: aut interdiu se telo cùm prehenderetur, defenderet. Ex cæteris autem manifestis furibus, liberos verberari, addicique iusserunt ei cui factum furtũ esset, si modò id luci fecissent, neq; se telo defendissent.

De seruis.

Seruos itẽ furti manifesti prehensos, verberibus affici, & è saxo præcipitari: sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq́; ab his factam sarciri. Aliis deinde furtis, quæ nec manifesta appellantur, pœnam imposuerunt dupli. *Nox* pro noctu, & *im* pro eum posuisse. Furtum autem conceptum, ac si manifestum foret, Decemviros etiam vindicasse, Gellius author est. Ea quoque furta, inquit, quæ per lancem liciúmque concepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicauerunt. Quo quidem in loco nihil esse aliud furtum per lancem & licium conceptum videtur, quam illud furtum, quod conceptum simpliciter á Prudentibus iuris est appellatum. Lance, inquit Festus, & licio, apud antiquos dicebatur, qui quia furtum quærebat in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancémque ante oculos tenebat propter matrum familię aut virginum præsentiam. Vnde manifestum satis est, lancem liciúmq; nihil aut adiecisse, aut substantiæ concepti furti detraxisse, sed nudam duntaxat furti inuestigandi rationem denotasse. Moris enim Decemvirorum temporibus fuisse

Vide Gell. lib. 11. cap. 8.

Furtum per lancem & licium quid sit, l. R.

Mos inue-

fuisse videtur, vt si quis alicuius ædibus furtum vellet quærere, illud faceret nudus licio cinctus, & lancem ante oculos tenens, iuratúsque deos legum custodes, sese reperiendi spe furtum quærere. Et tunc quidem alter ille apud quem furtum quærebatur, domum suam ei qui furtum quærebat aperire, & in obsignatis, & non obsignatis locis liberam furti inquirendi potestatem facere cogebatur. Quem morem primùm à Græcis vsurpatum, deinde in Ro, Remp. olim inuectum fuisse. si quis fortè satis sibi non persuaserit, inueniet Platonis de Legibus librum duodecimum: in quo id ita perspicuè traditur, vt omnem auctor diuinus cum Festo, Gellio, aliisque Latinis auctoribus collatus, dubitationis scrupulum penitus eximat. *Rit' quærēdi furtum apud Vet. Rom.*

Igitur si conceptum furtum aliud nullum dici possit, quàm furtum quæsitum & inuentum, auctore Paulo, Sent. lib, 2. tit. trigesimo primo, & Iustiniano, in §. conceptum, Instit. De oblig. quæ ex del. nascun. consequi rectè videtur, aliud quoque nullum dici posse furtum per lancem & licium conceptum, quàm furtum per lancem & licium quæsitum & inuentum. *Conceptum.*

At postquam furtorum quæstiones, hoc est, inquisitiones cum lance & licio euanuerunt, vt est apud Gellium, tunc furta quæ per lancem & licium concepta dicebantur, appellari *Concepta* simpliciter cœperunt. *lib. 16. c. 10.*

Quum enim à lege Decemvirali disces-

ſum eſſe, & ex manifeſto furto actionem in quadruplũ competere demõſtraſſet Gellius, hæc verba ſubiecit: *Furti concepti, item oblati, tripli pœna eſt.* Quibus haud dubiè aliud nihil voluiſſe viſus eſt, quàm ſicut manifeſti furti in quadruplũ, ſic furti concepti pœnam Decemviralem in triplum conuerſam à Prætoribus fuiſſe.

An autem in duodecim, de eo cuius ope, conſilio, furtũ factum eſſet, quicquam fuerit definitũ, nihil certi affirmari poſſet. Nã quod Feſtus, docens nec pro non Veteres dixiſſe, in Duodecim ſcriptũ eſſe ait, *Si aderit furto quod nec manifeſtum erit:* illud mendoſum eſſe indicant veteres libri, quibus in Feſto reſtituendo Antonius Auguſtinus vſus eſt. In iis enim pro *aderit*, fuiſſe videtur ſcriptũ *adorat.* Et quia *adorare* pro agere, interdũ antiquos poſuiſſe Feſtus teſtatur lib. 1. idcirco ſic hanc legis apud eundem Feſtum particulam eſſe reſtituendã exiſtimat Ræuardus, *Si adorat furtum quod nec manifeſtum eſit, duplionem luito:* & ſic intelligendam, vt qui furtum nec manifeſtũ feciſſet: duplo mulctaretur. Vſus in eadem ſignificatione verbo adorare videtur in Octauio Minutius Felix: At enim, inquit, nos exequias *adoramus*, eadem tranquillitate qua viuimus: hoc eſt, exequias facimus, celebramus eadẽ qua viuimus tranquillitate. Et hæc de furtis, de quibus paciſci Decemviros etiam permiſiſſe, paſſim traditum eſt. Mirũ verò eſt in hoc capite prætermiſſum

Ant. Auguſtinus.

Adorare quid Antiquis.

missum ab omnibus quod Caius testatur: *vt tamẽ id ipsum cum clamore testificetur.* Quibus ex verbis præclaram illam sententiam Vlpianus expressit, quæ traditur in l. nona. D. ad leg. Cor. de sicar.

Furem nocturnũ si quis occiderit, ita demũ impunè feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit. Quod si verum est, sanè illud intelligitur, non iam tãquam furem, sed tanquam sicarium & insidiatorem interfici. vt facilè existimare liceat, non id ex lege XII. Tab. sed ex edicto ad quod ea lex inscripta est, profectum fuisse: præsertim quum idem scribat in l. 5. D. ad leg. Aquil. Si quis cum posset furem apprehendere, maluerit occidere, magis esse, vt iniuriam fecisse videatur, & lege Cornelia teneatur.

39 *Vt si neq; noctu neque se telo defendens deprehenderetur, virgis cæsus ei cui furtum fecisset, addiceretur.* *Ex Gell.*

Tria ex hac lege notanda atq; obseruanda sunt. Primùm enim intelligimus, quò ex fonte manifesti furti appellatio fluxerit, nimirũ quia fures prehẽdebantur. Prehensionem autem nostri interpretati sunt, vel in ipso actu, vel in loco ipso, vel antequam in locum ipsum rem deportarint.

Vnde Masurius eodem apud Gelliũ loco, manifestũ furtũ definit, quod deprehẽditur dũ fit: faciẽdi finem esse, quũ perlatũ est, quò ferri cœperit. Deniq; manifesti furti appellationem à manibus dictam, nemo ignorat. *l. 3. D. de furtis.*

Alterum obſeruãdum eſt, quòd prehenſus fur virgis cædebatur. Maiores enim noſtri (vt Cæſar apud Saluſtium loquitur) Græciæ mores imitati, verberibus animadvertebant in ciues: de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant: poſtea lege Porcia: aliiſque legibus exiliũ damnatis permiſſum eſt.

Lex Porcia.

Poſtremum notatione dignum eſt, de addictione in ſeruitutẽ vt non mancipium quidem prehenſoris ſeruus fieret, ſed in eius ſeruitute perpetua eſſet, eiq; tanquam ſeruus operas daret.

40 *Ne quis vnciario fœnore amplius exerceto.*

Prima pars huius legis teſtimonium habet apud Cornel. Tacitum, lib. 5. vbi ſic ſcribit: Sanè vetus vrbi fœnebre malum, & ſeditionum diſcordiarumq; creberrima cauſſa: eaque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nã primo XII. Tab. ſanctum, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret: quum antea ex libidine locupletum agitaretur.

Ex Tacito.

Alteri parti quæ ſanctio legis eſt, argumentum ſuppeditat, quod Cato ſcribit initio libri De re ruſt. his verbis: Maiores noſtri ſic habuerunt, & ita in legibus poſuerunt, Furem dupli condemnari, Fœneratorẽ quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimauerint fœneratorem, quàm furem, hinc licet exiſtimari.

Fœnerator peior fure habitus.

Quum

Quum Græci summam vsuram esse definissent, quũ drachmæ singulæ in minas singulas mensibus singulis penderentur, eorundem exemplo Decemviros vsuram summam fecisse, quum pars sortis centesima singulis mensibus persoluitur: hoc est, quum è centum aureis vnus singulis mensibus penditur. Nunc quod sit fœnus vnciarium, breuiter explicandum est.

Vnciarium fœnus non ex menstrua ratione definitur: quũ singulis mensibus pars assis (quæ drachma apud Græcos esset) duodecima penditur: neq; enim as in vsuris est menstruus, sed annuus duntaxat. Id verò anni ratione hoc modo: quia vsurarius As est quum vnoquoque anno duodeni in centenos pendũtur: semis vsurarius erit, quum seni quotannis pendentur: vncia, quum vnus: sextans, quum bini: quadrans, quum terni: triens, quum quaterni: quincunx, quum quini: septunx, quum septeni: bes, quum octoni: dodrans, quum noni: dextans, quum deni: deunx, quum vndeni. Illud minimè prætereundum est, quod Liuius testatur, Legem hanc, annis posteaquam perlata est 97. deprauatis (vt credi par est) temporibus obsoletam, renouatam à M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis fuisse, Marcio, Manlio Coss. anno 398. quam plebs aliquanto cupidius sciuit, accepitque, quàm Patres, quibus haud æquè læta erat. Quum autem furtum natura turpius sit quàm fœneratio: illud enim *Liu. lib. 7.*

iure gentium turpe est, hæc gentium prope omnium institutis comprobata est: præterea quum furtum inuitis dominis fiat, fœneratio verò ambobus consentientibus exerceatur, quidnam caussæ fuit, cur fœneratores quadrupli, fures dupli damnandi viderentur? Hoto. resp. Quia, quum furtum natura, hoc est (vt Cicero loquitur) sua sponte turpe sit, multo faciliùs homines ad fœnerandum quàm ad furandum adducuntur. Pœnæ igitur grauitate multitudo deterrenda fuit.

Cur furti minor pœna.

Caius l. 1. ff. fam. ercis. Vlp. lib. 4. eod.

41 *Uti cæterarum rerum si heredes partem quisq; suam habere mallent, familiæ erciscundæ arbitrum sumerent: cui totius rei ius arbitriúmq; permitterent.*

Familiæ nomine res hereditariæ à lege XII. Tab. appellantur. *Erciscì* Veteres pro partiri ac diuidere dicebãt. Vnde illud Festi, Erctum citúmq; fit inter consortes: *Erctum* à coërcendo dictum: vnde & Erciscundæ, & Ercisci. *Citum* autem, est vocatum à ciendo. *Erctum* dici potest, quia quum hereditas diuisa est, alter ab alterius parte arcetur. Itaq; certa & solemnia fuisse verba, quibus arbiter, partibus diuisis, alterum ab alterius parte arceret. Cic. in 1. de Orat. significat. Summa huc pertinet vt Arbiter Familiæ erciscundæ additus, primùm singulas res, si commodè fieri possit, singulis adiudicet: si non possit, & vnius pars præponderet, tum eum alteri in pecu-

Ercisci.

Erctum.

Citum.

pecuniam certam condemnet. quòd si vnus aliquis solus fructus percepit, rémq; hereditariam corrupit aut consumsit, tum eum in certã quoq; pecuniam alteri condemnet. l.16.l.19.l.55.D.famil.ercisc.

Clausula litium.

42 *Vt iurisiurandi ad fidem astringẽdam præcipua vis esset.*

Cicero Offi.3. ita scribit: Nullũ enim vinculum ad stringendam fidem iureiurando Maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in XII. Tab. &c. Gellius, Iusiurandum, *lib.7.cap.18.* inquit, apud Romanos inuiolatè sanctéque habitum seruatúmque est. Id & moribus legibúsque multis ostenditur, &c. Sed nemo id copiosiùs explicauit Dionysio, qui lib.2. extremo, Regi Numæ institutũ illud assignat. Polyb.lib.6. commemorat, tãtùm apud Ro- *Romanorũ* manos iurisiurandi religionem valuisse, vt *laus in iu-* ea laude facilè gentibus omnibus antecelle- *reiurando.* rent. Nam si Græco homini, inquit, qui magistratum gerat, talentum vnum committatur, etiamsi decem scribendo adsint, signaq; totidem atque etiam duplo plures testes extent, fidem tamen plerunque violant. Apud Romanos autem, qui, quum Remp. gerunt, maiorem multò pecuniam tractant, sola iurisiurandi sui religione in officio suo conti- *l.1. De iure-* nentur. Ad hanc porrò legem illud Caii per- *iurando.* tinet, Maximum remedium expediendarum litium esse Iurisiurandi religionem.

EX ADRIANO Turnebo.

lib. Aduers. 15. cap. 26.

LEGEM XII. Tab. quæ his verbis est concepta, *Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum ob vagulationem ito.* scio à Iuriscōsultis doctissimis huius memoriæ variè exponi, & magno studio ab illis semisepultas legum earum reliquias effodi: Quosdam etiam quadam Decemvirali potestate leges scribere & rogare.: tentabo tamen hac in lege sensum, qui mihi probabilis videatur, explanare. Neque verò debeo excludi ab hac interpretatione, quæ velint nolint tota coniecturæ est, vt sagacis sit hominis & mediocriter eruditi eam captare, non solius Iurisconsulti.

Suprà exposita, pag. 45.

Comperendinare.

Puto igitur significari si testis ei defuerit, qui litem habuit, ei licere *comperendinationis die*, id est, die tertio, ante eius ædes liberè conqueri & implorare eius testimonium, conuitiúmque recusanti facere. Nam à *vagio vagilo & vagulo* deducitur, vnde *vagulatio*, quod conquerentis & plorantis est: nec assentior iis, qui à vagor deducunt, nec qui obuagulatum legunt, quum vagulationem Festus planè apertéque legat, & interpretetur, sitq; *ob vagulationem* dictū antiquo more pro Ad vagulationem.

Vagio. Vagulo.

Et quoniam verba XII. Tab. modis omnibus video interpolari atque mutari, nec per nostram licere eorum sepultis manibus inscitiam

ſcitiam quieſcere (nam quæ nō intelligimus, protinus ad noſtrum captum ſcribimus atq; formamus) ipſe quoque pari ac reliqui in eas temeritate ac veſania graſſabor.

LEx eſt apud Porphyrionē interpretem Horatii, ſed ita balbutiens, vt à nemine intelligatur, & tamen loquatur quidquid cuiuis collibuit, *Si vis vocationi teſtamini, igitur em capito anteſtari:* Ego eius verba ſic concipienda puto, *Si in ius vocat, ni it, anteſtatus manum iniicito, aurem anteſtati capito.* &, vt opinor, non longè recedunt iſta à veſtigiis deprauationum vetuſtarum. Nam in illo, *mi ni igitur*, mihi latitare videtur *manum iniicito* cum priore *auris* ſyllaba: & nominatim diſertéque monent interpretes proditam lege actionem iniuriarum in eum fuiſſe, qui ſine anteſtatione manum iniecisset. Suprà pag. 47.

ALia in lege, *Si pater filium ter venundarit, filius à patre liber eſto:* nō vt editur *venundauit*, legēdum credo. non enim poſſum credere, Decemviros *dauit* ſcripſiſſe: & animaduerti non infrequenter in futuro leges loqui ſolere. Suprà pag. 25.

ALiam etiam legem aduerſus nos vindicem aſſertoremque poſtulare cogamus: ea eſt apud Gellium, ſed valde corrupta: quam ſic lego, *Qui ſi erit teſtatus libripénſve fuerit, ni teſtimonium fateatur, improbus inteſtabiliſque eſto:* alii pro *fateatur*, *fariatur* edunt: alii *feriatur:* non malè etiam *ferat* legeretur: *teſtatus* autem eſt anteſtatus, quo Suprà pag. 37.

pacto & scribenti non repugnabo: in Gellio, *testatior* peruersissimè scribitur.

Ade Turneb. lib. Aduers. 13. cap. 27. *Vindiciæ.* *Suprà pag. 49.*

VIndiciam ferre est sententia decretóque obtinere rem: dicebat enim vindicias iudex, ferebat vindicias qui rem obtinebat: sed si vindiciam ille tulerat, qui non debuerat, tribus arbitris datis, duplione damnum luebat. lex enim erat, *Si vindiciam falsam tulit, rei siue litis arbitros tres dato, eorum arbitriis fructus duplione damnum decidito.* Significant & vindiciæ manus correptionem, καρπισμὸς à Clemēte vocatur, à Charisio καρπιστεία: quòd manus brachiale caperetur, qui carpus dicitur. Id & Gellius indicat scribens, *Vindiciæ correptione man⁹ in re atq; loco præsenti apud Prætorē fiebāt.* Ex eo etiā adsertor καρπιστὴς, & adsertio καρπιστεία vocat̄, vt in lexico Latino græco reperi. Sūt & vindiciciæ libertas Charisio auctore, qui ἐλευθερίαν explicat.

καρπισμός. *καρπιστής.*

Suprà pag. 10.

EST & in Gellio lex, *Ante meridiem caussam conscito, quum perorāt ambo præsentes:* Hîc ego eis facilè assentior, qui *caussam coniicito* legunt. nam hoc fieri lex non vult, nisi vtraq; parte præsente. Neq; tantùm rei caussam coniiciūt: sed eam quoq; iudex *coniicere* dicitur, quū audit. *Cōscire* autē caussam pro cognoscere Latinè, dici nō posse reor, vitiososq; Gellii codices arbitror. Nā in Cornificii antiquis libris *coniicito* indubitāter sine vlla vitii aut lituræ suspiciōe scribit̄. *Post meridiē,* inq̄t, *præsenti litē addicito si ambo præsētes.*

Conscire caussam. *Suprà pag. 10.* *Lis quid.*

Hîc *lis*, res est de qua controuersia est, quæ

addi-

addicitur alteri, præsente tamen aduersario. Nam eo absente non temerè stati adiudicare præsenti rem solebant, sed comperẽdinabant. Itaq; de Claudio vt nouũ scribitur, *Absentibus secundum præsentes facilè dabat.* legere tamen quidam malunt, *Litem adiicito*, vt eodem die coniectioni lis adiiciatur.

QVOD autem additur, *Sol occasus suprema tempestas esto*, significat post occasum solis cognoscẽdas caussas non esse nec iudicandum: sed tum iudiciũ esse dimittendum. Igitur *occasus solis* est supremũ tempus diei vltimumq; iudicantibus. *Suprà pag. 11.*

ALIA est lex de iũcto tigno XII. Tab. verbo nescio quo *concapu* cõtaminata, aut, vt alii emẽdant, capulo capularis facta: quam ego sic scribendam puto, & fortasse turpius inquinabo fœdaboq;: *Tignũ iunctum ædibus vineæq; copula ne soluito.* vt lex vetet tignum vindicari & extrahi *ex ædibus & vinearum maceria*, aut aliquo earũ cõpluuio aut iugo. *Suprà pag. 55.* *Iunctum tignum.*

Nunquam putaui *capulos* egere tignis: fauet emendationi, quod Iurisconsulti tantùm *de tigno in vinea & adib.* legẽ XII. Tab. loquutã scribunt, nec *capuli* meminerũt, sed nec Festus ipse: verùm quia in antiquis libris partim *cõcapet*, partim *concapus* reperitur, neq; eorum negligenda est auctoritas, fortasse hac formula lex sit edenda, *Tignum iunctũ ædib. vineæq; cum capite, ne soluito:* nam capite iungũtur tigna & vineis, quũ alligãtur innectunturq; vitibus & ædificiorũ parietib. quũ inse- *Capuli.* *Suprà pag. 55.*

runtur induntúrque: vel potius in vinea iunguntur cum aliquo vitis capite: nam *capita* vitium stirpes dici non ignorat qui Scriptores rei rusticæ legit: sed & Maro ita vsurpat,

Capita.

---superest deducere terram
Sæpius ad capita: Hãc interpretationem veriorem puto, posterioremque scripturam legis certiorem existimo: sed omnium sincerissimam, *Tignũ iunctum ædibus vineave ne vindicato, ne soluito:* huic quidẽ fauet Vlpiani interpretatio, qua dicit legẽ XII. Tab. neque *soluere*, permittere furtiuum tignum iunctum ædibus vineæve, neque *vindicare*. non deerit fortasse, qui *néve capito, néve soluito* scribat.

l. 1. ff. de tig. iniunct.

SVBIVNGAM lib. I. de Orat. locum alium, quem & emendare & explicare conabor. *Vel si caussam ageres militis, patrem eius, vt solet, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, complexus esset filium, flénsque eum centum viris commendasset: lapides me hercule omnes flere ac lamentari coëgisses: vt totum illud, vti lingua nuncupassit, non in* XII. *Tab. quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magico carmine scriptum videretur.* Non dubito, quin quum in omnibus libris veteribus Magistri scriptum reperiatur, ea sit sincera germanaque scriptura, quæ non intellecta in magum degenerauerit. eam arbitror probatam iri bonis & intelligentibus, vbi explicata fuerit. Agit lege inhereditatem testamento patris exheres filius, non tamen

Lex XII. tab.

men nominatim exheredatus, ſed alio herede ſcripto, quum ipſe militiæ mortuus exiſtimatus eſſet. Eam igitur cauſſam ſi Craſſus egiſſet, carmen illud XII. Tab. *Uti lingua nuncupaſſit. ita ius eſto*, quo nexa, mancipia, teſtamenta, confirmantur: iniquum iniuſtúmque increpaſſet, neque tam legum carmen, quàm magiſtrorum bona debitorum proſcribentium & à liberis debitorum ad alienos transferentium clamaſſet, præſertim quum eo teſtamento, veluti auctione, ad extraneum bona tranſitura eſſent. *Carmen* autem *magiſtri* interpretor, tabellam quam magiſter proponebat, & qua proſcribebat ſe alicuius bona venditurum. Eius enim olim, qui multis debebat latitabátque neque defendebatur, creditores Prætorem adibant, apud quem querebantur, bonorumque poſſeſſionem petebant: quam & Prætor dabat, atque in diem certam eam poſſidebant: quæ quum venerat, Prætorem rurſus adibant, petebantque ſibi vt liceret vnum è ſuo numero deligere, qui bonorum venditioni præeſſet, qui *magiſter* dicebatur: is in compitis celebribus, & frequentibus vrbis locis Tab. proponebat, ſe debitoris bona venditurum his verbis: TITIVS debitor noſter incidit in cauſſam venditionis bonorũ, nos creditores eius bona vendemus: qui volet emtor acccedat. hãc, vt opinor, proſcriptionem Cicero hîc appellat magiſtri carmen.

Nexa. *Teſtamẽta.* *Mancipia*

Carmẽ magiſtri.

Ritus venditionis bonorum.

Antecessoris nomen. IN edicto Iustiniani, quo iuris auctoritas confirmatur, *Antecessores* homines legum peritos & iuris, etiamsi non sint professores, existimo ab honore, quod aliis qui ius non didicere antecedant. Sic Apostolorum principes Tertull. antecessores vocat, vt lib. 5. aduersus Marcionem, *quàm Paulus sciret se non in vanum cucurrisse, quàm dexteras ei darent antecessores*, & libro 1. *tunc primùm cum antecessoribus Apostolis conferebat*. Nec verò eos laudo qui *Antecensores* esse legendum contendant, quæ vox Latinis hominibus insolens & inaudita est: Nam Hesychium, in quo *ἀν πκένσωρ* scribitur, non satis locupletem & idoneum testem arbitror, quum præsertim verba Latina ore Græco plerunque corruptiùs concipi sciam. In ea constitutione *Dupondii* appellantur, auditores primi anni: quamobrem in controuersiam venit. ego vt aliorum sententias omittam, sic eos appellatos existimo ridiculè, quod non essent magni pretii: sed duorum assium: vt si triobolares aut diobolares auditores diceres. nam dupondius duos asses significat, vel 24. vncias, vel 16. sescuncias, ac pro pecunia parua ponitur. Cic. pro Quin. *Si dupondius tuus ageretur, Sex. Naui, si in parunla re captionis aliquid vererere.* In eadem constitutione *Lytas* solutos interpretantur quidam magno sanè flagitio: *λυταὶ* enim non *λύται* dici debuerunt. ego solutores interpretor, qui iam tantos progressus habent

Α᾽ντικένσωρ.

Dupondii.

Diobolares auditores.

ΛΥΤΑΙ.

bent iniure, vt de eo respondere propè possint, & quæstiones soluere: atque ii erant, qui responsis Prudentum, & quæstionibus operam dabant. eos propè expresisse Iuuen. hoc versu videtur,

Qui iuris nodos, legumq; ænigmata soluat.

Idem est in *Prolytis* error. quos tãquam præsolutores interpretor, quòd etiam solutoribus, qui lytæ dicuntur, antecellant. προλύται.

TITVLI

TITVLI EX CORPORE VLPIANI,

A IVLIO PACIO IN PAragraphos distincti, & argumentis illustrati.

DE LEGIBVS ET moribus.

ᵃHæc lex prohibuit donari certis personis. l. 4. Cod. Theod. De don. Festus hãc muneralem à Plauto vocari scribit. Ne quis ob caussam orandam donũ munúsve caperet.
ᵇMacrobius in Somniũ

¶ *De legibus. De lege imperfecta.*

IMPERFECTA lex est veluti Cincia,[a] quæ supra certum modum donari prohibet, exceptis quibusdam cognatis: &, si plus donatum sit, non rescindit.

De lege minùs quàm perfecta.

1 Minùs quàm perfecta lex est, quæ vetat aliquid fieri: &, si factum sit, non rescindit: sed pœnam iniungit ei qui contra legem fecit, qualis est lex Furia[b] testamentaria, quæ plus quàm mille assium legatum, mortísve caussa

caussa prohibet capere: præter exceptas personas: & aduersus eum qui plus ceperit, quadrupli pœnam constituit. *Scip. ad fin. Inter leges, aut. illa imperfecta dicitur, in qua nulla deuiantib. pœna sancitur.*

De rogatione, abrogatione, derogatione, subrogatione, obrogatione.

2 Lex aut rogatur, id est, fertur: aut abrogatur, id est, prior lex tollitur: aut derogatur, id est, pars primæ tollitur: aut subrogatur, id est, adiicitur aliquid primæ legi: aut abrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege.

¶ *De moribus.*

3 Mores sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inueteratus.

DE LIBERTIS.

TITVLVS I.

¶ *Diuisio libertorum.*

LIBERTORVM genera sunt tria, Ciues Romani, Latini Iuniani, Dedititiorum numero. *Rom. ciues. Latini Iuniani Dedititii.*

¶ *De ciuibus Romanis.*

1 Ciues Romani sunt liberti, qui vindicta, censu, aut testamento, nullo iure impediente manumissi sunt. *Vindicta, Censu, & Testam. manumissi.*

¶ *De manumissis vindicta.*

2 Vindicta manumittuntur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem.

Censu.

3 Censu manumittebantur olim, quilu-

strali censu Romæ, iussu dominorum, inter ciues Romanos censum profitebantur.

Testamento.

4 Vt testamento manumissi liberi sint, lex duodecim Tabularum facit, quæ confirmat, quod datum legatum est.

Inter amicos.

5 *Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia, qua lege Latini sunt nominati, inter amicos manumissi.

¶ *De dedititiis.*

6 Dedititiorum numero sunt, qui pœnæ caussa vincti sunt à domino: quibus vestigia [a] scripta fuerunt: qui propter noxam torti nocentesq; inuenti [b] sunt, quíve traditi sunt, vt ferro [c], aut cum bestiis depugnarent: vel in custodiam [d] coniecti fuerunt: deinde quoquo modo manumissi sunt: idque lex Ælia Sentia facit.

¶ *De seruo minore 30. annis.*

7 Eadem lege cautum est, vt minor 30. annorũ seruus vindicta manumissus, ciuis Romanus non fiat, nisi apud consilium caussa probata fuerit: ideo sine consilio manumissum seruum manere putat. Testamento vero manumissum perinde haberi iubet, atq; si domini voluntate in libertate esset, ideóque Latinus fit.

¶ *De domino minore 20. annis.*

8 Eadem lex eum dominum, qui minor viginti annorum est, prohibet seruum manumittere, præterquam si caussam apud consi-

[a] *Al.* quibúsve stigmata, *nisi vestigia sint nota. Senec. lib.*1. *de benef. Sic nõ est beneficium quod sub oculos venit: sed beneficiũ vestigiũ est nota.*

[b] *Id est, confessi.*

[c] *Ad ludum gladiatorũ.*

[d] *In publicũ carcerẽ. Igitur publicus carcer dedititium facit nõ priuatus: nisi corpori vincula adhibita sint. l. Verum. de verb. sign.*

consilium probauerit. In consilium [e] autem adhibentur Romæ quinque Senatores, & quinque Equites Romani, in prouincia viginti Recuperatores, ciues Romani.

[e] Hæc eadē & Theoph. scribit in tit. Qui & de quibus mancip.

¶ *De domino qui soluendo non est.*

9 Ab eo domino, qui soluendo non est, seruus testamento liber esse iussus, & heres institutus, etsi minor sit triginta annis, vel in ea caussa sit, vt dedititius fieri debeat, ciuis Romanus & heres fit: si tamen alius ex eo testamēto nemo heres sit. Quòd si duo plurésve liberi heredésq; esse iussi sunt, primo loco scriptus liber & heres fit. Quod & ipsum lex Ælia Sentia facit.

¶ *De manumissione in fraudem creditoris, vel patroni.*

10 Eadem lex in fraudem [a] creditoris & patroni manumittere prohibet.

[a] Caius idē lib. 1. Instit.

¶ *De seruo, qui in bonis tantùm est.*

11 Qui tantùm in bonis, non etiam ex iure Quiritium seruum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantùm alicuius seruus est, velut hoc modo, Si ciuis Romanus à ciue Romano seruum emerit, ísque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. Nam quamdiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emtoris est, ex iure Quiritium autem venditoris est.

¶ *De mulieribus & pupillis.*

12 Mulier quæ in tutela est, item pupil-

lus & pupilla manumittere non possunt.

¶ *De seruo communi.*

13 Communem seruum [b] vnus ex dominis manumittendo, partem suam amittit: eáque adcrescit socio, maximè si eo modo manumiserit, quo, si propriũ haberet, ciuẽ Romanũ facturus esset. Nam si inter amicos eum manumiserit, plerisque placet eum nihil egisse.

¶ *De seruo, in quo vsusfructus alterius est.*

14 Seruus, in quo alterius est [a] vsusfructus alterius proprietas, à proprietatis domino manumissus, liber non fit, sed seruus sine domino est.

¶ *De manumissione post mortem heredis, aut ante institutionem heredis.*

15 Post mortem heredis, aut ante institutionem heredis, testamẽto libertas dari non potest, excepto testamento militis.

¶ *De manumissione inter medias heredum institutiones.*

16 Inter medias heredum institutiones libertas data, vtrisque adeuntibus non valet: solo autem priore adeunte, iure antiquo valet. Sed post legem Papiam Poppeam, quæ partem non adeuntis caducam facit, si quidem primus heres vel ius antiquum habeat, valere eam posse placuit: quòd si non habeat non valere constat, quòd loco non adeuntis, legatarii partis [b] heredes fiunt. Sunt tamen qui & hoc casu valere eã posset dicunt.

[b] *§. vlt. Inst. de donat.*

[a] *Huius sententiæ vestigia quadã sunt in l. quoties, in fin. De hered. inst. l. 2. De manu vind. l. si fructuariũ. De manu test. nam Iustin. constitutio in cõtrariũ scripta est.*

[b] *Cuia. credit leg.* pręf. ærarii. *Præfectorum. n. ærarii est, bona quæ fisco deferũtur vel spernere vel agnoscere. l. ergo. §. planè De fid. lib. l. edicto. De iure fisc.*

¶ *Si*

¶ *Si vnus ex heredibus adierit.*

17 Qui testamento liber esse iussus est, mox quàm vnus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit.

¶ *Qui iustam libertatem ex testamento consequi possunt.*

18 Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi, & mortis tempore [a], ex iure Quiritium testatoris fuerunt.

¶ *De numero seruorum manumittendorum.*

19 Lex Furia Caninia [b] iubet testamento ex tribus seruis: non plures quàm duos manumitti: & vsque ad decem, dimidiam partem manumittere concedit: à decimo vsque ad triginta, tertiam partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à triginta vsq; ad centum quartam partem, æquè vt decem ex priori numero liberari possint: à centum vsq; ad quingentos, partem quintam, similiter vt ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi. Eademq; præcipit, ne plures omnino quàm centum, ex cuiusquam testamento liberi fiant.

¶ *De libertatibus nominatim dandis.*

20 Eadem lex cauet, [c] vt libertates seruis testamento nominatim dentur.

[a] *Vel intra diem cretionis, l. Verū. De manu test. & infrà. tit. 22.*

[b] *Quid fiet, si suprà statutū numerum, seruos in testamēto manumittat? Et placet liberari eos qui primo loco scripti sunt, vsq; ad legitimum numerum: quod & in lege Ælia seruatur. l. qui soluendo 2. l. si non lex. §. 1. hered. Inst.*

[c] *§. Libertas. Inst. de legat.*

DE STATVLIBERIS.

TITVLVS II.

¶ *De statuliberis. Definitio.*

QVI sub conditione testamento liber esse iussus est, statu liber appellatur.

De conditione pendente.

1 Statu liber, quamdiu pendet conditio, seruus heredis est.

De statulibero alienato ab herede, vel suscepto ab aliquo.

2 Statu liber seu alienetur ab herede, siue suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit.

3 Sub hac conditione liber esse iussus, si decem millia heredi dederit, & si ab herede abalienatus sit, emtori dando pecuniam, ad libertatem perueniet. idque lex duodecim tabularum iubet[a].

Quibus casibus conditio pro impleta habetur.

4 Si per heredem factum sit, quo minus statu liber conditioni pareat, perinde fit liber, atq; si conditio expleta fuisset.

5 Extraneo pecuniam dare iussus & liber esse, si paratus sit dare, & is qui iussus est dare, aut nollet accipere, aut antequam acceperit moriatur, perinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

[a] *In hac lege emtoris nomine continentur omnes, qui quoq; iure dominium in statulibero nacti sunt. & hoc Pomp. scribit in l. statuliberi à cæteris. de statuliber. Hac idem lege significatur vendi statuliberos posse.*

¶ *De*

¶ *De libertate directa, vel fidei-commissaria.*

6 Libertas & directò potest dari hoc modo, *Liber esto, Liber sit, Liberum esse iubeo:* & per fideicommissum, vt putà, *Rogo, fidei committo heredis mei, vt Stichum seruum manumittat.*

Cuius fiat libertus.

7 Is qui directò liber esse iussus est, horcinus fit libertus[a]. Is autem, cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris sed manumissoris fit libertus.

Cuius fidei committi possit.

8 Cuius fidei committi potest ad rem aliquam præstandam, eiusdem etiam libertas fidei committi potest.

Quibus per fideicommissum libertas dari possit.

9 Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio seruo testatoris. quàm heredis, aut legatarii, vel cuiuslibet extranei seruo.

De seruo alieno.

10 Alieno seruo[b] per fideicommissum data libertate, si dominus eum iusto pretio non vendat, extinguitur libertas. quoniam nec pretii computatio pro libertate fieri potest.

¶ *De testamentis & codicillis.*

11 Libertas sicut dari, ita & adimi tam testamento, quàm codicillis testamento confirmatis potest: vt tamen eodem modo adimatur, quo & data est.

[a] *Horũ quidam dixere παρὰ τὸ ὅρκος. Hic autem nullius est libertus. l. si necẽ de bon. li. nisi Charontis, Plutonis, aut Orci. quamobrem & Charonianus ab Theophilo dictus est, ea forma, qua Orcini Senatores (quorũ meminit Suet. Tranquillus) à Plutarcho in M. Antonio Charonitæ dicuntur.*

[b] *Si relinquatur res aliena, & si heres non possit eam redimere, non tamen extinguitur legatũ aut fideicõmissum.*

DE LATINIS.

TITVLVS III.

¶ Quibus modis ius Quiritium consequuntur.

LATINI ius [a] Quiritium consequuntur his modis, beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue, ædificio, pistrino: præterea ex Senatusconsulto, veluti quæ sit ter enixa.

De beneficio principali.

1 Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab imperatore ius Quiritium impetrauerit.

De iure liberorum.

2 Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam lege Iunia cautum est, vt si ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit testatione interposita, quòd liberorum quærendorũ caussa vxorem duxerit, postea filio filiáve nato natáve, & anniculo facto, possit apud Prætorem vel Præsidem prouinciæ caussam probare, & fieri ciuem Romanum tam ipse, quàm filius filiáve eius & vxor, scilicet si & ipsa Latina sit. nam si vxor ciuis Romana sit [b], partus quoq; ciuis Romanus est ex Senatusconsulto, quod auctore Diuo Adriano factum est.

De iteratione.

3 Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latini-

[a] *Latini cõmerciũ habent, & testamẽti factionẽ. Dedititii non item. Latini vera libertate potiũtur quãdiu viuunt. Dedititii vmbra & imaginibus libertatis. Ciues autẽ Romani meliore conditione sunt, quàm Latini.*

[b] *Partũ Latinũ nasci, argumento erat lex Mẽsia, de qua in tit. I.*

Latinitatem, quam acceperat, maior triginta annorum, iterum iustè manumissus est ab eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit. Sed huic concessum est [a] ex senatusconsulto, etiã liberis ius Quiritium consequi.

De militia.

4 Militia [b] ius Quiritium accipit Latinus, si inter vigiles Romæ sex annis militauerit, ex lege Visellia. Præterea ex senatusconsulto concessum est ei, vt si triennio inter vigiles militauerit, ius Quiritium consequatur.

De naue.

5 Naue Latinus ciuitatem Romanam accipit, si non minorem quàm decem millia modiorum nauem fabricauerit, & Romam sex annis frumentum portauerit, ex edicto Diui Claudii.

* * *

DE HIS QVI SVI iuris sunt.

TITVLVS IIII.

¶ *De principibus familiarum.*

SVI iuris sunt familiarum suarum principes, id est, paterfamiliæ, itémque materfamiliæ.

¶ *De spuriis.*

1 Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati sunt, spurii appellantur.

[a] Qui minor 30. annorũ Latinitatẽ accipit, liberis ius Quiritium consequitur ex lege Iulia. post hanc ætatem qui Latinitatẽ accipit, non nisi patroni beneficio.

[b] Vigilũ septem cohortes D. Augustus in vrbe ita constituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur. Inter eas qui Latinus sex annis militasset, ex lege Visellia ius Quiritium cõsequebatur: tandem Senatui triennium visum est sufficere.

DE HIS QVI IN potestate sunt.

TITVLVS V.

¶ *De liberis ex iusto matrimonio natis.*

IN potestate sunt liberi parentum ex iusto matrimonio nati.

¶ *Quod sit iustum matrimonium.*

1 Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, connubium sit, & tam masculus pubes quàm fœmina potens sit, & vtrique consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt.

¶ *De connubio. Definitio.*

2 Connubium est vxoris iure ducendæ facultas.

De ciuibus Romanis, & Latinis.

3 Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum Latinis autem & peregrinis, ita si concessum sit.

De seruis.

4 Cum seruis nullum est connubium.

De cognatis & affinibus.

5 Inter parentes & liberos infinitè cuiuscunque gradus connubium non est. Inter cognatos autem ex transuerso gradu, olim quidem vsque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc[a] autem etiam ex tertio gradu licet vxorem ducere.

[a] Hic locus sic Cuiacii iudicio restituendus est. Nunc autē etiā ex quarto gradu licet vxorem ducere. Sed tamen fratris aut sororis filiā, neptémve eorū, quanuis eodē gradu sit, amitam vel materteram, eámq; vxorem, quæ nouerca vel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit ducere non possumus.

Si ta-

Si tamen fratris filia, non etiam sororis filia, aut amita, vel matertera, quanuis eodẽ gradu sit: eademq; vxore: nouerca, vel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere non possumus.

¶ *De incestu.*

6 Si quis eam, quam non licet, vxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideóque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi vulgò concepti, spurii sunt.

¶ *Vtrùm patrem an matrem liberi sequantur.*

7 Connubio interueniente, liberi semper patrem sequuntur: non interueniente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino & ciue Romana, peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia[a] ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi iubet.

[a] *l. lex natura. D. de statu. ho.*

8 Ex ciue Romano & Latina Latinus nascitur: & ex libero & ancilla, seruus: quoniam cùm his casibus connubia non sint, partus sequitur matrem.

¶ *Vtrùm spectetur tempus conceptionis, an partus.*

9 In his qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempus spectatur. in his autem qui non legitimè concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit. Nam quanuis non legitimè cõcepit, cùm editionis tempore libera sit, partus quoq; liber est.

DE DOTIBVS.

TITVLVS VI.

¶ *De dotis dictione, datione, & promissione.*

DOs aut datur aut dicitur, aut promittitur. Dotem dicere potest mulier, quæ nuptura est: & debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus[a]: parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus. Dare promittere [b] dotem omnes possunt.

¶ *De dote profectitia vel aduentitia.*

1 Dos aut profectitia dicitur, id est, quam pater mulieris dedit: aut aduentitia, id est, ea quæ à quouis alio data est.

¶ *De morte mulieris.*

2 Mortua in matrimonio muliere, dos à patre profecta ad patrem reuertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum. Quòd si pater non sit, apud maritum remanet. Aduentitia autem dos semper [c] penes maritum remanet, præterquam si is qui dedit, vt sibi redderetur stipulatus fuit: quæ dos specialiter receptitia [d] dicitur.

De diuortio.

3 Diuortio facto, si quidem sui iuris fit, mulier ipsa habet actionem, id est, dotis repetitionem: quòd si in potestate patris sit, pater adiuncta filiæ persona habet actioné reuera. Nec interest aduétitia sit dos, an profectitia.

[a] *Ad hanc ré constitutus.*

[b] *Paulus in l. promitté-do. De iur. dot.*

[c] *Siue liberi, sint, siue nõ.*

[d] *l. mortis caussa. §. sed & si. dos. De donat. caus. mor.*

¶ *De morte mulieris post diuortium.*

4 Post diuortium defuncta muliere, heredi eius actio non aliter datur, quàm si moram in dote mulieri reddēda maritus fecerit.

¶ *De quantitate & aliis rebus.*

5 Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die reddetur: nisi si, vt præsens reddatur, conuenerit. Reliquæ dotes statim redduntur.

¶ *De retentionibus.*

6 Retentiones ex dote fiunt aut propter liberos, aut propter mores, aut propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

De liberis.

7 Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris cuius in potestate est, diuortium factum sit. Tunc enim singulorum liberorum nomine sextæ retinentur ex dote: non plures tamen quàm tres sextæ in retentione sunt, non in petitione.

De dote semel functa,

8 Dos quæ semel functa est, amplius fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit.

De Moribus.

9 Morum nomine, grauiorū quidem sexta[a] † retinentur: leuiorum item octaua[b] †. Grauiores mores sunt, adulteria tantùm: leuiores, omnes reliqui.

[a] † *Leg.* sextę. [b] † *Leg.* autem octauę. *Cuiac.*

10 Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote, quæ à die reddi debet. Ita propter maiores mores præsentem dotem reddit pro-

pter minores senûm mensum die. In ea autem quæ præsens reddi solet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur: quod repræsentatio facit.

De impensis.

11 Impensarum species sunt tres: aut enim necessariæ dicuntur, aut vtiles, aut voluptuosæ.

12 Necessariæ sunt impensæ, quibus non factis dos deterior futura est: veluti si quis ruinosas ædes refecerit.

13 Vtiles sunt, quibus non factis quidem deterior dos non fuerit: factis autem fructuosior dos effecta est: veluti si vineta & oliueta fecerit.

14 Voluptuosæ sunt, quibus neque omissis deterior dos fieret: neque factis, fructuosior effecta est: quod euenit in viridariis, & [c] pictoris, similibúsq; rebus.

[c] *al. picturis.*

DE IVRE DONATIONUM inter virum & vxorem.

TITVLVS VII.

¶ De donationibus inter virum & vxorem.

INTER virum & vxorem donatio non valet, nisi certis ex caussis: mortis caussa, diuortii caussa, serui manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus cõstitutionibus concessum est mulieri, in hoc donare viro suo, vt is ab

ab Imperatore, latoclauo, vel equo publico, similíve honore honoretur.

¶ *De actione rerum amotarum.*

1 Si maritus diuortii caussa res mouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

¶ *Si maritus pro muliere se obligauerit.*

2 Si maritus pro muliere se obligauerit: vel in rem eius impenderit: diuortio facto, eo nomine cauere sibi solet stipulatione tribunitia.

¶ *De patria potestate, & de matrimonio inter dispares per errorem contracto.*

3 In potestate parentum sunt etiam ii liberi quorum caussa probata est, per errorem contracto matrimonio inter dispares * condignis personas. Nam seu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam, quæ Deditiorum numero est quasi per ignorantiam vxorem duxerit: siue ciuis Romana per errorem peregrino, vel ei qui Dedititiorũ numero est, aut etiã si Latino ex lege Ælia Sentia nupta fuerit, caussa probata, ciuitas redditur tam liberis quàm parentibus, præter eos qui Dedititiorũ numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

* *al. disparis conditionis.*

DE ADOPTIONIBVS.

TITVLVS VIII.

¶ *Qui sint in potestate parentum.*

NON tantùm naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptiui.

¶ *Species adoptionis.*

1 Adoptio fit aut per populum [a], aut per Prætorem, vel Præsidem prouinciæ. Illa adoptio quæ per populum fit, specialiter arrogatio dicitur.

¶ *De his qui sui iuris sunt, & de filiisfamilias.*

2 Per populum, qui sui iuris sunt arrogantur: Per Prætorem autem, filii familiæ à parentibus dantur in adoptionem.

¶ *De Roma & prouinciis.*

3 Arrogatio Romæ tantùm fit [b]: adoptio autem, etiam in prouincia apud Præsidem.

¶ *De sexu & ætate eorum qui adoptantur.*

4 Per Prætorem vel Præsidem prouinciæ adoptari tam masculi quàm fœminæ, & tam puberes quàm impuberes possunt. Per populum verò Romanum, fœminæ quidem non arrogant [a]. Pupilli antea quidem non poterant arrogari: nnuc autem possunt ex constitutione Diui Antonini.

¶ *De spadone, & de cœlibe.*

5 Hi qui generare non possunt, velut spado, vtroque modo possunt adoptare. Idem iuris est in cœlibe.

¶ *De eo, qui filium non habet.*

6 Item is qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest.

¶ *De effectu arrogationis.*

[a] *l. 2. C. de adopt. Hodie per Imperatorem.*

[b] *Quoniam curiatis comitiis fit.*

[a] *Legendum* arrogantur. *Caussa illa est, quia nulla cum fœminis comitiorũ communio est. Cæterùm per principẽ fœminæ arrogantur. l. nã fœmina. D. de adopt.*

[b] *In manu est vxor, quæ conuenit in manũ. In ma-*

7 Si paterfamiliæ arrogandum se dederit, liberi quoque eius quasi nepotes, in potestate fiunt arrogatoris.

¶ *De feminis.*

8 Fœminæ verò neutro modo possunt adoptare, quoniam nec naturales liberos in potestate habent.

DE HIS QVI IN manu sunt.

TITVLVS IX.

FARRE conuenitur in manum, [b] certis verbis, & testibus X. præsentibus, & solenni sacrificio facto, in quo panis quoq; farreus adhibetur.

* * *

QVI IN POTESTAmancipióve sunt, quemadmodum eo iure liberentur.

TITVLVS X.

¶ *De emancipatione.*

LIBERI parentum potestate liberantur emancipatione, id est, si postea quàm mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Id enim lex duodecim Tabularum iubet his verbis, *Si pater filium ter venundarit, filius à patre liber esto.* Cęteri autem liberi

nū aut confarreatione conuenitur, aut coemtione. Sed omissa est cōfarreandi adsuetudo, vt Cor. Tac. lib. 4. Annalium scribit. Omissa quoque tandem est coemtio. Denique omissa est omnis cōuentio in manū. Quamobrē Tribonianus in l. vxorem. de rit. nup. l. ex parte. §. 1. de verb. oblig. scripsit in matrimonium conuenire, cum tamen Pap. scripsisset, in manū conuenire, & in l. Si concubina rer. amot. conuenit pro in manum conuenit.

præter filium tam masculi quàm fœminæ, vna mancipatione manumissionéque sui iuris fiunt.

De Morte.

1 Morte patris filius & filia sui iuris fiunt. Morte autem aui nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris futuri non sunt: veluti si moriente auo pater eorum aut iam decessit, aut de potestate dimissus est. Nam si mortis aui tempore, pater eorum in potestate eius fit, mortuo auo, in patris sui potestate fiunt.

De aquæ & ignis interdictione.

2 Si patri vel filio aqua & igni interdictum sit, patria potestas tollitur: quia peregrinus fit is, cui aqua & igni interdictum est. Neque autem peregrinus ciuem Romanum, neque ciuis Romanus peregrinum in potestate habere potest.

De captiuitate.

3 Si pater ab hostibus captus sit, quanuis seruus hostium fiat: tamē cùm reuersus fuerit, omnia pristina iura recipit, iure postliminii. Sed quandiu apud hostes est, patria potestas in filio eius interim pendebit: & cùm reuersus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit. Si verò ibi decesserit, sui iuris filius erit. Filius quoq; si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminii, patria potestas interim pendebit.

De sacerdotio.

4 In potestate parentum esse desinunt & hi, qui

hi, qui Flamines Diales[a] inaugurantur, & quæ virgines Vestæ capiuntur.

DE TVTELIS.

TITVLVS XI.

¶ *Quibus dantur tutores.*

TVTORES constituuntur tam masculis, quàm fœminis: sed masculis quidẽ impuberibus duntaxat, propter ætatis infirmitatem: fœminis autem tam impuberibus, quàm puberibus, & propter sexus infirmitatem, & propter forensium rerum ignorantiam.

¶ *Diuisio tutorum.*

1 Tutores autem legitimi sunt, aut senatusconsultis constituti, aut moribus introducti.

¶ *De legitimis tutoribus.*

2 Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendunt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, seu propalàm, quales sunt agnati: seu per consequentiam, quales sunt patroni.

¶ *De agnatis.*

3 Agnati sunt, à patre cognati virilis sexus[a], per virilem sexum descendentes, eiusdem familiæ[b]: veluti patrui, fratres[c], filii fratris patruelis.

¶ *De fiduciario tutore.*

4 Qui liberum caput mancipatum sibi vel

[a] Qui morte parentis sui iuris fit, capite nõ minuitur. l. 3. §. vlt. ad Maced. Adiungo etiam eũ qui Flaminio Diali, aut Vestali sacerdotio sui iuris fit. l. 2. quodcũ eo l. 1. §. sed etsi alio, quã. de pecul. auctore Gellio. lib. 1. c. 13. Et hoc nimirũ est, quod ait Vlpia. in d. l. 3. vel aliàs sui iuris, &c.

[a] In tutelarũ quæstione ita definiũtur agnati, propterea quod tutela virile munus est.

[b] l. pronũtiatio. §. cõmuni de ver. si.

[c] Legẽdum, Fratres patrueles, filii fratris patruelis.

à parente, vel à coemtore[d], manumisit: per similitudinem patroni, tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

¶ *De cessione tutelæ, & tutore cessico, & tutela feminarum.*

5 Legitimi tutores, alii tutela in iure cedere possunt.

6 Is cui tutela in iure cessa est, Cessicus tutor appellatur. qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, siue alii tutela cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed & si legitimus decesserit, aut capite minutus fuerit, cessitia quoq; tutela extinguitur.

7 Quantum ad agnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit: quoniam permissum erat in iure cedere tutelam fœminarum tantùm, non etiam masculorum. fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet[a].

¶ *De capitis deminutione.*

8 Excepta tutela patronorum[b] legitima tutela capitis diminutione amittitur.

9 Capitis minutionis species sunt tres: maxima, media, minima.

10 Maxima capitis diminutio est, per quam & ciuitas, & libertas amittitur. veluti cùm incensus aliquis venierit[c]: aut cùm mulier alieno seruo se iunxerit, denuntiante domino, & ancilla facta fuerit, ex senatusconsulto Claudiano.

11 Media capitis diminutio dicitur, per quam sola ciuitate amissa, libertas retinetur: quod

[d] *Qui à parente, is est pater fiduciarius: qui à coemtore, is est pater naturalis.*

[a] *Leg.* Sustulit. *Rursus verò lex Claudia sublata est constitutione Constantini. l. 3. C. de leg. tut. c. 2. C. Th. de tut. & cur. crean.*

[b] *Hoc est quod ait. l. tut. de capit. minutis. Tutelas etiam non amittit capitis diminutio, exceptis his quæ I. A. P. P. deferuntur, id est, iure agnationis proximis potissimùm deferuntur.*

[c] *Hoc M. Tul. explicat in extremo orationis pro Cecinna.*

quod fit in eo, cui aqua & igni interdicitur.

12 Minima capitis diminutio est, per quam & ciuitate & libertate salua, status duntaxat hominis [d] mutatur: quod fit adoptione, & in manum conuentione.

¶ *De testamentaria tutela.*

13 Testamento quoq; nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim Tabularum his verbis: *Vti legassit super pecunia tuteláve suæ rei, ita ius esto:* qui tutores datiui [f] appellantur.

14 Dari testamento tutores possunt liberis qui in potestate sunt.

15 Testamento tutores dari possunt hi, cũ quibus testamenti faciendi ius est, prȩter Latinum Iunianum. Nam Latinus habet quidem testamenti factionem, sed tamen tutor dari non potest. id enim lex Iunia prohibet.

¶ *De capitis deminutione, abdicatione, cessione.*

16 Si capite diminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit tutelam: sed si abdicauerit se tutela, desinit esse tutor. Abdicare autem [a] est, dicere nolle se tutorem esse in iure. Cedere [b] autem tutela testamento datus non potest. nam & legitimus in iure cedere potest, abdicare se non potest.

¶ *De lege Attilia, & lege Iulia & Titia.*

17 Lex Attilia iubet mulieribus, pupillísve non habentibus tutores dari à Prætore & maiore parte Tribunorum plebis: quos tu-

[d] *Saluo statu publici iuris l. 1. §. capitis. S. C. Tertyl. priuatus hominis status cõmutatur.*

[e] *Integra lex est Paterf. vti legassit. Vide leg. xij. Tab.*

[f] *Legitimi non dantur, sed ipso iure fiunt tutores. l. legitimos. D. de legit. tutor. Testamẽtarii, Attiliani, Iuniani, datione tutores fiunt.*

[a] *Nihil ab abdicatione distat excusatio. Excusatione datiui duntaxat vtũtur. l. εἰδέναι D, de exc. tut. §. qui excusare, & Instit. eod.*

[b] *Legit Cuia.* In iure autẽ cedere.

tores Attilianos appellamus. Sed quia lex Atilia Romæ tantùm locum habet, lege Iulia & Titia perfectum est, vt in prouincia quoq; similiter à præsidibus earum dentur tutores.

¶ *De lege Iunia.*

18 Lex Iunia tutorem fieri iubet Latino, vel Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex iure Quiritium fuit.

¶ *De leg. Iulia de maritandis ordinibus & de S. C.*

19 Ex lege Iulia de maritandis ordinibus, tutor datur à Prætore vrbis ei mulieri virginíve, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendámve, si legitimum tutorem pupilla non habeat[a]. Sed postea Sentaus censuit, vt etiam in prouincia quoque similiter à præsidibus earum ex eadem caussa tutores dentur.

20 Præterea etiam in locum muti, furiosíve tutoris, alterum dandum esse tutorẽ ad dotem constituendam[b] Senatus censuit.

21 Item ex Senatusconsulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest, præterquam si patronus sit, qui abest. Nam in locum patroni absentis alter peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam, & nuptias contrahendas. Idemque permisit in pupillo patroni filio[c].

22 Hoc amplius Senatus censuit, vt si tutor pupilli pupillæve suspectus à tutela submotus fuerit, vel etiam iusta de caussa excu-

[a] *Delẽda est vox pupilla: nam de pubere hîc agitur, non de pupilla.*

[b] *Si ad dotẽ constituendã erit hoc contrarium superiori regulæ iuris, quæ dictat, Certæ rei tutorẽ non dari: si generaliter (quod & ipsum, si mutus aut furiosus sit, legitimus tutor ex S. C. fieri potest. l. pen. D. de tutel.) obstat illa regula, qua cauetur, Tutorẽ habenti tutorẽ non dari, ideóq; S. C. opus fuit.*

[c] *Mauult. Cuia.* Idẽq; permisit in patroni filio: *nimirum vt in eius locũ*

excusatus, in locum eius tutor alius detur.

¶ *De moribus.*

23 Moribus tutor datur mulieri pupillóve qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest) qui Prætorianus tutor dicitur, quia à prætore vrbis dari consueuit.

non nisi ad adeundam hereditatē, vel dotem constituendam tutor detur.

¶ *De auctoritate tutorum.*

24 Pupillorum pupillarumque tutores & negotia gerunt, & auctoritatē interponunt. Mulierū autem tutores auctoritatem duntaxat interponunt.

25 Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, prę-ter eos qui tunc dati sunt[a]: nam ex his vel vnius auctoritas sufficit.

[a] *Legendum, Qui testamento dati sunt. l. vlt. C. de auct. præst.*

26 Tutoris auctoritas necessaria est, mulieribus quidem in his rebus, si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si ciuile negotium gerant, si libertæ suæ permittant in contubernio alieni serui morari, si mancipia alienent. Pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

¶ *Quibus modis tutela finitur.*

27 Liberantur tutela, masculi quidem pubertate. Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest: Proculeii[b] autem, eum qui quatuordecim annos expleuit: verùm Priscus eum pube-

[b] *Quorum sentētia Iustiniano placet.*

rem esse, in quem vtrunq; concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. Fœminæ autem tutela liberantur[c].

Imperfecta oratio est. Caeterùm vnus ponitur casus in tit. vlt. in quo liberta tutela patronorum liberantur. Denique omnes fœminæ cōuentione in manu liberantur auctore Boetio in Topica Ciceronis.

DE CVRATORIBVS.

TITVLVS XII.

¶ *Diuisio curatorum.*

CVRATORES aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarii, id est, qui à Prætore constituuntur.

¶ *De curatoribus legitimis.*

1 Lex duodecim Tabularum furiosum, itémq; prodigum cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

¶ *De curatoribus honorariis.*

2 A Prætore constituitur curator, quem ipse Prætor voluerit, libertinis, prodigis, itémq; ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, malé dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat: cùm ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cum seruilis cognatio nulla sit.

3 Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idoneè negotia sua tueri non potest.

DE

DE COELIBE, ORBO, & solitario patre.

TITVLVS XIII.

¶ *De senatoribus.*

LEGE Iulia prohibentur vxores ducere, senatores quidem liberiq; eorum, libertinas, & quæ ipsæ, quarúmve pater matérve artem ludicram fecerit: item corpore quæstum facientem.

¶ *De ceteris ingenuis.*

1 Cæteri autem ingenui [a] prohibentur ducere lenã, à lenone lenáve manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus [b], & à senatu damnatam.

DE POENA LEgis Iuliæ.

TITVLVS XIIII.

FOEMINIS lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationem [c]: à diuortio, sex mensium: lex autem Papia à morte viri, biennii [d]: à repudio anni & sex mensium.

DE DECIMIS.

TITVLVS XV.

VIR & vxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. Quòd si ex

[a] Et has quoque senatores non ducent. l. Iulia. §. Vlt. de rit. nup. Est in eandẽ rem auctoritate Marci & Cõmodi factũ plenius S.C. de quo in l. oratio. de spons.

[b] Qui ad leges Iulias libros scripsit.

[c] Hoc est, Vt interim etiam si cœlibẽ Vitam agãt, capere ex aliorũ testamentis possint.

[d] Legendum triennii. *Vide Cuia hîc.*

alio matrimonio liberos superstites habeāt, præter decimam quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius, filiáve, post nonum diem amissus, amissáve, vnam decimam adiicit. duo autem[a] post nonum diem amissi, duas decimas adiiciūt. Præter decimam, etiam vsumfructū tertiæ partis bonorū eius capere possunt: & quotcunque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier petere præter decimam dotem potest legatam sibi.

[a] Tres post nonū diem amissi solidū adiiciūt. tit. prox.

DE SOLIDI CAPACItate inter virum & vxorem.

TITVLVS XVI.

ALIQVANDO vir & vxor inter se solidum capere possunt: velut si vterq;, vel alteruter eorum nondum eius ætatis sit, quæ quidem liberos exigit: id est, si vir minor annorū viginti quinque sit, aut vxor annorum viginti minor. item si vtriq; lege Papia finitos in matrimonio annos excesserint, id est, vir sexaginta ann. vxor quinquaginta. item si cognati inter se coierunt vsq; ad sextum gradum[b]: aut si vir absit, & donec abesset, intra [c]annum postquam abesse desierit, libera inter eos testamenti factio est. Si ius liberorum [d]à principe impetrauerint: aut si filiū filiámve communem habeant: aut quatuordecim ann. filium vel filiam duodecim amiserint:

[b] Nam à sexto gradu cognatio nulla est. §. vlt. de succes. cog.

[c] Legit Cui. Abest & intra. *Credit hæc vera esse, si absit Reip. caussa. Nam annus eis tantū dari solet, qui Reip. caussa abesse desierūt.*

[d] Isiod. lib. 5. Nou. Valēt. de testam. & l. valeat. C. Th. de inf. iis quæ sub tyr.

rint: vel si duos trimos, vel si tres post nonum diem amiserint, vt intra annum[c] tamen & sex menses. Etiam vnus cuiuscunque ætatis impubes amissus solidi capiendi ius præstat. Item si post mortem viri intra decem menses vxor ex eo peperit, solidum ex bonis eius capit.

[c] *Leg. Cuia.* vt intra annum & sex menses etiã vnius. *&c.* præstet.

1 Aliquando nihil inter se capiunt, id est, si contra legem Iuliam, Papiámq; Poppeam contraxerint matrimonium: verbi gratia, si famosam quis vxorem duxerit, aut libertinam senator.

2 Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi[a] paruerit, licèt ipsis legibus post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex senatusconsulto Perniciano. Sed Claudiano senatusconsulto maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habetur, ac si minor sexaginta annorum dùxisset vxorem. Quòd si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur: & senatusconsulto Caluitiano[b] iubetur non proficere ad capiendas hereditates, & legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit[c].

[a] *Si neq; liberos susceperit, neq; matrimonium contraxerit.*

[b] *Vide nũ legendum sit, Claudiano, vt suprà.*

[c] *Vt in l. si quis officiũ. §. veterem. l. dote. de rit. nupt.*

DE CADVCIS.

TITVLVS XVII.

¶ *Caduca sunt, quæ mortuo testatore deficiunt: vtputa, si heres vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel alias incapax factus fuerit.*

QVOD quis sibi testamento relictum, ita vt iure ciuili capere possit, aliqua ex caussa non ceperit, caducum appellatur, veluti cecidit ab eo: verbi gratia, si cœlibi, vel Latino [a] Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel cœlebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritium consequutus sit: aut si ex parte scriptus, vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel peræger factus sit.

[a] *Ergo & cũ cœlibe & cũ Latina testamenti factio est.*

1 Hodie ex constitutione Imperatoris Antonini, omnia caduca fisco vindicantur, sed seruato iure antiquo liberis & parentibus.

2 Caduca cum suo onere fiunt: ideóque libertates & legata fideicommissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt: scilicet & legata, & fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

QVI HABEANT IVS antiquum in caducis.

TITVLVS XVIII.

¶ *Ea quæ mortuo testatore deficiunt ex iure antiquo, apud heredẽ remanent: post legẽ Iuliam & Papiã caduca fiũt: ius tamẽ ea lege antiquũ seruatur liberis & parentib. vsq; ad 3. gradũ §. & cùm lex. C. de caduc. toll. quod & in tit. proximo: & tit. 1. & tit. 25. Vlpianus notat.*

Item

ITEM liberis & parentibus testatores vsq; ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit: vt heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere possit.

DE DOMINIIS ET adquisitionibus rerum TITVLVS. XIX.

¶ *De rebus mancipi, & nec mancipi.*

OMNES res aut mancipi sunt, aut nec mācipi. Mancipi res sunt prædia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus: quàm vrbana, qualis domus. Item iura prædiorum rusticorum: velut via, iter, actus, & aquæductus. Item serui & quadrupedes, quæ dorso collóve domantur, velut boues, muli, equi, asini: cæteræ res nec mancipi sunt. Elephanti [a] & cameli, quanuis collo dorsóve domentur, nec mancipi sunt: quoniam bestiarum numero sunt.

¶ *Quibus modis singulæ res acquiruntur.*

1 Singularum rerum dominia nobis adquiruntur, mancipatione, traditione, vsucapione, in iure cessione, adiudicatione, lege.

De mancipatione.

2 Mancipatio propria species alienationis est, & [a] rerum mancipi: eaq; fit certis verbis[b], libripende, & quinq; testibus præsentibus.

[a] Videntur quidē mancipi esse, nō sunt tamen. quia feræ bestiæ sunt. l. 2. §. vlt. ad leg. Aquil. Nam quæ in bestiarū numero, tūc videntur mancipium esse quando capi, siue domari cœperint. Tollitur verò hæc differētia in tit. de vsu. transf. C.

[a] Superest. & [b] Exempla sunt in §.

3 Mancipatio locū habet inter ciues Romanos, & Latinos Colonarios[c], Latinósq; Iunianos, eósq; peregrinos quibus commercium datum est.

4 Commercium[d] est emendi vendendiq́; inuicem ius.

5 Res mobiles non nisi præsentes mancipari possunt, & non plures quàm quæ manu capi possunt. Immobiles autem, etiã plures simul, & quæ diuersis locis sunt, mancipari possunt.

De traditione.

6 Traditio[e], propriè est alienatio rerum. Necmancipi rerum dominia, ipsa traditione deprehendimus: scilicet, si ex iusta caussa traditæ sunt nobis.

De vsucapione.

7 Vsucapione dominia adipiscimur, tam mancipi rerum, quàm necmancipi. Vsucapio est autem dominii adeptio[f], per continuationem possessionis anni, vel biennii: rerum mobilium anni, immobilium biennii.

De in iure cessione.

8 In iure cessio[g] quoq; communis alienatio est, & mancipi rerum, & necmancipi, quę fit per tres personas, in iure cedentes, vindicantes, addicentes.

9 In iure cedit dominus: vindicat is, cui ceditur: addicit Prætor.

10 In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut vsusfructus, & hereditas, & tutela legitima, & libertas[a].

11 Here-

præterea quib. modis ius potest. sol. & §. 1. de testa. ord.

[c] *Horum exemplo Iuniani introducti sunt, vt Iustin. scribit in tit. de lat. lib.*

[d] *Commerciũ est permutatio. l. ex hoc iure. de Iust. & Iure.*

[e] *At Cuiac.* Necmãcipi rerum *&c.*

[f] *Modestinus ait in l. 3. de vsurp. & vsucap adiectio dominii. mauult Cuiac. adeptio, vt hîc.*

[g] *Trib. verbis omne officium Prætoris continetur Do, dico, addico. Dat iudices. Dicit ius, Addicit, exempli gra-*

11 Hereditas in iure ceditur, vel antequam adeatur, vel posteaquam adita fuerit.

12 Antequam adeatur, in iure cedi potest legitimo ab herede: posteaquam adita est, tam à legitimo, quàm ab eo qui testamento heres scriptus est.

13 Si antequam adeatur hereditas: in iure cessa sit, perinde heres fit cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset. Quod si posteaquam adita fuerit, in iure cessa sit: is cui cessa est[b], permanet heres, & ob id creditoribus defuncti manet obligatus: debita verò pereunt, id est, debitores defuncti liberantur.

14 Res[c] autem corporales, quoties singulæ in iure cessæ sunt, transeũt ad eum cui cessa est hereditas.

De adiudicatione.

15 Adiudicatione[d] dominia nanciscimur, per formulam Familiæ erciscundæ, quæ locũ habet inter coheredes: & per formulam Communi diuidundo, qui locus est inter socios: & per formulam Finium regundorum, quę est inter vicinos. Nam si iudex vni ex heredib. aut sociis, aut vicinis rem aliquam adiudicauerit, statim illi adquiritur, siue mancipi, siue nec mancipi sit.

De lege.

16 Lege nobis adquiritur, velut caducum vel ereptitium ex lege Papia Poppea: item legatum ex lege duodecim Tabularum,[a] siue mancipi res sint, siue nec mancipi.

[a] *l. Verbis legis de Verb. signific.*

tia, in cessionibus.

[a] *De tutela Cessitia tit.* 11. *dictũ est.* Libertas *cessitia ea est quæ Vindicta datur. cedit enim libertatẽ dominus, Vindicat seru', addicit Prætor, & inde scipioni lictoris, quem liberandis seruis gerit, Vindictæ nomen.*

[b] *Videtur legendum,* Is à quo cessa est: *quoniã subinfert, Permanet heres.*

[c] *Dixit de rebus incorporalibus, quæ ceduntur in iure: nũc de rebus corporalibus.*

[d] *Idẽ Iustin. scribit in extremo tit. de off. iud.*

¶ *Per quas personas nobis acquiritur.*

16 Adquiritur autẽ nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu mancipióve habemus. Itaq; siquidem (mancipio puta) acceperint, aut traditum eis sit, vel stipulati fuerint, ad nos pertinet.

17 Item si heredes instituti sint, legatúmve eis sit: & hereditatem iussu nostro adeuntes nobis adquirunt, & legatum ad nos pertinet.

18 Si seruus alterius in bonis [b], alterius ex iure Quiritum sit, ex omnibus caussis adquiret ei, cuius in bonis est.

19 Is quem bona fide possidemus, siue liber, siue alienus seruus sit, nobis adquirit ex duabus caussis tantùm, id est, quod ex re nostra, & quod ex operibus [c] suis adquirit: extra has autem caussas, aut sibi adquirit, si liber sit: aut domino, si alienus seruus sit. Eadẽ sunt & in eo seruo, in quo tantùm vsumfructum habemus.

[b] *Dominus Bonitarius præfertur domino Quiritiario.*

[c] *Alii dicũt ex operis: sed hoc quoque rectũ est: vt in §. de iis. per quas pers. nob. §. itẽ per quas pers. oblig. nob. adq.*

DE TESTAMENTIS.

TITVLVS XX.

¶ *Definitio.*

TESTAMENTVM est mentis nostræ iusta contestatio, in id solenniter factum, vt post mortem nostram valeat.

¶ *Diuisio.*

1 Testamentorum genera fuerunt tria: vnum, quod calatis Comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per æs & libram appella-

appellatum eſt. Illis duobus teſtamentis abolitis, hodie ſolùm in vſu eſt, quod per æs & libram fit: id eſt, per mancipationem imaginariam: in quo teſtamento libripens adhibetur, & familiæ emtor, & non minus quàm quinque teſtes, cum quibus teſtamenti factio eſt.

¶ *De teſtibus libripende, & familiæ emtore. De his qui ſunt in poteſtate teſtatoris, vel familiæ emtoris.*

2 Qui in poteſtate teſtatoris eſt, aut familiæ emtoris, teſtis ad libræ penſa † adhiberi non poteſt. quoniam familiæ mancipatio inter teſtatorem & familiæ emtorem fit: & ob id domeſtici teſtes adhibendi nō ſunt.

† *Lege* aut libripens. *Cuiac.*

De patre familiæ emtoris.

3 Filio familiæ emente, pater eius teſtis eſſe non poteſt.

De duobus fratribus.

4 Ex duobus fratribus qui in eadem patris poteſtate ſunt, alter familiæ emtor, alter teſtis eſſe non poteſt: quoniam quod vnus ex his mancipium accipit, adquirit patri, cui filius ſuus teſtis eſſe non debet: pariter & qui in poteſtate eius eſt conſtitutus.

Duo fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes vtrique, vel alter teſtis, alter libripens fieri poſſunt, alio familiam emente: quoniam nihil nocet ex vna domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

De muto, ſurdo, furioſo, pupillo, fœmina.

6 Mutus, ſurdus, furioſus, pupillus, fœmina, neq; familiæ emtor, neq; teſtis, libripénſve fieri poteſt.

De Latino Iuniano.

7 Latinus Iunianus, & familiæ emtor, & teſtis, & libripens fieri poteſt: quoniam cum eo teſtamenti factio eſt.

¶ *De familiæ mancipatione, & nuncupatione ſeu teſtatione.*

8 In teſtamento, quod per æs & libram fit, duæ res agũtur, familiæ mancipatio, & nuncupatio teſtamenti. Nuncupatur teſtamentum in hunc modum. Tabulas teſtamenti teſtator tenens ita dicit, *Hæc vti his tabulis cerísve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor. itaque vos Quirites teſtimonium præbitote**. Quæ nuncupatio & teſtatio vocatur.

¶ *Qui teſtamentum facere poſſunt, vel non poſſunt. De filiofam.*

9 Filius familiæ teſtamentum facere non poteſt: quoniam nihil ſuum habet, vt teſtari de eo poſſit. Sed Diuus Auguſtus Marcus † conſtituit, vt filius familiæ miles de eo peculio quod in caſtris adquiſiuit teſtamentum facere poſſit.

De incerto de ſtatu ſuo.

10 Qui de ſtatu ſuo incertus eſt (facito quòd patre peregrè mortuo, ignorat ſe ſui iuris eſſe) teſtamentum facere non poteſt.

De impubere.

11 Impubes, licèt ſui iuris ſit, teſtamentum facere

* *Forſitan rectiùs legeretur.* perhibetote. *Apuleius lib. 2. Vos in hanc rẽ boni Quirites, teſtimoniũ perhibetote.*

† *Supereſt* Marcus. §. 1. *quibus non eſt permiſ. fac. teſtam. Cuia.*

facere non poteſt: quoniam nondũ plenum iudicium animi habet.

De muto, ſurdo, furioſo, prodigo.

12 Mutus, ſurdus, furioſus, itémque prodigus cui lege bonis interdictum eſt, teſtamentum facere non poſſunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non poteſt: ſurdus, quoniam verba familiæ emtoris exaudire non poteſt: furioſus quoniam mentem non habet, vt teſtari de ea re poſſit: prodigus, quoniam commercium illi interdictum eſt, & ob id familiam mancipare non poteſt

De Latino Iuniano, & Dedititio.

13 Latinus Iunianus, item is qui Dedititiorũ numero eſt, teſtamentum facere non poteſt. Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus eſt. is autem qui Dedititiorũ numero eſt, quoniam nec quaſi ciuis Romanus teſtari poteſt, cùm ſit peregrinus: nec quaſi peregrinus, quoniam nullius certæ ciuitatis, ſciens † vt aduerſus leges ciuitatis ſuæ teſtetur.

† *Cuiac. leg.* certæ ciuitatis ciuis eſt: *Vel*, certæ ciuitatis ſit.

De feminis

14 Fœminæ poſt duodecimum annum ætatis teſtamenta facere poſſunt tutore auctore, donec in tutela ſint.

De ſeruo publico.

15 Seruus publicus prætoríſve, † parte dimidia teſtamenti faciendi habet ius.

† *Cuiac. leg.* Seruus pulicus P. Romani

QVEMADMODVM heres institui debeat.

TITVLVS XXI.

HEres institui rectè potest his verbis, *Titius heres esto, Titius heres sit, Titium heredem esse iubeo*. Illa autem institutio[a], *Heredem instituo, Heredem facio*, plerisque improbata est.

[a] *Vtrùm quia sola lex heredem instituit, heredē facit? an quia hæc verba plerisque videntur non esse directa? Sed hæc verborū solennitas abolita est. l. quoniā C. ac testament.*

QVI HEREDES INstitui possunt.

TITVLVS XXII.

¶ *Qui possunt heredes institui.*

HEredes institui possunt, qui testamē-ti factionem cum testatore habent.

De dediditiis.

1 Dedititiorum numero heres institui nō potest, quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est.

De Latino Iuniano, & cœlibe.

2 [Latinus Iunianus,] si quidem mortis testatoris tempore, vel intra diem cretionis ciuis Romanus sit, heres esse potest: quòd si Latinus manserit, lege Iunia, capere hereditatem prohibetur. Idem iuris est in persona cœlibis propter legem Iuliam.

De incertis personis.

3 Incerta persona heres institui nō potest, veluti hoc modo: *Quisquis primus ad funus meum*

meum venerit, heres esto: quoniam certum consilium debet esse testantis.

De municipiis, & municipibus.

4 Nec municipia, nec municipes [a]heredes institui possunt: quoniam incertum corpus est, vt neque cernere vniuersi, neq; pro libito de herede cernere [b]possunt vt heredes fiant. Senatusconsulto [c]tamen concessum est, vt à libertis suis heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest: idque hoc senatusconsulto [d]prospectum est.

De Deis,

5 Deos heredes instituere nō possumus præter eos, quos senatusconsulto, constitutionibus Principum instituere concessum est: sicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymęum, sicuti Martem in Gallia, Mineruam Meliensem[e] Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam, matrem deorum Cybelem, eam quæ Smyrnæ colitur, & Cœlestum Salinensem[f] Carthaginis.

De seruis.

6 Seruos heredes instituere possumus nostros cum libertate: alienos, sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate.

7 Eum seruum qui tantùm in bonis noster est, nec cum libertate heredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur: quod non proficit ad hereditatem capiendam[g].

[a] *Plin. lib. 5. epist. nec heredem institui nec præcipere posse Rempub. cōstat.*

[b] *Videtur legendū*, neq; pro herede gerere: *nam aut cretione, aut pro herede geritione heredes fiunt.*

[c] *l. 1. de liber. vniuers.*

[d] *Senatuscōsulto Aproniano, quod factum est temporibus D. Marci. l. omnibus ad Trebell.*

[e] *Aut Melitensem, aut à Melio vrbe nō procul ab Euphrate.*

[f] *Tertull. aduersus gentes. Vnicuique etiam prouinciæ & ciuitati suus deus*

est, vt Africæ Cælestus.

s Nisi intra diem cretionis ciuis Romanus fiat.

8 Alienos ſeruos heredes inſtituere poſſumus: eos tamen, quorum cum dominis teſtamenti factionem habemus.

9 Communis ſeruus cum libertate rectè quidem heres inſtituitur, quaſi proprius, pro parte noſtra: ſine libertate autem, quaſi alienus, propter ſocij partem.

10 Proprius ſeruus cum libertate heres inſtitutus, ſi quidem in eadẽ cauſſa permanſerit, ex teſtamento liber & heres fit, id eſt neceſſarius. Quòd ſi ab ipſo teſtatore[a] viuente manumiſſus, vel alienatus ſit: ſuo arbitrio, vel iuſſu emptoris hereditatem adire poteſt. Sed ſi ſine libertate ſit inſtitutus, omnino nõ conſtat [b] inſtitutio.

a Alienatione, manumiſſione libertas reuocatur, non hereditas. Vide Cuia. hîc.

b Hodie conſtat ex conſtitutione Iuſtiniani.

11 Alienus ſeruus heres inſtitutus, ſiquidem in ea cauſſa permãſerit, iuſſu domini debet hereditatem adire. Quòd ſi viuo teſtatore manumiſſus, aut alienatus à domino fuerit: aut ſuo arbitrio, aut iuſſu emptoris poterit adire hereditatem.

¶ *De liberis & poſthumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.*

De ſuis heredibus.

12 Sui heredes inſtituendi ſunt: vel exheredandi. Sui autem heredes ſunt liberi quos in poteſtate habemus, tam naturales[c], quàm adoptiui: item vxor quæ in manu eſt, & nurus quæ in manu eſt filij, quem in poteſtate habemus.

c Hi ſunt ſui naturales, reliqui ſui non naturales, vt infrà. tit. vlt.

De poſthumis.

13 Poſthumi quoque liberi, id eſt, qui in vtero

vtero ſunt, ſi tales ſunt, vt nati in poteſtate noſtra futuri ſint, ſuorum heredum numero ſunt.

De prӕteritione.

14 Ex ſuis heredibus filius quidem neq; heres inſtitutus, neque nominatim exheredatus, non patitur valere teſtamentum. Reliquæ verò perſonæ liberorum, velut filia, nepos, neptis, ſi præteritæ ſint, valet teſtamentum. Scriptis [a] heredibus adcreſcunt, ſuis quidem heredibus in partem virilem, extraneis autem in partem dimidiam.

15 Poſthumi, [b] quoq; liberi cuiuſcunq; ſexus omiſſi, quod valuit teſtamentum, agnatione rumpitur [c].

De his, qui ſunt in vtero.

16 Eos qui in vtero ſunt, ſi nati ſui heredes nobis futuri ſunt, poſſumus inſtituere heredes: ſi quidem poſt mortem noſtram naſcantur, ex iure ciuili [d]: ſi verò viuentibus nobis, ex lege Iulia.

De exheredatione nominatim, vel inter cӕteros.

16 Filius qui in poteſtate eſt, ſi non inſtituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui ſui heredes vtriuſque ſexus aut nominatim, aut inter cæteros.

17 Poſthumus filius nominatim exheredandus eſt: filia poſthuma, cæteræque poſthumæ feminæ vel nominatim, vel inter cæteros: dummodò inter cæteros exheredatis aliquid legetur.

a *Leg.* Sed ſcriptis. §. 1. *de exhered. lib.*

b *In natis differentia eſt ſexus & perſonarũ. Omnes poſthumi prӕteriti ſi naſcãtur rumpunt: filij ſtatim ab initio iniuſtũ faciunt. Vtrunq; fit iure ciuili: iure prӕtorio vtriſq; datur contra tab.*

c *Leg.* Rumpunt.

d *Lege xij. Tabularũ, quod ius antiquum dicitur in l. Gallus. De lib. & poſth.*

18 Nepotes & pronepotes, cæteriq́; masculi posthumi prætor filiū, vel nominatim, vel inter cæteros cum adiectione legati sunt exheredandi: sed tutius est tamen nominatim eos exheredari: & id obseruatur magis.

De emancipatis.

19 Mancipatos[a] liberos cum iure ciuili neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit, tamen prætor iubet, si non instituantur heredes, exheredari masculos omnes nominatim, feminas vel inter cęteros: alioqui contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

[a] *Emācipati & mācipati rectè dicuntur: sed mācipati nomē in malā partem accipi potest. Plin. lib. 4. epist. Filium Regulus emancipauit, vt heres matris existeret. Mancipatum (ita vulgò ex moribus hominis loquebātur) fœda & insolita parentibus indulgētia simulatione captabat.*

¶ *De heredum qualitate & differentia: ac de acquirenda, vel amittenda hereditate.*

De necessariis, & de suis heredibus.

20 Inter necessarios heredes, id est, seruos cum libertate heredes scriptos, & suos scilicet necessarios, id est, liberos qui in potestate sunt, iure ciuili nihil interest (nam vtrique etiam inuiti heredes sunt) sed iure prætorio suis & necessariis heredibus abstinere se à parentis hereditate permittitur: necessariis autem tantùm heredibus abstinendi potestas non datur.

De extraneis heredibus.

21 Extraneus heres, siquidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres: si verò sine cretione, pro herede gerendo.

De pro herede gestione.

22 Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tanquam dominus vtitur: velut qui actionem

ctionem [a] rerum hereditariarum facit: aut seruis hereditariis cibaria mandat.

De cretione.

23 Cretio [b] est certorum dierũ spacium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, vtrùm expediat ei adire hereditatem, necne: velut, *Titius heres esto, cernitoq́ue* [c] *in diebus centum proximis, quibus scieris, poterísque: nisi ita creueris, exheres esto.*

24 Cernere est verba cretionis dicere, ad hunc modum, *Cùm me Mæuius heredem instituerit, eam hereditatem adeo, cernoq́ue.*

De repudiatione.

25 Sine cretione heres institutus, si constituerit, nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, & amplius eam adire nõ potest.

26 Cum cretione verò heres institutus, sicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur, quàm si intra diem cretionis non creuerit: ideoque etiam si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, pœnitentia actus, cernendo heres fieri potest.

Diuisio cretionis.

27 Cretio autẽ vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris [d], in qua adiiciuntur hæc verba, *Quibus scieris, poterísque.* Continua, in qua non adiiciuntur.

28 Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi dati computantur quib. scit se heredem institutum esse, & potuit cernere. Ei ve-

[a] *Pro* auctionem. *vt in l.* 2. §. *tutor.* §. *procuratorẽ pro emp. l. si existimans. de vsurp. & vsuc.*

[b] *Hereditas acquiritur cretione, aditione, pro herede gestione, immissione, agnatione.*

[c] *Id est, facito vt videãt te esse heredem.*

[d] *Legitima & vtilis.*

rò qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur quibus ignorauit se heredem institutum, aut sciuit, sed non potuit cernere.

29 Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti, qui primo gradu scripti sunt: substituti, qui secundo gradu, vel sequentibus.

30 Heredes scripti sunt, veluti: *Titius heres esto, cernitóque in diebus proximis centum quibus scieris, poteríſque. Nisi ita creueris, exheres esto: tunc Mæuius hères esto, cernitóque in diebus, & reliqua.* Similiter & deinceps substitui potest.

De cretione imperfecta.

31 Si sub imperfectam cretionem heres institutus sit, id est, non adiectis his verbis, *Si non creueris, exheres esto*: sed si ita, *si non creueris, tunc Mæuius heres esto:* cernendo quidem, superior inferiorem excludit: non cernendo autem, sed pro herede gerendo, in partem admittit substitutum. Sed postea Diuus Marcus constituit, vt & pro herede gerendo, ex asse fiat heres. Quòd si neque creuerit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, & substitutus ex asse fit heres.

QVEM-

QVEMADMODVM Testamenta rumpuntur.

TITVLVS XXIII.

¶ *Quibus modis testamenta infirmantur.*

TESTAMENTVM iure factum infirmatur duobus modis, si ruptũ, aut irritum factum sit.

De testamento rupto.

1 Rumpitur testamentum mutatione, id est, si postea aliud testamentũ iure factum sit: item agnatione [a], id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque vt oportet, exheredatus sit.

2 Adnascitur suus heres, aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione [b] id est, si filius ex prima secundave mancipatione manumissus, reuersus sit in patris potestatem.

De testamento irrito.

3 Irritum fit testamentum, si testator capite diminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo extiterit heres.

¶ *De postliminio, & lege Cornelia.*

4 Si is qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius valet: si quidem reuersus fuerit, iure postliminij: si non [c] ibi decesserit, ex lege Corneliana [d], quæ per-

[a] *Agnatione ex iure antiquo si nascãtur post mortem: ex iure nouo si in vita: successione, ex iure nouo.*

[b] *Filius trib. emancipationibus, & tribus manumissionibus sui iuris fit, cæteri liberi vna emancipatione. Igitur post primã & secundã manumissionẽ filius præteritus rumpit testamentum patris, quia in eius potestatem reuertitur.*

[c] *Leg.* Si verò

[d] *Duplex est fictio, Postliminij, & Cornelia. hæc iuris ciuilis est: illa iuris gẽtiũ.*

inde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

Quibus modis testamenta conualescunt.

5 Si septem signis testium signatum sit testamentum, licèt iure ciuili ruptum vel irritum factum sit, Prætor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator & ciuis Romanus, & suæ potestatis cùm moreretur fuit, quæ bonorum possessio cum re[a], id est, cum effectu habetur, si nemo alius iure [b] heres sit.

¶ *De substitutionibus.*

6 Liberis impuberibus in potestate manentibus, tam natis quàm posthumis, heredes substituere parentes possunt duplici modo: id est, aut eo quo extraneis, vt si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio iure, id est, si post mortem parentis heredes facti intra pubertatem decesserint, substitutus heres fiat.

7 Etiam exheredatis [c] filiis substituere parentibus licet.

8 Non aliter impuberi filio substituere quis heredem potest, quàm si sibi quis heredem institueret, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

¶ *De testamento militis.*

9 Milites quomodocunque fecerint testamenta, valent, id est, etiam sine legitima obseruatione. Nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quomodocunque vellent, quomodocunq; possent, testari. Idque

[a] *Hoc explicatur in tit. 28. l. filiis. C. de inof. test.*

[b] *Iure legitimo, vel ab intestato. Quod si alius iure heres sit, vt si existat filius præteritus, secund. tab. bonor. possessio erit sine re.*

[c] *Substitutio plerunq; æstimatur ex ratione successionis. hæc ex ratione scripturæ æstimatur non successionis proinde in ea ordo scripturæ obseruatur. Vide hic Cuiac.*

tui. Idque testamentum quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mortuus sit, vel post missionem intra annum.

DE LEGATIS.

TITVLVS XXIIII.

¶ *Quid sit legatum.*

LEGATVM, est quod legis modo, id est, imperatiuè [a], testamento relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

¶ *Genera legatorum.*

1 Legamus autem quatuor modis, per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem [b].

¶ *Quibus verbis legatur Per vindicationem.*

2 Per vindicationem his verbis legamus, *Do, lego, capito, sumito, siue habeto.*

Per damnationem.

3 Per damnationem his verbis: *Heres meus damnas esto dare, dato, facito, heredem meum dare iubeo.*

Sinendi modo.

4 Sinendi modo ita, *Heres meus damnas esto sinere Lucium Titium sumere illam rem, sibique habere.*

Per præceptionem.

5 Per præceptionem sic, *Lucius Titius illam rem præcipito.*

[a] *Imperatiua verba, sunt verba directa. l. quoniam C. de testam.*

[b] *Hoc & prælegatum dicitur & præcipuũ. Sid. Apoll. lib. 6. epist. Illud autẽ deberi tibi quodã, vt iurisconsulti dicunt præcipui titulo.*

¶ *Quæ res legari possunt Per vindicationem.*

6 Per vindicationem legari possunt res quæ vtroque tempore ex iure Quiritium testatoris fuerũt, mortis, & quando testamentum faciebat: præterquam si pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est, si vel mortis duntaxat tempore fuerint ex iure Quiritium.

Per damnationem.

7 Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quæ non sunt testatoris, dummodo tales sint, quæ dari possint.

8 Liber homo, aut res populi, aut sacra, aut religiosa, nec per damnationem legari potest: quoniam dari non potest.

Sinendi modo.

9 Sinendi modo legari possunt res propriæ testatoris, & heredis eius[a].

Per præceptionem.

10 Per præceptionem legari possunt res quæ etiam per vindicationem. Si ea res quæ non fuit vtroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata sit, licèt iure ciuili non valeat legatum, tamen senatuscõsulto Neroniano firmatur: quo cautum est, vt quod minus pactis[b] verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo iure legatũ esset. Optimum autem ius [c]legati per damnationem est.

¶ *De eadẽ re duob. legata Per vindicationem.*

11 Si duobus eadem res per vindicationem legata sit: siquidem disiunctim, singulis in so-

[a] *Non etiam alienæ: quod tamen perperam additũ est apud Caiũ lib. 2. Instit. tit. de legat.*

[b] *Id est, conceptis & legitimis verbis. Cicer. pro Rosc. Comœd, Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurãdum cõprehẽditur. Arnobius li. 7. contra gentes. Quam cum pactionib. adorat & formulis.*

[c] *Nẽpe quia laxius & expeditius est. Sic optimũ ius vsurarũ in l. 1. C. de vsur.*

in solidum debentur[a]: si verò coniunctim, velut *Titio & Seio, hominem Stichum do, lego*, iure ciuili concursu partes fiebant, non concurrente altero pars eius alteri adcrescebat. Sed post legem Papiam Poppeam, nō capientis pars caduca fit.

[a] *Leg.* Singulis partes debētur. *Paul. in Sent. Caius in instit.*

Per damnationem.

12 Si per damnationem eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili in hereditatem remanebat, nunc autem caduca fit: quòd si disiunctim singulis in solidum debetur.

¶ *De optione legata.*

13 Optione autem legati[b], per vindicationem data, legatarii electio est, veluti, *Hominem optato, eligito.* Idemque est, etsi tacitè legauerim, *Titium hominem aut decem heres meus dato*: hominem dare heredis electio est.

[b] *Hic locus mirum in modum deformatus est. Vide hic Cuiac.*

¶ *De legato ante heredis institutionem.*

14 Ante heredis institutionem legari non potest: quoniam & potestas testamenti ab heredis institutione incipit.

¶ *De legato post mortem, vel in mortem heredis.*

15 Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari videatur: quod iuris ciuilis ratio non patitur. In mortis autem heredis tempus legari potest: vel vt *cùm heres moriatur.*

¶ *De legato pœnæ caussa.*

16 Pœnæ caussa [a] legari non potest. Pœnæ autem caussa legatur: quod coercendi heredis caussa relinquitur, vt faciat quidem [b] aut non faciat, non vt legatum pertineat: vt puta hoc modo, *Si filiam tuam in matrimonio Titio conlocaueris, decem millia Seio dato.*

¶ *De incertis personis.*

17 Incertæ personæ legari non potest: veluti, *Quicunque filio meo filiam suam in matrimonio conlocauerit, ei homini tot millia dato.* Sub certa tamẽ demonstratione incertæ personæ legari potest, velut, *Ex cognatis meis qui nunc sunt, qui primò ad funus meum venerit, ei heres meus illud dato.*

¶ *De falsa demonstratione, & falsa caussa.*

18 Neque ex falsa demonstratione, neq; ex falsa caussa legatum infirmatur. Falsa demonstratio est, velut, *Titio fundum, quem à Titio emi, do, lego,* cùm fundus à Titio emptus non sit. Falsa caussa est: velut, *Titio, quoniam negotia mea curauit, fundum do, lego,* vt negotia [c] eius nunquam Titius curasset.

¶ *Si à legatario legetur.*

19 A legatario legari non potest.

¶ *Si legetur à patre, vel domino heredis.*

20 Legatum ei tantùm dari potest [d], qui extraneus est. Ideoque filio familiæ heredi instituto, vel seruo, neque à patre, neque à domino legari potest.

¶ *Si*

[a] *Quemadmodum superiores duæ sententiæ, ita & hæc à Iustiniano sublata est. Hodie igitur valet legatum tale, Heres meus si Stichum alienauerit, Caio centum dato. Non idẽ est si impossibile, probrosum, aut illicitum sit legatum.*

[b] *Putat Cuiac. legi debere,* quid, nõ quidem.

[c] *Cuia. legit,* cùm negotia.

[d] *Leg.* Legatum ab eo tantùm dari potest, qui ex sua persona heres est. Ideoque &c.

¶ *Si heredi à semetipso legetur.*

20 Heredi à semetipso legari nō potest.

¶ *De eo, qui est in potestate heredis.*

21 Ei qui in potestate, manu, mancipióve est scripti heredis, sub conditione legari potest: sed requiritur, vt quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

¶ *De eo in cuius potestate est heres.*

22 Ei cuius in potestate, manu, mancipióve est heres scriptus, legari non [a] potest.

¶ *De partitione.*

23 Sicut singulæ res legari possunt, ita vniuersarum quoq; summa legari potest: vtputa, *Mæuius heres meus cum Titio hereditatem meam partitò diuidito* [b]: quo casu dimidia pars bonorum [c] legata videtur. Potest autem & alia pars, velut tertia vel quarta legari: quæ species Partitio appellatur.

¶ *De vsufructu.*

24 Vsusfructus iure ciuili legari potest earum rerum, quarum salua substantia vtendi fruendi potest esse facultas, & tam singularū rerum, quàm plurium, id est, partis [d].

25 Senatusconsulto [e] cautum est, vt etiāsi earum rerum quæ in abusu continentur, vt puta vini, olei, tritici, vsusfructus legatus sit, legatario res tradantur cautionibus interpositis de restituendis eis, cùm vsusfructus ad legatarium pertinere desierit.

¶ *De ciuitatibus.*

26 Ciuitatibus omnibus, quæ sub imperio Prætoriani [f] sunt, legari potest: idque à

[a] *Tollenda est negatio. l. à filio. D. de leg. l. G.*

[b] *Cuia. maunlt.* partito diuidito.

[c] *l. Nomen. §. partitionis. De verb. sign.*

[d] *l. Etiā partis de vsufr.*

[e] *Huius S. C. fit mētio in l. 1. l. vxorē. De vsufr. legend.*

[f] *Legendum* popul. Rom. *l. omnibus D. Ad Trebell.*

Diuo Nerua introductum, postea à Senatu, autore Adriano [a], diligentiùs constitutum est.

[a] *Imò fortasse Marco l. cum Senatus de reb. dub. Est in propriis nominibus facillimus auctorum lapsus.*

¶ *De ademptione.*

27 Legatum quod datum est, adimi potest, vel eodem testamento, vel codicillis testamento confirmatis: dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

¶ *De transmissione ad heredem, & de cessione diei.*

28 Ad heredem legatarij legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorum cedente, legatarius decesserit.

29 Legatorum quæ purè vel in diem certum relicta sunt, dies cedit antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore: per legem autem Papiam Popeam, ex apertis tabulis testamenti: eorum verò quæ sub conditione relicta sunt, cùm conditio extiterit.

¶ *De lege Falcidia.*

30 Lex Falcidia iubet, non plus quàm dodrantem totius patrimonij legari, vt omni modo quadrans integer apud heredem remaneat.

¶ *De condictione indebiti.*

31 Legatorum perperam solutorum repetitio non est.

DE

DE FIDEI-commissis.

TITVLVS XXV.

¶ *Quid sit fideicommissum.*

FIDEICOMMISSVM est, quod non ciuilibus verbis[a], sed precatiuè relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

[a] *Directis verbis, vt in l. Verbis. De vulgar. sub. stit.*

¶ *De verbis fideicommissorum.*

1 Verba fideicommissorum in vsu ferè sunt hæc, *Fideicommitto, peto, volo dari*, & similia.

¶ *De nutu.*

2 Etiam nutu[b] relinquere fideicommissum in vsu receptum est.

[b] *l. Nutu. De legat. 3. Secus tamē est legatio iure antiquo.*

¶ *Qui possunt relinquere fideicommissum.*

3 Fideicommissum relinquere possunt, qui testamentum facere possunt, licèt non fecerint. Nam intestatus quis moriturus, fideicommissum relinquere potest.

¶ *Quæ relinqui possunt.*

4 Res per fideicommissum relinqui possunt, quæ etiam per damnationem legari possunt.

¶ *Quibus relinqui potest.*

5 Fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.

6 Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licèt legatum capere non possint.

¶ *De fideicommisso relicto ante heredis institutionem, vel post mortem heredis, vel codicillis.*

6 Fideicommissum & ante heredis institutionem, & post mortem heredis, & codicillis, etiam non confirmatis testamento, dari potest, licèt legari non possit.

¶ *De lingua Græca.*

7 Item Græcè [a]fideicommissum scriptũ valet, licèt legatum Græcè scriptum non valeat.

[a] l. Fideicommissã princ. De lega. 2.

¶ *Qui rogari possunt.*

8 Filio qui in potestate est, seruóve heredibus institutis, seu si his legatum sit, patris vel domini fidei committi potest, quamuis ab eo legari non possit.

9 Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam non confirmatis, rogari potest, vel vt hereditatem totam, vel ex parte alij restituat, quamuis ex directo heres [b]institui ne quidem cõfirmatis codicillis possit.

[b] In confirmatis omnia directò relinqui possunt excepta hereditate.

¶ *De petitione fideicommissi.*

10 Fideicommissa non per formulam petuntur, vt legata: sed cognitio est Romę quidem Consulum, aut Prætoris, qui fideicommissarius vocatur: in prouinciis verò, Præsidum prouinciarum.

¶ *De his quæ pœnæ caussa relinquuntur.*

11 Pœnæ caussa certæ vel incertæ personæ ne quidem fideicommissa dari possunt.

¶ *Ad legem Falcidiam, S.C. Trebellianum, & Pegasianum.*

12 Is

12 Is qui rogatus est alij restituere hereditatem, lege quidem Falcidia locum nõ habente, quoniam non plus (puta) quàm dodrantem, restituere rogatus est, ex Trebelliano [a] senatusconsulto restituit, vt ei & in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas. Lege autẽ Falcidia interueniente, quoniam plus quàm dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatuscõsulto restituit, vel [b] deducta parte quarta, ipse qui scriptus est heres, hereditatem restituat, & in ipsum actiones conseruentur, is autem qui recipit hereditatem, legatarij loco habeatur.

[a] *Hæc de Pegasiano & Trebell. fusiùs explicantur in Instit.*

[b] *Cuiac. pro* vel *legit.* vt.

13 Ex Pegasiano senatusconsulto restituta hereditate, commoda & incommoda hereditatis communicantur. [c] † Inter heredem, & eum cui reliquæ partes restitutæ sunt interpositis stipulationibus ad exemplum partis & pro parte stipulationum. Partis autem & pro parte stipulationes propriè dicuntur, quæ de lucro & damno communicando solent interponi inter heredem & legatarium partiarium, id est, cum quo partitus est heres.

[c] † *Leg.* communicantur inter heredem, *&c.*

14 Si heres damnosam hereditatem dicat, cogetur à Prætore adire & restituere totam, ita vt ei & in eum qui recipit hereditatem actiones dentur, perinde atq; si ex Trebelliano senatusconsulto restituta fuisset: idque vt ita fiat, Pegasiano senatusconsulto cautum est.

¶ *Ad S.C. Plautianum.*

15 Si quis in fraudem tacitam[a] fidem adcommodauerit, vt non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit[b]: nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat[c].

De libertate.

16 Libertas dari potest per fideicommissum.

DE LEGITIMIS heredibus.

TITVLVS XXVI.

¶ *Ordines heredum.*

INTESTATORVM ingenuorum hereditates pertinent, primùm ad suos heredes, id est, liberos qui in potestate sunt, cæterósq; qui in liberorum loco sunt. Si sui heredes nō sunt, ad consanguineos, id est, fratres & sorores ex eodē patre. Si nec hi sunt, ad reliquos adgnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares descendentes, eiusdem familiæ: id enim cautum est lege duodecim Tabularum: *Ac si intestatus moritur, cui suus extabit heres[d], nec adgnatus proximus familiam habeto.*

¶ *De suis heredibus.*

1 Si defunctus[e] sit filius ex altero filio mortuo, iam nepos vnus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet: non vt in capita di-

a *Tacita fides est, si quis non palàm rogatus in fraudem legis tacitè promittat, se id quod accepit, cælibi aut orbo redditurū. l. in fraudē de iis quibus vt indig. l. in tacitis. de legat. 1.*

b *Plautiano S.C. l. beneficio. Ad leg. Falc.*

c *Scriptum oportuit*, Si ex liberis existat.

d *Hæc sunt perturbata. Legēdū est*, Ac si intestatus moritur, cui suus heres nec exstabit.

e *Leg.* Si defuncti sit filius, & ex altero filio iā mortuo nepos. *§. cùm filius de hered. quæ ab intest. defe.*

ea diuidatur, ſed vt in ſtirpes, id eſt, vt filius ſolus mediam partem habeat, & nepotes quotquot ſunt alteram dimidiam. Æquum eſt enim nepotes patris ſui loco ſuccedere, & eã partem habere, quam pater eorum ſi viueret, habiturus eſſet.

2 Quandiu ſuus heres [a] ſperatur heres fieri poſſe, tandiu locus agnatis non eſt: velut ſi vxor defuncti prægnans ſit, aut filius apud hoſtes ſit.

¶ *De agnatis.*

3 Agnatorum hereditates diuiduntur in capita, veluti ſi ſit fratris filius, & alterius fratris duo pluréſve liberi: quotquot ſunt ab vtraque parte perſonæ, tot fiunt portiones, vt ſinguli ſingulas capiant.

4 Si plures [b] eodem gradu ſunt agnati, & quidam eorum hereditatem ad ſe pertinere noluerint, vel antequam adierint deceſſerint: eorum pars adcreſcit his qui adierint. Quòd ſi nemo [c] eorum adierit, ad inſequentem gradum ex lege hereditas nõ tranſmittitur: quoniam in legitimis hereditatib. ſucceſſio non eſt.

¶ *De feminis.*

5 Ad feminas vltra conſanguineorũ gradum legitima hereditas non pertinet: itaque ſoror fratri ſororíve legitima heres fit.

¶ *Ad S.C. Orphitianum.*

6 Ad liberos matris inteſtatæ hereditas ex lege XII Tabularum non pertinebat: quia fœminæ ſuos heredes non habent. Sed

[a] Hæc antiquorum definitio eſt. l. 3. ſi pars hered. petat. l. pen. Vnde legit. l. cũ quidam. §. 1. de acq. her.

[b] l. ſi ex pluribus. de ſuis & legit. hered.

[c] In ſuis, in legitimis non eſt ſucceſſio. In honorariis eſt ſucceſſio.

postea Impp. Antonini[a] & Commodi oratione in Senatu recitata, id actum est, vt sine in manu conuentione[b], matrum legitimæ hereditates ad filios pertineãt, exclusis consanguineis, & reliquis agnatis.

¶ *Ad S.C. Tertyllianum.*

7 Intestati filij hereditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet: sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex Senatusconsulto Tertulliano[c]: si tamen ei filio neque suus heres sit, quíve inter suos[d] heredes ad bonorum possessionem à Prętore vocatur: neque pater ad quem lege hereditas[e], bonorúmve possessio cum re pertinet, neq; frater consanguineus. Quòd si soror consanguinea sit, ad vtrasque[f] pertinere iubetur hereditas.

[a] l. sacratissimi. ad S.C. Tertyl. quã & S.C. secutũ est quod dicitur Orfitianum.
[b] Etiamsi vulgò quæsiti sunt liberi.
[c] Quod factũ est D. Pij tẽporibus.
[d] Vt puta emãcipatus.
[e] Hereditas, aut bonor. poss. vnde legitimi, si in emancipatione manumissor. extiterit.
[f] Ad matrẽ pro dimidia si filia decesserit, pro virili si filius. l. 2. C. Th. de sec. nupt. Sed hæc vt sint à Iustin. mutata, vide in Instit.

DE LIBERTORVM successionibus vel bonis.

TITVLVS XXVII.

¶ *De bonis libertorum.*

LIBERTORVM intestatorum hereditas primùm ad suos heredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberósve patroni.

1 Si sit patronus & alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertinet.

2 Item patroni filius patroni nepotibus obstat.

3 Ad liberos patronorum [a] hereditas defuncti pertinet, vt in capita, non in stirpes diuidatur.

¶ *De capitis deminutione.*

4 Legitimæ hereditatis [b] ius quod ex lege duodecim Tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

[a] l. si libertus præterito §. vlt. de bon. lib.

[b] Hæc sententia de ingenuorum hereditate accipienda est. l. capitis. de suis & legit. hered. nõ libertorum. l. si libertus præterito, in princ.

DE POSSESSIOnibus dandis.

TITVLVS XXVIII.

¶ *Diuisio.*

BONORVM possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut aduersus tabulas intestati [c].

¶ *De bonorum possessione contra tabulas.*

1 Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis [d], testamento preteritis, licèt legitima ad eos non pertineat hereditas.

2 Bonorum possessio contra tabulas liberis tam naturalibus, quàm adoptiuis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis: non tamen & illis, qui in adoptiua familia sunt. Adoptiuis autem, his tantùm qui in potestate manserunt.

3 Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cauere patribus [e] suis qui in potestate manserunt, bona, quæ moriente patre habuerũt, se collaturos.

[c] Legendum aut intestati.

[d] Imò & suis. Sed non est necessaria iure ciuili.

[e] Manifestũ est legi debere fratribus. *Cauere autem debent, vel re ipsa conferre.*

¶ *Secundùm tabulas.*

4 Secundùm tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorũ quibus contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint.

5 Etiam si iure ciuili nõ valeat testamentum, fortè quòd familię mancipatio vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit, non minùs quàm septem testium ciuiũ Romanorum signis, bonorum possessio datur.

¶ *Intestati.*

6 Intestati datur bonorum possessio per septem gradus [a]. Primo gradu liberis: Secundo legitimis [b] heredibus: Tertio proximis cognatis: Quarto familiæ [c]: Quinto patrono, patronæ, liberísve patroni, patronæve: Sexto viro, vxori: Septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet. Si nemo sit [d] ad quem bonorũ possessio pertinere possit: aut si quidem, sed ius suum omiserit: populo bona deferuntur ex lege Iulia [e] caducaria.

Vnde liberi.

7 Liberis bonorum possessio datur, tam his qui in potestatem vsq; in mortis tempus fuerunt, quàm emancipatis: item adoptiuis, non tamen etiam in adoptionem datis.

Vnde cognati.

8 Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solùm per feminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite deminuti. Nam licèt legitimum ius agnationis

[a] *Omissa est bonor. pos. Vnde 10. personæ, sed si pater manumissor sit, sanè verũ est septẽ dumtaxat gradus esse.*
[b] *Inter quos & patroni sunt patronorúmque liberi.*
[c] *Id est, agnatis patroni, hæc dicitur,* tum quẽ ex familia: *sic enim legit. Cuia. in instit. Iustin.*
[d] *Istud est initiũ alterius sententia.*
[e] *De hac in l. quidam. §. quoties. de legat.*

tionis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

¶ *De successorio edicto.*

9 Bonorum possessio datur parentibus & liberis intra annum, ex quo petere potuerũt: cæteris intra centum dies.

10 Qui omnes intra id tempus si non petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus admittitur: perinde ac si superiores non essent. idque per septem gradus fit.

11 Hi quibus ex successorio edicto [a] bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio Prætoris. Ideóque seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis actionibus opus est: in quibus heredes esse finguntur.

[a] *Successoriũ edictũ eò dicitur quòd det successionem inter bonorũ possessores.*

¶ *De bonorum possessione cum re aut sine re.*

12 Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re, si is qui accepit, cum effectu bona retineat: sine re, quum alius iure ciuili euincere hereditatẽ possit: veluti si suus [b] heres intestatò sit. Bonorum possessio sine re est, quum suus heres euincere hereditatem iure legitimo possit.

[b] *Hæc sic distingui oportet.* Si suus heres intestatò sit, bon. poss. sine re est, cũ, &c.

DE BONIS LIBERTORUM.

TITVLVS. XXIX.

¶ *De bonis liberti.*

CIvis Romani[a] liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestatò sine suo herede libertus decesserit. Ideoque siue testamento facto decedat, licèt suus heres ei non sit, seu intestatò & suus heres ei sit, quanuis non naturalis, sed vxor puta quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius lex patrono nihil præstat. Sed ex edicto Prætoris si testamento facto libertus moriatur, aut vt nihil[b], aut minus quàm partem dimidiam bonorum patrono relinquat: contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorẽ sibi relinquat, siue intestatò decedat, & vxorẽ fortè in manum vel adoptiuum filium relinquat, æquè partis mediæ[c] bonorũ possessio contra suos heredes patrono datur.

[a] In Latino secus est. §. Vl. de succes. libert.

[b] Leg. & aut nihil. §. 1. *de succes. liber.*

[c] Hæc est quinti gradus bonor. possessio. qua & nullis extantibus suis heredibus patrono dabitur si bonor. possessio. Vnde legitimi non admiserit: nam sibi ipsi succedi posse ità pridẽ receptũ est. l. 1. §. sed an de succes. edict.

¶ *De bonis liberta.*

1 In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur[d]. Itaq; si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet[e].

Licèt[f] liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, obstat patrono lex Papia Popea. Postea libertas quatuor liberorum iure tutela patronorũ liberauit, & cùm intulerit, iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit vt pro numero

[d] Nam de liberto Prætor edixit nõ liberta, & de suis heredibus quales femina non habet.

[e] Ergo leg. xij Tab. non Prætoris edicto. [f] *Hæc ita restituenda sunt*, nam licèt liberi sint libertæ, quoniam nõ sunt sui heredes matri, non obstant patrono. Lex Papia Popea libertas.

libero-

liberorum libertæ superstitum virilis pars patrono debetur.

¶ *De liberis patroni.*

2 Liberi patroni virilis sexus, eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quæ & ipse patronus. Feminæ [a] verò, ex lege quidem XII Tabularum perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi.

Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturalis [b] bonorum possessio eis non competit. Sed si ius trium liberorum habuerunt, etiam hæc iura ex lege Papia Popea nanciscuntur.

[a] *Iure antiquo, quo & hodie vtimur, inter liberos patroni nulla est differentia sexus. Prætorio iure plus tribuuntur masculis quàm feminis.*

[b] *Pro*, non naturales.

¶ *De patrona.*

3 Patronæ ex bonis libertorum illud ius tantùm habent, quod lex XII Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus, id iuris dedit quod patronus habet ex edicto.

¶ *De liberis patronæ.*

4 Item liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono † tribuit.

† *Cuia. legit* patronæ.

CAII INSTITV-TIONVM LIBRI II.

Distinctionibus & argumentis illustrati opera Iulij Pacij iurisconsulti.

STVDIOSIS IVRIS.

Cur annotationes ad Caij Instit. additæ non sunt.

*NOTÆ, ad Institutiones tum Imperatorias tum etiam Vlpiani, hoc enchiridio datæ, tam facilem ad has tertias nomine Caij inscriptas, accessum sternunt: vt collatione tantùm ad illas, non commentatione alia opus sit. Addemus solùm I. Cuiacij, de his iudicium: Censet enim in præfatione ad Codicem Theodosianum, Epitomen hanc Institutionum esse Caij ab Aniano Alarici Consiliario *confectam, quantum quoq; modo sui temporis vsus exigere videbatur: nec verò omnẽ propterea Caio dignitatem & elegantiam deperiisse: restare inter lateres Aniani malè coctos adhuc lapillos quosdam, si quis non pigretur internoscere, è quibus veluti è culmo fruges, & luculentiùs si reliquias eas adiunxerit, quæ Pandectis inspersæ sunt, quæque Iustiniani Institutionibus leguntur, quanti momenti, ponderis, artificij Caij Institutiones fuerint, æstimare possit.*

*Ioan. Tilius Cancellarium vocat.

DE

CAII INSTITVTIONVM LIBER I.

DE LIBERTATIBVS seruorum.

TITVLVS I.

¶ *Diuisio personarum.*

CAII Institutionum liber primus dicit omnes homines aut liberos esse aut seruos. Sed ex ipsis qui liberi sunt, alios esse ingenuos, alios libertinos. Ingenuos, qui ingenui nati sunt: Libertinos *qui pro iusta seruitute manumissi, liberi fiunt. Ingenuorum omnium vnus status est. Libertorum verò ideo non vnus est, quia tria sunt genera libertorum: quia liberti aut ciues Romani sunt, aut Latini, aut Dedititij. Tamen qui ciues Romani sint, qui Latini, qui Dedititij, breuiter explanandum est.

Inst. Imp. ti. 5. Caius. l. 3. ff. de stat. hom.

** Al.* qui iusta *Caius. l. 6. eod.*

1 Ciues Romani sunt, qui his tribus modis, id est, testamento, aut in Ecclesia*, aut ante Consulem fuerint manumissi.

Romani ciues.

Latini. 2 Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur.

Dedititij. 3 Dedititij verò ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſuppliciis ſubditi, & publicè pro criminibus cæſi ſunt: aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impreſſa ſunt, & ita impreſſa ſunt, vt deleri non poſſint. hi ſi manumiſſi fuerint, Dedititij appellantur.

4 Sed inter hæc tria genera libertorum ideo ciues Romani meliorē ſtatum habent: quia & teſtamenta facere, & ex teſtamento quibuſcunque perſonis ſuccedere poſſunt. Nam & Latini, & Dedititij nec teſtamenta condere, nec ſibi ex teſtamento aliorum aliquid dimiſſum poſſunt vllatenus vindicare. Tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum Libertorum conſequi poſſunt: Dedititij verò nulla ratione poſſunt ad ciuium Romanorum Libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id eſt, ſi iterum ab ipſis aut teſtamento, aut in Eccleſia*, aut ante Conſulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia conſequuntur.

§. Et dedititios. tit. 5.

¶ *Qui manumittere non poſſunt. De eo qui non eſt ſoluendo.*

5 Non tamen omnes domini ſeruos ſuos manumittere poſſunt. Nam ſi aliquis multa debita habeat, cuius ſubſtantia à creditoribus te-

bus teneatur obnoxia, si in fraudem creditoris sui seruos suos manumittere voluerit, collata manumissio non valet.

De liberto.

6 Aut si libertus ciuis Romanus filios liberos non habuerit, & in fraudem patroni sui seruos suos manumittat, similiter data manumissio non valet.

De minore viginti annis.

7 Præterea minor quicunque viginti annorum dominus, seruo suo libertatem dare non potest, nisi fortè tantùm minor manumissor, cui pater suus & mater à patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut certè pædagogum, aut collactaneum manumittat. Nam quamlibet dominus, id est, quatuordecim annos egressus, testamẽtum facere possit, & heredem instituere, & legata relinquere, libertatem tamen seruis non potest in hac ætate conferre.

* *Cuiacius lib.7. Obseruationum, cap.*15. *Priscianum lib.6. allegat ex fide manuscriptorũ (quòd hac in parte Priscianus valde corruptus sit:) Caius, inquit, in primo institutionum.* Adhibitis non minus quinque testibus puberibus, item libripende. *In eodem,* Qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens, *&c. Quæ cùm non ita sint in Caij Institutionibus quæ vulgò circunferuntur, apparet interpretationem Aniani ad illas eam esse, non ipsum Caij contextum, quod & argumento manumissionis factæ in Ecclesia, quam manumissioni censu factæ substituit Anianus:* & adfiliatorum *appellationis, qua etiam vtitur in l.2. C. Th. de legit. hered. & multis aliis comprobari potest. Hæc Cuiac.* *Priscianus.* *Adfiliatio.*

DE NVMERO SERuorum teſtamento manumittendorum.

TITVLVS II.

Tit. 7. lib. 1. Inſtit.

CONSTITVTVM eſt, quantũ ſeruorum numerum teſtamento de quanta familia liceat manumitti, hoc ordine: vt ſi quis duos ſeruos habet, ambos manumittere poſſit. Qui verò tres, duos teſtamento manumittat. Qui quatuor, ſimiliter duos. Qui ſex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decẽ, quinque. Qui vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, ſedecim, decem & ſeptem: ſimiliter quinque. Qui decem & octo, ſex. Et ab hoc numero vſque ad triginta, tertiam partem manumittere liceat. Qui ampliùs quàm triginta habuerit, vſque ad centum, quartam partem de numero ſeruorum manumittere poteſt. Qui verò plures quàm centum habuerit, quintam partem manumittere poteſt. Sed & hoc ſtatutum eſt, vt de qualibet grandi familia, nulli ampliùs, quàm centum teſtamento manumittere liceat.

Numerus ſeruorũ manumittendorum.

1 Nam qui voluerit aut in Eccleſia*, aut ante Conſulem, aut inter amicos aut per epiſtolam manumittere, poteſt hiis manumiſſionibus omnem familiam iugo ſeruitutis abſoluere.

2 Nam ſi aliquis teſtamento plures manumittere voluerit, quàm continet numerus ſu-

rus suprà scriptus, ordo seruandus est: vt illis tantùm libertas valeat, qui prius manumissi sunt, vsque ad illum numerum, quem explanatio continet superius comprehensa. Qui verò postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integrè in seruitute eos *certum est permanere. Quòd si non nominatim serui, vel ancillæ in testamento manumittantur, sed confusè omnes seruos suos, vel ancillas is qui testamentum facit, liberos facere voluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in seruili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. Nam & si ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit, id est, in circulo, vt qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit, agnosci, nulli ex hiis libertatem valere manifestum est, si agnosci nõ potest qui prior qui posterior manumissus fuerit.

*decretum.

Manumissi in circulo.

3 Nam si aliquis in ægritudine constitutus, in fraudem huius legis facere noluerit testamentum, sed epistolis, aut quibuscumque aliis rebus seruis suis pluribus quàm per testamentum licet, conferre voluerit libertates, & sub tempore mortis hoc fecerit, hij qui prius manumissi fuerunt, vsque ad numerum superiùs constitutum, liberi erunt. Qui verò post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt.

4 Nam si incolumis quoscumque diuer-

ſo tempore manumiſit: inter eos qui per teſtamentũ manumiſſi ſunt, nullatenus computentur.

DE IVRE PERſonarum.

TITVLVS III.

¶ *Diuiſio.*

Lib. 1. Inſtit. Imp. titul. 3. l. 1. ff. de his qui ſunt ſui vel al.

ALIQVÆ perſonæ ſui iuris ſunt, aliquæ alieno iuri ſubiectæ ſunt. Itaque cùm oſtenditur quæ perſonæ alieno iuri ſubiectæ ſint, tunc euidenter agnoſcitur quæ ſui iuris ſint.

¶ *De poteſtate dominica.*

1 In poteſtate itaque dominorum ſunt ſerui, quam poteſtatem omnes gentes habere certum eſt: ſed diſtringendi in ſeruos dominis pro ſua poteſtate permittitur, occidendi tantùm ſeruos ſuos domini licentiam non habebunt: niſi fortè ſeruus dum pro culpæ modo ceditur, caſu forſitan moriatur. Nam ſi ſeruus dignum morte crimen admiſerit, iis iudicibus quibus publici officii poteſtas commiſſa eſt, tradendus eſt vt pro ſuo crimine puniatur.

¶ *De patria poteſtate.*

l. 1. ff. eod.

2 In poteſtate etiam patrum ſunt filij, ex legitimo matrimonio procreati.

DE

DE MATRIMONIIS.

TITVLVS IIII.

¶ *Quæ sint nuptiæ legitimæ.*

LEGITIMÆ ſunt nuptiæ, ſi Romanus Romanam nuptiis interueniẽtibus, vel conſenſu ducat vxorem. *Lib. 1. Inſt. Imp. tit. 10.*

¶ *De aſcendentibus & deſcentibus.*

1 Sed non omnes perſonas vxores ducere licet: quia nec patri filiã, nec filio matrem, nec auo neptem, nec nepoti auiam. Quod non ſolùm de perſonis, quæ nobis propinquitate coniunctæ ſunt, ſed etiam de adoptiuis, hoc eſt adfiliatis, iuſſum eſt obſeruari. Nã etſi per emancipationem adoptio diſſoluatur, nuptias tamẽ inter has perſonas ſemper conſtat illicitas.

¶ *De fratribus & ſororibus.*

2 Inter fratrem quoque & ſororem, ſiue eodem patre ac matre nati fuerint, ſiue diuerſis matribus aut patribus, matrimonia eſſe non poſſunt. Inter adoptiuos etiam fratres illicita ſunt cõiugia, niſi fortè adoptio emancipatione fuerit diſſoluta: nam ſi emancipatio interuenerit, nuptię inter huiuſmodi fratres licitò contrahuntur. *Adoptio emãcipatione diſſoluta.*

¶ *De fratris vel ſororis filia.*

3 Fratris quoq; & ſororis filiam vxorem ducere non licet.

¶ *De ſorore patris vel matris.*

4 Sororem quoq; patris ac matris vxores accipere non licet.

¶ De affinibus.

5 Genero quoque socrum suam: nec socero nurum vxorem accipere licet, neq; vitrico priuignam, neq; priuigno nouercam.

¶ De consobrinis.

Amitini vel Consobrini.

6 Fratres enim amitinos vel consobrinos in matrimoniũ iungi nulla ratione permittitur.

¶ De polygamia.

7 Sed nec vni viro duas sorores vxores habere: nec vni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.

¶ De incestis & nefariis nuptiis.

8 Quòd si quis incestas vel nefarias, id est, quæ sunt superiùs comprehensæ, nuptias inierit, nec vxorem habere videtur, nec filios. Nam hij qui ex huiusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem videantur habere, patrem verò nullatenus habere censentur, & tanquam si de adulterio concepti fuerint computantur: qui spurij appellantur, hoc est, sine patre filij.

¶ De statu liberorum.

Regula iuris.

9 Regula iuris hoc continet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui verò non de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore quo nascuntur. Ac proinde legitima coniunctione conceptus, etiamsi mater eius statum mutet, id est, si ancilla fiat: ille qui legitimè conceptus est, ingenuus nascitur. nam qui non legitimo matrimonio concipi-

concipitur, si mater eius ex ancilla dum prægnans est, libera facta fuerit, liber nascetur: si verò ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, seruus nascetur: quia non legitimè, sed vulgò conceptus est.

DE ADOPTIONIBVS.

TITVLVS V.

¶ *Definitio.*

ADOPTIO naturæ similitudo est, vt aliquis filium habere possit, quem nõ generauerit. *Lib. 1. Insti. Imp. tit. 11. l. 2. ff. de adopt. l. 28. eod.*

¶ *Diuisio.*

1 Et ipsa adoptio duobus modis fit. vna quæ adrogatio dicitur: alia, quæ adoptio. Adrogatio est, quando aliquis patrem non habens adoptatur, & ipse se in potestatem adoptiui patris dat. Et ideo adrogatio dicitur, quia & ille qui adoptat interrogatur, vtrùm illum quem adoptat filium habere velit: & ille qui adoptatur, interrogatur, vtrùm id fieri velit. Illa verò alia adoptio est, vbi quis patrem habens, ab alio patre adoptatur: & ita ille qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, & in adoptiui patris incipit esse potestate. *Caius l. 2. ff. eod.*

¶ *De feminis.*

2 Nam & feminę adoptari possunt, vt loco filiarum adoptiuis patribus habeantur: feminæ verò adoptare non possuut, quia nec filios ex se natos in potestate habent. *Feminæ.*

¶ *De spadonibus.*

Spadones. 4 Spadones autem qui generare non possunt, adoptare possunt. Et licèt filios generare non possint, quos adoptauerunt filios habere possunt.

¶ *De liberis adoptati.*

4 Si quis verò filios habens se dederit adoptandum, non solùm ipse in patris adoptiui potestatem redigitur, sed & filij eius, si tamen auum paternum non habuerint, in adoptiui patris transeũt potestatem, tanquam nepotes.

QVIBVS MODIS FILII exeunt de potestate patris.

TITVLVS VI.

¶ *De morte.*

Lib. I. Insti. Imp. tit. 12. FILII qui in potestate patris sunt, mortuo patre sui iuris fiunt. Sed si hic filius, qui morte patris sui iuris effectus est, filios habeat, in eius post patris sui obitum erũt filij potestate. Nam si pater moriatur, & auus paternus viuat, nepos ex filio sui iuris esse non potest: quia in aui remanet potestate qui auo mortuo sui iuris efficitur. Itẽ si moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc nepotes liberi & sui iuris erunt, & in patris emancipati potestatem non veniunt.

¶ *De exilio.*

Exilium. 1 Item de potestate patris exeunt filij, si pater

pater eorum in exilium miſſus fuerit: quia non poteſt filium ciuem Romanum in poteſtate habere homo peregrinæ conditionis effectus. Item filius ſi viuo patre in exilium miſſus fuerit, in poteſtate patris ciuis Romanus eſſe nō poteſt, quia ſimiliter peregrinæ conditionis factus cognoſcitur.

¶ *De captiuitate.*

2 Item ſi ab hoſtibus pater captus ſit: in poteſtate quandiu apud hoſtes fuerit, filios non habebit. Sed ſi de captiuitate euaſerit, iure poſtliminij omnem, ſicuti in aliis rebus, ita & in filios recipit poteſtatem. Si verò pater qui ab hoſtibus captus eſt, in captiuitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hoſtibus captus eſt, filij ſui iuris effecti intelliguntur.

¶ *De emancipatione.*

3 Item per emancipationem filij ſui iuris efficiuntur. Sed filius maſculus tribus emancipationibus de poteſtate patris exit, & ſui iuris efficitur. Mancipatio autem, hoc eſt, manus traditio quædam ſimilitudo venditionis eſt: quia & in emancipationib. præter illum, hoc eſt certū patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iſte naturalis pater filium ſuum fiduciario patri mancipat, hoc eſt manu tradit: à quo fiduciario patre naturalis pater vnum aut duos nummos, quaſi in ſimilitudinē pretij accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc ſecundò & tertiò fit, & ſic de patris poteſtate exit. Quæ tamen mancipatio ſolebat

Emancipatio.

Mancipatio

Ritus mancipationis.

ante Præſidem fieri, modo ante Curiam facienda eſt: vbi quinque teſtes ciues Romani in præſenti erunt, & pro illo qui Libripens appellatur, id eſt, ſtateram tenens, & qui Anteſtatus appellatur, alij duo, vt ſeptem teſtiũ numerus impleatur. Tamẽ cùm tertiò mancipatus fuerit filius à patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei à fiduciario patre remancipetur, & à naturali patre manumittatur: vt ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hæreditate naturalis pater, non fiduciarius ſuccedat. Feminæ, vel nepotes maſculi ex filio, vna emancipatione de patris vel aui exeunt poteſtate, & ſui iuris efficiuntur. Et hij ipſi quamlibet vna mancipatione de patris vel aui poteſtate exeant, niſi à patre remancipati fuerint, & à naturali patre manumiſſi, ſuccedere eis naturalis pater nõ poteſt, niſi fiduciarius à quo manumiſſi ſunt. nam ſi remancipatum ſibi naturalis pater vel auus manumiſerit, ipſe eis in hæreditate ſuccedit. Quòd ſi habeat quis filium, & ex eo nepotes, & voluerit filium emancipare, & nepotes in ſua poteſtate retinere, in arbitrio eius eſt: aut ſi voluerit nepotes emancipare, & filium in ſua poteſtate retinere, & hoc ei pro iuris ordine licere manifeſtum eſt. Quod non ſolùm de nepotibus, ſed & de pronepotibus ſimiliter facere poteſt.

Anteſtatus.

Remancipatio.

DE

DE TVTELIS.

TITVLVS VII.

TVTORES aut legitimi ſunt, aut teſtamentarij. Legitimi ſunt, qui pupillo per virilem ſexum propinquitate cöiunguntur: & qui proximior fuerit de agnatis, ad ipſum legitima tutela pertinet: quia is qui proximus fuerit ad tutelam, ipſe proximus eſt ad hereditatem. Teſtamentarij ſunt, quos patres aut aui paterni in teſtamento ſuo tutores filiis, aut nepotibus delegauerint. Quòd ſi nec teſtamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquiſitione iudicis pupillis tutores dantur.

Inſtit. Imp. lib.1. tit.13. Caius.l.7.ff. de legit.tut.

Teſtamentarij.

DE CVRATORIBVS.

TITVLVS VIII.

PERACTIS pupillaribus annis, quibus tutores abſoluuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore ſunt minores ætate, maiores euerſores, inſani. Hij qui minores ſunt, vſque ad viginti & quinq; annos completos ſub curatore ſunt. Qui verò euerſores, aut inſani ſunt, omni tempore vitæ ſuæ ſub curatore eſſe iubentur: quia ſubſtantiam ſuam rationabiliter gubernare non poſſunt.

Inſtit. Imp. lib.1. tit.23.

Euerſores inſani.

CAII INSTITVTIONVM LIBER II.

DE REBVS.

TITVLVS I.

¶ *Continuatio.*

Caius l. 1. D. de rer. diuis.

AIVS ſuperiori commentario de iure perſonarũ aliqua diſputauit. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat.

¶ *De rebus noſtris, vel diuinis, vel publicis.*

1 Omnes itaque res aut noſtri iuris ſunt, aut diuini, aut publici. Noſtri iuris ſunt, quæ in proprietate noſtra eſſe noſcuntur. Diuini iuris ſunt eccleſiæ, id eſt, templa Dei, vel ea patrimonia, ac ſubſtantiæ, quę ad Eccleſiaſtica iura pertinent. Publici iuris ſunt muri, fora, portæ, theatra, circus, arena, quæ Antiqui ſancta appellauerunt, pro eo quòd exinde tolli aliquid aut contingi non liceret. Sed hęc omnia

omnia in nullius bonis ſunt, ideo publici iuris eſſe dicuntur. Sed & res hereditariæ antequam aliquis heres exiſtat, id eſt, quando dubitatur, vtrùm ſcriptus, an legitimus heres ſuccedere debeat, in nullius bonis eſſe videntur.

¶ *De rebus corporalibus, & incorporalibus.*

2 Præterea quædam res corporales ſunt, quædam incorporales.

2 Corporales ſunt, quæ manu tangi poſſunt: velut ager, mancipium, veſtis, aurum, argentum, & hiis ſimilia. Incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ non in corpore, ſed in iure conſiſtunt, ſicut eſt hereditas, & obligationes diuerſis contractibus ſcriptæ. Et licèt hereditas, vel emptio, aut diuerſi contractus res corporales in ſe habeant, ius tamen ipſius hereditatis vel emptionis, aliorumque contractuum incorporale eſt.

Corporales res.

Incorporales.

¶ *De ſeruitutibus.*

3 Incorporalia etiam ſunt iura prædiorum vrbanorum vel ruſticorum. Prędiorum vrbanorum iura ſunt, ſtillicidia, feneſtrę, cloacæ, altiùs erigendæ domus, aut non erigendæ, & luminum: vt ita quis fabricet, vt vicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum verò ruſticorum iura ſunt, via vel iter, per quod pecus aut animalia debent ambulare, vel ad aquam duci, & aquæ ductus, quę ſimiliter incorporalia ſunt.* Hæc iura tamẽ ruſticorum prædiorum *Seruitutes* appellantur.

Incorporalia iura.

* γρ. Et iura tam ruſticorum quàm vrbanorum prædiorum.

De his quæ inferioribus ſuperponuntur.

4 Item regulariter conſtitutum eſt, vt ſuperpoſita inferioribus cedant: Vt ſi quis in ſolo noſtro ſine noſtro permiſſu domum ædificauerit, ad eum cuius terra eſt, domus ædificata pertineat. Vel ſi aliquis in agro noſtro arbores, aut vineas, vel plantas quaſcunque poſuerit, ſimiliter ſuperficies ſolo cedat. *Vel ſi meſſem in cãpo ſeminauerit, omnia hæc quæ in terram alienam iactantur, domino terræ acquiruntur. Quod & de chartis & pergamenis, ſi in alienis ſcribat, licèt aureis vel argenteis literis, ſimiliter eius eſt ſcriptura, cuius charta aut pergamenũ fuerit. Quod & de tabula, hoc eſt, ſi aliquis in tabula mea picturam fecerit, obſeruatur: quia ſtatutum eſt, vt tabulæ pictura cedat.

* *Aliàs* ſuperficiũ ſolo cedat. *Caius in hac quæſtione ſpeciei facta ex aliena materia Sabinianus videtur, ſpectans materiam nõ formam. Cùm tamẽ Iuſtinian. mediã quandã ſententiam retulerit, Inſt. De rerũ diuiſione. §. Quum ex aliena. Caius in l. Qua ratione 9. ff. de acq. rerum dom. Cuiac. id not. Inſt.*

¶ *De ſpecificatione.*

5 Quòd ſi quis ex vuis meis vinũ, aut ſpicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit: eius vinum, triticum, vel oleum eſt, cuius ſpicæ, aut vuæ, aut oliuæ fuerint. Si quis etiam ex tabulis alienis nauem aut armarium, aut quodcunque ad vſum pertinens, fecerit, ſimili ratione eius erunt quæ facta fuerint, de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam, ſi ex lana vel lino veſtimenta fecerit, eius erunt veſtimenta, cuius, lana vel linum fuiſſe probabitur.

¶ *De impenſis recipiendis.*

6 Sed in hiis omnibus ſuperiùs comprehenſis, quicunque in terra aliena aliquid poſuerit,

ſuerit, aut ædificauerit, aut horum quæ dicta ſunt, aliquid fecerit, illis qui aliena præſumpſerunt hoc competit, vt expenſas vel impédia, quæ in hiis fecerint, à dominis qui rem factam vendicant, recipere poſſint.

¶ *Per quas perſonas nobis acquiritur.*

7 Acquiritur autem nobis nō ſolùm per noſmetipſos, ſed & per eos qui in poteſtate noſtra ſunt. ſicut filij vel ſerui: quia quicquid hiis à qualibet perſona donatum, vel venditum fuerit, aut hæredes fuerint inſtituti, id patribus & dominis ſine aliqua dubitatione conquiritur: præter eos filios, quibus per leges caſtrenſe peculium habere permiſſum eſt. Hij verò ſerui qui in vſufructu noſtro, & in proprietate alterius ſunt, hoc tantùm vſufructuario acquirere poſſunt, quod opere aut manibus ſuis fecerint, aut de mercedibus operis ſui acceperint. Nam ſi eis aut hæreditas, aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc proprietario domino, non vſufructuario acquiritur. *Caius l.* 10. *De acqu. rer. dom.*

DE TESTAMENTIS.

TITVLVS II.

¶ *De modis acquirendi per vniuerſitatem.*

PER vniuerſitatem, hoc eſt, omnia ſimul bona acquirimus hereditate, emptione, adoptione: quia is quem adoptauerimus, ſi

ſinepatre eſt,cum omnibus bonis ſuis ad nos tranſit.

¶ *Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. ac primùm de his qui ſunt alieni iuris.*

Caius l. 4. Qui teſta. fac. poſſ.

1 Id quoque ſtatutum eſt, quòd non omnibus liceat facere teſtamentum. Sicut hij ſunt, qui ſui iuris non ſunt, & alieno iuri ſubiecti ſunt, hoc eſt, filij tã ex nobis nati, quàm adoptiui.

De impuberibus.

2 Item teſtamenta facere non poſſunt impuberes, id eſt, minores XIIII. annorum, aut puellæ XII.

De furioſis & inſanis.

3 Item & hij qui furioſi, id eſt, mente inſani fuerint, non poſſunt facere teſtamenta. Sed hij qui inſani ſunt, ſi interualla ipſius inſaniæ habent, per interualla quibus ſani ſunt, poſſunt facere teſtamenta.

DE EXHEREDATIONE liberorum.

TITVLVS III.

¶ *De filio.*

Caius l. 13. ff. De in-iuſt. rup.

IS qui filium in poteſtate habet, curã agere debet, vt teſtamentum faciens, maſculum filium aut nominatim heredẽ inſtituat, aut nominatim exheredet. Nam ſi maſculum filium in teſtamento præterierit, non valebit teſtamentum.

¶ *De*

¶ *De filia.*

1 Si verò filiam præterierit, non rumpit testamentum filia prætermissa, sed inter fratres suos, legitimo stante testamento, suam sicut alij fratres consequitur portionem. Si verò testamēto extranei heredes scripti fuerint, stante testamento filia medietatem hereditatis acquirit. Nam si facto testamento, in quo filius masculus prætermissus est, euenerit, vt viuente adhuc patre filius qui prætermissus est moriatur, sic quoq; quamlibet filius ille mortuus fuerit, testamentum quod factum est non valebit. *Præteritios.*

¶ *De Posthumis.*

2 Posthumorum duo genera sunt: quia Posthumi appellantur hij, qui post patris mortem de vxore nati fuerint: & illi qui post testamentum factum nascuntur. Et ideo nisi is qui testamentum facit, in ipso testamento comprehenderit: *Quicunque filius aut filia mihi natus natáve fuerit, heres mihi sit:* aut certè dicat, *exheres sit*, valere eius non potest testamētum: quia sicut superiùs iam dictum est, legitimè concepti pro natis habeantur. Nisi quòd melior conditio est posthumæ quàm natæ: quia nata, si prætermissa fuerit, non rumpit testamentum: posthuma verò, sicut masculus, testamentum rumpit. *Posthumorum duo genera.*

¶ *De adoptione.*

3 Si quis post factum testamentum adoptauerit apud populū illum qui sui iuris est, hoc est, qui patrem non habet, aut apud Præ-

torem illum adoptauerit qui in potestate patris est, quasi ei filius natus sit, ita eius rumpitur testamentum.

¶ *De posteriore testamento.*

4 Posteriore quoque testamento, quod iure factum est, id quod iure factum antè fuerat rumpitur. Quòd si facto posteriore testamento, heres scriptus, aut ante aditionem hæreditatis moriatur, aut viuo testatore defecerit, aut cõditio possibilis, sub qua heres institutus est, impleta non fuerit: is qui testamentum fecit, intestatus mori videtur: quia testamentum quod prius fecerat, testamento posteriore rescissum est, & quod posteriùs factum est, hiis rebus, quas diximus, infirmatur.

¶ *De capitis deminutione.*

Capitis minutio. 5 Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, si aliquis post factum testamentum capite minuatur: id est, aut ab hostib. capiatur, aut pro crimine in exilium deputetur. Similiter & si qui adoptatus fuerit, testamentum quod antequam adoptaretur fecerat, non valebit.

¶ *De heredum qualitate & differentia.*

Heredes sui. 6 Heredes autem sui sunt, aut necessarij, aut extranei. Sui heredes appellantur filij aut nepotes ex filiis masculis, quos in potestate *Necessarij.* auus vel pater habet. Necessarij sunt hæredes serui qui cum libertate hæredes instituuntur. Necessarij ideo, quia aut velint aut

nolint,

nolint, necesse est eis heredes esse. Nam qui creditoribus tenentur obnoxij, & putant se non tantùm in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi seruos suos manumittunt, & heredes necessarios faciunt, vt quò magis heres quàm dominus infamiam incurrat, cùm res eius, id est, hereditas domini pro debitis venditur, & creditoribus datur. Extranei sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori iunguntur, sed eos quicunque pro arbitrio suo scribit heredes. *Extranei.*

DE SVBSTITVTIONIbus & de faciēdis secundis tabulis.

TITVLVS IIII.

¶ *Quid sit substitutio, & quotuplex.*

SVBSTITVTIO est, quæ post institutionem à testatore fieri solet, id est, secundi heredis appellatio. Et duæ sunt, quarum vna vulgaris dicitur, alia pupillaris. *Instit. Imp. lib. 2. cap. 15.* *Vulgaris.*

¶ *De vulgari.*

1 Vulgaris dicitur, *Ille heres mihi esto:* siue hoc filio siue extraneo. *Quòd si hereditatem meam adire nolueris, illum substituo ad quem hereditas mea debeat pertinere.*

¶ *De pupillari.*

2 Pupillaris substitutio filiis tantummodo impuberibus dari potest, quæ ita fit: *Ille filius meus si intra pubertatē decesserit, illum ei substituo.* Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, vt ad notitiā substituti peruenire *Pupillaris.*

non possit, ne vitæ pupilli aliquas substitutus insidias moliatur. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, vt pars illa in qua substitutio pupillaris scripta est, quandiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti, in qua heres scriptus est, reseratur. Hoc etiam * & de donis fieri potest.

* ἴσως eisdē paginis.

¶ *De fideicommissis.*

3 Nam si extraneus heres scriptus sit, etsi aliquem substituere non possumus, vt si heres extiterit, & intra aliquod tēpus mortuus fuerit, alius ei heres sit, potest tamē per fideicommissum obligari, vt alij, rogatus à testatore, hereditatem aut integram, aut pro parte restituat.

DE LEGATIS.

TITVLVS V.

¶ *Diuisio.*

Instit. Imp. lib. 2. tit. 20.

LEGATORVM genera sunt quatuor, vendicationis, damnationis, sinendi modo, & præceptionis.

¶ *De legato vindicationis.*

Vendicationis legatū.

1 Vendicationis legatum est, si testator sic locutus fuerit: *Illum seruum tibi do, aut lego:* Vel, *Illam rem tibi præsume, habe, vendica.* Quod post mortem testatoris statim legatarius non expectato herede, sibi præsumit. Quam si præsumpserit, nec pro præsumpto legato ab herede potest calumniam sustinere, nec

re, nec si aliena res fuerit, quę legata est, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per vendicationem vna res multis legata sit, & singuli hanc ipsam rem præsumere velint, æquales singuli de re legata capiant portiones.

¶ *De legato damnationis.*

2 Per damnationem isto ordine legatum dimittitur, vt testator in testamento scribat: *Tu heres meus illi hoc da:* aut, *Illud illi ab herede meo dari iubeo.* In quo genere legati etiam alienę res per legatum dimitti possunt. Et necesse est heredi aut redimere eam rem, quæ iuris alieni est, & legatario tradere, aut si is cuius est res vendere noluerit, quantum res illa valebit, legatario in pretio compensare. Sed si testator rem alienam quasi suam credens, per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non potest: & inutile est legatum. Nam si sciens alienam esse, per legatum dederit, necesse est ab herede aut ipsam rem, aut æstimationem rei in pretio legatario dari. *Damnationis.*

¶ *Collatio dictorum legatorum.*

De re aliena, vel futura.

3 Cæterùm inter damnationis legatum & vendicationis hoc interest, quòd per vendicationem res aliena relinqui non potest: per damnationem eo pacto, quo superiùs comprehensum est, potest. Illę etiam res, quę in rerum natura nō sunt, per damnationem legato dimitti possunt, velut si ita testator in *Differentia legati damnationis, & vendicationis.*

testamento scribat: *Fructus qui ex illo agro nati fuerint:* aut, *id quod ex illa ancilla natum fuerit.* quod in legato vendicationis fieri nõ potest: quia non potest hæc legatarius testatore mortuo continuò vendicare.

De legato coniunctim.

Similitudo. 4 Inter legatum vendicationis & damnationis ista similitudo est, quòd legatum vendicationis, siue damnationis, si coniunctim, id est, duobus aut pluribus vna res in legato dimissa fuerit, in vtroque legato simul ab omnibus præsumatur.

De legato disiunctim.

Distantia. 5 Inter legatum vendicationis, & damnationis ista distantia est, vt si disiunctim, id est, singulis quęcunque res per legatum damnationis relicta fuerit, singulis integra debeatur: Id est, vt vnus rem ipsam accipiat, alij æstimationem rei ipsius in pretio ab herede percipiant.

¶ *De legato per sinendi modum.*

Legatum sinendi modo. 6 Sinendi modo hæc legati verba sunt: *Ille heres meus rem illam illum permitte præsumere & sibi habere.* Nam & propriam rem testator & heredes sui, & [alienam*] per sinendi legatum relinquere potest. In quo legato nõ quidem heres legatario rem quæ relicta est iubetur tradere, sed vendicanti legatario non permittitur prohibere.

** Cuia. censet perperã adiici.*

¶ *De legato præceptionis.*

Præceptionis legatũ. 7 Præceptionis verò legatum non nisi vni ex heredibus dari potest, vt aliquid ei ex heredi-

hereditate præcipuum relinquatur. & si aut coniunctim, id est, multis, aut disiunctim singulis relinquatur, omnibus vna res tantùm quæ nominata est debetur, non vni res, & alij æstimatio, sicut in legato damnationis est constitutum.

DE LEGE FALCIDIA.

TITVLVS VI.

LEGE Falcidia constitutum est: quicunque heres fuerit institutus, quartam partem totius hereditatis habeat. Quòd si testator hereditatem suã legatis exinanierit, hoc statutum est, vt Falcidiam sibi de imminutione legatorum heres retineat, constante nihilominus testamento. Hîc de Pauli sententiis addendum. *Instit. Imp. lib. 2. tit. 22.*

DE FIDEICOMMISSIS.

TITVLVS VII.

¶ *De hereditate.*

POTEST aliquis recto iure heredem instituere: & rogare eum, vt hereditatem suam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommissum reddat. Nam si heredẽ directo iure non instituerit, fideicommissarius non potest ad alium acceptã hereditatem transmittere. Sed in hac quoq; re hoc obseruandũ est, quod de Falcidia suprà iam dictum est, vt heres institutus etiamsi omnẽ hereditatem *Instit. Imp. lib. 2. tit. 25.*

*Scriptum. alij restituere *iussus sit, ita hereditatem alij restituat, vt quartam sibi ex ipsa hereditate retineat.

¶ *De singulis rebus.*

1 Et singulæ quæcunque res per fideicommissum dimitti possunt, hoc est, fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum.

¶ *Si fideicommissarius rogetur.*

2 Ab ipso fideicommissario alteri fideicommissum dimitti potest.

¶ *Si à legatario relinquatur.*

3 Et à legatario, licèt legatum dimitti non possit, fideicommissum potest.

¶ *De re testatoris, vel heredis, vel legatarij, vel extranei.*

4 Et non solùm propriæ res à testatore per fideicommissum dimitti possunt, sed etiam ipsius heredis, aut legatarij, aut cuiuslibet extranei.

¶ *In quantum legatarius onerari possit.*

5 Ne legatarius cui per testamentum parum dimissum est, plus alij per fideicommissum quàm id quod consequitur reddere iubeatur.

¶ *De re aliena.*

Aliena res. 6 Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est heredi, vel legatario, rem illam quæ per fideicommissum est relicta, aut redimere, & fideicommissario dare, aut pretiũ eiusdem rei, quantum æstimata fuerit, fideicommissario numerare,

merare, sicut in damnationis legato fieri diximus.

¶ *De libertate.*

7 Libertates etiam seruis per fideicommissum dari possunt, vt heres vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ testator ab hiis vt manumitterent, sperauit. Nec interest vtrùm hoc testator de suis seruis, an de ipsius heredis vel legatarij, aut de alienis fieri iubeat. Quod si de alienis fecerit, similiter cogitur heres emere ipsum seruum & manumittere. Sed si illùm dominus suus noluerit vendere, perit per fideicommissum data libertas: quia in hac re heres æstimationem in pretio dare non cogitur. sed cùm per fideicommissum libertas datur, is qui manumissus fuerit, non testatoris, sed heredis libertus est. *Libertates.*

¶ *Differentia legatorum & fideicommissorum.*

8 Præterea inter fideicommissa & legata sunt quædam distantiæ. Fideicommissum ad eum, cui aliquid commissum est, herede mortuo poterit peruenire, si talis fuerit conditio testamenti: nam legatum ita relinqui non *Fideicommissa quid à legatis distent.* 1
potest. Item legatū per codicillum relictum 2
non valet, nisi codicilli testamento fuerint confirmati: fideicommissum verò etiam si testamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. Item, per legatarium 3
legatum alteri relinqui non potest, sed fideicommissum potest. Item per legatum seruo 4

alieno directa libertas dari non potest, per
5 fideicommissum potest. Item per codicillos nemo heres institui potest, quamuis testamento confirmati sint: sed is qui testamento heres fuerit institutus, potest per codicillum rogari, vt hereditatem, quæ ei data est, alij totam vel pro parte restituat. quod validum est, etiamsi codicilli testamento non
6 fuerint confirmati. Item quamuis non possimus post mortem eius quem heredem instituimus, alium ei substituere, tamen per fideicommissum rogare eum possumus, vt cùm moriatur, alij eam hereditatem vel totam, vel pro parte restituat. Et quia, sicut superiùs dictum est, etiam post mortem heredis fideicommissum ei cui relictũ est, dari potest: quod hoc ordine fit, vt testator scribat: *Illum heredem instituo, & volo, vt quum mortuus fuerit, ad illum hereditas mea pertineat.*
7 Præterea & in hoc alia fideicõmissorum & legatorũ conditio est, quia fideicommissa, si tardius quàm scriptũ est soluta fuerint, vsuræ & fructus debentur: legatorum verò vsuræ non debentur, sed ex mora solutionis, si per damnationem relicta fuerint, duplicantur.

Fidecomm. extensio.

DE INTESTATORVM *hereditatibus.

** Al. heredibus.*

TITVLVS. VIII.

¶ *De*

¶ *De suis heredibus.*

INTESTATORVM hereditates primùm ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes appellantur, filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem sexum descendentes, sui vocantur. Naturales sunt hæ personæ, ac adoptiuæ. Adóptiuorum enim comparatione legitimi *naturales* appellantur. Sed ita nepos vel neptis ex filio auo sui heredes sunt, si pater eorum de potestate patris, aut morte aut emãcipatione discesserit: nam si eo tempore, quo aliquis moritur, filium in potestate habeat, & ex eo nepotes, illi viuo patre suo, & in potestate aui constituto, sui heredes auo esse non possunt. *Instit. Imp. lib. 3. tit. 1.* *Naturales.* *Adoptiui.*

1 Similiter Posthumi, qui si viuo patre nati fuissent, in potestate eius futuri erãt, sui heredes sunt. *Posthumi.*

2 Si quando aliquis moritur, & reliquerit filium, aut filiam, & ex alio filio mortuo nepotes, neptésve: filij vel nepotes ex filio defuncto, patri vel auo hac ratione succedũt, vt filius vel filia suas partes, & nepotes ex filio portionem, quam pater eorum erat habiturus, accipiant. quia regulariter constitutum est, vt inter suos proximior longiore gradu positos non excludat: & non in capita, sed in stirpem diuidatur hereditas. Item si quis moriens filium non relinquat, sed ex duobus masculis filiis dimittat nepotes, hoc est, ex vno filio vnum, vel duos nepotes, *Nepotes.*

ex altero tres aut quatuor: similiter, sicut superiùs dictum est, in stirpem, non in capita hereditas diuidatur, hoc modo vt illi duo nepotes ex vno filio medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem: hoc est, vt tales accipiant portiones, quales patres eorum si vixissent, habituri erant.

¶ *De agnatis.*

Agnati. 3 Si defuerint heredes sui, tunc hereditas defuncti pertinet ad agnatos. Agnati enim sunt per virilem sexum defuncto propinquitate coniuncti, id est, consanguinei fratres, hoc est, de vno patre nati. Nec disputari potest, si de diuersis matribus nascantur qui vno patre geniti sunt. Item patruus, id est, frater patris, fratris sui filio agnatus est. *Patruus.* Ipso modo sunt fratres patrueles, hoc est, qui de singulis germanis nati sunt. Hoc ordine agnoscitur qui sint agnati, sicut suprà diximus, per virilem sexum propinquitate coniuncti.

4 Non tamen omnib. simul agnatis lex hereditatem propinqui intestati dat, sed hiis qui defuncto mortis suę tempore proximiores inueniuntur.

In feminis alia cōditio. 5 In feminis verò alia conditio est: quia inter feminas sola tantùm soror consanguinea habetur agnata, vt germano suo defuncto, ab intestato ei agnationis iure succedat. Reliquæ feminæ, hoc est amitæ, id est, patris soror, vel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus

tatibus propinquorum legitimæ ſunt, nec maſculis propinquis agnationis iure ſuccedunt. Ipſarum verò hereditates ad maſculos propinquos agnationis conditione perueniunt.

6 Regulariter conſtitutum eſt, vt inter agnatos proximior poſteriorem excludat, & inter eos non in ſtirpem, ſed in capita, ab inteſtato diuidatur hereditas. Nam inter ſuos, ſicut ſuperiùs diximus, alia ratio eſt, vt proximior poſteriorem non excludat, & ſemper hereditas in ſtirpem non in capita diuidatur. Nam ſi quis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios germanus frater quia gradu proximior eſt, ſolus ſuccedit, fratris filij non ſuccedunt. Item ſi moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios dumtaxat maſculos, ex vno fratre dimiſerit duos, ex alio quatuor, ſimiliter maſculos: omnes quidem fratrum filij patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, ſed nō in ſtirpes, ſed in capita: ita vt illi duo ex vna parte duas accipiāt portiones, & illi quatuor ex alio accipiant quatuor portiones. Nam ſi ſorores habuerint, in patrui hereditatem non veniunt, ſicut nec ſororis filij in auunculi hereditate ſuccedunt.

Proximior poſteriorem excludit.

Succeßio in capita.

¶ *De cognatis.*

7 Nam & hoc regulare eſt, vt cognati tunc inteſtatorum propinquorum hereditates capiant, quando aut ſui, aut agnati defuerint.

Cognati.

DE OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS IX.

¶ *Diuisio.*

Instit. Imp. lib.3.tit.14.

OBLIGATIO in duas ſpecies diuiditur. Nam omnes obligationes aut ex contractu naſcuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu naſcuntur, quatuor genera ſunt, quæ ſingula hoc ordine diſtinguuntur. Aut enim re* contrahitur obligatio, aut verbis, aut literis, aut conſenſu.

** ère.*

¶ *De mutuo.*

** Ere.*

1 Re *contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo dantur, quę in his rebus contingunt, quæ pondere, numero, menſura cōtinentur: hoc eſt, ſi pecunia numeretur, vel frumentum detur, vinum, aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, vel aurum. Quæ omnia numerando, aut penſando, aut metiendo, ad hoc damus vt eorum fiant qui ea accipiunt, & ad nos ſtatuto tempore non ipſæ res, ſed aliæ eius naturæ, quales datæ ſunt, atque ipſius ponderis, numeri, vel menſuræ reddantur. Propter quod Mutuum appellatum eſt, quaſi à me tibi ita datum ſit, vt ex meo tuum fieret.

Quæ pondere, numero, menſura cōtinentur.

Mutuum.

¶ *De verborum obligationibus.*
De ſtipulatione.

2 Verbis contrahitur obligatio ex interrogatio-

rogatione dantis, & responsione accipientis, ita vt si ille qui dat, interroget, *Hoc mihi dabis?* qui accipiet, respondeat, *Dabo.* Aut in obligatione debitoris, si aliquis fideiussor accedat, ille qui *personam fideiussori tradit, interroget: *Istum fide tua esse iubes?* & ille respondeat: *Fide mea esse iubeo.* hac conditione non solùm ille qui debitor est, sed & is qui fideiussor existit, obligantur. Et non solùm fideiussor ipse dum viuit, sed & heredes ipsius, si ille defecerit, tenentur obnoxij. Creditor autem, qui pecuniam dedit, in potestate habet ad reddendam pecuniam quem velit tenere, vtrùm ipsum debitorem, an fideiussorem. Sed si debitorem tenere elegerit, fideiussorem absoluit. si verò fideiussorē tenuerit, debitorē absoluit. quia vno electo, quem idoneum creditor iudicat, alterum liberat.

*cui persona fideiussoris traditur.

Creditoris electio.

De dotis dictione.

3 Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi possunt, id est, vt si mulier siue sponso vxor futura siue iam marito dotem dicat. Quod tam de mobilibus rebus, quàm de fundis fieri potest. Et nō solùm in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat sponso creditricis, ipse debitor in dotem dixerit. Hæ tantùm tres personæ, nulla interrogatione præcedente possunt dictione dotis legitimè obligari. Aliæ verò personæ, si pro muliere dotē marito promiserint,

Obligationes nulla præcedente interrogatione.

communi iure obligari debent: id eſt, vt & interrogatæ reſpondeant, & ſtipulatæ promittant.

De promiſſione liberti.

Obligatio vno loquente & ſine interrogatione alio promitt.

4 Item & alio caſu, vno loquente, & ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum eſſe iurauerit. Exponendum hîc quid ſit donum, aut munus, vel operæ: in qua re ſupradicti liberti non tam verborum ſolemnitate, quàm iuriſiurandi religione tenentur. Sed nulla altera perſona hoc ordine obligari poteſt.

De promiſſionibus inutilibus.

5 Præterea inutilis eſt promiſſio, etiamſi ſtipulatione interueniente facta ſit, ſi id aliquis daturum ſe promiſerit, quod ſui iuris non eſt: hoc eſt, ſi aut ingenuum hominem quaſi ſeruum ſe daturum promittat. Aut ſi mortuum aliquis, quem viuum credebat, promiſerit. Aut locum ſacrum, aut ſanctum, aut religioſum daturum ſe quicunque promiſerit.

Inutiles promiſsiones.

6 Præterea inutilis eſt promiſſio, ſi aliquis rem ſub tali conditione promittat, quæ impleri pro rei difficultate non poſſit.

Inutilis interrogatio & promiſſio.

7 Præterea inutilis eſt interrogatio & promiſſio, ſi ita aliquis interroget debitorem, *Poſt mortem meam* vel *tuam illud dari ſpondes?* Quod propterea inutile viſum eſt,

eſt, quia à perſona heredis obligatio incipere non poteſt. Et ideo nec heredi creditoris ſub hac ſponſione obligatur debitor, nec debitoris heres creditori tenetur obnoxius.

8 Item inutilis eſt obligatio ſi dicat creditor, *Pridie quàm moriar, dare ſpondes?* Vel interroget debitorem, *Pridie quàm moriaris?* Similiter & hæc ſtipulatio inutilis iudicatur, quia non poteſt ſciri, quando ſit pridie quàm aliquis moriatur, niſi poſtquam mortuus fuerit.

9 Item ſi purè interroget creditor, & debitor ſub conditione promittat. *Inſt. Imp. lib. 3. tit. 20.*

10 Vel ſi creditor decem ſolidos debitorem interroget, & debitor quinque promittat: hoc ordine integrum debitum vacillare cognoſcitur.

De debitore compellendo, vt pecuniam nobis debitam caueat alteri ſe redditurum.

11 Si quis nobis pecuniam debeat, poſſumus debitorem noſtrum compellere, vt pecuniam quam nobis redditurus erat, alteri ſe caueat redditurum. Neque poteſt ei, cui pro noſtro debito cauet, de cauto & non numerato, ſicut fieri ſolet, aliquid diſputationis afferre, cùm id quod à nobis accepit, alteri cauerit redditurum.

¶ *De literarum obligatione.*

12 Literis obligatio fit, aut à re in perſo- *Literarum obligatio.*

ſonam, aut à perſona in perſonam. A re in perſonam, velut ſi id quod ex emptione aut conductione aut ſocietate debes, alij reddas. A perſona in perſonam, velut ſi id quod mihi alter debet, alteri perſonæ delegem, vt reddere debeat.

¶ *De obligationibus ex conſenſu.*

Caius lib 2. De obl. & act.

13 Conſenſu fiunt obligationes, ex emptionibus & venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, & mandatis. quia in eiuſmodi reb. conſenſus magis quàm ſcriptura aut ſolemnitas quæritur. In quibus rebus etiam inter abſentes obligatio contrahi poteſt, quod in aliis rebus fieri non poteſt.

Inter abſentes obligatio

De emptione & venditione.

Emptio & venditio.

14 Emptio igitur & venditio contrahitur, cùm de pretio inter emptorem & venditorem fuerit definitum, etiamſi pretium nõ fuerit numeratum, & nec pars pretij aut arrha data fuerit.

De locatione & conductione.

Locatio & conductio.

15 Locatio & conductio ſimili ratione conſiſtunt, vt conſenſu, etiam verbo definitio inter conſentientes firma permaneat.

De ſocietate.

16 Societatem inire poſſumus, aut omnium bonorum aut vnius alicuius negotiationis. Et poteſt ita iniri ſocietas, ſi tamen hoc inter ſocios conuenit, vt vnus pecuniam det, alter

alter operam suam pro pecunia ponat. Et huius rei definitio etiam verbo inita valet, ita vt quicquid societatis tempore quolibet modo fuerit adquisitum, sociis commune sit. *Instit. Imp. lib.3.tit.26.*

17 Permanet autem inita societas, quandiu in ipso consensu socij perseuerant: quia sicut consensu cõtrahitur, etiam dissensu soluitur. Dissoluitur ergo societas aut morte vnius socij, aut contraria voluntate, aut capitis deminutione, id est si vnus ex sociis, sicut frequenter suprà diximus, capite fuerit deminutus.

De mandato.

18 Similiter & mandari verbo potest. Et cùm verbis mandatum fuerit, obligatio cõtrahitur. Possumus enim aut nostra negotia, aut aliena cuicunq; agenda mandare, dummodò honestũ aliquid agi mandemus. Nam si contra mores bonos aliquid mandare voluerimus: hoc est, si cuicunq; mandemus, vt alicui furtum faciat, aut homicidium, aut adulterium admittat, in hiis rebus mandati obligatio non contrahitur. *Mandatum*

19 Soluitur autem mandatum aut morte, cui mandatum est, aut contraria illius voluntate qui mandauit. *Solutio mãdati.*

20 Sed is cui mandatur, mandati formam egredi non potest. Aut si egressus fuerit, & mandatori teneatur obnoxius, & quod extra mandatum egit, non præiudicet mandatori.

QVIBVS MODIS obligatio tollatur.

TITVLVS X.

¶ *De solutione debiti.*

Inst. Imp. lib. 3. tit. 30.

TOLLITVR obligatio solutione debiti. Præterea aliquoties tollitur obligatio, etiam si aliud quàm cautum fuerat à debitore creditori reddatur. Nam si quicunque pro pecunia quam creditori cauit, acquiescente creditore, aurum, aut argentum, aut mancipia, vel alias quaslibet species, habita æstimatione consentiente creditore dederit, obligatio euidenter tollitur.

¶ *De obligationibus ex delicto.*

Obligationes ex delicto.

1 Quia de obligationibus quæ ex contractu nascuntur, diximus, superest vt de his obligationibus, quæ ex delicto nascuntur, simpliciter disputemus. Ex delicto nascuntur obligationes, si aliquis furtum fecerit, vel bona aliena rapuerit, vel damnum alteri dederit, aut iniuriam fecerit. Quarum omnium rerum vno genere ex delicto nascitur obligatio.

De furto.

Manifestũ furtum. *Non manifestum.*

2 Furtorum autem sunt genera quatuor: manifesti, nec manifesti, concepti, & oblati. Manifestum furtum dicitur, si quando fur cuiuscunque rem tollit, in ipso furto deprehenditur. Nec manifestum furtum appella-

appellatur, quod quamlibet dum fieret, inuentum non est, tamen furtum factum fuisse probatur. Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem alterum res furtiua inueniatur. Oblatum furtũ dicitur, cùm res furtiua alicui ita à fure datur, vt apud ipsum furem inueniri non possit. *Conceptum.* *Oblatum.*

3 Præterea, qui rem alienam inuito aut nesciente domino contingit, vel tollere, aut de loco mouere præsumit, furtum facit.

4 Et si quis rem vtendam acceperit, aut commendatam apud se habuerit, & aliter ea vsus fuerit, quàm acceperit, furti actione tenetur. *Qui aliter quàm accepit.*

5 Præterea, si quis iumentum alterius ad hoc accepit, vt eum quinque millibus duceret, si id decem millibus, aut longiùs quàm ab illo qui dedit fuerit constitutum *duxerit, furti reus erit. ** aliàs adegerit.*

6 Et multa præterea *quorumcunq; similia sunt: secundum quæ & ille furti tenetur, qui vt ferret opem, aut consiliũ, aut studium commodarit: velut si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, vt alij eam rapere possent. ** Quæ horũ. Auxilium. Consilium, aut studiũ.*

QVÆ IN HOC ENCHIRIDIO CONTINENTVR.

TITV-

TITVLI INSTITVTIONVM TAM VLPIANI QVAM CAII, *ordine alphabetico.*

IVS

IVs ciuile tandem in eam molem excreuit, vt sua magnitudine laborare incœperit, vixque se sustinere potuerit. Constabat Lege XII Tab. Plebiscitis, Senatusconsultis, Prætorum edictis, Prudentum responsis & libris, Principum constitutionibus ac Rescriptis. Quibus omnibus legendis cùm ipsa hominis vita vix sufficeret, Iustinianus huic difficultati remedium positurus de iure in artem redigẽdo cogitauit. Quod & olim Pompeius Magnus, & Iulius Cæs. nisi vterq; bellis impeditus fuisset, fortassis præstitissent. Anno igitur imperij secundo, priorẽ Codicem ex tribus codicibus, Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano, colligi mandauit. Hi autem tres Codices continebant Imperatorum Constitutiones: & eorum maximè qui ab Adriano & Antonino Pio vsq; ad Iustiniani ætatem, summam gubernationis tenuerũt. Anno verò imperij 4. Pandectas colligi mandauit: nec non Institutiones quæ totius iuris præcipua & summa capita continerent, conscribi iussit. Addidit rationem docendi, discendiq; iura. Professores constituit, duos Constantinopoli, duos Beryti, quatuor Romæ, qui ius profiterentur.

Ad quantã molem excreuerit ius ciuile.

Anno à Christo 528.

Anno Christi 530.

Quia verò temporibus Iustiniani Italia miserè à Gotthis, Hunnis & Vandalis afflicta est, in iis motib. omnia studia suppressa sunt: Iuris autem professio præ cæteris disciplinis cessauit omnino & obmutuit. Voluerunt enim Barbari, vnà cum imperij Romani am-

plitudine & nomine, Leges Romanas delere, suásque interim supplantare ac ingerere. Postquam igitur ad quingentos ferè annos Iuris professio in Italia delituisset, singulari Dei consilio iterum reuocata ac in lucē prodita est. Primúsque Irnerius libros Iuris ciuilis è bibliotheca eduxit: vtque in Scholis denuo proponerentur, Lothario Saxoni author fuit & suasor. Ipse iuris professionē Bononiæ inchoauit. Creuit studium hoc eò facilius, quò res nouæ animos hominum ad se libentius pertrahunt, alliciúntque. Prodierunt itaque ex schola Irnerij viri doctiss. qui iuris professionem in Italia conseruarunt, & in Galliam transplantarunt, *Placentinus*, *Rofredus*, *Ioannes Bassianus*, & alii. Quos subsequuti sunt plerique doctissimi iuris peritissimiq; viri, qui in Italia, Hispania, Gallia, Germania, docendo & respondendo claruerūt, ita vt tot clarissimorum virorum commentariis ius nimiùm adauctum, propria sua mole denuo laborare incœperit.

Irnerius.

Lotharius.

Placentinus, &c.

Superioribus illis accesserunt alij postremis nostris temporibus, qui legum textibus ceu fontibus restitutis Iurisprudentiam ornarunt. Ac vt nihil hîc de *Alciato*, *Zasio*, *Budæo*, aliisque clarissimis I.C. dicam: quis nescit quantum splendoris attulerunt atq; etiamnum adferant Iuri ciuili, *Cuiacius*, *Hotomanus*, *Wesembecius*, *Mynsingerus*: aliique tum in Gallia tum in Belgio, qui idipsum Ius nostrum sublatis tot maculis, næuis, mendísque ad

Alciatus, &c.

Cuiacius, &c.

que ad nouam quandam venustatem adducunt?

Quanquam autem post tot secula (vt meritò conqueritur Vigilius) mutatis tot rebus, tot veterum abolitis consuetudinibus, & nouis quotidie irrepentibus (vt plerunq; etiam municipiorum instituta moresque Iuri Ciuili præualeant: & responsis magis Doctorum, quàm certa aliqua lege controuersiæ diffiniantur) necesse prope sit, legũ corpus innouare: attamen sic rectè atque ordine studia instituentur, si diligenter perscrutati fuerimus, si quæ fortè ex Veterum librorum & Commentatorum fide restitui queant. Multa enim adhuc latent, & Interpretum controuersiis inuoluta sunt: quæ tamen ex emendatis codicibus, vel ex antiquis disciplinæ Iuris monumentis, dissolui poterunt.

Præfat. in Institutiones Theoph.

Veterũ codicum collatio.

Laus CHRISTO *Opt. Max.*

Biblioteka Uniwersytecka
Starodruki
w Toruniu

TITVLI
TRACTATVS-
QVE IVRIS CIVILIS STVDIO IN PRIMIS NECESSARII.

DE ORIGINE IVRIS:
& omnium Magistratuum: & successione Prudentium:

DE VERBORVM SIgnificatione: &,

DE DIVERSIS REGVLIS
iuris antiqui: Annotationibus delectis, &
IVL. PACII argumentis illustrati.

DISPOSITIONEM ATQVE
interpretationem Tit. tractationumq; Pandect. & quid insuper additum sit, sequens pagina demonstrat.

FRANCOFVRTI AD MOENVM
Excudebat Ioannes Wechelus, impensis
Sigismundi Feyrabend.
M. D. LXXXIII.

LEGALIS *studij ratio ex C. Cantiuncula I.C.*

LOCI *com. aliquot seu sedes materiarum à Doctoribus pleniùs tractatarum.*

TIT. DE ORIGINE IVRIS, &c.

TITVLIS, DE VERB. SIGNIF. & DE REGVLIS IVRIS, *subiecta est sua cuique Declaratio, per modum dispositionis, ac indicis Verborum ac Rerum ex D. Wesemb. I. C.*

REGVLÆ ET PRÆCEPTA NONNULLA *ex corpore Iuris sparsim desumpta, ordine alphabetico.*

SERIES AC DISPOSITIO SEPTEM *Partium, titulorumq́; omnium, qui ordine in libris Pandectarum explicantur: ex D. Cuiacij & D. Wesembekij scriptis.*

CODICIS *Iustiniani qua titulorum continuatio ac series dari possit ex iudicio D. I. Hoperi I. C.*

QVÆ *in cuiusque Tituli, Legumq́; elucidatione obseruanda, ex M. G. I. C.*

EX *Doctoribus iuris Ciuilis paucos & idoneos eligendos.*

STV-

STVDII LEGALIS ratio ex C. Cantiunc. I. C.

HÆc ſit prima ratio, vt Iuri Ciuili daturus operam, ne (quod dicitur) impingat in limine, primùm omnium numinis diuini auxilium precetur, & in illius gloriã, ſuorum ſtudiorum finem, ceu ad ſcopũ referat. Debent ſiquidem humanæ leges ab hoc archetypo peti, & illarum ſcintillæ ab eo lumine ſumi: quamuis aliter reluceat æternæ veritatis fulgor in leui terſoq; ſpeculo, aliter in ferro, aliter in limpidiſſimo fonte, aliter in aqua ſubturbida. *Inuocatio Numinis.*

MELIORVM Auctorum bonam partem euoluendam eſſe futuro Iuriſconſulto, non oſcitanter ab iis dictum eſt, qui Ciuilem ſcientiam, orbem quendam doctrinarum (qui Encyclopædia dicitur) expoſcere putant. Neque id abs re: Nam ciuilis prudentia quanuis (poſt ſacratiſſimam & veram Theologiam) ars quædam ſit princeps & architectonica, non aliter tamen quàm ſuis comitata pediſſequis, Encyclopædiam illam conſecuta dici poterit. Quare iuuentus, imò omnis ætas (neque enim rectæ voluntati ſerum eſt tempus vllum) totis mentibus huc tendat, in hoc elaboret, quò ductum illum ſcientiæ Ciuilis, ex multis diſciplinis conſertum, nanciſci valeat. *Doctrinarum Enclyclopadia.*

NEQVE tamen exactam adeò omnium disciplinarum notitiam à perfecto Iuris professore petimus: satis est eum esse eius, de qua sermo fuerit, non inscium.

Ancillantes artes.

NAM quod illas, veluti ancillantes artes attinet, quas Ciuilis prudentia sibi suffectas habet, quæri solet, an eodem tempore percipi valeant? Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur, tot disciplinis in diuersum tendentibus, ad quas nec mens nec corpus nec dies sufficiat. Sed cur etiam non negant, posse agricolas arua simul & vineta, & oleas, & arbusta colere, pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus curã accommodare? Cur, pari argumento, non refragantur, Si quis dicat se aliquid forensibus negotiis, aliquid desideriis amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, nonnihil voluptatib. quotidie dare? quarum tamen nos vna res quælibet, nihil intermittentes, fatigaret. C.C.

Cõparatio apta.

Varia non fatigant.

Sequuntur loci aliquot, seu sedes in quibus materiæ à Doctoribus Iuris pleniore stylo & solenni, vt inquiunt, apparatu cõmuniter pertractantur.

SEDES

SEDES MATERIARUM, apud Doctores Iuris.

ABSENTIARVM *materia tractatur in l.inter minores. de in integ.rest.* A

Actionum vtilium sedes in l.1.de actio.& oblig.

Actionis negatoriæ & confessoriæ in l.si prius de ope.no.nuntia.

Alienationis prohibitæ in l.filius f.§.diui.de leg.1.

Alimentorum in l.Mela.de ali.& cib.leg.

Arbitrorum & arbitratorum in l.si quis arbitratu de stipul.seu verb.oblig.& in l.societatem.§.arbitratorum.pro soci.

Arbitrariarum actionum in l.actionibus de in litem.iuran.

Argumentorum in l.conuenticulam.C.de episc.& cleric.

Argumenti à contrario sensu in l.1.de off.eius,&c.

Breuiloquæ seu reciprocæ substitutionis in l. Lucius.de vulg.& pupil.subst. B

Beneficiorum principis in l.fin.de constit. princ.

Calculationis seu computationis in l.instar.C. de iu.fisci.lib.x. C

Cessionis in l.Modestinus.de solutio.

Citationis in l.de vnoquoque.de re iudic.

Clausulæ codicillaris in l.1.de iur.codicillo & in authent.ex caussa in fin C.de lib.præter.

Clausulæ derogatoriæ in l. si quis. in princ. de legat. iij.

Collationum, in auth. ex testamento. & in l. si emancipati. C. de collation.

Collectarum & vulgò talearum, *in l. placet C. de sacros. eccles. & in l. eam quæ C. de mulier. & in quo loc. lib. x.*

Compendiosæ substitutionis, in l. centur. de vulg.

Consilij & auxilij, in l. furti. §. ope. de furt.

Contractuum ante vel post delictum, in l. post contractum. de donat.

Cumulationis, emendationis, & mutationis actionum, in l. edita. C. de edend.

Cumulationis petitorij & possessorij, in l. naturaliter. §. nihil commune. de acquirend. possess.

D *Dationis in solutum, in l. à diuo Pio. §. si pignora. de re iudic.*

Defensionis, in l. vt vim. de iust. & iur.

Dilationum, in l. fin. de feriis.

Diuisionis, in l. qui Romæ. §. duo fratres. de stipul.

Donationis omnium bonorum, in l. stipul. hoc modo. de stipul.

E *Emptionis fructuum. in l. cotem. §. qui maximos. de publ.*

Æquiparatorum vel adæquatorum, in l. 1. de leg. 1.

Exceptionum impedientium litis ingressum in l. vir bonus. iud. sol.

Exce-

L *Latæ culpæ, in l. quod Nerua. depos.*

Legitimæ, in auth. nouissima. C. de inoffic. testam.

Legitimationis, in l. Gallus. §. & quid si tantum. de lib. & posth.

M *Modi, in l. quibus. §. Thermillius. de condit. & demonstr.*

Moræ, in l. si insulam de verb. oblig. seu stipul.

Mortis naturalis & ciuilis, in l. Gallus. §. & quid si tantum. de lib. & posth.

N *Naturalis obligationis, in l. frater à fratre. de cond. indeb.*

Nobilitatis, in l. 1. C. de dignit. lib. XII.

Nominis proprij & appellatiui, in l. si quis in fundi. de leg. 1.

O *Oblationis, in l. acceptam, C. de vsu.*

Obligationum facti, in l. stipulationes non diuiduntur. de stipulat.

Ordinis, in l. 2. §. prius. de vulg. & in l. prolatam. C. de sentent.

Ordinis successiui ex testamento, in l. Gallus. §. quidam rectè. de lib. & posth.

P *Pabuli siue pastionis, in l. non solum. §. sed vt probari. de ope. no. nuntia.*

Pacti de hereditate viuentis, in l. fin. C. de pac.

Pacti de retrouendendo, in l. 2. C. de pac. inter empt. & vend.

Pacti nudi, in l. iuris gentium. §. sed cum nulla. de pac.

Primi

V *Valoris & augmenti monetæ.in l. Paulus. de solut.*

*Variationis, in l.de rebus.rer.amota. & in l. serui electione.de leg.*I.

Verborum enuntiatiuorum, in l.ex hac scriptura.de donat.

Vsurarum, in l.curabit.de action.emp. & in l. centesimis.de stipul. & in l.lecta.si cert. pet.

Vulgaris substitutionis, in l.1.de vulg.

TITV-

TITVLVS II.

DE ORIGINE IVRIS ET OMNIVM MAGISTRATUUM, & successione prudentium.

Ex I. Cuiacij I. C. Clariß. scriptis.

IVRIS originem iam inde à Regibus processumque & partes hic titulus declarat: deinde originẽ & nomina Magistratuum: & postremò Successionem Iurisperitorum, vt quisque alteri successerit. ab his enim potissimùm orta, condita, aucta, tradita, illustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re *iuris conditores* dicuntur & *iuris auctores*. ac sanè cùm in authentico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, *Et successione eorum*, existimo esse emendandum, *Et successione auctorum*, vt l. 2. §. post originem. Porrò, si & hoc scire aues, *Magistratus* est publica persona quæ iurisdictioni præest, vel, qui pro tribunali cognoscit. vel, cui publicè iudicium iurísque dictio data est. Aristoteles, †ἀρχὰς εἶναι ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαι περὶ τινῶν καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι. καὶ μάλιστα τοῦτο. τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι. Id quod vocat ἐπιτάττειν, nobis est imperium, vt iubere cauere, iubere possidere, quæ sunt ἀρχικώτερα, id est, magis imperij quàm iurisdictionis. *Iurisconsultus* est qui ius profitetur, respondet, interpretatur. Aut, vir bonus legum & morum ad respondendum peritus atque interpretandum.

Reges.

Iuris conditores.

Magistratus.

†*lib. 4. πολιτ. cap. 15.*

Iurisconsultus.

CAIVS LIBRO PRIMO AD LEGEM *duodecim Tabularum.*

¶ *Scopus & nexus huius tituli.*

FACTVRVS legum vetustarum interpretationem, necessariò priùs ab vrbis initiis repetendum existimaui: non quia velim verbosos commentarios facere, sed quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret. Et certè cuiusque rei potissima pars principium est. Deinde si in foro caussas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse nulla præfatione facta iudici rem exponere: quãto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit omissis initiis atque origine non repetita, atque illotis, vt ita dixerim, manibus protinus materiã interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istæ præfationes & libentius nos ad lectionem propositæ materię producunt[a]: & cum ibi venerimus, euidentiorem præstant intellectum.

[a] *perducunt.*

DE

DE ORIGINE, ET PROCESSV IVRIS.

II. POMPONIVS libro singulari Enchiridij.

HISTORIAM *& originem non solùm iuris, sed vniuersi status Romani, Pomponius incredibili quadam grauitate describit posteritati: vt magistratus cuiuslibet seculi discant, in administranda Republica quid amplecti, quid item vitare debeāt: quibus denique modis ea quæ corrupta sunt emendari poßint sine magna turbatione: & breuiter, viuis exemplorum præceptis docet artem boni & æqui: per quam, sicut princeps orbis Roma olim ad summum honoris fastigiū euecta fuit: ita iam nunc quoque imperia feliciter propagari poßint.*

NEcessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem, atque processum demonstrare.

1 Et quidem initio ciuitatis nostræ populus sine lege certa, sine iure certo primũ agere instituit: omniaque manu [a] à regibus gubernabantur.

2 Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuisisse: quas partes *Curias* [b] appellauit, propterea quòd tunc reipublicæ curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam & ipse curiatas ad populum tulit. tulerunt & sequentes [c] reges. quæ omnes conscriptæ exstant in libro Sexti Papirij, qui fuit illis temporibus, quib. Superbus Demarati Corinthij filius [d], ex principalibus viris. Is liber, vt diximus, appellatur *ius ciuile Papirianum*: non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quòd leges sine ordine latas in vnum composuit.

3 Exactis deinde regibus lege [e] Tribunicia omnes leges hæ exoleuerunt: iterumq; cœpit populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine [f] ali, quàm per latam [g] legem: idque propè viginti annis passus est.

4 Postea ne diutius hoc fieret: placuit pu-

[a] manu regia
[b] *His deinde additæ sunt quinq;, vt ait Festus: ita vt triginta quinque essent.*
[c] *Ex gl. apparet in nõnullis defuisse dictionẽ* reges: *pessimè hic quidam legunt,* sequentes leges.
[d] *i. nepos. nã filius fuit Tarquinij Prisci si Liu. sequamur, aut. poti⁹ nepos. si Halicarnass. Priscus autem qui & Lucumo dictus est, fuit filius Demarati alij leg.* quibus Tarquinius Demarati.

[e] *Quæ lata est non à Tribuno pleb. sed à Tribuno Celerum Iunio Bruto, qui eo magistratu fungebatur, cùm regum eiiciendorum autor fuit. Liu.* 1. *& 2. dec. lib.* 1. [f] Consuetudine aliqua vti.
[g] Perlata lege.

blica

blica auctoritate decem[a] constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas[b] perscriptas pro Rostris composuerunt, vt possint leges apertiùs percipi. datúmque est eis ius eo anno in ciuitate summum: vti leges & corrigerent, si opus esset, & interpretarentur: neq; prouocatio ab eis sicut à reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideóque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt. & ita ex accidentia [c]appellatæ sunt *leges duodecim tabularum.* quarum ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorum[d] quendam Ephesium exulantem in Italia quidam retulerunt.

5 His[e] legibus latis cœpit, vt naturaliter euenire solet, vt interpretatio desideraret prudentium[f] auctoritate necessariam esse disputationem fori. Hęc disputatio & hoc ius, quod sine scripto venit compositum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, vt cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, [datis propriis nominibus cæteris partibus:] sed communi nomine appellatur *Ius ciuile.*

[a] *Tres quidem legati missi sunt: sed decemuiri postea cōstituti ad eas componēdas. Liu. lib.5.dec.1. & Gell. lib.17.c.21.à quibus hæc historia petenda est, nō ab Accursii somniantis commento, potiusquam commentario.*

[b] *Halicarnassæus lib.10. ait fuisse areas: quod discrimen non est magni momenti.*

[c] ex accidenti. *rectius.*

[d] *Cic.5.Tusc. ait hūc exulare iussum, quòd vir probus esset, cui statua Romæ posita fuit. Plin.lib.34. & Strabo. lib.14.*

[e] His legibus latis cœpit, (vt naturaliter euenire solet vt interpretatio desideret prudentium auctoritatem) necessaria esse disputatio fori. *Gou. ita legit. lib.1.lect.cap.25.*

[f] Prudentium auctoritatem necessariamque disputationem fori.

6 Deinde ex iis legibus eodem tempore ferè actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent. quas actiones ne populus prout vellet institueret: certas solemnésque esse voluerunt. & appellatur hæc pars iuris *legis actiones*, [id est, legitimæ actiones.] Et ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt: leges duodecim tabularum. ex his fluere cœpit ius ciuile: ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamē harum, & interpretandi scientia, & actiones, apud [a] collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur quis quoquo anno præesset priuatis [b]. & ferè populus annis propè centum hac consuetudine vsus est.

7 Postea cùm Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Gneus Flauius scriba eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeò gratum fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ędilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur *Ius ciuile Flauianum*, sicut ille [c], ius ciuile Papirianū. nam nec Gnæus [d] Flauius de suo quicquam adiecit libro.

Augescente ciuitate, quia [e] deerant quædam genera agendi: non post multum temporis spatium Sextus [f] Ælius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur *ius Ælianum*.

8 Deinde cùm esset in ciuitate lex Duodecim tabularum, & ius ciuile, essent & legis actio-

[a] *Cic. 1. de Orat. & 2. de Legibus.*
[b] priuatus. *quæ lectio sibi ipsi repugnat: vult enim eundē præesse & priuatū esse: quod fieri non potest.*
[c] Illud.
[d] *Valer. li. 2. cap. 1. Gell. lib. 6. cap. 9. & Cic. pro Mur. Sanè Pl. ait hoc facto Senatum tanta indignatione exarsisse, vt annuli ab eo abiecti fuerint. Plin. lib. 33. cap. 1.*
[e] Et qui præerāt. *deinde post verbū agendi, adiicitur*, composuerunt, nec post, &c.
[f] *Cic. in Orat. & 1. Tuscul.*

gis actiones: euenit, vt plebs in discordiam cum Patribus perueniret: & secederet: sibíque iura constitueret, quæ iura *plebiscita* vocantur. mox cùm reuocata est plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia[a]. & ita factum est vt inter plebis scita, & legem, species constituendi interessent, potestas [autem] eadem esset.

9 Deinde quia difficilè plebs conuenire cœpit, populus [certè] multò difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quicquid constituisset, obseruabatur: idque ius appellabatur *Senatusconsultum*.

10 Eodem tempore & magistratus iura reddebant, & vt scirent ciues quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seq; præmuniret, edicta proponebant. quæ edicta prætorum *ius honorarium* cõstituerunt. Honorarium dicitur, quòd ab honore prætoris venerat.

11 Nouissimè sicut ad pauciores iuris constituendi via transisse, ipsis rebus dictantibus, videbatur: per [b]partes euenit, vt nec esset reipublicæ per vnum consuli. nam senatus non perinde omnes prouincias probè gerere poterant[c]. Igitur constituto principe, datum est ei ius, vt quod constituisset, ratum esset.

a *Lata ab Hortensio dictatore, Gell. lib. 15. cap. 27. quã prius L. Valerius & M. Horatius consules tulerant, Liu. lib. 3. dec. 1.*

b *Intellige factiones Syllæ, Marij, Cæsaris, Pompeij,*

c poterat.

b

12 Ita in ciuitate nostra aut iure, id est, Lege constituitur: aut est proprium Ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit: aut sunt Legis actiones, quæ formam agendi continent: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum: aut est magistratuum Edictum, vnde Ius Honorarium nascitur: aut Senatusconsultum, quod solùm senatu constituente inducitur sine lege: aut est *principalis constitutio*, id est, vt quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur.

13 Post originem iuris, & processum cognitum, consequens est, vt de magistratuum nominibus, & origine cognoscamus. quia, vt exposuimus, per eos qui iuri dicundo præsunt, effectus rei accipitur. quantum [a] est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura regere [b] possint? Post hoc dein deuictorũ successione dicemus: quòd constare non potest, ius, nisi sit aliquis iurisperitus, per quem possit cottidie in melius produci.

14 Quod ad Magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat *reges* omnem potestatem habuisse.

15 Iisdem temporibus & [c] *tribunum celerum* fuisse constat: is autem erat qui equitibus præerat, & veluti secundum locum à regibus obtinebat, quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciendi.

16 Exactis deinde regibus, *consules* constituti sunt duo: penes quos summum ius vti esset,

[a] parum est.
[b] reddere.
[c] *Liuius lib. 1. scribit Romulum* 300 *armatos ad custodiã corporis, quos* Celeres *appellauit, nõ in bello solùm, sed in pace habuisse. Festus lib.* 3. Celeres, *inquit, antiqui dixerunt quos nunc Equites dicimus: à* Celere *interfectore Remi.*

esset, lege rogatum est. dicti sunt ab eo quòd plurimùm reipublicæ consulerent, qui [a] tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent lege [b] lata factū est, vt ab eis prouocatio esset, néve possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi. solùm relictū est illis, vt coercere possent, & in vincula publica duci iuberent.

[a] quia tamē.

[b] *Publicola consul eam tulit. Liu. li. 2. dec. 1. eam deinde restituerunt L. Valer. & M. Valer. consules. Liu. lib. 3 quā legem vocat vnicū libertatis præsidium.*

CENSOR *ait Varro de Ling. 4. Ad cuius cessionem, id est, arbitrium, censeretur populus.*

17 Post deinde cùm census iam maiori tempore agendus esset, & consules non sufficerent huic quoque officio, *censores* constituti sunt.

18 Populo deinde aucto, cùm crebra orirentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur. interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratum constitui. itaque *dictatores* [c] proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduersio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas vltra sextum mensem retinere.

[c] *Dictatoris primùm creandi mētio orta ob tumultū Sabinorū & primus creatus est T. Lartius, cuius magister equitum Sp. Cassius. Liu. li. 2. dec. 2.*

19 Et his dictatoribus *magistri equitum* iniungebantur [d], sic quomodo regibus tribuni celerum, quod officium ferè tale erat quale hodie præfectorum prætorio. magistratus tamen [e] habebantur [legitimi.]

[d] iungebantur.

[e] enim habebantur.

20 Iisdem temporibus cùm plebs à patribus secessisset, anno ferè septimodecimo

post reges exactos: tribunos [a] sibi in monte Sacro creauit, qui essent plebeij magistratus. dicti *tribuni*, quòd olim [b] in tres partes populus diuisus erat, & [c] ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur.

21 Itemque vt essent qui ædibus præessent, in quibus omnia scita [sua] plebs deferebat: duos ex plebe cõstituerunt, qui etiam *ædiles* appellati sunt.

22 Deinde cùm ærarium populi [d] auctíus esse cœpisset: vt essent qui illi præessent constituti sunt *quæstores* [qui pecuniæ præessent] dicti ab eo (quòd) inquirendæ, & conseruandæ pecuniæ caussa creati erant.

23 Et quia, vt diximus, de capite ciuis Romani iniussu populi nõ erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea quæstores cõstitueVantur à populo, qui capitalibus rebus præessent. hi appellabantur *quæstores parricidij*, quorum etiam meminit lex Duodecim tabularum.

24 Et cùm placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum, vti omnes magistratus se abdicarent. quo [e] decemuiri constituti [f] anno vno cùm magistratum prorogarent sibi, & cùm [g] iniuriosè tractarent, neque vellent deinceps sufficere [h] magistratibus, vt ipsi & factio sua perpetuò rempublicam occupatam retineret [i]: nimia, atque aspera dominatione eò rem perduxerant, vt exercitus à republica secederet. Initium fuisse secessionis dici-

[a] *Primi fuerunt C. Sicinius & L. Iunius. Liu. lib. 2. Dionys. Ascon. in Cornelianа.*
[b] tunc.
[c] *Creati sunt tantùm initiò duo: deinde Volerone, Tribuno plebis sciscente, vt tributis comitiis plebeij magistratus fierẽt, id est, viritim & promiscuè, æquato omniũ iure additi sunt tres, & ita est accipiendus loc⁹ Auso. Edyl. 15.*
[d] *al.* auctum scilicet populi esse cœpisset ęrarium.
[e] & decẽuiri.
[f] cõstituti sunt.
[g] rem.
[h] magistrat⁹.
[i] retinerent.

nis dicitur Verginius quidam, qui cùm animaduertiſſet Appium Claudium contra ius, quod ipſe ex vetere iure in duodecim tabulas tranſtulerat, vindicias filiæ ſuæ à ſe abdixiſſe[a]: & ſecundum eum, qui in ſeruitutem ab eo ſuppoſitus petierat, dixiſſe: captumque amore virginis omne fas ac nefas miſcuiſſe, indignatus, quòd vetuſtiſſima iuris obſeruãtia in perſona filiæ ſuę defeciſſet, vt pote cùm Brutus, qui primus Romæ conſul fuit, vindicias ſecundum libertatem dixiſſet in perſona Vindicis[b] Vitelliorum ſerui qui proditionis coniurationem indicio ſuo detexerat: & caſtitatem filiæ vitæ quoque eius præferendam putaret: arrepto[c] cultro de taberna lanionis filiam interfecit: in hoc ſcilicet, vt morte virginis contumeliam ſtupri arceret, ac protinus recens à cæde, madenteq;[d] adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit. qui vniuerſi de Algido[e], vbi tunc belli gerendi cauſſa legiones erant, relictis ducibus priſtinis, ſigna in Auentinum tranſtulerunt, omníſque plebs vrbana mox eódem ſe contulit. [populique[f] conſenſu partim in carcere necati.] ita rurſus reſpublica ſuum ſtatum recepit.

[a] abiudicaſſe.

[b] *Ita vocant Plutarchus & Dionyſius. Itaq; legendum est quoq; apud Liu. lib. 2.* Vindici, *non* Vindicio.

[c] arrecto, *quaſi erecto elatóque ad vulnerandum.*

[d] madénſq;

[e] *Dionyſ. Halicarnaſ. vocat* πόλιν: *Strabo lib. 5.* πολίχνιον. *Itaque fallitur Aug. co. 1. lib. 2. Emend. dum putat falli Nebriſſenſem, quòd oppidũ eſſe dixerit: Credit autẽ eſſe montem, quod ſentit Eutropius. Ego ſanè exiſtimauerim montem eſſe, in quo vrbs quoque ſit eiuſdem nominis. Stephanus* περὶ πολ.

[f] Ita populi conſenſu partim Decemviris in carcere necatis, partim in exilium actis rurſus Reſpubl. ſuum ſtatum recepit, *Alc. libr. 7. cap. 20. παρερ.*

Hæc quoque fuit mutatio Romani status quantũ ad magistratus pertinet: quia pro consulibus tribuni cœperunt eligi.

25 DEinde cùm post aliquot annos (quã) duodecim tabulæ latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus, & vellet ex suo quoq; corpore consules creare, & patres recusarent: factum est, vt *tribuni militum* crearentur partim ex plebe, partim ex patribus, consulari potestate. hique constituti sunt vario numero: interdum enim viginti [a] fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.

[a] *Bud.* seni. *Sanè locus est mihi suspect⁹, quòd nusquã viginti tribunos militũ consulari potestate creatos legerim. Liu. lib. 4. 5. & 6. ferè semper sex creatos fuisse refert: initio libri quinti, octo.*

Post Tribunos militum redit ad consularem magistratum, cuius nomẽ etiam augustius Rom. Reipublicam videbatur. Quo tempore Ædiles Curules cœperint. Item Prætores, Centum-viri, Quatuor-viri, Trium-viri monetales, Trium-viri capitales.

26 DEinde cùm placuisset creari etiam ex plebe consules, cœperunt ex vtroque corpore constitui. Tunc, vt aliquo pluris patres haberent [b], placuit duos ex numero patrum constitui. ita facti sunt *ædiles curules.*

[b] haberentur.

27 Cúmque consules aBocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset: factum est, vt *prætor* quoq; crearetur, qui *vrbanus* appellatus est, quòd in vrbe ius redderet.

28 Post

28 Post aliquot deinde annos non sufficiente eo prætore, quòd multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret: creatus est & alius *prætor*, qui *peregrinus* appellatus est ab eo, quòd plerunque inter peregrinos ius[a] dicebat.

29 Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui[b] hastæ præessent: *decemviri*[c] in litibus iudicandis sunt constituti.

30 Eodem tempore & *quatuor viri*, qui curam viarum [d]gererent: & *triumuiri monetales* æris, argenti, auri flatores, & *triumuiri capitales*, qui carceris custodiam haberent: vt cùm animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret.

[a] ius reddebat.

[b] qui hastæ præesset, cẽtumuiri litibus, *&c.*

[c] *Goueanus mauult* decẽuiri, *quòd centumviri magistratus nõ essent, sed coercerentur & cogerentur à decemuiris. libr.* 1. *lect. cap.* 25.

[d] *In vet.* agerent. *in al.* gerent.

QVA *necessitate Quinque-viri propter alios magistratus fuerint introducti.*

31 ET quia magistratib. vespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, *quinqueuiri* constituti sunt cis Tiberim, & vltis[e] Tiberim, qui possint pro magistratibus fungi.

[e] & trans.

ORIGINEM *ostendit Prætorum prouincialium.*

32 CApta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia: totidem *prætores*, quot *prouinciæ* in ditionem venerant, creati sunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent.

DE *varijs Prætorum generibus agit quæ temporum ratio paulatim videbatur poſtulare, præſertim ſuccedentibus Principibus, quorum arbitrio pleraque mutabantur.*

32 DEinde Cornelius Sulla quæſtiones publicas conſtituit: veluti de falſo, de parricidio, de ſicariis[a]: & *prætores quatuor* adiecit. Deinde[b] Gaius Iulius Cæſar duos *prætores*, & duos *ædiles*, qui frumento præeſſent à Cerere *Cereales* conſtituit. Ita duodecim prætores, ſex ædiles ſunt creati. Diuus deinde Auguſtus[c] ſedecim prætores conſtituit. Poſt deinde Diuus[d] Claudius duos prætores adiecit, qui de fideicommiſſo ius dicerent. ex quibus vnum Diuus Titus detraxit: & adiecit Diuus Nerua, qui inter fiſcum & priuatos ius diceret. Ita *decem & octo prætores* in ciuitate ius dicunt.

[a] de ſicariis, de iniuriis.
[b] *Suetonius in Iulio.*
[c] *Suetonius in Auguſto.*
[d] *Suetonius in Claudio.*

33 Et hæc omnia, quotiens in republica ſunt magiſtratus, obſeruantur: quotiens autem proficiſcuntur, vnus relinquitur, qui ius dicat. is vocatur *præfectus vrbi.* qui præfectus olim [e] conſtituebatur, poſtea ferè Latinarum feriarum cauſſa introductus eſt, & quotannis obſeruatur. nam *præfectus annonæ & vigilum*, non ſunt magiſtratus, ſed extra ordinem vtilitatis cauſſa, conſtituti ſunt. & tamen hi, quos Ciſtiberes[f] diximus, poſtea ædiles ſenatuſconſulto creabantur.

[e] olim ita.
[f] cis Tiberim.

EPILOGVS *eſt omnium magiſtratuũ Romanorũ qui ſucceſſu temporũ varii extiterũt.*

Ergo

34 ERgo ex his omnibus decem tribuni plebis, consules duo, decem & octo prætores, sex ædiles in ciuitate iura reddebāt.

POSTREMO *nunc loco tractat Pomponius successionē Prudentiū professorumq́ue Iuris.*

35 IVris ciuilis scientiam plurimi & maximi viri professi sunt. sed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt (eorum) in præsentia mentio habēda est: vt appareat à quibus, & qualibus, hæc iura orta, & tradita sunt. Et quidem ex omnibus qui sciētiam nancti sunt, ante Tiberium [a] Coruncanium publicè professum neminem traditur. cæteri autem ad [b] hunc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solúmque consultatoribus [vacare] potius quàm discere volentibus se præstabant.

[a] Titiū Coruncanum, *vel* Titum.
[b] adhuc.

36 Fuit autem in primis peritus Publius [c] Papirius, qui leges regias in vnū contulit. Ab hoc Appius Claudius vnus ex decemuiris, cuius maximū consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. Post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximā scientiam habuit. hic Centemmanus [d] appellatus est, Appiam viam strauit, & aquā Claudiam induxit & de Pyrrho in Vrbe nō recipiendo sententiā tulit. hunc etiam actiones scripsisse traditū est, primum de vsurpationibus, qui liber non exstat. Idem Appius Claudius, qui [e] videtur ab hoc processisse. R literam inuenit: vt pro Valesijs [f] Valerij essent, & pro Fusiis Furiis.

[c] Sextus Papirius.
[d] cæcus. *Cic.* 3. *Offi. loquitur de T. Claudio Cātimalo.*
[e] vsu qui videtur.
[f] *Quintil. lib.* 1. *cap.* 6.

37 Fuit post eos maximæ scientiæ Sempronius[a], quē populus Romanus ΣΟΦΟ'Ν †appellauit: nec quisquā ante hunc, aut post hunc hoc nomine cognominatus est. Gaius Scipio Nasica, qui optimus à senatu appellatus est. cui etiam publicè domus in sacra via data est, quò facilius consuli posset. Deinde Quintus[b] Mucius, qui ad Carthaginienses missus legatus, cùm essent duæ tesseræ positæ, vna pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, vtram vellet referret Romam, vtranq; sustulit, & ait Carthaginienses petere debere, vtram mallent accipere.

[a] Cuius sæpe meminit Liu. in bell. Maced.
† i. sapientē.
[b] Fabius. *Alc. libr. 4. παρερ. ca. 6.*

38 Post hos fuit Tiberius[c] Coruncanius vt dixi, qui primus profiteri cœpit: cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa complura, & memorabilia eius fuerunt.

[c] Titus Coruncanus.

Deinde Sextus Ælius, & frater eius Publius Ælius, & Publius Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt: vt duo Ælij etiam consules fuerint. Atilius[d] autē primus à populo sapiens appellatus est. Sextū Ælium etiā Ennius laudauit, & exstat illius liber qui inscribitur Tripertita: qui liber, veluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum præposita, iungitur interpretatio, dein subtexitur legis actio. Eiusdem esse tres alij libri referuntur: quos tamen quidam negant eiusdem esse. hos sectatus ad aliquid est [Cato.

[d] Cic. in Lælio, vbi legitur. Acilius.
[e] Cic. 1. Tusc. & 2. de Leg.

Deinde] Marcus Cato princeps Porciæ familiæ, cuius & libri exstant: sed plurimi

filij eius, ex quibus cæteri oriuntur.

39 Post hos fuerunt Publius Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres, & exstant volumina scripta[a], Manilij monumenta. illi duo consulares fuerunt, Brutus prætorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus.

40 Ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus, qui Romæ consul & Asiæ proconsul fuit, Paulus Verginius, & Quintus Tubero ille Stoicus Pansæ[b] auditor, qui & ipse consul. etiam Sextus Pompeius Gnæi Pompeij patruus fuit eodem tempore: & Cælius Antipater, qui historias conscripsit: sed plus eloquentiæ, quàm scientiæ iuris operam dedit. etiam Lucius Crassus frater Publij Mucij, qui Mucianus[c] dictus est. hunc Cicero ait Iurisconsultorum disertissimum.

41 Post hos Quintus Mucius Publij filius pontifex maximus, ius ciuile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo.

42 Mucij auditores fuerunt complures: sed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuẽtius. ex quib. Gallũ maximę auctoritatis apud populum fuisse Seruius dicit. omnes[d] tamen hi à Seruio Sulpicio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia extant, vt[e] ea ad omnes adpetant. denique nec versantur

a inscripta.

b Panætij.

c Munianus. *De P. Crasso Muciano mentio fit non semel apud Ciceronem.*

d omnes enim.

e vt ea omnes.

omnino ſcripta eorum inter manus hominum. ſed Seruius libros ſuos compleuit, pro cuius ſcriptura ipſorum quoque memoria habetur.

[a] Seruius autē Sulpicius.

43 Seruius [a] cùm in cauſſis orandis primum locum, aut pro certo poſt Marcū Tullium obtinere Traditur ad conſulendum Quintum Mucium de re amici ſui perueniſſe: cumq; [b] eū ſibi reſpondiſſe de iure Seruius parum intellexiſſet, iterum Quintum interrogaſſe, & à Quinto Mucio reſponſum eſſe, nec tamen percepiſſe: & ita obiurgatum eſſe à Quinto Mucio. namq; eum dixiſſe, turpe eſſe patricio, & nobili, & cauſſas oranti, ius, in quo verſaretur, ignorare. ea velut contumelia Seruius tractatus [c], operam dedit iuri ciuili: & plurimùm eos, de quibus locuti ſumus, audiit: inſtitutus à Balbo Lucilio, inſtructus autem maximè à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaque libri complures eius exſtant Cercinæ confecti. Hic cùm in legatione periſſet, ſtatuam ei populus Romanus pro Roſtris poſuit, & hodieq; [d] exſtat pro Roſtris Augusti. huius volumina complura exſtāt: reliquit autē propè centum & octoginta libros.

[b] eumq; cùm de iure reſpondētem parū intellexiſſet, & iterū Quintū Mucium interrogaſſet.

[c] tractus.

[d] & Hoſtiæ. Cic. 9. Phil.

Confert ſtudia optimorum auctorum, vt diſcamus quid Iuriſprudentia potiſſimùm requirat.

44 Ab hoc plurimi profecerunt, ferè tamen hi libros cōſcripſerunt: Alfenus Varus, Gaius, Aulus Ofilius, Titus Cæſius, Aufidius Tucca

Tucca, Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Gaius Ateius Pacubius, Labeo Antistius Labeonis Antistij pater, Cinna, Publicius Gellius. Ex his decẽ, libros octo cõscripserunt, quorũ omnes qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta[a] libros. [a] quadringenta.

Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius. ex quibus Varus & consul fuit: Ofilius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. nam de legibus Vicensimæ primus conscribit, de iurisdictione: idem edictum prætoris primus diligenter composuit. nam ante eũ Seruius duos libros ad Brutum perquàm breuissimos ad edictum subscriptos reliquit.

45 Fuit eodem tempore & Trebatius, qui [b]idem CornelI maximi auditor: fuit Aulus Cascelius, Quintus Mucius VolOsij auditor[c]: denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem eius reliquit heredem. fuit autem quæstorius: nec vltrà proficere[d] voluit, cùm illi etiam Augustus consulatum offerret: ex his Trebatius peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius vtroq; doctior. Cascelij scripta non exstant, nisi vnus liber Bene dictorum. Trebatij complures, sed minus frequentatur.

[b] Quinti Cornelij. *Id quod cõstat ex epist. ad Trebatium, cuius initiũ est, Ex tuis literis. Gou. lib. 1. lect. cap. 25.*

[c] auditor qui deinde.

[d] procedere.

46 Post hoc [e]quoque Tubero fuit, qui [e] post hos.

Ofilio operam dedit: fuit autem patricius, & transIt à caussis agendis ad ius ciuile: maximè postquam Quintum Ligarium accusauit, nec obtinuit apud Gaium Cæsarem. Is est Quintus Ligarius, qui cùm Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire, quo nomine eum accusauit, & Cicero defendit. exstat eius oratio [satis] pulcerrima, quæ inscribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici, & priuati: & complures vtriusque operis libros reliquit. sermone etiam antiquo vsus [a] affectauit scribere, & ideo parum libri eius grati habentur.

47 Post hunc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, & Antistius Labeo qui omnes hos audiuit: institutus est autem à Trebatio. Ex his Ateius consul fuit Labeo noluit, cùm offerretur ei ab Augusto consulatus, quo sOffectus fieret, (& [b]) honorem suscipere. sed plurimum studiis operam dedit: & totum annum ita diuiserat, vt Romai sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur.

a versus. b eum honorem suscipere. *Augustus enim creare Labeonē Consulem in locū demortui Cons. volebat. quod quia minus honorificū erat, & ominosum, Labeo recusauit. Cic. ad Attic. hoc esset in demortui locū vocari. Liu. li. 5. ab Vrbe cōdita, C. Iulius Censor decessit, in eius locū M. Cornelius suffect⁹. Quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma capta est, nec deinde vnquam in demortui locum Censor sufficitur. Gou. lib. 1. lect. cap. 25. Deprehendi quoq; duos similes locos apud Liuium lib. 6. & lib. 9. in oratione P. Sempronij tribuni pleb. aduersus Appium censorem.*

Hi duo primùm veluti diuersas sectas fecerunt. nam Ateius Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseuerabat. Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ[a], qui & cæteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innouare instituit, & ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit. Labeoni Nerua. adhuc[b] eas dissensiones auxerunt. [Hic etiam] Nerua Cæsari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publicè primus[c] scripsit. posteáque[d] hoc cœpit beneficium[e] [dari] à[f] Tiberio Cæsare. Hoc tamen illi concessum erat. Et, vt obiter sciamus, ante tempora Augusti publicè respondendi ius non à Principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant. neque responsa vtique signata dabant: sed plerunque iudicibus ipsis scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Primus Diuus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur, constituit, vt ex auctoritate eius responderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit. & ideo optimus princeps Hadrianus, cùm ab eo viri prætorij peterent, vt sibi liceret respondere, rescripsit eis, Hoc non peti, sed præstari solere: & ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se: populo ad respondendum se præpararet. Ergo Sabino concessum est à Tiberio Cæsare, vt populo responderet. qui in equestri ordine iam grãdis natu, & ferè annorum

[a] doctrinæ fretus, quòd præ cæteris.

[b] *Al.* qui adhuc.

[c] respondit.

[d] posteaquã.

[e] beneficio.

[f] A Tiberio enim Cæsare hoc tum.

a Fortè Claudius, nam eo imperante Cassius Syriæ præfuit. Tacit. lib. 12 Annal.
b Floruit temporibus Othonis & Vitellij.
c Tempore Traiani.
d Tempore Hadriani.
e Tempore Traiani. l. vlt. si à parent. quis manu. fuer.
f Huius consulatus mentio est l. vlt. C. de ser. reipu. manum. quo loco. Celso attribuitur collega Neratius Marcellus, fuit Neratij Prisci frater. l. quæsitum § deniq. De fun. inst.
g Eburnius.

quinquaginta receptus est: huic nec amplæ facultates fuerunt, sed plurimùm à suis auditoribus sustentatus est.

Huic successit Caius Cassius Longinus natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpicij: & ideo proauum suũ Seruium Sulpicium appellat. hic consul fuit cum Quartino temporibus Tiberij. sed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit, eousq; donec eum [a] Cæsar ciuitate pelleret. expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diẽ suum obit.

Neruæ successit Proculus [b]. fuit eodem tempore & Nerua filius. fuit & alius Longinus ex equestri quidem ordine, qui postea ad præturam vsque peruenit. sed Proculi auctoritas maior fuit. nam etiam plurimùm potuit, appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculeiani. quæ origo à Capitone, & Labeone cœperat. Cassio Cælius Sabinus successit. qui plurimùm temporibus Vespasiani potuit. Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani præfectus vrbi fuit. Cælio Sabino Priscus IaVolenus, Pegaso Celsus [c], patri Celso Celsus [d] filius, & Priscus [e] Neratius: qui [f] vtrique consules fuerunt. Celsus quidem & iterum. Iauoleno Prisco Aburnus [g h] Valens, & Tuscianus. item Saluius Iulianus.

[h] *Diuis fratribus amicus fuit. l. 17. de iure patronatus.*

Tit. penult. Pandect.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

DE verborum significatione, & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omnium partium & titulorũ Iuris. nullam enim ferè partẽ vel quæstionem iuris paulo latiorẽ habemus, ex qua oratio aut verbum hoc titulo non exponatur aliquod. Sed & ex partibus iuris antiqui in libros Digestorum minimè relatis, veluti *Ostentum* [a], *detestatio* [b], *subsignatum* [c], & alia pleraque. Inscribitur autem *de verborũ significatione*, vt erat in Florentinis quas obseruauimus quantum potuimus debuimúsq; religiosissimè. Commendationẽ tituli adfectauit qui adiecit, *Et rerum*: nimirum quòd verba sint rerum notæ: nec caret exemplo. Citantur enim à Gellio libro decimotertio, libri rerum verborumq; veterum: & ita quoq; inscriptus est Codicis lib. VI.

[a] l. 38.
[b] l. 40.
[c] l. 39.

Si quis.

VLPIANVS libro primo ad Edictum.

VERBVM [a] hoc SIQVIS, tam masculos quàm fœminas complectitur.

Vrbs. Roma. I *Maior pars diei.*

II. PAVLVS libro primo ad Edictum.

VRbis [b] appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latiùs patet. I ¶Cuiusque [c] diei maior pars est horarum septem [d] primarum diei, non supremarum.

Viginti millia diurna. I *Hereditas.*

III. VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

ITinere [e] faciendo [f] vinginti millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, vt si post hanc dinumerationem minus quàm viginti millia supersint, integrum diem occupent. veluti [g] viginti vnum millia sunt passus [h]: Viduum eis attribuetur. quæ dinumeratio ita demum facienda [i] erit, si de die non conueniat. I ¶Eius qui apud hostes decessit, dici hereditas non potest, qui [k] seruus decessit.

Nomen.

IIII. PAVLVS libro [l] libro primo ad Edictum.

NOminis [m] appellatione [n] rem significari [o] Proculus ait.

[a] *Ex titul. si quis ius dic. non obtempera.*
[b] *Ex tractatu de iurisd.*
[c] *De diuisione diei Macr. lib. 1. Satur. cap. 3 Gell. lib. 3. noct. Attic. cap. 2.*
[d] *A prima ad octauam, non à quinta ad duodecimam.*
[e] Itineri.
[f] *Ex titul. Si quis cautionibus vide l. 1. qua Caij est, eod. tit.*
[g] veluti si.
[h] passuum.
[i] colligenda.
[k] quia.
[l] Caius lib. 2. ad Edictũ.
[m] Pecuniæ.
[n] *Ex tractatu de iurisd. vbi de formulis iudiciorum.*
[o] significare.

Res

Res. Pecunia. 1 Opus.

V. IDEM libro ſecundo[a] ad Edictum.

REi[b] appellatio latior eſt quàm pecuniæ: qua[c] etiam ea quæ extra computationem patrimonij noſtri ſunt, continet: cùm pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt. 1 ¶Opere[d] locato[e], conducto: his verbis Labeo ſignificari ait id opus quod Græci ἈΠΟΤΈΛΕΣΜΑ vocant, [non ἜΡΓΟΝ,] id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

[a] lib. quinto.

[b] *Ex eodem tractatu: nã & hæc ad formulas pertinet.*

[c] quia.

[d] *Coniunge l. 1. De ope. ſeruor.*

[e] legato.

Nomen. Reus. 1 Ex legibus.

VI. VLPIANVS libro tertio ad Edictum.

NOminis[f] & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet. 1 ¶Verbum EX LEGIBVS ſic accipiendum eſt, tam ex legum ſententia quàm ex verbis.

[f] *Videtur & hoc Caput ad formulas pertinere.*

Sponſio.

VII. PAVLVS libro ſecundo ad Edictum.

SPonſio[g] appellatur non ſolùm quæ per ſponſus[h] interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio, promiſſióque.

[g] *Sponſiones fiebant in iudiciis, de quibus tractabatur in ea parte.*

[h] per ſponſi.

Oportebit. 1 Actio.

VIII. IDEM libro tertio[i] ad Edictum.

VErbum[k] OPORTEBIT tam præſens quàm futurũ tempus ſignificat. 1 ¶Actionis verbo non continetur exceptio.

[i] lib. quarto.

[k] *Ex eadem parte Digeſtorum.*

Perisse.

IX. VLPIANVS libro quinto ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum notat, verbo PERISSE[a] & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

Creditor.

X. IDEM libro sexto ad Edictum.

CReditores[b] accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel iure ciuili sine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel ex ordinario[c], siue purè siue in diē, vel sub conditione. quòd si natura debeatur, non sunt loco creditorum. sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

XI. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale.

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes quibus ex qualibet[d] caussa debetur.

I *Minus soluere.*

XII. VLPIANVS libro sexto[e] ad Edictum.

[VT] si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio[f] vllo debetur. sed & si ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. quòd si ex populari caussa, ante litis contesta-

a rapuisse. *Rectior est Flor.*

b *Ex tit. qui satisd. cog. & ex titu. quibus ex caussis in possessionē eatur.*

c vel extraordinario, *al.* vel ordinario.

d aliqua.

e libro nono.

f vel ex alio cōtractu. *al.* vel alio contractu vllo.

contestationem rectè dicetur creditoris loco non esse [a], postea esse. 1 ¶Minus soluit, qui tardius soluit: nam & tempore minus soluitur.

Mulier. 1 *Abesse, & desinere abesse.*

XIII. IDEM [b] libro septimo ad Edictum.

MVlieris [c] appellatione etiam virgo viripotens continetur. 1 ¶Res abesse videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet, [d] forma mutata est: & ideo si corruptæ redditæ sint vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam [e] plerunque plus est in manus [f] pretio, quàm in re. 2 ¶Desinere autem abesse res tunc videtur, cùm sic redit in potestatem, ne amittere [eius] possessionẽ possimus. 3 ¶Ob [g] † hoc quòd furto pridem subtracta est, abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

1 *Amittere.*

XIIII. PAVLVS libro septimo [h] ad Edictum.

LAbeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam ea-

[a] nõ esse potuisse, *al. deest* postea. *Rectior est Flor.*
[b] Caius.
[c] *Coniunge l. cum eod. §. vlt. de reg. iur.*
[d] & forma. *al.* sed forma.
[e] *Legendum esse* quanquã *monet doctißimus Hotomanus hoc sensu, Quãuis ita rei forma mutata sit, vt recẽs forma pluris sit quàm vel ipsius rei corpus, tamen abest. l. vlt. de vsu & habitat.*
[f] *Manus pro artificio. Solin. Ea ades manus Dædali ostendebat.* [g] † *Fl. ed. sic habet,* possimus: ob hoc quod furto pridem subtracta est Abest, *&c. Huius autem loci sensum puto hunc esse: quod surreptum est, deinde periit, ex eo dici abesse, quòd surreptum est, non quòd periit, quoniam antiquior caussa consideratur. Pac.* [h] lib. 8.

rum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. item si dominus rem, quę furto sibi aberat, ignorans emerit: rectè dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest. 1 ¶ Rem amisisse videtur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet.

Publicum. Publicanus.

XV. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

BOna[a] ciuitatis abusiuè publica dicta sunt: sola enim ea[b] publica sunt, quæ populi Romani sunt.

[a] *Ex titul. quod cuiusque vniuersit.*
[b] ea propriè publica dicenda sunt.

XVI. GAIVS libro tertio ad Edictum [prouinciale.]

EVm[c] qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: [nam] publica appellatio in complurib. caussis ad populum Romanum respicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur.

[c] *Eod. tit.*

1 *Publicum vectigal.*

XVII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

INter[d] publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus destinata sunt: sed si qua sunt[e] ciuitatium velut bona. sed[f] peculia seruorum ciuitatium proculdubiò publica habentur. 1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus

[d] *Ex eod. tit.*
[e] velut ciuitatũ bona.
[f] seu. *al.* sed &c.

fiſcus capit: quale eſt vectigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & picariarum[a].

[a] & piſcariarum.

Munus, Munificus, ſeu Munifex, Municeps.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

MVnus[b] tribus modis dicitur: vno donum, & inde munera dici dari mittíve: altero onus, quod cùm remittatur, vacationem militiæ muneríſque præſtat. inde immunitatem appellari. tertio officium, vnde munera militaria, & quoſdam milites munificos[c] vocari. igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant.

[b] *Ex eod. tit.*

[c] munificos.

Agere. Gerere. Contrahere.

XIX. VLPIANVS libro vndecimo[d] [ad Edictum.]

[d] libro viceſimo.

LAbeo[e] libro I. Prætoris vrbani definit, quòd quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum eſſe, ſiue verbis, ſiue re quid agatur: vt in ſtipulatione, vel[f] numeratione. Contractum autem vltro citróque obligationem, quod[g] Græci ΣΥΝΑ'ΛΛΑΓΜΑ vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. Geſtum[h] rem ſignificare ſine verbis factam.

[e] *Ex titul. de minor. l. ait prætor.*

[f] vel in numeratione.

[g] quam.

[h] Geſtum autem.

XX. IDEM libro duodecimo [ad Edictum.]

[a] *Ex tit. de capitis minutione.*

VErba [a] CONTRAXERVNT, GESSERVNT, non pertinent ad testandi ius.

Bona.

XXI. PAVLVS libro vndecimo [ad Edictum.]

[b] *Ex tractu restitutionum.*

PRinceps [b] bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

Restituere. Exhibere.

XXII. GAIVS libro quarto [ad Edictum prouinciale.]

[c] continetur.

PLus est in restitutione, quàm in exhibitione. nam exhibere est præsentiam corporis præbere. restituere est etiam possessorem facere, fructúsque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur [c].

Res.

XXIII. VLPIANVS libro quartodecimo [ad Edictum.]

REi appellatione & caussæ & iura continentur.

Hereditas.

[d] *Ex titul. de pet. hær.*

[e] *Similis definitio apud Ciceronē in Topicis, in loco à definitione.*

XXIIII. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale.

NIhil [d] est aliud hæreditas, quàm successio in vniuersum ius quod defunctus habuit [e].

Nostrum, & Meum. I *Pars.*

[f] *Ex tit. de rei vind. vel de vsufructu.*

[g] cuius.

XXV. PAVLVS libro vicesimoprimo [ad Edictum.]

REctè [f] dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cùm [g] vsusfructus alienus est:

nus est: quia vsusfructus non dominij pars, sed seruitutis sit: vt via, & iter. nec falsò dici[a], [totum] meum esse, cuius non potest vlla pars dici alterius esse. hoc & Iulianus, & est verius. 1 ¶Quintus[b] Mucius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari. nam quod pro diuiso[c] nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Seruius non ineleganter partis appellatione vtrumque significari.

[a] dictum est.
[b] quod Quintus.
[c] indiuiso.

XXVI. VLPIANVS libro sextodecimo[d] [ad Edictum.]

[d] libro sexto.

PArtum[e] non esse partem rei furtiuæ Scæuola libro vndecimo quæstionum, scribit.

[e] *Ex titul. de Publicia. in rem act. Coiunge l. si aliena. de vsur.*

Ager. 1 *Stipendium. Tributum.*

XXVII. IDEM libro septimodecimo[f] [ad Edictum.]

[f] libro sexto.

AGer est locus, qui sine villa est. 1 ¶Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, id est, modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. & sanè appellatur ab intributione[g] tributum: vel ex eo quòd militibus tribuatur.

[g] contributione.

Alienatio. 1 *Oratio soluta.*

XXVIII. PAVLVS libro vicesimo[h] primo [ad Edictum.]

[h] libro duodecimo.

ALienationis[i] verbum etiam vsucapionem continet: vix est enim, vt non vi-

[i] *Ex titul. de rei vindic.*

[a] Is. deatur alienare qui patitur vsucapi. Eum[a] [b] dicimus. quoque alienare dicitur [b], qui non vtendo amisit seruitutes. Qui occasione adquirendi non vtitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. 1 ¶Oratio quæ neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disiuncta vel coniuncta accipitur.

Coniunctio.

[c] libro decimoseptimo.

XXIX. IDEM libro sexagensimo [c] sexto [ad Edictum.]

[d] *Forte ex ti. quod vi aut clam.*

CONiunctionem [d] enim nonnunquam pro disiunctione accipi Labeo ait: vt in illa stipulatione, MIHI HEREDIQVE MEO, TE HEREDEMQVE TVVM.

Silua cædua. 1 *Stipula illecta.* 2 *Nouale.* 3 *Terra integra.* 4 *Glans caduca.* 5 *Silua pascua.*

[e] Paulus.

XXX. CAIVS libro [e] septimo ad Edictum [prouinciale.]

[f] *Ex titul. de vsufr. l. ex silua.*

[g] illecta sunt.

[h] proscissa.

[i] *νέατον. Alc. νεαχϑ lib. 2. Prætermiss.*

SIlua [f] cædua est, vt quidam putant, quæ in hoc habetur, vt cæderetur. Seruius eam esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. 1 ¶Stipula illecta [g] est spicæ in messe deiectæ. [nec dum lectæ:] quas rustici cùm vacauerint colligunt. 2 ¶Noualis est terra præcisa [h], quæ anno cessauit, quam Græci NEAKIN [i] vocant. 3 ¶Integra autem est, in quam nondum dominus

pascendi

pascendi gratia pecus immisit. 4 ¶Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit. 5 ¶Pascua silua est, quæ pastui[a] pecudum destinata est.

[a] pascuis.

Pratum.

XXXI. VLPIANVS libro octauo decimo[b] ad Edictum.

[b] libro octauo.

PRatum[c] est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est: ex eo dictum, quòd paratum sit ad fructum capiendum.

[c] *Extit. ad leg. Aquil.*

Minus solutum.

XXXII. PAVLVS libro vicensimo[d] quarto [ad Edictum.]

[d] libro vicesimo tertio.

MInus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

Palam.

XXXIII. VLPIANVS libro vicensimo[e] primo ad Edictum.

[e] libro vicesimoquinto.

PAlam est coram pluribus.

Actio.

XXXIIII. PAVLVS libro vicensimo quarto [ad Edictum.]

ACtionis verbo etiam persecutio continetur.

Restituere.

XXXV. IDEM libro septimodecimo[f] [ad Edictum.]

[f] libro decimo quarto.

REstituere[g] autem is intelligitur, qui simul &[h] caussam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accepti tempore res ei reddita fuisset, id est & vsucapionis caussam, & fructuum[i].

[g] *Coniunge l.6. de vi armata.*

[h] & rem & caussam.

[i] fructum.

Lis.

[a] libro vicesimo secũdo.

XXXVI. VLPIANVS libro vicensimo [a] tertio [ad Edictum.]

LItis nomen [omnem] actionem significat, siue in rem siue in personam sit.

Oportere.

XXXVII. PAVLVS libro vicensimo sexto [ad Edictum.]

[b] *Extit. de in lit. iur. Vide l. 1. eo. tit.*

[c] *Quod inserebatur formulis actionum in personam.*

VErbum [b] OPORTERE [c] non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare: sed ad veritatem refertur.

Ostentum, φαίντασμα.

XXXVIII. VLPIANVS libro vicensimoquinto [ad Edictum.]

[d] *Extit. de religio. Vbi quæritur de sepultura huiusmodi partus.*

[e] φάσματα. *al.* φάσμα τερατῶδες. *Alc. lib. 2. Prater.*

OStentum [d] Labeo definit omne contra naturam cuiusq; rei genitum, factúmque. duo genera [autem] sunt ostentorum: vnum, quotiens quid contra naturam nascitur: tribus manibus fortè aut pedibus: aut qua alia parte corporis quæ naturæ contraria est. alterum, cùm quid prodigiosum videtur. quæ Græci ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ [e] vocant.

Subsignare. 1 Bona. 2 Detestari. 3 Incertus possessor.

[f] libro quinquagesimo septimo.

XXXIX. PAVLVS libro quinquagensimo [f] tertio [ad Edictum.]

[g] *Extracta est de acquir. poss.*

SVbsignatum [g] dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo

verbo pro adscriptione[a] vti solebāt. 1 ¶Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt. 2 ¶Detestari[b] est absenti denuntiare. 3 ¶Incertus possessor est, quem ignoramus.

[a] subscriptione.

[b] Attestari.

Detestatio. 1 Serui. 2 Familia.

XL. VLPIANVS libro quinquagensimo [c] sexto.

DEtestatio [d] est denuntiatio facta cum testatione. 1 ¶Serui appellatio etiam ad ancillam refertur. 2 ¶Familiæ appellatione liberi quoque continentur. Vnicus seruus [e] familiæ appellatione non continetur. ne duo quidem familiam faciunt.

[c] libro sexto.

[d] *Ex titul. Vi bonor. rapt.*

[e] *Coniunge l. Vlp. 195. h. tit.*

Arma.

XLI. GAIVS libro vicensimo primo ad Edictum prouinciale.

ARmorum [f] appellatio non [g] vtique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

[f] *Ex titul. de Vsucap. Vbi de possess. & Vi.*

[g] nō tantùm vtique.

Probrum, Opprobrium.

XLII. VLPIANVS libro quinquagensimo [h] septimo ad Edictum.

PRobrum [i] & opprobrium id [k] est. probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis. vtputa furtum, adulterium, natura turpe est. enimuero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominē idoneum incidere.

[h] libro quinquagesimo octauo.

[i] *Ex titul. de iniur. Vide l. item apud Labeonem. eod. tit.*

[k] idem est.

Victus.

XLIII. IDEM libro quinquagensimo octauo [ad Edictum.]

VErbo VICTVS [a] continentur quæ esui potuiq́ue [b] cultuiq́ue corporis, quæq́ue ad viuendū homini necessaria sunt. vestem quoque victus habere vicem Labeo ait.

XLIIII. CAIVS libro vicensimo [c] secundo [ad Edictū prouinciale.]

ET [d] cætera quibus tuendi [e], curandíve corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

Stratum. Stragulum. Victus.

XLV. VLPIANVS [libro quinquagensimo *octauo* ad Edictum.]

IN stratum [f] omne vestimentum contineri, quod iniciatur Labeo ait. neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium [g] ΠΕΡΙΣΤΡΩΜΑ. In victum [h] ergo vestem accipiemus, non stragula [i]: in stratu [k] omnem stragulam vestem.

Pronunciare. Statuere. 1 *Materfamilias.*

XLVI. IDEM [l] libro quinquagesimo [ad Edictum.]

PRonuntiatum & statutum idem [m] potest. promiscuè enim & pronunciasse & statuisse solemus dicere eos qui ius habent cognoscendi. 1 ¶ Matrem familia, [n] accipere debemus eam, quæ non inhonestè vixit [o]: matrem enim familias à cæteris feminis mo-

[a] *Ex titul. de re iud. sicut & capita sequentia. Vide l. si victū. eod. titul.*
[b] potui.
[c] lib. septuagesimo secundo.
[d] Cætera quoque. *al.* Et cætera quoque.
[e] si viuendi.
[f] In strato.
[g] quod Græci.
[h] victu.
[i] stragulam.
[k] in stratum. *al.* instratū.
[l] libro quinquagesimo quarto
[m] idem dici potest.
[n] *Vide Cic. in Topic. in loc. à forma generis.*
[o] viuit.

nis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina. nam neque nuptiæ neq; natales faciunt matrem familias [a], sed boni mores.

Liberatio.

XLVII. PAVLVS libro quinquagensimo sexto ad Edictum.

Liberationis [b] verbum eandem vim habet, quam solutionis.

Solutus.

XLVIII. GAIVS libro ad Edictum prętoris vrbani titulo, Qui neque [c] sequantur neque ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licèt vinculis leuatus sit, manibus tamen tenetur. ac ne eũ quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

Bona.

XLIX. VLPIANVS libro quinquagensimo [d] nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis aut ciuilis est. naturaliter bona ex eo dicuntur, quòd beant, hoc est [e] beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est non solùm quæ dominij nostri sunt: sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æquè bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus, nam hæc omnia in bonis esse videntur.

[a] matres familias.

[b] *Ex titul. de re iud. l. 1. Coniunge. l. solutionis. π. de solutio.*

[c] *Id est, qui tametsi vocantem non sequantur, inuiti tamẽ in ius duci non possunt: Duar. lib. 1. Disput. ca. 1.*

[d] libro quinquagesimo octauo.

[e] *Beati dicti, (ait Varro. lib. 4. de Ling.) quod multa bona possident. Vnde Plaut. in Pœn. Bonã ego quã beatã primò dici mauolo. Ciuiliter bona dicuntur, quia ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον res æstimantur ac denominantur.*

Nurus.

L. IDEM [a] libro sexagensimo primo ad Edictum.

NVrus [b] appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda est.

Parens.

LI. GAIVS libro vicensimo tertio [c] ad Edictum prouinciale.

APpellatione ne [d] parentis non tantùm pater, sed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & auia, & proauia.

Patronus.

LII. VLPIANVS libro sexagensimo [e] primo [ad Edictum.]

PAtroni [f] appellatione & patrona continetur.

De coniunctis, & disiunctis seu separatis, & solutis.

LIII. PAVLVS libro quinquagensimo [nono] ad Edictum.

SÆpe ita comparatum est, vt [g] coniuncta pro disiunctis accipiantur, & disiuncta pro coniunctis, interdum soluta pro separatis. nam cùm dicitur apud veteres ADGNATORVM [h] GENTILIVMQVE, [i] pro separatione accipitur. at cùm dicitur SVPER PECVNIÆ [k] TVTELÆVE SVÆ, tutor separatim sine pecunia dari non potest. & cùm dicimus, QVOD DEDI AVT DONAVI, vtraque continemus. cùm verò dicimus, QVOD

a Paulus.

b Ex titul. de reb. auth. iud. poßid.

c libro tricesimo quarto

d Ex titul. de reb. auth. iud. poßid.

e libro sexagesimo tertio.

f Ex titul. de reb. auth. iud. poßid.

g vt &.

h Gentiles qui dicantur, Cic. in Topic. in loco à definitione.

i gentiliúmque: quę pro

k pecunia tutelǽve sua.

QVOD EVM DARE FACERE OPORTET, quoduis eorum sufficit pro Vare. cùm verò dicit prætor, SI DONVM, MVNVS, OPERAS REDEMERIT, si omnia imposita sunt, certum est omnia [a] redimenda esse. ex re ergo pro coniunctis habentur. si [b] quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

[a] omnia imposita.
[b] & sit.

1 ¶ Item dubitatum, illa [verba] OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ [c] coniungentiũ, aut separantium. sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit. sic enim alij condici potest, alij nòn potest. [&] sanè post veterum auctoritatem eò peruentum est, vt nemo ope [d] videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

[c] vtrùm ex sententia. *Rectior est Flor. quod & Acc. vidit.*
[d] furtum videatur.

Conditionalis creditor.

LIIII. VLPIANVS libro sexagensimo [e] secundo [ad Edictum.]

[e] libro duodecimo.

Conditionales [f] creditores dicuntur & hi quibus nondum competit actio, est autem competitura. vel qui spem habent vt competat.

[f] *Ex titul. de reb. auth. iud. possid.*

Creditor.

LV. PAVLVS libro sextodecimo breuis Edicti.

Creditor [g] autem is est, qui exceptione perpetua summoueri non potest. qui

[g] *Ex titul. de rebus auth. iud. possid. Vide l. qui in naue. eo.*

autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

Cognoscere instrumenta. Dispungere. 1 Liberi.

LVI. VLPIANVS libro sexagensimo secundo [ad Edictum.]

COgnoscere[a] instrumenta, est relegere & recognoscere. dispungere est conferre accepta & data. 1 ¶ Liberorum appellatione continentur nõ tantùm qui sunt in potestate: sed omnes qui sui iuris sunt, siue virilis, siue feminini sexus sunt, éxve feminini[b] sexus descendentes.

Magister. Magistratus. 1 Persequi.

LVII. PAVLVS libro quinquagensimo[c] nono [ad Edictum.]

CVi[d] præcipua[e] cura rerum incumbit, & qui magis quàm cæteri diligentiam & solicitudinem rebus quibus pręsunt debent, hi magistri appellantur. quinetiam[f] ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominantur. vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores Magistros appellari[g] à monendo, vel monstrando. 1 ¶ Persequi videtur & qui satis accepit.

Acta. Gesta. 1 Nostri liberti.

LVIII. GAIVS libro vicensimo[h] quarto ad Edictum prouinciale.

LIcèt[i] inter[k] gesta & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen

κατα-

[a] *Ex l. 15. de rebus auth. iud. poßid.*
[b] feminis. *al.* feminino sexu.
[c] libro quinquagesimo octauo.
[d] Quibus.
[e] *Ex titul. de rebus auth. iud. poßid. Vbi de magistris, qui adscribebãtur rebus vendendis. Vt ait Theoph. in Instit.*
[f] & ipsi.
[g] appellam⁹.
[h] lib. tricesimo secundo.
[i] *Ex titul. de curat. bon. dan.*
[k] *Alciat. lib. 3. Disp. cap. 4.*

κατaχρηστικῶς [a] † nihil inter factum & gestum interest. 1 ¶Paternos libertos rectè videmur dicere nostros libertos. liberorum [b] libertos non rectè nostros libertos dicimus.

[a] † id est, abusiuè.

[b] liberorum verò nostrorum.

Portus. Angiportum.

LIX. VLPIANVS libro sexagensimo [c] octauo [ad Edictum.]

[c] libro sexagesimosexto

PORTUS [d] appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur, eaque nihilo minus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

[d] *Ex tit. de fluminibus.*

Locus. Fundus.

LX. IDEM libro sexagensimo nono [ad Edictum.]

LOCUS [e] est non fundus, sed portio aliqua fundi. fundus autem, integrum aliquid est. & plerunque sine villa locum accipimus. cæterùm adeò opinio nostra & constitutio locum à fundo separat: vt & modicus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus: non etiam [f] magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio, & quælibet portio fundi [g] poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus, nec non & fundus locus constitui potest. nam si eum alij adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur. 1 ¶Loci appellationem non solùm ad rustica, verùm ad vrbana quoque prædia pertinere Labeo scribit.

[e] *Ex interdicto, Ne quid in loco publ. Vide l. 2. eod. titul.*

[f] non enim.

[g] *Fundus duobus constat, Agro & Villa, l. 81. §. qui fundū ff. de leg. 1. l. 36. ff. de vsufr. leg.*

2 ¶Sed fundus quidem ſuos habet fines: locus vero latere poteſt, quatenus determinetur, & definiatur.

Satiſdatio.

LXI. PAVLVS libro ſexagenſimo quinto [ad Edictum.]

SAtiſdationis[a] appellatione interdum etiam repromiſſio continebitur, qua contentus fuit is, cui ſatiſdatio debebatur.

Tignum.

LXII. GAIVS libro vicenſimo[b] ſexto ad Edictum prouinciale.

TIgni[c] appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

Penes. Apud.

LXIII. VLPIANVS [libro ſeptuageſimo primo ad Edictum.]

PEnes[d] TE, amplius eſt, quàm APVD TE. nam apud te eſt, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te eſt, quod quodam modo[e] poſſidetur.

Inteſtatus.

LXIIII. PAVLVS libro ſexagenſimo[f] ſeptimo ad Edictum.

INteſtatus eſt non tantùm qui teſtamentũ non fecit: ſed etiam cuius ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

Heres.

LXV. VLPIANVS libro ſeptuageſimo[g] ſecundo ad Edictum.

Heredis

[a] *Ex tit. Vti poßidetis vbi fit ſatiſdationis mẽtio*
[b] libro viceſimoſeptimo.
[c] *In l. adeo. §. cùm in ſuo de acq. rer. dom. eadem eſt interpretatio eiuſdẽ auctoris. Hunc autẽ Caium opinor ſignificari ab Vlpiano. l. gemma. ſuprà ad exhib.*
[d] *Ex titul. de lib. exhib.*
[e] à te poſſidetur.
[f] lib. ſeptuageſimoſexto.
[g] libro triceſimo ad ſenatuſconſultum.

Heredis [a] appellatio non solùm ad proximum heredem, sed & ad vlteriores refertur. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

a *Ex l. Pomponius. de acq. possess.*

Merx.

LXVI. IDEM libro septuagensimo [b] quarto ad Edictum.

b libro sexagesimosexto.

Mercis appellatio ad res mobiles [c] tantùm pertinet.

c *Veluti vinum oleum, frumentũ. l. vlt. π. de cõdic. trit. vide. l. 207. h. titul.*

Alienatum. Venditum. 1 *Donatio.*

LXVII. IDEM libro septuagensimo [d] sexto ad Edictum.

d lib. septuagesimoseptimo.

Alienatum [e] non propriè dicitur, quod adhuc in domino venditoris manet, vẽditum tamen rectè dicetur. 1 ¶ Donationis verbũ simpliciter loquendo omnem donationẽ comprehendisse videtur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

e *Ex titul. de litigiosis.*

Arbitratu alicuius fieri.

LXVIII. IDEM libro septuagensimo septimo ad Edictum.

Illa [f] verba ARBITRATV LVCII TITII FIERI, ius significant, & in seruum non cadunt.

f *Ex titul. de prator. stip.*

De doli clausula.

LXIX. IDEM libro septuagensimo [g] octauo ad Edictum.

g lib. septuagesimotertio.

Hæc [h] verba, CVI REI DOLVS MALVS [AVERIT,] AFVERIT, generaliter cõprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

h *Ex titul. de prator. stipul.*

Heres. 1 Is ad quem ea res pertinet.

LXX. PAVLVS libro ſeptuagenſimo tertio [a] [ad Edictum.]

[a] lib. ſeptuageſimo ſeptimo.
[b] *Ex titul. de prætor. ſtip.*
[c] nã in paucis.
[d] filio meo.

SCiendum [b] eſt heredem etiam per multas ſucceſſiones accipi. nam [c] paucis ſpeciebus heredis appellatio proximum continet: veluti in ſubſtitutione impuberis, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO [d] HERES ESTO: vbi heredis heres nõ continetur, quia incertus eſt. item in lege Ælia Sentia filius heres proximus poteſt libertum paternum vt ingratum accuſare, non etiam ſi heredi heres extiterit. idem dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere poſſit, non ex ſucceſſione effectus. 1 ¶Verba hæc, IS AD QVEM EA RES pertinet, ſic intelliguntur, vt qui in vniuerſum dominium [vel iure ciuili] vel iure prætorio ſuccedit, contineatur.

Capere. Accipere. Perueniſſe. 1 His rebus rectè præſtari.

LXXI. VLPIANVS libro ſeptuagenſimo nono ad Edictum.

[e] *Ex titul. de prætor. ſtip. cõiunge l. 1. Si cui plus quàm per legem Fal.*
[f] non ſic.
[g] eſt reſtituturus.
[h] ne quod.

ALiud [e] eſt capere, aliud accipere. capere, cum effectu accipitur. accipere, & ſi quis non [f] accepit vt habeat. ideoq; nõ videtur quis capere quod erit [g] reſtituturus. ſicut [h] perueniſſe propriè illud dicitur quod eſt remanſurum. 1 ¶Hæc verba HIS REBVS RECTE PRÆSTARI, hoc ſignificant, ne quid

quid [a] periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

Res.

LXXII. PAVLVS libro septuagensimo [b] sexto [ad Edictum.]

APpellatione [c] rei pars etiam continetur.

Rectè restitui.

LXXIII. VLPIANVS [d] libro octogensimo [ad Edictum.]

HÆc verba in stipulatione posita, EAM REM RECTE RESTITVI, fructus continent [e]. RECTE enim verbum pro viri boni arbitrio est.

Ornamentum.

LXXIIII. PAVLVS libro secundo ad Edictum Ædilium Curulium.

SIgnatorius [f] anulus ornamenti appellatione non continetur.

Restituere.

LXXV. IDEM [g] libro quinquagensimo [ad Edictum.]

REstituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

Dare.

LXXVI. IDEM libro [quinquagensimo primo ad Edictum.]

DEdisse [h] intelligendus est etiam is qui permutauit, vel compensauit.

Fruges. Frumentum.

[a] ne quod.

[b] lib. septuagesimo tertio.

[c] *Ex tractatu de prætor. stipul. Exempla sunt in cap. sequentibus, & duob. superioribus.*

[d] Caius libro tricesimo.

[e] continet

[f] *Exemplum est petendũ ex l. Ædiles aiunt. de Ædil. edict.*

[g] Idem libro secundo ad Edictũ Ædilium Curulium.

[h] *Ex titul. de liber. caus.*

[a] Vlpianus.

LXXVII. IDEM [a][libro quadragensimo nono ad Edictum.]

[b] *Ex titul. de aq. plu. arc.*
[c] quod ex frumentis. *al.* pro frumentis.
[d] verùm & pro eo.
[e] vel ex siluis.
[f] carnes.
[g] in se.

FRugem [b] pro reditu appellari, non solùm [quod] frumentis [c], aut leguminibus: verùm [d] & [quod ex vino [e], siluis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit, fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem [f], aut aues, ferásve, aut poma fruges dici. frumentum autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definisse. lupinum verò & faVam fruges potius dici: quia non arista, sed siliqua continentur, quæ Seruius apud Alfenum in frumento contineri putat.

Possessio.

[h] lib. quarto.

LXXVIII. PAVLVS libro tertio [h] ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum possessionis significat, sicut in eo qui possessiones suas legasset, responsum est.

De impensis necessarijs, 1 aut vtilib. 2 aut voluptarijs.

[i] libro tertio.

LXXIX. IDEM libro sexto [i] ad Plautium.

[k] *Ex l. 27. de iur. dot.*

[l] *Malè in alijs deest hac negatio.*

IMpensæ [k] necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. 1 ¶ Vtiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, [non [l]] deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus mulieri acquiratur. sicuti arbusti pastinatione vltra quã

necesse

necesse fuerat. item doctrinam puerorum. [a] quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel inuitam non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipijs carere. in his impēsis & pistrinum & horreum insulæ dotali adiectum plerunque dicemus. 2 ¶ Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent. vt sunt viridia [b], & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ [c].

[a] *Vide Vlp. Institut.* VI. *& Caiū in 39. π. de pet. hæred.*

[b] viridiaria, *al.* viridaria.

[c] & picturæ.

De petitione legatorum.

LXXX. IDEM libro nono ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

Restituere.

LXXXI. IDEM libro decimo ad Plautium.

CVm prætor dicat, vt opus factum restituatur, etiam damnū datum actor consequi debet: nam verbo [d] restitutionis omnis vtilitas actoris continetur.

[d] *Coniunge l. 22. & l. vlt. §. vlt. h. tit.*

Amplius. Minus.

LXXXII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium.

VErbum [e] AMPLIVS ad eum quoq; pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

[e] *Ex l. amplius rem. rat. hab.*

Bona.

LXXXIII. IAVOLENVS libro quinto ex Plautio.

PRopriè bona dici non possunt, quæ plus incommodi quàm commodi habent.

Filius.

LXXXIIII. PAVLVS libro secundo[a] ad Vitellium.

[a] libro tertio

FIlij appellatione omnes liberos intelligimus.

Collegium.

LXXXV. MARCELLVS libro primo Digestorum.

NEratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

Iura prædiorum.

LXXXVI. CELSVS libro quinto Digestorum.

QVid[b] aliud sunt iura prædiorum, quàm prædia qualiter[c] se habentia? vt bonitas, salubritas, amplitudo?

Vrbs. Roma.

LXXXVII. MARCELLVS libro duodecimo[d] Digestorum.

VT Alfenus ait, vrbs est Roma, quæ[e] muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti[f] † ædificia essent. Nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine coTidiana posse intelligi, cùm diceremus Romam nos ire, etiam si extra vrbem habitaremus.

Pecunia.

[b] *Ex l.9. de seru. l.6. quemadmodum seruit. amitt. Hic fundus dicitur qualiter se habens in l.12. eod. tit. Duar.*

[c] *Id est, qualitatib. quibusdã affecta & prædita. Ita quoq; locutus est l. qui fundũ, quẽad. seru. amitt. Malè ergo reposuit Alciatus* æqualiter.

[d] lib. quinto.

[e] qua.

[f] † *al.* continentia.

Pecunia.

LXXXVIII. CELSVS libro octauodecimo Digestorum.

TAntum [a] quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici potest. sic [b] dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis cæterisq; similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno legato, quamquã [c] is hereditaria pecunia parari potest, neq; quisquam eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quidquid ex ea parari [d] potest.

[a] Propemodum tantũ.
[b] sic enim.
[c] quanquam
[d] comparari is fundus.

De bobus. 1 Dum nupta erit. 2 Edere rationes. Reddere rationes.

LXXXIX. POMPONIVS libro sexto ad [e] Sabinum.

BOues magis armentorum quàm iumentorum generis [f] appellatur. 1 ¶Hoc sermone, DVM NVPTA ERIT, primæ nuptiæ significantur. 2 ¶Inter edere & reddi [g] rationes, multùm interest. nec is qui edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur [h], etiam si quod reliquum sit apud eum non soluat.

[e] ad senatusconsultum.
[f] genere. *al.* nomine.
[g] reddere.
[h] iubetur.

Vti optimæ maximæq; sunt.

XC. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Sabinum [i].

QVi [k] vti optimæ maximæque sunt, ædes tradit, non hoc dicit, seruitutem illis

[i] ad senatusconsultum.
[k] *Cõiunge l. 6. commun. præd.*

deberi: sed illud solùm, ipsas ædes liberas esse, hoc est nulli seruire.

Meum. Tuum.

XCI. PAVLVS libro secundo fideicommissorum.

MEorum[a] & tuorũ appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

Proximus. Supremus.

XCII. IDEM libro septimo [Quæstionum.]

PRoximus est, [quem nemo antecedit. [b]*supremus est, quem nemo sequitur.

Mouentia. Mobilia.

XCIII. CELSVS libro nonodecimo [c]Digestorum.

MOuentium[d]*, item mobilium appellatione idem significamus. si tamen apparet, defunctum animalia dumtaxat, quia se [e]ipsa mouerent, mouentia vocasse. quod verum est.

Reddere.

XCIIII. IDEM libro vicensimo Digestorum.

VErbum[f] reddendi quanquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

Reliqui.

XCV. MARCELLVS libro[g] quartodecimo Digestorum.

POtest reliquorum appellatio & vniuersos significare.

Litus.

[a] *Coniunge l. 15. ad Trebell.*
[b] **Etiam si solus sit, leg. 155. h. titul. quamuis propriè ex pluribus dicatur l. 1. §. proximus ff. Vnde cog. l. 34. ff. de vulg. & pup.*
[c] lib. XXIIII.
[d] **Mouentia propriè dicuntur quæ per se mouentur. nimirum animalia, serui, &c. l. 1. ff. de ædil. edict. Mobilia verò quæ anima carent, vt vasa: tamẽ plerunq; confunduntur. l. 2. ff. de sup. leg.*
[e] quia per se ipsa mouentur.
[f] *Coniunge l. cùm quidã. 21. de leg. 2.*
[g] libro vicesimo.

Litus. 1 Prædia aliquorum.

XCVI. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum.

Litus[a] est quousque maximus fluctus à mari peruenit. idque Marcum Tullium aiunt, cùm arbiter esset, primum cõstituisse.

1 ¶Prædia dicimus aliquorum esse, non vtique communiter habentium ea: sed [vel] alio aliud habente.

Pecunia.

XCVII. IDEM libro trigensimo secundo Digestorum.

Cvm stipulamur, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE[b] TITII AD TE PERVENERIT: res ipsas quæ peruenerunt, non pretia earum spectare videmur.

De bissexto, & mense intercalari.

XCVIII. IDEM libro trigensimo[c] nono Digestorum.

Cvm[d] bisextum[e] Kalendis[f] est, nihil refert [vtrùm] priore, an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum[g] Kalendas eius natalis dies est. nam id Viduum pro vno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bisextum Kalendis est, priorem diem natalem habet.

1 ¶Cato putat mensem intercalarem additicium esse. omnésq; eius dies pro momento temporis obseruat, extremoq; diei mensis Februarij adtribuit Quintus Mucius.

a *Cic. in Top. in loco à definitione, per translationem verbi.*

b Lucij Titij.

c libro vicesimo octauo

d *Coniunge l. 3. §. minorẽ de minor. sup.*

e bi sexto.

f kalendas.

g sexto.

2 ¶Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

Notio. 1 Continentes prouinciæ. 2 De instrumentis.

XCIX. VLPIANVS libro primo de officio consulis[a].

[a] proconsulis.

NOtionem [b] accipere possumus [c], & cognitioné & iurisdictionem. 1 ¶Continentes prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ sunt: vtputa Galliam, sed & prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur. 2 ¶Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquàm difficile erit separare. quæ enim propriè sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde [d] dignoscimus, si in præsentiam [e] personæ quæ instruere possit, dilatio petatur. puta qui actum gessit, licèt in seruitute, vel qui actor fuit constitutus: putem [f] videri instrumentorum caussa peti dilationem.

[b] *Cõiunge l. oratione. de feriis.*
[c] debemus.
[d] vnde dignoscemus.
[e] in præsentia.
[f] putemus.

Speciosæ personæ.

C. IDEM libro secundo de officio consulis[g].

[g] proconsulis.

SPeciosas personas accipere debemus clarissimas [h] personas vtriusque sexus. item eorum, qui ornamentis senatoriis vtuntur.

[h] *Clarißimi dicebantur, qui ordinis Senatorij erant. Duar. 2. disp. cap. 1.*

Stuprum. Adulterium. 1 Diuortium. Repudium. 2 Morbus. Vitium. 3 Seruus.

CI. MODESTINVS libro nono[a] Differentiarum.

INter stuprum & adulterium hoc interesse quidam putant, quòd adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur, sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur. 1 ¶Diuortium inter virum & vxorem fieri dicitur: repudium verò sponsæ remitti videtur. quod & in vxoris personam non absurdè cadit. 2 ¶Verum est morbum esse temporalem corporis imbecillitatem: vitium verò perpetuũ corporis impedimentum. veluti si talum excussit. nam[b] & luscus [c]itaq; vitiosus est. 3 ¶Seruis[d] legatis etiam ancillas deberi quidam putant: quasi commune nomen vtrunque sexum contineat.

Derogare. Abrogare.

CII. IDEM libro septimo Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cùm pars detrahitur. abrogatur legi, quum prorsus tollitur.

Capitalis.

CIII. IDEM libro octauo Regularum.

LIcèt[e] capitalis Latinè loquentibus omnis caussa existimationis videatur, tamen [f]appellatio capitalis, mortis vel amissionis ciuitatis intelligenda est.

Τέκνα.

CIIII. IDEM libro secundo Excusationum.

[Η][g] τῶν[h] τέκνων προσηγορεία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνοις ἐκτείνεται.

[a] lib. octauo.
[b] ita &.
[c] vtique.
[d] *Cõiunge l. seruis. 81. de leg. 3.*
[e] *Hæc inscriptio ostẽdit sumptũ esse hoc ex tractatu de Publ. iud. & de Pœnis, sicut l. 35. de adult. l. 6. de vi priuat. l. 23. de sicariis. l. 23. de pœnis. fortaßis & ex l. 9. de iur. patronat.*
[f] *Alij*, non tamen. *alij*, pœnę tamẽ. *Sequere Flor.*
[g] *Alc. lib. 4. Disp. cap. 10.*
[h] *Coniunge l. 2. de excus. tut.*

id est, Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

Libertis libertabúsq; meis.

[a] libro duodecimo.

CV. IDEM libro vndecimo[a] Responsorum.

[b] *Ex titul. de alim. leg.*

MOdestinus[b] respondit, his verbis LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS, libertum libertæ testatoris non contineri.

Dimissoriæ literæ seu apostoli.

[c] lib. primo.

CVI. IDEM libro singulari[c] de Præscriptionibus.

DImissoriæ literæ dicuntur, quæ vOlgo apostoli dicuntur, dimissoriæ autem dictæ, quòd[d] caussa ad eum qui appellatus est, dimittitur.

[d] quòd per eas caussa.

Assignare libertum.

CVII. IDEM libro tertio Pandectarum.

ADsignare libertum hoc est, testificari cuius ex liberis libertum eũ esse voluit.

Debitor.

[e] *Suprà l. 10. latiorem huius vocis significationẽ ostendit: hîc strictiorem: vt qui sub conditione vel in diem debeat, propriè debitor non sit.*

CVIII. IDEM libro quarto Pandectarum.

DEbitor[e] intelligatur is, à quo inuito exigi pecunia potest.

Bonæ fidei emptor.

CIX. IDEM libro quinto Pandectarum.

BOnę fidei emptor esse videtur, qui ignorauit eam rem alienam esse: aut putauit eum

eum qui vendidit, ius vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.

Sequester.

CX. IDEM libro sexto Pandectarum.

SEquester [a] dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quòd occurrenti, aut quasi sequenti eos qui contendunt, committitur.

Censere. Censor.

CXI. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio.

CEnseri [b] est constituere, & præcipere. vnde etiam dicere solemus, censeo hoc facias: & semet [c] aliquid censuisse. inde censoris nomen videtur esse tractum.

Publicum.

CXII. IDEM libro vndecimo ex Cassio.

LItus publicum est eatenus, qua [d] maximè fluctus exæstuat. [e] idemque iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

Morbus sonticus.

CXIII. IDEM libro quartodecimo ex Cassio.

MOrbus sonticus est, qui cuique rei nocet [f].

[a] Tertull. in lib. de resur. carn. Hic sequester Dei & hominũ appellatus ex vtriusq; partis deposito commisso sibi. Idem lib. de patient. Adeò satis idoneus patientiæ sequester est Deus, si iniuriã deposueris penes eũ, vltor est. Vide Gellium lib. 20. c. 1.

[b] Censere.

[c] & senatum.

[d] quatenus.

[e] exæstuat. & effluit.

[f] Vel qui cuiusq; rei agẽdæ impedimẽto est, ait Marcellus l. 6. ff. de re iud. Sontes nocentes significat. Næuius Sonticã esse oportet caussam quamobrẽ perdas mulierem. Fest.

Soluendo esse.

CXIIII. IDEM libro quintodecimo [ex Cassio.]

SOluendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest soluere.

Fundus. Possessio. Ager. Prædium.

CXV. IDEM libro quarto Epistolarum.

QVæstio est, fundus à possessione vel agro vel prædio quid distet. Fundus est omne, quidquid solo tenetur [a]. ager est, [si] species fundi [b] ad vsum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat. quidquid enim apprehendimus cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionē appellamus. possessio ergo vsus, ager proprietas loci est. Prædium vtriusque suprascriptæ [c] generale nomen est. nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

[a] continetur. *Fundus nomē iuris est. leg. cog. 16. §. quæritur. π. ad Treb.*
[b] qui ad vsum. *al.* quæ ad vsum.
[c] Suprascriptæ rei.

Filius. Filia.

CXVI. IDEM libro septimo Epistolarum.

QVISQVIS MIHI ALIVS FILII FILIVSVE HERES SIT [d], Labeo non videri filiam contineri: Proculus contrà. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit, non dubito quin Labeonis sententia vera non sit.

[d] ait Labeo.

Minus

Minus soluere.

CXVII. IDEM libro nono [a] Epistolarum.

NOn potest videri minus soluisse, is, in [b] quem amplioris summæ actio nõ competit.

[a] libro octauo.

[b] aduersus quem.

Hostes.

CXVIII. POMPONIVS libro secundo ad Quintum Mucium.

HOstes [c] hi sunt, qui nobis aut quibus nos publicè bellum decreuimus. cæteri latrones, aut prædones sunt,

Hereditas. Bonorum possessio.

CXIX. IDEM libro tertio [ad Quintum Mucium.]

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. iuris enim nomen est, sicut bonorũ possessio.

[c] *Ergo nõ vt ab hostibus capti, ita qui à latronibus detinentur statum mutãt: l.13.π.qui testam. fac. l. 19.§. à piratis.π.de cap. & postl.*

Legare.

CXX. IDEM libro quinto ad [Quintum Mucium.]

VErbis legis duodecim tabularum his, VTI [d] LEGASSIT SVÆ REI, ITA IVS ESTO, latissima potestas tributa videtur, & heredis [e] instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi sed id [f] interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

[d] vti quisque.

[e] heredes.

[f] sed id vel auctoritate legũ coangustatũ est, vel interpretatione iura constituentium.

De vsuris.

CXXI. IDEM libro sexto [ad Quintum Mucium,]

VSura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia caussa est, id est noua obligatione.

Filio. Filiis.

CXXII. IDEM libro octauo ad Quintum Mucium.

[a] *Coniunge l. 40. de leg. 2.*

SEruius [a] ait, si ita scriptum sit, FILIO, FILIISQVE MEIS HOSCE TVTORES DO, masculis dumtaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, filio, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexũ quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet questionem: potest enim fieri, vt singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile esse videtur.

Est. Erit.

CXXIII. IDEM libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium.

VErbum ERIT interdum etiam præteritum, nec solùm futurum tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire, & cùm codicilli ita confirmati testamento fuerint, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT, vtrúmne futuri temporis demonstratio

stratio fiat, an etiam præteriti, si antè scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. quemadmodum autem hoc verbum EST[a] non solùm præsens, sed & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum ERIT non solùm futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat. nam cùm dicimus, LVCIVS TITIVS SOLVTVS EST [AB] OBLIGATIONE: & præteritum, & præsens significamus: sicut hoc,[b] LVCIVS TITIVS ALLIGATVS[c] EST. & idem fit cum ita loquimur, TROIA CAPTA EST. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

Disiunctiuum. Subdisiunctiuum.

CXXIIII. PROCVLVS libro secundo[d] Epistularum.

HÆc verba, ILLE AVT ILLE, non solùm disiunctiua,[e] sed etiam subdisiunctiuæ[f] orationis sunt. disiunctiuum est, veluti cum dicimus, AVT DIES AVT NOX EST, quorum posito altero, necesse est tolli alterum. item sublato altero, poni alterum. ita simili figuratione verbum potest esse subdisiunctiuum. Subdisiunctiui[g] autem genera sunt duo: vnum, cùm ex propositis finibus ita non potest vterque[h] esse, vt possit neuter[i] esse: veluti cum dicimus, AVT SEDET, AVT AMBVLAT.

a *Articulus* Est *præsentis temporis in se demõstrationem tantùm contineri traditur. l. 34. π. de auro, arg. Planè hæ verba* Sit, Fiat, *quibus in interdictis prætor vtitur, vtrunque tempus complectuntur. l. 2. §. deinde. π. ne quid in loco publ. l. 1. π. de Fluminibus.*

b hic.

c obligatus.

d lib. quinto.

e disiunctiuæ

f subdisiunctiuæ.

g Subdisiunctiuorum.

h vtrunque.

i neutrum

nam vt nemo poteſt vtrumque ſimul facere, ita aliquis poteſt neutrum, veluti is qui accumbit. Alterius generis eſt, cùm ex propoſitis finibus ita non poteſt neuter eſſe, vt poſſit vtrumque eſſe: veluti cùm dicimus, OMNE ANIMAL AVT FACIT AVT PATITVR. nullum eſt enim quod nec faciat, nec patiatur. at poteſt ſimul & facere & pati.

Commodum. Poſſe.

CXXV. IDEM libro quinto [a] Epiſtolarum.

[a] libro primo.

NEpos Proculo ſuo ſalutem, ab eo qui ita dotem promiſit, CVM COMMODVM ERIT, DOTIS FILIÆ MEÆ TIBI ERVNT AVREI CENTVM, putáſne protinus nuptiis factis dotem peti poſſe? quid ſi ita promiſiſſet, CVM POTVERO, DOTI ERVNT [b]? quòd ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, POSSIT verbum quomodo interpretaris? vtrùm ære alieno deducto, an extante? Proculus: cum dotem quis [ita] promiſit, CVM POTVERO, DOTI TIBI ERVNT [c] CENTVM: exiſtimo ad id quod actum eſt, interpretationem redigendam eſſe. nam qui ambiguè loquitur, id loquitur, quod ex his quæ ſignificantur, ſenſit. propius eſt tamen, vt hoc eum ſenſiſſe exiſtimem: deducto [d] ære alieno potero. poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cum ſalua dignitate mea potero. quæ interpretatio

[b] erunt tibi centum?

[c] doti erunt aurei centũ: putáſne protinus.

[d] quod deducto.

tatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, CVM COMMODVM ERIT, hoc est cum sine incommodo meo potero.

De clausula, Uti optimus maximúsque & clausulæ Ius fundi deterius factum non esse per dominum.

CXXVI. IDEM libro sexto Epistolarum.

SI cùm fundum tibi darem, legem ita dixi, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, & adieci, ius fundi deterius factum non esse per dominum: præstabitur. amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE SIT, liberum esse significat, eoque si posterior pars adiecta non esset, liberum præstare deberem [a]. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum non esse.

[a] debere.

Vestis.

CXXVII. CALLISTRATVS [b] libro quarto de Cognitionibus.

[b] Paulus libro secundo Manualiũ.

VEstis appellatione tam virilis quàm muliebris, & scenica, etiam si tragica aut citharœdica sit, continetur.

Spado.

CXXVIII. VLPIANVS [libro] primo ad legem Iuliam & Papiam.

[a] tum hi.

SPadonũ generalis appellatio eſt. quo nomine tam[a] hi qui natura ſpadones ſunt, item thlibiæ, thlauæ: ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continentur.

De his qui mortui naſcuntur.

[b] libro ſecundo.

CXXIX. PAVLVS libro primo[b] ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mortui naſcuntur, neque nati neq; procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

Lege obuenire hereditatem.

CXXX. VLPIANVS libro ſecundo ad legem Iuliam & Papiam.

LEge obuenire hereditatem non impropriè quis dixerit & eam quæ ex teſtamẽto defertur: quia lege duodecim tabularum teſtamentariæ hereditates confirmantur.

Fraus. Pœna. Multa.

CXXXI. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

[c] *Fraudem genus conſtituit: pœnam verò ſpeciẽ.*

ALiud fraus[c] eſt, aliud pœna: fraus enim ſine pœna eſſe poteſt: pœna ſine fraude eſſe non poteſt. pœna eſt noxæ vindicta, fraus & ipſa noxa dicitur, & quaſi pœnę quædam præparatio. 1 ¶Inter multam autem & pœnam multùm intereſt: cùm pœna generale ſit nomen, omnium delictorum coercitio

ercitio[a]: multa specialis peccati, cuius animaduersio hodie[b] pecuniaria est. pœna autem non tantùm pecuniaria, verùm capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quaque[c] lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est. quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis[d] pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui iudicatio[e] data est: magistratus solos, & præsides prouinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est: pœnam autem vnusquisque irrogare potest, cui huius criminis siue delicti exsecutio competit.

a coerctio. b *Cùm ex lege 12. Tabul. pecuaria esset. vt ex Festo in verbo, multa, & peculatus, intelligere est.* c qua. d specialiter. e adiudicatio *Anniculus infans dicitur anni vnius, exemplo Græci sermonis ἐνιαυσιαῖος: diciturq; hoc nomine, qui extremū anni attigit tametsi integrum eū nō vixerit. A. Alc.*

Anniculus. Ante diem decimum. Kalendar. Post diem decimum Kalendar. 1 Peperisse.

CXXXII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. & consuetudo loquendi id ita esse declarat. ANTE DIEM DECIMVM KALENDARVM, POST DIEM DECIMVM KALENDARVM. neque[f] vtro enim sermone vndecim[g] dies significantur[h]. 1 ¶ Falsum est eam peperisse cui mortuæ filius exsectus est.

f neutro. g decimus. h significatur.

Intra diem.

CXXXIII. VLPIANVS libro quarto[a] ad legem Iuliam & Papiam.

[a] libro tertio

SI quis ſic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat: ipſe quoque dies, quo quis mortuus eſt, numeratur.

Anniculus.

CXXXIIII. PAVLVS libro ſecundo ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus non ſtatim vt natus eſt, ſed trecenſimo[b] ſexagenſimo quinto die: dicitur incipiente planè nõ exacto die. quia annum ciuiliter, non ad momenta[c] temporum, ſed ad dies numeramus.

[b] trecenteſimo.

[c] monumẽta *Rectior eſt Florent.*

De partu portentoſo, vel monſtroſo.

CXXXV. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

QVæret aliquis, ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debile Mulier ediderit, vel qualem[d] viſu vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quàm hominis partum: an quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat. & magis eſt, vt hæc quoque parentibus proſint. nec enim eſt quod eis imputetur, quæ qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperauerunt, neque id quod fataliter acceſſit, matri damnum iniungere debet.

[d] *al.* inæqualem, *quem Græci ἄποιον appellãt, quaſi ſine vlla qualitate dicas.*

Gener.

CXXXVI. IDEM libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

Generi

GEneri appellatione & neptis, & proneptis tam ex filio, quàm ex filia editorũ[a], cæterarumque maritos contineri manifestum est.

Ter enixa.

CXXXVII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

TEr[b] enixa videtur etiam, quæ trigeminos[c] pepererit.

Hereditas.

CXXXVIII. IDEM libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur[d].

Roma. 1 Perfecisse ædificium.

CXXXIX. VLPIANVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam.

AEdificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant. 1 ¶Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse possit.

Cepisse.

CXL. PAVLVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

CEpisse[e] quis intelligitur, quamuis alij adquisiit.

[a] editarum.

[b] *Alciati opinionem quandã ad hanc l. reprehendit. Duar. 1. Disp. cap. 40.*

[c] Tergeminos peperit. *Trigemini sunt tres vno partu editi, quales fuere Horatij, tempore Tulli Hostilij regis Rõ. lib. 7. π. de rebus dub. l. 3. π. si pars hered.*

[d] *Hæc namq; etiã vniuersitatem successionis iure Prætorio demonstrat B.B.*

[e] *Cõiunge l. senatus, de donatio. cau. mor. l. 30. de liber. leg.*

Habere filium.

CXLI. VLPIANVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam ea mulier cùm moreretur creditur filium habere, quæ exciso vtero edere possit. necnon etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore nõ habuit. vtputa eum, qui ab hostibus [a] remeauit.

De coniunctis.

CXLII. PAVLVS libro sexto [b] ad legem Iuliam & Papiam.

TRiplici [c] modo coniunctio [d] intelligitur: aut enim [e] re per se coniunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantùm. nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit: veluti, *Titius & Mæuius ex parte dimidia heredes sunto*: vel [ita] *Titius Mæuiúsque heredes sunto*: vel, *Titius cum Mæuio ex parte dimidia heredes sunto*. videamus autem ne etiam si hos articulos detrahas, *& que, cum*, interdum tamen coniunctos accipi oporteat. velut, *Lucius Titius, Publius Mæuius, ex parte dimidia heredes sunto*: vel ita, *Publius Mæuius, Lucius Titius heredes sunto, Sempronius ex parte dimidia heres esto*. vt Titius & Mæuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempro-*

[a] hostibus captus.
[b] libro septimo.
[c] *Coniunge l. re cõiunct. de leg. 3.*
[d] coniunctos intelligimus *al.* intelligi potest.
[e] *Explic. gratia*, Re *coniuncti sunt quibus separatim res eadẽ legatur, Titio fundũ T. do lego: eundẽ fundum Mæuio do lego.* Verbis *cõiuncti qui eadẽ oratione partibus definitis coniunguntur, vt, Titio & Seio fundum æquis partib. lego.* Re & *verbis coniuncti sunt, Titio & Seio hunc fundũ lego.*

Sempronius ex parte dimidia heres esto. Iulianus dubitari posse ait, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed eo quòd Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse [a] in eundem semissem duos coactos, & coniunctim heredes scriptos esse.

[a] est.

Habere.

CXLIII. VLPIANVS libro nono [ad legem Iuliam & Papiam.]

ID aqud se quis habere videtur, de quo habet actionem. habetur enim, quod peti potest.

Pellex. Παλλακή.

CXLIIII. PAVLVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

LIbro memorialium [b] Massurius scribit, pellicem [c] apud antiquos eam habitam, quæ cùm vxor non esset, cum aliquo tamen viBebat: quam [d] nunc vero nomine amicam paulo honestiore concubinam appellari. Granius [e] Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicem nunc vOlgo vocari, quæ cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ vxoris loco sine nuptiis in domo sit, quàm ΠΑΛΛΑΚΗΝ Græci vocant.

[b] immemorabilium.
[c] *Pellicē ait Festus eam antiqui propriè nominabant quæ vxorem habenti nubebat: cui generi mulierū etiam pœna constituta est à Numa Pompilio. Vide Gell. l.* 4.*cap.*3.
[d] eam, quæ nunc.
[e] Gaius.

Virilis.

CXLV. VLPIANVS libro decimo [ad legem Iuliam & Papiam.]

[a] Ex titul. de iur. patron. Vbi disputatur de lege Papia.

VIrilis [a] appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

Socer. Socrus.

CXLVI. TERENTIVS CLEMENS libro secundo [ad legem Iuliam & Papiam.]

SOceri, socrus appellatione auum quoque & auiam vxoris vel mariti contineri respondetur.

Roma.

[b] Herennius libro tertio ad Edictum.

[c] Cõtinentia pro suburbiis accipiuntur l. 2. hoc titul.

CXLVII. IDEM [b] libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

QVi in continentibus [c] vrbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

Liberi.

CXLVIII. GAIVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

[d] pro pluratiuo.

NOn est sine liberis, cui vel vnus filius, vnáve filia est. hæc enim enuntiatio, HABET LIBEROS, [NON HABET LIBEROS,] semper [d] pluratiuo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli.

CXLIX. IDEM libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

NAm quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

Quanto

Quanto minus.

CL. IDEM libro nono[a] ad legem Iuliam & Papiam. [a]lib. octauo.

SI ita à te stipulatus fuero, QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit.

Delata hereditas.

CLI. TERENTIVS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

DElata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

Homo.

CLII. CAIVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

HOminis[b] appellatione tam feminam, quàm masculum contineri, non dubitatur.

[b] *Fortè ex l. 13. de suis & legit. her.*

De eo, qui est in vtero.

CLIII. TERENTIVS CLEMENS libro vndecimo[c] ad legem Iuliam & Papiam. [c] libro duodecimo.

INtelligendus est mortis tempore fuisse, qui in vtero relictus est.

Mille passus.

CLIIII. MACER libro primo ad legem vicensimam.

MIlle passus non à miliario[d] vrbis, sed à continentibus ædificiis munerandi sunt.

[d] muro.

Proximus.

CLV. LICINIVS RVFINVS libro septimo[a] Regularum.

[a] libro sexto.

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui solus est.

Maior pars anni.

CLVI. IDEM libro decimo Regularum.

MAiore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modò aduersarius eius aut paucioribus [diebus] aut nullis possederit.

Paries. Via.

CLVII. ÆLIVS GALLVS libro primo de verborum quæ ad ius pertinent significatione.

PAries est, siue murus siue maceria est.
1 ¶Item via est, siue semita, siue iter est.

De numero vnitatis & multitudinis.

CLVIII. CELSVS libro vicensimo[b] quinto Digestorum.

[b] lib. tricesimoquinto.

IN vsu iuris frequenter vti nos Cascellius ait singulari appellatione, cùm plura generis eiusdem significare vellemus: nam multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede[c] cauere, *si ea res secundum me heredémve meum iudicata erit.* & rursus, *quod ob eã rem te heredémve tuum,* nempe æquè si plures heredes sint, cõtinentur stipulatione.

[c] cauere.

Æs.

Æs.

CLIX. VLPIANVS libro primo ad Sabinum.

ETiam aureos nummos æs dicimus[a].

Ceteri. Reliqui.

CLX. IDEM libro secundo ad Sabinum.

CEterorum[b] & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, vt Marcellus dixit[c] circa eum, cui optio serui legata est, ceteri Sempronio, nam temptat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Pupillus.

CLXI. IDEM libro septimo ad Sabinum.

NOn est pupillus, qui in vtero[d] est.

Supremus. Proximus. 1 Accidere.

CLXII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum.

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, heres substituitur, rectè substitutus etiam vnico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quib. proximus adgnatus & solus habetur. 1 ¶ Siquis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit, Damas meus seruus liber esto*: mortuo filio Damas liber erit. licèt enim accidant[e] & viuis, sed[f] vulgi sermone etiam mors significatur.

[a] *Seneca de Benefic. lib. 5. Æs alienũ habere dicitur & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, &c.*

[b] *Cõiunge. l. 1. de option. leg.*

[c] Marcellus ait.

[d] *Sed viscerum matris quædã portio est. Videtur hic Vlp. lata significatione* pupillum *accipere pro quocunque infante.*

[e] accidat. *al.* aliqua accidant.

[f] sed tamen vulgi.

Optimus maximúsq;. Supremus. 1 Puer. Puerpera. Παιδίον.

CLXIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

ILla verba, OPTIMVS MAXIMVSQVE, vel in eum cadere possunt, qui solus est. sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ. 1 ¶ Pueri appellatione etiã puella significatur. nam & feminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græcè Παιδίον [a] communiter appellatur [b].

Filia. Posthuma. 1 Partitio. 2 Habere. Peruenire.

CLXIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum [c].

NOmen [d] filiarum & in posthumam cadere, quæstionis non est. quamuis posthumæ non [e] cadere in eam, quæ iam in rebus humanis sit, certum sit. 1 ¶ Partitionis [f] nomen semper dimidium significat, sed prout est adiectum. potest enim iuberi [g] aliquis & maximam [h] partiri posse. & vicensimam, & tertiam, & prout libuerit. sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. 2 ¶ Habere, sicut peruenire, cum effectu accipiendum est.

Venisse ad heredem.

CLXV. POMPONIVS libro quinto [ad Sabinum.]

VEnisse [k] ad heredem nihil intelligitur nisi deducto ære alieno.

[a] παῖδας, *al.* παῖδες.
[b] appellant, *al.* appellit.
[c] Senatuscõsultorum.
[d] *Cõiunge. l. 5. de test. tut. l. 25. de legat. 1. l. 5. de ope. liber. l. 3. de assig. libert.*
[e] non bene cadere.
[f] Portionis. *De hac autẽ partitione vide §. sed quia, de fideicommiss. hered. inst.*
[g] iubere.
[h] partẽ partiri.
[i] libro decimo sexto.
[k] Peruenisse.

Vrbana

Vrbana, vel rustica familia. 1 Pernoctare.

CLXVI. IDEM libro sexto ad Sabinum.

VRbana[a] familia, & rustica non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse seruorum vrbanorum numero veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, nō multùm [b]abest à vilico. Insularius[c] autem vrbanorum numero est. videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco, quemque habuerit: quod ex numero[d] familiæ, & vicariis apparebit. 1 ¶ Pernoctare extra vrbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in vrbe est, PER enim totam noctem significat.

Carbo. Lignum. Titio. Lignum coctum. Sulphuratum. Ad faces paratum.

CLXVII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Sabinum.

CArbonum[e] appellatione[f] materiam[g] non contineri. sed an lignorum: & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrū ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur[h]. sulphurata[i] quoque de ligno æque eandem

a *Cuiacius monuit ad titul. de seruit. Instit. hanc. l. esse conferendā cū l. seruit. Vrbanis. 99. de leg. 3. & legendū esse* vbique, *pro* ibiq; : *&* cibariis, *pro* vicariis.

b *Male quibusdam*, tamen multū abest.

c Insularius *seruus insulæ tit. separatæ domus custos, Pōp. l. 16. §. 1. de Vsu & habitat.*

d *Numerus ordinē etiā significat: Serui* ordinarij *quibus dominus peculiū concessit, negociariq; finit. l. si seruus. π. de pecul.* Vicarij *sunt qui ordinarij vices gerebant, quasiq; subinstitores.* e Materia *rei appellatione quæ ex ea cōficitur non venit.* f *Ex titul. de pænu legata: nam hic erratū est.* g ait Ofilius materiam. h habeant. i sulphutata.

habebunt definitionem. ad faces quoq; parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. idem[a] & de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, vel si qui alij nuclei. de pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

[a] *Alciat. lib. 2. Prætermiss.*

De palis & perticis.

CLXVIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

PAli[b] & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

[b] *Ex. l. 50. de leg. 3.*

Optimus maximúsque.

CLXIX. IDEM libro quinto ad Sabinum[c].

NOn[d] tantùm in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus & testamentis adiectio hæc, *vti optimus maximúsque est*, hoc significat: vt liberum præstetur prædium, nō vt etiam seruitutes ei debeantur.

[c] ad Senatusconsultum.
[d] *Cōiunge. l. in tradēdis. cum præ. l. si aqua ductus. de contrah. empt. l. si tibi liberum. de actio. empt.*

Heres.

CLXX. VLPIANVS libro tricensimo[e] tertio ad Sabinum.

HEredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

[e] libro tricesimo ad Senatusconsultum.

Peruenisse.

CLXXI. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum.

Perue-

PEruenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit [a]. vt in hereditate à liberto per patronum filium [b] familias patri eius adoptiuo adquisita responsum est.

Libertus.

CLXXII. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

Collega. Abesse.

CLXXIII. IDEM libro trigensimo [c] [nono] ad Sabinum.

COllegarum [d] appellatione hi continentur, qui sunt eiusdẽ potestatis. 1 ¶ Qui extra continentia vrbis est, abest. ceterum vsque ad continentia, non abesse videbitur.

Furem non esse. Furto noxaq; solutam esse.

CLXXIIII. IDEM libro quadragensimo [secundo ad Sabinum.]

ALiud [e] est promittere furem non esse, aliud furto noxáque solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis [f] proposito loquitur. qui furtis noxáque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

Facere.

CLXXV. POMPONIVS libro vicensimo secundo [g] [ad Sabinum.]

FAciendi verbo, reddendi etiã caussa continetur.

[a] prouenerit.
[b] *Cõiunge. l. 3. de legit. hered.*
[c] libro tricesimo octauo.
[d] Collegæ, *ait Varro. l. 5. dicuntur qui vnà lecti sunt. Quin & coheredes collegæ dicuntur. l. 101. π. de solut. & qui eadẽ legatione funguntur l. 2. C. de leg. lib. 10.*
[e] *Cõiunge. l. nõ impossibile de pactis. cũ aliis.*
[f] *Id est de hominis moribus, & ideo hoc præstare debet quòd nunquam furtũ commiserit. leg. quod si nolit §. 1. π. de Ædil. ed.*
[g] libro vicesimo.

Solutio.

CLXXVI. VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Sabinum.

SOlutionis verbo, ſatisfactionem quoque omnem accipiendam placet. ſoluere dicimus eum, qui fecit quod facere promiſit.

Cauillatio. Σωρείτης.

CLXXVII. IDEM libro quadragenſimo ſeptimo ad Sabinum.

NAtura[a] caBillationis[b], quam Græci σωρείτην[c] appellauerunt, hæc eſt, vt ab euidenter veris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ euidenter falſa ſunt, perducatur.

Pecunia. 1 Hereditas. 2 Actio. Petitio. Perſecutio. 3 Debuit.

CLXXVIII. IDEM libro quadragenmo nono[d] ad Sabinum.

PEcuniæ[e], verbum[f] non ſolùm numeratam pecuniam complectitur: verùm[g] omnem omnino pecuniã, hoc eſt omnia corpora. nam corpora quoque[h] pecuniæ appellatione contineri, nemo eſt qui ambiget[i].

1 ¶Hereditas iuris nomen eſt, quod & acceſſionem & deceſſionem in ſe recipit. hereditas autem vel maximè fructibus augetur. 2 ¶Actionis[k], verbum & ſpeciale eſt & generale: nam omnis actio dicitur, ſiue in perſonam, ſiue in rem ſit petitio. ſed plerunque actiones perſonales ſolemus dicere, petitionis

[a] *Alciat. lib. 2. Præterm.*
[b] *Coniunge cap. 65 de reg. iur.*
[c] *Quidam antiqui codices hîc χοείτηαν habẽt quæ pro quacunq; fraude videtur poſſe accipi, alij σόφισμα.*
[d] libro quadrageſimo octauo.
[e] *Coniunge l. 2. de hered. vend.*
[f] *De hac dictione vide Alexan. ab Alexan lib. 4 cap 15.*
[g] verùm etiã.
[h] quæque.
[i] ambigat.
[k] Actiones.

tionis autem verbo, in rem actionIs significari videntur. persecutionis[a] verbo extraordinarias persecutiones puto contineri: vtputa fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quę non habent iuris ordinarij exsecutionem.

3 ¶ Hoc verbum, DEBVIT, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissi[b] fuit persecutio.

[a] persecutionis autem.

[b] fideicommissaria.

Quanti erit. Quanti esse paret.

CLXXIX. IDEM libro quinquagensimo primo ad Sabinum[c].

INter[d] hæc verba, *quanti ea res erit*, vel *quãti eam rem esse paret*, nihil interest: in vtraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

[c] ad Edictũ.

[d] *Ex l. 1. de in lit. iur.*

Tugurium. Toga.

CLXXX. POMPONIVS libro trigensimo ad Sabinum.

TVgurij appellatione omne ædificium, quod rusticæ[e] magis custodiæ[f] conuenit, quàm[g] vrbanis ædibus, significatur.

1 ¶ Ofilius ait tugurium à tecto, tanquam tegularium, esse dictum, vt toga, quòd ea tegamur.

[e] rusticæ rei.

[f] custodiẽdę.

[g] quàm quod

Pertinere.

CLXXXI. IDEM libro trigensimo[h] [quinto ad Sabinum.]

VErbum illud PERTINERE[i], latissimè patet. nam & eis rebus petendis aptum

[h] libro vigesimonono.

[i] Pertinere *vel iure dominij vel iure possessionis, vel qui alio iure res dicitur.*

est, quæ dominij nostri sint: & eis, quas iure aliquo possideamus, quamuis non sint nostri dominij. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum caussa sint, sed esse possint.

Peculium. Bona.

CLXXXII. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Edictum.

[PAterfamilias] liber peculium [a] non potest habere, quemadmodum nec seruus bona.

Taberna.

CLXXXIII. IDEM libro vicensimo octauo ad Edictum.

TAbernæ [b] appellatio declarat omne vtile ad habitandam ædificium. non [c] ex eo, quòd tabulis cluditur [d].

Tabernacula. Contubernales.

CLXXXIIII. PAVLVS libro trigensimo [e] sexto [ad Edictum.]

INde [f] tabernacula & contubernales dicti sunt.

Taberna instructa.

CLXXXV. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum.

INstructam autem tabernam sic accipiemus [g], quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis [h] constat.

Commendare.

CLXXXVI. IDEM [libro trigensimo ad Edictum.]

Commen-

[a] *Rectè itaq; in Lexico Latinograec. peculium definitur,* κτῆσις τοῦ ἐν ἀλλοτρίᾳ ἐξουσίᾳ ὄντος, τουτέστιν ἡ υἱοῦ, ἢ δούλου. *B.B.*

[b] *Ex titul. de instito. act. vt & seq. c. ex quib. tabernam negotiatoriã & camponariam & purpurariã habemus.*

[c] *In Noric.* nẽpe ex eo.

[d] claudatur.

[e] libro vigesimo octauo.

[f] Vnde.

[g] accipimus.

[h] parata.

COmmendare[a] nihil aliud est, quàm deponere.

[a] *Ex titul. de deposito.*

Exigere.

CLXXXVII. IDEM libro trigensimo secundo [ad Edictum.]

VErbum[b], *exactæ pecuniæ*, non solùm ad solutionẽ referendum est: verumetiam ad delegationem.

[b] *Ex titul. de her. vend.*

Habere. 1 Cautum.

CLXXXVIII. PAVLVS libro[c] trigensimo tertio ad Edictum.

[c] Idem libro vicesimo tertio.

HAbere[d], duobus modis dicitur: altero, iure dominij: altero obtinere sine interpellatione, id, quod quis emerit. 1 ¶ Cautum intelligitur, siue personis siue rebus cautum sit.

[d] *Ex titul. de euiction.*

Facere oportere.

CLXXXIX. IDEM libro trigensimo [e] quarto [ad Edictum.]

[e] libro vicesimoquarto.

FAcere[f] oportere & hanc significationem habet, vt abstineat quis ab eo facto quod contra conuentionem fieret: & curaret ne fiat.

[f] *Malè in nonnullis*, non oportere.

Prouinciales.

LXC. VLPIANVS libro trigensimo[g] quarto ad Edictum.

[g] libro vicesimo sexto.

PRouinciales eos accipere debemus, qui in prouincia domicilium [habent:] non eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

Diuortium. Repudium.

CXCI. PAVLVS libro trigensimo quinto [ad Edictum.]

[a] *Ex titul. de diuort.*

INter[a] diuortium & repudium hoc interest, quòd repudiari etiam futurum matrimonium potest: non rectè autem sponsa diuortisse dicitur. quod[b] diuortium ex eo dictum est, quod in diuersas eunt, qui discedunt.

[b] quando.

Plurisue.

[c] libro trigesimo octauo.

CXCII. VLPIANVS libro trigensimo[c] septimo ad Edictum.

[d] *Ex titul. de fur. Coniunge. l. cũ furti. de in litem iur.*

HÆc[d] adiectio, PLVRISVE, non infinitam pecuniam continet sed modicam: vt taxatio[e] hæc SOLIDOS[f] DECEM PLVRISVE ad minutulam[g] summam referatur.

[e] dumtaxat adiectio hęc
[f] solidorum.
[g] minusculã

Quanti paret esse.

[h] lib. primo.

CXCIII. IDEM libro trigensimo[h] octauo ad Edictum.

[i] *Ex titul. de fur.*

HÆc[i] verba, QVANTI EAM REM PARET[k] ESSE, non ad quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

[k] patet.

Donum. Munus.

CXCIIII. VLPIANVS libro quadragensimo tertio ad Edictum.

[l] *Alciat. li. 3. Disp. ca. 15.*

INter[l] donum & munus hoc interest quod inter genus & speciem. nam genus esse donum Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum caussa, vtputa natalicium, nuptalicium[m].

[m] nupta rur. *al.* nuptiarũ. *al.* nataliũ.

De sexu

De sexu masculino & feminino.

1 Familia.

CXCV. IDEM libro quadragensimo sexto ad Edictum.

PRonuntiatio [a] sermonis in sexu masculino ad vtrunque sexum plerumque porrigitur. 1 ¶FAMILIÆ appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem variè accepta est: nam & in res & in personas diducitur. in res, vtputa in lege duodecim tabularum his verbis, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM [b] HABETO. ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cùm de patrono & liberto loquitur lex: EX EA FAMILIA [c], inquit, IN EAM FAMILIAM [d]. & hîc de singularib. personis legem loqui constat. 2 ¶Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi vniuersæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures personas quæ sunt sub vnius potestate, aut natura, aut iure subiectæ, vtputa patrēfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, vtputa nepotes, & neptes, & deinceps. pater autem fami-

[a] Extit. vnde legit. [b] Familia quū de personis intelligitur quinque modis potest accipi 1. vt certas personas puta libertum contineat. 2. vt corpus quoddā, cuius caput iure proprio mēbra subiecta habet: vt filiorū & nepotū qui in patrisfamilias potestate sunt. 3. corp⁹ in quo nō præeminet alicuius potestas, sed communi omnes iure vtuntur, vt agnati inter se. 4. seruiētium turba, qui vetustißimus hui⁹ vocis significatus est. antiqui n. Famul. *seruum vnde familiaris à quo familia. 5. nec ad ius proprium, nec ad commune, neq; ad seruos refertur, sed ad originem & memoriam vt quū dicimus, hic est ex Iulia familia, id est, originem à Iulio traxit. A. Alciat.* [c] Familiæ & in ea familia.

lias appellatur, qui in domo dominium habet. recteq; hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. deniq; & pupillum patremfamilias appellamus: & cùm paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. idemque eueniet & in eo qui emancipatus est: nam & hic sui iuris effectus propriam familiam habet. Communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent: tamen omnes qui sub vnius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt. 3 ¶ Seruitutium[a] quoque solemus appellare familias, vt in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, vbi prætor loquitur de familia publicanorum. sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur huius rei caussa paratum, hoc est vectigalis caussa. alia autem parte edicti omnes serui continentur, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius. & interdicto vnde vi familiæ appellatio omnes seruos comprehendit. sed & filij continentur. 4 ¶ Item appellatur familia plurium personarum quæ ab eiusdem vltimi genitoris sanguine proficiscuntur.

[a] Seruientiũ.

sicuti

sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ. mulier autem familiæ suæ &[a] caput & finis est.

CXCVI. GAIVS libro sextodecimo ad Edictum prouinciale.

FAmiliæ[b] appellatione & ipse princeps familiæ continetur. 1 ¶ Feminarum liberos in familia earum non esse, palàm est: quia qui nascuntur, patris [non matris] familiam sequuntur.

Indicasse.

CXCVII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum.

INdicasse[c] est detulisse, arguisse, accusasse[d], & conuicisse.

Vrbana prædia.

CXCVIII. IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus.

VRbana prædia omnia ædificia accipimus, non solùm ea quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel[e] si[f] prætoria voluptati

[a] Caput. i. *principium: nam mulierum filij earũ nomina nõ seruant, sed patrum: vnde in eis nulla origo familiæ propagatur, sed cũ iis extinguitur.*

[b] *Ex tit. vnde legit. Sic appellatione militum, Imperator: appell. populi, Senatus cõtinebitur. leg. π. de testam. mil. §. plebs instit. de iur. nat. g.*

[c] *Ex titul. de Senatusc. Silaniano species est apud Accursium Al. legitur* Indicasse reum.

[d] *Vulgo deest* accusasse: *& erratur in interpunctione.*

[e] & si.

[f] Prætorium *domus imperatoria est, quòd quemcunque militum imperatorem, antiqui prætorem dicebant, leg. officium, in fin. π. de re mil. hinc* prætorij *vox pro ornatiori domo accipi cœpit in qua paterfam. ruri habitat. Tripartitò enim villa diuiditur. Prima,* Vrbana, *quæ & prætorium dicitur Palladio, Tranq. & Iurisc.* 2. Rustica, *quam villici operæque incolunt l. videamus π. Locati.* 3. Fructuaria, *in quam fructus deuehuntur; vnde & à vehendo villa dicta, Colum. A. Alc.*

tantùm deseruientia. quia vrbanũ prædium non locus facit, sed materia. proinde hortus[a] quoq; si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit vrbanorum appellatione contineri. planè si plurimùm horti in reditu sunt vinearij fortè, vel etiam olitorij, magis hæc non sunt vrbana.

[a] hortos.

Absens.

CXCIX. IDEM libro octauo[b] de omnibus tribunalibus.

[b] *Ex l.6. de tut. & cur.*

ABsentem[c] accipere debemus eum qui non est[d] eo loci, in quo loco petitur. nõ enim trans mare absentem desideramus. & si fortè extra continentia vrbis sit, abest. cæterum vsque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet. 1 ¶ Abesse nõ videtur, qui ab hostibus captus est: sed qui à latronibus detinetur.

[c] in eo loco.
[d] noxias.

Noxa.

CC. IVLIANVS libro secundo Digestorum.

HÆc stipulatio, NOXIS SOLVTVM PRÆSTARI? non existimatur ad eas noxas[e] pertinere. quæ publicam exercitionem, & coercitionem capitalem habent.

[e] libro. 31.

Filius. Pater.

CCI. IDEM libro octogensimo [primo] Digestorum.

IVsta interpretatione recipiendum est vt appellatione filij, sicuti filiamfamilias contineri

tineri sæpe respondebimus [a], ita & nepos videatur comprehendi: & patris nomine auus quoque demonstrari intelligatur.

[a] respondimus.

De sumptu ex voluntate testatoris faciendo.

CCII. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum.

CVm in testamento scriptum esset, vt heres [b] in funere, aut in monumēto dumtaxat aureos centum consumeret: non licet minus consumere. si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

[b] heredes.

Domus. Vsu suo.

CCIII. IDEM libro septimo [c] Digestorum.

IN [d] lege censoria portus Siciliæ ita scriptū erat. *Seruos quos domo [e] quis ducet suo vsu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi caussa: vtrùm pro his hominis [f] portorium [g] dare deberet, necne. respondit duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset DOMVM ducere: alteram, quid esset SVO VSV ducere. Igitur quæri soleret [h], vtrùm vbi quisque habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dumtaxat in sua cuiusque patria domus esse rectè dicitur? sed de ea re constitutum esse, eam domum vnicuique nostrum debere existimari, vbi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque

[c] lib. octauo.
[d] *Coniunge l. in l. locati. l. Cæsar. de publica. & vecti.*
[e] donum.
[f] hominibus *al.* omnibus
[g] Portorium *vectigal est quod pro his mercib. quæ in portu sunt, datur: cuius exactor portitor vocatur.*
[h] solere.

[a] *Cōiunge l. cum in testamentum 28. de auro & arg leg.*
[b] placere.
[c] sui.
[d] actores.

rerum cōstitutionem fecisset. Quid[a] autem esset VSV SVO, magnam habuisse dubitationem. & magis placet[b], quod victus[c] cui caussa paratum est, tantum contineri. Itemq; de seruis eadem ratione quæri, qui eorum vsus sui caussa parati essent: vtrùm dispensatores, insularij, villici, atrienses, textores, operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum caussa haberentur, ex quibus [agris] paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique seruos, quos quisque emisset vt ipse haberet, [atque eis ad aliquam rem vteretur,] neque ideo emisset, vt venderet. Et sibi videri eos demum vsus sui caussa patremfamilias habere, qui ad eius corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi destinatíque essent. quo in genere iunctores[d], cubicularij, coci, ministratores, atque alij qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

Puer.

CCIIII. PAVLVS libro secundo Epitomarum [Alfeni.]

[e] appellationem.
[f] habere.
[g] dicimus.

PVeri appellatio[e] tres significationes habet[f]: vnam cùm omnes seruos pueros appellaremus: alteram, cùm puerum cōtrario nomine puellæ diceremus[g]: tertiam, cùm ætatem puerilem demonstraremus.

Pomum.

CCV. IDEM libro quarto Epitomarum Alfeni.

Qui

QVi[a] fundum[b] vendidit, pomum recepit. nuces, & ficos[c], & vBas dumtaxat duracinas, & purpureas, & quæ eius[d] generis essent, quas nõ vini caussa haberemus, quas Græci ΤΡΩΞΙΜΟΥΣ[e] appellarent, recepta videri.

Vasa vinaria.

CCVI. IVLIANVS libro sexto ex Minicio.

VInaria vasa propriè vasa torcularia esse placet: dolia autem & serias tamdiu in ea caussa esse, quamdiu vinum haberẽt. cùm sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium vsum transferri possent. veluti si frumẽtum in his addatur[f]. eandem caussam amphorarum esse: vt cùm vinum habeant, tum in vasis vinariis: cùm inanes sint, tum extra numerum vinariorũ sint: quia aliud in his addi[g] possit.

Mea. De mangonibus.

CCVII. AFRICANVS libro tertio[h] Quæstionum.

MErcis[i] appellatione homines non contineri Mela ait: & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios[k] appellari ait, & rectè.

Bona.

CCVIII. IDEM libro quarto Quæstionum.

[a] *Alciat. lib. 9. Par. ca. 2.*
[b] *Cõiunge l. qui fũdum. de seruitut. rustic. præd.*
[c] ficus.
[d] eiusdem.
[e] id est, comestibiles. *al.* τρωξιμῶς *Al. lib. 2. Præterm.*
[f] abdatur. *al.* cõdatur.
[g] abdi. *al.* condi.
[h] libro quarto.
[i] *Ex l. cum quis. de oblig. & act.*
[k] *Qui à mercatorib. minutatim emũt vt rursus vendãt, venalitiarij sunt: vt mangones seruos venales expositos ipsi emere præoccupãt vt carius vendãt. vulgò* reuenditores *dicuntur.*

BOnorum[a] appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis & non singulares RES demonstrat.

Coram.

CCIX. FLORENTINVS libro decimo Institutionum.

COram[b] Titio aliquid facere iussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & inuito eo rectè fit quod iussum est.

Vrbanum mancipium.

CCX. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

IS[c] qui natus est ex mancipiis vrbanis, & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

Fundus. Ædes. Villa. Area. Ager.

CCXI. FLORENTINVS libro octauo[d] Institutionum.

FVndi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur. sed in vsu vrbana ædificia, ædes: rustica, villæ dicuntur. Locus verò sine ædificio, in vrbe area: rure autem, ager appellatur: idémque ager cum ædificio, fundus dicitur.

Prævaricatores.

CCXII. VLPIANVS libro primo de Adulteriis.

Præua-

[a] *Ex l.4. de colla. bon. iūcta l.2. §.1.*

[b] Coram. *Epicharmus aiebat mentem eā esse quæ videat, non autem oculos: qui igitur animo non adest, abesse videtur. Vnde notarius si simpliciter scribat rem coram illo & illo gestā, nisi intellexerint, puniri potest Bal. l.1. C. de erc. Cal.*

[c] *Coniunge l.65. de leg at.3.*

[d] libro septimo.

PRæuaricatores [a] eos appellamus, qui caussam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei cōcedunt. à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

Cedere diem. Venire diem. 1 Æs alienum vel suum. 2 Lata culpa.

CCXIII. IDEM libro primo Regularum.

CEDERE [b] diem significat incipere deberi pecuniam. VENIRE diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies: vbi in diem, cessit dies, sed nondū venit: vbi sub conditione, neque cessit neque venit dies pendente adhuc conditione.
1 ¶ Æs alienum est, quod nos aliis debemus. æs suum [c] est, quod alij nobis debent. 2 ¶ Lata culpa est nimia negligentia: id est non intelligere quod omnes [d] intelligunt.

Munus. Donum.

CCXIIII. MARCIANVS libro primo Publicorum iudiciorum.

MVnus [e] propriè est, quod necessariè obimus, lege, more, imperióve eius

[a] *Varices noxiæ venulæ sunt in cruribus quæ propter atrā bilem turgescunt. Græci Ixias vel cirsos vocant: qui eo morbo laborant, rectà ire nequeunt.*

[b] Cedit dies, *quū incipit ea die res efficaciter ad ius alicuius accedere, licèt suspendatur actionis exercitium vt pro modico tempore humanitatis caussa indulto, § fin. Instit. de inutil. stip. aut arbitratu iudicis. l. 1. π. de iure delib.* Venit dies *quando & obligatio & actio verè & efficaciter orta est.* [c] *Rectiùs scriptum fuisset,* æs nostrū, *nisi ea verba ex aliqua lege desumpta credamus quàm hîc iurisc. interpretatur: vt ἀποφαντικῶς sic apposita sint, vel (vt Accurs. solet loqui) materialiter.* [d] *In eo igitur quod soli excellentes intelligūt, erit leuis culpa: vide mox. l. 223. eod. titul.* [e] *Agitur de duplici* muneris *significatione: 1. oneris officijq;, quod necessariò subimus: 2. largitionum quæ ex caussa aliqua non tamen necessaria fiunt.*

qui iubendi habet poteſtatem. Dona autem propriè ſunt, quæ nulla neceſſitate iuris [a], officij, [b] ſed ſponte præſtantur, quæ ſi non præſtentur, nulla reprehenſio eſt. & ſi præſtentur, plerunq; laus ineſt. ſed in ſumma in hoc ventum eſt, vt non quodcunque munus, id & donum accipiatur. at quod donum fuerit, id munus [c] rectè dicatur.

[a] iure. [b] officio. [c] *Latius accepit nomē muneris, vt dona cōplectatur & munera, quibus in ciuitate mori bus, aut legibus, aut magiſtratus imperio ciues fungūtur. Anguſtius autem accipitur in l. inter dominum.* 104. *ſuprà. e. Quod autē attinet ad verba l. Cinciæ, cenſeo munus & donum ita eſſe accipiēda vt accipiuntur d. l. inter: vt donum generale ſit, munus verò ſpecies, cùm quod officij cauſſa datur, quale patronorum fuerit. Turneb. in locos Cic.*

Poteſtas.

CCXV. PAVLVS libro ſingulari ad legem Fuſiam Caniniam.

Poteſtatis verbo plura ſignificantur. in perſona magiſtratuum, imperiū. in perſona liberorum, patria poteſtas. in perſona ſerui, dominium. at cùm agimus de noxę deditione cùm eo qui ſeruum non defendit, præſentis corporis copiam facultatemq; ſignificamus. In [d] lege [e] Atinia in poteſtatem domini rem furtiuam veniſſe videri, & ſi eius vindicandæ poteſtatem habuerit, Sabinus & Caſſius aiunt.

[d] *Quinque poteſtatis ſignificationes hîc enumerantur.* [e] Ex lege. [f] *Gell. lib. 14. noct. Attic. cap. vlt. & lib. 17. cap. 7.*

Vinctus. Vincula.

CCXVI. VLPIANVS libro primo ad legem Æliam Sentiam.

Verum eſt eum qui in carcere cluſus eſt, non videri neque vinctum neq; in vin-

culis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

Cùm. Postquam. 1 In diebus.

CCXVII. IAVOLENVS libro primo ex Posterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cùm fari potuerit*, & *Postquam fari potuerit*, multùm interest. [nam] posteriorem scripturam vberiorem esse constat: at *cùm fari potuerit*, artiorem: & id tantummodo tempus significari[a], quo primùm fari possit. 1 ¶Item ita data[b] conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adiectum: in biduo[c] conditionem impleri oportet.

Facere.

CCXVIII. PAPINIANVS libro vicensimo[d] [septimo] Quæstionum.

VErbum FACERE omnem omnino faciendi caussam complectitur dandi[e], soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi[f].

De voluntate & verbis. Heres.

CCXIX. IDEM libro secundo Responsorum.

IN conuentionibus contrahentium voluntatem potiùs quàm verba spectari pla-

[a] significare.
[b] datam cõditionem.
[c] *Nam pluralis elocutio duorum numero cõtenta est, l. libertas. §. fin. π. de manu. test.*
[d] libro 7.
[e] donandi.
[f] *Iter facere dicitur qui ambulat: vnde & stipulatio. Iter fieri. l. 1. π. de his qui de. ec.*

cuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem [a] municipes locauerint, vt ad heredem eius qui suscepit, pertineret ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

a Qua ratione vectigales agri ciuitatum locari solerent, docet Alciatus dispunct. lib. 3. cap. 10. ex Hyginio. Sed & quibus casibus appellatio heredis ad singulares successores pertineat, vide eundẽ in l. heredis. sup. hoc. tit.

b Coniunge leg. si dotali. solut. mat. Nomen liberorum *quũ sit collectiuũ pluriũ graduum, qui fratrem & eius liberos instituit, ordine successiuo vocasse videbitur: quod nõ est receptum si filios dixisset. l. Gallus. §. 1. π. de lib. & posth.*

Liberi. Filij.

CCXX. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

Libertorũ [b] appellatione nepotes, & pronepotes, ceteriq; qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum [c] appellatione lex duodecim tabularũ comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt [d] cognationem [e] singulorum [f] nominibus vti, veluti FILII, NEPOTES [g], PRONEPOTES, ceterorumque qui ex his descendũt, quotiens non omnibus qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At vbi non personis certis, nõ quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum vilico & contubernali eius & filiis legato, nepotem quoq; ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter [h] habeat. filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere.

c liberorum. d dicunt. e in cognitione. *al.* cognationum. f singularum. g nepotis pronepotis. h aliter se habeat.

2 ¶ Diuus

2 ¶Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. 3 ¶Præter hæc omnia natura nos quoq; docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt: filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filij, appellare. etenim idcirco filios filiasve concepimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmve diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

Falsus tutor. Falsum testamentum. Modius iniquus.

CCXXI. PAVLVS libro decimo Responsorum.

PAulus respondit, falsum tutorem [a] eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non: sicut falsum testamentum, quod testamentum nõ est: & modius iniquus, qui modius non est.

Pecunia.

CCXXII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum.

PEcuniæ [b] nomine non solùm numerata pecunia: sed omnes res tam soli quàm mobiles, & tam corpora quàm iura continentur.

Lata culpa. 1 Amicus.

CCXXIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum.

a Argumentum hinc potest accipi, tutore inutiliter datũ propriè tutore non dici. l.3. de test. tut. sic & testamentum nullum, non est propriè testamentũ leg.2. §.1. π. quemadmodum test. ape. A.A.

b Augustinus in lib. de doct. Christ. Totum, inquit, quod homines in terra habẽt quorúmque domini sunt pecunia dicitur, quia antiqui quod habebant in pecoribus habebant, quæst.3. cap. totum.

LAtæ culpæ finis est, non intelligere id quod omnes intelligunt. 1 ¶Amicos[a] appellare debemus, non leui notitia coniunctos: sed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

Vincula. Custodia.

CCXXIIII. VENVLEIVS libro septimo [b] Stipulationum.

VInculorum [c] appellatione vel priuata vel publica vincula significat [d]. custodiæ verò, tantùm publicam custodiam.

Fugitiuus. Erro. De affectu animi & actu delinquendi.

CCXXV. TRYPHONINVS libro primo Disputationum.

FVgitiuus [e] est: nõ is qui solùm consilium fugiendi à domino suscepit. licèt id se facturum iactauerit: sed qui ipso [f] facto fugæ initium mente [g] deduxerit. nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusq; sola quis dicere posset, vt etiam [h] is qui nOnquam alienam rem inuito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit. si modò eius mentis sit, vt occasione data id commiSurus sit: tamen oportere [i] eadem hæc crimina adsumpto actu in-

a *Amicitia prima non hic describitur, quam Græci explicant σώματα μὲν δύο, ψυχὴ δὲ μία, sed ea quæ honesta consuetudine introducta est: de qua proditũ est leges accipiendas esse, quæ caussa amicitiæ aliquid indulgent, leg. sciendum. §. si alicuius. π. de legationibus.*

b lib. octauo.

c *Quicunq; vinctꝰ est, in vinculis esse dicitur, siue publicè à magistratu, siue priuatim vt seruus à domino.*

d significantur. *al.* significari. e *Ex titul. de fugit.* f in ipsum factum. g mentis. h etiam hunc. i oportet.

tellıgi, & ideo fugitiuum quoque, & erronem non ſecundum propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu[a] intelligi conſtat.

[a] facto.

Culpa. Dolus.

CCXXVI. PAVLVS libro primo Manualium.

MAgna negligētia culpa eſt. magna culpa dolus eſt.

Heres.

CCXXVII. IDEM libro ſecundo Manualium.

EX illa parte edicti, *Tum*[b] *quem ei heredem eſſe oportet*, heredis heredibus bonorum poſſeſſio non defertur. 1 ¶Item in ſubſtitutione in his verbis QVISQVIS MIHI HERES ERIT, proximus heres tantùm ſignificatur. imò non tantùm proximus heres: ſed etiam ſcriptus.

[b] *Malè nonnulli* eum quem *hic legunt.*

Municipes.

CCXXVIII. IDEM libro ſingulari de Cognitionibus.

MVnicipes intelligendi ſunt & qui in eodem municipio nati ſunt.

Tranſacta. Finita.

CCXXIX. IDEM libro ſingulari de Tacitis fideicommiſſis.

TRanſacta finitáve intelligere debemus non ſolùm[c] quibus controuerſia fuit, ſed etiam quæ ſine controuerſia ſint poſſeſſa.

[c] de quibus.

CCXXX. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orficianum.

[a] Ex l. 1. & 6. ad Tertul.

VT [a] sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

De eo qui est in vtero.

CCXXXI. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

[b] Coniunge l. æquissimũ ad Tertull.

[c] natus sit.

QVod [b] dicimus eum qui nasci speratur, pro superstite esse, tũc verum est, cùm de ipsius iure quæritur. aliis autem non prodest nisi natus [c].

Pluris aureorum triginta.

CCXXXII. GAIVS libro primo de Verborum obligationibus.

[d] Ex l. si à 110. de fideicommiss.

HÆc [d] enuntiatio, *Quæ sunt pluris aureorum triginta*, simul & quantitatis & æstimationis significatiua est.

Calui. Calumniator. Cauillatio. 1 *De tertio die post Kal. Ian.* 2 *Telum.*

βέλος, τόξευμα.

CCXXXIII. IDEM libro primo ad legem duodecim tabularum.

[e] Calumnietur. al. cauilletur. *Rectior est Flor. id est, frustretur.*

[f] qui per.

SI CALVITVR [e] ET MORETVR, ET FRVSTRETVR. inde & calumniatores appellati sunt, quia [f] per fraudem & frustrationem alios vexarent litibus. inde & caBillatio dicta est. 1 ¶ Post Kalendas Ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur. 2 ¶ Telum vOlgò quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne

significa-

significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, vt & lapis & lignum & ferrum hoc nomine contineatur. dictumque ab eo quòd in longinquum mittitur. Græca voce [figuratum[a],] ἀπὸ τοῦ τηλοῦ[b]. & hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine: nã quod nos telum appellamus, illi ΒΕ'ΛΟΣ appellant. eoque nomine vulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minùs omne significatur, quod [cum] mittitur manu, [ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Admonet nos Ξενοφῶν, nam ita scribit, καὶ †[c] τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι][d] & id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine ΤΟ'ΞΕΥΜΑ vocatur: apud nos autem communi nomine[e] telum appellatur.

Hostes. Perduelles. 1 *Locuples.* 2 *Viuere.*

CCXXXIIII. IDEM libro secundo ad legem duodecim tabularum.

QVos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum esset. 1 ¶ Locuples[f] est, qui satis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. 2 ¶ Verbum viuere quidam putant ad cibum pertinere, sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta[g] contineri. sine his enim viuere neminem posse.

[a] *Alc. lib. 2. Præterm.*
[b] τηλόθεν.
[c] †*i. & tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ, fundæ, tum plurimi lapides.*
[d] vt ἀκόντων, & id
[e] & telum.
[f] Locupletẽ, *antiqui locorũ, id est, agrorũ plenũ appellabant. Eũ hîc intelligimus qui satis idoneè habet, in rebus tamen immobilib. pro magnitudine rei, in qua fideiussor adhibetur. A.*
[g] *Hoc nomine significatur omne quod solo insternitur caussa quiescẽdi, vt storeæ phormiones, paleæ & mattæ. A.*

Ferri. Portari. Agi. 1 Fabri tignarij.

CCXXXV. IDEM libro tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri propriè dicimus, quę quis suo corpore VaiOlat. portari ea quæ quis iumento secum ducit. agi ea quæ animalia sunt.

1 ¶Fabros [a] lignarios [b] dicimus nõ eos duntaxat qui tigna [c] dolarent: sed omnes qui ædificarent.

Venenum. Φάρμακον. 1 *Glans.* Ἀκρόδρυα.

CCXXXVI. IDEM libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QVi venenũ [d] dicit, adIcere debet vtrùm malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius cui adhibitum esset, mutat cum id quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον [e] dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quàm quæ nocent, hoc nomine cõtinentur, vnde adiectione alterius nomine [f] distinctio [g] fit. admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus. nam sic ait:

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά·

Venena multa quidem bona mixta, multa autem noxia.

[a] *Videtur in specie* Faber *accipi, pro lignario seu materiario tantũ, qualem Græci* τέκτονα *vocant: cuius vocis meminit Papin. l. penult. 4. π. de via pub. 4. dum licitum esse tecton tradit, trochos, id est, rotas extra ergasteriũ proponere.*
[b] tignarios.
[c] ligna.
[d] *Vox hæc media est vnde Virgil. malũ virus dixit, vt ostẽderet esse quoque aliquod virus quod malũ non sit. Versus Homeri hic citatus est Odyss. 4. & alibi dixit* φάρμακον ἀνδροφόνον. [e] *Alc. lib. 2. Præterm.* [f] nominis. [g] disiunctionem fieri.

¶Glandis

1 ¶Glandis appellatione omnis fructus cõtinetur, vt Iauolenus ait exemplo Græci sermonis[a], apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα[b] appellantur.

De duobus verbis negatiuis.

CCXXXVII. IDEM libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DVobus negatiBis[c] verbis quasi permittit lex magis quàm prohibuit. idque etiam Seruius animaduertit.

Plebs. 1 Detestatum. 2 Pignus. 3 Noxia.

CCXXXVIII. IDEM libro sexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs[d] est cæteri ciues sine senatoribus. 1 ¶Detestatum[e] est testatione denunciatum. 2 ¶Pignus appellatum à pugno: quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. vnde etiã videri potest verum esse, quidam[f] putant, pignus propriè rei mobilis constitui. 3 ¶Noxiæ[g] appellatione omne delictum continetur.

Pupillus. 1 Seruus. 2 Incola. Πάροικος. *5 Decuriones. 6 Vrbs. Vrbare. Vrbani. 7 Opidum. 8 Territorium. 9 Suum.*

CCXXXIX. POMPONIVS libro singulari[h] Enchiridij.

PVpillus est, qui cùm impubes est, desiit in patris potestate esse aut morte aut eman-

a δρυὸς. *apud*
b Ἀπὸ τῦ δρυὸς. i. *à quercu: vnde eodẽ sensu & δρύκαρπα omnes arborei fructus dicuntur.*
c negantibus *Vide Vallæ elegãt. lib. 3.*
d *Tribus ordinibus cõstabat Pop. Rom. plebe, equite & senatu.*
e *Detestari in iure est cum testatione denuntiare. i. sententia sua aliquẽ per denuntiationem admonere: quod & protestari dicimus.*
f quòd quidã
g Noxæ.
h libro singulari de tacitis Fideicommissis.

cipatione. 1 ¶Seruorum appellatio ex eo fluxit, quòd Imperatores [nostri] captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent. 2 ¶Incola [a] est, qui aliqua [b] regione domicilium suum contulit quem Græci πάροικον [c] appellant. nec tantùm hi qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum habent, vt in [d] eum se quasi in aliquam sedem recipiant.
3 ¶Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos, vniuersosque ciues, remque eorum imperio magistratus extraordinarium [e] peruenit.
4 ¶Aduena, quem Græci ἄποικον [f] appellant.
5 ¶Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio cùm coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui ducerentur [g], consilij publici gratia conscribi solita sit. 6 ¶Vrbs ab vrbo appellata est. vrbare est aratro definire. & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi solet.
7 ¶Oppidum ab ope dicitur, quòd eius rei caussa mœnia sint constituta. 8 ¶Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis. quod ab eo quidam dictum aiunt, quòd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est summouendi ius habet [h].
9 ¶Verbum *suum* ambiguum est, vtrùm de toto, an de parte significet: & ideo qui iuret suum non esse, adIcere debet, neque sibi communem esse.

[a] *Alc. lib. 2. Parerg. cap. 7.*
[b] in aliquam regionem.
[c] *Alc. lib. 2. Præterm.*
[d] intra eum.
[e] Extraordinariò. *al.* extra ordinẽ.
[f] ἔνοικον. *Imposuit Alciat. qui lib. 2. Præterm. dixit in Flo. legi* ἄνοικον, *quasi sine domicilio.*
[g] deducerentur.
[h] habent.

Soluto

Soluto matrimonio.

CCXL. PAVLVS ex libris sex libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

CVm quærebatur, an verbum *soluto matrimonio*[a] *dotem reddi*: non tantùm diuortium, sed & mortem contineret, hoc est an de hoc quoque casu contrahentes sentiant: & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis cõtrà videbatur: secundum hoc motus Imperator pronuntiauit, id actum eo pacto, vt nullo casu remaneret dos apud maritum.

Ruta cæsa.

CCXLI. QVINTVS MVCIVS SCÆVOLA libro singulari ὍΡΩΝ[b].

IN rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæq; opere structili, tectorióve non continentur.

Pars nauis. 1 *Proiectũ. Immissum.* 2 *Pars ædificij.* 3 *Vidua. Vecors. Vesanus.* 4 *Pars ædium.*

CCXLII. IAVOLENVS libro secundo ex posterioribus.

MAlum nauis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait[c]. quia pleræque naues sine malo inutiles essent. ideóq; pars nauis habetur. artemo[d] autem magis adiectamẽto[e], quàm pars nauis est. 1 ¶ Inter proiectum & immissum hoc interesse ait Labeo, quòd proiectum esset id quod ita proue-

[a] *Hæc verba* solut. matr. *generaliter accipi ex materia subiecta poterunt, siue retro solutum sit, siue in futurũ soluetur: respectu futuri, conditio est, non autẽ respectu præsentis præteritíve. A.*

A.

[b] ὁρῶν. *i. notationũ, & certa de re aliqua sententiarũ. al.* ὥρων. *i. horarum: vel etiam annalium. A.*

[c] Labeo ait, & verius est.

[d] artemon.

[e] additamento.

heretur, vt nusquã requiesceret: qualia mæniana & suggrunda[a] essent. immissum autẽ, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti tigna, trabes quæ iNmitterentur.

2 ¶ Plumbum quod[b] regulis poneretur, ædificij esse ait Labeo. sed id quod hypethri[c] tegendi caussa[d] poneretur, contrà esse.

3 ¶ Viduam non solùm eam quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoq; mulierem quæ virum nõ habuisset, appellari ait Labeo. quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate esset. similiter viduã dictam esse sine duitate. 4 ¶ Straturam[e] loci alicuius ex tabulis factis,[f] quæ[g] æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo: quoniam perpetui vsus[h] paratæ essent. neque ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

a suggrundę.
b pro tegulis.
c *Bud. ad l. ex sylua. de vsufruct. al.* ὑπαιθρίου.
d ὑπαίθριον poneretur.
e Structurã.
f factam,
g *Cõiunge l. fundi. §. Labeo de actiõn. empt.*
h vsus caussa.

Libertus.

CCXLIII. SCÆVOLA libro octauodecimo Digestorum.

SCæuola[i] respondit: Semper acceptum[k] est, vt libertorum appellatione etiam hi cõtineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifestè is, à quo peterentur[l], contra defuncti voluntatem doceret peti.

i *Cõiunge l. alimenta. de aliment. leg.*
k acceptum esse.
l peteretur.

Pœna. Multa.

CCXLIIII. LABEO libro quarto pithanon à[m] Paulo epitomatorum.

m ex Pauli epistola.

Si qua

SI qua pœna eſt, multa eſt. ſi qua multa eſt, pœna eſt. Paulus: vtrumq; eorum falſum eſt. namque harum rerum diſſimilitudo ex hoc quoque apparet, quòd de pœna prouocatio non eſt: ſimul atque enim victus quis eſt eius maleficij, cuius pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur. At multæ prouocatio eſt: nec antè debetur, quàm aut nõ eſt prouocatum, aut prouocator victus eſt. nec aliter quàm ſi is dixit, cui dicere liceret. Ex hoc quoque earum rerum diſſimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ ſingulorum peccatorum ſunt: multæ contrà. quia eius iudicis poteſtas eſt, quantam dicat.*niſi cum lege eſt conſtitutum, quantam dicat.*

Pars ædium.

CCXLV. POMPONIVS libro decimo Epiſtolarum.

STatuæ adfixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ relEgatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut ſi ſimiliter cohærent lychni[a], nõ ſunt ædium: ornatus enim ædium cauſſa parantur, non quo ædes perficiantur. Idem[b] Labeo ait, prothyrum quod in ædibus [iterum [c]qui] fieri ſolet ædium eſt.

[a] lychnis.
[b] Item.
[c] Interdum.

Exhibere. I Reſtituere.

CCXLVI. IDEM libro ſextodecimo[d] Epiſtolarum.

APud[e] Labeonem[f] pithanon ita ſcriptum eſt: Exhibet, qui præſtat eius de quo agi-

[d] lib. ſexto.
[e] *Alc. lib. 2. Prælerm.*
[f] libris Pithanon.

tur præſentiam: nam etiam qui ſiſtit, præſtat eius de quo agitur præſentiam, nec tamen [eum] exhibet. [&] qui [a] mutum aut furioſum aut infantem exhibet, non [b] poteſt videri eius præſtare præſentiam: [c] nemo enim ex eo genere præſens ſatis aptè appellari poteſt.

a In aliis exemplarib. longè aliter hic interpũgitur.
b non enim poteſt.
c cùm nemo ex.

¶ Reſtituit non tantùm qui ſolùm corpus, ſed etiam qui omnem rem, conditionemq́; reddita cauſſa præſtet. & tota reſtitutio iuris eſt interpretatio.

DECLARATIO PER MODVM DISPOSITIONIS

ſuperioris tituli De Verborum Signific. ex M. Weſem. V.C. ſcriptis.

ALCIATVS lib. 1. quem de verb. ſignific. inſcripſit, Verba, inquit, quatuor modis accipiuntur, ex Proprietate, Improprio, Vſu, & Interpretatione.

Proprietas.

Proprietas Verborum non tantùm ad nomen, ſed ad vim ſignificandi referenda eſt: quare & appellatio per metaphoram aliámve figuram ſumpta, propria nobis erit, dummodo nihil ſignificantius dici poſſit.

Improprietas.

Improprium eſt quod non ſuo nomine dicitur: vt vendere pro locare, *Bart. in l. Cotem. §. qui maximos. D. de Publi.* dari pro tradere. *l. 94. hoc titul.* Aut per fictionem dicitur.

Ex

Ex *Vsu* communi loquendi verba significationem accipiunt: nam vsus etiã proprietati præscribit, *l. Cùm de lanionis.* §. *asinam, De fundo instruct.* vt meritò de illo dixerit Horatius: *Quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi.* *Vsus.*

Per *interpretationem* vel extensionem, quum de similibus ad similia proceditur, vt videre est in *l.* 1. *hoc titul.* *Interpretatio.*

Verbi autem appellatio hîc tam nomina quàm verba aliásque orationis partes atque ipsam adeò orationem comprehendit. de omnibus enim videmus hîc agi. *Verba.*

De *Nominibus* aut vim nominis habentibus, vt quum exponitur quid sit Dies. l. 2. & 3. h. t. iter diei. d. l. 3. h. t. Mille passus l. 154. h. t. Annus, Annus bissextilis, l. 98. h. t. Anniculus l. 132. Mensis l. 98. Quæ anni maior pars l. 156. Quid subsignatum l. 39. Probrum, opprobrium l. 42. & 224. Auxilium, consilium l. 53. Gestum ll. 19. & 20. & 58. Factum l. 59. Magister 17. Intestatus l. 64. Arbitratus l. 98. Dolus malus l. 69. Impensæ l. 79. Optimus Maximus ll. 92. & 155. Supremus l. 92. Reliqui ll. 95. & 160. Cæteri l. 160. Meũ, tuum, ll. 25. & 91. & 205. Suum l. 239. Aliquorum l. 96. Ter enixa l. 137. Pellex l. 144. Ille aut ille l. 224. Speciosus l. 100. Stuprum l. 101. Adulterium l. 101. Furtum ll. 229. & 230. Diuortium ll. 101. & 191. Repudium ll. 101. & 191. Morbus l. 101. Morbus sonticus l. 103. Vitium corporis l. 101. Hostes l. 118. Vsura l. *Nomina.* *Nomina hæc suis quibusque legibus explicãtur.*

121.Fraus l.131.Pœna l. 131.Mulcta ll.131.& 244.Portio l.164.Portio virilis l.145.Coniunctio l.142.Cauillatio ll.177.& 233.Donum,munus ll.18.& 194.&214.Munus publicum l.139.Absens l.199.Mangones l.207. Mercatores l.207.Venalitiarij l.207. Pluris ll.192.&232.Dolus l.226.Lata culpa ll. 213.& 223.& 226.Negligentia l.226.Potestas l.215. Vincula ll.216.& 224.Carcer l.216.Custodia 224.Nomina pluralis numeri l.217. Falsum testamentum l.221.Amici l.223. Fugitiuus d.l.125.Erro l.225.Noxa l.237.Transacta finita l.229.& 230. Locuples l.239.ruta cæsa l.241.

Verba. De *Verbis*,vt,Quid significet verbum Oportebit l.8.Oportere l.37.Rapuisse l.9. Restituere l.22.35. Detestari l.39 & 237. Solui vinculis l.48.Persequi l.57. Pertinere ll.70. 181.Capere,l.6.Accipere,Præstare l.71. Dare l.76.Cognoscere,recognoscere l.56. Dispungere l.56.Rationes edere: reddere ll.8. 9.& 94.Derogare, abrogare l.102. Assignare libertum l.107.Censere l.111.Debere l.114. Soluere l.176.Ligare l.120. Est l.123. Erit l. 123.Peperisse l.132.& 171. Perficere l.139. Capere l.140.Habere l.143.164,& 188. Habere filium l.141.Pernoctare l.166.Abesse l. 178.& 199.Facere l.175.& 218. Commendare l.186.Exigere l.187.Cauere l.188. Iudicare reum.l.297.Cedere diem l.213. Calumniari,frustrari,morari l.233. Viuere l.234. Ferri,Portari l.235.Exhibere l.final.h.t.

De *Præpositionibus* & consimilibus orationis partibus, vt, Quid significet Penes & Apud l.63. Ante l.132. Post l. 132. Cum l.219. Coram l.209. Palam l.33. Rectè l.2. Amplius l.82. Dum l.89. Minus l. 150. Dumtaxat l. 202. Postquam l.219. *Præpositiones.*

De *Oratione*, Quam vim habeat coniuncta, disiuncta, disiunctiua, subdisiunctiua separata ll.28.29.52. Item hæc, Cùm erit commodum l.125. Cùm potero l. 125. Intra diem mortis l. 134. Furem esse aut furto noxaque solutum, l.174.& 200. Quanti ea res erit, vel eam esse apparet l.179.& 193. Soluto matrimonio l.240. Qua in parte etiam obseruandum est singulare sæpe vsurpari pro plurali l.158. Et, duas negatiuas valere affirmatiuam l.238. *Oratio.* *Sing. pro plur. vsurpatum.*

Quòd ad *Res* attinet, tenendum est *Rei* nomen esse vocabulum, vt dialectici appellant, Transcendens, quod omnia quæ in toto vniuerso existunt, vno significatu comprehendit l.5. Nec vllo prædicamentorum ordine aut gradu coercetur. Sed res omnes in doctrina iuris, ad tres ordines redigi solēt: *Ad personas*, videlicet, *Res* & *Actiones*. nam hæc sunt subiecta Iuris propria. Quare significationes earum dumtaxat rerum quæ ad ea obiecta pertinent, hoc in titulo inuestigantur. *Res.* *Personæ.* *Actiones.*

Ac quia triplex est personarum respectus, quorum vnus est ex iure naturæ, alter ex Iure gentium, tertius ex Iure ciuili desumitur:

Primò quo ad naturalem hominum respectum hîc quæritur, Quis hominis appellatione contineatur l.152. An monstra l.135. An is qui in vtero est ll.152.& 162.& 231. Qui mortuus nascitur l.129. Spado l.128. An nomine virili veniat mulier ll.1.& 101.in §.fi. & 191. Mulieris, virgo l.13. Virgines, Viduæ l.242.in §. viduam. Qui comprehendantur nomine Parentum l.51. Liberorum ll.56.& 148.& 149.& 220. Filiorum ll.84.& 121.& 122. Filiarum l.164. Natorum l.104. Posthumorum l.64. Puerorum ll.161.& 204. Fratrum l.201. Soceri l.146. Generi l.136. Nurus l.50. Neptis l.136.

Personarũ respectus. De *respectu personarum* iuxta ius gentium hæc exponũtur. Quinam sint Liberi: qui Serui ll.40.& 239. Et inter hos qui Vrbani, Rustici, Villici, &c.l.203. qui Patroni l.12. Liberti ll.59.& 105.& 172.& 284. Quis verè possessor l.39. Locuples l.134. Ruptor l.110. Debitor l.108. Creditor ll.10.& 12.& 54.& 55. Hostes perduelles l.234.&c.

Respectus iuris. Circa *respectum Iuris* Ciuilis hæc traduntur, Quid sit Ciuis, Municeps l.228. Incola l. 229. Paterfamilias 195. Materfamilias l.46. Familia ll.40.& 166.& 195.& 196. Testator, Intestatus l.64. Heres ll.65.& 70.& 170.& 227. Tutor l.221. Pupillus l.239. Sequester l. 109. Plebs l.237. Collegium l.65. Collegæ l. 172. Contubernales l.184. Decuriones l.239. Prouinciales l.190.&c.

Res in genere. De *Rebus*, primùm in genere quæritur, Quid

Quid sit *Res* ll.5.&6.&23.&72. Opus l.5. Totum l.25.§.1.Pars ll.25.&26.Deinde speciatim de rebus corporalibus & incorporalibus. *Corporalia* aut publica sunt aut priuata. In publicis ostenditur quid sit Vrbs. Oppidũ l.239.Vrbs Roma ll.87.& 139.& 147. Bona ciuitatis seu Reipub.publica ll.15.& 16.& 17. Publica vectigalia l.17. Ostentum l.38. De *Priuatis*. Quid sit res mobilis aut soli l.93. Deinde in *Mobilibus*, Quid merx ll.66.& 207.Pecunia ll.4.& 97.& 178.& 222. Æs l. 159.Æs alienum: Suum l.213. Peculium l. 182.Stipula l.30.Fruges,frumentũ l.77.Glans caduca l.39.& 236.Pomum l.205.Victus ll.43. 44.& 234.Vestimenta,Vestis,ll.45.& 127.Toga l.180.Instratum,stragula l.45.Ornamẽta l.74.Boues l.89.Carbones l.167.Ligna ll.167. & 168.Vinaria vasa l.206.Dolia, Seriæ, Amphoræ l.206.Ruta cæsa l.243. Telum l.233. Arma l.41.Venenum l.236. Malum nauis, artemon l.242.Tabernacula l.184.

De *rebus soli*, Quid fundus ll.60.& 111.& 115.Ager ll.27.& 111.&115. Sylua cædua l. 30.Terra noualis,Integra l.30. Continens l. 99.Litus ll.96.& 112.Pascua l.30.Pratum l.31. Portus l.59.Locus l.60.Area l.111.Prædia vrbana rustica l.198.Ædificium l.242.& 245.Ædes,domus l.203.Tugurium l.180.Taberna l.183.Taberna instructa l.86.Proiectum immissum l.242. *Res soli. Corporalia.*

De *Incorporalibus*, Quid sit & contineat hereditas ll.3.& 24.& 119.& 138.& 165.& 178. *Incorporalia.*

vid.l.63.1.titul.sequenti. Hereditas lege obueniens l.130.Hereditas delata l.151.Sponsio l.7.Solutio perfecta, imperfecta ll.12.& 132.&82.&117.& 176. Actus l.19. Contractus ll.19.&20.Gestus ll.19.& 20.Donatio l.67.Bona ll.21.&39.&83.&88.&182.208.Et ea quotuplicia l.44.Restitutio ll.22.&35.&37 &75.&81.&246. Exhibitio l.22.Possessio l.7. Iura prædiorum l.86. Fructus, vsusfructus ll.25.&26.Vsus l.230.Via l.157.Stipendium, tributum l.27. Alienatio ll.28.&67. Detestatio l.40.Liberatio l.46.&47.Substitutio l.163.

Actiones seu iudicia. De *Actionibus* seu *Iudicijs*, Quid sit lis l. 36.Actio ll.8.&78.Persecutio ll.34.& 18.Petitio l.178. Caussa capitalis l.103. Notio l. 99.Præuaricatio l.112. Satisdatio l.61. Pronuntiatum, statutum l.46.Transactum, finitum ll.229.& 230.

FINIS LEGVM ET explicationis Tituli de Verb. signific.

Tit.

Tit. Vlt. Pand.

DE DIVERSIS REGVLIS [a]IVRIS ANTIQVI.

X *omnibus partibus iuris variæ Sententiæ & Regulæ hoc titulo proponuntur, id est multarum rerũ quæ eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerunq; fit rerum* definitiones breues. *Et* ius antiquum* *vocat quo iamdiu populus vsus est, minimè abrogatum Constitutionibus Iustiniani: nec enim hic inuenias regulam illam antiquam.* Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. *Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc: non illam,* Noxam caput sequi, *quæ dicitur regula iuris antiqui No. Maioriani quadam: non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l. 1. Th. de fide inst.* Petitori incumbere necessitatem probandi rem ad se pertinere: *non quæ veterum regula l. 1. §. veteres. De adq. pos.* Per seruum hereditarium non

[a] Differt lex à regula, qđ illa dicitur quã populus certo & cognito omnibus iure cõstituit: Regula verò, quã iurisconsulti ex pluribus legum capitib. notatis, interseq; cõparatis elicuerũt. vt nõ omnino incõmodè dicere possimus, Leges esse tanquã voces, & sonos singulos: Regulã verò esse tanquã harmoniam & concentũ. Vide plura apud F. Hotom. li. Obser. 2. c. 4.

* *Ius antiquum.*

posse adquiri quod sit eiusdem hereditatis. *Possim recensere compluros alias: sed neque debeo neque volo. Præterea* * ius antiquum *vocat non quod leges vel constitutiones induxerunt, sed antiquam prudentiam iuris Auctorum, vt est in lege 21. C. de fur. & consonam Iurisconsultorum definitionem, in l. vlt C. Th. de diu. res. qualis est* regula Catoniana*: & quæ certissima iuris regula. §. non autem. Institut. de perpet. & tempor. act.* Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri: *& quæ vetus in §. si verò Institut. de satisdat.* Neminem rei alienæ defensorem idoneum esse sine satisdatione: *& quæ veteribus Iurisc. adscribitur. l. veteribus de pac.* In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri. *& cæteræ quæ habentur hoc titulo. Illud non omittam l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alienissima videri: nam quod est in l. 28. Constitutio est D. Pij, non regula iuris: aut si ea constitutio est regula, & quælibet Constitutio igitur alia eadem caussa Constitutionis relatæ l. 101. & responsi Neratij l. 191. Lex autem lxij. definitio est hereditatis & lxv. sorites, frustra repetita ex titulo superiore: aut si hereditatis & soritis definitio est regula, & qualibet igitur alia.*

De

De Regula.

PAVLVS [libro sextodecimo ad Plautium.]

REGVLA [a] est, quæ rem [b] quæ est, breuiter enarrat. non [c] ex regula ius sumatur: sed ex iure quod est, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum [d] narratio [e] traditur, & vt ait Sabinus, quasi caussæ coniectio [f] est, quæ simul cùm in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

De feminis. 1 De impubere.

II. VLPIANVS [libro primo ad Sabinum.]

FEminæ [g] ab omnibus officiis ciuilibus vel publicis remotæ sunt: & ideo nec iudices esse possunt, nec magistratũ gerere, nec postulare, nec pro alio interuenire, nec procuratores [h] existere. 1 ¶ Item impubes omnibus officiis ciuilibus debet abstinere.

Non nolle. Velle.

III. IDEM [libro tertio ad Sabinum.]

EIus [i] est [non] nolle, qui potest velle.

IIII. IDEM [libro sexto ad Sabinum.]

VElle [k] non creditur, qui obsequitur imperio patris [l] vel domini.

[a] *Alc. lib. 1. 5. Parerg. cap. 1. & Duar. 1. Disp. c. 46.* [b] i. ius de reb. constitutũ. [c] non vt ex. [d] quæ iure constitutæ sunt. [e] *Hæc erat breuis explicatio caussæ ac veluti summa comprehensio quam actor in iudicio faciebat, antequã ad aduocatos, & ampliorẽ disceptationem deueniretur.* [f] *i. in breue coactio. Asc. Ped. 3. Verr. Nã caussam conijcere, est argumentũ rei breuiter & summatim Iudici exponere: Cic. ad Her. lib. 2. Gell. lib. 17. c. 5. & lib. 5. cap. 10. & Asconius præall. loco. Vt igitur coniectio, caussæ summã continet: ita Regulæ earum rerũ quæ iure constitutæ sunt, breuiaria atq; summas complectuntur. al. habent* coniunctio. [g] *Cõiunge l. 10. de statu hominũ. l. 7. de bon. poss.* [h] curatores. *al.* procuratrices. [i] *Coniunge l. 4. de acq. hær. ex qua potest cognosci vera hæc lectio.* [k] *Ex leg. 6. de acquir. hær.* [l] partis.

De furioso, & pupillo.

V. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum.]

IN [a] negotiis contrahendis alia caussa habita est furiosorum, alia eorum qui fari possunt, quamuis actũ rei non intelligerent. nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

[a] *Coniunge l. 9. de acq. hared.*

De eo qui ad alium vult transferre hereditatem.

VI. VLPIANVS [libro septimo ad Sabinum.]

NOn [b] vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

[b] *al. Cõiunge leg. fuit. quæst. de acq. hæred.*

De testato & intestato.

VII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

IVs nostrum non patitur eundem in paganis & testato [c] & intestato decessisse. earumq; rerum naturaliter inter se pugna est, [Testatus, & intestatus.]

[c] & testatũ, & intestatũ.

De iure sanguinis.

VIII. IDEM [libro quarto ad Sabinum.]

IVra [d] sanguinis nullo iure ciuili dirimi possunt.

[d] *Coniunge l. 4. de suis & legit.*

De obscuris.

IX. VLPIANVS libro [quintodecimo ad Sabinum.]

SEmper [e] in obscuris quod minimum est sequimur.

[e] *Ex l. sita scriptũ. 14. de legat. 1.*

De com-

De commodis, & incommodis.

X. PAVLVS libro [tertio ad Sabinum.]

SEcundum[a] naturam est, commoda cuiusq; rei eum sequi[b] quem sequentur incommoda.

a Terent. in Hecyr. act. 5. scen. pen.
b consequi.

De translatione dominij.

XI. POMPONIVS libro [quinto ad Sabinum.]

ID quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

De interpretatione testamentorum.

XII. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum.]

IN[c] testamentis pleniùs voluntates testantium interpretantur[d].

c Coniunge l. fundi. de vsu & hab.
d interpretamur.

De effectu exceptionis.

XIII. VLPIANVS [libro nonodecimo ad Sabinum.]

NOn videtur cepisse, qui per exceptionē [à petitione] remouetur.

De die obligationis.

XIIII. POMPONIVS [libro quinto ad Sabinum.]

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur[e], præsenti die debetur.

e apponitur.

De effectu actionis.

XV. PAVLVS [libro quarto ad Sabinum.]

[IS[f]] qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

f Coniunge l. eandē 72. de legat. 3.

De imaginaria venditione.

[a] Idem.

XVI. VLPIANVS[a] [libro vicensimo primo ad Sabinum.]

IMaginaria vēditio nō est pretio accedente.

De tempore.

XVII. IDEM [libro vicensimo tertio ad Sabinum.]

[b] *Coniunge l.10. & 13. quando dies legat. ced.*
[c] additur.

CVm[b] tempus in testamento adIcitur[c], credendum est pro herede adiectum, nisi alia mens fuerit testatoris. sicuti in stipulationib. promissoris gratia tempus adIcitur.

De acquisitione.

XVIII. POMPONIVS [libro sexto ad Sabinum.]

[d] *Coniunge l.78. de verbor. obl.*
[e] heredes nostros.
[f] libertate.
[g] præstita à dominis.

QVæ[d] legata mortuis nobis ad heredem[e] nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus, aliter atque quod stipulati sumus. nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiā si liberatis[f] nobis potestate[g] domini conditio existat.

De conditione contrahentis vel legatarij.

1 De doli exceptione.

XIX. VLPIANVS [libro vicensimo quarto ad Sabinum.]

[h] heredi autem eius.

QVi cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis eius. heredi[h] autem hoc imputari non potest, cùm non spontè cum legatariis contrahit.

1 ¶ Non solet exceptio doli nocere his quibus voluntas testatoris non refragatur.

De

De fauore libertatis.

XX. POMPONIVS [libro septimo ad Sabinum.]

QVotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatē respondendum erit.

De eo quod est plus vel minus.

XXI. VLPIANVS [libro vicensimo septimo ad Sabinum.]

NOn[a] debet, cui[b] plus licet, quod minus est, non licere.

[a] *Coniunge leg. si legato xi. de manum. testa.*
[b] cui quod plus.

De seruis. 1 De conditione in arbitrium domini vel procuratoris eius collata.

XXII. IDEM [libro vicensimo octauo ad Sabinum.]

IN personā seruilem nulla cadit obligatio. 1 ¶Generaliter[c] probandū est, vbicunq; in bonæ fidei iudiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris eius conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

[c] *Coniunge l. 7. hac vendit io. de cōtrah. empt.*

De dolo, culpa, diligentia & casu.

XXIII. IDEM libro vincensimo nono ad Sabinum.

COntractus[d] quidā dolum malum dumtaxat recipiunt, quidam & dolum & culpam. dolum tantùm, depositum & precarium. dolum & culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, itē dotis datio, tutelæ, negotia gesta, in his quidem & diligentiam[e]. societas[f] & rerum communio & dolum & culpam recipit.

[d] *Cōiunge l. 11. depositi.*
[e] diligentia.
[f] Sed & societas.

ſed hæc ita, niſi ſi quid nominatim conuenit, vel plus vel minus, in ſingulis contractibus: nam hoc ſeruabitur, quod initio conuenit. legem enim contractus [a] dedit: excepto eo quod Celſus putat, non valere ſi conuenerit ne dolus præſtetur: hoc enim bonæ fidei iudicio contrarium eſt [b]. & ita vtimur. Animalium vero caſus, mortes, quæque ſine culpa accEdunt, fugæ ſeruorum qui cuſtodiri non ſolent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præſtantur.

[a] contractui.

[b] *al.* eſſe.

De eo, quod intereſt.

XXIIII. PAVLVS [libro quinto ad Sabinum.]

QVatenus cuius [c] interſit, in facto, non in iure conſiſtit.

[c] cuiuſque.

De cautione.

XXV. POMPONIVS [libro vndecimo ad Sabinum.]

PLus cautionis in re [d] eſt, quàm in perſona [e].

[d] in rem.

[e] in perſonam.

XXVI. VLPIANVS [libro tricenſimo ad Sabinum.]

QVi poteſt inuitis [f] alienare, multo magis & ignorantib. & abſentibus poteſt.

[f] inuitis aliquibus.

De pactis. De cauſſis obligationum. De modo actionum.

XXVII. POMPONIVS [libro ſextodecimo ad Sabinum.]

NEc ex prætorio nec ex ſolemni iure, priuatorum conuentione quicquam immutandum

mutandum est, quamuis[a] obligationũ caussæ pactione possint immutari & ipso iure, & per pacti conuenti exceptionem: quia actionum modus vel lege vel per prætorem introductus priuatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc cùm inchoatur actio, inter eos conuenit.

De his qui ex liberalitate conueniuntur.

XXVIII. VLPIANVS [libro trigensimo sexto ad Sabinum.]

DIuus[b] Pius rescripsit, eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos.

De eo cuius initio vitiosum est.

XXIX. PAVLVS libro octauo ad Sabinum.

QVod[c] initio vitiosum est, nõ potest tractu temporis conualescere.

De nuptijs.

XXX. VLPIANVS libro trigensimo sexto ad Sabinum.

NVptias[d] non concubitus, sed consensus facit.

De factis. De eo quod est impossibile.

XXXI. IDEM [libro quadragensimo secundo ad Sabinum.]

VErum[e] est neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere. quod enim impossibile est, neque pacto neque stipulatione potest comprehendi, vt vtilem actionem aut factum[f] efficere possit.

[a] Paulus.

[b] *Sumpta est ex l. si extraneus de iur. dot. & coniunge leg. si quis crediderit. π. de pac. & leg. maritum. π. sol. matri.*

[c] *Coniunge l. qui à quobet. de contrah. emp. π. & leg. 5. de auth. tut. π. & l. penult. huius titul.*

[d] *Coniunge l. 15. de cond. & demonst.*

[e] *Coniunge l. 50. de pact. cum alijs.*

[f] pactum.

De seruis. De hominum æqualitate.

XXXII. IDEM [libro quadragensimo tertio ad Sabinum.]

QVod attinet ad ius ciuile, serui pro nullis habentur, non tamen & iure naturali: quia quod ad ius naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

De actore & reo.

XXXIII. POMPONIVS [libro vicensimo secundo ad Sabinum.]

IN eo, quod vel is qui petit, vel is à quo petitur, lucri[a] facturus est, durior caussa est petitoris.

[a] lucri caussa

De interpretatione contractuum.

XXXIIII. VLPIANVS [libro quadragensimo quinto ad Sabinum.]

SEmper in stipulationibus & in cæteris cōtractibus id sequimur, quod actū est: aut[b] si non pareat quid actum est, erit cōsequens vt id sequamur, quod in regione, in qua actū est, frequentatur. Quid ergo si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id quod minimum est, redigenda summa est.

[b] quòd si nō apparet. *al.* vnde si non paret.

Quibus modis tollitur obligatio.

XXXV. IDEM [libro quadragensimo octauo ad Sabinum.]

NIhil[c] tam naturale est, quàm eo genere quidquid dissoluere, quo colligatū est: ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur.

[c] *Ex l. an inutilis. de acceptilatio.*

De

De culpa.

XXXVI. POMPONIVS [libro vicensimo septimo ad Sabinum.]

CVlpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

De condemnatione & absolutione.

XXXVII. VLPIANVS [libro quinquagensimo primo ad Sabinum.]

NEmo [a] qui condemnare potest, absoluere non potest.

De herede.

XXXVIII. POMPONIVS [libro vicensimo nono ad Sabinum.]

SIcuti [b] pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat, ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset.

De eo quod per alium fit quo minus fiat.

XXXIX. IDEM [libro trigensimo secundo ad Sabinum.]

IN omnibus caussis pro facto accipitur id, in quo per aliũ moræ [c] sit, quo minus fiat.

De furioso & prodigo.

XL. IDEM libro trigensimo quarto ad Sabinum.

FVriosi [d], vel eius cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

De actore & reo. 1 De re obscura.

XLI. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum.

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur.

[a] *Coniunge l. eũ qui de iurisdictione l. si locus de iud. leg. si iudex. de re iud.*

[b] *Coniunge l. 12. de obl. & act.*

[c] mora *al.* perhorrescit. *Hæc sola vitiosa est.*

[d] *Coniunge l. 20. de aqu. plu. arc.*

1 ¶In re obscura melius est fauere repetitioni, quàm aduentitio lucro.

De ignorantia.

XLII. GAIVS [libro nono ad Edictum prouinciale.]

QVi in alterius locum succedunt, iustam habent caussam ignorantiæ, an id quod peteretur, deberetur. Fideiussores quoque non minus quàm heredes iustam ignorantiam possunt allegare. 1 Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur[a]: non etiam si agat. nam planè qui agit, certus esse debet, cùm sit in potestate eius, quando[b] velit, experiri: & antè debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

[a] agitur.
[b] quomodo.

De concurrentibus defensionibus.
1 De actionibus.

XLIII. VLPIANVS [libro vicensimo octauo ad Edictum.]

NEmo ex his qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione vti, nisi lex impedit. 1 ¶Quotiens concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine, vna[c] quis experiri debet.

[c] vna tantũ.

De herede.

XLIIII. IDEM [libro vicensimo nono ad Edictum.]

TOtiens in heredem damus[d] de eo quod ad eum peruenit, quotiens ex[e] dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo.

[d] damus actionem.
[e] de dolo.

De pigno-

De pignore, deposito, precario, emptione, locatione. 1 De conuentionibus.

XLV. IDEM libro trigensimo ad Edictũ.

NEque [a] pignus, neq; depositum, neque precarium, neq; emptio, neque locatio rei suæ consistere potest. 1 ¶Priuatorum conuentio iuri publico non derogat.

[a] *Ex tit. de pign.*

De pœna.

XLVI. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale.

QVod [b] à quoquo [c] pœnæ nomine exactũ est, id eidẽ restituere nemo cogitur.

[b] *Ex tit. de pign.*

[c] quoquam.

De consilio. 1 De sociis.

XLVII. VLPIANVS libro trigensimo ad Edictum.

COnsilij [d] non fraudulenti nulla obligatio est. ceterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit. 1 ¶Socij mei socius, meus socius non est.

[d] *Ex titul. mand. Vide leg. 2.*

De calore iracundiæ. De diuortio.

XLVIII. PAVLVS [libro trigensimo quinto ad Edictum.]

QVicquid [e] [in] calore iracundiæ vel fit vel dicitur, nõ prius ratum est, quàm si perseuerantia [f] apparuit iudicium animi fuisse. ideóque breui reuersa vxor nec diuortisse videtur.

[e] *Ex tit. de diuor.*

[f] perseuerantis.

De circumuentione.

XLIX. VLPIANVS [g] [libro trigensimo quinto ad Edictum.]

[g] Gaius.

[a] *Extracta- tu de tutel.*

ALterius[a] circumuentio alij non præbet actionem.

[b] Vlpianus.

L. PAVLVS [b] libro trigensimo nono ad Edictum.

[c] *Ex titul. de noxal.*

CVlpa[c] caret qui scit, sed prohibere non potest.

Capere.

LI. GAIVS [libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.]

[d] *Ex titul. de bon. poss.*

NOn[d] videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alij restituere.

Non defendere.

LII. VLPIANVS [libro quadragensimo quarto ad Edictum.]

NOn defendere videtur non tantùm qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

De solutione indebiti.

LIII. PAVLVS [libro quadragensimo secundo ad Edictum.]

[e] *Ex titul. si quid in fraud. pat.*

CVius[e] per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est.

De iuris translatione.

[f] *Ex tit. Vnde legit.*

LIIII. VLPIANVS [libro quadragensimo sexto ad Edictum.]

[g] Idem libro tertio de legatis ad Edictum vrbicum.

NEmo[f] plus iuris ad alium transferre potest, quàm ipse haberet.

De eo qui suo iure vtitur.

[h] *Ex titul. si quis omiss. caussa testament.*

LV. GAIVS[g] libro secundo de testamentis ad Edictum vrbicum.

NVllus[h] videtur dolo facere, qui suo iure vtitur.

De

De dubiis.

LVI. IDEM [a] libro tertio de legatis ad Edictum vrbicum.

SEmper in dubiis Venigniora præferenda sunt.

[a] Gaius lib. secundo de testamentis ad Edictum vrbicum.

Ne bis exigatur.

LVII. IDEM [libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.]

BOna fides non patitur, vt bis idem exigatur.

De peculio.

LVIII. VLPIANVS [libro secundo Disputationum.]

EX [b] pœnalibus caussis non solet in patrem de peculio actio dari.

[b] *Ex titul. de pecul.*

De herede.

LIX. IDEM [libro tertio Disputationum.]

HEredem eiusdem potestatis iurisq; esse, cuius fuit defunctus constat.

Mandati.

LX. IDEM [libro decimo Disputationum.]

SEmper qui non prohibet pro se interuenire, mandare creditur. sed & si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione.

De refectione domus.

LXI. IDEM libro tertio Opinionum.

DOmum [c] suam reficere vnicuique licet, dum non officiat inuito alteri, in quo ius non habet.

[c] *Coniunge l. 2. de ope. publ.*

De hereditate.

LXII. IVLIANVS libro ſexto Digeſtorũ.

Hereditas[a] nihil aliud eſt, quã ſucceſſio in vniuerſum ius ꝙ defunctus habuerit[b].

[a] Ex titul. de petit. hered. Coniunge l. ei qui. eod. tit. & l. 24. de verb. ſign.

[b] habuerit tempore mortis.

De mora.

LXIII. IDEM libro ſeptimo decimo Digeſtorum.

Qui ſine dolo malo ad iudicium prouocat, non videtur moram facere.

De his quæ rarò accidunt.

LXIIII. IDEM libro vicenſimo nono Digeſtorum.

Ea quæ rarò accidunt, non temerè [in] agendis negotiis computantur.

De cauillatione ſeu ſorite.

LXV. IDEM libro quinquagenſimo quarto Digeſtorum.

Ea eſt natura caBillationis, quam Græci σωρείτην[c] appellant, vt ab euidenter veris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea quæ euidenter falſa ſunt, perducatur[d].

[c] σοφιςικήν.

[d] producatur.

De exceptione.

LXVI. IDEM libro ſexagenſimo Digiſtorũ.

Marcellus[e]: Deſinit debitor eſſe is, qui nanctus eſt exceptionem iuſtam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

[e] Marcellus ait. *al.* Marcellus notat.

De ſermone ambiguo.

LXVII. IDEM libro octagenſimo ſeptimo Digeſtorum.

Quotiens idem ſermo duas ſententias exprimit, ea potiſſimum excipiatur[f], quæ rei gerendæ aptior eſt.

[f] accipietur.

De be-

De beneficiis.

LXVIII. PAVLVS [a] libro singulari de dotis repetitione.

IN omnibus caussis id obseruatur, vt vbi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat: vbi verò genus actionis id desiderat, ibi ad quemuis persecutio eius deuenerit, non deficiat ratio auxilij.

LXIX. IDEM [libro singulari] de assignatione libertorum.

INuito beneficium non datur.

De potestate gladij, vel alterius coercitionis.

LXX. VLPIANVS libro primo de officio Proconsulis.

NEmo [b] potest gladij potestatem sibi datam, vel cuius alterius coercitionis ad alium transferre.

Quæ per libellum expediri non possunt.

LXXI. IDEM libro secundo de officio Proconsulis.

OMnia [c] quæcunq; caussæ cognitionē desiderāt, per libellū expediri nō possunt.

De iure pignorandi.

LXXII. IAVOLENVS libro tertio ex posterioribus Labeonis.

FRuctus [d] rei est vel pignori dare licere.

1 De tutela & hereditate. 2 De vi & clam. 3 De his quæ in testamento intelligi non possunt. 4 Extraneo caueri non posse.

[a] Paulus de assignatione libertorum.

[b] *Coniunge l. solet. de offic. Præt.*

[c] *Coniunge leg. ne quicquam. §. de off. Procons.*

[d] *Coniunge leg. vlt. de vsuris.*

LXXIII. QVINTVS MVCIVS Scæuola libro singulari ΟΡΩΝ.

[a] eo &c.

QVò tutela redit, eò[a] hereditas peruenit, nisi cùm feminæ heredes intercedunt. 1 ¶ Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis heredibus cùm moritur habuit, habiturúsve esset si vixisset. 2 ¶ Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cùm prohibetur, fecit. clàm, quod quisque cùm controuersiam haberet, habiturúmve se putaret, fecit. 3 ¶ Quæ in testamento ita sunt scripta, vt intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent. 4 ¶ Nec paciscendo, nec legem dicēdo, nec stipulando quisquam alteri cauere potest.

Ne cui per alterum iniqua conditio inferatur.

[b] Pomponius.

LXXIIII. PAPINIANVS [b] libro primo Quæstionum.

NOn debet alteri per alterum iniqua cōditio inferri.

De mutatione consilij.

LXXV. IDEM libro tertio Quæstionum.

[c] *Coniunge leg. nōnunquam de collat. bon.*

NEmo[c] potest mutare consilium suum in alterius iniuriam.

De his quæ animi destinatione agenda sunt.

LXXVI. IDEM libro vicensimo quarto Quæstionum.

IN totum omnia quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

De actione legitima. De tacito & expresso.

LXXVII.

LXXVII. IDEM libro vicensimo octauo Quæstionum.

ACtus[a] legitimi[b] qui[c] recipiunt diem vel conditionem, veluti mancipatio[d], acceptilatio, hereditatis aditio, serui optio, datio tutoris: in totum vitiantur per temporis vel conditionis adiectioné. nonnunquam tamé actus suprà scripti tacitè recipiũt, quæ apertè comprehensa vitium adferunt. nam si acceptũ feratur ei qui sub cõditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit. quæ[e] si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

a *Coniunge l.8. de tut. & rat. distrah.*
b *Alc. lib. 3. Parerg. cap. 4. & 5.*
c non recipiunt.
d emancipatio.
e quod si.

De fraude.

LXXVIII. IDEM libro trigensimo [primo] Quæstionum.

GEneraliter cùm de fraude disputatur: non quid habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuerit considerandum est.

LXXIX. IDEM libro trigensimo secundo Quæstionum.

FRaudis interpretatio semper in iure ciuili non ex euentu dumtaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

f *Exemplum est l. seruus. de leg. 3.*

De genere & specie.

LXXX. IDEM libro trigensimo tertio Quæstionum.

IN[f] toto iure generE per speciem derogatur: &[g] illud potissimum habetur quod ad speciem directum[h] est.

g *Idẽ Cic. lib. 2. de Inuẽt. Rhetorica, dum de contrariis legibus disserit.*
h directum.

De his quæ dubitationis tollendæ caussa contractibus inseruntur.

[a] Papinianus

LXXXI. IDEM [a] libro tertio Responsorum.

[b] *Coniunge l. 66. π. mãdati.*

QVæ [b] dubitationis tollendæ caussa contractibus inseruntur, ius commune non lædunt.

De donatione.

LXXXII. IDEM libro nono Responsorum.

DOnari videtur, quod nullo iure cogente conceditur.

De amissione.

LXXXIII. IDEM libro secundo Definitionũ.

[c] Non videtur.
[d] cuius.

NOn videntur [c] rem amittere, quibus [d] propria non fuit.

Si amplius solutum sit quàm debebatur.
1 De natura obligationum.

LXXXIIII. PAVLVS libro tertio Quæstionũ.

[e] debeatur.

[f] *Coniunge l. Iulianus. de condict. indeb.*

CVm amplius solutum est quàm debebatur [e], cuius pars nõ inuenitur quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur manente pristina obligatione. 1 ¶Is [f] natura debet, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus.

De dote. 1 De his quæ ad eum casum peruenerunt, à quo non possunt initium capere.
2 Si æquitate desiderij naturalis ratio aut dubitatio iuris moretur.

[g] *Coniunge l. in ambiguis. de iur. dot. l. Cuius sol. matr.*

LXXXV. IDEM libro sexto Quæstionum.

IN [g] ambiguis pro dotibus respondere melius est. 1 ¶Non est nouum, vt quæ semel

vtiliter constituta sunt, durent, licèt ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt. 2 ¶Quotiens æquitate[a] desiderij naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est.

[a] æquitatem.

De litis contestatione.

LXXXVI. IDEM libro septimo Quæstionum.

NOn solet deterior conditio fieri eorum qui litem contestati sunt, quàm[b] si non: sed plerunque melior.

[b] non essent.

LXXXVII. IDEM libro tertiodecimo Quæstionum.

NEmo enim in persequendo deteriorem caussam, sed meliorem facit. denique post litem[c] contestatã heredi quoq; prospiceretur[d], & heres tenetur ex omnib. caussis.

[c] post litis contestationem.

[d] prospicitur.

De mora.

LXXXVIII. SCÆVOLA libro quinto Quæstionum.

NVlla[e] intelligitur mora ibi fieri, vbi nulla petitio est.

[e] *Ex l. si pupillus. de verb. oblig.*

De successione ex testamento, vel ab intestato.

LXXXIX. PAVLVS libro decimo Quæstionum.

QVandiu possit valere testamentũ, tamdiu legitimus[f] non admittitur.

[f] legitimus heres.

De æquitate.

XC. IDEM libro quintodecimo Quæstionũ.

IN omnibus quidem, maximè tamen in iure, æquitas spectanda sit.

De successione.

XCI. IDEM libro septimodecimo Quæstionum.

QVotiens duplici iure defertur alicui successio, repudiato nouo iure, quod antè defertur, supererit vetus.

De errore librarij in transcribendo.

XCII. SCÆVOLA libro quinto Responsorũ.

SI [a] librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quo minus & reus & fideiussor tenetur [b].

[a] *Fortè ex l. 54. de manum. testament. nam hic erratum esse videtur.*
[b] tenerentur.

De possessione rei peculiaris.

XCIII. MÆCIANVS libro primo Fideicommissorum.

FIliusfamilias [c] neque retinere, [neque recipere,] neque apisci [d] possessionem rei peculiaris videtur.

[c] *Coniunge l. 18. de cast. pec.*
[d] adipisci.

De his quæ abundant.

XCIIII. VLPIANVS libro secundo Fideicommissorum.

NOn solent quæ abundant, vitiare scripturas.

De eo qui defenditur.

XCV. IDEM libro sexto Fideicommissorum.

NEmo dubitat, soluendo videri eum qui defenditur.

De ambiguis orationibus.

XCVI. MÆCIANVS libro duodecimo Fideicommissorum.

In am-

IN ambiguis orationibus maximè sententia spectanda [est] eius qui eas protulisset.

De bonis deportati.

XCVII. HERMOGENIANVS libro tertio iuris Epitomarum.

EA sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perueniunt.

De lucro.

XCVIII. IDEM libro quarto de Iuris epitomarum.

QVotiens [a] vtriusq; caussa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cuius in lucrũ [b] caussa tempore præcedit.

[a] in vtriusq;.
[b] in lucro.

De eo qui ignorat quantum soluere debeat.

XCIX. VENVLEIVS libro duodecimo Stipulationum.

NOn potest improbus videri, qui ignorat quantum soluere debeat.

Quib. modis contractus vel obligatio tollitur.

C. GAIVS libro primo Regularum.

OMnia quæ iure contrahuntur, contrario iure [c] pereunt.

[c] iudicio.

De duobus mensibus.

CI. PAVLVS libro singulari de Cognitionib.

VBi lex duorum mensum [d] fecit mentionem, & qui sexagensimo & primo die venerit, audiendus est: ita enim & Imperator Antoninus cum Diuo patre [e] suo rescripsit.

[d] mensium.
[e] fratre.

Qui aduersus edictum facere dicatur.

1 De actione deneganda.

CII. VLPIANVS libro primo ad Edictum.

QVi vetante Prætore fecit, hic aduersus edictũ fecisse propriè dicitur. 1 ¶Eius est actionem denegare, qui possit & dare.

Neminem de domo sua extrahi.

CIII. PAVLVS libro primo ad Edictum.

NEmo [a] de domo sua extrahi debet.

[a] *Ex titul. de in ius vocã.*

De iudiciis famosis, & pecuniariis.

CIIII. VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

SI in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia est: pręponenda est caussa existimationis. vbi autẽ æquipErant [b] famosa iudicia, etsi summam imparem [c] habẽt, pro paribus [d] accipienda sunt.

[b] æquiparantur.
[c] disparem.
[d] paribus tamen.

De caussæ cognitione.

CV. PAVLVS libro primo ad Edictum.

VBicunque [e] caussę cognitio est, ibi pretor desideratur.

[e] *Ex prima parte, vbide iurisdictione & potestate magistratuum.*

De libertate.

CVI. IDEM libro secundo ad Edictum.

LIbertas inæstimabilis res est.

De seruo.

CVII. CAIVS libro primo ad Edictum prouinciale.

CVm [f] seruo [g] nulla actio est.

[f] *Ex tract. de iurisdictione.*
[g] seruis.

De iudiciis pœnalibus.

CVIII. PAVLVS libro quarto ad Edictum.

FErè [h] in omnibus pœnalibus iudiciis & ætati & imprudentiæ succurritur.

[h] *Ex titul. de in ius voc. & titul. ne quis eũ qui in ius voc.*

De eo

De eo qui non prohibet.

CIX. IDEM libro quinto ad Edictum.

NVllum [a] crimen patitur is qui non prohibet, cùm prohibere (non) potest.

[a] *Ex titul. de iis qui not. infam. Vide l. liberorũ, & seq. eod. titul.*

De eo quod est plus vel minus. 1 De expromissore alienæ rei. 2 De pupillo. 3 De verbis non coniunctis. 4 De mulieribus.

CX. IDEM libro sexto ad Edictum.

IN eo quod plus sit, semper inest & minus. 1 ¶Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi cũ satisdatione. 2 ¶Pupillus pati non posse intelligitur. 3 ¶Vbi verba coniuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum. 4 ¶Mulieribus tunc succurrendũ est cùm defendantur [b], non vt facilius calumnientur.

[b] defraudentur.

De pupillo. 1 De herede. De actionibus pœnalibus.

CXI. GAIVS [c] libro secundo ad Edictum prouinciale.

[c] Paulus.

PVpillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & iniuriæ faciendæ [d]. 1 ¶In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni iniuriæ, vi bonorum raptorum, iniuriarum.

[d] faciendæ constat.

De actione non competente, & de exceptione.

CXII. PAVLVS libro octauo ad Edictum.

NIhil interest, ipso iure quis actionẽ non habeat, an per exceptionẽ infirmetur.

Do toto & parte.

CXIII. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale.

IN toto & pars continetur.

De obscuris.

CXIIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

IN obscuris inspici solere[a] quod verisimilius est, aut quod plerunque fieri solet.

[a] solet.

Qui videntur cepisse seu accepisse.

CXV. IDEM libro decimo ad Edictum.

SI[b] quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse[c]. 1 ¶ Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoueri.

[b] *Ex titul. de calumniator. Coniunge l. 2. eod. tit. quæ idē penè principium habet.*

[c] accepisse.

De consensu, vi, metu. 1 De eo qui ius publicum sequitur. 2 De consensu, & errore.

CXVI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

NIhil[d] consensui[e] tam contrarium est, qui ac bonæ fidei iudicia sustinet, quàm vis atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est. 1 ¶ Non capitur, qui ius publicum sequitur. 2 ¶ Non videntur qui errant consentire.

[d] *Ex titul. de iis quæ vi metúsve caus.*

[e] consensu.

De bonorum possessore.

CXVII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

PRætor bonorum possessorem heredis loco in omni caussa habet.

De vsucapione. De possessione.

CXVIII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

Qui

QVi [a] in seruitute est, vsucapere non potest: nam cùm possideatur, possidere non videtur.

De alienatione.

CXIX. IDEM [libro tertiodecimo ad Edictum.]

NOn [b] alienat, qui dumtaxat omittit possessionem.

De herede.

CXX. PAVLVS [libro duodecimo ad Edictum.]

NEmo [c] plus commodi heredi suo relinquit, quàm ipse habuit.

De eo qui non facit quod facere debet: vel facit quod facere non debet.

CXXI. IDEM libro tertiodecimo ad Edictũ.

QVi non facit quod facere debet, videtur facere aduersus ea, quia [d] non facit. & [e] qui facit quod facere non debet, non videtur facere id quod facere iussus est.

De libertate.

CXXII. GAIVS [libro quinto ad Edictum prouinciale.]

LIbertas omnibus rebus fauorabilior est.

An quis pro alio lege agere possit. 1 De temporaria permutatione.

CXXIII. VLPIANVS [libro quartodecimo ad Edictum.]

NEmo alieno nomine lege agere potest. 1 ¶Temporaria permutatio ius prouinciæ non innouat.

[a] *Ex titul. quibus ex caus. maio. Vbi de Vsucapione multa.*

[b] *Ex titul. de alienat. iudic. mut. caussa facta l. 4. §. 1. eod. titul.*

[c] *Ex tract. restitutionum.*

[d] quæ non.

[e] atqui.

De muto, ſurdo. 1 Furioſo.

[a] Idem.

CXXIIII. PAVLVS [a] libro ſextodecimo ad Edictum.

VBi non voce, ſed præſentia opus eſt mutus ſi intellectum habet, poteſt videri reſpondere. idem in ſurdo. hic quidem [&] reſpondere [b] poteſt. 1 ¶Furioſus abſentis loco eſt, & ita Pomponius libro primo epiſtolarum ſcribit.

[b] reſponderi.

De actore & reo.

CXXV. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale.

FAuorabiliores rei potiùs quàm actores habentur [c].

[c] *Idem Ariſt. in Probl. ſectione particula. 12. de his quæ ad ius Ciuile pertinent.*

De eo qui pretium numerauit. 1 De acquiſitione liberti. 2 De petitore & poſſeſſore.

CXXVI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

NEmo [d] prædo eſt, qui pretium numerauit. 1 ¶Locupletior nõ eſt factus, qui libertum [e] adquiſierit. 2 ¶Cùm de lucro duorũ quæratur, melior eſt cauſſa poſſidẽtis.

[d] *Ex titul. de pet. her. leg. etiam.*

[e] liberum.

De herede conuento in id quod ad eum peruenit.

CXXVII. PAVLVS libro vicenſimo ad Edictum.

CVm [f] prætor in heredem dat actionem quatenus ad eum peruenit, ſufficit, ſi vel momento ad eum peruenit ex dolo defuncti.

[f] *Ex titul. de pet. her.*

De petitore & possessore. | De successore.

CXXVIII. IDEM libro nonodecimo ad Edictum.

IN [a] pari caussa possessor potior haberi debet. | ¶Hi qui in vniuersum ius succedũt heredis loco habentur.

[a] *Ex titul. de Publicana. in rem act.*

De eo qui suum recipit. | De principali, & accessorio.

CXXIX. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum.

NIhil dolo creditor facit, qui suum recipit. | ¶Cùm [b] principalis caussa non consistit [c]: ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent.

[b] *Coniunge l. 178. infrà eod. titul.*
[c] plerunque nec ea.

De concurrentibus actionibus.

LXXX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum.]

NVnquam [d] actiones, præsertim pœnales, de eadem re cõcurrentes, alia aliam consumit.

[d] *Ex titul. ad leg. Aquil.*

De eo, qui dolo desiit possidere.

XXXXI. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum.

QVi [e] dolo desierit possidere, pro possidente [f] damnatur: quia pro possessione dolus est.

[e] *Ex titul. de noxal. actio.*
[f] possessore.

De imperitia.

CXXXII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

IMperitia [g] culpæ adnumeratur.

[g] *Ex titul. ad leg. Aquil.*

De seruis.

CXXXIII. IDEM libro octauo ad Edictum prouinciale.

MElior conditio nostra per seruos fieri potest: deterior fieri non potest.

Quomodo creditores fraudantur.

I *De delicto.*

CXXXIIII. VLPIANVS libro vicensimo primo ad Edictum.

NOn fraudantur creditores, cùm quid nõ adquiritur à debitore: sed cùm quid de bonis deminuitur. I ¶ Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

De his quæ dari non possunt, vel in rerum natura non sunt.

CXXXV. IDEM libro vicensimo tertio ad Edictum.

EA quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.

De bona fide possidentis, & de veritate.

CXXXVI. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum.

BOna [a] fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

[a] *Ex titul. de pet. her. aut de rei vend.*

CXXXVII. VLPIANVS libro vicensimo [quinto] ad Edictum.

QVi [b] auctore iudice comparauit, bonæ fidei possessor est.

[b] *Ex titul. de religiosis. l. at si quis. §. sed si adita.*

De adi-

De aditione cum tempore mortis continuanda. 1 De æstimatione delicti.

CXXXVIII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum.

OMnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. 1 ¶Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

De actionibus perpetuandis. 1 De eo, quod auferri potest.

CXXXIX. GAIVS libro ad Edictum Prætoris vrbani.

OMnes actiones quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio saluæ permanent. 1 ¶Non videtur perfectè cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.

De absentia reip. caussa.

CXL. VLPIANVS libro quinquagensimo sexto ad Edictum.

ABsentia eius qui reipublicæ caussa abest, neque ei neq; alij damnosa esse debet.

De iure singulari. 1 De heredis.

CXLI. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

QVod [a] contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia. 1 ¶Vni duo pro solido heredes esse non possunt.

[a] *Ex tract. de vsucap. Vide etiam l. quod verò. de legibus.*

De eo qui tacet.

CXLII. IDEM libro quinquagensimo sexto ad Edictum.

Qui [a] tacet, non vtique fatetur [b]: sed tamen verum est eum non negare.

De contrahentibus & eorum successoribus.

CXLIII. VLPIANVS libro sexagensimo secundo ad Edictum.

Qvod ipsis qui contraxerunt, obstat, & successoribus eorum obstabit.

De licito & honesto. 1 De tempore in stipulationibus spectando.

CXLIIII. PAVLVS libro sexagensimo secundo ad Edictum.

Non [c] omne quod licet, honestum est.
1 ¶In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

An quis fraudari dicatur.

CXLV. VLPIANVS libro sexagensimo sexto ad Edictum.

Nemo [d] videtur fraudare eos qui sciunt: & consentiunt.

De eo, quod quis egit ante libertatem.

CXLVI. PAVLVS libro sexagensimo secundo ad Edictum.

Qvod quis dum seruus est, egit, proficere libero facto non potest.

De generalibus & specialibus.

CXLVII. GAIVS libro vicensimo quarto ad Edictum prouinciale.

Semper specialia generalibus insunt.

De eo, cuius effectus omnibus prodest.

CXLVIII. PAVLVS libro sextodecimo breuis Edicti.

Cuius

[a] *Ex titul. de confessis.*
[b] *Vnde Cic. in Catil. Quid expectas, inquit, loquentium auctoritatē, quorum voluntatē tacitorum perspicis?*
[c] *Ex titul. de rebus auth. iud. poss.*
[d] *Coniunge l. si filiusfamilias 68. de verb. oblig.*
[e] *Ex tit. quæ in fraud. cred.*

CVius[a] effectus omnibus prodest, eius & partes ad omnes[b] pertinent.

[a] Ex titul. de rebus auth. iud. poss.
[b] vniuersos.

De lucro ex persona alterius.

CXLIX. VLPIANVS libro sexagensimo septimo ad Edictum.

EX qua persona quis lucrum capit, eius factum præstare debet.

De eo, qui possidet vel habet, aut dolo desiit possidere vel habere.

CL. IDEM libro sexagensimo octauo ad Edictum.

PArem[c] esse conditionem oportet eius, qui quid possideat vel habeat: atque eius, cuius dolo malo factum sit, quo minùs possideret vel haberet.

[c] Ex tractat. interdictorum.

De damno.

CLI. PAVLVS libro sexagensimo quarto ad Edictum.

NEmo[d] damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet.

[d] Ex titul. ne quid in loco publ. vbi mentio damni fit.

De vi. 1 De mandato. 2 De ratihabitione. 3 De herede.

CLII. VLPIANVS libro sexagensimo nono ad Edictum.

HOc[e] iure vtimur, vt quicquid omnino per vim fiat, aut in vis publicę, aut [in vis] priuatæ crimen incidat. 1 ¶Delcit & qui mandat. 2 ¶In maleficio ratihabitio mandato comparatur. 3 ¶In contractibus quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

[e] Ex titul. de vi arma.

De obligatione, & liberatione. De acquisitione, & amissione. De possessione.

CLIII. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

[a] *Coniunge l. quemadmodum. de acquir. poss.* [b] vt.

FEre [a] quibuscunque modis obligamur, hisdem in contrarium actis liberamur. cum [b] quibus modis adquirimus, hisdem in contrarium actis amittimus. vt igitur nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrunque in contrarium actum.

De petitore & possessore. De dolo.
1 De pœna.

CLIIII. VLPIANVS libro sexagensimo ad Edictum.

[c] *Ex tractat. interdictorum.* [d] aut si non.

CVm [c] par delictum est duorum, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris caussa: sicut fit cùm de dolo excipitur petitoris. neq; enim datur talis replicatio petitori, AVT [d] SI REI QVOQVE IN EA RE DOLO ACTVM SIT. 1 ¶Illi debet permitti pœnā petere, qui in ipsam non incidit.

Cui factum nocet. 1 De eo qui iure suo vtitur. 2 De caussis pœnalibus.

CLV. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

[e] *Ex tractat. interdictorum.*

FActum [e] cuiq; suum, non aduersario nocere debet. 1 ¶Non videtur vim facere, qui iure suo vtitur, & ordinaria actione experitur. 2 ¶In pœnalibus caussis benignius interpretandum est.

Inuitum

Inuitum nō defendere. 1 De actione, & exceptione. 2 De eo qui in alterius locum successit. 3 De auctore, & emptore. 4 De inuito.

CLVI. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

INuitus [a] nemo [rem] cogitur defendere. 1 ¶ Cui [b] damus actiones, eidem & exceptionem competere multò magis quis dixerit. 2 ¶ Cùm [c] quis in alij [d] locum successerit, non est æquum ei nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cuius locum successit. 3 ¶ Plerunque emptoris eadem caussa esse debet circa petendum ac defendendum, quę fuit auctoris. 4 ¶ Quod cuiq; [pro eo] præstatur, inuito non tribuitur.

[a] *Ex tractat. interdictorum.*
[b] *Coniunge l. 1. de superficiebus.*
[c] *Coniunge l. 3. de itin. act. priu.*
[d] alicuius.

De seruis. 1 De eo qui dolo fecit, quo minus haberet. 2 De successoribus.

CLVII. IDEM libro septuagensimo [primo] ad Edictum.

AD [e] ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris [f], ignoscitur seruis, si vel dominis, vel his qui vice dominorū sunt, veluti tutoribus & curatoribus obtemperauerint. 1 ¶ Semper qui dolo fecit, quo minus haberet, pro eo habendus est, acsi haberet. 2 ¶ In contractibus successores ex dolo eorum (quibus) successerunt, non tantùm in id quod peruenit, verumetiam in solidum tenentur, hoc est vnusquisque pro ea parte qua heres est [g].

[e] *Extractatu interdictorum l. is qui in puteum. §. si tutoris. quod vi aut clàm.*
[f] in his ignoscitur.
[g] heres est partiatur.

De pignore.

CLVIII. GAIVS libro vicensimo sexto ad Edictum prouinciale.

CReditor[a] qui permittit rem venire, pignus dEmittit.

[a] *Ex titul. de migrando.*

Differentia obligationis & dominij.

CLIX. PAVLVS libro septuagensimo ad Edictum.

NOn vt[b] ex pluribus caussis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus caussis idem possit[c] nostrum esse.

[b] *Coniunge l. & an eadē §. actionis. de except. rei iud.*
[c] & nostrum

Differentia inter vendere, & vendenti consentire. 1 De eo quod fit per maiorem partem. 2 De iure legatarij.

CLX. VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

ALiud[d] est vendere, aliud vendenti consentire. 1 ¶ Refertur ad vniuersos quod publicè fit per maiorem partem. 2 ¶ Absurdum est, plus iuris habere [eum] cui legatus sit fundus, quàm heredem, aut ipsum testatorem si viueret.

[d] *Ex titul. de litigiosis.*

De eo per quem factum est quo minùs editio impleatur.

CLXI. IDEM libro septuagensimo septimo ad Edictum.

IN[e] iure ciuili receptum est, quotiens per eum, cuius interest conditionem non impleri, fiat quo minùs impleatur: perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. quod ad libertatem & legata & ad heredum institutiones per-

[e] *Ex tractatu prætor. stip.*

nes perducitur, quibus exemplis ſtipulationes quoque committuntur, cùm per promiſſorem factum eſſet, quo minùs ſtipulator conditioni pareret.

De receptis propter neceſſitatem.

CLXII. PAVLVS libro ſeptuageſimo ad Edictum.

QVæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.

De donatione, venditione, conceſſione.

CLXIII. VLPIANVS libro quinquageſimo quinto ad Edictum.

CVius[a] eſt donandi, eidem & vendendi, & concedendi ius eſt.

De heredibus & iudiciis pœnalibus.

CLXIIII. PAVLVS libro quinquageſimo primo ad Edictum.

POEnalia[b] iudicia ſemel accepta, in heredes tranſmitti poſſunt.

De eo qui alienat, vel alienanti conſentit.

CLXV. VLPIANVS libro quinquageſimo tertio ad Edictum.

CVm quis poſſit alienare, poterit cõſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec ſi donationis cauſſa cõſenſerit, ratam eius voluntatem habendam.

De defenſore rei alienæ.

CLXVI. PAVLVS libro quadrageſimo octauo ad Edictum.

QVi[c] rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

[a] *Ex titul. de libe. cauſſa.*

[b] *Ex titul. de liberali cauſſa. l. Ꝗ. tique.*

[c] *Ex titul. de damn. inf.*

De his quæ accipientis non fiunt. 1 De iussu iudicis.

CLXVII. IDEM libro quadragensimo nono ad Edictum.

[a] *Ex titul. de aq. plu. arc.*

NOn [a] videntur data quæ eo tempore quo dentur accipientis non fiunt.

[b] quia.

1 ¶ Qui iussu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui [b] parere necesse habet.

De obscuris.

CLXVIII. IDEM libro primo ad Plautium.

[c] capienda.

RApienda [c] occasio est, quæ præbet benignius responsum. 1 ¶ Quod factum est, cùm in obscuro sit, ex adfectione cuiusq; capit interpretationem.

De damno. 1 De eo quod pendet.

CLXIX. IDEM libro secundo ad Plautium.

[d] damnum.

IS damnum dat qui iubet dare [d]. eius verò nulla culpa est, cui parere necesse sit.

1 ¶ Quod pendet, non est pro eo quasi sit.

De facto à iudice.

CLXX. IDEM libro tertio ad Plautium.

FActum à iudice quod ad officium eius nõ pertinet, ratum non est.

De obligatione.

CLXXI. IDEM libro quarto ad Plautium.

NEmo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio quod præstiterit.

De ambiguis.

CLXXII. IDEM libro quinto ad Plautium.

In

IN contrahenda venditione ambiguum pactum cōtra venditorem interpretandum est. ambigua autem intentio ita accipienda est, vt res salua actori sit.

De his quæ condemnantur in id quod facere possunt. 1 De restitutione. 2 De mora. 3 De eo qui petit, quod redditurus est.

CLXXIII. IDEM libro sexto ad Plautium.

IN [a] condemnatione personarum quæ in id quod facere possunt damnantur [b], non totum quod habent, extorquendum est: sed & ipsarū ratio habēda est, ne egeant. 1 ¶Cū [c] verbum RESTITVAS lege [d] inuenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. 2 ¶Vnicuique [e] sua mora nocet. quod & in duobus reis promittendi obseruatur. 3 ¶Dolo [f] facit, qui petit quod redditurus est.

[a] *Ex titul. de re iud.*
[b] condemnantur.
[c] *Coniunge l. Videamus de vsur.*
[d] in lege.
[e] *Coniunge l. mora. de verb. oblig.*
[f] *Coniunge l. dolo. 8. de doli except.*

Posse. 1 De repudiatione.

CLXXIIII. IDEM [libro octauo ad Plautiū.]

QVi [g] potest facere vt possit conditioni parere, iam posse videtur. 1 ¶Quod quis si velit habere non potest, id repudiare non potest.

[g] *Coniunge l. 3. de bon. poss.*

De seruis. 1 De eo, qui in ius alterius succedit.

CLXXV. IDEM [libro vndecimo ad Plautiū.

IN his [h] quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, seruus interuenire non potest. 1 ¶Non debeo melioris conditionis esse, quàm auctor meus, à quo ius in me transit.

[h] in omnibus officiis.

Ne singulis concedatur, quod per magistratum publicè fieri potest. 1 De libertate, & necessitudine.

CLXXVI. IDEM libro tertiodecimo ad Plautium.

[a] *Ex titul. de iniur. Vide l. 13. & 14. eod. titul.*

NOn [a] est singulis concedendũ, quod per magistratũ publicè possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi. 1 ¶Infinita æstimatio est libertatis, & necessitudinis.

De eo, qui in ius alterius succedit. 1 De ignorantia.

CLXXVII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium.

[b] *Ex titul. de hered. Vẽd.*

[c] dolo facere. *al.* in dolo esse.

QVi [b] in ius, dominium vel alterius succedit, iure eius vti debet. 1 ¶Nemo videtur dolo [c] exsequi qui ignorat caussam cur non debeat petere.

De principali, & accessorio.

CLXXVIII. IDEM libro quintodecimo ad Plautium.

[d] *Coniunge l. 128. sup. eod.*

CVm [d] principalis caussa non consistat, plerunque ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent.

De obscura voluntate manumittentis.

CLXXIX. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

[e] *Coniunge l. si peculiũ. de statulib.*

IN [e] obscura voluntate manumittentis fauendum est libertati.

De eo, qui iussu alterius soluit.

CLXXX. IDEM libro septimodecimo ad Plautium.

Quod

QVod[a] iussu alterius soluitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

[a] *Coniunge l. si donaturus de condict. caussa dat.*

Si nemo adierit ex testamento.

CLXXXI. IDEM libro primo ad Vitellium.

SI nemo subiit hereditatem, omnis[b] vis testamenti soluitur.

[b] omne ius.

De eo, quod nullius esse potest.

CLXXXII. IDEM libro tertio ad Vitellium.

QVod nullius esse potest, id vt alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere.

De solemnibus non facilè mutandis.

De æquitate.

CLXXXIII. MARCELLVS libro tertio Digestorum.

ETsi[c] nihil facilè mutandum est ex solemnibus, tamen vbi æquitas euidens poscit, subueniendum est.

[c] *Ex titul. de in int. restitut. leg. Dinus.*

De vano timore.

CLXXXIIII. CELSVS libro septimo Digestorum.

VAni[d] timoris iusta excusatio non est.

[d] *Coniunge leg. si quis ab alio de re iud.*

De impossibilibus.

CLXXXV. IDEM libro octauo Digestorum.

IMpossibilium nulla obligatio est.

Quando peti potest.

CLXXXVI. IDEM libro duodecimo Digestorum.

NIhil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolui[a] poſſit. & cùm ſoluendi tempus obligationi additur, niſi eo [b] præterito peti non poteſt.

[a] ſolui.

[b] eo tẽpore.

De eo qui vxorem prægnantem reliquit.

CLXXXVII. IDEM libro ſextodecimo Digeſtorum.

SI quis prægnantem vxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe.

Si teſtator pugnantia iuſſerit. 1 De impoſſibilibus.

CLXXXVIII. IDEM libro ſeptimodecimo Digeſtorum.

VBi pugnantia[c] inter ſe in teſtamento iuberentur, neutrum ratum eſt. 1 ¶ Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt.

[c] repugnantia.

De pupillo & auctoritate tutoris.

CLXXXIX. IDEM libro tertiodecimo Digeſtorum.

PVpillus nec velle nec nolle in ea ætate, niſi adpoſita tutoris auctoritate creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.

De euictione.

CXC. IDEM [libro viceſimo quarto Digeſtorum.]

QVod euincitur, in bonis non eſt.

De beneficio principis.

CXCI. IDEM libro trigenſimo tertio Digeſtorum.

Neratius

NEratius consultus, An quod beneficium dare se quasi viuenti Cæsar rescripserat, iam defuncto dedisse existimaretur: respondit: non videri sibi principem, quod ei, quem viBere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. quem tamen modum esse beneficij sui vellet, ipsius æstimationem esse.

De heredibus, & obligatione indiuidua.

1 *De re dubia.*

CXCII. MARCELLVS libro vicensimo nono Digestorum.

EA[a] quæ in partes diuidi non possunt, solida à singulis heredibus debentur. 1 ¶In re dubia Venigniorem interpretationem sequi, non minus iustius est, quàm tutius.

[a] *Coniunge l.3. de seruit. leg.*

De aditione cum tempore mortis continuanda.

CXCIII. CELSVS libro trigensimo octauo Digestorum.

OMnia ferè iura heredũ perinde habentur, ac si continuò sub tempus [b] mortis heredes extitissent.

[b] sub tempore.

De heredibus heredum.

CXCIIII. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

QVi per successionem[c] quamuis longissimam defuncto heredes cõstiterunt[d], non minus heredes intelliguntur, quàm qui principaliter heredes existunt.

[c] cessionem.
[d] *al.* exstiterunt.

De expressis, & tacitis.

CXCV. IDEM libro septimo Differentiaru.

[a] Ex l. nonnunquã. de cond. & demonst.

EXpressa[a] nocent, non expressa non nocent.

De priuilegiis.

CXCVI. IDEM [libro Octauo Regularum.]

[b] Ex titul. de iure immunit.

PRiuilegia[b] quædam caussæ sunt, quædam personæ. & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ caussæ sunt: quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt.

De coniunctionibus, licito, & honesto.

CXCVII. IDEM libro singulari. De ritu nuptiarum.

[c] Coniunge l. 42. de rit. nup.
[d] conuentionibus.
[e] quod licet.
[f] & quod.

SEmper[c] in coniunctionibus[d] non solùm quid[e] liceat, considerandũ est: sed & quid [f] honestum sit.

De dolo tutoris.

CXCVIII. IAVOLENVS libro tertiodecimo ex Cassio.

NEque in interdicto, neq; in ceteris caussis pupillo nocere oportet dolum tutoris, siue soluendo est, siue non est.

De eo qui imperio magistratus non paruit.

CXCIX. IDEM libro sexto Epistolarum.

[g] nõ obtemperat.

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit[g].

De minori iniquitate eligenda.

CC. IDEM libro septimo Epistolarum.

QVotiens nihil sine captione inuestigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis.

De his

De his, quæ ex testamento proficiscuntur.

CCI. IDEM libro decimo Epistolarum.

OMnia quæ ex testamento proficiscuntur, ita statũ euentus capiunt, si initium quoque [a] sine vitio ceperint. [a] quidem.

Definitiones esse periculosas.

CCII. IDEM libro vndecimo Epistolarum.

OMnis definitio in iure ciuili, periculosa est. [b] parũ est enim vt nõ subuerti posset. [b] rarum.

De damno & culpa.

CCIII. POMPONIVS libro octauo ad Quintum Mucium.

QVod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur [c] damnum sentire. [c] sibi imputare debet.

De actione.

CCIIII. IDEM libro vicensimo octauo ad Quintum Mucium.

MInus est actionem habere, quàm rem.

De his quæ à nobis abire possunt.

De obligatis fisco.

CCV. IDEM [libro trigensimo nono ad Quintum Mucium.]

PLerunque fit, vt etiam ea quæ [d] nobis aVire possint, proinde [e] in eo statu, sint atque si non essent eius conditionis, vt abire possent. & ideo quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & seruitutem [in] prædio imponere possimus.

[d] quæ à nobis.
[e] Perinde.

Ne quis lucretur cum iactura alterius.

CCVI. IDEM [libro nono ex variis lectionibus.]

IVre naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem.

De re iudicata.

CCVII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

REs [a] iudicata pro veritate accipitur.

[a] *Coniunge l. ingenuum de ſtat. hominũ cum alijs.*

Deſinere habere.

CCVIII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

NOn poteſt videri deſiiſſe habere, qui nunquam habuit.

De ſeruitute.

CCIX. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

SEruitutem mortalitati ferè comparamus.

De inſtitutione.

CCX. LICINIVS RVFINVS libro ſecundo Regularum.

QVæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſtfacto [b] conualeſcere non poteſt.

[b] tractu temporis.

De ſeruo & de abſentia reip. cauſſa.

CCXI. PAVLVS libro ſexagenſimo ad Edictum.

SEruus reipublicæ cauſſa abeſſe non poteſt.

DECLA-

DECLARATIO PER MODVM OECOnomiæ seu dispositionis tituli De Diuersis Regulis iuris antiqui.

REGVLÆ quæ iusti atq; iniusti scientiam breuiter comprehendunt, circa generalia Iuris præcepta versantur. Et concipi solent. Aut sub vniuersali signo *l.omnes l.in omnibus,l.omnia,l.nullum,cum similib. hoc tit.* Aut indefinito l.2.& 3.*cum similibus hoc tit.* quod vniuersali æquipollet,*l.si ex pluribus.π. de legat.2.* Aut aliis dictionibus: quæ si non omnia, tamen multa comprehendunt: vt Ferè *l.ferè 100.& 190.h.t.* Plerunque *l.plerunque h.t.* Frequenter *l. ea quæ 65.cum similibus h.t.* *Regula.*

Sed Cum in toto iure generi per speciem derogetur l.in toto h.t.fit vt regularum quæ res generatim comprehendunt definitio existat periculosa l.*omnes* 20 3. h.t. vt non temere eis sit fidendum.nec enim rarò subuertuntur ostensa lege ratione, aut distinctione aliqua propter quam in præsenti specie locum habere non debeant. Quod cum fit,amittunt suum officium quasi exclusa exceptione. *Periculosæ definitiones.*

Vt autem omne ius,ita & Regulæ quę inde sumuntur, ad personas, res & actiones

Ad personas. pertinent. Ad *Personas* hæ, quibus definitur Qua in parte feminæ sint maribus deteriori iure l.2.& 111. Quo vtantur iure furiosi, l. 5. & 41. & 167. Muti, surdi l. 167. Liberi l. 148. Filiisfamilias l. 4. & 94.

Deinde quæ sint iura libertatis & liberorum l.21. & 107. & 137. & 140. & 195. Seruitutis & seruorum l.33. & 108. 136. 161. 176. 189. & 212. Possessorum l. 199. tam bonæ fidei l. 180. quàm malæ fid. l. 169. Item eorum qui dolo desierũt possidere l.174. 193. & 200. Emptoris & venditoris l. 199. Fideiussoris l.44. & 111. Socij l.48. Debitoris l.67. & 96. &c.

Postremo quæ sint iura testantium & intestatorum l. 7. & 142. *Heredes.* Heredum l.6. & 39. 44. 45. 60. 90. 112. 153. 154. 155. 163. 171. 184. 192. 195. 199. & 200. *Bonorum possessores.* Bonorum possessoris l. 118. & 171. & Successoris l. 138. Authoris l. 138. Tutoris l. 74. Pupilli l. 2. 5. 111. 112. & 150.

Ad Res. Ad *Res* pertinent eæ Regulæ quæ ostendunt, quid iuris sit in toto & parte l. 114. 111. & 191. Quanta in rebus cautio l. 261. Quid obtineat in rebus quæ nullius censentur in bonis l. 143. Quid in rebus quæ sunt in alicuius: tam corporalibus, vt est domus quæ dicitur tutissimum cuiusque refugium l. 62. & 104. quàm incorporalibus. cuiusmodi sunt iura sanguinis l. 8. Testamentorum l. 12. 20. 90. 202. & 211. Legatorum l. 18. Hereditatum l. 39. 63. 74. 92. & 181. Repudiationis l. 35. Po-

testatis

testatis l. 18.& 19. Nuptiarum l.31.& 158. Actuum legitimorum l.78. Contractuum l.18. 19.20.28.32.& 46. Obligationum l. 131.145. & 196. Alienationis l. 163. & 206. Translationis iurium l. 55.121. 163.& 186. Iussus, mandati l.61.130. 140.& 200. Ratihabitionis l.61.& 195. Venditionis l.61. 121.& 131. Donationis l.54.70.83.124.126.& 199. Dotis l.86. Stipulationis l.187. Aliorumque factorum l.32.90.& 198. Quid seruetur in iis quæ contractibus accedunt, vt sunt Res de quibus contrahitur l. 46.& 145. Possibiles aut impossibiles l.91.120.178.& 149. Item in iis quæ contractus aut firmant l.30.86.& 211. vt ius Pignoris l.119. aut repræsentant, vt tempus l.14.17.& 30. aut tollunt l.36.& 102. Item de circumuentione l.50.& dolo ac culpa: quis videlicet intelligatur esse in culpa l.37.51.130. 175.& 204. Dolo l.56.64.79.80.110.116. 117.128.134.138.160.& 171. Mora l.64.89.& 139. aut alio delicto l.177.195.& 198. Quid præstet bona fides l.58.& 179. Possessio l. 196. Fructus rei l.72. Euictio l.151.

Quæ firmãt & quæ repræsentant.

Sed in primis & præcipuæ Regulæ traduntur de interpretatione Nominum, Verborũ & Clausularum, quæ actionibus hominum explicandis adhibentur: vt quam vim habeant, & quomodo interpretanda sint Obscura l.9.42.140.& 129. Dubia l.21.57.& 153. Ambigua l.68.86.& 97. Repugnantia l.149. Cauillationibus obnoxia l.201. Rarò vel frequenter accidentia l.65.& 115. Singularia l.

Nòmina.
Verba.
Clausulæ.

184. Qua in parte in genere præcipitur iustis decretis rem temperandam esse l. 86. In omnibus, maximè tamẽ in iure, id est, Iudicio spectandam esse æquitatem l. 91.

In contractibus quæ cõsideranda. In contractibus primò inspiciendum quid actum, etiam si verba non consonent l. 93. & 95. Tum Consuetudinem. postremò id quod est Minimum l. 35. & tempus contractus l. 19. & 30.

Actiones. Ad actiones & iudicia eæ Regulæ spectãt quibus definitur quid sit Ius gladij l. 71. Quæ potestas Magistratus l. 103. Iudicis l. 132. & 137. Quid sit arbitrium l. 23. Quæ vis Cognitionis & iudicij l. 28. 73. & 106. Item de iure petitionis l. 34. Actoris l. 42. & 43. & 89. Procuratoris l. 166. Rei l. 42. & 168. Defensionis l. 53. 199. & 127. An proponi possint plures Actiones, An plures Exceptiones. l. 44. Quæ Actio alia momentosior l. 105. De petitionibus ante tempus l. 147. Transitoriis in heredem l. 170. Pœnalibus l. 173. Quis Actionem dare possit l. 103. De effectu Exceptionis l. 113. Et litis contestatæ l. 87. 88. 99. 125. & 182. Quis condemnare possit l. 38. & quatenus l. 39. Item in Condemnationibus spectandam ἐπιείκειαν & æquitatem l. 91. præsertim in pœnalibus l. 198. Adhæc ætatem & imprudentiam l. 119.

Effectum autem rei iudicatæ esse, vt pro veritate habeatur l. 208. Atque alia id genus.

REGV-

REGVLÆ ET PRÆCEPTA NONNVLLA EX CORPORE IVRIS ſparſim deſumpta ordine Alphabetico.

ABSVRDVM *intellectum ab omni diſpoſitione reiiciendum l.nam abſurdum de bon.libertor.l.1.§.vnde quæritur. de publica.*

Ab omni vi atque iniuria penitus abſtinendum l.1.§.1.quod vi aut clàm.

Actum dubium in meliorem partem accipiendum l.cum creditor.de furtis.

Ad impoſſibile neminem obligari. l.ſi quis in graui.ad Syllan.

Alterius factum, alteri non obeſſe.l.de pupillo.§.ſi plurimum.de oper.no.nun.

Alieno odio neminem prægrauari.l.ſi quis in ſuo.§.legis C.de inoff.teſt.

Aliis non nocere quod inter alios actum eſt.l.quia non debet.de iureiur.

Arte non concedi quod naturaliter denegatur.l.vbi repugnantia.§.1.de reg.iur.

Authoritatem maiorum etiam in illicitis excuſare.c.dixit XIIII.*q.*V.

Authoritate propria neminem ius ſibi dicere poſſe.l.1.§.1.quo legato.l.vni.C.ne quis in ſu.cau.iud.

Beneficium propter aliquem conceſſum, in eundem minimè retorquendum.l.ſi iudex.in fi.de minor. B

Bonam voluntatem plerunq; pro facto reputari l. si quis in testamento. & l. vter in fin. de condition. instit. l. cùm heres. vers. seruire. de statu lib.

C *Cauendum ne respectu nocentis innocens patiatur. l. si. in fi. C. de his qui latro. l. prægnantis. π. de pœn.*

Certa pro incertis relinquenda non esse. l. cogi. §. idem quærit. cum gloss. ad Trebel.

Contra ius aut bonos mores conuentiones hominum non valere. l. pacta quæ contra. C. de pact.

Contra vim atque iniuriam licitam esse defensionem. l. vt vim de iust. & iur. l. scientiam. §. qui cum. ad l. Aquil.

Contra proprium factum neminem venire permitti. l. post mortem. de adopt.

Cum alterius detrimento nemini consulendum. l. nec auus. C. de emancip. liber. c. primum XXII. *q.* II.

Cum alterius iactura neminem locupletari debere. l. nam hoc natura. de condit. indebit.

D *Deceptis, non decipientibus subueniendum. l. & primo. §. verba. ad Velleian.*

Dolis ac fraudibus modis omnibus occurrendum. l. 1. de dolo. c. sedes de rescript.

Discordiarum occasiones penitus remouendas. l. æquissimum. de vsufruct. l. cùm pater. §. dulcissimis. de leg. 2.

De minimis considerationem non habendam. l. scio de in integ. restit.

E *Eadem vel simili ratione suadente idem*

ius ſtatuendum. l. illud. ad l. Aquil.

Effectus in conſequentiam prodeuntes non attendi. l. 1. de autor. tutor.

Errantes & ignorantes conſentire non videri l. ſi per errorem. de iuriſd. omn. iud.

Æquitatem rigori præferendam. l. placuit. C. de iud.

Ex cauſſa nonnunquam à communibus regulis recedendũ. l. ita vulneratus. ad l. Aquil. l. vtilitatem. de confirm. tutor. & l. ſi domum. §. qui confitetur. de leg. 1.

Executionem non faciendam iuris ordine prætermiſſo. l. ſi cum nulla. de re iud. l. 1. C. de execut. rei iud.

Factum procuratum non prodeſſe. l. ſi ſeruus. §. de leg. 1. F

Facilius tolli ius ſpeciale quàm commune l. eius. §. 1. de milit. teſt.

Facilius omitti ius quærendum quàm quæſitum. l. fi. C. de acq. poſſ.

Facilius dari exceptionem quàm actionẽ. l. 1. §. cui damus. de ſuperfic.

Facilius remitti ſperata quàm poſſeſſa. l. cũ hi. de tranſact. l. vnum. §. ſi rem. de leg. 2.

Fidem violanti, fidem non ſeruandã. l. cum proponas. C. de tranſact.

Finalem cauſſam diligenter inſpiciendam. l. verum de furt.

Generalibus ſemper ſpecialia derogare. l. in toto. de re. iur. G

Grauius in committendo quàm in omittendo delinqui. l. Metrodorum. de pœn.

H *Honorem lucro imò etiam vitæ præferendum. l. isti quidem. quod met. caussa.*

Honestatis ius ab omni debito excipiendum. l. quod ex libera. C. de oper. libert.

I *In alienis rebus gerendis bonam fidem desiderari. l. 1. de solút.*

In alieno facto ignorantiam facilè tolerari. l. fin. π. pro suo.

In dubio à verborum proprietate non recedendum. l. non aliter. de leg. 3.

Inducta ad vnum finem contrarium effectum nõ operari. l. legata inutiliter. de adimen. legat.

In malis quod minus est spectandum. c. iurauit. & c. non solum. XXIII. *q.* III.

In necessitatibus leges non seruari. l. vt gradatim. §. 1. de mun. & honor.

In obscuris secundum magis verisimilia iudicandum. l. in obscuris. de reg. iur.

In pari caussa damno magis quàm lucro cõsulendum. l. fin. §. licentia. C. de iur. de lib. l. at si quis. §. sed etsi. de relig.

In re dubia benigniorem semper fieri interpretationẽ. l. proximè de his quæ in test. de len.

In vno grauatum, in alio releuandum l. eũ qui. π. de iureiur.

Iusta petenti facilè assentiendũ. l. 2. de his qui sunt sui. l. & Attilicinus. de seruit. rust. præd.

Ius speciale in consequentiam non trahendum. l. quod verò contra. de legib.

L *Leges non verbis, sed rebus impositas esse. l. 2. C. commu. de legib.*

Leges

Leges non ex verbis, sed ex mente intelligendas. l. scire leges. de legib.

Leges ignorare nemini permissum. l. leges. C. de legib.

Legibus non exemplis iudicandum. l. nemo. C. de sententiis.

Legitimè facto pœnam non deberi. l. Gracchus. C. de adult.

Legis imperio voluntatem non factum coerceri. l. 1. C. ad l. Cornel. de sicar.

Liciti prætextu illicitum non permitti. l. 2. de extraord. crimin.

Licitum coarctari vt illicitum euitetur. l. tutor. §. 1. de suspect. tutor.

Maiorum præcepta iusta, vel iniusta non contemnenda. l. 1. de oper. no. nuncia. M

Maioribus periculis diligentius occurrendum. l. 1. §. sed & si quis. de Carbo. edict.

Maleficiis minimè indulgendum. l. in fundo de rei vend.

Mediam viam in perplexitatibus eligendam. l. si paterfamilias. de hær. instit. l. antiqui si pars hered. pet.

Multa ex post facto tolerari quæ ab initio prohibetur. l. patre. de his qui sunt su. vel alien. iu. l. circa. de inoff. test. l. 1. §. biduum: quando appellan. sit.

Multa in consequentiā permitti, quæ principaliter denegantur. l. 1. de autor. tut.

Neminem ex suo dolo, vel calliditate, releuari. l. rerum. §. tempus. pro socio. N

Neminem multiplici onere prægrauandū.

l. nauis §. cùm autem. ad l. Rhod. de iac.

Neminem ex suo benefacto in periculum trahi. l. ne ex liberalitate. de re iudic.

Nemini officium suum damno verti debere. l. sed & si quis quemad. test. aperian. l. si seruus. §. quod verò. de furt.

Nemini iniuriã facere, qui iure suo vtatur. l. Proculus. & l. fluminũ. in fi. de damn. infect.

Nemini casum, sed culpam imputari. l. si ex plagiis. §. fi. ad l. Aquil.

Non factum, sed faciendi caussam inspiciendam. l. verùm. de furt.

Non cupiditatibus, sed iustis affectionibus indulgendum. l. illud. de manumis. vindic.

Non negligentibus, sed impotentibus succurrendum. l. non enim ex quibus caus. maior.

Nobiliores præsumptiones semper in dubiis eligendas. l. mer. to. pro socio.

Nullum violentum perpetuò tolerandum. l. 2. de his qui sunt sui.

O *Odia restringi, fauores ampliari debere. l. cùm quidam. de lib. & posth.*

Omnem actum ab agentis intentione iudicandum. l. 1. C. ad. l. Corn. de sicar.

Omne commodum cum suo onere pertransire. l. cum fisco. ad Syllan.

Omne incommodũ aliquo commodo compensandum. l. 1. §. fi. de aqua pluu.

P *Paria delicta mutuò compensari. l. viro. in fi. solut. matr.*

Plura specialia ad idem minimè cumulanda. l. 1. C. de dot. promis.

Prodesse

Prodesse alteri neminem cogi, sed tantùm obesse vetari. l. in summa. §. item Varus. de aqua plu. arcen. l. fi. §. diuus quoque Marcus. de public.

Publicam vtilitatem priuatorum commodis præferendam Authent. res. quæ. C. cōmun. de legat.

Quæ ab initio sunt voluntatis, ex postfacto esse necessitatis. l. sicut. C. de action. & oblig. Q

Quod nemini nocet & alicui prodest. facilè concedendum. l. 2. §. 1. de aqua plu. arcen. l. rescripta. C. de preci. impe. offe.

Quod quis in se approbat, in alio reprobare posse. l. in arenam. C. de inoff. test.

Quod quisq; iuris in alium statuerit, ipsum quoq; eodem vti debere. l. quod quisq; ius.

Rationes naturales pro legibus amplectendas. l. cum ratio. de bon. damn. R

Res magis intuendas quàm verba. l. promittendo. de iur. dot.

Satis esse si quis vel in modico amici opera consulatur. l. tutori. C. de neg. gest. S

Satius esse nocentē absolui, quàm insontem damnari. l. absentem. de pœn.

Sine culpa pœnam non infligi. l. sancimus. C. de pœn.

Tristes euentus non facilè considerandos. l. inter. §. sacram. de stipul. T

Turpia vel contraria allegantes meritò repelli. l. 1. C. de furt. l. transactione. C. de transact.

Vbicunque æquitas suadet, subueniendum. l. diuus. de in integ. restit. V

Volenti neque vim neque iniuriam fieri. l. cùm donationes. C. de transanc. l. 1. vers. filij. ff. de iniu.

Voluntate sublata omnem actum parem esse. l. fœdissimam. C. de adult.

Vltima prioribus derogare. l. pacta nouissima. C. de pact.

FINIS.

* *
*

a §. his igitur instit. de iust. & iur.

OMNIS [a] igitur disciplinæ progressus, à generalibus præceptis rectè deducitur, quę veluti cuiusq; artis fundamenta ad omnium specierum, atq; indiuiduorum cognitionem ita necessaria sunt vt neque ignorari, neque in dubium reuocari debeant. Planè ignorari vniuersalia non possunt, sine quibus ad particularium notitiam minimè peruenitur. Reuocari in dubium non debent, cùm vel ipsa sint luce clariora, vel notius supra se habeant nihil.

SERI-

SERIES AC DISPOSITIO OMNIVM TRACTATVVM AC TITVLORVM qui ordine in libris Pandectarum explicantur. Ex D. WESEMB. & D. CVIACII scriptis.

PANDECTARVM diuisio quã hodie vulgò fieri videmus, qua tribus earum partibus constitutis prior *Digestum vetus*, altera *Infortiatũ*, tertia *Nouum* appellatur: neq; sanè vetus est, nec admodum concinna. Est enim perpetuus Digestorum ordo ac contextus quinquaginta omnino libris absolutus, quos in septẽ partes principales Iustinianus distribuit: quarũ prima huius artis, *Iudiciorum & vsus forensis principia atq; elementa* cõtinet: vnde τὰ πρῶτα nominantur. Secunda, *Iudicia realia*, & his consimilia. Tertia. *Res creditas*. Quarta, *Pignora, Iura dotium, coniugiorum, tutelarum*, Quinta, *Vltimas voluntates*. Sexta, *Possessiones bonorum, interdicta, exceptiones & actiones*. Septima, *Stipulationes, iudicia crimi-*

Vniuersalis Pandectarũ partitio seu distributio.

L. LIBRI.

I.

II.

III. IIII.

V. VI.

VII.

nalia, appellationes, iudicia fiscalia, alia quædã extraordinaria: & deniq; epilogum, quo expositis Verborũ significationibus, & Rerum omnium regulis, vno quasi fasciculo omnia comprehenduntur & colliguntur. Hac summatim vniuersali partitione ac disputatione Pandectarum dicta, particularem attingamus.

Particularis partitio. π π.

LIBRI I. TIT. 22.

A Iustitia, quam Iuris authores colunt, & à iure quod profitentur exordiũ sumitur. *1 De iustitia & iure:* deinde traduntur prima artis principia aliæque significationes iuris, *2 De origine Iuris:* deinde partes & species, *3 De legibus & Senatusc. & longa consuetudine.* i. tacito populi consensu plurimorum annorum obseruatione inueterato. Quarta inde pars Iuris sequitur, 4 *De constitutionibus Principum:* cuius Augusto priuilegio eadem est potestas quæ populi fuit. Quibus iuris partibus expositis 5 *De statu hominum:* seu iure cuiusque agit: 6 *De his scilicet qui sui*, vt patresfamilias, qui scilicet in domo sua dominium obtinent, *vel alieni iuris sunt:* vt filiifamilias aut serui: & qui ex lege per adoptionem fiunt, 7 *De adoptionibus*, quoad scilicet emancipentur.

Magistratuum multiplex diuisio.

DIfferentia & qualitate hominum exposita 8 *De diuisione rerum* agit: quam multiplex diuisio Magistratuum, apud quos disceptant de suis rebus homines, sequitur: 9 *De senatoribus* qui à Censoribus in Senatum lecti erant cõsilij publici caussa. 10 *De officio*

officio Consulis, qui conuocando Senatu & summæ rei pręsit. *11 De officio præfecti prætorio*, qui disciplinæ aulicæ: *12 De officio præfecti vrbi*, qui disciplinæ vrbanæ: *13 De officio Quæstoris*, qui pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ curam gerit. *14 De officio Prætorum*, Vrbani nempe & Peregrini, qui ius dicebant inter ciues & peregrinos: *15 De officio præfecti vigilum*, cui commissæ sunt vrbis excubiæ & vigilum cohortes. §. Et hi quidem in Vrbe: sequẽtes tituli de his qui in prouincia ius dicunt: Magistratus prouinciales mittebantur vel in prouincias Consulares Senatus populiq; nomine cum generali summoq; (vt in libera Repub. vsitatum antea fuerat) imperio tit. *16 De officio Proconsulis*, quem cum imperio consulari mittebat Senatus: *& legati*, cui scilicet mandarent iurisdictionem suam. nec enim legatos suo sibi iudicio delegebat: Vel in Cæsareas prouincias mittebantur cum imperio non æquè libero, sed ad Principis diploma restricto. tit. *17 De officio præfecti Augustalis*, qui in Ægypti prouinciam mittebatur proconsulari potestate, ex equitibus, non ex Senatoribus. *18 De officio præsidis*, quem mittebat princeps in prouin. *19 De officio procuratoris Cæsaris*, qui scilicet in prouin. iudicat inter fiscum & priuatos, vel iudiciũ dat, licèt de crimine non cognoscat. *20 De officio iuridici*: Alexandrinos namq; vno iudice fuisse contentos quem Cæsar dedisset, scribit Spartia-

nus. 21 Quibus omnibus delegati iudices, *De officio eius cui mandata est iurisdictio*: & Adsessores, consiliarij & comites administrabant. 22 *De officio adsessorum.*

LIBRI II. TIT. 15.

PRæcognitis his Magistratuum officiis aptè exquiritur in genere. 1 *De Iurisdictione*, quæ propriè notio est quæ iure magistratus competit. Hanc sequitur edictum. 2 *Quod quisq; iuris in alterum statuerit vt ipse eodem vtatur*, aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt iniuriosè. Item aliud. 3 *Si quis ius dicenti non obtēperauerit*, &c. vt sua constet iudiciis & decretis authoritas. Ita ordinata & munita iudiciorum & actionū impetratione, videndum est quo ordine agatur apud magistratum: Tit. 4 *De in ius vocando* initium agendi præbet. 5 *Si quis in ius vocatus non ierit*, &c. multatur. 6 *In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.* 7 Prohibitio fit pœnali edicto: *Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat.* Quia verò dictum est tit. 6. vt satis vel cautum dent, necesse est explicare. 8 *Qui satisdare cogātur*, vel fideiussore dato, vel iurata vel nuda promissione. 9 Aut vadibus, *Si ex noxali caussa*, &c. 10 In eum verò, *Per quē factū erit*, dolo malo quo minus qui cauerat iudicio sisti, &c. datur actio in id quod interest, quæ pro pœnali habetur. 11 *Cautiones iudicio sistēdi caussa factas*, deserens incidit in pœnam stipulatione comprehensam. Excusant tamē nonnunquā 12 *Feriæ*. j. quieti dies à ciuilibus iudiciis: aut

Dila-

Dilationes petitæ per defensores. Actor. 13. *Edendo* actionē & instrumēta litis, ius omne suū quo vsurus est explicat. 14 Quo introspecto perpensoq; reus nonnunquā *Pactis*, 15 aut *Transactionibus* litem componit.

EXplicitis tractatibus de in ius vocando & de cautione iudicio sisti rectè datur tit. 1 *De postulando*. 2 Subsequitur enumeratio eorū. *Qui notātur infamia*, quiq; pro aliis postulare. j. pro tribunali petere, pro se vel pro alio non possunt. 3 *De procuratoribus* agitur qui pro actore rē in iudiciū deducunt, *& defensoribus* qui pro reo. l. si mater. §. hoc iure de execut. rei iud. 4. Quibus similis est Procurator seu syndicus *Cuiusq; vniuersitatis nomine* agens: 5 & *Negotiorum gestor* seu voluntarius procurator. 6 Et generatim *Calumniatores* qui scientes prudentésq; per fraudem litem faciunt alteri. LIBRI III. TIT. 6.

SI ne sic quidem exceptionib, lis coëat aut euasio procedat, tentat reus eā à sua persona æquitate suæ caussæ impetrare, nō quidē inficians quin stricto iure teneatur. 1 Sed ostendens æquū esse, *In integrū restitutione*, à seueritate iudicij absolui. 2 Vt *metus caussa*, Aut 3 *Dolo malo* inductus. 4 Aut vt *Minor xxv. annis* circumuentus, Aut 5 *Capitis minutione* in fraudē adductus. 6 Per absentiā, aliásve iustas occasiones *Ex quib. caussis maiores*, &c. 6 Aut sexto, si quis re alienata dolo malo molestū aduersarium pro se subiecerit *alienatione mutandi iudicij caussa facta*. 8. LIBRI IIII. TIT. 9.

Fit etiam vt excipiat reus de facto compromisso *ex receptis arbitris*, petatque rem à iudicib. compromissariis componi. Quam exceptionem iudex admittit minuendarum litium caussa, cogitq; arbitrum sententiam dicere quasi obligatum ex recepto: 9 Eorum exemplo, qui eo ipso quo quid recipiunt, ex caussa recepti obligantur, sub tit. *Nautæ caupones stab.* Et hęc quidē τὰ πρῶτα sunt & principia iudiciorum in quibus exponendis prima Pandectarū pars insumitur. De his enim omnibus antè quęri & excipi potest & etiam solet, quam reus *iudicium* suscipere, & sua responsione litem contestari compellatur.

PAND. PARS SECVNDA.

LIBRI V. TIT. 6. A COMPROMISSARIIS transit ad iudices ordinarios.j. qui ex ordine dantur à Magistratibus & 1. *De iudiciis* agit, *& vbi quisq; agere vel conueniri debeat.* Iudicia aut sunt ciuilia, aut criminalia, aut fiscalia seu extraordinaria. Ciuilia aut merè ciuilia aut prętoria: illa rursus aut realia, aut personalia, aut ex his permixta. Reales actiones aut vniuersales sunt quibus vniuersitas rerum petitur. 2 vt *De inofficioso testamento* quærela. 3 aut *De petitione heredit.* siue pro toto: 4 siue pro parte, *Si pars hered. petat.* 5 Siue ab herede, siue bonorum possessore, *De possessoria hereditatis petitione.* 6 Siue etiam à fideicommissariis quibus ex SC. Trebelliano restituta est hereditas: nam & hi heredes imitantur, *De fideicom. hered petit.*

Eiusmodi

Eiusmodi autem res sunt aut corporales aut incorporales. Ad corporaliū rerum persecutionem competunt. *1 Rei vendicatio*, quę est proprietatis assertio. 2 *Publiciana in rem actio* tam directa, 3 quàm vtilis *si ager vectigalis, id est, emphyteuticarius petatur.* LIBRI VI. TIT. 3.

Res incorporales quæ vindicantur sunt seruitutes, quarum alię personales sunt, aliæ prædiorū. Seruitutes Personarum, id est, quib. prædia personis seruiunt: vt 1 *De vsufructu, & queād. quis vta. fr.* 2. Qui variis modis adquiritur tit. *de vsufr. adcresc.* 3 Et extinguitur *quādo dies vsusfruct. leg. ced.* 4 Amittiturq; variis modis. *quib. modis, &c.* 5 Vt nec vno modo constituitur, *vsusfruct. earum rerum quæ vsu consum.* 6 Actio autem, *Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur*, duplex est, Confessoria qua actor asserit sibi vsumfruct. deberi. alia Negatoria quæ domino qui negat rem suam alij per vsumfr. seruire, competit. 7 In personalibus seruitutibus sunt etiā *Operæ seruorum:* 8 Itemq; *Vsus & habitatio.* 9 Quarum omnium seruitutū nomine *Vsufructuarius quemad. cauet*, se vsurum boni viri arbitratu. LIBRI VII. TIT. 9.

A Personalibus ad reales transit tit. 1. *De seruit.* quarum aliæ sunt. 2 *Vrbanorū prædiorum.* 3 aliæ *Rusticorū præd.* Quæ etsi docendi caussa sic distinguuntur, tamē multa habent inter se 4 *communia præd.* Vt verò de vsufructu ita & de iure prædiorū duæ sunt actiones, Confessoria. 5 *Si seruitus vindi-* LIBRI VIII. TIT. 6.

cetur:&Negatoria quę seruitutē negat, libertatemq; adserit. At non etiam quibus modis Vsusfructus interit, & 6 *Seruitutes amittuntur*. nam confusione tantùm intereunt.j. adquisitione dominij vtriusq; prædij, & non vtēdo, siue vsucapione libertatis, aut cessione.

LIBRI IX. TIT. 4. MAgnam autem cum iudiciis istis realib. & vindicationibus affinitatem habent Actiones noxales, quæ nō ex contractu aut verò aliquo delicto vt Actiones personales, sed ex facto aut quasi delicto oriūtur. 1 Aut occasione rei quæ possidetur, competunt: vt *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*. quū de damno sine iniuria dato agitur. 2 Aut damno iniuria dato, vt per hominem, tit. *ad legem Aquiliam*. 3 Aut quum caussa damno præbita est, *De his qui deiecerint vel effud.* Quibus actionibus noxalibus de pauperie & damno, datur generalis tit. 4 *De noxalibus actionibus*, quarum hæc est vis ne multetur dominus vltra deditionem noxæ, si dedere malit quàm damnum sarcire.

LIBRI X. TIT. 4. HIs iusto ordine annectuntur & mixtę actiones, quarū pleræq; reales verè sunt, quamuis præstationes personales habeāt, vt 1 *Finium regundorum*: quæ inter confines redditur. 2 *Familiæ erciscundæ*.j. diuidundę, vt familiæ nomine significetur res vel pecunia hereditaria, non hereditas quæ diuidi nō potest. l.8. de rei vind. 3 Et *communi diuidundo*, quā act. τὸ εἰς διαιτητῶν αἵρεσιν Græci rhetores vocant. 4 Quibus mixtis act. adiungi-

tur

tur actio *Ad exhibendum*, quæ præparatoria quum sit vindicationis, nõ notat personã, sed in rem exhibendam generaliter concipitur.

ITem quæ ex responso datur actio. 1 *Interrogatoria actio* dicitur intẽtionis actoris formandæ & instruẽdę caussa. 2 Et quæstio, *De quibus rebus ad eundem iudicem eatur*, si conditio personarum actiones variauerit. 3 Quædam porrò actiones quidem sunt, non tamen ex contractu, sed ex facto oriuntur, & in rem, hoc est, ad recuperationem damni diriguntur, vt actio *De seruo corrupto*. Cuius corrumpendi duæ species notantur, 4 si quis ei suaserit fugere, *de ser. fugit.* 5 aut alea ludere, *de aleator.* 6 In finibus. a. regundis, *Si mensor falsum modum dixerit.* 7 Quin & de rebus religiosis huiusmodi nonnullæ actiones extant, *de relig. & sump. fun.* qui videlicet in alienum locũ mortuum intulit, & qui aliquẽ suis sumptibus funerauerit. 8 Et *de mortuo inferendo*, quæ in factum ei datur qui prohibitus mortuum inferre quò ius erat, alio inferre coactus est.

PAND. PARS TERTIA.

POST explicatas reales act. aut his consi- LIBRI XI.
miles, de personalibus recto ordine tra- TIT. 8.
ctatus sequitur: quæ oriuntur aut ex *actionibus inter viuos*: aut ex *vltimis voluntatibus*. Actionum inter viuos præcipuè sunt tria genera, contractus, coniugia, tutelæ. Contractus aut re potissimùm nititur, aut consensu. Re cõtractus fit vel cùm dominium rei cre-

LIBRI XII. TIT. 7. ditur,& transfertur in aliũ, vel cùm vsus rei, vel cùm custodia tantùm creditur. 1 Dominium transfertur in mutuo, vnde condictio ex mutuo, de qua præcipuè hoc tit. *de rebus cred. si certum pet.* nam & creditum propriè est mutuum. Quanuis autem omnis formula qua intendimus dari oportere, condictio sit, ea tamen qua ex mutui caussa intendimus dari oportere, hoc proprio signata est nomine: Inst. de oblig. §. item is cui. 2 Quia verò in rebus creditis alienã fidem sequimur, frequenter res, *Iureiurando siue voluntario seu necess. siue iudiciali* definiri solet. 3. Ac *de in litem iur.* à iudice defertur actori eius rei quę in iudicium deducta est æstimandæ caussa. § Est autem Mutuo consimile quum ob rem aut caussam honestã aliquid creditur, quòd rei vel caussæ propter quam datũ est implemento non secuto, repeti æquum sit. Quare & hinc conditiones variæ existunt, tam speciales quam generales. Speciales quæ vel ex contractu ortum habent, 4 Vt *Condictio caussa data caussa non secuta*: 5 Et *Condictio ob turpem caussam*: Vel ex quasi contractu, 6 vt *Condictio indebiti*: Vel ex contractu nullo & inualido, 7 vt *Condictio sine caussa*.

LIBRI XIII. TIT. 7. VEl etiam ex maleficio, 1 *Condictio furtiua*. Vel generales, 2 *Condictio ex lege*, 3 Et *Condictio triticaria*, per quam petuntur omnes res certæ vel incertæ, quæ æstimationem recipiunt habita ratione loci & temporis, vt in tritico. §. Condictiones autẽ etsi sua

natura

natura ſtricti iuris & præciſi id quod datum eſt, condicunt: efficiuntur tamen nonnunquam Arbitrariæ, & bonæ fidei iudiciorum naturam induunt. 4 Vel *De eo quod certo loco dari oportet, quanti interſit eo die vel loco datum.* 5 Vel quòd res debita in obligationem prætoriam (quod genus plus æquitatis recipit) per conſtitutum ſit deducta. *De conſtituta pecun.* Atq; his quidem modis agitur, dum per cõtractus rerum dominia creduntur. Vſus porrò non dominium rerum creditur tam in commodato, Vnde 6. *Commodati vel contrà* actio directa & cõtraria. 7 quàm in *pignoratitia actione* directa & cõtraria naſcitur. Hæ autẽ actiones dantur non tantùm in eum qui cum contractum eſt, ſed multò magis aduerſus illum, cui res credita eſt: hoc eſt cuius fidem in contrahendo ſecuti ſimus.

FIt autem interdũ vt cum alio contrahamus, alij verò credamus. Sic ex eo quod cum magiſtro nauis contractum eſt, datur in exercitorem nauis condictio. 1 *De exercitoria actione*: qua in ſolidum tenetur exercitor nauis ex contractu magiſtri quem naui impoſuit. 2 Inſtituto verò de nautis ſermone ſubiunctus eſt tit. *Ad legem Rhodiam de iactu.* quæ vult iacturã factam laborante naue ſarciri omniũ contributione quorum interfuit iacturam fieri. Legem nauticam *Rhodiam* dicit, quam Rhodij quorũ diſciplinam naualem admirabilem omnes populi libenter ſequebantur, condiderunt. 3 *Inſtitoria* LIBRI XIIII. TIT. 6.

actio nomen habet, ab eo qui præpositus est alicui negotiationi: cuius gratia perinde obligatur in solidum is qui præposuit, atq; exercitor nauis ex contractu magistri. 4 *Tributoria actio*, correctio est iniquæ tributionis mercium peculiariũ à patre vel domino factæ dolo malo, inter eum & alios mercium creditores in quib. filiusfa. vel seruus negociabatur sciente eo. 5 Verbis edicti, *Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur*, ex contractu filiifa. tam agitur erga filium (6. Nisi contra *S. C. Macedonianum* mutuam pecuniã acceperit) quàm aduersus patrem.

LIBRI XV. TIT. 4.

AC sicuti dominus ex contractu serui, ita pater ex conuentione filij quem in potestate habet, tenetur actione 1 *De peculio*: Quæ perpetua est quandiu peculium manet: 2 Annua verò (*Quando de pecul. act. ann.*) extincto peculio. 3 Huius actionis adiectio est *De in rem verso*, quum id quod filiusfam. vel seruus gessit redactũ est in patrimonium patris vel domini. 4 Item actio *Quod iussu*, siue de iussu. nam quod alicuius iussu contrahitur, mandantem obligat.

LIBRI XVI. TIT. 2.

EXceptis mulieribus quæ ope S. C. Velleiani intercessione eximuntur. 1 *Ad Senatusconsultum Velleianũ*. ne exemplo mandatorum conueniri possint. §. Atq; hæ sunt actiones quæ dãtur ob res creditas, vel quoad dominiũ vel quoad vsum. quas ordine in hac tertia parte explicatas licet inuenire. In his autem,

autem, quia ratio compensationis plerunq; iniri solet. 2 ideo meritò *De compensationibus*, subiicitur quũ Compensatio fit per æris sui cõputationẽ ab ære alieno liberatio. Custodiæ porrò caussa creduntur res per Depositum. 3 vnde *Depositi* actio directa & contraria existit: in qua compensationis rationẽ, quòd haberi fuerit periniquum, rectè atque ordine prius egit de Cõpensationibus, quàm de deposito tractetur.

HIs verò expositis, sequitur deinceps, vt cuiusmodi actiones ex his contractibus dentur, qui non ex re credita, sed per consensum obligationes introducunt, declaretur. Ex his prima est *1 Mandati* actio, quæ ex mandato directa vel contraria existit. Directa, domino negotij datur: Contraria procuratori. Secunda 2 *Pro socio* ex vtroque latere est directa: quia res cõmunis est omnium æquo iure & pari. LIBRI XVII. TIT. 2.

TErtia actio est, 1 *De contrahenda empt. & vend.* quæ cõtrahitur consensu solo, intercedente re & precio. At tit. 2 *De in diẽ addictione* pactio vna est emptionis & vendit. quæ in auctionibus hastæ frequens est. 3 *Lege commissoria* id agitur, Si emptor in diem statutum pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit. *Lex* ideo dicitur communi nomine omnibus pactionibus quę *Legem* contractui dant: & *Cõmissoria* quòd qui in eã cõmittit, in vniuersam venditionẽ committat. LIBRI XVIII TIT. 7.

4 Tit. *De hereditate vel actione vendita*, stipulationes emptæ ac venditæ rei incorporalis, vt hereditatis, vel nomina siue actiones explicat. 5 *De rescindenda venditione* aut sententia magistratus, aut etiam ipso iure, si postea contrario consensu ab ea discedatur. 6 Inde ostenditur cuius sit *Periculũ & commodum rei venditæ*. 7 Leges autem *De seruis exportandis*, j. ne in ea vrbe morentur vbi vẽditi sunt, aut *manumittendis vel cõtrà*, dicuntur magis seruis venditis quàm emptoribus.

LIBRI XIX. TIT. 5. 1 DE *actionibus empti* quæ datur emptori: & *venditi* quæ venditori: & quid in vtranque deducitur, declarat 1. tit. Quarta actio quæ ex contractu per consensum inito competit, est 2. *Locati*, locatori: *conducti*, cõductori. 3 *Æstimatoria* proprium nomen non habet (quòd sit de re quæ æstimata, vendenda data est) sed actio præscriptis verbis. 4 Tam *De rerum permutatione*, quàm aliis cõuentionibus. 5. nempe ex *Præscriptis verbis*. j. actione in actum ciuili, quę vel traditione rei vel facto aliquo obligationem innominatam inducunt.

DIGEST. PARS QVARTA.

LIBRI XX. TIT. 6. EX accessionibus quoque contractuum, sæpenumero lites & iudicia existunt: vt. 1 *De pignoribus*, vel expresse vel tacitè conuentis. 2 *Ex quibus cau. pign. vel hypoth.* 3 Quo in genere quæri solet, *Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt*: 4 Et si possunt, *Qui potiores in pignore vel hypoth.*

hypoth.habeantur:vt scilicet antiquior posteriori præferatur,nisi sit priuilegiarius. 5 Tunc *De distractione pignorum* rectè agitur. *6* Et *Quibus modis pignus vel* hypoth. soluitur.

QVum non impletur contractus fides. dantur emptori 1 *Ex Ædilicio edicto* actiones arbitrariæ duæ, *Redhibitoria* quæ venditionem prorsus rescindit:& *Æstimatoria* quæ in partem rescindit, ex precio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est. qua de caussa ex formulæ verbis etiam dicitur & *Quanti minoris*. 2 Quibus etiã ædilitias stipulationes ritè subnectit *De euictionibus*:qua ex caussa regressum habet emptor aduersus auctorem ex *duplæ stipulatione*. Ac 3 *Exceptione* quoq; *rei venditæ & traditæ*. LIBRI XXI. TIT. 3.

1 ITem quum de *vsuris fructibus & mora aliisq; contractuũ accessionibus* disputatur. 2. vt *De nautico fœnore*.j.maritimo. 3. *De probationibus*.j.testimoniis vel instrumentis quibus fides veri constat: *& præsumptionibus*, quæ sunt veluti anticipationes quædã de eo quod plerunq; intelligitur & fit: quæ probationum onus in eum transferũt contra quẽ faciunt. 4 *De fide instrumentorum*, quæ ad instruendum aliquem pertinent. 5 *De testib.6.* Et *De Iuris & facti ignorantia*, qui tit. superioribus multis,applicari potest, in quibus de scientia & ignorantia frequens distinctio: & quæ loco probationis allegatur. LIBRI XXII. TIT. 6.

ET hæc quidem ex contractibus eorúmq; accessionibus oriuntur.quibus expositis, LIBRI XXIII TIT. 5.

ad ea quæ ex reliquis humanarum inter viuos actionum controuersiis constant rectè fit transitus: nempe *1. De sponsalibus* quæ cōtrahebantur olim mutuis stipulationibus, (vnde sponsus & sponsa) hodie nudo cōsensu constituuntur: & pactiones potiùs quàm cōtractus sunt: retinet tamen vetus nomen, vt emancipationis nomen manet etiam sublatis venditionib. imaginariis. *2 De ritu nuptiarum:* pontificalia continet: (nam & quas fas esset duci, Pontificum Romanum notionem fuisse intelligimus ex Tacit. lib. 1.) in quibus hic titulus præcipuè consumitur, & solemnitatibus veluti deductione in domū mariti, & aquę igníśq; prælatione & acceptione. *3 De iure dotium*, quæ est pecunia marito nuptiarū caussa data, vel dicta vel promissa. 4 *De pactis dotalibus*, quæ videlicet vtilia vel inutilia, quæq; licita vel illicita sint. *5 De fundo dotali*, nempe inæstimato: nam æstimati alienatio interdicta non est.

LIBRI XXIIII. TIT. 3.

ALienationi fundi dotalis, adiungit *Donationes inter virum & vxorem*. Subdit 2. *De diuortiis*, quæ eo animo fiunt vt nunquam redintegretur matrimonium: *& Repudiis*, quæ inter sponsos vel etiam maritos fiunt. 3. Inde repetitio dotis. j. quibus diebus, annua, bima, trima die, an longiore, an citeriore, an statim? nempe Tit. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur*.

LIBRI XXV. TIT. 7.

IGitur quum soluto matrimonio quæstio est de repensationis aut retentionis caussis, pri-

ſis, prima eſt ob *Impenſas in res dotales factas.* 2 Altera, *Rerum amotarum*, ſcilicet diuortij cauſſa. 3. *De agnoſcendis & alendis liberis*, & vice mutua *vel parentibus*. & proximitate rei *vel patronis vel liberis*, cauſſa eſt tertia retentionis. Quemadmodum autem maritus, cui vxor poſt diuortiũ denuntiauit ſe eſſe ex eo prægnantem, debet partum agnoſcere: Sic ſi mulier poſt diuortium neget ſe ex viro eſſe prægnantem, tit. 4. *De ventre inſpiciendo, cuſtodiendoq́ partu*, ratio obſeruabitur. 5. Qua omiſſa obſeruatione interdum ante editum partum, *Si Ventris nomine mulier in poſſeſſionem miſſa* ſit, ſi fortè aliũ in eam admiſit *dolo malo*, tenetur hoc edicto in id quod agentis intereſt. 6. Cui edicto ſequens cohæret, *Si mulier ventris nomine in poſſeſſionem miſſa fuiſſe dicatur*. 7. Non eadem ratio eſt *De concubinis*: etiam ſi concubina vxoris loco habita ſit, vt & vice coniux olim diceretur.

TRanſit à contractibus, ad quaſi contractus. 1. *De tutelis*: Ordinatis aut teſtamento. 2. *De teſtamentaria tutela*. 3. Vtiliter vel inutiliter (quo caſu *De confirmando tutore agitur*.) 4. Aut à lege, *De legitimis tutoribus*. Aut ſi deficiant teſtamentarij & legitimi ſuccedunt honorarij. 5. Quos lex permittit dari, *Ab his qui ius dandi habent*: titul. de tut. & cur. dat. ab his, &c. 6. Cui ſubiungitur, *Qui petant tutores vel cur, & vbi petantur*: alij ſua ſponte, vt cognati, affines, aut amici, & nonnunquam qui cum pupillis acturi ſunt: LIBRI XXVI. TIT. 10.

alij necessariò, vt mater, ne amittat ius legitimæ hereditatis, & liberti, ne pœna afficiantur. Inde efficitur. 7. vt Tutorum aut curatorum dationem sequatur *Administratio & periculum eorum*, &c. Ac 8 *De authoritate & consensu tut.* id est, approbatione eius quod agitur cum pupillo. 9 Et *Quando ex facto tutoris vel curat. minores agere vel conueniri possint. Factum* vocat administrationē contractum, fidem, diligentiam, dolum, culpam tutoris vel cur. *Minorum* nomen commune est pupillorum & adolescentum. 10. Sequitur demum suspecti postulatio, *De suspect. tut. & cur.*

LIBRI XXVII. TIT. 10.

A Reiectis à tutela, ad excusatos pergit, & aptè tres hi tituli cōnectuntur suspectis tut. 1 *De excusationibus*: & tit. 2 *Vbi pupillus educari debeat*, quòd in his caussis Prætorum vel Præsidum cognitio sit. 3 *De tutelis & rationibus distrahendis*, actio dominis negotiorum competit ob rationes tutelę interuersas siue distractas dolo malo. 4 Sequens verò *De contraria tutelæ & vtili actione*, tutori competit de his quæ ei propter tutelam absunt: & contraria vtilis negotiorum gestorum, quæ curatori siquid ei absit 5. Tit. *De eo qui pro tutore, próve curatore negotia gessit*, dat pupillo actionem pro tutelæ in falsum tutorem, ex edicto. 6. Ex edicto autem, *Quod falso tutore auctore gestum esse dicitur*, in eundem est actio in factum restitutoria ei qui cum pupillo eo auctore cōtraxit, falsum eum

eum esse tutorem ignorans. 7 *De fideiussoribus & nominatoribus & heredibus tutorũ & curatorum*, ostendit fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, teneri ex stipulatu, sicut tutores finita tutela: & *nominatores tutorum*, laudatores, adfirmatores, vtili ex stipulatu, quia fideiussorũ vicem obtinent. 8 Tenentur etiam magistratus municipales in factum actione qui iussu præsidis tutores vel curatores dederunt, titul. *De magistrat. conuen.* 9. Aliud S.C. sequitur *de rebus*, nẽpe prædiis *eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis*. i. pignori obligandis. 10 Restabat dicendum, *De curatorib. furioso & aliis extra minores dandis*, videlicet prodigo, fatuo, muto, surdo, ventri, & laborantibus morbo perpetuo: & generaliter aliis omnibus qui rebus suis superesse non possunt.

DIGEST. PARS QVINTA.

POSTQVAM ergo dictum est de Iudiciis, quæ vel ex rebus vel ex contractibus, vel aliis hominum inter viuos actionibus existunt. transgrediuntur nostri ad ea iura & actiones, quæ ad vltimas morientium voluntates & successiones pertinent. Successio autem omnis aut ex vltima voluntate, aut ab intestato. Ex vltima voluntate quæ derogat aut antefertur successioni ab intestato, succeditur partim ex iure ciuili, partim prętorio. Successio ciuilis aut est vniuersitatis, aut rerum singularium. Vniuersitas defertur tum

Successio.

per testamentum, tum per codicillos. Testamentum, (id est, voluntas defuncti cõsignata iure legibúsq; ciuitatis, ait Quintilianus, vel si ita dicas, Datio hereditatis) aut est paganũ aut militare: paganum vt valeat, multa concurrant oportet: in primis vt habeat factionem testamẽti testator. propterea initio huius partis quintę declarat, *Qui testamenta facere possunt*. 2. Vt iustum sit, non satis est adhiberi solemnia tit. superiore exposita, nisi *Liberi*. j. iam nati, *& posthumi*. j. nascendi *instituantur vel exheredentur*. 3. Testamentorum vitia adduntur, tit. *De iniusto*, videlicet in quo solemnia iuris deficiũt: *Rupto*, si posthumi præteriti adgnascantur, aut mutatione: *Irrito facto test*. scilicet capitis minutione testatoris, vel deserta hereditate. Additur tit. 4. *De his quæ in testamento delentur*, (j. quę lituris corrupta sunt) *Inducuntur* (quę cancellis) *Inscribuntur* (quæ aliis literis.) 5. Exequitur deinceps partes testamẽtorũ: ac primùm *De heredibus instituendis*, parte summa vel toto potiùs ipso agit. 6. Alia pars testamenti est heredis substitutio. *De vulgari* (nimirum delatæ non acquisitæ, quæ communi iure fit omnibus ex eadem lege xij. tab.) *& pupillari substitutione*, quæ proprio iure fit à parente liberis impuberibus. 7. Inde addit, *De conditionibus institutionum*. quũ conditio modus sit qui suspendit id quod agitur, quoad ex pacto confirmetur. 8. Item *De iure deliberandi*. vtrùm expediat adire hereditatem necne.

Inte-

IN *testamento militis*, solemnitates illæ nō requiruntur, quoniam nuda voluntas illi est testamētum. 2. Et quum deliberationem sequatur aditio, subiecit tit. *De acquirenda*, (nempe cretione, aditione, geritione pro herede, mistione, agnitione) *vel omittenda* (al. *amittenda* poss.) nēpe repudiatione, abstentione, recusatione, vel omissione. j. si intra præstituta tempora nō adeatur. 3. Inde sequitur, *Quemadmodū testamenta aperiātur, inspiciantur, describantur*. Ad omittendā hereditatē pertinet tit. 4. *Si quis omissa caussa test. ab intestato vel alio modo possideat hereditatē*. 5. Ex *S. C. Silaniano & Claudiano, quorū testamenta ne aperiātur:* tractare incipit de hereditate quæ indigno aufertur. 6. Et, *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit:* de quo crimine in oratione Isæi περὶ τοῦ κλεωνύμου κλήρου. 7. Alia pars testamēti est Ex *Iure codicillorum:* qui dicuntur Pugillares testati vel intestati voluntatē minus solemnem cōtinentes. LIBRI XXIX. TIT. 7.

LEgatis (quoq;) & *fideicommissis* tractatus seu libros tres subiecit, motus vbertate materiæ: sunt enim vel testamentorum partes vel codicillorum. *Legatū* est donatio testamento relicta quæ non aliū onerat quàm heredem. *Fideicommissum* est liberalitas quę verbis precariis, testamento, codicillis, vel epistola, vel quouis alio genere vltimi iudicij, confertur in aliquem. Res porrò singulæ relinquūtur legatis vel fideicommissis: in quibus tum Res considerantur: *de leg. 1.* LIBRI XXX. TIT. I. LIBRI XXXI. TIT. I. LIBRI XXXII. TIT. I.

tum Personæ, *de leg.2.* tum Verborum & rerum significationes, *de leg.3.*

LIBRI XXXIII. TIT. 10.

RES autem quæ legantur aut incorporales sunt, aut annui reditus. (1. *De ann. leg.*) Annuis legatis subiungitur 2. *De vsu & vsufructu*, &c. 3. *De seruitute legata*, nempe seruitute in rem. 4 *De dote prælegata* (al. relegata.) 5 *De optione vel electione leg.* 6. Aut corporales, tam rusticæ. *De tritico, vino, vel oleo legato.* 7. Aut *De instructo vel instrumento legato*, (& plenius quidē instructū est quàm instrumentum.) 8. Quàm vrbanæ, *De peculio legato.* 9. Instructi alia pars est penus, *De penu legata.* 10. Et supellex & quæ sub eius appellationem cadunt, *De supel. leg.*

LIBRI XXXIIII. TIT. 9.

1 ALIMENTA *vel cibaria leg.* 2. *De auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis veste vel vestimentis & statuis legatis*, 3. *De liberatione legata.* 4. Hæc de dandis legatis & fideicom. Atq; hoc modo legata & fideicom. debentur: nisi pòst aut contraria voluntate adimantur, aut in alium transferantur: tit. *De adimēdis vel transfer. leg.* 5. Aut ex dubio scripturæ vitientur, *De rebus dubiis.* 6 Aut pœnæ quid nomine relictum sit cōtra veterum legum prohibitionem, *de His quæ pœnæ caussa relinq.* 7. Aut *Regula Catoniana* obstet secundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, vt voluerūt leges caducæ Iulia & Papia, sed à morte testatoris. 8. Aut *Quid pro non scripto* habeatur. 9. Aut legatario vt indigno fiscus legatum adimat, *de His quæ vt indign.*

quæ

quæ veteres dicebant ereptitia.

1 AVt conditiones legati causæq; defici- LIBRI ant, *de Condit. & demonst.* conditio e- XXXV. nim caussa est quę suspendit legatũ: Demon- TIT. 3. stratio est significatio accommodata rei legatæ. Quibus adiungit *& caussas*, id est rationes legandi, *& modos*, nẽpe adiectiones quæ ostendunt quid legatarium ex legato facere testator velit. 2. Itẽ nisi legata imminuta fuerint *per legem Falcidiam.* Lex Cincia modũ imposuit donationibus: Dotibus lex Papia: Manumissionibus lex Caninia: Legatis & mortis caussa donationib. lex Furia primùm, deinde lex Voconia: & ad extremũ *Lex Falcidia* legatis præscripsit modum dodrantis. 3. *Quum plus quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur.*

1 VEl per *Senatusconsultũ Trebellianum.* LIBRI 2. Quibus cessantib. statim debentur XXXVI. legata, eiúsq; debitionis dies mox à morte te- TIT. 4. statoris cedit, *Quando dies legat. aut fideic. ced.* 3. Vt & hoc *Legatorum seu fideicom. nomine caueri* debeat, quæ vulgaris & communis cautio dicitur l. filiusfam. §. hidem Principes. de leg. 1. Heres autem qui non paret superiori edicto, coercetur hoc. 4. Misso scilicet Legatario aut Fideicom. *In possessionem legatorum vel fideicom. seruandorum caussa*, &c.

PAND. PARS SEXTA.

ABsolvtis Ciuilibus iudiciis sequuntur ordine Prætoria: quæ ad instar ciuilium partim de rebus morientiũ, partim de

viuorum actionibus sunt proposita. De illis priùs agitur, ne à proximè explicato vltimarũ voluntatum tractatu longior fiat digressio.

LIBRI XXXVII. TIT. 15.

QVibus igitur iure ciuili hereditas quanquis ex æquitate debita non defertur: eos Prætor etsi non faciat heredes, tamen ex iusta caussa quasi heredes, hoc est, 1. *Bonorum possessores* constituit. Nam proprium est iurisdictionis prætoriæ, in possessionem mittere. Ita tamen, vt priùs agnoscat, *Si tabulæ testamenti extent*, licèt non proferantur. Quo cognito bonorũ possessionis petitio ad certum tempus admittitur: & in certis personis de quibus ambigi poterat an admitterentur ad bonorum possess. agit tit. 3. *De bonorũ possess. furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente.* 4. Eamque possessionem probata petitionis caussa prætor concedit contra tabulas. (*De bon. poss. con. tab.*) Ita tamen 5. vt legata in testamento relicta præstentur (*De legat. præstandis con. tab. bon. poss. petita.*) 6 Conferantur bona, *De collatione bon.* quæ est confusio bonorum propriorum cum paternis. 7. Et dotes (*De collat. dotis.*) 8. Item vt emancipati filij nati (*De coniungendis cum emancipato liberis eius.*) 9. & Ventris prægnãtis. j. filij nondum nati (*De vent. in poss. mitt.*) 10. & Impuberum liberorũ, (*Ex Carboniano edicto*) habeatur ratio. ¶ 11. Secunda est pars edicti, *De bonorũ possessione secundum tabulas.* Cui subiecit duos titulos: prior, 12. *Si à parente quis manum. sit*, pertinet ad bonorum poss. cõtra

tabulas: alter. 13. *De bonorũ poss. ex testamento militis* secundum tabulas defertur. 14. Qua in parte & patronis Prætor consulit, tit. *De iure patronatus:* 15. Cuius pars sunt obsequia iure naturali debita, *de obseq.* parentibus & patronis præstan.

1 OPeræ *libertorũ* pars sunt etiã iuris patronatus: 2. Item *Bona libertorum*. 3. Etiam collegiorũ seu vniuersitatis, *de libertis vniuersitatũ*, al. *de libert. munic. & aliarũ vniuersitatum.* 4. Adsignat libertũ patronus qui significat cuius ex liberis suis libertum eum esse velit, *de adsig. libert.* 5. Alia portio iuris patronatus, *Si quid in fraud. patr.* &c. LIBRI XXXVIII. TIT. 7.

¶ 6. Porrò, *Si tabulæ testamenti nullæ extent*, perinde vocat prætor ab intestato possessorem, atque lex ciuilis nullo facto testamento heredes: & primò quidem *Liberos*. 7. Secundò consanguineos seu agnatos, *Vnde legitimi*. 8. Tertiò cognatos. *Vnde cog.* 9. Eo tamen successorio ordine, vt intra certum tempus petant proximi: *De success. edict.*) & his cessantibus gradu proximo remotiores. 10. Nõ possis autem scire quis sit proximus nisi cognitis *Gradibus & adfinibus & nominibus eorum.* Adfinitas autem ius est necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos. 11. Post hos virum & vxorem admittit, *Vnde vir & vxor*. 12. Idemq; ordo etiam & priuilegium est *De militum & veteranorum* (qui videlicet militia honesta missione dimissi sunt) *successione*. 13. Nisi quis ex

prioribus aut tempore à petitione possessionis excludatur, *Quibus non competit bon.poss.* 14. Aut lege, aut S.C. in certis casib. aliud inueniatur constitutum, *Vt ex legibus Senatúsve consultis, bon.poss. detur.* 5. Quem ordinem Prætor seruare & tueri solet, *Quis ordo in poss. seruetur.* Nec multùm ab hac ratione recedit, quòd eodẽ modo ab intestato primò vocat liberos, secundò cõsanguineos, id est, parentes & fratres, tertiò proximos *de suis & legit. hered.* 7. Quem ad numerũ etsi mater vtpote cognata tantùm, nõ etiã agnata, lege XII. Tab. non aggregabatur, tamen postea S.C. ad legitimã filiorum successionem est admissa, *Ex S.C. Tertylliano & Orphitiano.*

LIBRI XXXIX. TIT. 5.

ET hæc quidem Prætoria edicta ad successiones mortuorum pertinent. Inter viuos ius dicit Prætor. 1. Aut de iuribus & proprietate rerum, Vt *De noui operis nunciatione*, id est, ne fiat opus nouum quod nondum factum est: Ex illo, iuris nostri conseruandi caussa vt discedatur ab opere. Ex sequenti. 2. *De damno infecto*, damni depellẽdi caussa vt caueatur damni ex ruina vicinarũ ædium: & ex vtraque caussa denuntiatio fit. 3. Et de damno nondum facto, actio quoque est, *De aqua, & aquæ pluuiæ arcendæ.* 4. Etiamsi per publicum ea interueniat, *De publ. & vect.* 5. An verò & ex *Donationibus* & caussis earũ aliquæ actiones dentur, disquirendum fuit. 6. *Mortis caussa donationes*, non nisi morte donatoris confirmantur.

Tracta-

TRactaturus de præiudicialibus actionibus generalem tit. exponit *De manumissionibus*, quo declarat qui manumitti vel manumittere possint, & apud quos. 2. Inde ad species. *De manumissis vindicta.* 3. Quæ & in seruis municipiorum locũ habet, *De manumiss. quæ seruis ad vniuersitatem pertinent.* 4. Directam libertatẽ tractat, *De manumiss. test.* 5. *De fideic. libert.* 6. Quæ libertates adimi possunt, *De adempt. lib.* 7. Sunt & *Statu liberi* qui statim liberi nõ fiunt, sed ex die aut conditione. 8. *Sine manumissione* verò *ad libert. perueniunt*, qui ipso iure liberi fiunt. 9. Contrà *Qui & à quibus manum. liberi non fiunt*, lex Ælia Sentia declarat. 10. Vno casu etiam serui iura ingenuitatis consequuntur, impetrato *Iure aureorum annulorũ* à principe. 11. Altero casu, *Natalibus restituti.* 12. Cognitio autem *De liberali caussa* actio est de libertate aut seruitute, ingenuitate aut libertinitate. Inde tit. 13. *Quibus ad libert.* 14. *Si ingenuus esse dicetur.* 15. *Ne de statu defunct.* post quinquennium quæratur. 16. *De collusione deteg.* LIBRI XL. TIT. 16.

AT quia plurimùm interdicta de possessione sunt, declarat ante omnia. 1. *De adquirendo rerũ dominio*, id est, proprietate. 2. *De adquir. vel amit. possessione*, quæ vsus rei est. 3. Ex qua nempe poss. adquiri dominium, tit. *De vsurpationibus & vsucap.* demonstrat. Sequuntur tituli .j. caussæ possessionũ. 4. *Pro soluto.* 5. *Pro emptore.* 6. *Pro herede.* 7. *Pro do-* LIBRI XLI. TIT. 11.

nato.8.Pro derelicto.9.Pro legato.10.Pro dote. *11.Pro suo*, quo titulo possidemus ea quæ titulum non habent: vt quæ terra, cælo, mari, vel ab hostibus, & his similia, cepimus.

LIBRI XLII. TIT. 9.

MIssionum in possessionem caussis è re nata antè explicitis, persequitur eas hoc libro tantùm quæ restant. 1. Ac primùm quæ sit iudicati seruandi caussa (*De re iudicata.*) id est, de qua iudex sententiam dixit. *& de effectu sent.* j. emolumento & executione *& de interlocutionibus*, nempe sententiis quæ neq; condemnationem continent, neq; absolutionem. 2. Qui sua sponte *Confessi* sunt intentionem actoris, similes sunt iudicatis. 3. Et remedio *Cessionis bonorum* liberantur ignominia, quam in executione iudicati infert poss. & distractio bonorũ. 4. Sequuntur caussæ *Quibus in poss. eatur.* 5. Earũ ordo declarat tit. *De rebus auctoritate ius possid.* 6. Et quorum creditorum habeatur ratio, *de Priuil. credit.* 7. Tum etiam *De separationibus* & bonorum ac creditorum. 8. Missis creditoribus in posses. debitoris, *Curator bonis dari solet*, custodiendis, administrandis, exercendis & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris. 9. Ad quam rem etiã tit. *Quæ in fraudem creditorum*, pertinet: nam vt probantur superiore tit. acta gesta à curatore bonorũ: ita hoc tit. improbantur à fraudatore.

LIBRI XLIII. TIT. 32.

A Possessionibus transit ad *Interdicta*, seu formulas quibus Prætor vetat aut iubet aliquid fieri, seu *extraordinarias actiones quæ*

pro his

pro his competunt. 2. Explicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, *Quorum bonorum.* 3. Sequuntur quæ ad res singulas, *Quod legatorum.* 4. *Ne vis fiat ei qui in poss. missus est.* 5. Subdit interdictum exhibitorium, *de Tabulis exhibendis.* 6. Et prohibitoriũ, *Ne quid in loco sacro fiat.* 7. Petitoriũ, *De Locis & itiner. publ.* 8. Rursus prohibitoria, *Ne quid in loco publ.* 9. & *De loco publico fruẽdo.* 10. Addit de via rustica prohibit. & populare interdictum *de via publ. reficien.* 11. *De fluminib. ne quid in flumine pub.* ripáve eius fiat quo deterior statio vel nauigatio sit. 12. *Ne quid in flumine publ. fiat quo aliter aqua fluat.* 13. *Vt in flumine publico nauigare liceat:* 14. *De Ripa munienda.* 15. Restitutoria interdicta *de vi:* scilicet particulari & quotidiana, *& vi armata,* quę coactis armatísve hominib. fit. 16. Prohibitorium ad possessionem vindicandã seu retinendam. *Vti possidetis.* 17. De retinenda quasi possess. superficij. *de Superficiis.* 18. Vt reficiantur itinera, *de itinere actuq́ pri.* 19. Vt ducatur *Aqua quotidiana & æstiua.* 20. *De riuis.* 21. Aquæ haustus, tit. *De fonte.* 22. Cloacæ immittendæ *De cloacis.* 23. De opere facto *Quod vi* aut clàm. *clam* facit qui non denuntiauit se facturum *Vi* autem cui denuntiatum est ne faceret. 24. De abolitione verò nunciationis noui operis à Prætore facta agitur tit. *De remissionibus.* 25. Creditum seu concessio vtendi re aut iure alieno, *de Precario.* 26. *De arboribus,* si impendeant &

impediãt,*cædendis*.27.Ne vis fiat *Legẽti glandem* caducam.28.Post multa prohibitoria interdicta,vnoq; solùm exhibitorio, addit *De homine libero exhibendo*,interdictum populare & pœnale.29. Et, *De liberis exhibendis*. 30. & *Vtrubi*,exhibitoriũ non de seruo tantùm,sed de omnibus rebus mobilibus. 31.Vt *De migrãdo*,de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem. 32. & *De Saluiano interdicto*, de rebus coloni natis in agro conducto.

LIBRI XLIIII. TIT. 7.

ACtionibus ciuilibus & Prætoriis propositis. 1.restabat agere *De exceptionibus*, quæ & actionum nomine nonnunquã continentur.Est enim *exceptio*,intentio siue defensio eius quo cum agitur, actione contraria.2.A generali tit. ad species suo more descendit.*De exceptione rei iudicatæ*.3.Præscriptiones vt temporales exceptiones addit,*De diuersis & temporalibus præscrip*. & de accessionibus possessionum.4.Cui subiicit,*De doli mali & metus except.Doli mali*,generalis est: *metus*, specialis exceptio est. 5. Inde varias proponit exceptiones, *Quarum rerum actio non detur*.6.*Rei litigiosæ* quæ obstat emptori vel creditori. 7. Tandem etiam communia *De obligationibus & actionib*. proponuntur.

DIGEST. PARS SEPTIMA ET VLTIMA.

LIBRI XLV. TIT. 3.

NOn immeritò stipulationẽ ex qua nascuntur.1.*Verborũ obligationes* appellare solet D.Cuiacius *Pandecten*, quòd omnes obliga-

obligationes, actiones recipit, quaq; firmatur quælibet obligatio: rogante vno, respondente altero. 2. Verbis stipulationis *De duobus reis constituendis* agit consequenter: *Rei* enim nomen est commune debitoris & creditoris, à *re* nimirum quæ debetur. 3. Ex titul. *De stipulatione seruorum*, intelligimus quatenus per seruos nobis adquiratur obligatio.

STipulatio aliàs accedit vt principalis obligatio, aliàs vt sequela principalis obligationis: 1. tit. *De fideiussoribus & mandatoribus*. Is est *Fideiussor* qui pro alio ab stipulatore interrogatus respondet, & qui *adpromissor* dicitur: *Mandator* qui fideiussorē fideiubere, vel creditorē alij credere rogat. 2. Soluendarum omnium obligationum duos modos exponit: imò etiā inducendarum, vt melius tit. sit *De nouation. & delegat.* tam præcedentibus titulis quàm sequentibus communis: *Nouationem*, scilicet, quę est nouatio debitoris: *Delegationem*, quæ est nouatio creditoris simul ac debitoris. Sequentes tituli duo, 3. *De solutionibus & liberationibus*, & 4 *De acceptilatione*, non sunt misti, sed de soluendis tantùm quibuscunq; obligationibus: *Ex solutione* cōtingit *liberatio*: Debitor *soluit*, creditor *liberat*. Sed *Acceptilatio* est verborum cōceptio quibus absoluunt se duo vltrò citroque. 5. Separatim datur tit. *de stipulationibus prætoriis* quæ edicto Præt. interponi iubentur. 6. Qualis est *Rem pupilli saluam fore*, quæ est de tutela & curatione: & 7. *Iudicatum solui*:

LIBRI XLVI. TIT. 8.

quam stipulatur actor à reo de lite antequã ea contestetur, in casum quo ea res iudicetur vel nõ defendatur. 8. *Rem ratã haberi*, quam de procuratore actoris stipulatur reus ante litem contestatam: quę & ratihabitio dicitur, cui retractatio contraria est.

LIBRI XLVII. TIT. 23.

HIc nouus est actionum seueriorum & atrociorum tam priuatarũ quàm publicarum ex delictis & quasi delictis tractatus: vt veluti noua quædam hæc videri possint actionum Digesta. quia verò ex delictis siue criminibus actiones aliæ sunt priuatæ, aliæ extraordinariæ, aliæ populares, aliæ publicæ, de singulis ordine tractat. 1. Ac primò *De priuatis delictis.* Dicuntur autẽ *priuata delicta*, quatenus ex eis agunt forensi actione hi ad quos ea res potissimum pertinet, & rectè *delictis*, nõ criminibus: nam *delicta* propriè sunt priuata, crimina publica. l. 131. in fi. de verb. sig. 2. *De furtis*, nempe interuersione possessionis rei mobilis. 3. Actio alia est furti specialis, *De tigno iuncto* ædibus aut vineæ. 4. Sequuntur aliæ actiones iure Prætorio comparatæ ad similitudinem actionis ciuilis, furti, *Si quis qui testamẽto liber esse iussus erit*, post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse aut corrupisse quid dicetur. 5. *Furti aduersus nautas, caupones stabul.* 6. *Si familia furtum fecisse* dicatur, vt sit *Familia* cœtus seruorum vni domino subiectorum. 7. *Arborum furtim cæsarum.* 8. *Vi bonorum raptorum*, hominibus coactis, *& de turba.* 9. De

his

his quæ ex *Incendio, ruina, naufragio*, &c. aut ratæ expugnata rapuisse aut ex his damnum dedisse dicuntur. 10. Et, *De iniuriis* publicum iudicium *& famosis libellis* ex Senatusc. 11. Post ordinarias actiones, *De extraordinariis criminibus*. j. quæ nunquam ordinaria fuerunt, cœpit enim ordo agendi primùm esse extraordinarius, deinde etiam pœnalis. 12. *Ut de sepulcro violato*, quæ popularis actio est. 13. *De cõcussione*, id est, de terrore iniecto pecuniæ vel rei alicuius extorquendæ caussa. 14. *De Abigeis*, qui aliena pecora aut armenta aut ex stabulo, aut ex sylua abigunt ac deprædãtur. 15. *De præuaricatione*, quæ est collusio accusatoris cum reo. Publicum crimen est in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit. Extraordinarium in Aduocatum qui prodidit caussam aduersario. 16. *De receptatoribus* seu latronum occultatoribus. 17. *De furibus balneariis*, qui vestimenta furantur. 18. Adiunguntur furibus *Effractores*, qui effringunt fores carcerũ vel domorum, *& Expilatores*, seu saccularij, qui ex aliis sacculis suppilant pecunias, similes Sectoribus zonariis, & Apertulariis quibus nihil est tam obseratum quod non aperiant. 19. *Expilatæ hereditatis*, nondũ aditę vel possessæ. 20. *Stellionatus*, Impostura & dolus omnis dicitur quicũq; proprio nomine vacat: Stellio enim lacerti genus est versutissimum. 21. *De termino*, qui finiũ caussa positus est, *moto* dolo malo extra gradum suum, id est, extra quinq; pe-

des lege Manilia definitos. 22. Est etiã crimen extraordinarium, *de collegiis & corporibus*, in eos qui illicitum collegiũ vel quodcunq; corpus celebrant, sine auctoritate Senatus vel principis. 23 Subiicit *De popularibus actionibus*, quę iudicia forensia sunt, non criminalia, & ex his caussis qui publicã tutelam merentur, & cuilibet agere volenti competunt.

LIBRI XLVIII. TIT. 24.

IN vsu popularia plerunq; dicimus ciuilia siue forẽsia, publica criminalia: quæ ex populo quilibet subscribens in crimen iure ordinario intendere potest in pœnam certam & legitimam. 1. Vnde tit. *De publicis iudiciis*: in quo proponuntur enumeratio & diuisio eorum iudiciorum. 2. *De accusationibus*. j. dilationib. criminis publici aut extraordinarij: & *Inscriptionibus*, in quibus accusator profitetur se reum deferre lege Iulia, de vi vel qua alia. 3. *Custodia & exhibitio reorum* proponitur pro meritis caussarũ adhibenda. ¶ Instituendorum iudiciorum publicorum ordine proposito, nunc incipit per singulas species de quæstione & pœna eorum legitima caussisq; tractare. 4. Primò, *Ad legem Iuliam maiestatis*, scilicet læsæ. 5. *Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis*: adulterij nomine Augustus intellexit etiam stuprum. 6. *Ad legem Iuliam de vi publica*. scilicet quam contra ius fásq; infert publica persona, id est, qui imperium & potestatẽ habet. 7. Priuata quam priuati homines inferunt, *Ad legem Iuliam de vi priuata* & qui sine armis vim fecisset. 8. *Lege Cor-*

ge Cornelia de sicariis & veneficis, comprehenduntur homicidæ qualescunq;, etiamsi non sicis clandestinam cædem fecerint, qui venenum dederunt aut parauerunt: sed & incendiarij etiam. 9. *Lege Pompeia de parricidiis*, coercentur qui parentes, liberos, cognatos, coniuges, patronos occiderint. 10. *Lex Cornelia de falsis, & de S.C. Liboniano*, de testamētis falsis præcipuè lata est: & testamentarium qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscripsit, coercet. 11. *Lege Iulia repetundarum* coercentur rapinæ & furta magistratuum vel eorum qui munus publicū gerunt. 12. *Lege Iulia de annona* tenetur cuius dolo malo factū est vt arctior annona. j. minus abūdans, vel carior sit. 13. *Lege Iulia peculatus* furtum pecuniæ publicæ vel fiscalis declaratur. 14. *Lege Iulia ambitus*, Qui populum, inquit Varro, candidatus circumit, ambit. qui aliter facit, ex ambitu caussam dicit. 15. *Ex Lege Fabia de plagiariis*, Plagium est suppressio liberi hominis vel serui alieni. 16. *Ex S.C. Turpiliano, & de abolitionibus criminum*, tenentur hi tantùm qui iudicij publici quæstionem deseruerunt, non qui priuati vel extraordinarij criminis: *Abolitio* criminis est exemptio reorum à crimine: vel, accusationis omittendæ licentia. 17. *De requirendis vel absentibus damnandis*, ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum nō damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum. 18. Si

capitalia & atrociora ſint crimina, veritas inueſtigetur. *Quæſtionibus*.j. interrogationib. quæ fiunt per tormenta. 19. Generalis eſt tit. *De pœnis*, nõ ſolùm infligendis, ſed etiam remittendis vel augẽdis pro qualitate reorum & criminum. 20. *De bonis damnatorũ*, vt diſcrimen eſt criminũ, ita non omnia bona adimuntur reis niſi damnati ſint ex crimine capitali. 21. Eſt & hoc tit. aliud criminum inter ſe diſcrimen, *De bonis eorum qui ante ſententiam, mortẽ ſibi conſciuerũt, vel accuſatorem corruperunt.* nam hi pro confeſſis & cõuictis habentur. 22. Titulus exponit pœnarũ duarũ inter ſe diſcrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex nõ capitali, *De interdictis* honore ſcilicet, vel ordine, vel negotiatione vel qua alia re, *relegatis*, qui ciuitatem, patriam poteſtatẽ & omnia iura ſua retinẽt, *& deportatis*, qui omnia illa amittunt. 23. Deportatorũ & relegatorũ communis eſt tit. *De ſententiam paſſis & reſtitutis*. 24. Tit. *De cadauerib. punitorum* etiam eorundẽ communis eſt, ne poſt mortẽ inconſulto Principe ſepeliantur alibi, quã quo loco pœna fungebãtur ſua: ſed proprius magis eſt adfectorũ vltimo ſupplicio.

LIBRI XLIX. TIT. 18.

DAmnati ſententia rei capitalis vel nõ capitalis criminis 1. *Appellationibus & Relationibus*, veluti communi auxilio iuuantur. Eſt autem *Appellatio* querela eius qui nõ adquieſcit ſententiæ minoris iudicis: *Relatio* verò eſt actorum & opinionis ſuæ à iudice ad Principem facta perſcriptio, ante ſentẽtiam

vel

vel post sententiam, non recepta appellatione. ¶Post generalem tit. varias de appellationibus quęstiones explicat, *A quibus appellare nõ licet*, vt à Principe, à Senatu, &c. 3. *Quis à quo appelletur*: nã à iudice dato appellatur is qui dedit. 4. *Quando appellandum sit, & intra quæ tempora*, l. 27. π. de re iud. aliqua definiuit. 5. *De appellationibus recipiendis vel non*, vt eorum quos damnatos statim puniri publicè interest. 6. *De libellis dimissoriis qui apostoli dicuntur*, qui dantur ab eo à quo appellatum est, ad eum qui appellatur. 7. *Nihil nouari appellatione interposita*: rescindit enim ea iudicatũ siue recepta sit siue non. 8. *Quæ sententiæ sine appel. rescindantur*: rebus enim nõ iure. j. nõ ritè iudicatis, iudicati nulla actio est. 9. *An per alium caussæ appellationũ reddi possint*, variæ caussæ distinguuntur. 10. *Si tutor vel curator vel magistratus creatus appellauerit*, scz. redditurus caussas immunitatis & excusationis suæ. 11. *Eũ qui appellauerit, in prouincia defendi*: non idem dari Romam profecto appellationis caussa, quod profecto Reip. caussa. 12. *Apud eum à quo appellatur aliam caussam agere compellendum*, non iure accusatur iudex in vna caussa hoc solo prætextu quòd in alia ab eo appellatũ sit quasi iniquo iudice. 13. *Si pendente appellatione mors interuenerit*, de eo iudicio agit quod morte solui solet: alioqui in heredẽ transit. ¶14. Expositis iudiciis ex delictis & criminibus addit *De iure fisci* actiones & priuilegia. 15. Ad quæ

ſpectant tit. (*De captiuis & poſtliminio, & redemptis ab hoſtibus.*) nempe iura captiuitatum & poſtliminiorum. 16. *De re militari*, proxima tractatio, eſt de diſciplina militum. 17. *De caſtrenſi peculio*, id eſt, quod militans in caſtris vel occaſione militiæ adquiſiuit. 18. *Veterani*, qui honeſtè militia dimiſſi ſunt, ſeparantur à cæteris in pœnis.

L. LIBRI. TIT. 17. Actum extremum iuri publico deſtinatum continuat tit. 1. *Ad municipalẽ & de incolis*, docens qui ad magiſtratus municipales vocentur inuiti. *Municipes* ſunt qui in eadem ciuitate nati ſunt, *Incolæ* autem ſunt municipes voluntarij. 2. Subdit *De Decurionibus*, nempe ſenatoribus municipalibus: & priuilegiis eorum in pœnis. 3. *De ſcribendo albo*, id eſt, numero ſiue matricula decurionũ. 4. Hinc *de Muneribus & honoribus*: ad quos vocari diximus Municipes & Incolas: vt *Honor* ſit adminiſtratio Reip. cum dignitate, *Munus* a. adminiſtratio Reip. ſine dignitate. 5. Tit. *De vocatione & excuſatione numerũ*, multas excuſationum cauſſas à munerib. recenſet. *Excuſatio* cauſſam habet & legitima eſt, *Vacatio* aliam cauſſam non habet quàm indulgẽtiam Principis. ¶ Poſt cauſſas immunitatis, agit *De iure immunit.* 7. Inde ſpecialẽ tit. dat *De legationis* munere. 8. & *De adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium:* vel etiam pecuniarũ: & hi Curatores Reip. vel Magiſtri vniuerſitatis dicuntur. 9. *De decretis ab ordine faciendis*, Decurionum munus

nus continet. Et duę quidem partes decurionum Curiam seu *ordinem* faciunt, quodq́; eæ decreuerint, ratum est, non autē quod decurionū minor numerus. 10. Sequitur de munere eius quem Resp. pręstituit *Operibus publicis*. 11. Pertinent etiam *Nundinæ* ad iura publica municipiorū. 12. Inter ea iura & priuilegia municipiorū hoc etiam est vt ex *Pollicitationibus*, eis debeatur: si modò iustè recusari non possit. l. 6. §. planè, de mun. & bon. Tit. 13. *de Variis & extraordinariis* cognitionibus, non ea tantùm declarantur, quę Resp. debet liberalium artium professorib. & medicis, sed & quæcunq; à quocunq; salaria debentur. & quia inter munera publica, Iudicis dati munus numeratur. l. vlt. §. iudicandi. Sup. de mun. & hon. ordinaria actio quasi ex maleficio aduersus iudicem concipitur, *si Iudex litem suam fecisse dicetur*, quum perperā per imprudentiam iudicauit. Ex hac enim caussa iudex *litem suam facit*, adeò vt is cuius interest relicto aduersario, in iudicem vertere totam litem possit. 14. Species est cognitionis extraordinarię *de Proxeneticis*, præmia enim tractat proxenetica, quæ debentur parariis & interpretibus quorū beneficio inter duos pluresve negotia contrahuntur, vel nomina, vel nuptiæ. 15. Restabat hoc tantùm de iure publico, vt census rationem explicaret tit. *de censibus:* Censum vocat publicas tabulas territorij, ciuitatis & agrorū cuiusque. ¶ ATQVE hæc quidem sunt membra & partes LIBRO-

RVM & TITVLORVM totius corporis Digestorum, serie methodica explicatorum. Quæ omnia vt in longiorib. tractationibus ac disputationibus vsitatum est, perspicuo compendio, Tit. 16. *De verborum sign.* & tit. 7. *De diuersis regulis iuris* (quos sigillatim hoc ipso Enchiridio expositos dedimus) velut breui enumeratione concluduntur.

Ex D. I. Cu.

Difficultas ordinis titulorum.

Vnus quidem est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli sunt, ita vt alius ex alio necti videatur: sed rerum de quibus agitur ea est inter se cognatio, vt nō possit non qui tractat vnam attingere vel coniungere etiam alteram, vel mutuari ex vna quod in præsens conducat in alia.

HÆC DESCRIBEBAT I. CRISPINVS. I. P.

CODICIS IVSTINIANEI quæ titulorum series dari possit, ex sententia D. I. Hoperi. I. C.

CODEX Iustinianeus, in plerisq; quidem omnibus deficit à summa illa Pandectarum & expleta nihilq; requirente perfectione, sed exsuperat tamen & antecedit in nonnullis. Nam perpetuus ille contextus rerum, & continuata series, qua extrema primis, & media vtrisq;, admirabiliter respondent in Digestis, abest quidē à constitutionibus principum, nisi quòd in ordine rescriptorum à priorib. principibus, ad posteriores fiat progressio

gressio, sed hoc tamen est, quòd habent eximium, quod derelictam in veteri prudentia Iuris publici descriptionem, quæ religionum sanctitate, & magistratuũ authoritate continetur, nobis exhibeant: quodque nonnullas Pandectarum rubricas singulares, veluti de Minoribus, de Iudiciis, de Vsucapionibus, & alias similes in plures tractatus ac titulos minutatim distribuant ac diffindant. Hisce verò duobus exceptis, tantùm porrò est inter Codicem Iustinianeum, & Pandectas iuris discriminis, quantum inter id quod accessionis tantùm vicem subit, & id quòd principẽ locum obtinens, numeros omnes perfectionis habet, discriminis esse solet.

QVÆ IN CVIVSQVE TItuli legumq; elucidatione obseruanda ex M. G. I. C.

NOn alienũ ab instituto existimaui Ordinem quoq; in explicandis legibus obseruandum superioribus adscribere ne quid studio I. C. desit: etiamsi ea methodus scholis doctorum iura interpretantiũ magis necessaria esse videri possit. Ad plenã igitur legum interpretationẽ, octo maximè desiderantur, quæ antiquitas sequenti disticho perstrinxit.

Præmitto, Scindo, Summo, Casumq; figuro,
Perlego, Do caussas, Connoto, & Obucio.

I. PRÆMITTO.

In primis, vt intelligantur ea quæ ad subiectæ materiæ declarationem respiciunt, ali-

quid præmittendũ est[a]: veluti connexarum materiarum distinctiones verborumq́; definitiones[b], & generalis & compendiosa totius materiæ de qua agitur declaratio. Præfationes enim (vt eleganter vult Caius[c]) ad lectionem propositæ materiæ felicius perducunt: & eò perductis euidentiorem præstant intellectum.

II. SCINDO.

PARTITIO (teste Accursio[d]) animum legentis incitat, mentem intelligentis præparat, memoriam artificiosè informat, &, vt ait Iustinianus[e] difficultates ex permista traditione procedentes, per separationẽ explicat. Et quemadmodum agrorũ diuisio vberiorem culturã reddit, sic lex ipsa in partes congruas diuisa. ita tamen ne diuidantur ea quæ simul cohærent, & ad vnius perfectionẽ tendunt[f], vel ad eundem finem concurrunt: velut dictum à sua caussa, vel responsum à quæstione proposita. Talia enim, cùm sint ratione & fine indiuidua, pro vno haberi debent[g]: quæ si in partes scinderentur, nõ diuidi quidem, sed (vt Baldus aliquando sensit[h]) potiùs destrui viderentur. Diuisionem autem commodam recipiunt, quæ separatam habent rationem, & diuerso fine clauduntur: veluti cùm plura dicta in eadem lege æquè principalia cumulantur, vel plures diuersæ facti species terminantur: vt in Vlpiani legibus[i] plerunq; videmus, qui inter cæteros Iurisconsultos eo potissimùm nomine commendatur quòd ad

varios

[a] *l. proponebatur vers. quib. ita præmißis. de castr. pecul.*
[b] *l. 1. si cer. pe. l. 1. de do. except.*
[c] *In l. 1. de orig. iur.*
[d] *In proœ. Instit. §. igitur. in verbo partiri.*
[e] *In §. alio Instit. quibus modis test. inf. & in §. sed ne in primis. de leg.*
[f] *l. Caius. §. Titius. de legat. ij.*
[g] *l. & si non sint. §. perueniamus de aur. & arg. legit. Im. in rub. de stip. vers. iij. est descendēdũ.*
[h] *l. sed si plures. § filio. de vulg.*
[i] *In rep. l. potẽs. C. de pactis. & text. in leg. ij. §. si quid. a. C. de vet. iur. enucl.*

varios casus, & quàm breuissimè soleat eadē lege decidere. Proinde tunc solùm vtilis *diuisio* censetur, cùm separabilium confusio euitatur[a].

III. SVMMO.

Ac quoniam breuitas[b] plurimùm delectat: & quæ compendiosè traduntur[c] cùm addiscuntur faciliùs, tum diutiùs retinentur, vniuersa legis sententia in epitomen siue summam[d] redigenda est.

IIII. CASVMQVE FIGVRO.

VERVM, ne ex tali compendio, vel breuiori narratione obscuritas insurgat, néve legis interpretationi detrahat, nec leue aliquādo discrimen[e] adferat, vniuersa facti species ad vnguem recensenda casusq; (vt vocāt) totius legis planiùs exponendus erit[f].

V. PERLEGO.

LEGENDVS est legis contextus & verbo tenus percurrendus, cùm vt facti narratio verbis legis adaptetur[g], tum verò, si quid fortè inemendatum, vel librariorū incuria deprauatum inueniatur, iudicio castigetur.

VI. DO CAVSAS.

NE vel in casu indubitato,[h] vel sine ratione lex facta videatur, caussæ tum dubitandi, tū decidendi diligenter peruestigari debent.

VII. CONNOTO.

AT, ne verbis[i] potiùs, quàm menti inhærentes (quod à iuris ratione omnino alienū est) legis definitionem ad propositā tantùm speciem restringamus, generales regulas, ac

[a] *In l. illicitas. de off. præsid.*
[b] *l. 1. Vbi gl. quod met. cau.*
[c] *l. 1. de reg. iur.*
[d] *l. in summa. de cond. indeb. & l. in summa. de aqua plu.*
[e] *§. illud a. in proœm. Digestorum.*
[f] *l. Vt responsum. C. de transact. l. precibus. C. de impub.*
[g] *l. quod constitutum. de milit. testa. & l. 4. § toties. de dam. infect.*
[h] *l. Domitius. De test. l. quod Labeo. de Carbon. edict. l. ancillæ. C. de fur. l. 1. ad municip.*
[i] *l. scire leges. de leg. & l. 2. C. comu. de leg. 3. C. de li. præterit.*

notabilia dicta ex omni eius parte colligenda erunt, casumq; decisum ad omnes alios ex similitudine facti, vel rationis protendenda, & similiter adaptanda[a].

[a] *l. nō solum. §. qui primi pilum. de excus. tutor.*

VIII. ET OBIICIO.

ET vt perfecta omnino legis explicatio habeatur, & prorsus nihil dubitationis supersit, contraria & oppositiones tam Accursianæ quàm ex doctoribus, in verba & sententiam ipsius legis excitare operæpretium erit, quibus tandem ingeniosè, ac subtiliter, cùm ex varietate facti, tum ex rationis diuersitate sublatis[b], lex ipsa cum vniuersa materia quam tractat, perfectissimè enucleata atque intellecta remaneat.

[b] *l. 2. §. contrarium. C. de vet. iur. enucl.*

PAVCOS ET IDONEOS DOCTORES ELIGENDOS.

SVADEMVS in hac legali disciplina eos tantùm doctores eligendos esse, de quibus vir ille magni nominis Alciatus iudicium elegantissimum tulit:

In iure primas comparatus cæteris
Partes habebit Bartolus.
Decisiones ob frequenteis actio
Baldum forensis sustinet.
Non negligenda maximè est tyronibus
Castrensis explanatio.
Opinionum tutius symplegadas
Superabis Alexandro duce.
Ordinis Iason, atque lucis nomine,
Videndus est properantibus.

His

His si quis alios addiderit interpretes,
Onerat quàm honorat verius.

Huic M.G. hanc sententiam subiunxit.

Iuris doctorum (si quis mea vota requirat)
Ex tota hic numerus classe legendus erit.
Bartolus, & Baldus, Paulus, Tartagnus, Iason,
Et gemini reserans Immola iuris opes.
Praeterea his alios si quis superaddere tentet,
Officiet studiis verius ille suis.

De his sigillatim hoc extat iudicium M.G.

BARTOLVS.

Militiae vexilla sacrae fert Bartolus: errat
Qui sibi vult alium praeposuisse ducem.

BALDVS.

Nemo, q hunc latuit, sciuit: si iura monarchã
Ferre queunt, tanto hic nomine dignus erat.

PAVLVS Castrensis.

Accipe Castrensis commenta fidelia Pauli:
Nemo tibi leges explicat vtilius.

IOANNES ab Immola.

Corneli lux prima fori sibi vendicat omnis
Censurae ingenio, fruge, labore, decus.

ALEXANDER ab Immola.

Quàm belli Macedo clarus fuit ille triũphis,
Tantum hic Romanae splendet honore togae.

IASON Maynus.

Quis Maynum ignoret? quò nõ peruenit Iason
Thessalus haud tantum cognitus ille fuit.

FINIS.

